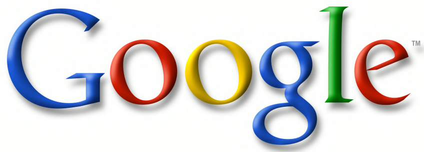
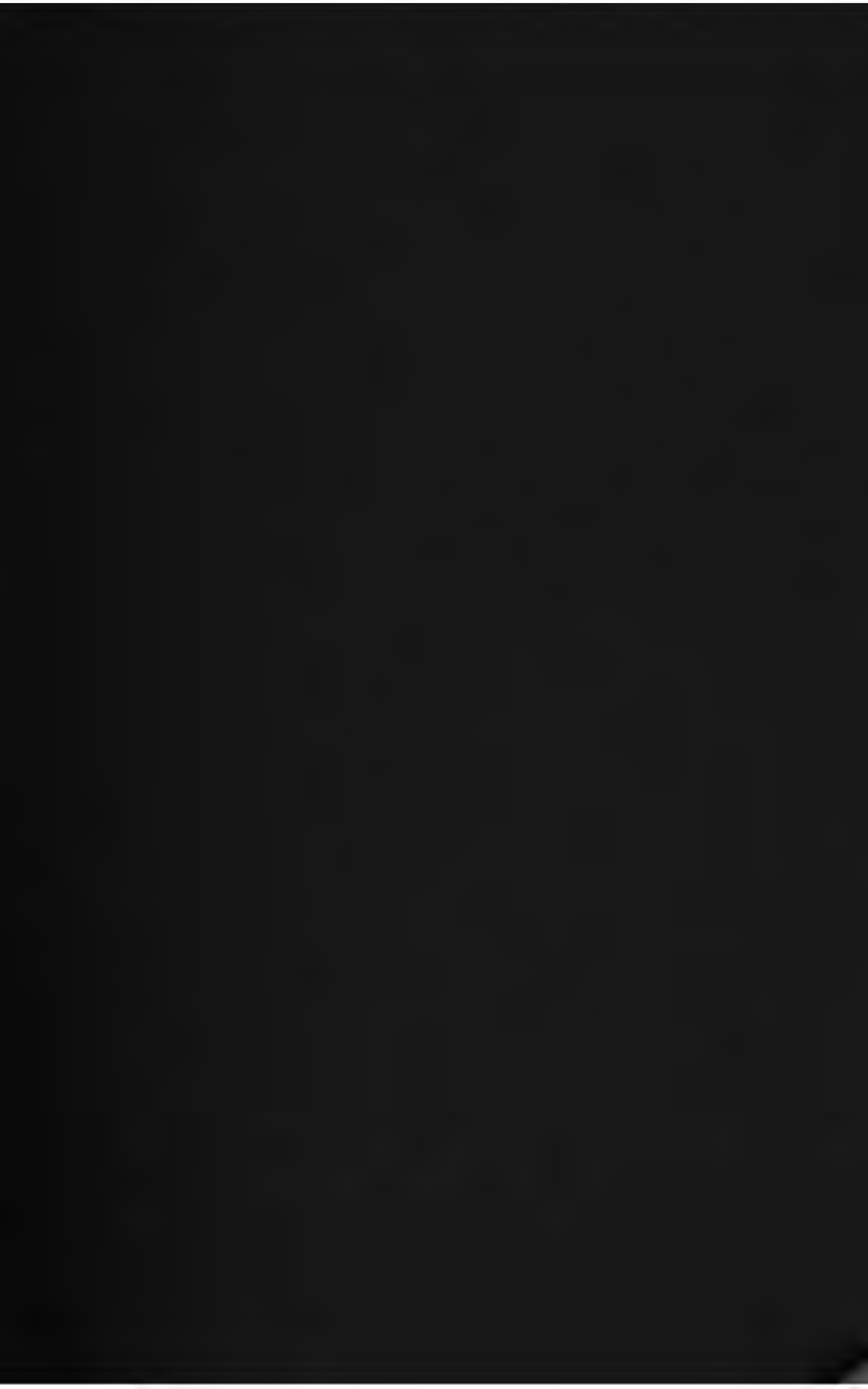
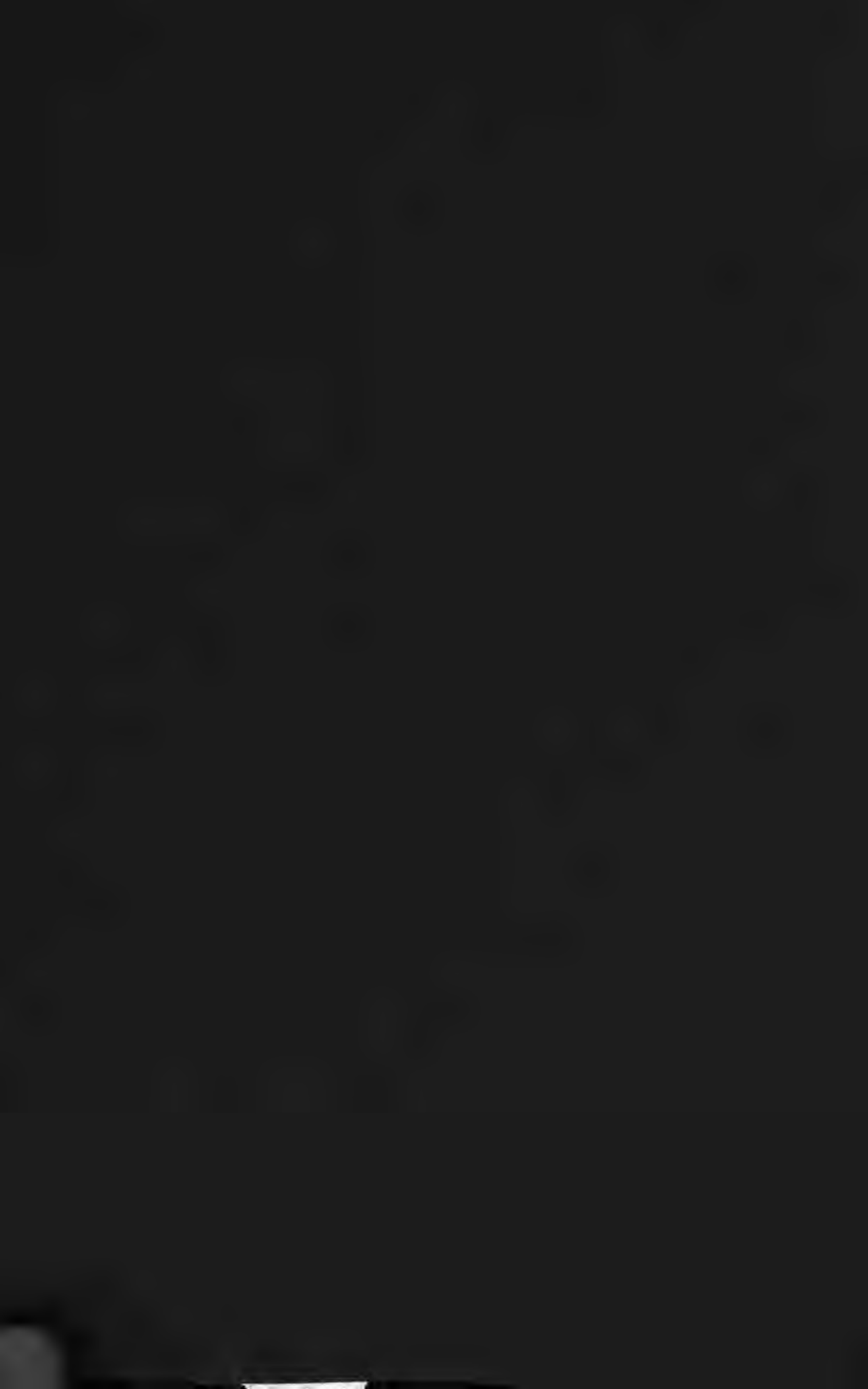

VE RI
TAS

SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIFVEN AF

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

TREDJE ÅRGÅNGEN

1903

I DISTRIBUTION HOS
AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

UPPSALA 1903—1904
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

INNEHÅLL.

Den daktyliske hexametern hos August Strindberg.

En metrisk studie.

Om jag icke misstar mig, räkna lärde, som bättre än jag känna den svenska litteraturen och dess heroer, August Strindberg som en af dess store nydanare. Jag tror mig till och med hafva hört honom nämnas som jämnbördig med vår litteraturs originellaste andar, Thorild och Almqvist. *Jag* har naturligtvis ingenting att invända mot denna de litteraturlärdes uppfattning. Måhända träffar jag också deras mening, då jag framhåller, att, sådan Strindbergs författareverksamhet hittills utvecklat sig, hans ursprunglighet mera kommit till synes i hans diktnings innehåll än i dess form. Att han numera äfven beträffande sin diktnings form har det mest berättigade anspråk på att hälsas som nydanare skall följande korta undersökning visa.

Strindbergs diktning har hittills mest begagnat prosans form. *En* diktsamling af honom känner jag till, men i det hela förefaller det, som om han blott mera tillfälligt gåfve åt sina skaldetankar den metriskt bundna formen. Den bok, han senast gifvit ut — under titeln "Fagervik och Skamsund" —, innehåller emellertid till en god del vers af mycket växlande slag. Det kan nu vara af intresse att se, huru en ursprunglig ande handskas med traditionella metriska former. Emellertid är det icke min afsikt att här skrifva Strindbergs metrik, för så vida de lagar, den följer, kunna abstraheras ur de poetiska styckena i "Fagervik och Skamsund". Jag erkänner ödmjukt, att en sådan uppgift skulle vida öfverstiga mina krafter. Jag har icke lyckats uppfånga den prin-

cip, efter hvilken skalden växlar med metriska schemata, och jag skulle blifva satt på det hala, om man ålade mig att metriskt analysera hans verser. Däremot tror jag mig någorlunda kunna gå i land med en granskning af ett begränsadt område af Strindbergs metrik. Till föremål för denna granskning har jag valt hans behandling af den daktyliske hexametern, den episka diktens klassiska vers.

Denna vers använder Strindberg i tvenne dikter i den nyss nämnda samlingen[1], nämligen dels i "Stadsresan", där den förekommer oblandad, dels i "Trefaldighetsnatten", där i den hexametriska framställningen äro inströdda partier af annat metriskt kynne. Då, så vidt jag kan se, hexametrarne i de båda dikterna äro byggda efter samma principer — om man kan tala om principer rörande en vers, som under Strindbergs händer ter sig ganska månggestaltad — inskränker jag min undersökning hufvudsakligen till dikten "Trefaldighetsnatten", men äfven med denna begränsning skola vi få ett starkt intryck af, att skalden lagt nya områden under hexameterns spira.

Strindberg låter en af hexametertalarne, komministern i Skägga, i "Trefaldighetsnatten" nämna Stjernhjelm och hans klassiska diktning i sådana ordalag, att han därmed antyder för oss det mönster, han vill följa.

Trampande trampade spår jag följer den goda notarien
Själf en adept af vår skaldekonsts vördade fader,
Stjernhjelm som först och bäst har sjungit på svenska.
I hexameterns gång, den sexfota klassiska versen
Teckna jag vill två bilder.

Han känner alltså att hexametern bör vara "sexfota". Det är således Strindbergs mening att skrifva daktyliska hexametrar i den klassiska form, de äga inom världslitteraturen, och vi hafva därmed en norm gifven, efter hvilken vi kunna bedöma hans hexametriska diktning till dess form.

---

[1] Strindberg har användt den daktyliske hexametern redan tidigare i ett par fall, från hvilka jag dock här bortser.

Innan jag öfvergår till att uppvisa, i hvilken mån Strindberg är nydanare inom hexameterdiktningen, vill jag framställa ett par satser rörande hexametern, om hvilka vi litet hvar torde kunna enas.

Min första sats är den, att hexametern, som Strindberg själf antyder, består af sex versfötter eller verstakter. En hexameter alltså, som består af sju, respektive fem fötter, är följaktligen en motsägelse och kan betraktas endast som vittnesbörd om missriktad originalitet.

Min andra sats är denna: Hexameterns sista takt är alltid tvåstafvig. I svensk vers är den näst föregående takten eller den femte nästan lika genomgående trestafvig. Tvåstafvig femte takt förekommer i svensk hexameter väl så godt som uteslutande i öfversättningar från klassiska skalder. Anledningen till att den femte takten i svensk hexameter så ogärna blir tvåstafvig är den, att det metriska schemat har kraf på, att mot sitt slut få framträda med största möjliga tydlighet. Femte fotens trestafvighet fordras så mycket mera, som den sjätte foten *måste* vara tvåstafvig[1] för att verserna skola framträda som klart afgränsade mot hvarandra. Vi skola nu se, i hvilken mån dessa grundregler för hexametern blifvit iakttagna af Strindberg.

A. I dikten "Trefaldighetsnatten", som innesluter, om jag räknat rätt, 352 hexametrar, förekomma följande sjutaktiga verser:

Vinterluften släpp ut, låt kakelugnen kallna i skamvrån[2].
Herrarne då, ej de yngsta likväl, de dricka sin punsch på kastellet.
Människorna fly uti skjul, de stänga dörrar och fönster[3]
Guden den godes gåfva är bröd; i rågblommans fjäll och agnar.

[1] Ett fall, där en vers slutar på daktylen *människor*, betraktar jag som tryckfel för *mänskor*.

[2] Att reducera denna vers till sexfotig genom antagandet att ordet "kakelugnen" i versen uttalas trestafvigt, synes mig omöjligt. Det är så mycket mindre skäl att öfva våld på dess fyrstafviga uttal, som alla Strindbergs sjufotingar icke kunna borttolkas.

[3] Om jag får föreslå läsarten *mänskorna* i stället för *människorna*,

Vi ha alltså genom vår undersökning uppspårat icke mindre än fyra sjufotingar eller till det minsta tre[1]. Emellertid är Strindberg i denna punkt icke utan föregångare, änskönt fallen äro ytterligt sällsynta inom den diktning, som uppträder med anspråk på konstnärligt värde. De enda mera allmänt kända daktyliska sjufotingar äro väl de båda hos Göthe förekommande, hvilkas förklaring är ett crux för herrar metrici, och hvilka Göthe själf betecknade som "sjufotade vidunder". Det är emellertid knappast skäl att anföra fallen Göthe till försvar för fallen Strindberg, ty uppenbart är att hos den senare uppfattningen af hexametern är alldeles för oklar, för att han egentligen borde drista sig att dikta på den versen. Det är icke *blott* en tillfällighet, då de abnorma verserna hos Strindberg äro jämförelsevis talrika.

B. Har Strindberg slösat med takter i de verser, vi senast behandlat, så har han tagit sin skada igen genom alltför stor karghet mot följande åtta verser, som fått nöja sig med hvardera fem fötter.

Fattad i krans af den doftande blyga resedan.
Tack go herrar, jag tackar och mot-tar er bjudning.
Högsommardag, då vinden står stilla på vattnet.
Den skall vakas, och skam den som sofver för midnatt[2].
Född af en blixt, som mötte en blixt ur ett öga.

---

få vi en sextaktig vers. Äfven med den möjligheten kan man räkna att för Strindberg *människorna* bildat en enda takt. S. k. fyrstafviga takter förekomma någon gång hos honom.

[1] Sjufotingarne torde vara jämförelsevis talrikare i "Stadsresan". I tredje sångens början förekomma icke mindre än tre sådana i följd:

Barn berätta sig märkt, att i dag ej bien lämna sin kupa,
Fåglarne sitta på kvist och hvarken äta ej heller sjunga,
Fiskarne stå på djupen och öfva ej ut sina vanliga lekar.

Af den tredje sångens 16 första verser äro icke mindre än sex sjufotingar och en femfoting — alltså så godt som halfva antalet verser abnormt bildadt.

[2] Förmodligen bör denna vers läsas som femtaktig, men det är ett halsbrytande företag att skandera den.

Själf en adept af vår skaldekonsts vördade fader[1].
Stjernhjelm, som först och bäst har sjungit på svenska
Natten har flytt, i går var det lördagsnatten.

Om man till nödtorft kan begripa, huru det kunnat hända en hexameterskald, att en sjufotad vers insmugit sig bland de sexfotade, så är det desto svårare att fatta, huru han gång på gång kan koncipiera femtaktiga verser utan att stötas af deras starka afvikelse från det metriska schema, som åtminstone *bör* föresväfva skalden. Uppenbarligen gör den femtaktiga versen i högre grad än den sjutaktiga intryck af afvikelse från den normala formen.

C. I huru hög grad Strindberg saknar öra för hexameterns välljud, visas bäst af det stora antal verser, som han utrustat med tvåstafvig takt i femte[2] foten. De äro till antalet icke färre än 32. De följa här:

Burträskosten ej glöm och det möraste *Bergmans* spisbröd.
Minna mig än, ja ännu om parfym på en *flickas* handske.
Eller en spetsnäsduk, som trofé ifrån *nyårs*balen.
Dansas dock mest och helst, ty nu har mu*siken* kommit.
Myggen hör till, till nöjet som ormen i *para*diset.
Fågeln kryper i lä af de ristade *trädens* stammar.
Släpärter föras till torgs, och så kommer *färsk po*tatis.
Och när ett skallande rop går vidt att esk*adern* kommer.
Pass! Nu vända vi om till augusti; au*gusti* månsken.
Född uti fejder, som slöts i famntag för *evig*heter.
Eros, allhärskaren talt, då höfves oss *andra* tiga.
Sångarstrid jag ej valt, min giga är *ingen* lyra.
Rågen ryker i morgonstund och på *axens* böljor.
Blomstrens bröllop den dölja vill som *Zeus sitt* famntag.
Doft som af ungsvarmt bröd sig sprider i *morgon*luften.
Guden den godes gåfva är bröd; i rågblommans *fjäll och* agnar.

---

[1] Eller skulle möjligen Strindberg hafva infört äfven nyheten med *enstafviga* fötter i hexametern? Är det hans mening att en vers som denna skall analyseras på följande sätt:

Själf en a|dept af vår | skalde|*konsts* | vördade | fader.

[2] Eller rättare i näst sista foten, ty en sjutaktig och en femtaktig vers ha stegrat sin egendomlighet med att erbjuda en näst sista fot, som är tvåstafvig.

Skönja du kan dess bruk, det nämns signa*tura* rerum.
Osynlig själf han arpar och knarpar som *väder*villan.
Osynlig för han sitt lif, försvinner, och *är till*baka.
Det är gärdenas vakt, och kornknarrn är *åkerns* vette.
Kortsnaggigt gräs, en älfdans med svamp, en *slåtter*blomma.
Blandar sig in som orangeblomman i *brudens* krona.
Blomstersång, blomsterdoft blandas tillsamman till *harmo*nier.
Som en gårdsplan den ligger, fattad af *hagens* gärdsgård.
Blott i parkens allé hon tvingas stå *klippt och* uppställd
Och bland träden hon bär de skönaste *löf, som* hjärtan.
Buret af vingar små, när frukten skall *ned till* jorden.
Ett blott, ett ensamt par, här dragit sig *undan* vimlet.
För det barnet, som gråt. Att skratta för*länger* lifvet.
Och den räcker till jul! Mig synes det *dock en* villa.
Söndagsfriden ju rår i sinnet, och *söndags*fröjden.
Natten har flytt, i går var det *lördags*natten[1].

Det fanns en tid under antiken, då skalderna, af illa förstådd metrisk tradition, läto förmå sig att öfver höfvan frekventera de tunga hexametrarna med tvåstafvig femte takt, men säkert hafva de klassiska språken lättare fördragit sådana verser än svenskan gör det. Icke desto mindre kan jag icke erinra mig, att jag hos någon skald mött en sådan frekvens af dessa verser som hos Strindberg, och säkert är att de i den utsträckning, de förekomma hos honom, strida mot den afsikt, i hvilken skalden valt den metriska formen — afsikten att låta läsaren känna behaget af ett rytmiskt schema. Emellertid vill jag icke helt fördöma hvarje vers, hvars femte fot är tvåstafvig, men där fordras mycken smak för att bygga en sådan vers så, att den gör sig metriskt gällande. Jag vill icke här inlåta mig på detaljer. Jag vill nöja mig med att anföra, att för mitt öra äro versslut med tvåstafvig femte takt mindre stötande, därest de båda

[1] Åt några af dessa verser kunde en lätt stilistisk ändring skänka en trestafvig femte fot. Då Strindberg, trots denna nära liggande möjlighet, föredragit en tvåstafvig femte takt framgår därur, huru föga hans öra är känsligt för versens välljud. – Att i dessa fall tänka på tryckfel synes mig otillåtet.

sista fötterna bildas af samma ord, än om t. ex. hvardera foten är bildad af sitt ord.

Emellertid stanna icke egenheterna i Strindbergs hexameter vid det anförda. Strindberg är den förste skald, hos hvilken jag funnit daktylisk hexameter med upptaktsstafvelse inströdd bland s. k. hexametrar och jag undrar rent af, om han icke har prioritet till uppfinningen. Likväl tror jag icke att det lönar mödan att taga patent på den. Mitt lifliga hopp är åtminstone, att Strindberg icke skall i denna sin nyhet få många efterföljare. Med denna anmärkning åsyftar jag följande vers i "Trefaldighetsnatten":

Det sämsta kommer till sist, och narren skramlar med skallran.

Äfven i "Stadsresan" förekommer en vers, som väl måste läsas med upptakt:

Emellertid, ett annat fönster har öppnats där nere.

Jag har i det föregående fäst mig endast vid hexameterns så att säga gröfsta och elementäraste regler, men skall hexametern vara verkligen välljudande, är det icke nog med att undvika de fel, som ofvan blifvit påvisade hos Strindberg. Äfven beträffande bildningen af de särskilda fötterna som också rörande inskärningar uti versen äro vissa lagar att iakttaga, med hvilka Strindberg umgåtts tämligen vårdslöst. Hvad jag här åsyftar torde lättast blifva klart, om jag säger, att trestafviga fötter sådana som *lotsbergets, smällfeta, huggorm, som, blomsterdoft,* synas mig för tunga för den svenska hexametern, under det att *astrarne, trettio, dignande, dejliga, hackar sitt,* äro typiska trestafvelsefötter. Äfvenledes synas mig tvåstafviga fötter sådana som *första, sista, lika, af en,* vara för litet fylliga i versen.

Hvad beträffar versens caesurer, så har Strindberg uppenbarligen godt öra för deras riktiga placerande. De verser, som från caesursynpunkt äro underhaltiga, äro jämförelsevis få. Till dem räknar jag följande:

Fyrverkeri, kulörta lyktor, regatta med facklor.
Persikoröda små klockor dofta af mjölk och mandel.
Som en gårdsplan den ligger fattad af hagens gärdsgård.

Jag vill erinra mig från den tid, då sinnena fattats af ifver att protestera mot det sätt, på hvilket Svenska akademien första gången utdelade Nobelpriset i litteratur, att Strindberg vid något tillfälle skriftligen eller muntligen deltog i denna proteströrelse, hvarvid han tog sig anledning yttra några ringaktande ord om Sully Prudhomme's fint ciselerade form. Innehållet i hans yttrande var ungefär det, att dikter sådana som "Le vase brisé" kunde litet hvar, som därmed ville göra sig besvär, skrifva. Jag erinrar om detta, emedan det synes mig tyda på att Strindberg principiellt ringaktar formen på samma gång, han tror den vara lättare vunnen än den faktiskt är. Jag vill ingalunda vara någon ensidig formdyrkare, men det står väl klart för hvar och en, att de litteraturverk, som framträda med anspråk på konstnärlighetens epitet, måste tillgodose formens kraf lika väl som de bjuda på ett innehåll med ursprunglighetens värde. Jag föreställer mig att Strindberg icke själf frånkänner sitt författarskap konstnärlighetens förtjänst, och att han ser illa på, om andra göra det. Jag tror dock att hvad som här framdragits är af den natur, att icke ens han själf skall kunna längre hålla på att hans hexameterdiktning har något konstnärligt värde. Detta är så mycket mer att beklaga, som särskildt "Stadsresan" skulle vara ett förtjusande litet epos, om skalden vårdat sig om dess form såsom han bort göra det. Och Strindberg *kan* skrifva goda klangfulla hexametrar. Att bevisa detta är det nog att anföra följande verser ur "Stadsresans" början:

Solståndsnatten har gått, så en enda bleknande stjärna
Drar sig i fästet tillbaks, och östern färgas i brandgult.
Än är det tyst i naturen: den heliga sömnen behärskar
Växter och djur; och i hyddornas hägn bak fällda gardiner
Mänskorna hvila, men liksom på språng att vakna med solen.

Äfven en strängare kritiker än undertecknad skall finna endast föga att anmärka emot dessa verser.

Huru kan det nu komma sig att Strindberg, då han ju kan skrifva goda hexametrar, så ofta väljer att skrifva dåliga eller rent af omöjliga? Jag vill möta denna fråga med en annan. Har den litterära kritiken gjort sin plikt? Har den haft mod nog att säga den berömde författaren sanningen och har den haft insikt nog att kunna göra det med auktoritet? För en klassisk filolog ligger den frestelsen nära att här citera hvad den förståndige Horatius säger om skaldens plikt att outtröttligen fila och forma sina verser. Men då ett citat från en klassisk författare verkar på en modern ande som ett rödt skynke på en tjur, så måste jag väl bekämpa den frestelsen.

Egentligen kan man med så mycket bättre skäl fordra af Strindberg att hans hexametrar skola vara lättflytande och regelbundet byggda, som han i andra hänseenden jämnat vägen för sig. Så väl beträffande ordval som stilistiskt uttryck öfver hufvud har han lagt det vidaste fält öppet för sig. Hans ordförråd innesluter en mängd dialektala former och, som jag tror, icke få nybildningar, och från stilistisk synpunkt sedt företer hans språk t. ex. den friheten, att han till ett subjekt i pluralis låter ett verb ansluta sig i singularis. *Jag* klandrar honom nu hvarken för det ena eller för det andra, men kanske vore det icke orätt att ge uttryck åt en stilla önskan om en smula konsekvens. I hvarje fall är det ett groft slarffel, då till ett subjekt i singularis ansluter sig en verbalform i pluralis såsom sker uti versen:

Pelarnes skog bära upp de luftiga hvalfven,

där pluralen i genitiven villat författaren, eller skulle vi möjligen här hafva att räkna med ett tryckfel? Men till äfventyrs kommer en undersökning af Strindbergs stil att intressera någon annan därtill mera kompetent forskare, hvarför jag lämnar den frågan helt å sido.

Jag har funnit så mycket större skäl att här säga ett ord om den svenska hexameterns rätta rykt, som efter mitt

omdöme det svenska språket lämpar sig utmärkt för hexameterns form och härvidlag, så vidt jag känner till saken, öfverträffar alla moderna språk. Det ligger för oss närmast till hands att jämföra den svenska hexametern med den tyska eller danska. Vid en sådan jämförelse synes mig den svenska versen afgjordt taga priset.

Men jag har redan varit utförlig nog, kanske öfver nog. Jag vill därför sluta denna min uppsats, och jag slutar den med de ord, hvilka Strindberg i "Stadsresan" låter klockaren i Åsby yttra:

"Inte ett ord jag spiller mer på den tråkiga saken".

Johannes Paulson.

Två svenska språkregler.

Som en dogm inpräntas från skolkatedrarna i allt Sveriges land den regeln, att ett adverbial, ett predikativt attribut (predikatsfyllnad) eller en attributiv satsförkortning, som står i början af en sats, måste hänföras till satsens subjekt.

I fall den unge läraren hunnit glömma denna lärdom från sin egen skoltid, uppfriskas hans minne däraf under profåret, och därifrån för han den med sig in på sitt blifvande verksamhetsfält. Och han får den ytterligare inskärpt, då han för sin utbildning rådfrågar tillgängliga hjälpredor.

Jag erinrar endast om lektor Landtmansons "bidrag till läran om den svenska prosastilen" och lektor Linders "regler och råd angående svenska språkets behandling", båda två värdefulla böcker, hvilka erhållit varma loford af förfarne svensklärare, och hvilka också flitigt rådfrågas vid kriarättningar.

Man behöfver dock ej hålla sig till den elementära facklitteraturen. Äfven utanför densamma, t. ex. i recensioner uti pedagogiska tidskrifter, möter oss då och då en erinran, som uppställer samma stränga språklagar.

Någon gång stöter man på samma kraf uti arbeten, som röra sig på helt andra områden än skolans. I sin kritik af svenska psalmbokskommittéens förslag framhäfver lektor Risberg, att attributiva satsförkortningar och prepositionsuttryck i satsens början måste hänföras till subjektet.

Så ställer sig också frågan för lärarne. Och några bland dem drifva denna regel helt enkelt in absurdum. Man

får understundom höra satser utmönstras såsom stridande mot svenskt språkbruk, hvilka man med litet god vilja kan hänföra under våra nu uppställda lagar. Det faller knappast någon svensk in att taga anstöt af följande mening: Under Luthers frånvaro hade svärmiska rörelser uppstått i Wittenberg. Men från en och annan skolkateder stämplas den skoningslöst som språkvidrig. Ehuru frånvaron näppeligen kan tydligare uttryckas som Luthers, inskärpes hos den vetgirige lärjungen, att den måste vara de svärmiska rörelsernas. Och dock synes mig detta adverbial utan några tillkrånglade förklaringar nödvändigt syfta på subjektet och sålunda fylla alla anspråk på anpassning efter vår regel.

För att belysa denna rigorösa uppfattning må här ytterligare meddelas några exempel.

Till följd af sjukdom har svaret å ditt bref blifvit uppskjutet. (Svaret kan ej vara sjukt). Med anledning af resa säljes en väl inredd villa. (Villan reser ej). På grund af [landets] läget är [dess] klimatet i allmänhet mycket mildt. (Klimatet har intet läge). Med bifall till åklagarens anhållan uppsköts målet. (Målet bifaller ej). Under väntan på nattåget intogs gemensam supé å stadshotellet. (Supéen väntade ej). Under läsningen af bibeln hade spörsmål om lifvets högsta frågor trängt sig på Luther. (Spörsmål läsa ej). Under stort larm blef sammanträdet ajourneradt till följande dag. (Sammanträdet larmar ej). Under ihållande regn begaf sig Hans till skogen. (Hans regnar ej). Oaktadt ifrig draggning ha liken ännu ej funnits. (Liken dragga ej). Efter afsjungandet af "det finns ett land" var den vackra hyllningen slut. (Hyllningen sjunger ej). Efter det gripande talets slut bestegs katedern af skolans rektor. (Katedern talar ej). Efter en lång kurva blir kosan nordvästlig. (Kosan gör ingen kurva).

Efter detta skulle det icke alls förvåna mig, om Viktor Rydberg utsattes för beskyllningen att ej behandla vårt språk korrekt, enär han på ett ställe i Vapensmeden skrifver: I

dagbräckningen sades farväl till värdfolket. *Farväl* kan naturligtvis ej ha någon *dagbräckning*! Och samme ifrare för det svenska språkets renhet skulle helt säkert beskärma sig öfver hans sats: Kort efter dessa gästers ankomst började det regna. *Det* kan nämligen ej *ankomma*! Äfven professor Schück komme säkerligen att uppföras på dessa stränga herrars index, eftersom han tillåter sig följande vådliga sats: Efter en termin följde ett nytt kalas. En hvar vet mycket väl, att *kalasen* ej räkna *terminer*! Samma anatema skulle utan tvifvel slungas mot domprosten Personne, som i sin broschyr om bibelkritiken på ett ställe uttrycker sig på följande sätt: Enligt referat i Hemlandsposten har lektor Waldenström i en predikan uppmanat sina åhörare att hålla fast vid läran om verbalinspirationen. Det är då tydligen lektor *Waldenström*, som *refererar*! Också Ellen Key finge hedrande sällskap, om våra hyperkritiska stilister ägde makten att bannlysa alla författare, som trotsa deras självgjorda regler. Hon hade syndat tillräckligt endast med en så oskyldig mening som denna: Under sommarens stora föräldramöte är tillfälle beredt för föräldrarna att iakttaga skolan. *Tillfälle* kan ej anordna några *möten*!

Emot en så radikal tillämpning af våra regler inlägga nog de flesta lärare en välberättigad protest. Men i öfrigt foga de sig med största undergifvenhet efter dem samt öda tid och bläck på att bortrensa dylika fel ur sina elevers kriaböcker.

Men det oaktadt reagera lärjungarne mot sina lärомästares uppfattning. Oräkneliga äro i sanning de "bockar", som pryda eller misspryda marginalerna i deras uppsatsböcker med anledning af denna deras omedvetna opposition. Huru mycket bläck man än förslösar för att inskärpa vådan och faran af att bryta mot vårt språkbruk härutinnan, hjälper ingenting. Det finns ej *ett* krialag, i hvilket man ej upptäcker sådana blunder.

I detta afseende slumrar skolynglingen oupphörligt

och hans öra lämnar honom ingen hjälp. Det har blifvit slött tack vare den tidnings- och brefskrifvande allmänheten, ty han kan knappast öppna en tidning eller läsa ett bref utan att igenfinna sina "kära bekanta" från kriaböckerna.

Man må draga fram de mest påtagliga och belysande fall, man må sätta hans skrattmuskler i gång genom de mest dråpliga och slående exempel. Det tjänar till intet. Huru många gånger har han icke fått till lifs satser sådana som dessa: Efter att hafva tagit farväl gick tåget; under skämt och skrattsalfvor satte sig tåget i gång; såsom familjefader ogillar jag Napoleon; vansinnig och kringirrande kan jag ej annat än beklaga Erik XIV; väl komna till ladugården voro de flesta kreaturen på bete.

Med ironiens gissel försöker läraren i det sista exemplet få honom att begripa, att de, som voro komna till ladugården, måste vara kreatur, ifall satsen skall mätas efter våra fordringar på svenskt språkbruk. Och detta inser han tydligt och klart, men han kan ändå icke fatta, hvarför han ej skall få skrifva: Som enskild person kan jag icke beundra Lidner; vid underrättelsen härom kunde intet förmå Luther att kvarstanna på Wartburg; efter flera häftiga sammandrabbningar lyckades slutligen Coligny genomdrifva fred; komna ut på sjön friskar det i värre och värre; öfverlämnad åt sig själf var det naturligt, att han skulle gå vilse; åtföljd af prosten och frun anträdes vägen till kyrkan; förd till lasarettet har hans tillstånd sedermera så förbättrats, att framtida men ej är att befara; maktlysten, som Napoleon var, mognade snart ett beslut hos honom att söka vinna kejsarkronan; omgifvet på nästan alla sidor af hafvet skall fienden efter all sannolikhet anfalla Sverige till sjös; benådad efter två och ett halft år förde honom snart ett mord åter inom fängelsets murar.

På sin undrande fråga, om det i första exemplet faller någon in att hänföra det predikativa attributet till annan satsdel än objektet, blir han uppmärksamgjord på att det bör

sluta sig till subjektet, men när han så åter författar, insmyga sig återigen liknande vändningar i hans uppsats, utan att han märker eller ens misstänker dem. Visserligen ej alls medvetet men segt och envist fasthåller han vid ett språkbruk, som läraren med auktoritetens höghet och grammatikens helgd lektion efter lektion utdömer.

Det ser ut, som om här djupast sedt stode en strid mellan skilda principer, en fejd mellan gammalt och ungt, en kamp mellan stelnade regler och det pulserande lifvet.

Men för att få detta utrönt måste man vädja till den domare, som här ensamt förmår fälla ett opartiskt utslag, det svenska språket, sådant det framträder hos våra författare på skönlitteraturens och vetenskapens fält. Lika friskt och rörligt, som språket sjuder i arbeten af senare tiders skriftställare, bör det få komma till synes i en skolpojkes uppsats. Det sprudlande språket, sådant det flyter fram ur våra yppersta pennor, måste utgöra källan för våra forskningar om svenskt språkbruk. Det går icke an, att läraren efter sina grammatiska regler bedömer och fördömer de moderna författarne. Han gör klokare i att utvidga sina reglers räckvidd, ifall han finner, att nästan ingen af litteraturens målsmän längre följer dem. Grammatikens regler böra formuleras efter språkbruket hos våra författare. Våra författare få icke insnöras i snäfva, blodlösa regler.

Hur förhålla sig då de sista decenniernas skriftställare till den regel, vi ofvan uppställt?

För att få denna fråga besvarad har jag genomsökt några arbeten af skilda författare. Det är visserligen på grund såväl af min strängt upptagna tid som af tillfälligheternas spel vid litteraturvalet ej något rikligt urval, men det visar i alla fall, att hos våra författare ej gör sig gällande någon medveten sträfvan att efterlefva denna regel, eftersom de gång på gång låta den komma till korta.

De exempel, jag under denna min hastiga upptäcktsfärd funnit, lämnas här i ordnad följd.

I. Adverbial.

A. Adverbial, uttryckt genom infinitivus (med eller utan preposition).

Att döma af jämförelsen med Herkules tänkte sig Tacitus' germaner Tor mera såsom jättarnes motståndare än såsom himlens herre. (Schück).

Att döma af hans antydningar betraktade han tilldragelsen som ett löfte om upprättelse. (Anna Wahlenberg).

För att strax bevisa genom närmast liggande exempel så aftager läsförmågan i jämn proportion med läskunnighetens tillväxt. (E. Key).

För att taga ett exempel kunde ju ingen annan än Tegnér inspireras till det skaldskap, som gjort honom odödlig. (J. Personne).

För att återkomma till det land, hvars föredöme åberopats, har Frankrike stora möjligheter framför oss att tillämpa ett förnuftigt system. (E. Key).

För att vara sann kräfves framför allt obrutet mod. (E. Key).

För att icke visa sig obelefvad gåfvo hans känslor sig luft på ett främmande språk. (Strindberg).

För att drabbas af dylika omdömen har det icke behöfts, att dessa människor kommit med en omstörtande samhällslära. (E. Key).

För att icke behöfva ge sig ut i det vida alldeles på måfå kan det vara nyttigt att fråga sig: hur brukar en ny stil komma? (E. Alkman).

För att se dem tarfvas det, att man ser med de gamla sagoberättarnas ögon. (S. Lagerlöf).

För att uppnå likställighet vore det bättre, om mannen ålade sig själf den trohet, han kräfver af kvinnan. (Axel Lundegård).

För att göra klart (åtbördernas roll) blir det nödvändigt att taga en utförligare öfverblick af dem. (G. Cederschiöld).

För att återvända till våra tautologiska sammansättningar så är det ingalunda för dylikas uppkomst nödvändigt, att . . . (Noreen).

För att bedöma deras betydelse är det ej nog att hålla sig till motsatsen mellan envälde och konstitutionell statsordning. (H. Hjärne).

För att få en dylik "rätt blick på lifvet" tycks det vara nödvändigt att icke tro på änglar. (C. D. af Wirsén).

För att återvända till mig själf så var det icke underligt, att jag hade svårt att finna mig. (Per Hallström).

Endast genom att vara omgifven af konst, genom att i ro och frihet få suga den i sig vaknar konstkärleken. (E. Key).

Endast genom att långsamt bygga upp vissheten om det godas företräde (fostrarens arbete) lär barnet sig älska det goda. (E. Key).

Efter att i tjugu år själf hafva kämpat mot skolbetygen var det med djup öfverensstämmelse, jag läste hos Ruskin . . . (E. Key).

Långt ifrån att hafva något behof att bortförklara en löjlighet var det mig nästan en njutning att tänka, att . . . (G. af Geijerstam).

B. **Adverbial, uttryckt genom substantiv med preposition.**

Med flit och god vilja skulle dock allt detta kunna sammanjämkas. (Anna Roos).

Med en egendomligt blixtsnabb öfvergång från min förra stämning vaknade det gamla hatet mot Signe. (G. af Geijerstam).

Med en plötslig nyfikenhet föll det mig in, att han kom för att frambringa en uppgörelse oss emellan. (G. af Geijerstam).

Med denna ohörda *bön* kunde hon icke lämna *honom*. (Anna Wahlenberg).

Genom sina egna lidanden under skolåren eldades hans ifver att omdana skolväsendet. (E. Key).

Genom denna art af verksamhet var det honom möjligt att lefva, som han gjorde. (G. af Geijerstam).

På grund af medfödd händighet ansågs orgelbyggeriet som en lämplig bana för den unge studenten. (V. E. Öman).

På grund af vår kärlek till rimmande ordspråk är det med svidande hjärta, som vi uppgifva Rhen. (Johan Nordlander).

På tröskeln till Guds domstol kan ingen människa ålägga *honom* tystnad. (V. v. Heidenstam).

På hemvägen gnistrade stjärnorna. (Hj. Söderberg).

Framför alla andra (kopparstick m. m.) beundrade de en litografi med titeln "Don Juan aux Enfers". (Hj. Söderberg).

Trots dessa brister (i Bugges teori) torde dock själfva grundtanken vara sann. (Schück).

Trots befordringen kändes det obehagligt som att i drömmen på nytt genomgå en examen. (Levertin).

Trots hans självbehärskning var det omöjligt för honom att ådagalägga samma klara energi som eljest i dylika kriser. (H. Hjärne).

Vid fem, sex år bör redan "Barnens bibel" finnas i barnens händer. (E. Key).

Vid detta *minne* började vekheten vakna hos *honom*. (Per Hallström).

Vid första *tecken* till att vilja fira banditen kommer jag att låta fängsla *dem*. (Strindberg).

Vid realisationen af planen (Schücks) undrar man dock öfver ett och annat. (Levertin).

Vid anblicken af industriella företag tränger sig lätt den tanken fram. (Hugo Bergstedt).

Vid åhörandet af de kringståendes kritik förändrades uttrycket i hennes ansikte. (Anna Roos).

Under långvariga besök hos en kamrat visade sig hos Axel en stegrad lust att klinka på pianot. (V. E. Öman).

Under anpassningen spelar eftergörandet en stor roll. (E. Key).

Under tryckningen af min bok har svenska akademiens sekreterare utsändt en mot mig riktad skrift. (E. Key).

Under romvistelsen var Byströms glada, gästfria hem en medelpunkt för de svenska konstnärerna. (G. Laurin).

Under dessa tillrustningar (sjömännens) hade skeppet glidit fram genom allt trängre och trängre sund. (S. Lagerlöf).

Under den ungdomliga brytningstiden antaga sodomsäpplena ofta ett bedrägligt utseende af hesperiska frukter. (C. D. af Wirsén).

Under lekar och mycket arbete försvann studietiden hastigt. (Strindberg).

Under fiske efter torsk kan det hända sig, att en smidigt fager nordlandsbåt vågar sig för nära. (Pelle Molin).

Under dessa vandringar hände honom någon gång, att han kom in på förgården. (S. Lagerlöf).

Under skratt och gyckel afgjordes det bland ungdomen, att fröken Märta passade gubben bäst. (M. Roos).

I förargelse öfver misstaget drefs blodet upp mot hans hufvud. (Per Hallström).

I denna *ställning* träffade *honom* några solstrålar. (Pelle Molin).

I den *sinnesstämningen* kunde hon icke låta *honom* gå. (Axel Lundegård).

I denna stund af öfverväldigande smärta stod sanningen klar för Marika. (Anna Roos).

Midt i dansen kan den gynnsamma vinden blåsa upp. (Pelle Molin).

Efter återkomsten från den utländska resan vidtager en ny period i Polhems lif. (Ellen Fries).

Efter en glad dag med kamrater verkade dessa små rörande drag af gossen ännu mera på mig. (G. af Geijerstam).

Efter de första lefnadsåren borde uppfostrans mål vara att bereda utvecklingsfrihet åt den unga personlighetens kraft. (E. Key).

Efter allvarsamma strider (mellan teologie professorer) blef Ekman kallad till docent. (J. Personne).

Efter icke fullt en månads studier (af en privatist) roade det mig att pröfva, huru det gick att läsa Horatius. (Erik Rosengren).

Efter en häftig och frispråkig artikel i tidningen är hans ställning där undergräfd. (T. Hedberg).

Från tre år får skolan nu hand om barnet. (E. Key).

Till femton år är uppfostran ungefär densamma för alla. (E. Key).

Utan en fingervisning skulle möjligen detta lilla häfte kunna drunkna i den stora litteraturfloden. (Levertin).

II. Predikativt attribut (eller predikatsfyllnad).

Såsom sagesman uppgifver Lindblom Schröderheim själf. (Schück).

Såsom sin arfvinge insatte Horatius kejsar Augustus. (Elias Janzon).

Såsom prof vill jag meddela den nionde sången. (Elias Janzon).

Som bilaga lämnar jag anvisningar på dessa böcker. (E. Key).

Som sin gäst hade Hugo medfört en vän. (E. Key).

Jag beundrar honom i hans diktning, men som människa vill jag icke ödmjuka mig för honom. (Axel Lundegård).

Som framtidens enda litteraturform nämner författaren självbiografien. (C. D. af Wirsén).

Som barnprat betraktade hon hvarje ordande om människans fria vilja. (C. D. af Wirsén).

Som tredje man hade de med sig Erland Stråle. (Levertin).

Som vårdtecken därpå gifver jag dig här en armkedja. (V. v. Heidenstam).

Såsom ett uttalande i denna riktning kunna vi räkna oraklets svar. (G. Cederschiöld).

Såsom en reminiscens från denna har man att betrakta G. Ljunggrens bruk af ordet. (G. Cederschiöld).

III. Attributiv satsförkortning.

Sybarit, som Simon var, skulle det nere på jorden frestat hans lynne, om kuddarna i hans hvilsoffa icke legat väl. (V. Rydberg).

En mästare i konsten att locka fågel drog det icke långt om, innan han narrat till sig orrar och tjädrar. (V. E. Öman).

Som husmoder är det min skyldighet att hålla Eder sällskap. (Strindberg).

Bördig från Årsta och son till en smed hedrade hans handtag fädernet. (V. E. Öman).

Tacksam, som han är för genkänsla, krymper dock hans hjärta i ångest. (G. af Geijerstam).

Enfaldig, som han var, skulle hans fruktan förråda honom. (G. af Geijerstam).

Ensam, som hon var, lockade det henne dess mera att få tala i bref om allt, som intresserade henne. (Axel Lundegård).

Faderlös, som han var, tycktes det, att lejonet tagit sig honom an. (Per Hallström).

Växt ur djupet af Ingrids själ, som detta mord hade varit, behöfde hon intet skäl för att bringa det i verkställighet. (G. af Geijerstam).

Inryckt, som jag plötsligt blifvit i min väns nuvarande lif, trängde sig det ena minnet efter det andra in på mig. (G. af Geijerstam).

Fången i sina nya tankar, som Elin gick, blef systerns besök henne till föga glädje. (G. af Geijerstam).

Illa liden för sin grobianism var det icke underligt, att vi kommo i spändt förhållande till Anders. (V. E. Öman).

En gång anklagad var det nästan omöjligt att blifva frikänd. (Ellen Fries).

Ensam var det henne dock lättare. (G. af Geijerstam).

Jämförd med nutidsmänniskan är det visst, att hednatidens kämpe var en mera hel personlighet. (E. Key).

Såsom *gift* med en rik dansk adelsfröken skulle Gustaf Adolf benåda *honom*. (Schück).

Klädd i skinntröja skulle man ha kunnat taga honom för en sjöman. (G. af Geijerstam).

Tidigt utsläppt i lifvet och hänvisad till självförsörjning förde omständigheterna honom i beröring med arbetsamma öfverordnade. (V. E. Öman).

Förenade i mild och marmorhvit harmoni skall jag ständigt se dödens och lifvets makter. (Per Hallström).

Djupt *rotad* i mannens hjärta och i kvinnans hjärta bibehåller Gud *kärleken* där. (Ernst Lundqvist).

Hemkommen i skymningen hade några lakan skrämt honom. (Strindberg).

Väl inkomna tog grosshandlaren upp ett bref och frågade Gustaf, om han kände igen stilen. (Anna Wahlenberg).

Komna ner till sjökanten bröt Carlsson ut. (Strindberg).

Hemkommen började det puttra och fräsa. (Strindberg).

Uppkommen i stora salen var profvet i gång. (Strindberg).

Af denna öfversikt framgår med all önskvärd tydlighet, att vår regel ej undantagslöst iakttages af våra författare. Här stå sida vid sida personligheter på de mest skilda verksamhetsfält och med de mest motsatta åsikter. Trägna veten-

skapsidkare och sorglösa språkkonstnärer, både Pallas Atenes och Foibos Apollons hängifna ämnessvenner, en Adolf Noreen och Gustaf Cederschiöld bredvid Selma Lagerlöf och Verner v. Heidenstam, en Viktor Rydberg och Carl David af Wirsén intill Ellen Key och August Strindberg, alla mötas i ett gemensamt förakt för en alltför pedantisk tillämpning af denna regel. Ingen enda af vår litteraturs yppersta målsmän aktar den värdig ett noggrant och slafviskt efterföljande. Och inför deras domslut äro vi skyldiga att böja oss.

Det återstår oss därför intet annat än att foga oss efter våra författare och ge vår regel en annan formulering, så att den verkligen står i samklang med svenskt språkbruk hos våra nuvarande skriftställare.

Vill jag således framhäfva ett adverbial, ett predikativt attribut (predikatsfyllnad) eller en attributiv satsförkortning, kan jag godt med dem till föredöme och enligt allmänt språkbruk sätta det såsom särskildt betonadt i satsens början utan att därvid ängsligt undersöka, om det kommer i direkt relation till subjektet. Det kan lika väl syfta på objektet eller någon annan satsdel. Utan minsta tvekan bör jag därför få skrifva: I egenskap af politisk agitator kunna vi ej möta borgmästaren med några sympatier.

Vidare bör en sådan bestämning lämnas oantastad, ifall den i en sats med formellt subjekt syftar vare sig på det logiska subjektet eller på en annan satsdel, såsom i följande exempel: Efter ihärdiga försök lyckades det honom att vinna sitt mål; efter alla de föregående veckornas stränga skolarbete var det icke underligt, att jag kände mig trött; vid tanken på att alla dessa stora minnen äro gemensamma för hela folket, går det liksom en ström af enighet genom allas hjärtan; enligt uppfordran i ditt bref att uttala min mening i denna tvistefråga är det med allra säkraste öfvertygelse, jag nedskrifver min åsikt, att . . .; genom att på bästa sätt tillgodogöra sig ett lands naturliga hjälpkällor är det möjligt för en befolkning att lifnära sig i ett jämförelse-

vis litet land; stödd på sitt hertigdöme var det, som Karl kunde uppträda självständigt.

Med dessa medgifvanden beröfvas vi dock ingalunda våra forna bekymmer. Vi nödgas fortfarande uppmana våra lärjungar att helst se till, att en dylik bestämning hänföres till subjektet, ty i allmänhet fordrar vår språkkänsla, att den föres dit, och i de flesta fall följa våra författare denna regel. Och för min egen del vill jag ej neka till, att jag hade god lust att korrigera ett och annat af de exempel, jag anfört från våra författare, helst i sådana fall, där bestämningen ej har något ord att referera sig till utan rent af sväfvar i luften. (Jfr: Uppkommen i salen var profvet i gång). Jag vill därför endast ha sagdt, att jag ej kan instämma med de lärare, som yrka på — och sådana yrkanden har jag sett i tryck —, att endast några sådana s. k. fel skulle vara tillräckliga att t. o. m. i en mogenhetsexamen motivera ett "icke godkänd" för en i öfrigt väl skrifven uppsats. Ja, icke ens vid tveksamma fall har man rätt, synes mig, att på underkännandets sjunkande vågskål kasta sådana "språkfel", hvartill hvarje författare med litterärt namn gjort sig skyldig.

Men skulle någon med afsaknad se detta regellöshetens välde inträda, kan han dock trösta sig med, att det ännu finnes områden, där han får rida på sina kära käpphästar. Fortfarande måste han nämligen varna sina elever för att skrifva meningar sådana som dessa: Efter att ha tagit farväl gick tåget; såsom familjefader ogillar jag Napoleon. Ty i det förra exemplet har adverbialet intet annat ord att syfta på än subjektet, och den mening, som då uppstår, strider mot allt sundt förnuft. I det senare åter råder tvetydighet. Man är verkligen tveksam, om den skrifvande menar, att han som familjefader ogillar Napoleon, eller om Napoleon som familjefader ogillas af honom.

Det gifves således strängt taget — ty på det förnuftsvidriga behöfver man väl ej spilla några ord — endast *ett*

fall, då vi måste bannlysa ett adverbial, ett predikativt attribut (predikatsfyllnad) eller en attributiv satsförkortning i satsens början syftande på annan satsdel än subjektet, och det är, då *tvetydighet* uppstår. Man har nämligen full rätt att fordra af en skrifvande, att han aldrig lämnar oss i okunnighet om sin verkliga mening. Låter han ett ord i satsens början lika lätt kunna hänföras till subjektet som objektet, utan att hans mening framstår fullt klar, då må han skylla sig själf, om han blir utsatt för missförstånd. I sådant fall måste han underkasta sig besväret att se till, att det föres till subjektet.

Ingen tvetydighet föreligger i följande exempel, hvarför de böra få passera utan anmärkning: För att bilägga dessa religionstvister kallades Luther af kejsaren till en riksdag i Worms; för att kunna gifta sig med den vackra Anna måste först äktenskapet med Katarina upplösas; genom att ständigt se faran i ögonen ökas vårt mod; rätt nyttjade kan knappast någon underkänna kroppsöfningarnas betydelse för människans utveckling; kär och aktad, som han var, skall hans minne länge lefva.

Och någon som helst tvetydighet uppstår ej heller, ifall jag skrifver: Jag beundrar *skalden* Lidner, men som enskild person måste jag ogilla honom. En hvar förstår då genast, att Lidner och icke den skrifvande betraktas som enskild person.

Den regel, som vi alltså efter detta kunna uppställa, bör, synes mig, ha denna lydelse: *i satsens början stående attributiv satsförkortning, adverbial eller predikativt attribut (predikatsfyllnad) bör helst och måste, ifall tvetydighet uppstår, hänföras till subjektet.*

* * *

En annan språklig företeelse, som förbjudes i våra hjälpredor, är samordning af bisats med en satsdel eller en satsförkortning.

Men för en sådan regel erhåller man nästan ännu mindre stöd hos våra författare.

Ur min axplockning vill jag endast anföra följande exempel.

De gömde sig bakom vedbodar och silltunnor och hvar de kunde komma åt. (Anna Roos).

De kunde förtälja något ur en hednisk källa om sibyllan och om huru skalden Vergilius hade skådat dödsriket. (V. Rydberg).

Med tre flickor inleder han i smyg och utan att den ena damen känner den andras historia, ömma förbindelser. (C. D. af Wirsén).

Hon omtalar ej förföljelserna förrän i ett ögonblick af rörelse och när dessa förföljelser redan äro förbi. (C. D. af Wirsén).

Herr Strindberg anser protestantismen vara förbannad och att segraren vid Lützen föll på sin gärning. (C. D. af Wirsén).

Martin tänkte på hans kärlek och hvad han hade sagt om den. (Hj. Söderberg).

Han tog tillfället i akt att förklara sessionen slutad och att domen skulle falla inom åtta dagar. (Strindberg).

Han insåg det nödvändiga i att bli sittande och att han var lämnad i djurets våld. (Strindberg).

Hur skulle man få dän den sjuke utan att behöfva ta i honom och utan att folket fick veta om'et? (Strindberg).

Han ville älska henne men på afstånd, utan att se henne, utan att hon såg honom, i sång, i harmoni. (Strindberg).

Man såg honom öfverallt och när man inte väntade honom. (Strindberg).

Jag försjönk i grubbel öfver mig själf och mitt öde och hvarför ingen människa fanns, till hvilken jag kunde gå i min nöd. (G. af Geijerstam).

Hon berättade om hur lång tid vi skulle bo därute, och om allt, som kom och gick i hennes fantasi. (G. af Geijerstam).

De skulle lägga bort alla fåfängliga tankar på världen och hvad världens var. (G. af Geijerstam).

Han berättade ingenting om honom själf och hur han kände det nu. (G. af Geijerstam).

Hon talade om mannens godhet och svaghet för sin mor och hur svår Inga var. (G. af Geijerstam).

Så talade hon om sig själf och hur mycket hon fått lida. (G. af Geijerstam).

Hustrun tänkte på sin vän och att hon nu skulle få rättvisa. (G. af Geijerstam).

Elin tänkte på allt, hvad hon utstått, sedan hon första gången grät öfver brudkronan, och ända till denna dag. (G. af Geijerstam).

Han fick henne att berätta om sin barndom, om hur modern reste ifrån henne, om hur hon hade det, och om allting. (G. af Geijerstam).

Den handlar om en liten flicka, som slocknade utan kamp och utan att hon fått ögonen upp för lifvets bottenlösa elände. (Axel Lundegård).

Den rätte må gärna för mig ha hustru och hvad han vill. (Axel Lundegård).

Han kysste mig på kinden utan ett ord, utan att jag kunde ana, hvad han ville göra. (Axel Lundegård).

Han skröt med sin markisinna, med hvad hennes hushållning kostar om året. (Axel Lundegård).

Hon skulle genast tala om sitt brott och hur det tyngde henne. (S. Lagerlöf).

Han talar bara om Guds försyn och om hur Gud styr. (S. Lagerlöf).

De blygdes öfver det vilda lifvet och öfver att det skulle höras dryckeslarm ända ut på landsvägen. (S. Lagerlöf).

Det är viktigt med barnen och hvad de få för uppfostran. (S. Lagerlöf).

Han sade detta ofta både på samkvämen hos de store och under det han satt och drack på värdshusen. (S. Lagerlöf).

Hvilken lust att vältra hop ett bål af sängbottnar och bolstrar och stolar och hvad som kunde släpas fram! (V. v. Heidenstam).

Bruka något litet vin för din mages skull och därför att du så ofta krank är. (V. v. Heidenstam).

Snart skulle han från skyn se vedergällningen och hur Herren krossade Blot-Sven. (Levertin).

Hon tror sig under en släktförbannelse och att hon endast skulle kunna föda vettlösa barn. (Levertin).

Sådan är den storslagna skildringen af Jon Esbjörnsons dödsbädd och hur sonen kallar honom till graffriden. (Levertin).

Denna typ är sant framställd om också blott i profil och om man också har en känsla af att den andra sidan är den bästa. (Levertin).

Gabriel tänkte på allt detta och hur han aldrig utan rörelse kunnat se fadern spela. (Levertin).

Han förvånades vid att de ingenting hade att säga honom, och vid den tanke, som nu föll honom in. (Per Hallström).

Jag kunde lifligt föreställa mig, hur roligt det skulle vara, och äfven utseendet af lyktan. (Per Hallström).

Det var mest om småsaker, granriset i porten, uppseendet på gatan, hvem som bar, i hvilken ordning man gick. (Per Hallström).

Det finnes intet skäl för att den i otid och innan dess roll ännu är utspelad, skall stötas bort från sitt högsäte. (T. Hedberg).

Hon märkte det på hans konversation, på hans miner, på att han icke var nog kort i sina undersökningar. (Anna Wahlenberg).

Trots det att han tänkt sig en annan svåger, och trots hans åsikt om honom var han dock nöjd. (Anna Wahlenberg).

Hon hade väntat sig förebråelser och att det skulle bli svårt att vinna förlåtelse. (Anna Wahlenberg).

Selma hade talat om innehållet i brefven och att hon sagt sig vara lycklig. (Anna Wahlenberg).

Förhållandet hade utvecklat sig så småningom, allt ifrån Selmas uppträdande som tröstarinna och tills de förenades i sitt intresse för Herbert. (Anna Wahlenberg).

Hon var bestämd trots alla öfvertalningar och trots att han tycktes bli stött. (Anna Wahlenberg).

Hon blef beskylld för att vara högfärdig och att hon höll sig för god för att arbeta. (Anna Wahlenberg).

Efter sin moders råd och då han insett, att han ingen utsikt hade, löste baron Stjerne Agnetas föräldrar från deras ord. (Mathilda Malling).

De hade talat om värmen och skörden, om hur präktigt de fått in sin hafre, om friherrinnans gikt och huruvida Joakim nyligen fått bref. (Mathilda Malling).

De väntade med otålighet på hans bref och hvad de skulle förkunna. (Sophie Elkan).

Men så kom han ihåg Imbär och att de nu skulle bli längre ifrån hvarann än någonsin förr. (Pelle Molin).

Han skulle skona Erik Lange för hennes myckna kärleks skull och därför att hon för hans skull lidit så mycket. (Birger Mörner).

Han ordade om sina resor och om huru han under årens lopp färdats från hof till hof. (Birger Mörner).

Jag har föreläst för fästmän om det okloka i att gå och vänta och om hur lätt man kan nöja sig med ett par tre rum i början. (K. E. Forsslund).

En östlig grupp omfattar goter och hvad som sedan kallades skandinaver. (R. Geete).

Detta gäller döden och hvad därmed står i sammanhang, samt förståndets förlust. (G. Cederschiöld).

Man gifver strax sinnlig gestalt åt tanke eller känsla, omedelbart sedan man förnummit dem och utan att hafva underkastat dem en lång pröfning. (G. Cederschiöld).

Det är skaldeingifvelsen, sånggudinnans hviskningar och hvad man annars kan ha gifvit den för vackra namn. (G. Cederschiöld).

Jag har tagit till orda i religionens eget intresse och emedan jag älskar teologien. (S. A. Fries).

Värdinnan hälsar honom som bekant och ändå som om han vore en förnäm herre. (V. Rydberg).

Bibelkritiken förnekar icke Daniels historiska personlighet och icke heller att urkunder om Daniels syner stått till författarens förfogande. (J. Personne).

Beslutet var motiveradt af själfva belägenheten och däraf att hans sår satte honom ur stånd att uträtta något, samt af hoppet att kunna förbereda nya planer. (C. D. af Wirsén).

Jag börjar förstå, att Offenbach är mera populär än Wagner, samt hemligheten däri att han icke blir gammalmodig. (G. af Geijerstam).

Han talade om gården och dess skötsel, om hushållet samt hur modern plägat ställa allt. (G. af Geijerstam).

Hon kunde aldrig låta bli att tänka på honom, hvarken under arbetet, hemma eller hvar helst hon befann sig. (Anna Wahlenberg).

Denna kritik brukar konst för att klargöra så väl konstverkets genesis som hvari dess konstvärde består. (E. Key).

Det beror dels på sparsamheten af historiska dokument, dels på att författaren icke haft tid att fördjupa sig i sitt verk. (T. Hedberg).

Dunklet beror dels på det mysteriösa behandlingssättet, dels därpå att i Rebekkas natur så många motiv samverka. (C. D. af Wirsén).

En nybildning stådde är att föredraga dels på grund af dess öfverensstämmelse med stått, dels emedan typen spådde är lifskraftigare än slog. (Noreen).

Man anställde täflingslekar dels så att inbyggarne inom någon viss trakt samlade sig på sin lekvall, dels vid tingen och marknaderna. (G. Cederschiöld).

Den känslan vaknar efter stora segrar eller emedan folket börjar tänka unga tankar. (E. Key).

Det dröjer icke länge, innan drätselnämnden eller hvem det nu är, som har att göra med sådant, låter uppföra en hiss. (Anna Roos).

Han stannade där länge ej för lönens eller drickspengarnas skull eller därför att han ej dugde till något annat. (S. Lagerlöf).

Ingen hade fått veta något om honom eller hvarför han uppsökt dem. (S. Lagerlöf).

Det är Guds vilja eller Guds kärlek eller hvad man kallar det. (Sophie Elkan).

Hon kunde glädja sig åt en glad blick eller åt något älskvärdt smicker eller åt att han gömt hennes handske. (Anna Wahlenberg).

Hon kom icke annat än på tillsägelse eller då hon måste ha direkt besked. (Anna Wahlenberg).

De skulle stanna en månad eller så länge som fru Vasseur kunde vara ifrån sin affär. (Anna Wahlenberg).

Han dref för drifvas skull, för att slippa vara hemma eller för att det roade honom. (Strindberg).

Han snappade bort henne från hennes förste älskare eller fästman eller hvad det skall kallas. (Strindberg).

Rodnar man i mörkret eller bara då någon kan se det? (Per Hallström).

Hon ger mor en klapp i nacken, på hjässan eller hvar hon bäst kommer åt. (K. E. Forsslund).

Kristendomen väcker annars herr Strindbergs misshag af rent motsatt skäl eller därför att den bjuder den gamla människans afklädande. (C. D. af Wirsén).

Författaren har ingen aning om den konstitutionella monarkiens sammanhållande betydelse eller därom att plikt bjuder en konstitutionell regent att bevara sin plats. (C. D. af Wirsén).

Guldåldern, den klassiska tiden, vårt äldsta språk eller hvad det nu allt kan heta. (Noreen).

Hos olika personer är denna anpassningsförmåga, smidighet, takt, eller hur man vill kalla den, mycket olika utvecklad. (G. Cederschiöld).

Florens folk hade i gåfva från en emir — antingen han nu väntade sig en tjänst igen eller bara af sympati för pisanernas fiende — erhållit ett lejon. (Per Hallström).

På vissa områden har denna sanguinitet en starkare tendens att hålla sig kvar vare sig i följd af objektets skenbara obetydlighet eller emedan arbetssättet synes omedelbart ligga till rätta. (Olof Johnsson).

Man får höra mycket om hans taflor men också om huru stark och vacker han var. (Pelle Molin).

Hon gjorde detta icke af nyfikenhet utan emedan hon själf kände sig lycklig. (G. af Geijerstam).

Han brukade gå den ensam, inte för nöjes skull utan därför att det var nödvändigt. (G. af Geijerstam).

Han bad mig icke för att han tyckte om mitt sällskap, utan för något annat. (Anna Wahlenberg).

Hvarför tog hon ej af sig slöjan i broderns närvaro utan först sedan han var borta? (Sophie Elkan).

Deras kamrat hade ej tagit denna plats blott därför att det var den första, som erbjöds honom, utan till följd af en bestämd plan. (Sophie Elkan).

Dessa ha inkommit från Tyskland ej blott för de täta förbindelsernas skull utan ock därför att ett tyskt ord kunnat få svenskt utseende. (G. Cederschiöld).

Tidsutdräkten beror ej endast på teknikens obekvämlighet utan äfven därpå att de flesta människor äro föga öfvade i skrifning. (G. Cederschiöld).

De äro oriktiga icke af några puristiska skäl utan emedan de icke begripas. (Noreen).

Svårigheten ligger icke i uppgiften att utvälja det värdefulla utan fastmera däri att meningarna äro så delade. (Noreen).

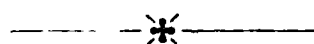
Formerna äro goda icke på grund af sin ålder, icke heller på grund af sin oregelbundenhet utan emedan de äro regelbundna analogibildningar. (Noreen).

Han gömde dem ej af snålhet utan därför att han måste hålla sitt löfte. (S. Lagerlöf).

Han ville vara i hennes närhet ej för att älska henne utan därför att han trodde . . . (S. Lagerlöf).

Halmstad i febr. 1903.

J. E. Hylén.

En viktig prosodisk fråga.

Docenten Kallstenius har i slutnumret af "Språk och stil" för 1902 framställt några frågor och anmärkningar med anledning af min uppsats "Om identiteten af antikens kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent". Jag begagnar det tillfälle han gifvit mig att närmare utveckla min åsikt och skall så godt jag kan söka besvara hans frågor och anmärkningar.

Först frågar doc. K., huru det är möjligt, att "långt t-ljud" kan vid omvändning i fonografen blifva långt t-ljud, eller hur det öfverhufvud är möjligt, att en explosiva vid omvändning låter som ifrågavarande explosiva. Härpå måste jag naturligtvis svara, att om jag icke kan förklara, huru det är möjligt, så får jag icke därför förneka faktum. Huru kär en förutfattad mening än må vara och huru bindande en bevisning än må synas, kommer min slutsats i strid med fakta, så måste jag anställa en revision af mina meningar och pröfva giltigheten af mina syllogismer.

Docenten K. menar, att en explosiva består af en artikulerad paus + explosion. Pausen måste vid omvändningen alltid komma *efter* explosionen, och den akustiska afvikelsen från det ljud fonografen producerar då rullen sitter rätt, måste väl bli större ju längre pausen är.

Här borde doc. K. stannat och frågat sig, 1:o om hans definition af explosiva är riktig, 2:o om den akustiska afvikelsen möjligtvis är så liten, att den trots stegring med pausens längd icke omöjliggör uppfattning af samma explosiva, hvadan omvändningen af *áttigas* med rätta kunde betecknas som *sagítta* trots minimal olikhet.

Men doc. K. tar mod till sig och fortsätter: "Jag måste sålunda förneka möjligheten af att *áttigas* vid omvändning blir *sagítta*".

Detta är ett bestämdt förnekande af faktum. Men jag skall ett ögonblick ponera, att det akustiska intrycket är märkbart olika, så att omvändningen icke blir *sagítta*, så som jag hör det ur fonografen, om jag intalar detta ord och afläser eller hör fonogrammet rätt. Inverkar detta något på det faktum, hvarom här är fråga? Om jag intalar *Cícero* med tyskt uttal (*zízero*) och vid omvändning får något som oegentligt tecknas *oréziz*, då det snarare ljuder *oréstist*, så betyder ju detta ingenting för faktum, att accenten flyttas. Eller om jag intalar det med italienskt uttal och vid omvändning får något som oegentligt tecknas *orecic*, så förlorar icke experimentet ett spår af sin beviskraft, därför att jag icke ingående beskrifver den större eller mindre olikhet som förefinnes i ljud, hvilka för experimentet äro oväsentliga. Om jag också icke finge höra explosivorna alls återgifvas, så vore experimentet lika beviskraftigt, om blott vokalernas accenter ändras. Vid det allra första omvändningsexperiment jag gjorde, använde jag *s* mellan vokalerna, således precis hvad doc. K. förordar. Men, som bekant, är *s* den bokstaf, som af fonografen sämst återgifves. Jag hade icke intalat detta ljud tillräckligt skarpt. Hvad blef följden? Jo, att jag mellan somliga vokaler endast fick höra pauser (d. v. s. ingenting). Förlorade experimentet därför sin beviskraft? Nej, accenterna flyttade likaväl. Experimentet visade, att accenten beror af vokalens afstånd från nästa vokal, detta afstånd må vara utfylldt af konsonanter eller icke.

En parallell härtill är insjungandet af musik. Sjunger man legato, så erhåller man vid omvändning accenter på samma toner, som vid insjungningen voro accentuerade d. v. s. längre. Sjunger man staccato, så att tonen uthålles lika kort på alla toner, så blifva vid omvändning de toner

accentuerade, som vid insjungning följde näst efter accentuerade toner.

Men jag återvänder till doc. K:s anmärkningar. Han ryggar ej tillbaka för att fortsätta sina slutsatser: "Då lektor Rosengren anser sig ha hört detta ord, synes mig detta endast kunna bero på en akustisk villa, så svår, att experimentet i sin helhet förlorar all beviskraft". Och han generaliserar detta omdöme så här: "Detsamma gäller enligt min mening om alla öfriga experiment med ord, i hvilka explosivor ingå". Då jag nu händelsevis i alla experiment, som visa accentens förflyttning, användt ord, i hvilka explosivor ingå, så måste dessa experiment samt- och synnerligen förlora all beviskraft. Det enda exempel, i hvilket icke någon explosiva ingår, är händelsevis ett, som visar, huru accenten ligger kvar. En sällsam ödets ironi!

I öfverensstämmelse med sin åsikt om explosivornas natur och de slutsatser, han redan dragit, förordar nu doc. K., ehuru han själf icke företagit något omvändningsexperiment, att jag vid sådana experiment endast skall använda ord, hvilkas alla ljud vid omvändning te sig något så när lika, d. v. s. sådana, som innehålla endast vokaler, frikativor och tremulanter. Men då ord, som sakna explosivor, icke äro af särdeles många typer, så anser han, att hela omvändningsmetoden torde vara tämligen litet gifvande.

Sådan är den ståtliga byggnad af slutsatser, som doc. K. reser på sin mening om explosivornas beskaffenhet. Men jag kan icke värja mig för det intrycket, att byggnaden hvilar på tämligen lös grund. En explosiva består i regeln icke af paus + explosion (= aspiration), utan af implosion (= kontakt, *occlusio*) + paus + explosion (= lösning af kontakten, *reclusio*), hvartill i aspirerade explosivor kommer spiritus eller aspiration. Doc. K. tyckes ha förbisett ljuden af implosionen och explosionen samt endast fäst sin uppmärksamhet vid pausen och den i vissa explosivor förekommande

aspirationen. Häraf hans mot verkligheten stridande konklusioner.

I latinet förekommo i regeln icke aspirerade explosivor. När jag intalade *áttigas,* så använde jag oaspirerade explosivor. Det långa t-ljudet betyder således ljudet af implosionen + lång paus + ljudet af explosionen. Pausen är naturligtvis lika lång vid omvändning och kan således icke föranleda någon större akustisk afvikelse, ju längre den är. Då det långa t-ljudet vid omvändning ter sig fullkomligt lika och detta är faktiskt, så måste det bero därpå, att ljudet af explosionen i omvänd ordning är ytterst likt det direkta ljudet af implosionen. Att ur abstrakta satser konstruera fram denna likhet för örat är väl ej lätt a priori. (Hvem skulle väl ur existensen af en ton med vissa öfvertoner kunna bevisa, att den för örat skall te sig som en viss klangfärg?) Men när man känner faktum, är det ej så svårt att åtminstone finna belysande analogier. Om vi såge en kinematografisk omvändning af talorganernas rörelse, så skulle klusilens öppning te sig som en stängning. Hvad underligare då, att det akustiska intrycket af den omvända *reclusio* ter sig som en *occlusio?* Om detta är en akustisk villa, så är det en sådan som det icke står i vår makt att värja oss för, och enligt min mening är den mindre svår, än när vi anse oss höra samma ord, som vi själfva uttala, fastän det uttalas af en annan person med olika talorgan.

Hvad jag nu sagt om det långa t-ljudet i *áttigas—sagítta,* det gäller om alla experiment, i hvilka långa explosivor mellan vokaler ingå. För yttermera visso har jag undersökt det akustiska intrycket af de olika explosivorna i ord sådana som *ággäleb—belägga, áddereb—berédda, ábbageb begábba, ákkaleb—belácka* o. s. v. Jag har haft tillfälle att åter och åter igen låta fonografen uppläsa de intalade fonemen och jag har kommit till den öfvertygelsen, att just de oaspirerade explosivorna äro de språkljud, som jämte alla korta former af de öfriga klasserna te sig mest lika vid

omvändning. Långa vokaler, tremulanter och nasaler visa sig däremot något olika vid omvändning och naturligtvis aspirerade explosivor, såvida man väntar att få höra en aspirerad explosiva vid omvändning. Men detta är lika orimligt begärdt som att af ett tyskt *z* få höra *z* vid omvändningen. Naturligtvis får man bereda sig på många öfverraskningar, om man ej tillräckligt analyserat sin förnimmelse af språkljuden.

Men hvarför skulle jag vid omvändningsexperiment inskränka mig till sådana ord, hvilkas alla ljud vid omvändning te sig något så när lika? Kan det icke vara af intresse att höra, *huru* de ljud te sig, som te sig olika? Huru skall jag för resten veta, *hvilka* ljud te sig lika och *hvilka* olika, utan att först hafva pröfvat? Om jag från början haft förmånen af doc. K:s förord och rättat mig därefter, skulle jag ju användt sådana ord, som strida mot afsikten med hans förord. Och slutligen hvarför skulle jag icke få utföra sådana experiment, som vore anordnade med hänsyn till det facit jag önskar? Hvad annat förordar doc. K. själf, när han förordar att endast använda ord med vokaler, frikativor och tremulanter? Hvarför förordar han dessa, om icke därför att de vid omvändning skulle ge ett *facit*, hvars alla ljud te sig lika som de blifvit intalade? Det är visserligen sant, att dessa språkljud vid omvändning icke ge den likhet, som han tror, men detta får jag ju höra och får då min uppmärksamhet fäst på något, som jag kanske icke förut tänkt på. Jag får litet myror i hufvudet och nya fakta upptäckas, som kräfva sin förklaring. Men däri ligger ju ingenting ondt. Det är på det sättet vetenskapen utvidgar sitt synfält och tränger djupare till grunderna.

Huru begagnas för öfrigt experimentet i öfriga vetenskaper, i naturvetenskaperna, i medicinen? Är det utan plan eller utan tanke på ett facit? De som experimentera för trådlös telegrafering, anordna de icke sina experiment efter hvad de önska till facit? De som experimentera för

att finna nya kemiska föreningar, de som önska ett botemedel för lungsot, experimentera de utan tanke på facit?

Skulle man ej få anordna experimenten efter hvad man önskar till facit, så borde all afsiktlighet konsekvent bannlysas från experimenteringen. Men då skulle allt experimenterande blifva ett planlöst trefvande, en lek med tillfälligheter utan mål. Råkade man så finna något, vore det en lyckträff. Men vore lyckträffen det enda riktiga, så vore det af ondo att jag planerat experimentet med fonogrammets omvändning. Godt och äkta experiment vore det endast, om jag händelsevis lekt med en fonograf, händelsevis kommit att vända rullen, händelsevis märkt att accenten flyttades. Men då skulle man också länge fått vänta på denna händelse. Ty vanliga fonografer medgifva icke sådan lek med vaxrullen.

Nej, jag erkänner oförbehållsamt, att jag alltid haft en bestämd afsikt med mitt experimenterande, att jag alltid planerat mina experiment, att jag valt arten af experiment, apparater och metod efter det resultat jag ville ha. Ja, horribile dictu, jag har i de flesta fall experimenterat för att finna bekräftelse på en åsikt, till hvilken jag kommit genom autakusi eller omedelbar iakttagelse, och hvad värre är, jag har i vissa fall icke ens för detta ändamål experimenterat, utan blott för att finna ett medel att göra min åsikt antaglig för andra. Just detta och ingenting annat har varit afsikten med mina omvändningsexperiment. Jag skådar i andanom, huru hårresande denna bekännelse måste förefalla docenten Kallstenius. Men låtom oss vara ärliga och man skall finna, att detta är fallet med litet hvar. Sinnesiakttagelse är det första. För att stärka och utvidga denna anordna vi experiment, som understödja våra sinnen. Stundom kunna vi ock genom våra sinnens vittnesbörd vara fullt på det klara med en företeelse, men det har sig icke lika lätt att öfvertyga andra om förhållandet, i synnerhet om mäktiga krafter underhålla en sinnesvilla.

Det sista har varit förhållandet med accenten och den fråga, som härmed nära sammanhänger, versbyggnadens grund. En genomgående falsk terminologi, som inpluggas i skolorna, har gifvit anledning till en akustisk villa. De klassiska språkens stora impopularitet har gjort, att allt, som kunde framställas i motsats till latinska grammatiken, fått ett skimmer af modernitet och naturligtvis därmed större vetenskaplighet. Hvem ville icke slå sig till riddare för en sådan åsikt, genom hvilken man på samma gång kunde komma det förhatliga latinet till lifs och blifva modernt vetenskaplig. Att anse, det kvantiteten var versbyggnadens grund, var därför ett genast från början såsom antikveradt dömdt betraktelsesätt. Ja, det hade gått så långt, att t. o. m. latinarne själfva började känna sig generade öfver att icke accenten skulle vara grunden för den latinska versen. Och så började man tro, att den oförfalskade vers, som romarne skrefvo, innan de fördärfvats af grekiskt inflytande, verkligen var grundad på accenten. Saturniern utkorades till att vara denna idealvers, saturniern, af hvilken man knappt har en hel vers i behåll utom sådana som — kunde vara omredigerade efter grekiskt inflytande. Man gick på än vidare och ville hos Plautus se spår, ja principellt genomförande af accentteorien. Ja, äfven i den klassiska tidens poesi ville man se ansatser till accentuerande inflytande, ända tills förlossningens timme slog, då latinet löst från den grekiska tvångströjan under senlatinska perioden och medeltiden ändtligen blef sig själf och återfick den accentuerande principen. Att så tala och skrifva det var modernt.

För att kunna finna ett plausibelt memento planerade jag omvändningsexperimentet. Då jag ej själf lyckades finna en fonograf, som medgaf omvändning af vaxrullen, skref jag till en person, som jag tänkte skulle ha lättare att få experimentet utfördt, att han kunde pröfva min åsikt genom detta experiment. Naturligtvis brydde han sig icke därom.

Huruvida omvändningsmetoden är mycket eller litet

gifvande, därom vill jag ej yttra mig, då det för mig ej gäller att plädera för den ena eller andra metoden i allmänhet. Men så mycket tror jag mig kunna säga, att det icke finns någon metod eller något experiment, som så tydligt kan visa, att den dynamiska accenten icke är ljudstyrka. Om accenten vore ljudstyrka, skulle den ej vid omvändning kunna flytta till den "svagaste" stafvelsen. Om däremot accenten, såsom jag påstår, beror på afståndet till nästa vokal, så måste den i ett sådant ord som *áttigas* vid omvändning flytta till *i*, så att omvändningen blir *sagítta*. Ett säkert medel att vederlägga min åsikt är att visa, att den icke flyttar. Ty flyttar den icke, då måste jag erkänna, att accenten icke beror på det längre afståndet till nästa vokal.

Det är visserligen sant, att fastän accenten flyttar, så är icke därmed bevisadt, att grunden är afståndet. Vi hafva här en hypotetisk slutledning med öfversats ("om accenten beror på afståndet, så flyttar han i angifna ord") och undersats ("accenten flyttar verkligen"), men undersatsen antager följden och därifrån får man ej sluta till grunden, så vida man ej vet, att denna grund är den enda möjliga. Nu äro visserligen flera möjligheter tänkbara, om man ser saken in abstracto. Men pröfvar man hvar och en af dessa möjligheter, så befinnes det, att endast afståndet till nästa vokal kan förklara de fakta jag genom experimenten framlagt (se Förhandlingar vid sjätte nordiska filologmötet, där jag utfört beviset!). Och då äger jag ock fullt logisk rätt att draga den slutsatsen, att kvantiteten är grunden till vår förnimmelse af accent.

Men sedan doc. K. genom sina slutsatser från explosivornas beskaffenhet ansett sig beröfva mina experiment all beviskraft, anför han ett positivt bevis för en åsikt, kontradiktoriskt motsatt min. Genom experiment, som han anställt medelst Marey's polygraf, anser han sig kunna bevisa förekomsten af en kortare hufvudtonig stafvelse, följd af längre starkt bitonig stafvelse. Såsom exempel härpå anföras orden

kohörn, kobånn, kobånne och *råkūl,* i hvilka ord första stafvelsen, ehuru kortare, skulle äga "tydlig hufvudton, ibland rent af öfverstyrka, andra stafvelsen stark biton".

Att första stafvelsen i dessa ord är kortare och att den har högre ton, därpå tviflar jag icke, ty det kan Marey's polygraf visa. Men hvar finnes beviset för att den första stafvelsen är hufvudtonig i dynamisk bemärkelse? Detta kan polygrafen icke visa. Att "säkrare resultat beträffande accent och kvantitet vinnes, om man använder Marey's polygraf", är i förevarande fall sanning med en viss modifikation. Ty denna apparat upplyser blott om kvantitet och musikalisk accent (och utandning). Men frågan gäller nu den dynamiska accenten och om denna upplyser polygrafen ingenting.

Doc. K. har icke heller gifvit någon definition på den dynamiska accenten, så att man kan veta, hvad han själf menar med den. Möjligen menar han ljudstyrka, eftersom han talar om öfverstyrka och därigenom vill sluta sig till deras läger, som anse intensiteten vara ljudstyrka. I sådant fall måste jag åter hänvisa till *áttigas—sagítta.* Det finns ingen möjlighet att misstaga sig på dessa ord. I det förra har första *a* dynamisk accent (enligt vanlig åskådning), i det andra *i.* Man kan också genom fonografen höra, huru den dynamiska accenten och ljudstyrkan skilja sig från hvarandra. Om jag intalar en hel hexameter, vill gärna första stafvelsen blifva något ljudstarkare, hvaremot rösten håller sig vid tämligen jämn styrka under versen för öfrigt. Hvad blir följden häraf vid omvändningen? Jo, att jag, liksom på hvart och ett af de föregående orden *sagítta,* äfven på det sista *sagítta* hör dynamisk accent på *i* men därjämte en betydligt starkare ton på det sista *a.* Denna kan dock icke göra denna stafvelse hufvudtonig för örat, som med afseende på hufvudton bestämmes af den längre kvantiteten hos föregående stafvelse.

Men nu torde doc. K. invända, att han tydligen hört den dynamiska accenten på första stafvelsen i *kŏhorn, kŏ-*

bånne o. s. v., samt fordra, att jag respekterar detta faktum, likaså sant som jag vill att han respekterar det faktum, att jag hört *sagítta* vid omvändning af *áttigas.* Om han icke kan definiera hvad den dynamiska accenten i detta fall är, så kvarstår dock faktum.

Härpå vill jag svara, att det dock är ett olika förhållande, när jag valt sådana exempel, däri den dynamiska accenten enligt rådande språkbruk är oomtvistad, blott man faktiskt utsäger *sagítta* eller *áttigas.* Doc. K. vet ovillkorligen, hvilket uttal jag åsyftar med *sagítta,* och erkänner, att detta ord har dyn. acc. på *i.* Helt annorlunda förhåller det sig med *kŏhorn* och *kŏbånne.* Många skola vara osäkra om hvilket uttal åsyftas, när första stafvelsen säges vara hufvudtonig och kort. För min del förstår jag mycket väl, hvilket uttal åsyftas, och kan återgifva det, men jag är också öfvertygad, att många skola, när de höra detta uttal, påstå, att accenten ligger på andra stafvelsen. Jag tar för gifvet, att *kŏbånne* i prosodiskt afseende liknar det grekiska ϑάλασσα. Men om jag uttalar detta med första stafvelsen kort och högtonig samt andra stafvelsen lång, så säger folk, att jag accentuerar andra stafvelsen.

Faktum, att *kŏbånne* har accenten på första stafvelsen, måste således anses omtvistadt. Men antagom för ett ögonblick, att första stafvelsen är hufvudtonig. Då kan den dynamiska accenten i detta fall icke vara kvantitet. Hvad följer häraf? Jo, att den dyn. acc. icke är identisk med sig själf. I det ena fallet är den kvantitet, i det andra fallet icke. Om den i *kŏhorn* är ljudstyrka, så kan den i *áttigas—sagítta* icke vara ljudstyrka, eftersom den flyttar. Men är den på detta sätt sin egen motsats, måste man naturligtvis skilja på den dyn. accent, som är kvantitet, och den, som är ljudstyrka. I senare fallet är den icke vid omvändning flyttbar, men den är ej konstant. Den stafvelse, som den ena gången har ljudstyrka, kan den andra gången sakna denna styrka. Hvad återstår då såsom konstant i

första stafvelsen af *kŏhorn* och *kŏbånne?* Jo, den musikaliskt högre tonen. Således drifvas vi till den slutsatsen, att de konstanta prosodiska bestämningarne äro tonhöjd och kvantitet. Den senare plägar merendels kallas dynamisk accent.

Huru djupt i allmänhetens medvetande inrotad den vanan är att förnimma kvantiteten som accent, det kan man se icke blott af den språkvetenskapliga litteraturen, utan äfven af den musikaliska. Ty äfven där talar man, förmodligen med uttryck lånade från språket, om accent, om accentuerade eller starka toner och oaccentuerade eller svaga toner, men ser man efter, hvarpå denna accent eller styrka beror, så visar det sig, att äfven här är kvantiteten den egentliga grunden.

Första delen af en takt kallas stark och första tonen efter taktstreck anses vara starkare. Men man kan experimentellt utröna att den är minimalt längre utan att vara starkare, utom i de fall då den för längre uthållighet fordrar starkare anslag. Vissa metrici, som utgått från musikens rytmik, hafva påpekat, att den första noten i en takt kan vara kortare än noter, som befinna sig inuti takten i de s. k. svaga taktdelarne. Men detta påpekande visar blott, att de fästa sig mekaniskt vid taktslagen och icke vid musiken. Den nyare musikaliska rytmiken erkänner, att accenten i detta fall flyttar till tonen med större notvärde. För att visa detta vill jag blott anföra några yttranden ur "Tre musikaliska föreläsningar om rytmen" af Fredr. Peterson, Stockholm 1887.

Den musikaliska rytmen består, säger han, däruti att omväxlande starkare och svagare ljud anordnas på ett sådant sätt, att örat på bestämda, regelbundna eller oregelbundna, mellantider erfar en känsla af hvila, en bestämd uppfattning af ett mer eller mindre fullständigt slutfall. De noter, som befinna sig mellan tvenne sådana hvilopunkter, bilda tillsammans en rytm.

Hvarje rytm har tvenne stödjepunkter, på hvilka rytmen kan sägas hvila. När dessa stödjepunkter accentueras, erfar musiksinnet ett slags stötar (*ictus*) etc.

Dessa stödjepunkter beteckna egentligen blott ett par ställen inom rytmen, på hvilka den rytmiska känslan erfar ett behof att hvila. Detta inträffar oftast blott på endera af dem. Den rytmiska accenten faller då på den stödjepunkt, som har det *största notvärdet*. Den sålunda betonade stödjepunkten blir då rytmens *dynamiska höjdpunkt*.

Om det maskulina slutfallet (jfr manliga rim) säges: ju större notvärde sluttonen har, desto kraftigare accent och ju mindre notvärde, desto svagare accent.

Om de feminina slutfallen (jfr kvinnliga rim) heter det: i regeln är den första tonen stark och den andra svag. Åtskilliga undantag från hufvudregeln finnas dock, vid hvilka den *sista* tonen accentueras. Detta inträffar a) om den är synkoperad, b) om den föregås af paus, c) om den förlänges till den följande rytmens första ton och d) om den är repeterad. Om den första af de båda feminina sluttonerna är *sönderdelad*, så får den sista tonen accent. Stödjepunkten anses då förflyttad till denna. Den feminina rytmen säges då vara *maskuliniserad*.

Man ser häraf, att äfven inom den musikaliska rytmiken talas om den dynamiska hufvudtonen och den starkaste accenten, men denna beror af det större notvärdet d. v. s. längden.

Till samma resultat kommer man, om man betraktar de s. k. metriska accenterna, begynnelseaccenterna, den patetiska accenten och insnittens accentuering.

Hvarje rytm delas i ett visst antal takter s. k. metriska takter, som i notskriften begränsas af de vanliga taktstrecken. Man antager numera endast en naturlig accent inom hvarje metrisk takt. Den hvilar på den första taktdelen och kallas *den metriska accenten;* alla öfriga taktdelar anses obetonade. Men äfven den andra taktdelen kan erhålla en accent af mera metrisk natur; detta inträffar, om den första, den metriskt betonade taktdelen är sönderdelad. Den metriska accenten öfverflyttas då på nästföljande takt-

del. Denna regel är till och med så allmängiltig, att hvarhelst en taktdel är delad, så får närmast följande odelade taktdel accent. Den metriska accenten kan således förskjutas till hvilken mindre taktdel som helst ända till taktens slut, om alla föregående taktdelar af samma slag äro delade.

I början af ett musikstycke förekommer merendels före första taktstrecket en eller flera noter, som icke bilda en fullständig takt. Man kallar detta upptakt. Man har ofta betraktat detta som ett s. k. ofullständigt motiv, som står i ett visst förhållande till periodens likaledes ofullständiga slutmotiv. Detta betraktelsesätt är dock numera öfvergifvet. Upptakten är i de flesta fall en väsentlig beståndsdel af den följande rytmen, liksom den ofullständiga sluttakten utgör slutet af den föregående rytmen. Men upptakten föregår rytmens första stödjepunkt, som kan vara dess dynamiska höjdpunkt och uppbära dess hufvudaccent. Icke desto mindre kan äfven upptakten uppbära en accent. Denna kallas begynnelseaccent. Är upptaktens tonläge högre än i ictus eller bildar den en nedstigande melodisk gång till ictus, så säges den vara suspensiv och får en betydande accent [1] i synnerhet i långsamma tempi.

Ibland kan det hända, att den exequerande känner ett oemotståndligt behof att låta sin känsla svälla ut på någon ton; hans subjektiva uppfattning fordrar det; han liksom finner eller känner, att just i denna enda ton är rytmens hela lifskraft koncentrerad; han håller ut denna ton något utöfver dess normala taktvärde. På detta sätt uppkommer *den pathetiska accenten.*

Den pathetiska accenten kan bl. a. användas i följande fall: på rytmens högsta ton i synnerhet om den befinner sig mot slutet af rytmen, om några jämförelsevis större notvärden följa på hvarandra och samma ton därvid är upprepad, på tonartfrämmande toner, på de suspensiva upptakterna.

[1] Det kan experimentellt utrönas, att denna accent består i förlängning.

Hvarje särskild rytm sammanhålles till ett helt för sig, genom en viss sammanhållande attraktionskraft. Denna tyckes dock icke genom hela rytmen vara lika stark. I midten är den svagast. Därigenom delas rytmen i tvenne halfvor. Men vidare står hvarje par eller tretal af toner inom rytmen i ett närmare sammanhang med hvarandra, som mycket liknar de ord, som bilda satserna i språket. Hvarje sådan grupp kallas ett insnitt. Enligt hufvudregeln är den första tonen i hvarje insnitt *stark* och den andra *svag*. Faller insnittets sista eller svaga ton på den första taktdelen af en takt, så blir den metriska accenten blott till följd häraf tillintetgjord. Alla insnitt äro dock icke begynnelsebetonade; de kunna någon gång äfven vara slutbetonade, om nämligen insnittets *sista* ton har större notvärde än den första.

Då språkets och musikens rytmik erbjuda så många tillfällen till slående jämförelser, har jag ansett det icke vara ur vägen att något utförligare referera den moderna åsikten om de rytmiska accenterna inom musiken. Ända sedan Apels dagar har man sökt grunda metriken på den moderna musikaliska rytmiken. Försöken hafva tillbakavisats af många med skäl, som icke tyckts sakna fog. Mig förefaller det, att sträfvandet i och för sig icke är förkastligt, men att försöken misslyckats af samma skäl som försöken att grunda metriken på fonetiken. Såväl musikens rytmik som fonetikens ansatser hafva stått på en alltför låg grad af utveckling för att dess öfverflyttande på ett annat område skulle kunna medföra någon väsentlig vinst. Såväl den ena som den andra af dessa discipliner hafva innehållit några tekniska uttryck, som fattade inom sitt område på grund af tradition ägt en viss betydelse för den exequerande praktiken, men utan sammanhang med denna lätt kunnat leda till missförstånd af det väsentliga. Så t. ex. inom den ena taktstrecken, som hafva sin betydelse för dirigentens taktering, inom den andra accenterna, som gifva en viss ledning för uttalet af ordens ordboksform. Nu när musikens rytmik fått en

helt annan behandling, kan man genomföra en nästan fullständig parallellism mellan språkets och sångens rytmik. Dock är det fördelaktigt att rytmiken i och för sig får en särskild behandling, som kan läggas till grund för både den ena och den andra arten.

Emellertid torde af de anförda referaten med tydlighet framgå, att accent inom musiken betyder förlängning. Musikens rytmiska språkbruk torde vara lånadt från poesiens och metrikens samt därigenom indirekt på grund af härstamning utgöra ett bevis för hvad som fattas i och med accent på det språkliga området. Å andra sidan är det väl äfven möjligt, att det musikaliska språkbruket haft sin återverkan på det metriska och prosodiska, eftersom man ju ofta sökt bygga den språkliga rytmiken på den musikaliska.

Ser man på språkbruket i den grammatiska litteraturen, så vinner samma åsikt bekräftelse. Man har visserligen på senare tiden börjat rikta förebråelser mot dem, som på sådant sätt sammanblanda accent och kvantitet. Men kritici hafva sig ovetande i sin omedvetna förnimmelse varit bundna i samma uppfattning, hvarför striden blifvit ett spegelfäkteri och mynnat ut däri, att man måste erkänna sig ej kunna uppfatta kvantiteten, åtminstone ej stafvelsekvantiteten. Man har då merendels inskränkt talet om kvantitet till bokstafsljuden. En bidragande orsak till oförmögenheten att fatta stafvelsekvantiteten har äfven varit okunnigheten om stafvelsegränsen och "omöjligheten af att finna en i allo tillfredsställande definition för begreppet *stafvelse.* Om man ej kan säkert bestämma stafvelses gränser, hur då bestämma stafvelses tidvärde (kvantitet)?" (Slutorden i R. v. Kræmers Svensk metrik, andra häftet, Prosodi I).

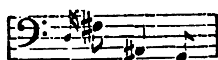
Att accent är identisk med kvantitet bevisar mången, som ifrigt förnekar detta, ej blott de facto genom beskaffenheten af de stafvelser som under accenten rubriceras, utan äfven genom obevakade yttranden i säregna fall. Så säger den nyligen bortgångne R. v. Kræmer, som inlagt så

stor förtjänst om svenska språkets prosodi, i sitt arbete "Om enstafviga ords rytmiska värde i svenskan" sid. 60: "Vid några ord har jag anmärkt, att stor kvantitet lägger hinder i vägen för ordet att bli rent svag stafvelse. Saken är, att stafvelse som, när ordet uttalas enstaka, har full styrka, och som tillika genom lång vokal eller genom konsonantmängd har stort tidsvärde (qvantitet) — sådan stafvelse kan ej i ordföljd förlora sin styrka, utan att qvantiteten tillika, åtminstone något, förminskas." Märk hvilket erkännande! Det finns, det finns stafvelser som ej kunna förlora sin styrka utan att kvantiteten förminskas. R. v. Kræmer var ej densamme, som sade att en stafvelse var stark därför att den var lång, eller som medgaf, att versen byggdes på kvantitet, men han hade gjort fina observationer, som kommo i strid med hans teorier, och dessa har han emellanåt låtit oss få veta. Det finns ju i sakens natur icke något hinder att ropa en kort stafvelse och att hviska fram en lång stafvelse. När han nu märkte att längden förbjöd stafvelsen att blifva svag, så är det uppenbart, att det just var längden som trots svagaste uttal gjorde stafvelsen för örat stark d. v. s. att dess styrka just bestod i dess längd, som kom hans öra att fatta den såsom stark.
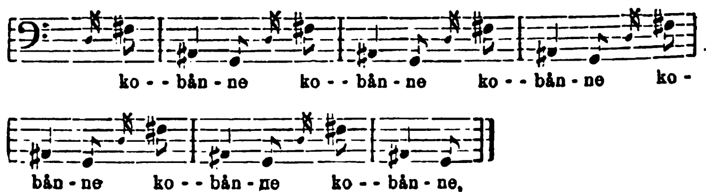
En observation, som leder till samma resultat, har han anfört i Svensk Metrik andra häftet Prosodi I sid. 175: "På långvokalig bistark sammansättningsled torde utdragning vara möjlig egentligen endast, om svag stafvelse går emellan den hufvudstarka och den bistarka stafvelsen t. ex. riksförrä(äää)dare! — Ropar man däremot t. ex. Räfsjä(äää)lar! så torde accenten förryckas, och -själ- bli hufvudstark i st. f. bistark stafvelse o. s. v., o. s. v." Hvarför förryckes accenten, om ej därför att örat jämför den följande stafvelsens längd och på grund af sin vana att fatta den längre stafvelsen såsom starkare finner hufvudstyrka i den stafvelse, som blifvit längre än den föregående, äfven om den annars på grund af sin relativa korthet förefaller blott bi-

stark? Att örat icke lika lätt ändrar sin dom om den bistarka stafvelsen i riksförrädare, är en riktig och fin observation. Här hindrar nämligen den mellanliggande korta stafvelsen omedelbar jämförelse med den hufvudstarka stafvelsen *riks*. Annars blir nog äfven här den s. k. bistarka stafvelsen *-räd-* ljudstarkare, om ordet ropas såsom till en person på afstånd. Men att det icke är denna verkliga ljudstyrka utan den större kvantiteten, som fattas såsom s. k. "hufvudstyrka", det visar sig dels däraf att accenten förryckes, endast när örat ej kan undgå jämförelsen med den s. k. hufvudstarka stafvelsen, dels däraf att man ej anser att accenten förryckes, om ej den s. k. bistarka stafvelsen *förlänges*, huru mycket starkare den än i självfva verket *kan* blifva i följd af den höga tonen.

Återvända vi nu till de exempel doc. K. anfört ur Värmländska Bärgslagsmålet, så torde tillräckliga skäl vara anförda, hvarför man enligt den vanliga genomgående betraktelsen måste anse den längre stafvelsen hufvudtonig. Om vi på piano anslå de toner, som doc. K. angifvit såsom betecknande den musikaliska accenten, så skall hvar och en, som hör dem, säga att accenten ligger på den längsta.

Anslår man dem sex gånger i följd:

så skall hvar och en höra, att man har för sig en hexameter (med upptakt). Ja, jag tar för gifvet, att doc. K.

icke skall behöfva annat än sex gånger å rad upprepa *kŏbånne*, så skall han ej kunna värja sig för förnimmelsen af att den längsta stafvelsen har hufvudaccent.

I öfverensstämmelse med de musikaliskt-rytmiska fakta, jag ofvan åberopat, skulle upptakten äga en betydande begynnelseaccent, emedan den har högre tonläge än ictus (hufvudaccenten). Ville man åter skrifva noterna så, att första stafvelsen i *kŏbånne* icke blefve upptakt utan fölle på den första taktdelen, som är stark, så skulle denna genast blifva svag på grund af synkopen och den andra tonen i takten blifva accentuerad.

Till samma resultat kommer man, om man upprepar *kŏhōrn* flera gånger omedelbart efter hvarandra. Rytmen blir jambisk och accenten skall enligt allmän dom sägas ligga på ultima eller den långa stafvelsen.

Nu torde doc. K. vilja göra gällande, att den första stafvelsen i dessa ord är starkare på grund af den högre tonen och att det således är riktigare att antaga den dynamiska accentens läge på första stafvelsen.

Jag erkänner, att den första stafvelsen kan vara starkare än den andra just på grund af dess högre tonläge och att om denna större styrka vore konstant, det då vore skäl att söka reformera språkbruket därhän, att de konstant starkare stafvelserna också kallades dynamiskt accentuerade. Man finge nog då bereda sig på en lika grundlig revision af katalogen öfver dynamiskt accentuerade stafvelser. Ty att i de flesta fall styrkan icke följer längden och tillhör de nu s. k. starka stafvelserna, det tar jag för gifvet, att doc. K. är villig att medgifva. Men jag anser att en sådan reform är omöjlig just därför att den relativa styrkan icke är konstant och således icke kan utgöra någon prosodisk karaktäristika hos stafvelsen. Eller kan icke *kobånne* uttalas med lika styrka på alla stafvelserna utan att förlora sin äkta karaktär af just detta ord, blott det bibehåller sin kvantitet och sin musikaliska accentuering? Jo, det kan det

visst. Om det funnes något medel att utröna och registrera ljudstyrkan, så ville jag rekommendera följande experiment. Uttala ordet *kobånne* med korrekt musikalisk accent och kvantitet, men så att ljudstyrkan blir lika. Jag påstår, att den genuinaste Bärgslagsbo icke skall hafva något att anmärka mot detta uttal.

Men doc. K. har anfört ännu en invändning. Om ordet *abetékssäker* synkoperas till *abtékssäker*, så blir stafvelsen *abt-* längre än *ab-* men accenten ökas icke för det, snarare minskas den. Ja, detta tror jag är en riktig observation af doc. K., men förhållandet beror på relativitetslagen. En kort stafvelse förefaller ännu kortare bredvid en lång. Stafvelsen *ab-* förefaller längre bredvid den korta *-et-*, men *abt-* förefaller kortare bredvid den längre *-ēks*. Men jag vill föreslå ett experiment. Förläng *abt-* så att den blir lika lång med följande utan att förstärka den (något som är lätt, då den har lägre ton). Jag påstår, att den också genast förefaller lika starkt accentuerad. Och om den utan förstärkning blott uttalas litet längre än den följande, så skall den förefalla hufvudtonig.

Svårigheten vid sådana experiment, om Mareys polygraf användes, är blott den, att man aldrig kan kontrollera hvad man intalat. I detta fall är fonografen öfverlägsen.

Men det finns ett annat sätt. Tala ordet framför ett väggur eller väckarur efter takten af dess knäppningar. Detta är ett enkelt sätt att få båda första stafvelserna lika långa. Tala det sedan med samma kvantitet utan att höra knäppningarna. Förefaller icke första stafvelsen accentuerad, huru svagt den än uttalas?

Det återstår nu blott en af doc. K:s anmärkningar. Om kort hufvudtonig stafvelse är en orimlighet, så "skulle vi få vända upp och ned på våra hittills gängse åsikter om kvantitetsförhållandena såväl i vårt fornspråk som i en mängd nutida dialekter". Först och främst har jag ej sagt, att det är orimligt att i någon mening tala om kort hufvudtonig stafvelse. Tvärtom ifall man med hufvudtonig menar hög-

tonigaste stafvelsen, så är det ej allenast rimligt utan äfven ändamålsenligt. För det andra är det icke gängse åsikter om kvantitetsförhållandena, utan om accenten, som i följd af kort (dynamiskt) hufvudtonig stafvelses orimlighet behöfva ändras. Men jag kan icke se någon fara för vetenskapen däri att man kastade öfverbord hela talet om dynamisk accent och nöjde sig med det gamla talet om accent (= tonalitet) och kvantitet. Det skulle vara intressant att veta, hvad doc. K:s förtjänstfulla framställning af de prosodiska bestämningarna i Bärgslagsmålet skulle förlorat på att inskränkas till tonalitet och kvantitet, om n. b. den senare räknats från vokal till vokal. Som nu är förhållandet fruktar jag, att den exspiratoriska accenten fått på sin lott att svara för längden i första stafvelsen af *klώspett, ståstā, fóskumspīp, twá-l-tre gåg̀ər* och *mώtjäshötta*, hvilka alla påstås ha första stafvelsen kort. Å andra sidan har den exspiratoriska accenten fått sina underarter akut och grav, akut-cirkumflex och grav-cirkumflex, bi-akut och bi-cirkumflex genom indelningsgrunder hämtade från den musikaliska accenten. I förbigående må anmärkas, att beteckningarna för de båda cirkumflexerna i *bôn* och *mǔn* af historiska och akustiska skäl bort bytas. Ju längre missbruket får råda, dess svårare blir det att utrota.

Jag anser mig nu ha visat, att de exempel på ord med kort hufvudtonig stafvelse, som doc. K. anfört, rätteligen böra betraktas som ord, hvilka hafva andra stafvelsen hufvudtonig. Ett sådant betraktelsesätt är ock det, som gjort sig gällande, när man ur äldre poesi velat sluta till äldre accentuering. Om man i bukolisk poesi finge se orden *kohorn, koband, kosopp, koskäll'* o. d. använda som jamber, skulle man ju enligt nu rådande terminologi anse dem hafva hufvudtonen på ultima. Och det med rätta. Allenast bör man af doc. K. fått lära, att sådana ord därför icke böra anses ha den högsta tonen på ultima, hvilket gärna är fallet,

då man betecknar sådana ord med siffrorna 14. Folkmålsstudierna gifva oss bland andra nyttiga lärdomar äfven insikten om, huru ofullkomlig den prosodiska sifferbeteckning är, som nu en tid under accentteoriens regim varit så modern och som genom användning i Svenska Akademiens Ordbok hotar att för längre tid blifva en källa till oreda och missförstånd. En rationell och korrekt beteckning af kvantiteten vore naturligtvis ett önskemål i en ordbok. Men då får man ej tro sig med samma beteckning kunna beteckna tonhöjden och ännu mindre ljudstyrkan, som på grund af sin obeständighet hvarken kan eller bör betecknas.

Af hvad jag nu haft tillfälle att utveckla, torde tydligt framgå, att docenten Kallstenii anmärkningar icke äro tillräckliga för att rubba den slutsatsen, att *den s. k. dynamiska accenten är identisk med kvantiteten.*

Denna sats har sin särskilda vikt och betydelse, när man ser sig om efter en rationell grundval för metriken. Det kan därför icke vara olämpligt att i detta sammanhang upptaga till diskussion några yttranden af lektor Beckman i Språk och stil II, 1, med anledning af min recension af hans verslära. Dessa yttranden hafva icke kommit under mina ögon förr än i slutet af förra året, hvarför jag ej förr än nu kunnat svara därpå.

Då jag visade att i lektor B:s definition fanns en förtäckt cirkel, så skedde det allenast i förbigående och jag skyndade genast öfver till sak. Och ehuru lektor B. aktat nödigt att försvara sig, så skulle jag icke vidare upphållit mig vid denna formsak, om han ej tillskrifvit mig något, som strider mot mina uttryckliga ord. Jag har sagt: för att man genom definitionen skall få någon upplysning, får differentia specifica ej förutsätta definiendum (öppet eller förtäckt). Af lektor B:s ord får man den uppfattning, att enligt min öfverdrifvet stränga fordran definiendum ej skulle få förutsätta differentia specifica, något som enligt min mening alltid är fallet och som just är skälet, hvarför bestäm-

mandet råkar i cirkelgång, när diff. specifica i sin tur förutsätter definiendum. Det båtar mig föga att lektor B. i denna förmenta position ger mig så fint sällskap som Aristoteles. Har Aristoteles verkligen någonstädes förbjudit att tala om solen då man definierar dagen, så får det stå för hans räkning. Men lektor B., som ju är en auktoritet på logikens område, får ursäkta, att jag ej tror det, förr än jag ser det. Ehuru klassiker vill jag ej tillskrifva mig så stor beläsenhet i Aristoteles, att jag skulle finna stället utan tydligt citat. Men jag känner ett ställe, som jag fullkomligt kan underskrifva, hvilket talar om ett förtäckt sätt att använda definiendum självt såsom definition, ehuru man icke använder samma ord, t. ex. om man definierar solen såsom en stjärna som lyser om dagen. Man måste, säger Aristoteles, för att upptäcka dylika fel utbyta ordet mot tanken. Dagen är solens färd öfver jorden. Det är tydligt, att den som sagt dagen menat solens färd öfver jorden. Därför har den, som användt dagen som definition, användt solen. (Topica Z 4.) Så vidt jag kan finna, har Aristoteles själf talat just om solen, när han definierar dagen, ehuru dagen förutsätter solen. Men hvad han ogillar är att definiera solen genom dagen. Men kanske han säger annat annorstädes?

Aristoteles är inte så dum, när det gäller logik. Kanske hans lärjunge Aristoxenos icke var så oäfven, när det gällde rytmik. Jag tillät mig i min recension att anmärka såsom en brist hos lektor B. att han ej gjort sig tillgodo frukterna af den rytmisk-metriska forskning antiken presterat. Den forskning, som leder sina anor från Aristoteles och nämner dennes lärjunge Aristoxenos som sin främste representant, är alltid en faktor att räkna med, hvilken man icke negligerar utan fara att nedsjunka under den nivå, där antiken stod. Jag var fullt medveten om hvad dessa ord inneburo och menade dem allvarligt. Lektor B. svarar: "Mina ärade motståndare ha lärt mig, att det är farligt att börja i den ändan". Detta lät storartadt, men det kanske icke nu har

lika klang. För öfrigt har jag icke rådt till att börja i den ändan, utan blott varnat för att negligera en betydande faktor. Egen iakttagelse är alltid det första. Men andra vetenskapsmäns iakttagelser kunna skärpa blicken för "realiteter, som ligga midt för mina ögon". "Under denna dom falla mina experimentella undersökningar, som åsyfta att bevisa, att hvad andra anse för intensitet är kvantitet." Att "de icke utesluta möjligheten af subjektiv uppskattning", är sant, men hvar finnas de "så ytterst enkla experiment, som bevisa motsatsen"? Så vidt jag vet, har man icke lyckats med experiment bevisa, att intensiteten är ljudstyrka; att den icke är kvantitet, har man icke ens försökt att experimentellt bevisa.

När jag visat, att intensiteten såsom taktdelningsprincip ej är så bekväm och att det ej är så lätt att genom intensitetsskillnader åstadkomma förnimbara gränser i tiden, så svarar lektor B.: "om jag inte begriper det, så böjer jag mig för trumhvirfvelns faktum, för det faktum att i musiken rytmen blir densamma oberoende af tonmaterialets och eventuellt textmaterialets olikhet". Hvad vill detta säga? Att böja sig för trumhvirfvelns faktum är ingenting. Hvem har nekat det? Eller menar lektor B., att trumhvirfveln är en rytm, eller att dess rytm framkallas genom intensiteten? Nej, en trumhvirfvel må uthållas huru länge som helst, den blir ingen rytm enligt den regeln, att *in continuatione nullus est numerus.* Att försöka i en trumhvirfvel åstadkomma en rytm genom intensitetens ökande och minskande är lika svårt eller omöjligt som att sjunga en kontinuerlig ton t. ex. *a* och blott genom forte och piano åstadkomma rytm. Åtminstone är det icke möjligt att på sådant sätt åstadkomma tydligt förnimbara gränser i tiden. Helt annat är förhållandet, om jag gör korta momentana uppehåll och åter ansätter tonen. Då uppstår rytm utan intensitetsskillnader. På samma sätt förhåller det sig med trumhvirflarne. Om trumpinnarne lyftas och ny hvirfvel anslås på regelbundna afstånd, så erhålles rytm.

Men att "rytmen blir densamma oberoende af tonmaterialets olikhet", hvad är det för faktum? Inte ha väl alla melodier samma rytm och inte alla texter heller! Men lektor B. kanske menar, att hvilket tonmaterial som helst *kan* ha samma rytm, rytmen är oberoende af melodien. Därom må lektor B. tvista med tonsättare och musici ex professo. Det lilla jag för egen del experimenterat går i den riktning, som af musici plägar uttryckas därmed, att "rytmen böjer sig för intet utom för melodien". Men antag, att lektor B. har rätt, att rytmen är oberoende af melodien, hvad bevisar detta för hans mening, att intensiteten framkallar förnimmelsen af rytm? I tonmaterialet åstadkommas de distinkt förnimbara gränserna i tiden därigenom att tonerna växla eller ånyo ansättas. Om någon skulle vilja på allvar söka exsekvera musik, i hvilken rytmen skulle åstadkommas genom omväxling af starka och svaga toner, verklig styrka *forte* och verklig svagtonighet *piano,* så skulle man erhålla ett ytterst tröttande och plågsamt akroama, oafsedt att den verkliga rytmen komme till stånd genom tonernas tidsförhållanden.

Så förhåller det sig med de fakta, för hvilka lektor B. böjer sig. Att "de, som ställa Aristoxenos främst i perspektivet", därför "ännu länge skola hafva en annan mening", däri ger jag lektor B. fullkomligt rätt. Men däremot kan jag icke gilla hvad han omedelbart därpå yttrar: "Af min läsekrets torde den ena delen icke behöfva bevis och den andra icke vilja ha dem". Väntar han sig en så okritisk ståndpunkt hos sina anhängare, att de tro på hans auktoritet utan bevis, då har han ej hög tanke om deras vetenskaplighet, och tror han att Aristoxenianer eller Aristotelici icke vilja ha bevis, så känner han dem bra litet. Misologi får icke tålas bland dem, som vilja räknas som filologer. Den är vetenskapens död. Nej, låtom oss dra fram bevisen och låtom oss öfva kritik och det ej blott i fråga om utanverken utan äfven i fråga om principer och principiella

ståndpunkter. Men låtom oss använda sakliga bevis och icke sådana, som äro ägnade att blott förskaffa oss en okritisk allmänhets lättköpta bifall.

Jag yttrade i min rec., att lektor B. gjort ett försök att afskaka dogmen om accentuerande vers. Men jag upplyses därom, att det var misstag. Han har visst icke försökt afskaka en "dogm", som grundar sig på en sådan massa fakta. Nå, jag skall gärna erkänna, att jag misstagit mig i fråga om hans afsikt. Därom bör han själf bäst kunna döma. Jag har ock i hans taktdelningsprincip funnit ett okritiskt förhållande till denna dogm, som då ännu ägde ett skimmer af modernitet, om ej annat genom sin motsats mot den antika metriken. Kanske har detta skimmer nu i någon mån bleknat. Detta skall dock icke hindra mig att se objektivt. Det var icke blott artighet, när jag sade att lektor B. gjort ett aktningsvärdt försök att afskaka den dogmens bojor, det var ett uttryck för objektiv rättvisa. Den genuina accentteorien säger, att den moderna versen bygges på accenten, likavisst som den antika byggdes på kvantiteten. Lika litet som man i fråga om antik vers ansåg sig böra fråga, hvad som konstituerade gränser mellan de långa och korta rytmiska elementen, blott sådana faktiskt förekommo, lika litet ansåg man sig enligt accentteorien böra fråga efter stafvelsernas längd, blott de olika starka accent-stötarne hade vederbörlig successionsordning (icke inbördes afstånd). När lektor B. betecknar denna äldre ståndpunkt såsom missförstånd, så är detta ett (möjligen omedvetet) sätt att cachera brytningen med den genuina accentteorien eller eftergiften för kvantitetsteorien. Att denna senare ståndpunkt fått nya svårigheter att bekämpa i accentens roll som taktdelningsprincip, har trädt i öppen dag.

Men hvar är den massa fakta, hvarpå dogmen grundar sig? Det hade varit skäl att framdraga dem, så hade man fått tillfälle att pröfva dem. Äro de af samma beskaffenhet som trumhvirfveln och tonmaterialet, så bevisa de ingenting

eller också hvad jag framhållit. När jag frågar efter bevis för intensitetens nödvändighet, isynnerhet som den antika metriken icke ansett sig behöfva denna princip, så svarar lektor B. med att undra, hur jag läst en §, där han — "tydligt säger, att det antika versföredraget användt intensitet". Men inte är detta något bevis för att det antika versföredraget använde intensitet som taktdelningsprincip, ännu mindre för nödvändigheten af intensitetens princip i den moderna versläran.

Om det nu står fast, att versen grundas på kvantiteten, så framställer sig genast den frågan, huruvida med denna princip lättare lösas de spörsmål, som för accentprincipen vållat sådana svårigheter. Ja, låtom oss ta ett exempel. En svårighet, som accentprincipen ej kunde lösa, var taktgränsen. Lektor B:s princip medger blott fallande takter, men han antager äfven stigande takter, hvarvid dock "intensiteten" såsom taktdelningsprincip lika väl blir en princip för den operiodiska oordningen som för den periodiska ordningen. Med kvantiteten som princip kan man lika gärna låta takten bestå af en lång och en kort som af en kort och en lång stafvelse. Den korta såväl som den långa stafvelsen har ett sonoritetsmaximum, som kan utmärka början af en takt. Men kan icke detta sonoritetsmaximum blifva princip såväl för oordning som ordning, då det utmärker alla stafvelser? Nej, det permitteras icke nu, att en trokeisk takt lika gärna kan utgöras af en kort och en lång. Det är upprepandet af detta motiv *lång—kort, lång—kort* som gör versen trokeisk, liksom motivet *kort—lång, kort—lång* gör versen jambisk.

Man har en tid varit böjd att reducera alla takter till fallande. Detta sträfvande har berott dels på accentteorien dels på jämförelsen med musikens takter, för så vidt de begränsas af taktstreck. Accentteorien bär sig ej längre, och den musikaliska rytmiken har för länge sedan insett, att taktstrecken icke begränsa de verkliga rytmerna eller half-

rytmerna, utan blott utgöra en mekanisk uppdelning. Stigande och fallande (upptaktiga och heltaktiga) rytmer hafva helt olika karaktär. Så bör man ock skilja mellan jamber och trokeer, anapester och daktyler och icke förvandla allt till trokeer och daktyler.

Då jag önskar och därför lätt tror, att den belysning, jag nu ägnat åt några tvistiga punkter, skall i någon mån bidraga att klargöra den prosodiska frågan, så får jag till sist i sakens intresse uttala min tacksamhet till de herrar opponenter, som genom sina invändningar gifvit mig tillfälle till förklaring. Lektor Beckman har visserligen varit därtill uppfordrad genom min rec. af hans verslära, men hans intresse för saken får icke anses mindre för det, och docenten Kallstenius har med ungdomlig käckhet låtit hänföra sig till vågade slutsatser, som kanske icke alltid äro att förorda och hvilka jag på sin plats i vetenskapens namn såsom sådana betecknat, men jag inser till fullo, huru svårt det är att erkänna fakticiteten hos det, som strider mot skenbart axiomatiska satser, och jag är honom synnerligen tacksam därför att han haft mod att utsäga, hvad nog mången tänkt. Jag hoppas att de icke taga illa upp, att jag nagelfarit med deras uttryck. Tyvärr har jag icke haft tillfälle att gifva dem rätt i någon tvistepunkt, hvilket annars kännes som en lisa, när man vill undvika skenet af rätthafveri. Men förklaringen därtill ligger i tvistefrågans kontradiktoriska natur. Antingen måste således jag hafva rätt alltigenom eller också mina motståndare: tertium non datur. Allenast önskar jag, att ingen motståndare måtte på grund af detta förhållande afhålla sig från att framställa de invändningar, som kunna bidraga till frågans fullständiga och slutgiltiga lösning.

Norrköping den 11 april 1903.

Erik Rosengren.

Två sällsynta naturvetenskapliga ordförteckningar från 1700-talet.

De båda sammanhängande småskrifter, som här nedan bokstafstroget aftryckas, och om hvilkas tillvaro jag genom en gammal antikvarisk katalog blef underkunnig, äro tydligen mycket sällsynta. Hvarken Kungl. biblioteket eller Uppsala universitetsbibliotek äger något exemplar däraf. Tack vare biblioteksamanuensen M. Hulths välvilliga bistånd har jag emellertid fått reda på ett exemplar, tillhörigt Örebro läroverks bibliotek, i hvars af K. Ahlén uppgjorda katalog arbetet uppges vara författadt af Abraham Samzelius. Rörande denne, som vid tiden för författandet var apologist vid Örebro skola och sedan blef kyrkoherde samt dog 1773, nöjer jag mig med att hänvisa till K. A. Hagströms Strengnäs stifts herdaminne.

Hvardera skriften har sitt särskilda titelblad och särskild paginering, men de båda äro med hvarandra sammanhäftade, och tryckort och -år äro endast å det första titelbladet utsatta, hvaraf torde framgå, att här redan från början föreligger endast en bok. Det nytryck, jag här lämnar, motiveras icke blott af arbetets sällsynthet, utan än mer af innehållet, som bjuder på en mängd annars sällan eller aldrig anträffade djur- och mineralnamn. Att en icke obetydlig del af dessa äro af författaren nyskapade och aldrig kommit i bruk, lider intet tvifvel. Men att i detalj utreda, om hvilka detta gäller, kräfver vidlyftiga undersökningar, som jag rekommenderar åt dem, hvilka äro mera hemmastadda i vår zoologiska och mineralogiska nomenklaturs historia.

Originalets antikvastil har jag återgifvit med kursiv, dess ena fraktur (hvars växlande storlekar jag underlåter att återge) med antikva, den andra medelst spärrning. Dess paginering angifves af de här i kanten utsatta siffrorna.

1 **Swenska Djurens**
Slägtenamn
På
Latin och Swenska.

Tryckt i Örebro, År 1762.

2 *Nomina si nescis, perit & cognitio rerum.*

3 *Class. I.*

Mammalia, Spendjur.
I. *Primates,* Högdjur.
1. Vespertilio, Blacka.
II. *Feræ,* Rofdjur.
2. Phoca, Skäl.
3. Canis, Hund.
4. Felis, Katt.
5. Mustela, Mård.
6. Ursus, Björn.
III. *Bestiæ,* Odjur.
7. Sus, Swin.
8. Erinaceus, Igelkott.
9. Talpa, Sork.
10. Sorex, Mus.
IV. *Glires,* Skade-djur.
11. Lepus, Hare.
12. Castor, Bäfver.
13. Mus, Rotta.
14. Sciurus, Ikorn.
V. *Pecora,* Rådjur, Fänad. 4
15. **Cervus, Hjort.**
16. Capra, Get.
17. Ovis, Får.
18. Bos, Oxe.
VI. *Beluæ,* Drefdjur.
19. Equus, Häst.
VII. *Cete,* Hafsdjur.
20. Monodon, Enhörning.
21. Balaena, Hwal.
22. Delphinus, Tummel.

Class. II.

Aves, Foglar.
I. *Accipitres,* Hökar, Roffoglar.
1. Falco, Falk.
2. Strix, Ugla.
3. Lanius, Skäck.
II. *Picæ,* Skator, orena foglar.
4. Cuculus, Gök.
5. Iynx, Tyda.
6. Pirus, Spetel.
7. Corvus, Kråka.
8. Coracias, Skrika.
9. Sitta, Wäcka.
10. Merops, Morpa.
11. Alcedo, Lunda. 5
12. Upupa, Popp.
13. Certhia, Kärt.

III. *Anseres,* Gäss, Sjöfoglar.
14. Anas, And.
15. Mergus, Ard.
16. Procellaria, Måke.
17. Alca, Tord.
18. Pelecanus, Pelekan.
19. Colymbus, Lom.
20. Larus, Måse.
21. Sterna, Tärna.
IV. *Grallæ,* Snäppor, kärrfoglar.
22. Platalea, Pracka.
23. Ardea, Häger.
24. Recurvirostra, Fläcka.
25. Scolopax, Spofwe.
26. Tringa, Wipa.
27. Fulica, Klack.
28. Rallus, Snärpa.
29. Haematopus, Skjora.
30. Charadrius, Grim.
V. *Gallinæ,* Höns, Rena foglar.
31. Pavo, Påfwe.
32. Meleagris, Kalkon.
33. Phasianus, Tupp.
34. Tetrao, Käder.
6 VI. *Passeres,* Sparfwar, Sångf.
35. Columba, Dufwa.
36. Alauda, Lärka.
37. Turdus, Trast.
38. Loxia, Spitt.
39. Emberiza, Spink.
40. Fringilla, Fink.
41. Sturnus, Stare.
42. Motacilla, Siska.
43. Parus, Tita.
44. Hirundo, Swala.
45. Caprimulgus, Skärra.

Class. III.

Amphibia, Kräk.
I. *Reptilia,* Krällande.
1. Lacerta, Ödla.
2. Rana, Groda.
II. *Serpentia,* Krypande.
3. Coluber, Orm.
4. Angvis, Slå.
III. *Natantia,* Simmande.
5. Petromyzon, Nätting.
6. Raja, Råka.
7. Squalus, Haj.
8. Lophius, Loke.
9. Accipenser, Stör.

Class. IV. 7

Pisces, Fiskar.
I. *Apodes,* Ofotade.
1. Muraena, Ål.
2. Amodytes, Tobis.
II. *Jugulares,* Strupfotade.
3. Trachinus, Fjärsing.
4. Gadus, Torsk.
5. Blennius, Lake.
6. Ophidion, Gli.
III. *Thoracici,* Bröstfotade.
7. Cyclopterus, Sjur.
8. Cottus, Simpa.
9. Pleunonectes, Flundra.
10. Labrus, Snyltra.

11. Perca, Borre.
12. Gasterosteus, Spigg.
13. Scomber, Makrill.
14. Trigla, Knoding.

IV. *Abdominales,* Magfotade.
15. Cobitis, Bit.
16. Silurus, Båfwe.
17. Esox, Gädda.
18. Mugil, Ulka.
19. Clupea, Sill.
20. Cyprinus, Braxen.

8 V. *Branchiostegi,* Gältäkte.
21. Syngnathus, Nål.

Class V.

Insecta, Insecter, Yrfä.

I. *Coleoptera,* Heltäkte.
1. Scarabaeus, Bagge.
2. Dermestes, Mal.
3. Hister, Hist.
4. Attelabus, Atte.
5. Curculio, Snytt.
6. Silpha, Sylf.
7. Coccinella, Fläck.
8. Cassida, Hjelmer.
9. Chrysomela, Gylle.
10. Meloe, Ulje.
11. Tenebrio, Skrabba.
12. Mordella, Mår.
13. Staphylinus, Fyll.
14. Cerambyx, Tim.
15. Leptura, Left.
16. Cantharis, Kant.
17. Elater, Knäpp.
18. Cicindela, Jäger.
19. Buprestes, Dref.
20. Dytiscus, Dyker.
21. Carabus, Karf.
22. Necydalis, Knytt. 9
23. Forficula, Sixa.
24. Blatta, Raka.
25. Gryllus, Syrsa.

II. *Hemiptera,* Halftäkte.
26. Cicada, Hoppa.
27. Cimex, Frat.
28. Notonecta, Näck.
29. Nepa, Napp.
30. Coccus, Rölle.
31. Aphis, Sitt.
32. Chermes, Kärm.
33. Thirps, Tirr.

III. *Lepidoptera,* Fjällwingade.
34. Papilio, Fjärill.
35. Sphinx, Swing.
36. Phalaena, Färla.

IV. *Neuroptera,* Strängwingade
37. Libella, Slända.
38. Ephemera, Fly.
39. Phryganea, Fry.
40. Homerobius, Pill.
41. Panorpa, Norp.
42. Raphidia, Raffel.

V. *Hymenoptera,* Skinnwingade
43. Cynips, Nipp.
44. Tenthredo, Oppel.
45. Ichneumon, Stick. 10
46. Sphex, Swick.
47. Vespa, Geting.
48. Apis, Bi.
49. Formica, Myra.

50. Mutella, Mudd.

VI. *Diptera*, Twåwingade.

51. OEstrus, Sting.
52. Tipula, Krank.
53. Musca, Fluga.
54. Tabanus, Broms.
55. Culex, Mygg.
56. Empis, Swi.
57. Conops, Knott.
58. Asilus, Knagg.
59. Bombylius, Pols.
60. Hippobosca, Flat.

VII. *Aptera*, Owingade.

61. Lepisma, Mått.
62. Podura, Fudd.
63. Termes, Åt.
64. Pediculus, Lus.
65. Pulex, Loppa.
66. Acarus, Änger.
67. Phalangium, Låcke.
68. Aranea, Spindel.
69. Cancer, Kräfta.
70. Monoculus, Qwalst.

11 71. Oniscus, Syrke.

72. Scolopendra, Skåle.
73. Iulus, Iäfwe.

Class. VI.

Vermes, Maskar, Skridfä.

I. *Intestina*, Bårmaskar.

1. Gordius, Betet.
2. Furia, Furie.
3. Lumbricus, Skri.
4. Ascaris, Spritt.
5. Fasciola, Fiken.
6. Hirudo, Igel.
7. Teredo, Bår.

II. *Mollucosæ*, Sugmaskar.

8. Limax, Snigel.
9. Lernaea, Lärn.
10. Sepia, Bläcka.
11. Aphrodita, Wäna.
12. Medusa, Manett.
13. Asterias, Trolle.

III. *Testacea*, Skalmaskar.

*. Månghwalfwige.

14. Lepas, Warta.

*. Twåhwalfwige, Conchae.

15. Myes, Pärla.

16. Tellina, Tälla. 12

17. Cardium, Karda.
18. Ostrea, Ostra.
19. Anomia, Bratta.
20. Mytilus, Musla.

*. Enhwalfwige wridna som en skruf, Cochleae.

21. Bulla, Blädra.
22. Buccinum, Kruma.
23. Turbo, Hwirf.
24. Helix, Snäcka.
25. Nerita, Nerit.
26. Haliotes, Helit.

*. Enhwalfwige wridna utan ordning.

27. Patella, Kupa.
28. Dentalium, Perka.
29. Serpula, Krypa.

IV. *Lithophyta*, Stenmaskar, *Coraller*.

30. Tubiporita, Tubiporit.
31. Milleporita, Milleporit

32. Madreporita, Madreporit.

V. *Zoophyta,* Wäxtmaskar.

33. Hydra, Polyp.

34. Taenia, Binke.

35. Volvox, Roll.

---

1 Grus, Berg och Malmarternas Slägtenamn På *Latin* och Swenska.

---

2 STENRIKET

Har 3 *Classer.*

I. *Fossilia,* Grusarter äro sammangyttrade eller något hoplådande, dess *particlar* merendels af olika art.

II. *Petrœ,* Bergarter bestå af enfalls stenar, hvilkas *particlar* äro alle af enahanda art och lynnė.

III. *Minerœ,* Malmarter, derunder höra de sammansatte stenar, som äro Malmförande, och innehålla antingen Salt, Swafwel eller *Metall.*

---

3 *Class. I.*

Fossilia, Grusarter.

I. *Terrœ,* Jordarter.

1. Humus, Mylla.

2. Arena, Sand.

3. Argilla, Lera.

4. Creta, Krita.

5. Ochra, Ocker.

6. Marga, Märgel.

II. *Petrificata,* Stenwandlingar.

7. Graptolithus, Skriftsten.

8. Phytolithus, Wäxtsten.

9. Zoolithus, Djursten.

10. Ornitholithus, Fogelsten.

11. Amphibiolithus, Kräksten.

12. Ichthyolithus, Fisksten.

13. Enthomolithus, Insectsten.

14. Helmintholithus, Masksten.

III. *Concreta,* Gytter. 4

15. Calculus, Tyre.

16. Tartarus, Skorpa.

17. AEtites, Etit.

18. Pumex, Pimp.

19. Stalactites, Stalactit.

20. Tophus, Knäck.

21. Saxum, Häll.

Class. II.

Petrœ, Bergarter.

I. *Vitrescentes,* Glasarter, fluss-stenar.

22. Cos, Bryne.

23. Quartzum, Qwartz.

24. Silex, Flinta.

Högfärgade flintarter äro:

a) Agat, mångfärgad.
b) Carneol, hwitaktig.
c) Sarder, rödaktig.
d) Beryll, blodröd.
e) St. Staffans sten, hwit och rödprickig.
f) Opal, föränderlig. Upp. B. 21.
g) Kattöga, grågul eller grönaktig.
h) Chalcedon, molngrå.
i) Onyx, har mångfärgade hwarf.
k) Jaspis enlätt, hwit, grå eller röd.

5 II. *Calcarii,* Kalkarter, limstenar.

25. Marmor, Marmor.
26. Spatum, Spat.
27. Schistus, Skifwer.

III. *Apyri,* Eldhärdingar, eldfaste stenar.

28. Mica, Skimmer.
29. Talcum, Talk.
30. Amianthus, Amiant.
31. Asbestus, Asbest.

Class. III.

Mineræ, Malmarter.

I. *Salia,* Saltarter.

Ehuru Sten-Crystaller ej äro bara salt, så hålla de dock til någon del salt, hwilket figuren gifwer tillkänna; ty all Crystallisation härrörer af saltet. Linn. Syst. N. 6, pag. 160. Hwarföre de ock få sina tilständiga rum i denne Class, hwar efter sin art.

32. Natrum, Nater.
33. Selenites, Selenit.
34. Nitrum, Niter.

Hit föras de så kallade ädla stenar, som äro:

a) Topaz, gul. 6
b) Hyacinth, branngul.
c) Amethist, purpurlett.
d) Smaragd, grön.
e) Morion, swart.

35. Muria, Salt.
36. Alumen, Alun.

Til detta slägtet höra:

a) Demant, wattfärgad.
b) Rubin, röd.
c) Saphir, blå.

Finnas allenast i Indierne och äro af stort wärde.

37. Vitriolum, Witriol.

II. *Sulphura,* Swafwelarter.

38. Electrum, Raf.
39. Bitumen, Beck.
40. Pyrites, Kjes.
41. Arsenicum, Arsenik.

III. *Mercurialia,* Metaller.

a) Halfmetaller.

42. Hydrargyrum, Cinober.
43. Stibium, Speits.
44. Zincum, Zink.
45. Vismutum, Wismut.

b) Hårdsmälte metaller.

46. Ferrum, Jern.
47. Cuprum, Koppar. 7

c) Lättsmälte metaller.

48. Plumbum, Bly.
49. Stannum, Ten.

d) Ädla metaller.

50. Argentum, Silfwer.
51 Aurum, Guld.

---

8 Lär känna först hwar sten
Til namn, natur och nytta,
War sedan icke sen,
At föran til din hytta:
Der boka, rosta rätt,
Från stenen skilg du malmen,
Fast det ej går så lätt
Som säden slås ur halmen;
Så blir dig nyttig konst
At kunna malmer leta:
Ej eller det omsonst
At stenars lynne weta.

Adolf Noreen.

Kvantitet och accent.

I Språk och stil III: 1 s. 30 ff. offentliggör lektor E. Rosengren ett utförligt genmäle mot några af mig framställda anmärkningar i samma tidskrifts andra årgång s. 213—215. Jag skyndar att genast medgifva, det jag anser lektor Rosengren hafva lyckligt vederlagt min å nämnda ställe delgifna uppfattning af huru en lång tenuis skulle komma att te sig, då fonografen producerar den baklänges. Jag inser nu till fullo, att implosionen — hvars akustiska roll i vanligt tal torde vara minimal — vid omvändning kommer att spela rollen af en visserligen ganska mild, t. o. m. något tonad explosion, samt att explosionen, då den är oaspirerad — hvilket den enligt lektor R:s viktiga upplysning s. 33 varit i de experimentellt undersökta fallen — kommer att ganska godt spela rollen af implosion. Därför anser jag mig icke längre kunna tvifla på riktigheten af lektor R:s iakttagelser vid omvändningsexperimenten (se Språk och stil II s. 105 ff.). Därmed är det dock icke sagdt, att våra slutsatser ur dessa iakttagelser med nödvändighet bli desamma.

Innan jag inlåter mig på några allmänna slutsatser, måste jag något diskutera mitt positiva bevis, huru Värml. Bärgslagsmålet — och säkerligen andra trakter af vårt land, åtminstone af Värmland — behandlar vokal, som är försedd med akut dynamisk accent[1] och som i sammansättning eller

[1] Jag använder med flit termen "dynamisk accent" för att icke lektor R. skall missförstå mig.

ordfogning träder i förbindelse med följande konsonant. Lektor R. anser (s. 39) att många, då de höra en bärgslagsbo uttala *kŏhōrn, kŏbånne* o. s. v., skola påstå att accenten ligger på andra stafvelsen. Detta är ytterligt litet sannolikt, men det är dess sannolikare, att de skola tro sig höra — eller, om de äro bärgslagsbor, tro sig uttala — kort vokal + lång konsonant, alltså *kŏhhōrn, kŏbbånne* o. s. v. Ända till dess Marey's polygraf upplyste mig om mitt misstag, trodde jag mig höra resp. producera detta uttal. Att det representerar den populära uppfattningen, är säkert. Jag erinrar mig lifligt ett samtal mellan min intelligente meddelare kyrkovärden G. Aronsson i Gåsborn och mig på resa mellan Långbanshyttans station och hans hem. Vi hade just passerat gränsen mellan Färnebo och Gåsborns socknar och sågo på vänster hand ett litet ställe. "Hvad heter det stället?" frågade jag. "*Róck-kūl*", tyckte jag mig få till svar. "Men", tillade han, "det är inte någon rock[1] det är fråga om, utan det är för att det ligger vid rået". Han trodde sig alltså uttala ordet så att det lät såsom sammansatt med *rock*. Då han sedermera besökte Upsala för att tala in en hop ord i Marey's polygraf, erinrade jag mig detta vårt samtal och lät honom tala in ordet. Om stafvelsernas faktiska längd i ordet vid det tillfället se Språk och stil II s. 214 r. 5 nedifrån.

Gustaf Fröding (från Karlstads landsförsamling) skrifver t. ex. *påmmä, immä, vemmä, tåmmä* (= på mäj, i mäj, ve mäj, [u]tå mäj)[2]. Jag har vistats några dagar i grannsocknen Alster och funnit, att folkmålet där har i dessa fall precis samma prosodiska egenskaper som min egen dialekt: det uttalas alltså i oreflekteradt tal *påmä* o. s. v. med kort *å* och kort *m*, fast man tror, att man har långt *m*. Att i alla fallen — vare sig lång eller kort, bitonig eller obeto-

---

[1] "Rock" uttalas i Värmland med slutet å.

[2] Se Räggler och paschaser II s. 23 r. 3—7.

nad stafvelse följer — den första stafvelsen har dynamisk accent, kan icke falla någon in att betvifla.

Och denna dynamiska accent har ingenting med den musikaliska tonhöjden att göra. Ty företeelsen träffas såväl söder som norr om den gräns, som skiljer de musikaliska accentområdena af min hembygds mål. Visserligen har jag ingenstädes i min afhandling (Svenska Landsmålen XXI: 1) särskildt understrukit detta förhållande, och genom en tillfällighet finnes intet exempel med kort akut hufvudtonig stafvelse anfördt på det ställe, där det södra accentområdets tonalitetsförhållanden behandlas (särsk. § 40) utom det möjligen tillfälliga *médastīn*[1] § 40: 3, c. Men § 19: 1, där meddelande lämnas om ifrågavarande accent- och kvantitetstyp, göres ingen inskränkning till ettdera accentområdet, hvadan läsaren bör draga den slutsatsen, att hvad som meddelas gäller hela häradet. Och såsom i § 40 meddelas, ha i *södra* accentområdet akut accentuerade takter låg ton på första stafvelsen och högre ton på den eller de följande. *Kŏbånne* är sålunda icke analogt med det grekiska θάλασσα; ty vare sig tonen på första stafvelsen är hög (såsom i Gåsborn) eller låg (såsom i Kroppa), så säger folk att första stafvelsen är accentuerad — och ändock äro både *o* och *b* korta och tillsammans kortare än följande *ånn*. I mina samlingar har jag ett af mig uttaladt *kŏbånn* med *ob* = 0,17 sek. och *ånn* = 0,26 sek. samt ett *kŏhōrn* med *oh* = 0,14 sek. och *orn* = 0,2 sek.; jag tillhör målets södra accentområde.

Jag kan icke förstå annat, än att lektor Rosengrens generella påstående, att den dynamiska accenten är identisk med kvantiteten, härigenom är vederlagdt.

Det är icke omöjligt, att en närmare undersökning kommer att uppvisa att vi långt oftare, än vi tro det, uttala kort dynamiskt accentuerad stafvelse. Jag hoppas någon gång få tid att verkställa utförligare experimentella under-

[1] Genom tryckfel har *d* där fått längdtecken; jfr ofvanför stående notteckens längd.

sökningar om svenskans kvantitet. Frågan äger verkligen stort intresse.

I sitt genmäle s. 38 gör lektor R. en distinktion mellan "dynamisk accent" och "ljudstyrka" (se därom förut Språk och stil II s. 104 f.), som i början synes läsaren som ett särdeles hårdt tal. Ty då relativt lång kvantitet hos en stafvelse enligt lektor R. af oss förnimmes icke som lång kvantitet utan som "dynamisk accent", så frågas: hvad innebär denna förnimmelse, om icke förnimmelsen af en relativ ljudstyrka? Emellertid torde distinktionen verkligen kunna upprätthållas. Jag kan t. ex. uttala ordet *Anna* så, att jag uttalar första stafvelsen med normal röststyrka och ropar den andra och ändå ha förnimmelsen af hufvudton på första stafvelsen.

Jag söker nu förklara detta och andra tvistiga förhållanden med följande hypotes: I medel- och sydsvenska dialekter sammanfalla i regel större intensitet och längre kvantitet på samma stafvelse. En stafvelse, som är stark och lång, uppfattas af oss som (dynamiskt) accentuerad. Afståndet mellan två accentuerade stafvelser — en takt — upptas af musikaliska portamenton, som trots alla variationer lätt ordna sig i ett fåtal grupper för hvarje dialekt. En af de prosodiska egenskaperna kvantitet och intensitet kan hos en stafvelse vara abnorm, utan att takten därför förnimmes såsom väsentligen annorlunda accentuerad, om blott de öfriga två egenskaperna, tonalitet och intensitet eller kvantitet[1] icke äro rubbade.

Med denna hypotes kan jag förklara mitt nyss ponerade uttal af namnet *Anna* och därmed följande förnimmelse: jag har a + långt n alltså lång stafvelse och jag har den karaktäristiska tonglidningen vid grav accent på takten; detta gör att jag fattar första stafvelsen som dynamiskt accentuerad, oaktadt den andra faktiskt är ett godt stycke

[1] Sonoriteten, såsom oföränderlig, räknar jag inte med.

starkare. Därmed kan jag ock förklara hur *kŏbånn* ter sig som accentueradt på första stafvelsen: jag har stark intensitet på första stafvelsen och den för akut accent karaktäristiska tonglidningen å takten, därför uppfattas ordet som ägande normal gestalt (= längd å första stafvelsen och dynamisk accent därsammastädes). Hypotesen kan kanske ock förklara accentflyttningen vid omvändning i fonografen: vid omvändning af *sórragis* erhöll lektor R. *sigàrros* med tydlig gravis på a (Språk och stil s. 107 not.); här hade han alltså lång kvantitet (a + rr) och den för gravt accentuerade takters första stafvelse karaktäristiska tonglidningen: detta delgaf honom förnimmelsen af dynamisk accent å stafvelsen *arr*, äfven om icke det långa *rr* händelsevis skulle uppbära taktens intensitetsmaximum. Förhåller det sig icke så äfven med *áttigas* och de öfriga undersökta "orden", att de vid omvändningen kommit in i någon tonglidningstyp där tongången på den långa stafvelsen varit karaktäristisk för första stafvelsen i någon takt? Jag medger, att min hypotes är svagare vid förklaring af lektor R:s omvändningsexperiment än vid förklaring af mina egna abnorma exempel, eftersom den förutsätter, att lektor R. vid alla omvändningarna skulle ha förnummit i musikaliskt afseende akut, grav eller cirkumflekterad accent på den långa stafvelsen. Men den utgör dock ett försök att efter gemensam princip förklara två fenomen, som eljest tyckas rent negera hvarandra. Att icke kvantiteten ensam räcker till för att konstituera förnimmelsen af dynamisk accent, visas af fallet *kŏbånne,* att ej heller intensiteten ensam räcker till, synes mig framgå ur lektor R:s experimenter: under sådana omständigheter synes mig min hypotes vara förtjänt att begrundas [1].

Sidan 49 anmärker lektor R., att jag i min afhandling underindelat den exspiratoriska accenten i de olika under-

[1] Att den ej kan tillämpas på hvilket språk som helst, ligger i öppen dag. I vissa finsk-ugriska språk t. ex. förekommer ju bevisligen lång svagtonig stafvelse.

arterna akut och grav etc. enligt indelningsgrund hämtad från den musikaliska accenten. Om lektor R. läser mina hänvisningar till prof. Noreens grundlinier Modersmålets prosodi § 13 a och b (min afhandling § 21: 1 och 2) samt mina beskrifningar i § 21: 3, skall han finna, att så icke är förhållandet, utan att jag fattat skillnaden mellan de olika accentarterna väsentligen vara af exspiratorisk natur (i anslutning till prof. Noreen). Lektor R. torde dessutom benäget läsa § 23 *anm.* och den därtill fogade planschen. Jag anser mig i de där refererade experimenten vara berättigad att från ökad utandning ur munnen sluta till ökad intensitet, särskildt i det fall då jag experimenterat med endast en vokal, därför att i detta fall mig veterligen ingen annan fysiologisk process inträffat, som kunnat påverka mängden och styrkan af ur munnen utströmmande luft, än starkare press på stämbanden af den ur lungorna utströmmande luften. Accenttyperna ^ och v afse hos mig icke att symbolisera tongången utan att beteckna en rubbning af det jämna crescendo-decrescendo; denna rubbning symbolisera de icke genom sin form, men göra det ej heller, om de bytas, såsom lektor R. (s. 49) föreslagit.

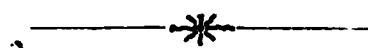
Lektor R:s till förmån för sin mening om den dynamiska accentens natur utförda analogi mellan den musikaliska rytmiken och språkets rytmik synes mig rätt haltande. Först och främst är det långt ifrån visst, att man af lektor R:s referat s. 40—44 af Fredrik Peterssons där anförda arbete — en särdeles angenäm bekantskap att göra! — kan sluta till "att accent inom musiken betyder förlängning". Förlängning är utan tvifvel ett utmärkt medel till att framhäfva en ton, men ingalunda det enda. Tagom t. ex. de fyra första takterna af Gannes populära mazurka La Czarine (räknadt från början af självfva mazurkemelodien)! I andra, tredje och fjärde takten sträcker sig en ton öfver 2:dra och 3:dje fjärdedelen och är härigenom på ett ypperligt sätt framhäfd. Men ingen torde kunna förnimma annat än att

första fjärdedelen i alla fyra takterna är ännu mera framhäfd, beledsagad som den är af trumma och tamtam. Här synes mig en verklig analogi med fallet *köbånn* föreligga. Emellertid är det väl föga fruktbringande att söka paralleller mellan musikens rytm och språkets. Ty utgår man från musikens rytmer och alltså räknar takten som enhet, får man så ofantligt långa enheter vid räkningen emot hvad man har beträffande språket, där vi väl ännu måste behålla en obetonad och kort stafvelse som enheten, och utgår man från musikens metriska takter, får man den inadvertensen att ictus-slagen alltid falla på samma afstånd från hvarandra: i det sista fallet skulle man i språket icke få någon beröringspunkt annat än vid skandering af latinsk hexameter.

Till sist vill jag betyga lektor Rosengren min tacksamhet för att han gifvit mig anledning att tänka öfver en fråga, som genom sitt knappast lösta skick erbjudit vida större intresse, än jag förut anat. Det är väl ringa utsikt för att någon af oss ännu sagt sitt sista ord; och hvad mig beträffar skall jag med oförminskadt intresse och nöje taga del af hvad lektor Rosengren vidare har att i saken anföra.

Uppsala i september 1903.

Gottfrid Kallstenius.

Anmärkningar om A. Palmgrens förslag till reform af kommateringen.

I Språk och stil 1902 s. 181 f. har A. Palmgren i uppsatsen *Om behofvet af jämte förslag till en reform i vårt kommateringsväsen* framställt många berättigade yrkanden i afseende på kommats bruk. Då frågan ock i det hela taget bedömes från en riktig synpunkt, är uppsatsen ett glädjande tecken till att en rätt syn på saken arbetar sig fram hos skolans män, hvilkas arbete ock mest hindras af frågans skefva uppfattning.

Då emellertid i åtskilliga fall förf:s förslag synas mig mindre lyckliga, vill jag följa den uppmaning till diskussion, som hans uppsats innebär, och häfda, hvad som förekommer mig ändamålsenligt.

Förf:s förtjänst ligger enligt min mening däri, att han i de flesta fall kraftigt förordar en tillämpning af den fonetiska principen, att kommat skall utgöra ett lästecken och utmärka paus, hans fel uti att han förmenar sig böra utgå från en annan princip, satsernas och de syntaktiska bestämningarnes inbördes förhållande, som stundom skall stå i vägen för den fonetiska grundsatsens tillämpning.

Den negativa innebörden af förf:s grundsats formuleras s. 186 sålunda: *satser och bestämningar afskiljas icke genom komma, då de äro tydligt beroende af eller stå i mycket nära, oskiljaktig förbindelse med sin omgifning.* Den näst föregående positiva formuleringen är mindre lycklig, då "skiljaktig

förbindelse" svårligen kan sägas och hvad som afskiljes genom komma, ej alltid kan sägas vara oberoende af hvartannat.

Då denna oskiljaktiga förbindelse skall fastställas på reflexionens väg, icke genom omedelbar iakttagelse af en paus, är det tänkbart, att skiljaktighet kan uppstå vid regelns tillämpning. Det är mig svårt att förstå, hur åtskilliga af förf:s yrkanden på komma s. 209, kunna stå tillsammans med denna princip, t. ex. *Omslaget inberäknadt, väger paketet 1 kg. En konung i Sverige, han flyr icke gärna; O, hur han prålar, purpurn på vingarne spilld.* Det torde svårligen kunna bestridas, vare sig att beroendet är tydligt eller förbindelsen nära och oskiljaktig, och dock yrkas komma, naturligtvis, emedan tillvaron af paus tvingar till afsteg från principen.

Förf:s viktiga regel s. 198: *Komma sättes alltid vid slutet af en bisats, såvida därpå följer vare sig en fullständig sats af högre ordning eller ock blott en del af en sådan sats,* är väl heller icke förenlig med denna princip: hindrar den nära, oskiljaktiga förbindelsen bruket af komma i bisatsens början, förstår man icke, hvarför icke förhållandet skall vara detsamma i slutet, hvilket ock erkännes af förf. s. 190. Det är här återigen den tydliga pausen, som ledt förf. på rätt väg.

Är det af dessa fall tydligt, att förf. är mera genomträngd af den fonetiska grundsatsen för kommateringen, än han själf vill vidgå, så torde den paradoxen förefalla mindre osannolik, att han just genom sin känsla för den fonetiska grundsatsens kraf låtit förleda sig till sitt svåraste brott mot denna princip, som nu följer.

I sina fordringar på inskränkning i bruket af komma s. 186 utgår förf. från att äfven fonetiskt komma är lika onödigt framför objektssatsen i meningen: *Vi tro att själen är odödlig,* som framför en satsdel af samma betydelse i: *Vi tro på själens odödlighet,* framhåller, att en dylik sats intager samma ställning som en satsdel, hvarmed den ock förekommer samordnad, och säger, att man efter 'han trodde',

'han sade', 'det är troligt' etc. väntar en sats med 'att' och "har man väl sagt *'att'*, måste gifvetvis satsen sedan fogas därtill utan paus". Af enahanda skäl anser förf. utelämnande af komma framför indirekta frågesatser böra tillåtas. Det är sant, att paus saknas framför objektssatsen i: *Vi tro att själen är odödlig,* och detta fonetiska förhållande har förf. riktigt iakttagit, men det är högst oberättigadt att däraf sluta till saknaden af paus framför alla objektssatser med *att*; förlänges den styrande satsen en smula, förmår icke en talare uttala meningen utan paus t. ex. *Vi kristna tro af innerligaste öfvertygelse, att själen är odödlig.* Förf:s egen uppsats öfverflödar af att-satser i dylik ställning, som icke kunna uttalas utan paus före *att* på annat sätt, än att en följande inskärning mellan bisatsens delar i stället oskäligen förlänges, t. ex. s. 182 *Man skulle vara frestad att tro att allt är fullkomligt väl beställdt i detta afseende.*

En mindre god framsägning ligger ock till grund för förf:s yrkande på saknad af komma framför en del nödvändiga relativsatser. Paus vid kommat i meningen: *Fåglarne kännetecknas därpå att de hafva en kropp, som är betäckt med fjädrar,* gör på förf., säges s. 189, ett både pinsamt och komiskt intryck. Det vore blott en användning af förf:s bevisningssätt ofvan, om man frågade, hvarför pausen skall vara mera oberättigad framför denna attributssats än framför motsvarande apposition i: ... *en kropp, betäckt med fjädrar,* där dess tillvaro ock erkännes af förf. Det pinsamma och komiska intrycket framkallas sålunda icke af paus framför attributsbisatsen i och för sig utan däraf, att den ådrager sig för stor uppmärksamhet genom undertryckande af pausen efter *därpå.* Låter man denna paus inträda och på samma gång det determinativa adverbet med behörig tryckstyrka förbereda på den följande bestämningen, framstår denna som ett helt, äfven om den uppdelas i sina naturliga pausgrupper. Ändras åter lydelsen till: *En kropp som är betäckt med fjädrar, kännetecknar fåglarne,* saknas paus framför relativsatsen, enär hvad föregår den, är kort nog därtill.

Dessa fall visa sålunda, att det nära samhöriga blott då sammansluter sig utan paus, när detta är fonetiskt möjligt, d. v. s. när icke ledernas längd lägger hinder i vägen.

För den som yrkar på att kommat skall vara ett lästecken, vore det då naturligt att fordra utsättande af komma, där paus inträder, och dess utelämnande, där paus saknas. En dylik reform torde dock böra öfverlämnas åt kommande generationer, hos hvilka vi må hoppas insikten om dess berättigande mera spridd än hos den närvarande. Vi måste på ett eller annat sätt söka utjämna den olikformighet, som skulle uppkomma genom ett genomförande af kommat som lästecken i detta fall.

Palmgren har sökt likformighet genom att utelämna kommat framför att-satser, indirekta frågesatser och nödvändiga relativsatser äfven i de fall, då enligt hvad ofvan påvisats, paus föregår, anser s. 191, att skäl ock förefinnes till utelämnande af komma framför en del temporala, komparativa och konsekutiva bisatser, men afstår af praktiska skäl från att påyrka det. I flera af dessa fall, särskildt efter determinativ, förnekar Palmgren möjligheten af paus, ehuru sådan efter min uppfattning vid vårdadt föredrag kan och stundom måste anbringas. Fullt lika berättigadt är att undvika olikformigheten genom att utsätta komma i alla dessa fall, äfven där paus saknas, och denna utväg står mera i öfverensstämmelse med andan hos en tid, i hvilken väl de flesta ännu anse som kommats hufvuduppgift att särskilja de syntaktiska ordgrupperna. Insättes ett förbehåll, att kommat må utelämnas, där endera ordgruppen, är mycket kort och dess utsättande alltså skulle synnerligen stöta de fonetiskt anlagde, synes allt vara gjordt, hvad i vår tid kan göras för kommat som lästecken i detta fall.

Mot mitt förslag, Nystavaren IV, s. 193, att låta samordnande konjunktion ersätta komma för att undvika kommats alltför talrika förekomst, framhåller förf. s. 184 den otydlighet, som härigenom skulle uppstå i ex.: *Öfver-*

ståthållaren har beslutat att uppbördsmännen skola bära uniform och modell för sådan har samtidigt fastställts, där läsaren anses löpa fara att antaga *och* samordna *uniform* och *modell* i stället för de båda satserna. Möjlig må ju en sådan missuppfattning medgifvas vara, men redan de följande orden skola rätta den, och vid föredrag nödgas man väl alltid söka uppsnappa sammanhanget i förväg. Redan nu lämnas paus framför samordnande konjunktion obetecknad i rätt stor utsträckning, nämligen enligt Folkskolans läsebok vid samordning af satsdelar och ordgrupper, som ej äro fullständiga satser, och enligt andra äfven i bisatsbindning. Mitt förslag innebar alltså blott en utsträckning af en redan tillämpad grundsats, och en betydande förenkling skulle genom detsamma hafva åstadkommits. Befaras emellertid otydlighet allt för ofta uppkomma genom mitt förslag, bör det kanske förbättras genom en tilläggsbestämmelse, att komma sättes, då det fordras af annan regel än för att beteckna paus mellan samordnade uttryck, alltså i ofvanstående exempel: *Öfverståthållaren har beslutat, att uppbördsmännen skola bära uniform, och modell för sådan har samtidigt fastställts,* med komma i slutet af bisatsen. Det är möjligt att äfven därefter tänka sig fall, som skulle kunna misstydas, men dessa kunna aflägsnas på två sätt: dels kan en författare välja andra uttryck, hvarigenom befarad tvetydighet undvikes, dels bör han befullmäktigas att i tydlighetens intresse använda kommat i strid med de vanliga kommateringsreglerna.

En sådan undantagsregel för att främja tydligheten kännes nog af behofvet påkallad i hvarje kommatering, och det är lämpligare att genom en sådan göra de svåra fallen oskadliga än att låta dessa lägga hinder i vägen för en eljest lämplig regelgifning.

En liknande undantagsregel bör tillgripas för att lösa den konflikt, som förf. s. 194 framhåller mellan skolkommateringen: *Det befanns att, sedan dörrlisten frånbrutits, patentlåset kunde brytas upp med en knif,* och den fonetiska prin-

cipens anhängares yrkande på att kommat mellan *att* och *sedan* bör utgå. Förf. har rätt i den uppfattningen, att paus vid detta komma förekommer i vissa fall men saknas i än flera, men alldeles orätt i att binda pausens förekomst vid ofvanstående form af meningen och dess saknad vid formen: *Det befanns att sedan dörrlisten frånbrutits, kunde patentlåset brytas upp med en knif.* Efter min uppfattning kan paus förekomma eller saknas lika väl i ena som i andra fallet, och det är ock svårt att förstå, huru det skulle kunna inverka på pausens förekomst, om bisatsen hade ordföljd som en bisats eller som en hufvudsats med föregående bisats. Det iakttagna förhållandet, att pausen oftare saknas än förekommer, öfverensstämmer med den förklaring, som jag håller för den riktiga: pausen är retorisk och inträder, när man genom den vill mera fästa uppmärksamheten på den inskjutna bisatsen. Där en författare vill särskildt föreskrifva en dylik retorisk paus, bör han äga rätt att mot vanliga regler anbringa ett komma.

Det komma, som förf. s. 198 f. yrkar kring adverbial, hör ock under denna undantagskommatering i tydlighetens intresse och vid retorisk pausering, där det icke utmärker sådana förklarande tillägg, som redan nuvarande skolkommatering fordrar afskilda genom komma.

Denna regel om att för tydlighets skull och vid retorisk pausering utmärka en paus, som enligt vanliga kommateringsregler förblir obetecknad, gifver just en författare i kommat "ett medel att noggrant uttrycka de finare skiftningarna af sin tanke", hvilken möjlighet af Palmgren med rätta påyrkas som ett nödvändigt villkor för en sund och rationell kommatering.

Stockholm den 2 maj 1903.

Erik Brate.

Not vid korrekturet: Ofvan häfdade grundsatser för kommats bruk finnas till större delen genomförda i: *Regler för kommatering, utarbetade af en af Stockholms läraresällskap tillsatt kommitté*, Stockholm 1903.

———✳———

Bidrag till språkpedagogikens historia.

Då jag nedskref min lilla skrift om "Reformer i modersmålsundervisningen" (I vår tids lifsfrågor, n:r XXVIII, Ups. 1903), hade jag ej lagt märke till hvad jag först sedan kommit att observera, nämligen att i väsentliga punkter samma åsikter uttalats och yrkanden framställts af tvenne i den svenska odlingens historia icke obekanta män, nämligen Olof Bergklint och Kristian Claëson.

Den förres uttalanden återfinnas i hans "(Mindre) Sammandrag af Wetenskaperne" I, 2 uppl. Stockh. 1781, 3 uppl. 1794, och lyda i sistnämnda upplaga sålunda: (s. 162)" Hade man i stället för at tala för barnet om sinnliga ting, som det kan taga på, börjat med at tala om Nomen, Pronomen, Verbum, Masculinum, Foemininum, Nominativus, Genetivus, jag, du, han, man, qwinna, ting etc. etc. etc., så hade ock säkert det barnet än wid 15 år ej förstått, huru det skulle begära bröd; men sedan det wid 15 år wäl förstått sitt modersmål, kan läsa i bok och låta tala wid sig om både ord och saker, som finnas i samma bok, samt begriper dem, så skulle det wara rätt besynnerligt, om det ock ej högst inom 15 Månader skulle kunna fatta alt hwad som behöfs af Grammatican, när den kan rätt föreställas och rätt begripas. .... (s. 163) Hwarföre wänder man då om Naturens Ordning? Hwarföre börjar man där man borde sluta: med Språkets Metaphysica, som man icke ens för den tiden kan göra sann och begriplig? ty icke är det rätta begrepet om et Præ-

dicatum, at man kan lägga det til *man*, *qwinna*, *ting* och säga rätwinklig man, stubbswansad qwinna och syndigt wax? ...... *Hwad skall man då ändteligen göra?* Begynnom först med at wräka alt detta Scholegräl längst til fjälls: och handlom naturligt. Lärom Grammatican, det will jag aldeles och på goda skäl, när den kan begripas rätt såsom den bör, det will säga såsom en Wetenskap; men lärom dock sjelfwa Språket först, innan man grammaticerar, d. ä. philosopherar däröfwer.... (s. 166) *Men skall man då intet skrifwa och tala?* Jo wäl, när man får något at göra med. Hwad rättskaffens kan man göra dessförinnan? Ingen kännedom af ämnen, ingen tankestyrka at utföra dem, inga ord i förråd at rätt uttrycka dem! hwad skrifning will blifwa däraf? Just en sådan som man dagligen ser den med harm och medömkan. En eländig hopflickning af ord utan sammanhang på Swensk Latin, hämtad utan förstånd ur en Ordbok, och alltsammans, som man plägar säga, utan all lagningswån. Stryker man det ut, så blifwer stackaren modfäld: skrifwer man annat i stället, så skrifwer han dock sin drafwel dit igen, ty han har ej något annat at fara med: låter man det stå, så tror han, at det är godt: skäl kunna föga gifwas, ty hvad annat skäl gifwes wäl i Språk än at Språkets art fordrar det så, och den förstår han ej: hwad will man då företaga med en menniska, som ingen ting kan åstadkomma? *Det är helt wisst, at Språkets egna hjelpredor, Grammatican och Lexicon, i otid tilgrepne, äro just sjelfwa de samme som fördärfwa det.* .... (s. 167) När man kommit i språket så långt, at man på den rätta tiden wäl fattat Grammatican och kan rätt anwända den, då först kan man ock med nytta börja både at skrifwa och tala, och då går det som sig bör, både lätt och rätt. *Men på det wanliga sättet har man ju dock fått käckt folk?* Men ack! *huru* har man då fått dem? med hwad plågor, med hwad onödig och skadlig tidspillan! och *hwilka* har man då ändtligen fått? Några få ihärdiga snillen, som ingen ting kunnat hwarken afskräcka eller bortlocka.... (s. 168) *Men*

i de allmänna Scholarne måste det ju förblifwa såsom det är, emedan Schole-ordningen så föreskrifwer? Den kan ju ock lika lätt ändras som den blifwit stiftad, genom högwederbörlig författning....... *Läsa Auctorer mycket och wäl, förstå dem redigt, känna ordwigten och kunna uttrycka sig rätt, samt därunder blifwa förd på smaken af det naturliga, det sanna, det klara, det starka, det höga, som hos dem finnes,* det är ändamålet, det är göromålet, det är hufvudsumman af alltsammans."

Claësons åsikter i frågan uttalas dels i största korthet uti hans bekanta afhandling "Om språkets ursprung och väsende" (1858), dels utförligare i den ännu högst läsvärda efterlämnade uppsatsen "Om elementar-undervisningen i filosofi och svenska språket", båda dessa skrifter omtryckta i "Skrifter af Kristian Claëson" I, Stockh. 1860. Hans ord, citerade efter sistnämnda arbete, äro som följer:

(s. 287) "Derföre att vi förneka all allmän grammatik, förneka vi icke vare sig en allmän logik eller en för skolans alla språk gemensam grammatik. Men just derföre att denna är och icke får gifva sig ut för annat än en frukt af abstraktion ur de särskilda gifna språkens grammatikor, så kan hennes studium först förekomma inom skolundervisningens sista skede, sedan redan den empiriska språkkunskapen (och all språkkunskap är empirisk) blifvit nog fast, att jemförelse mellan de kända språken kan utan åstadkommande af förvirring anställas. Då, men också först då, är en i viss mon gemensam grammatik ej blott oskadlig, utan bestämdt nyttig..... (s. 316) Barnaåldern är icke abstraktionens tid. Barnet lär sig derföre vida lättare begripa de grammatiska kategorierna, om det får anknyta dem vid ett främmande ändelserikt språks paradigm, än om det skall fästa dem omedelbart vid vissa (och det just de allra abstraktaste — tillvaro, verksamhet, ting o. s. v.) af bestämningarna hos betydelsen af modersmålets ord; utom det att just vanan att begagna de senare till dagligt bruk gör det

vida svårare för den ännu hufvudsakligen utåt vända uppmärksamheten att taga dem hvarje för sig och betrakta dem lösryckta ur deras sammanhang. Och vi tro, att erfarenheten skall bestyrka vår uppfattnings riktighet. .... (s. 326) Det är ock af utomordentligt stor vigt att ej låta ynglingen för bittida försöka sig uti författandet på egen hand. Intet är skadligare än ett för tidigt producerande. .... (s. 346) Enligt vår åsigt bör rättstafning läras egentligen blott genom läsning och skrifning, ej genom inlärandet af en mängd blott halfsanna regler, hvilka utan någon i språkets väsende grundad nödvändighet förklara, att t. ex. långt ä-ljud skall skrifvas med ä, kort ä-ljud med e, allt eftersom mängden af undantag tillfälligtvis har tyckts kunna blifva mindre för den ena än för den andra regeln. .... Dessutom skulle enligt vår åsigt studiet af svenska språket inträda så sent, att dess rättskrifning redan af det skälet ej behöfde upptagas i läroboken."

Det är mig en sann glädje att sålunda få i icke oväsentlig mån afsäga mig prioritetsrätten i fråga om de af mig framställda förslagen och önskningsmålen för att i stället få åt desamma vindicera så gamla och i sanning lysande anor.

Adolf Noreen.

Klassiska teorier och svensk metrik.

Det är med rätt mycken tvekan jag ånyo fattar pennan för att bemöta en kritik af min verslära. Misstanken för rätthafveri ligger nära till hands, och för öfrigt är den tid jag lyckas vinna åt dessa ting för närvarande icke så tillmätt, att jag kan med vederbörlig omsorg undersöka alla de frågor, som hos mig väckas till lif genom mina olika granskares inlägg. Åtskilligt måste därför sparas. Slutligen förefaller det mig, som om de växlar jag och vi metrici i det hela dragit på vår redaktions långmodighet, redan vore så pass stora, att jag snart kunde riskera att af rena utrymmesskäl få mina artiklar refyserade.

Af dessa skäl skall jag f. n. ej ingå på de frågor, som senast behandlats af Prof. Sylvan, endast i förbigående tacka honom för det välvilliga omdöme han uttalar om min bok. Jag skall för gången inskränka mig till att besvara några af de anmärkningar, som riktats mot mig af ett par högt aktade representanter för den klassiska filologien.

I. *Svar till Prof. Paulson.*

Jag förstår fullväl Prof. Paulsons missnöje med min opposition mot klassiciteten. Men — jag kan icke uppge den. Det var en tid, då anatomien fick kämpa för lifvet om den anspråkslösa rätten att se på det dissekerade liket, huru människokroppen var, och låta fakta vara fakta, äfven om de stodo i skenbar eller verklig strid mot hvad som stod att läsa hos mästaren Galenus. Den tiden fick man ej vänta

att det nyas förkämpar skulle ha tid till en fullt objektiv uppskattning af Galenus och hans verk, han måste då tillsvidare bekämpas som fienden. På just det stadiet befinner sig i våra dagar både den metriska och mycket af den öfriga grammatiska forskningen. Det har ofta varit min lott att få bekämpa klassiciteten såsom en fiende. Jag är därvid fullt medveten, att vi utan dess insats sannolikt icke skulle ha nått den ståndpunkt, som nu skall vara utgångspunkten för en vidare utveckling, och som därför måste lämnas. Och jag är visst icke otacksam för hvad jag ock lärt af de gamla. Men det kan ej hjälpas, att man måste skarpt betona motsägelser för att få folk vakna.

Skulle det i det följande lyckas mig att föra polemiken så, att Prof. Paulson icke hade anledning beklaga sig öfver något ringaktande skrifsätt, så skulle det mycket glädja mig. Meningsmotsatsen är i alla händelser tämligen genomgående.

Vid § 1 anmärker Prof. P. mot att jag upptagit ett böljande sädesfält som exempel på rytm. Han ger skäl för att ett böljande haf är bättre. Svar: det böljande hafvet låter oss vanligen *höra* vågskvalp eller brus, det låter oss ofta verkligt eller i föreställningen *känna* gungandet i en julle. Af dessa skäl var det odugligt som exempel på "rytm iakttagen (blott) genom synsinnet".

Vid § 9 ironiserar P. att jag uppger, att latinlärare ofta äro okunniga om accent och kvantitet. Det skulle glädja mig, om Paulsons uttalande hvilade på säkra fakta. Jag är måhända "en gifmild man", men hvad jag gifvit är icke fantasier. Det är erfarenheter från undervisning med studenter, det är utbyte af icke så få samtal med lärare af här ifrågavarande slag — att nu icke tala om luntan af läroböcker. För öfrigt är det rätt lustigt, att Lektor Rosengrens uppsats i Språk och stil, där skarpsinniga metoder utarbetats för att *bevisa* identiteten mellan kvantitet och accent, skall vara Paulson fullkomligt obekant.

I granskningen af § 9 anm. 4 har Paulson stött sig

på att jag talar om flere svaga taktdelar. Jag kan dock ej finna det oberättigadt att ur olika synpunkter säga att daktylen har en tvåstafvig och två enstafviga svaga taktdelar. Det torde nämligen vara olämpligt att åt ordet *del* ge en så fixerad betydelse, att icke Skåne lika väl som Göta land kan kallas del af Sverige.

Till § 13 sid. 23 anmärker Paulson, att *känd man, rått kött* förefaller honom vida mera inkongruent än *skum natt*. Äfven här är hans framställning oklar. Menar han verkligen, att dessa förbindelser skulle ha olika prosodisk betoning, om de ryckas utanför versen?

Till § 17 anmärker Paulson, att min analys af enskilda verser är den svagaste punkten i min bok. Jag skulle önska, att han utfört sin kritik fullständigare. I enskildheter kan man ha olika meningar, det är sant. Den läsning t. ex. af andra versen i Tegnérs Svea, som Paulson s. 151, noten vill göra gällande är alldeles främmande för mig, liksom det förefaller mig ytterst otroligt att begynnelsetakterna i denna dikts båda första, absolut parallellt byggda verser skulle ha skarpt olika satsbetoning[1].

Lampa har förebrått mig, att jag tagit för litet hänsyn till satsbetoningen, och han har rätt — såtillvida som denna ej är utforskad i den utsträckning, som vore önskligt. Jag har därför ofta fått bygga på sannolikhetsslut. Men till de säkraste sådana hör, att *skum natt, känd man, rått kött* äro lika betonade samt att

Jord, som mig fostrat har
och
Folk, som ärft hjältars land

icke gärna kunna hänföras till skarpt motsatta uttalstyper den förra med mycket svagt och det senare med ett till hufvudton gränsande *som*.

---

[1] Den rent fonetiska inverkan af positionen i *ärft hjäl-* har jag påpekat.

I detta sammanhang gör Paulson en mycket våldsam logisk subreption. "Den historiska metriken måste väl nöja sig med att analysera versen så, som skalden vill hafva den analyserad, eller måhända så, som den intuitivt tedde sig för skalden, då han diktade den. Är skaldens vers god, så gör analysen inga svårigheter; är den dålig, så kan den icke upphjälpas därmed att man på den tillämpar teorier, som varit för skalden främmande." Dålig vers, som behöfver upphjälpas, är alltså rubriken exempelvis på första verserna i Svea. Jag tillstår, att jag är förvånad. Jag söker ojämförligt hellre att upphjälpa en så dålig teori. Och om jag därvid skulle råka ut för olyckan att föra den metriska teorien ett steg längre, än den stod på Tegnérs tid[1], så bär jag det med jämnmod. Att en språklig lag kan vara verksam hos skalder och andra, ehuru dess formulering som teori är dem "främmande" borde år 1903 icke vara nytt för en professor i språk. Jag tror t. ex. icke, att Tegnér varit medveten om alla de lagar han följt i sina tal, kanske icke ens om ordföljdsreglerna i en svensk bisats. Det hindrar mig sannerligen ej att önska deras utforskande.

Å andra sidan skall erkännas, att Paulsons teori är bekväm för en konservativ uppfattning. Om t. ex. det kan visas, att Tegnér trott det vara kvantitetsskillnader, som gjorde rytmen i *Pingst, hänryckningens dag* etc., ja, då är det kvantitet, äfven om vi finge tillfälle låta Tegnér läsa in versen i en akustisk apparat och denna blott visade intensitetsskillnader.

Men i själfva verket är det alldeles lönlöst att diskutera Paulsons detaljkritik. Jag skall i stället visa, hur diametralt olika hans vetenskapliga betraktelsesätt är mot mitt. Paulson vill s. 158 bestrida, att enstafviga takter existera. Han har följande dråpliga argumentation. "Har icke denna misstanke också smugit sig öfver B.? Då traditionen icke

[1] Tror Paulson, att Homerus kände alla de regler för grekisk hexameter, som läsas hos Alexanderson?

känner något namn för enstafviga takter, så betyder det väl, att den icke heller känner den enstafviga takten."

Det kan icke nekas, att detta resonement passar bra mycket bättre för en katolsk kardinal än för en protestantisk professor. Jag skall försäkra Paulson, att jag är fullt öfvertygad, att Galenus saknar namn på blodomloppet därför, att han ej kände blodomloppet. Men denna omständighet väcker hos mig icke det ringaste tvifvel om att blodomloppet existerar.

Det kan, efter hvad Paulson här sagt, förefalla, som om han skulle i vått och torrt vara traditionens man. Jag kan emellertid upplysa, att P. i en mycket viktig punkt skiljer sig från det af Aristoxenos grundlagda metriska och rytmologiska betraktelsesättet. För Aristoxenos har det varit en självklar sak eller rättare en allsidigt verificerad erfarenhetssats, att rytmen var en mätning af tidslängder. För modern vers och dess moderna talföredrag har detta betraktelsesätt visat sig svårt att genomföra med afseende på takten[1]. Men att hvarandra motsvarande rytmiska perioder skola ha lika många takter, det är väl ändå en åsikt, som legat till grund för all rationell behandling af rytmen både i äldre och nyare tid. För Paulson existerar icke denna åsikt. Han ignorerar den komplett. Då t. ex. Tegnér låter

Och med flintknif i hårda händer

strofiskt svara mot

Klyf hans hufvudskalle

så bestämmer sig Paulson utan tvekan för det alternativet, att skalden afsett att låta den ena versen vara en hel takt längre än dess motsvarigheter. På samma sätt generar det honom icke vidare att antaga, att en skald af Göthes rang låtit en 7-taktig hexameter komma sig till last etc. etc.

Jag kan här möta Paulson på hans egen mark och fråga: hvar i den klassiska poesien finnas bevisen för, att

[1] Lösningen af dessa svårigheter är min versläras hufvuduppgift.

det rytmiska gehöret är så beskaffadt, att detta hör till de närliggande svaghetssynderna[1]. Jag tror han skall söka den förgäfves. Och jag måste energiskt uppfordra Paulson att framlägga sin definition af de metriska begreppen rytm och vers, ty det är påtagligt, att den är ny och af epokgörande art.

Bäst vore kanske därför att afbryta debatten tills Paulson definierat sina grundbegrepp, så att man kunde veta, hvad han menar. Men då han tyckes tro, att de äro tillräckligt klara ändå, skall jag gå hans kritik ännu en smula närmare på lifvet. Hur han invecklar sig i motsägelser synes bäst vid hans behandling af fyrstafviga takter. På sid. 159 låter han förstå, att han tror mitt antagande af sådana vara ett offer åt traditionen. Men sid. 168 blir min här ifrågavarande åskådning ställd i så intimt sammanhang med min grundläggande teori, att jag modo tolente bort förkasta den såsom ledande till orimliga konsekvenser.

Det är endast det senare påståendet, som förtjänar diskuteras. Hade Paulson kunnat visa, att 4-stafviga takter icke existera, så hade jag fått erkänna, att en bräsch vore skjuten i min teori. Men detta är så långt ifrån fallet, att äfven sedan P. genom — som mig synes — omöjliga läsningar och genom supponerande af 7-taktiga hexametrar m. m., reducerat mina exempel så måste han dock själf i af honom själf anförda exempel erkänna tillvaron af fall, där en taktlängd fylles af 4 takter:

Artur Hazelius är död! — En snyftning var slutet på pingsten.

tyckes han vilja erkänna som en sextaktig hexameter[2]. En takt fylles där af 4 stafvelser: *zelius är.* Han erkänner att sådana figurer kunna med fördel placeras. Men — i alla fall. Som sagdt: Paulson har ej angifvit hvad han menar med takt. Men han hade i kritik af mig varit skyldig ta hän-

[1] Senare har han visat exempel från en svensk skald, som tydligen trotsat reglerna.

[2] Hvarför 7-taktigheten här just är omöjlig mer än eljest, är Paulsons hemlighet.

syn till hvad jag menar med ordet, och då står det fast, att han förnekar fyrstafviga takter, men erkänner — takter med fyra stafvelser.

Sist några ord om punkter, där vi öfverensstämma. Det gläder mig, att P. tyckes böjd i det väsentliga gilla, hvad jag sagt om "elasticitet". Hur detta kan förenas med hans från mitt afvikande taktbegrepp, få vi väl senare se[1]. Förtjänstfullt är ock påpekandet af sådana fall då en inkongruens + en eller annan svag kongruens (10) kan få en vers att springa öfver i en annan typ, såsom i den stagneliska versen (Stora upplagan 1: 583).

Nå hvilken glädje han improviserar

som vill vara 5-fotadt jambisk men naturligt läst får formen af

Nu har jag sprungit mig trött och fördärfvad.

Skada blott, att dessa fel utan tvifvel bero på falska skanderingar, sådana, som dem Paulson ofta rekommenderar, t. ex. i

Du sku'lle ha stått i de våras led,

Uppmaningen till metrisk statistik gläder mig ock. Jag har smickrat mig med hoppet att genom skarpare metriska begreppsbestämningar ha bidragit till att göra den möjlig. I brist af sådana ger statistiken lätt cirkelbevis[2].

Och därmed bör jag sluta. Paulson har fört sin strid så ridderligt och nobelt, att jag i det stycket nog kommer till korta. Däremot kan jag åtminstone icke ännu erkänna mig öfverbevisad, att man på den väg han anbefaller, vinner åsyftad klarhet. Tvärtom: det är hos Paulson lika framträdande som hos andra "latiniserade" metrici, att han sätter "traditionen" i främsta rummet och genom motsägande apologier söker få den i samklang med de fakta, han känner.

---

[1] Ledsamt är ock, att P. betraktar mina elasticitetsexempel såsom klander mot versen (s. 155) eller såsom "knot".

[2] Se Arkiv 18: 384 följ.

II. *Svar till Lektor Rosengren.*

Sedan ofvanstående redan var skrifvet, har ett nytt häfte af Språk och stil utkommit med nya bidrag till den metriska diskussionen. Jag har däraf fått anledning taga till orda äfven i frågan om Lektor Rosengrens undersökningar.

Jag hade eljest tänkt spara Rosengrens uppsats, till dess jag fått tillfälle efter förberedelse själf göra de experiment, hvarpå han bygger. Jag hade känt det så, som om Rosengrens sträfvande vore alltför allvarligt, för att man utan ett sådant inträngande i hans tankegång skulle vilja anföra de negativa anmärkningar, hvartill hans metod gifver anledning.

Emellertid har Rosengrens sista svar till Kallstenius och mig tyckts ge vid handen, att Rosengren en liten smula missuppfattat tvistefrågornas läge särskildt beträffande bevisningsskyldigheten.

Då jag hörde talas om Rosengrens föredrag, frågade jag mig själf: är det möjligt, att en person, som gör anspråk på att vara experimentell forskare, kan tro, att ett sådant experiment godtages som bevis, som konstateradt faktum, då det blott *refererats* och icke *demonstrerats* för en krets af fackmän? Men jag invände själf: det kan ju tänkas att yttre förhållanden hindrat R. att medtaga sin apparat till Upsala. Detta borde naturligtvis icke hindra honom att *referera en forskningsmetod*, af hvilken han väntat goda resultat. Om han sedan något tvärsäkert formulerade sina resultat, så kunde detta allt för väl ske i det lofvärda syftet att tvinga motståndarna till eftertanke.

Rosengren är nu emellertid påtagligen alldeles öfvertygad, att hans föredrag betecknar en vändpunkt i det prosodiska betraktelsesättets historia. Han beskyller mig i min opposition för misologi, det är uttydt: hat mot förnuftiga läror. Min 5 år yngre vän Kallstenius får nådig förlåtelse på grund af sin ungdom. Inför detta torde det vara skäl tillropa vår metriske triumfator ett "kom ihåg, att du är en människa".

Jag skall för det första understryka, att Rosengrens nu vederbörligen verificerade tro på verkan af ett blott refereradt experiment fullständigt karaktäriserar honom, som oförmögen att bedöma en experimentell metod, dess svårigheter och dess resultat. Och sedan: när man läser referatet af hans tillvägagångssätt, hvad finner man? Har Rosengren refererat en enda kontrollundersökning? Har han undersökt, hur pass noga hans apparat registrerat intensitet, hur pass mycket i det hela af den producerade ordbilden som objektivt kom åter, och hur mycket som fick på föreställningens väg rekonstrueras? Om allt detta säger Rosengren icke ett ord. Att resultatet blef det han ville, var öfver nog. Jag kan vid denna primitiva undersökningsmetod icke underlåta att tänka på det medlidsamma löje, hvarmed ibland naturvetenskapsmän möta talet om exakta forskningsmetoder i humanistiska vetenskaper.

Är alltså allting den naivaste godtrogenhet, då det gäller granskningen af metoder, som skola gifva skäl för Rosengrens teori, så är åter krafvet på bevisningens stringens så mycket skarpare, då det gäller motsidans metoder. Rosengren har tydligen lärt logik icke blott hos Aristoteles utan äfven hos sofisterna. De äro "icke dumma" i — advokatorisk logik. Så fordrar Rosengren helt frimodigt, att vi hans teori till favör skola revidera teorien för de språkljud, som kallas explosivor, och som väl eljest äro lättast att analysera. Hans teori är originell som alltid, och bestämd af den önskade slutsatsen som alltid. Det väsentliga för Rosengren blir naturligtvis det som ter sig bra vid hans omvändningsexperiment. Detta blir implosionen (en liten smäll då talorganen närma sig hvarandra) och ett däremot svarande ljud, då de öppnas. Utandningsströmmen passar ej i systemet, därför är den af underordnad betydelse. — Nu hör det emellertid till de lättaste fonetiska experiment, som kunna göras att sluta och öppna munnen i t. ex. p-, t- eller k-läge utan (in- eller) utandningsström. Det ljud, som därvid upp-

kommer, är väl något starkare än en myras fjät, men i alla fall försvinnande svagt, på ett par stegs afstånd ohörbart och bör således med allt skäl lämnas ur räkningen vid språkets analys. Att latinets explosivor skedde utan aspiration vet man ju, men detta hindrar alls ej, att de skedde under utandningstryck, ehuru stämman afbröts omedelbart efter explosionen.

Jag har här nödgats gå ned till den elementära fonetik, som vid lektioner i franska kan föredragas i kl. V vid ett allmänt läroverk. Rosengrens verkliga eller simulerade okunnighet har tvingat mig därtill. Jag nödgas tyvärr återkomma till approbaturkollegiets ståndpunkt.

I allmänhet tyckes Rosengren bli ängslig hvar gång det blir tal om utandning. Det är ju i den som denna exspiratoriska accent skall sitta, hvilken kommit så mycket ondt åstad. Ännu har han dock icke förnekat utandningsströmmens betydelse för talet. Emellertid klandras Kallstenii metod därför att den registrerar endast "kvantitet, musikalisk accent (och utandning)". Det är rätt finurligt af R. att fordra af oss motståndare metoder, hvilka registrera just själfva ljudstyrkan. Det kan ju tänkas, att han vet, att en sådan registrering är ytterst svår, och då kan ju R. i det längsta beskylla sina motståndare för ofullständig bevisning.

Men parentesen är karaktäristisk. Några rader längre ned förebrås Kallstenius att han ej definierat dynamisk accent. Jag har här verkligen svårt att tro, att R:s okunnighet är verklig. Noreens små grundlinjer och för resten hvilket litet fonetiskt kompendium som helst upplyser honom om att alla moderna (eller "kvasimoderna") fonetici därmed mena ljudstyrka, som åter akustiskt sedt är = amplitud hos ljudvågorna och fysiologiskt sedt = utandningstryck. Å andra sidan har jag svårt att förstå, hvad det skulle tjäna till att simulera grof okunnighet om den teori, som man pretenderar att ha slagit till marken. Ty att man hos Kallstenius skulle kunna spåra något skäl att betvifla, att han i denna

punkt menat, hvad alla andra mena (utom Rosengren och hans eventuella skola), det inser jag ej.

Jag har nödgats röra mig på min grannes mark en stund för att få tillfälle till några uppgörelser, som förutsättas för mitt eget ordbyte med Rosengren.

Till en början skall jag nu, sedan R. förklarat sig, konstatera, att han har en mycket egendomlig terminologi. Det har funnits en teori, att den svenska versen skulle vara grundad blott på intensitet, så att momentens tidslängd skulle vara utan all betydelse. Mot denna teori har jag gjort front och betonat, att taktens ehuru icke taktdelens längd är af alldeles grundläggande betydelse. Nu säger Rosengren i sin recension (T. f. Fil. III r. s. 173), att jag gjort ett aktningsvärdt försök att afskaka dogmen om kvantiterande vers. I detta sammanhang måste jag naturligtvis fatta det så, som om jag skulle ha försökt uppgifva teorien, att accenten äfven den var en verklig princip, och reserverade mig däremot. Nu finner jag, att R. med "försöka att afskaka" en teori menar: uppställa en däremot skarpt motsatt och utföra den i detalj. Får stå för hans räkning såsom "objektiv rättvisa". — Naturligtvis var jag medveten om att min teori förde oss närmare den punkt, där vi skola kunna utan våld förklara både ny och gammal versbildning. Att den icke skulle bli beaktad af det stora flertalet klassici, var jag beredd på, ty någon omedelbar anslutning till den traditionella nomenklaturen (jfr Paulson) hade den ej. Men att Rosengren, som äger den stora förtjänsten att vilja gå till botten med de grundläggande frågorna, skulle aktat den värdig att till sitt verkliga innehåll refereras, hade jag kanske kunnat vänta.

Emellertid har R. tilldömt mig bevisningsskyldigheten för att accenten verkligen spelar en roll hos oss. Jag tror ej, att en opartisk domare skulle så gjort, men böjer mig. Att det följande blir triviala sanningar kan ej hjälpas.

Då Rosengren anknyter sig till musiken, gör jag så ock.

1) Det är faktum, att mycken musik, i hvilken vi vid föredragning klart uppfatta rytm, är satt med noter för lika tidsvärde. R. påstår nu, att "man kan experimentellt utröna, att den (s. k. betonade noten) är *minimalt*[1] längre". Detta håller jag för troligt, ty af skäl som jag i min verslära antydt följas längd och styrka gärna, ehuru ej nödvändigt åt. Att de icke skulle vara starkare strider mot allt, hvad jag själf erfarit, ty:

2) Om jag sjunger ett stycke, som är utprägladt rytmiskt, t. ex. "*Undan ur vägen*" etc. af Bellman, så tycker jag mig förnimma, att jag på de s. k. betonade taktdelarna använder mera muskelkraft[2].

3) Detta kan ju vara misstag. Såsom okunnig i pianospel ber jag någon spela stycket. Jag tycker mig se starkare anslag på de de s. k. betonade noterna. Massor af pianospelande tycka sig känna det.

4) Med hjälp af min halfglömda bondfiol exekverar jag själf i något falska toner melodien. Jag tycker mig känna att de s. k. betonade noterna spelas med starkare stråk (liksom de ju skola göras i nedstråk, som lättare ger kraftig effekt).

5) Jag gör om experimentet med ett stycke, hvars musikaliska rytmisering mindre afviker från den språkliga. Jag börjar med att sjunga, söker sedan skandera och slutar med att läsa stycket. Jag tycker mig hela tiden iakttaga samma sak i olika grad.

6) Jag trummar på bordet en känd rytm. Min muskelkänsla och känseln i fingertopparna tyckas mig samstämmigt rapportera större kraft i anslaget på de s. k. betonade taktdelarna.

7) Jag låter en assistent med käpp slå takten på min egen rygg. Jag tycker mig känna, att jag kan skilja på intensiva rapp och rapp med långa mellantider.

---

[1] Min kursiv. N. B.

[2] Kanske betviflar R., att stärkt utandning ökar ljudstyrkan. Jag rekommenderar då ett experiment med en 25-öres hvisselpipa.

Dessa fakta skulle kunna ökas. Men jag afstår. Naturligtvis finnes på hvarje punkt någon möjlighet till subjektiv uppfattning, och framför allt: naturligtvis kan den, som förnekar utandningsströmmens centrala betydelse för p-ljudet också förneka allt detta. Jag har blott velat göra Rosengren en tjänst. Att dessa försök icke stå utförda i min verslära, beror på att dessa ting så lätt konstateras af en hvar (utom Rosengren)[1]. Bevisningens möda har jag offrat på bevisandet af kvantitetens roll, där jag väntade bli motsagd äfven af fördomsfria iakttagare. Min egen auktoritet har jag ej hänvisat någon till.

Men jag hade sagt, att en grupp af läsare nog icke ville ta bevis, och Rosengren har förstått adressen. Emellertid påstår han, att jag känner honom illa. Jag behöfver emellertid numera blott hänvisa till hans egen redogörelse för sina forskningars uppgift, till det sätt hvarpå de utförts, till det sätt hvarpå fonetiska fakta valts och vrakats. Liksom Paulson i tydliga ord erkänt det beroende af häfdvunnen terminologi, som från vår sida lagts de klassiska metrici till last såsom deras skötesynd, så har ock Rosengren faktiskt erkänt sin forsknings började med resultatet.

Och härmed säger jag min granskare farväl. Hans ridderliga stridssätt har gjort polemiken i ovanlig grad angenäm. Men hans brist på kunskap om den teori hvars död han i stora ord förkunnar, gör den alltför tidsödande. Jag betygar min fulla respekt för hans kärlek till de gamla. Men jag kan ej fylla en filologisk tidskrift med de trivialaste sanningar och fullständig bevisning för hvarenda erfarenhetssats, som vunnits efter Aristoxenos. Vi ha till den ändan både kompendier och större verk i akustik, fonetik, musikalisk rytmik, verkligt experimentell rytmik, fysiologi o. s. v.

* * *

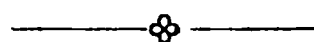
[1] Rosengrens hufvudbevis är "autakusi". Mot honom står en lång serie iakttagare ända från Sven Hof.

Stridsläget i mitt mellanhafvande med klassiciteten är alltså det: jag har påstått, att klassici skadat vår metrik genom att sammanblanda accent och kvantitet. Nu svaras af den ene: en sådan sammanblandning existerar icke. Och af den andre: teorien, att de två skola skiljas, är vederlagd af de klaraste fakta. Hur skall man få detta att stämma? Är ej motsägelsen det bästa bevis för mitt påstående och för behöfligheten af säkrare utgångspunkter?

Galenus var en stor anatom, kanske större i förhållande till sin tid än någon efterföljare. Men han hade icke tillfälle dissekera människor utan endast djur. Eftersägare läto hans teorier gälla mot hvad ögonen vittnade. Det minskade icke hans storhet, men det gjorde, att hans storhet blef ett fördärf. Så hedrar man de store döde. Aristoxenos var en stor rytmiker, så vidt jag förstår ojämförligt större än någon efterföljare. Men han hade icke tillfälle undersöka rytmiseringen af svensk vers.

Stockholm i september 1903.

Nat. Beckman.

Till frågan om dynamiska accentens natur.

I sin uppsats om identiteten af antikens kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent har d:r Rosengren framställt en kritik af den hittills gällande accentteorien, som, om den vore riktig, måste gifva en betänklig stöt åt hela den moderna språkvetenskapen och framför allt den moderna metriken. Den dynamiska accenten skulle enl. d:r R. vara ett begrepp, som det varit den "moderna fonetiken" förbehållet att upptäcka. Genom sina deduktioner och framför allt genom sina fonografiska experiment tror han sig hafva bevisat, att den dynamiska accenten ej är tryck af exspirationsluften, ej större muskelverksamhet vid luftens frampressande, ej större ansatsenergi vid ljudbildningen, ej större ljudstyrka eller lefvande kraft i ljudrörelsen eller öfverhufvud irritament för ljudförnimmelsen, ej starkare sensationsintensitet, för såvidt denna är beroende af starkare irritament. Den s. k. dynamiska accenten skulle helt enkelt vara förnimmelsen af det relativa afståndet från en sonant till nästa eller från ett sonoritetsmaximum till ett annat, d. v. s. från vokal till vokal.

Genomläser man d:r R:s utförliga framställning, tar det sig onekligen ut, som om han gjort sig mycken möda att genomtänka alla de olika moment, som kunna ifrågakomma vid accentproblemet, och om möjligt äfven experimentellt pröfva dem. Han har i psyko-fysiska handböcker sökt orien-

tera sig öfver hörselsinnets känslighet, har med en "sfygmograf" undersökt utandningens förlopp vid talandet, med en telegrafapparat studerat stafvelsernas tidslängd och har slutligen utfört en räcka af experiment med fonografen.

Tyvärr hålla d:r R:s fysikaliska och fysiologiska kunskaper icke jämna steg med hans entusiasm. Det framgår till fullo af sid. 102—105 i hans uppsats, där han vill bevisa hvad allt den dynamiska accenten *icke* kan vara. Jag kan här endast anföra några få punkter af alla de missförstånd och obegripligheter, som jag finner på dessa sidor.

D:r R. utgår från den Volkmannska satsen, att örat ej kan uppfatta skillnader i ljudstyrka, som äro mindre än 3 : 4. Antager man nu 6 grader i den dynamiska accenten, så borde, för att de olika graderna skulle kunna hållas i sär, den högsta graden minst erfordra fyrfalden af den lägsta gradens ljudstyrka. Denna skillnad i ljudstyrka skulle emellertid vara så stor, att "orimligheten genast springer i dagen"! Alltså kan den dynamiska accenten icke vara fysisk ljudstyrka. Så resonerar d:r R. Men enligt Vierordt har man att i stället för det ofvannämnda förhållandet 3 : 4 sätta det andra $\sqrt{3} : \sqrt{4}$. Alltså skulle i en följd af 6 nätt och jämt skiljbara ljudstyrkor den största endast behöfva vara ungefär det dubbla och icke det fyrdubbla af den svagaste. Men hålla vi också fast vid förhållandet 3 : 4, hvarför i all världen skall det vara en orimlighet att antaga, att det starkast accentuerade ljudet i en ljudföljd skulle besitta fyrfalden af ljudstyrkan i det svagast accentuerade? Hade d:r R. gjort sig den ringa mödan att i den hithörande litteraturen efterse, med hvilka ljudintensitets-skillnader det mänskliga språket i själfva verket rör sig, skulle "orimligheten" för honom blifvit en enkel rimlighet. Enligt Pipping[1] förhöll sig genomsnitts-intensiteten hos vokalerna i de båda stafvelserna af det finska *saadaan* som 15649 : 2243. *a* i den star-

[1] Zur Phonetik der finnischen Sprache (Mémoires de la Société Finno-ougrienne XIV). Helsingfors 1899, s. 228.

kare betonade stafvelsen hade alltså en c:a 7 gånger större fysikalisk intensitet än *a* i den svagare accentuerade stafvelsen.

Efter d:r R:s ord på sid. 102 skulle psyko-fysiska experiment hafva gifvit vid handen, att för en fördubbling af förnimmelsestyrkan fordras en tiodubbling af energien i irritamentet. Tydligen syftar detta uttalande på den bekanta Fechnerska lagen. Men hvarifrån har d:r R. fått den besynnerliga och grundfalska formuleringen? Icke från Fechner själf. I sin *Elemente der Psychophysik,* bd. 2, s. 20 står uttryckligt: "Hiernach wird z. B. unter Anwendung gewöhnlicher Fundamentaleinheiten eine Verdoppelung der Empfindung 1 stattfinden, wenn der Reiz sich verzehnfacht, da log. 10 = 1, log. 100 = 2. Aber man würde Unrecht haben, zu sagen, dass überhaupt *jede* Empfindung sich verdoppelt, wenn sich der Reiz verzehnfacht, sondern eben nur jene Empfindung 1, die dem Werte $\beta = 10$ zugehört, d. i. einem Reize, der 10mal so gross als sein Schwellenwert ist. Sollte die Empfindung 2 sich verdoppeln, welche zum Reize 100 gehört, so würde dies bei einem Reize stattfinden, dessen Logarithmus 4 ist, d. i. bei 10000, also hier der Reiz sich nicht verzehnfachen, sondern verhundertfachen müssen, u. s. f." Eller anser d:r R. för gifvet, att den retning, som hans svagast accentuerade stafvelse utöfvar på örat, är precis 10 gånger intensivare än den svagaste ljudretning, som nätt och jämnt utlöser en hörselförnimmelse? Men äfven i detta fall vore d:r R:s resonnemang ohållbart. Användandet af sådana uttryck som "fördubbling", "tredubbling" af en förnimmelse är oberättigadt trots Fechners försök att införa dem. D:r R. skulle också, om han studerat den mer moderna psykofysiska litteraturen, hafva funnit, att vetenskapen i denna punkt tämligen enhälligt tagit afstånd från Fechner. Vi äro nu en gång för alla ej i stånd att numeriskt med hvarandra jämföra förnimmelseintensiteter. Men på denna sin grofva missuppfattning af Fechners lag bygger

d:r R. sitt bevis, att den dynamiska accenten icke kan vara liktydig med förnimmelseintensitet.

Till studiet af exspirationens styrka säger sig d:r R. hafva användt en "sfygmograf". Huru en sfygmograf, en pulstecknare, kan tjäna detta ändamål, kan jag icke rätt förstå. Det torde väl i stället ha varit en pneumograf. Men en pneumograf registrerar uteslutande förändringarna i bålens omfång, ur dess uppgifter kan man alltså endast draga slutsatser angående den utandade luftens kvantum, men om exspirationens styrka endast under den förutsättningen, att röstkanalens vidd förblifver densamma. Men dennas vidd växlar som bekant i hög grad för de enskilda ljuden. D:r R:s sats, att exspirationen visade sig stark i vissa bokstäfver utan afseende på stafvelsens accent, är alltså intetsägande.

För att komma ljud- eller förnimmelseintensiteten på spåren, experimenterade d:r R. med en fonograf. Men här utgår han återigen från en falsk förutsättning. Ljudstyrkan borde enligt honom på grund af den större vibrationsamplituden visa djupare spår i vaxcylindern, så vidt han jämförde vokaler af samma klangfärg och tonhöjd med hvarandra. Men denna sats har gifvetvis endast sin giltighet, så vida det är frågan om enkla sinus-svängningar. Men sådana förekomma i verkligheten icke vid talet. Vid de komplicerade kurvor, som fonografmembranens stift åstadkommer i vaxcylindern, är det icke möjligt att utan vidare ur dessas djup draga några slutsatser om ljudsvängningens intensitet. Men hur har d:r R. öfverhufvud taget undersökt fonografkurvorna? Att han utfört mikroskopiska mätningar, omnämner han icke. Tydligen har han betraktat kurvorna med blotta ögat! Tilltror han verkligen sina ögon att kunna iakttaga och uppskatta de fina växlingarna i kurvans djup? För att nu icke tala om de finare partialsvängningarna, som för helhetsintensiteten äro af största betydelse, men som svårligen kunna uppfattas med blotta ögat. För d:r R. är emellertid en okularinspektion tillräcklig för att förklara såsom

bevisadt, att den dynamiska accenten icke beror på ljudstyrka.

Vi vända oss nu till det egentliga och i någon mån positiva beviset, som d:r R. framlägger för sin teori om den dynamiska accentens identitet med kvantiteten, nämligen till hans omvändningsexperiment med fonografen. De uppfylla visserligen icke, det må här genast sägas, sitt ändamål som bevis i Rosengrensk mening, men de framvisa trots allt en rad af fakta, som för hvarje fonetiker måste vara af stort intresse, och som enligt min mening äro ägnade att bringa oss ett godt steg framåt i insikten om accentproblemet.

D:r R. intalade i fonografen *sórragis* och erhöll vid omvändning af cylindern *sigárros, áttigas* blef vid omvändning *sagítta*. Om vi uppfattade den första stafvelsen i *sórragis*, i *áttigas* såsom betonad därför, att vokalen i dem äger en större fysikalisk intensitet, en större ljudstyrka än vokalerna i de mindre betonade stafvelserna, då kunde vi vid omvändning vänta att erhålla *sigarrós, sagittá*. D:r R. sluter därför med rätta ur experimenten, att den dynamiska accenten icke kan vara identisk med ljudstyrka, i betydelse af fysikalisk intensitet. För att förklara accentförskjutningen menar d:r R., att man bör söka ett moment, som vid omvändning af ljudföljden också erfar en förskjutning, och ett sådant moment vore afståndet från vokal till vokal. På detta moment beror alltså den dynamiska accenten, ty förskjutningen af densamma lät i alla hans experiment förklara sig genom de förskjutningar, som afståndet från vokal till vokal undergår.

Då för alla språk, som enligt den "moderna fonetiken" äga en dynamisk accent, detta begrepp måste gälla i samma betydelse, så gör d:r R. anspråk på giltighet för sin nya teori inom alla dessa språk. D:r R. är också medveten om, att hans teori står och faller med hans experiment. Visar det sig i ett af språken med dynamisk accent, att accenten i ord, sådana som de han undersökt, icke "flyttar", så måste han enligt sina egna ord erkänna, att accenten icke beror

på det längre afståndet till nästa vokal. För att själf lära känna denna intressanta företeelse och för att pröfva, om den verkligen äger allmängiltighet, utförde jag en serie af fonografiska experiment[1] så väl öfver mitt eget språk, tyska, som äfven för svenskt uttal, företrädt af fil. kand. R. Hillström från Gefle. Orden, enstaka ord och ordföljder, intalades i fonografen med medelhög röst och i s. k. lexikaliskt tonfall. — Därvid iakttogs, att den dynamiska betoningen blef så naturlig som möjligt. Den musikaliska accenten var hos de tyska och svenska enstaka uttalade orden ungefär lika, d. v. s. sådan den brukar uppträda i medel- och nordsvenska munarter i ord med akut betoning (accent 1).

Tonrörelsen låter sig enklast framställa under bilden af en först stigande och sedan sjunkande kurva, hvarvid den mellersta delen, inom hvilken öfvergången från uppstigande till nedstigande äger rum, tages i anspråk af den dynamiskt betonade stafvelsen. Den ton, hvarmed en obetonad begynnelsestafvelse börjar, brukar vara högre än den, hvarpå den obetonade slutar, d. v. s. den stigande delen af hela kurvan brukar framställa en mindre intervall än den sjunkande. För det mesta är det också fallet, att tonen endast föga eller alls icke stiger i den obetonade begynnelsestafvelsen. I den obetonade slutstafvelsen faller tonen jämt.

Det visade sig nu vid mitt och kand. Hillströms uttal, att den af d:r R. såsom allmängiltig uppställda accentförskjutningen på intet vis uppträdde i alla de olika fallen. — Akut (′) betecknar i det följande den dynamiskt betonade stafvelsen, gravis (‵) den dynamiskt bibetonade. Den relativa längden af ett ljud angifves genom ett öfver eller under stående streck.

[1] För att kunna reproducera ett fonogram baklänges är det ej nödvändigt att, såsom d:r R. gjort, aftaga och vända den koniska valsen, på hvilken vaxrullen trädes. Man behöfver endast genom försiktigt skrapande så mycket vidga den smalare ändan af vaxrullens inre, att den låter sig fästas omvändt på konen. Vid den ändan, där vaxrullen icke sluter tätt till konen, centrerar man den lätt med tre kilformigt tillvridna papperstussar.

E. M. 1) *táṯa* blef vid omvändning *a̱ṯá*[t]
2) *tíṯa* > *a̱ṯí*[t].
3) *atígas* > *sagíta.*
4) *atíẕas* > *saẕíta.*
5) *sigáṯi* > *iṯágis.*
6) *sigáṯi*[1] > *iṯágis.*
7) *fɛtéḻə*[1] > *əḻétɛf.*
8) *sáṟogis* > *sigoṟás.*
9) *sagítata* > *àtatígas.*
10) *sagíṯasagíṯasagíṯa . . .*
> . . . *aṯígasaṯígasaṯígas.*
11) *áṯigasáṯigasáṯigasáṯi*
> *īṯasagiṯásagiṯásagiṯá.*

R. H. 12) *páṯi* > *īṯá*[p].
13) *áṯigas* > *sagiṯá.*
14) *atígas* > *sagíta.* [2]
15) *íṯagis* > *sìgaṯí.*
16) *sáṟogis* > *sigoṟás.*
17) *áṯigasáṯigasáṯigasáṯi*
> *iṯásagiṯásagiṯásagiṯá.*
18) *sagíṯasagíṯasagíṯasagíṯa*
> *àṯígasaṯígasaṯígasaṯígas.*
19) *íṯagisíṯagisíṯagisíṯa*
> *áṯisigaṯísigaṯísigaṯí.*
20) *léṯəpoléṯəpoléṯəpoléṯ*
> *ṯélopəṯélopəṯélopəṯél.*
21) *sóṟagis̱óṟagis̱óṟagis̱óṟa*
> *àṟós̱igàṟós̱igàṟós̱igàṟós.*
22) *sáṟogis̱áṟogis̱áṟogis̱áṟo*
> *oṟás̱igoṟás̱igoṟás̱igoṟás.*

I alla dessa exempel (kanske med undantag af 3, 4 och 8, hvarest den tonlösa konsonant, som föregår den betonade

[1] Uttalades med mer än vanligt långt *t* resp. *l*.
[2] Engång > *sagítá* med lika betoning af de sista stafvelserna.

stafvelsen sannolikt är längre än den efter vokalen följande tonande konsonanten), hade man enligt d:r R:s teori att vänta en förskjutning af accenten. Speciellt vill jag hänvisa till exemplen 1, 2, 6, 7, 12. Vid omvändning af den ursprungliga ljudföljden i dessa exempel utgör enligt min uppskattning tidslängden af den obetonade vokalen + den följande konsonanten den dubbla och ända till fyrdubbla tidslängden af den betonade vokalen + efterföljande konsonant.

För att inse, att det som vi kalla dynamisk accent icke beror på afståndet från vokal till vokal behöfvas emellertid alls icke dessa omvändningsförsök med fonografen. Tidsförhållandena vid normalt uttalade ord utvisa redan detta tillräckligt. Docent Kallstenius har redan gifvit bevisande exempel härpå inom svenska språket (*köbånn, köhörn, råkūl*). D:r R:s invändning, att den Marey'ska luftkapseln, medelst hvilken dessa ord uppteknades, icke utvisar något om den dynamiska accenten, är naturligtvis utan betydelse. Den talande (liksom den åhörande) hade den känslan, att de första stafvelserna voro hufvudtoniga i dynamisk bemärkelse. Med samma rätt kunde man då säga, att d:r R. ej kan *bevisa*, att accenten förskjutits vid hans fonografiska försök, ty äfven hans uppfattning i detta afseende berodde endast på hans egen *känsla.*

I det följande vill jag vidare anföra några exempel från svenska, lappska, tjeckiska och tyska språken, hvarvid hufvudtonen i den dynamiska betoningen otvifvelaktigt hvilar på den med akut betecknade vokalen. Siffrorna beteckna $^1/_{100}$ sekunder.

Svenska (Skee, Bohuslän):

sýmaʃin̠	*y* $8,_6$ + *m* $5,_7$ = $14,_3$;	*i* $9,_3$ + *n* $20,_4$ = $29,_7$.
kú̱ba̱s̩	*u̱* $16,_5$ + *b* $4,_8$ = $21,_3$;	*a* $20,_0$ + *s* $9,_7$ = $29,_7$.
smáte̱sər	*a* $10,_1$ + *t* $5,_5$ = $15,_6$;	*ɵ* $16,_2$ + *s* $8,_4$ = $24,_6$.

Lappska (Gellivare):

rár$^{\varepsilon ɔ}$ke̱t	*a* + *r* = 19,4;	*e̱* 14,6 + *t* 9,3 = 23,9.
páha̱s	*a* 13,6 + *h* 9,0 = 22,6;	*a̱* 27,8 + *s* 14,0 = 41,8.
páha̱p	*a* 10,9 + *h* 8,2 = 19,1;	*a̱* 27,7 + *p* 20,7 = 48,4.
páka̱tit[1]	*a* 11,0 + *k* 9,7 = 20,7;	*a̱* 23,2 + *t* 7,6 = 30,8.

Tjeckiska (Maletsch):

ja tíka̱m	*i* 9,1 + *k* 8,4 = 17,5;	*a̱* 17,0 + *m* 15,0 = 32,0.	
ja dóda̱m	*o* 8,3 + *d* 3,4 = 11,7;	*a̱* 15,4 + *m* 14,1 = 29,5.	
ja výpeka̱m	*y* + *p* = 16,9;	*e* + *k* = 15,8;	*a̱* + *m* = 31,9.

Tyska (Danzig):

pápa̱	*a* 10,0 + *p* 8,2 = 18,2;	*a̱* 22,3.
lílḭ	*i* 7,0 + *l* 11,2 = 18,2;	*ḭ* 26,2.
hḗbəbaom	*e̱* 16,6 + *b* 6,4 = 23,0;	*ao* 25,5 + *m* 13,5 = 39,0.
bī́bərbao	*ḭ* 13,2 + *b* 6,7 = 19,9;	*ao* 30,2.

Det tyska uttalet, åtminstone mitt nordtyska, uppvisar t. o. m. den egendomligheten, att kort vokal i en obetonad stafvelse är något längre än i betonad, t. ex.

bádəbadə *á* 10,0; *d* 6,3; *a* 11,0; *d* 6,3.
gádəgadə *á* 9,1; *d* 8,7; *a* 11,7; *d* 6,8.
gátəgatə *á* 8,2; *t* 7,4; *a* 9,3; *t* 9,9.

Slutligen vill jag här hänvisa till ännu en företeelse, som särskildt är karaktäristisk för engelskt uttal (sydengl.). Uttalar en person från Sydengland med lika stark dynamisk betoning de båda enstaka orden *key* och *cow*, så kommer det sista ordets *ow* alltid att ljuda längre än *ey* i det första ((*k*)*ey* c:a 0,31, (*c*)*ow* c:a 0,41 sek.). Man ser, att denna företeelse direkt talar emot den Rosengrenska teorien.

De af oss förut omnämnda egna försöken med fonografen visade, att accentförskjutningen vid fonogrammens vändande på intet vis inträder så regelbundet, som d:r R.

---

[1] Vid *pahas*, *pahap*, *pakatit* kan man sätta i fråga om den andra stafvelsen icke är lika starkt betonad som den första. Enligt d:r R:s teori skulle emellertid den andra stafvelsen tyckas betydligt starkare betonad än den första, hvilket ej är fallet.

antager med stöd af sina experiment. I en mängd fall var jag emellertid i tillfälle att äfven vid mina försök kunna konstatera en accentförskjutning.

I följande fall nämligen:

E. M. 23) *sagíṯa > ắṯigàs.*
24) *zibýḻə > əḻybís.*
25) *sóṟagis > sigắṟos.*
26) *sagítata > ắtatigàs*[1].
R. H. 27) *tiṯa > ắṯi^t.*
28) *sagíṯa > ắṯigàs.*
29) *sóṟagis > sigắṟos*[2].
30) *sivarásivarásivarási*
> *isarávisarávisarávis.*

För att komma fram till ett begripande af denna företeelse måste vi göra ett försök att närmare analysera den dynamiska accentens begrepp. Man kan betrakta hvarje språklig företeelse från tvenne sidor, från den talandes och den åhörandes. Den talande har, då han uttalar ett ord med en dynamiskt betonad och en obetonad stafvelse, den omedelbara känslan af att han på den betonade stafvelsen använder mera kraft, att artikulationerna för denna stafvelses ljud utföras med större energi, att han vid denna stafvelses uttal utfört mer arbete än vid den obetonade. Dynamisk betoning är för den talande lika med den energi, som åtgår. Den hörande, som hör ett ord med dynamiskt betonad och obetonad stafvelse, har närmast den känslan, att den betonade stafvelsen verkar högre och kraftigare. Men hvarpå beror detta kraftigare intryck? På en större fysikalisk intensitet hos ljudsvängningarna vid den betonade stafvelsen? Vi kunna med bestämdhet besvara denna fråga nekande. Exakta mätningar, bl. a. af Hermann och Pipping, hafva visat, att olika vokaler vid lika dynamisk betoning uppvisa

---

[1] En gång också > *ắtatíyas.*

[2] På *o* kanske en svag biton.

olika fysikalisk intensitet; denna blir så mycket större, ju öppnare vokalen, ju mindre alltså tunghöjningen (och läppförträngningen) är. Uttala vi med lika dynamisk betoning stafvelserna *na*, *ni* och *nu*, så träffas den hörandes öra af en starkare fysikalisk retning vid *na* än vid *ni* och *nu*.

Då efter fysiologisk lag en starkare retning motsvaras af en starkare förnimmelse, skulle man förmoda, att i det ofvannämnda fallet *na* skulle förefalla örat som "starkare betonadt" gentemot *ni* och *nu*. Men faktum är nu, att med lika styrka *talade* stafvelser, utan hänseende till vokalens natur, af ett oförvilladt öra också *höras* såsom lika starkt betonade[1].

På grund af detta faktum hafva vi att antaga, att också i det föreställningskomplex, som är underlaget för den hörandes omdöme öfver ett språkljuds styrka, ej föreställningen om den fysikaliska intensiteten hos ljudirritamentet dominerar, utan i stället föreställningen om den totalenergi, som vid den till ljudirritamentet hörande artikulationen användes. Språkprocessens fullständiga förlopp hafva vi alltså att tänka oss på följande sätt. Jag reagerar vid en bestämd föreställning med en bestämd komplex artikulation af språkorganen under förbrukande af en bestämd totalenergi. Minnesbilden af den akustiska effekten *E* af denna artikulation förbindes med minnesbilden af artikulationen själf och den därmed förenade energiförbrukningen. Uppfattar mitt öra nu samma akustiska effekt *E*, hvarifrån den än kommer, så framträder för mitt medvetande associativt föreställningen om den enligt min egen språkerfarenhet hithörande artikulationen och energiförbrukningen, och först därmed har jag upp-

[1] Man skulle kanske vilja erinra därom, att det mänskliga örat inom den vid talet ifrågakommande tonregionen är känsligare för högre toner än för lägre, och att af detta skäl förnimmelseintensiteten vid *i* som ju karaktäriseras af en högre munresonanston, kunde vara densamma som vid *a*, med dess större fysikaliska intensitet men lägre egenton. Det kunde väl räcka till att förklara vår företeelse vid *a-e-i*-serien, men lämnar oss i sticket vid *a-o-u*-serien.

fattat det hörda som språkljud. Örat spelar alltså vid denna process endast en förmedlande roll. Vid språkprocessens slut står icke den enkla hörselförnimmelsen, utan en sammansatt föreställning, i hvilken föreställningarna om den akustiska effekten och om den ursprungliga artikulationen ingå som komponenter, men detta så att den senare står i förgrunden af medvetandet och den förra träder tillbaka[1].

Vårt hörande vid ljuduppfattningen är alltså icke en direkt hörselförnimmelse, utan ett omdöme. Vi höra oss genom språkljudet fram till artikulationen. Vi höra därför de med samma totalenergi uttalade *ni*, *na*, *nu* såsom lika starkt betonade, emedan vi vid vårt omdöme icke stanna vid själfva ljudintrycket utan gå tillbaka till artikulationen, hvars energi är lika stor för de olika ljudintrycken, såsom vi veta af egen erfarenhet.

Villkoret för att vi riktigt skola bedöma de dynamiska förhållandena i ett hördt ord är alltså, att de vårt öra nående ljudintrycken äro associerade med bestämda artikulationsföreställningar och vidare att dessa artikulationsföreställningar obehindradt kunna träda i medvetandets förgrund. Är detta ej fallet, så sväfvar vårt omdöme om den dynamiska betoningen i luften, vi veta ej rätt, hvilken stafvelse vi skola beteckna såsom betonad (i ett sådant läge befinna vi oss

---

[1] Vi bortse här af lätt begripliga skäl från betydelseinnehållet i ljuden eller ljudföljderna. I verkligheten är det naturligtvis föreställningen om detta betydelseinnehåll, som under normala förhållanden dominerar i det vid slutet af språkprocessen stående föreställningskomplexet. På dennas dominerande beror det, att föreställningen om artikulationen vid hörandet icke blir så stark, att artikulationen själf inträder. Blir associationen med betydelseinnehållet upphäfd till följd af sjukdom i vissa hjärndelar (hos icke ataktiskt afatiska), så leder ljudförnimmelsen direkt till artikulation af ljuden (s. k. ekospråk hos dårar). "Kranke wiederholen monoton die von einer Person in ihrer Nähe gesprochenen Worte und Sätze, ohne eine angeregte Aufmerksamkeit zu bezeugen und überhaupt ohne einen Begriff damit zu verbinden" (Romberg). Den bekanta erfarenheten, att barn meningslöst upprepa ord som de höra, får väl också räknas hit.

ofta gentemot främmande språk) eller också blifva för vårt omdöme andra moment afgörande, hvilka under normala förhållanden få träda tillbaka för artikulationsföreställningen.

Dylika moment äro framför allt den fysiologiska intensiteten hos ljudintrycket, beroende af dess fysikaliska intensitet, kvantiteten af ljudet samt tonrörelsen.

På detta sätt förklaras nu enligt min åsikt accentförskjutningarna vid fonogrammens omvändning. Låt oss först ta i betraktande de på sid. 105 här ofvan anförda fallen.

sagíta, uttaladt af mig och R. H., hördes vid omvändning som *ątigàs*. Hvarför ej såsom *atígas*?

Emedan det enskilda ljudets tonrörelse och tidsutdräkt i det omvända fonogrammet fullkomligt afvika från det som man kunde vänta i det normalt uttalade *atígas*. Ett normalt *atígas* borde höras på följande sätt: kort *a*, som begynner i medeltonhöjd och håller sig på samma höjd eller stiger något — kort *t* — kraftig aspiration — kort *i*, ansatt med högre ton än den hvarmed *a* slutade, sedan något stigande, för att sluta med lägre ton än vid början — långt *g* — kort *a*, tonen lägre ansatt än i slutet af *i* och sedan jämnt och hastigt fallande och slutande lägre än det första *a* började — *s*. Men vid omvändningen af fonogrammet *sagíta* höra vi följande: långt *a*[1], tonen mycket djupt ansatt och jämt stigande till medelhöjd — långt *t* — ingen aspiration — kort *i*, ansatt högre än *a* slutade, något stigande, sedan fallande — kort *g* — kort *a*, tonen något lägre ansatt än den hvarmed *i* slutade, ungefär i den höjd som det första *a* slutade på, hållande sig jämn eller blott föga fallande, — *s*. Som synes, tonrörelser och ljudkvantiteter sådana som aldrig förekomma i normalt språk. Det omvända fonogrammet ljuder fullständigt främmande för örat, gängse associationer af ljudbilden med artikulationsföreställningar stå icke

[1] Obetonade "korta" slutvokaler framför paus äro enligt min erfarenhet i de flesta språk betydligt längre än de motsvarande korta vokalerna i betonad stafvelse.

till buds, den normala vägen för bedömandet af de dynamiska förhållandena är alltså stängd. Hvad som för höraren återstår såsom underlag för bedömandet är uteslutande hörselförnimmelsen, han bedömer de enstaka stafvelsernas styrka efter styrkan af den retning de utöfva på hans öra, d. v. s. den fysikaliska totalintensiteten. Men vi veta, att *a* i allmänhet äger större fysikalisk intensitet, större "sonoritet" än *i*. Då är det icke underligt, att det långa *a* i *a̱tigas* för örat förefaller att ljuda starkare än det korta, om också ursprungligen betonade *i*. Det är nu äfven begripligt att ingen accentförskjutning inträder vid omvändning af *sigáṯi* (exemp. 5 och 6). På samma vis förklaras att *sóṟagis* vid omvändning blef *sigáṟos* (fallen 25 och 29), men däremot *sáṟogis* > *sigoṟás* (fallen 8 och 16), *tíṯa* > *a̱tít* (fallet 27), *sagítata* > *a̱tatigàs* (fallet 26) samt fallen 7, 12, 13, 17, 20, 22.

Fallet 24 *sibýḻə* > *eḻybís* förklaras väl däraf, att jag här talade halflångt, slutet *i*, som trots den ringare dynamiska accenten var ljudstarkare än det korta, öppna *y*. Fallet 30 *sivarási* > *isarávis* däraf, att *a* framför *r* säkerligen var längre än det andra *á* framför det tonlösa *s*. I fallen 3, 4, 9, 10, 15, 18 voro *a*:na på grund af sin ställning i obetonad stafvelse framför tonlösa konsonanter mycket korta.

Vid alla dessa fall tillkommer ännu en omständighet. För att riktigt bedöma ett ords dynamiska struktur är det som sagdt nödvändigt, att den på associativ väg utlösta föreställningen om artikulationen obehindradt får träda i förgrunden i medvetandet. Vid åhörandet af fonogrammet rikta vi däremot med medveten viljeansträngning vår uppmärksamhet på den akustiska effekten. Detta betyder just, att i det föreställningskomplex, som tjänar oss till grundlag vid bedömandet af dynamiska förhållanden, det rent akustiska elementet, förnimmelsen af ljudets fysikaliska intensitet, intager den dominerande platsen.

Är den här uppställda teorien öfver det normala psykiska förloppet vid bedömandet af ett ords dynamiska för-

hållanden riktig, så måste vi vänta, att äfven utan användning af en fonograf och omvändning af fonogrammet en accentförskjutning kan inträffa för den hörande, om han blott starkt riktar sin uppmärksamhet på ljudintrycket, och därigenom rycker det enstaka ljudets akustiska effekt in i sitt medvetandes brännpunkt. En sådan erfarenhet har jag nu i självfva verket redan i början af min undersökning af denna fråga gjort på mig själf.

Jag hade låtit någon i fonografen intala *sagíta*. Till min förvåning hörde jag vid reproduktionen af fonogrammet efter få upprepningar *ságitá*. Kunde reproducerns stift möjligen hastigare afslipa *i*-kurvorna än *a*-kurvorna, så att *i*-svängningarna på grund däraf vid upprepadt hörande mer och mer förlorade i energi och *a*-svängningarna mer och mer framträdde[1]? Eller kunde företeelsen måhända direkt sammanhänga med de naturliga skiljaktigheterna i ljudets sonoritet? Jag uttalade därefter högt för mig själf *sagíta* och gaf noga akt på klangen i det uttalade. Efter ett 15—20 ggr upprepadt högt uttalande och skarpt lyssnande förnam jag nu verkligen absolut tydligt *ságitá*. Och nu behöfver jag endast 3—4 ggr högt uttala ordet eller höra det sägas af en annan för att få samma intryck, hur mycket energi i själfva verket än förbrukas på den andra stafvelsen. Ja, det tycks t. o. m., som om stafvelserna med *a* framträda dess tydligare ju starkare jag betonar *git*. Detta är en begriplig företeelse, då sonoriteten af *i* relativt måste aftaga i samma

[1] Till en viss grad torde väl hänsyn böra tagas till detta moment vid alla försök med fonografen, ty det lider intet tvifvel, att vid den vanliga fonografen recordern bättre registrerar de gröfre partialsvängningarna vid *a* än de mycket fina partialsvängningarna vid *i*, och att reproducern bättre förmår följa *a*-svängningarna än *i*-svängningarna. Men jag framhåller uttryckligen, att detta icke märkbart framträdde vid mina försök, bortsedt från enstaka fall, att t. ex. det talade *sagíta* också vid hörandet alltid hördes med andra stafvelsen dynamiskt betonad.

mån som tungan vid det energiska uttalandet af ljudet närmar sig gomhvalfvet.

Det återstår ännu att förklara accentförskjutningen i D:r Rosengrens försök. D:r R. uttalade *sorragis* med låg ton på *o* och hög ton på *a*, d. v. s. noga taget förmodligen så, att tonen i *or* sjönk, i *r* omsvängning inträdde, i *ra* tonen steg och i *gis* sannolikt förblef på den uppnådda höjden. Vid omvändning erhöll han alltså (*s*)*i* i hög ton, *gar* med sjunkande ton, *ro*(*s*) med stigande ton, d. v. s. i hufvudsak samma tonrörelse för *garros*, som är karaktäristisk för tvåstafviga ord med accent 2, alltså dynamisk accent på första stafvelsen.

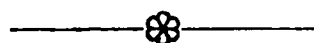
Därtill kom naturligen äfven den sonoriska öfverlägsenheten i *a* framför de andra stafvelsernas *o* och *i*.

D:r R. har väl också den associativa kraften i gravisbetoningen att tacka för, att han vid omvändning hörde accentförskjutning i fallen *léttepå*, *áttigas*, *ággaleb*, *áddereb*, *ábbageb*, *ákkaleb*. I de fem sista orden måste det för accentförskjutningen äfven ha varit af afgörande betydelse, att de vid omvändning utgjorde välbekanta ord med fast dynamisk accent på andra stafvelsen.

I *skrivará* slutligen hade det säkerligen långa och framför tonande frikativa stående *i* större sonoritet än de korta *a*:na.

Uppsala dec. 1903.

Ernst A. Meyer.

Kvantitet och dynamisk accent.

Det är tillsvidare ganska sällan, som vidsträcktare kretsar af den språkvetenskapliga världen taga notis om experiment, utförda med grafiska apparater. I viss mån får man dock göra ett undantag för fonografen. Dess dubbla funktion — *uppteckningandet* och *reproducerandet* af ljudvibrationerna — medför, jämte en del olägenheter, äfven vissa fördelar. Bland annat lyckas fonografen genom sin högljuddhet stundom väcka intresse hos en publik, som eljest affärdar alla redogörelser för grafiska uppteckningar af språkljuden med ett "græca sunt, non leguntur".

Ett tillfälle, vid hvilket fonografen väckte mer än vanlig uppmärksamhet, var filologmötet 1902. Lektor E. Rosengren höll då ett föredrag "om identiteten af antikens kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent" och begagnade en serie intressanta experiment med fonografen som stöd för sina påståenden. Föredraget har gifvit upphof åt en hel liten litteratur[1], hvars omfång jag, på enträgen uppmaning af redaktionen, ser mig tvungen att öka.

Emedan jag i flere punkter ej kan vara ense med lektor Rosengren, är det mig ett särskildt nöje att genast i inledningen till min uppsats konstatera, att vi i en del viktiga frågor äro meningsfränder.

---

[1] *E. Rosengren*, Förh. vid sjätte nord. fil.-mötet, s. 63—77. Språk och stil II s. 97—121 samt III s. 30—56; *G. Kallstenius*, Språk och stil II s. 213—215; *A. Wallensköld*, Neuphilologische Mittheilungen $^{15}/_{9}$—$^{15}/_{10}$ 1903 s. 112—113.

Både lektor R. och jag anse, att man vid mätning af stafvelsernas längd bör betrakta början af hvarje sonant som stafvelsegräns[1].

Vidare äro lektor R. och jag ense därutinnan, att man vid tal om de dynamiska företeelserna i språket kan se saken från väsentligen trenne olika synpunkter. Man kan hafva i sikte

1) kraftansträngningen hos den talande,

2) den lefvande kraften hos de vid talet alstrade ljudvibrationerna,

3) hörselintryckens styrka[2].

En mycket uppmärksam läsare skall dock finna en skenbart obetydlig, men i själfva verket ytterst viktig olikhet mellan lektor Rosengrens och min framställning vid uppräknandet af de fenomen, som falla under rubriken "språkets dynamik". Öfvertygad som jag är om att fonetiken främst bör hafva i ögonsikte företeelser, som åtminstone till någon del kunna fastställas genom objektiva undersökningsmetoder, har jag (loc. cit.) afsiktligt sett bort från alla psykologiska företeelser. Jag har talat om *Gehörempfindungen*, d. v. s. processerna i själfva hörselorganet, icke om *Gehörwahrnehmungen* eller hörselintrycken, sådana de te sig för vårt medvetande, sedan de förarbetats af hjärnan. Lektor R. tager däremot i stor utsträckning befattning med de dynamiska variationerna i de psykologiska processerna hos den lyssnande.

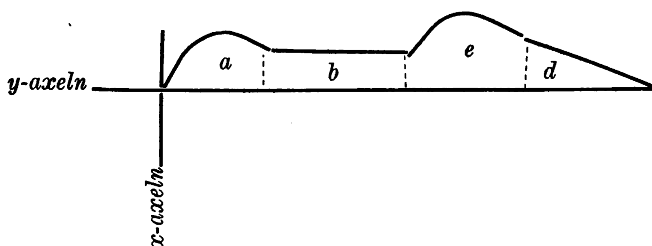
Vid diskussionen af frågan om ett eventuellt samband mellan dynamik och kvantitet synes det enklast, att till en början utgå från de fysikaliska fenomenen, eller den lefvande kraften hos ljudvågorna.

---

[1] *Rosengren*, Språk och stil II s. 168—169 samt s. 117. *Pipping*, Bidrag till Eddametriken. Skrifter, utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland LIX s. 1 och 116—117. Om detta arbete gafs ett förberedande meddelande vid filologmötet 1902, på samma dag, då lektor Rosengren höll sitt föredrag om kvantitet och accent.

[2] Jfr *Pipping* Zur Phonetik der finnischen Sprache. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne XIV, Helsingfors 1899, s. 227 ff. *Rosengren*, Språk och stil II s. 101—103.

I nedanstående figur

betecknas genom en (godtyckligt uppritad) kurva den fysikaliska styrkans växlingar vid uttalandet af ljudföljden *abed*. Kurvans afstånd från y-axeln utgör måttet på kraften, medan afståndet från x-axeln mäter tiden. Om sålunda en punkt af kurvan befinner sig på afståndet 2 från y-axeln och på afståndet 3 från x-axeln, betyder detta, att styrkegraden 2 uppnåtts, då 3 tidsenheter förflutit, sedan ljudföljden begynte.

Det finnes ingen möjlighet att a priori afgöra, hvilka egenskaper hos den föreliggande kurvan, som äro de viktigaste. Man kan jämföra med hvarandra exempelvis:

1) Medelhöjderna hos de olika afsnitten *a, b, e, d*[1].

2) Maximalhöjderna inom de olika afsnitten[2].

3) Minimalhöjderna inom de olika afsnitten.

4) Kurvans hufvudriktningar inom de olika afsnitten (stigande, fallande, stigande—fallande, fallande—stigande etc.)

5) Storleken af de ytor, som falla mellan y-axeln och de olika afsnitten af kurvan. Dessa ytor utgöra måttet på den summa af kraft, som nedlagts på de olika elementen inom ljudkomplexen.

Jag tror att lektor Rosengren har rätt däri, att flertalet fonetiker godtyckligt antagit *medelstyrkan* som mått på

---

[1] *Pipping*, Zur Phonetik der finnischen Sprache s. 228—229.

[2] „ Om Hensens fonautograf som ett hjälpmedel för språkvetenskapen. Helsingfors 1890, s. 29.

den dynamiska accenten[1]. Äfven jag har begagnat denna bekväma utväg åtminstone i ett fall, då jag därigenom kunde få ett enkelt uttryck för den påtagliga parallellism mellan dynamisk och musikalisk accent, som råder i finskan[2]. Men det kan, som synes af ofvanstående framställning, icke falla mig in att anse den dynamiska accentens väsen uttömdt genom dylika medeltal. *Fullständigt kan denna accent karaktäriseras endast och allenast genom angifvande af kraftkurvans hela förlopp*[3].

Ett är under alla omständigheter visst: *kurvans afstånd från y-axeln i en gifven punkt är fullständigt oberoende af längden hos det afsnitt, inom hvilket punkten faller* eller med andra ord: *styrkan i ett gifvet moment af ett ljud beror ej af ljudets längd.*

Däremot kan det icke förnekas, att den *kraftsumma,* som ett språkljud representerar (= den yta, som ligger emellan kraftkurvans motsvarande afsnitt och y-axeln) beror, utom af kurvans höjd, äfven af afsnittets längd. Vill man som mått på ett språkelements styrka använda just denna kraftsumma — ett förfarande, mot hvilket inga principiella invändningar kunna göras — är det klart, att ett visst beroendeförhållande etableras mellan styrka och kvantitet. Identiska blifva dessa fenomen icke, men där dynamikens växlingar ej äro mycket starka, kommer det längre ljudet, resp. den längre stafvelsen i regeln att representera den större kraftsumman.

Såsom lektor R. riktigt framhållit, går den fysikaliska kraftkurvan ingalunda parallellt med de kurvor, som representera ansträngningen hos den talande, resp. hörselförnimmelsernas styrka. Men dessa båda sistnämnda kurvor kunna

[1] Språk och stil II s. 106, noten.

[2] Zur Phonetik der finnischen Sprache s. 228—229.

[3] Jfr mina uttalanden om accent i allmänhet, Finsk Tidskrift, tom 43, s. 20, om den musikaliska accenten, "Zur Phonetik der finnischen Sprache" s. 225, samt min grafiska framställning af dynamikens förlopp därsammastädes s. 233 och Tafel IV.

naturligtvis betraktas ur samma synpunkter, som här ofvan gjorts gällande beträffande den fysikaliska kraftkurvan. Lika mycket eller lika litet som vid de fysikaliska fenomenen äro *styrka* och *tidslängd* beroende af hvarandra vid de fysiologiska processerna hos den talande och i den lyssnandes öra.

Helt annat blir förhållandet, då vi taga i betraktande intensitetsvariationerna i de *psykologiska* fenomenen hos den lyssnande (*Gehörwahrnehmungen*), ty här drifva *associationerna* sitt spel.

Några exempel:
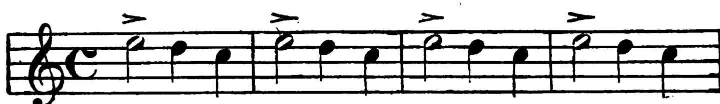
I den finska ordformen *talossa* anse alla personer med finska till modersmål och alla, som gjort sig någorlunda förtrógna med finska språket, den första stafvelsen som starkast betonad. Däremot torde det, enligt benäget meddelande af doc. K. B. Wiklund, vara mycket vanligt, att personer med rikssvenskt modersmål och ytlig kunskap i finskan uppfatta den andra stafvelsen som den starkaste. Sistnämnda uppfattning beror på associationer, som inställa sig nästan med nödtvång. Ljudföljden *-ossa* erbjuder påtaglig likhet med ett tvåstafvigt ord af den rikssvenska accenttypen 1. I kraft af den lag, som bjuder, att nya och obekanta företeelser inrangeras bland de gamla och bekanta, med hvilka de erbjuda den största likheten, placerar den otränade rikssvensken helt enkelt sin accent 1 på andra stafvelsen i *talossa*, hvarvid hela ordet ansluter sig till betoningstypen *befalla*. Att styrkan hos stafvelserna 1 och 2 härvid omkastats, märker han icke, dels på den grund, att skillnaden i styrkegrad dem emellan icke är *mycket* stor, dels emedan den faktiskt föreliggande kombinationen af styrka och kvantitet är honom alltför främmande för att med säkerhet kunna uppfattas. Den inpassas helt enkelt i *närmast liggande bekanta kategori.*

En rikssvensk med fonetisk träning kan naturligtvis lösas ur denna associationernas villa. Men det finnes associationer, så starka, att ingen, han må nu vara svensk eller
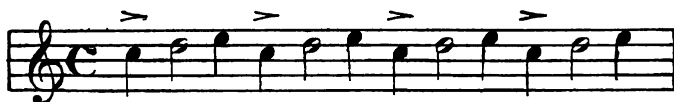
finne, engelsman eller fransman, kan helt frigöra sig från desamma. Sådana associationer äro bl. a. de, som inställa sig vid rytmisk upprepning af en och samma ljudkomplex.

Känsla af rytm åstadkommes vid periodiskt uppdykande af hörselförnimmelser, som hafva gemensamma egenskaper, hvilka på ett markant sätt skilja dem från de omgifvande ljuden.

I tonföljden
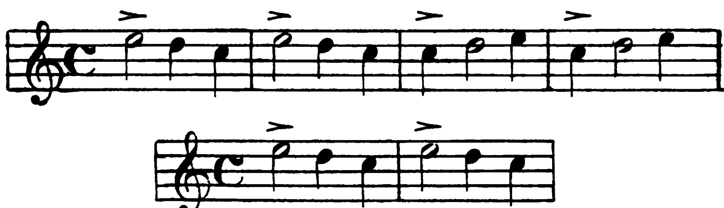

är rytmiken fullständigt klar. Tonen *e* är den längsta, den starkaste och den högsta i serien, och är dessutom skild från sin närmaste föregångare genom ett relativt stort språng. Det kan sålunda icke råda något tvifvel om, hvar takternas inbördes gränser gå. Vida mera inveckladt är förhållandet i nedanstående tonföljd:
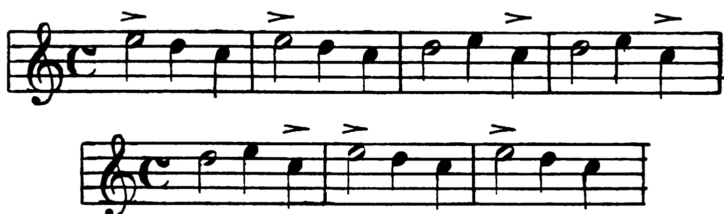

Här kämpa flere olika rytmiska system om makten. Tonen *c* är den starkaste och skiljer sig från sin föregångare genom ett relativt stort språng. Tonen *e* är den högsta, tonen *d* återigen den längsta. Hvar och en af dem har sålunda minst en egenskap, som på ett markant sätt skiljer den från omgifningen, och hvar och en är i viss mån lämpad att ställas i början af takten.

En dylik kamp mellan olika rytmiska system hör till de alldagligaste företeelserna i musiken. Något af systemen måste i alla fall hafva företrädet framför de andra. Där en rytmiskt splittrad ljudföljd har sin plats mellan fraser med otvetydig rytmik, afgår den rytm med segern, som utan att afbrott uppstå, kan infogas i det hela.

I frasen
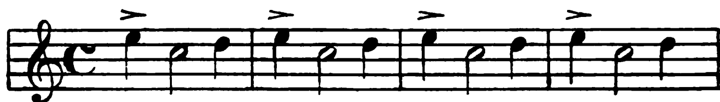

är det utan vidare klart, att tonen *c* i takterna 3 och 4 uppträder som bärare af hufvudrytmen. Och det är lika klart, att i frasen
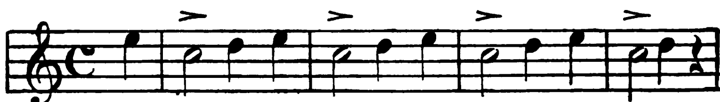

tonen *d* bör stå i början af takterna 3, 4 och 5.

Där inga närliggande fraser med otvetydig rytmik finnas, synes det, som skulle kvantitetsrytmiken hafva de största utsikterna att afgå med segern[1].

En nybörjare i musik har ytterst svårt att rätt utföra kombinationen

och ersätter den ofrivilligt med

[1] Det är först genom lektor Rosengrens uppsatser som jag vunnit denna öfvertygelse.

Äfven en öfvad musiker, som utför frasen riktigt, kan vid flerfaldig upprepning lätt få det intrycket, att takten börjar vid *c* och ej vid *e*.

Enahanda är förhållandet vid åhörandet af språkliga fonem. Då det finska ordet *veneessä* uttalas isoleradt, får man det bestämda intrycket, att den första stafvelsen är starkast, den andra längst. Men upprepar man ordet många gånger å rad:

veneessäveneessäveneessäveneessäveneessäveneessä

dröjer det ej länge, innan man frestas att förlägga äfven maximal-*styrkan* på den andra stafvelsen. Och äfven då man lyckas motstå frestelsen, är man ej säker på att kunna utestänga *illusionen* af att den andra stafvelsen är den starkaste[1].

Jag har med andra ord trott mig göra följande iakttagelse:

Ett rytmiskt system, som baserar sig på kvantitetsväxlingar, fängslar uppmärksamheten starkare än ett, som beror på växlingar i styrka. Och då det är svårt att en längre tid upprätthålla medvetandet om tvenne (eller flere) rytmiska system, som korsa hvarandra, får man, vid upprepning af ett fonem, snart nog intrycket, att de längsta stafvelserna äfven äro de starkaste. Men det behöfves blott, att man uttalar fonemet isoleradt, för att illusionen skall försvinna.

Jag går nu att granska ett typiskt experiment bland dem, som lektor Rosengren utfört med fonografen i akt och mening att bevisa identiteten mellan dynamisk accent och kvantitet.

Lektor Rosengren talar in i fonografen ljudföljden

sórragisórragisórragisórragisórragisórra

och hör vid omvändning af valsens rotationsriktning

àrrosigàrrosigàrrosigàrrosigàrrosigàrros

[1] Jfr härmed lektor Rosengrens framställning, Språk och stil III s. 46.

Det första som vi hafva att observera är, att enligt lektor Rosengrens (och min) teori för stafvelsedelning stafvelsegränserna måste förskjutas vid läsning bakfram. Då en stafvelsegräns ligger vid början af hvarje sonant, blifva dessa gränser

vid läsning rättfram:

s|o|rr|a|g|i|s|o|rr|a|g|i|s|o|rr|a|g|i|s|o|rr|a|g|i|s|o|rr|a|g|i|s|o|rr|a|

vid läsning bakfram:

Bland de rättfram lästa stafvelserna finnes sålunda ej en enda, som skulle sammanfalla med någon af de bakfram lästa.

Under dessa omständigheter vore det meningslöst att säga, att den dynamiska accenten vid omkastning af fonografens rotationsriktning borde förblifvit på samma stafvelse som förut. Jag befarar likvisst, att en sådan tankegång föresväfvat många af lektor Rosengrens läsare.

I lektor Rosengrens egen framställning måste jag främst ogilla följande resonemang:

I *sorragis* är stafvelsen *-orr-* den enda långa och uppfattas som betonad. I *sigarros* är stafvelsen *-arr-* den enda långa och uppfattas som betonad. Alltså beror betoningen icke af dynamiska förhållanden utan af kvantiteten.

Här finnes en betänklig lucka i bevisföringen[1]. Hvad vet lektor Rosengren om de dynamiska kurvorna[2] för fonemet *-orr-*? Ingenting. Hvad vet lektor Rosengren om de dynamiska kurvorna för fonemet *-arr-*? Ingenting. Kan lektor Rosengren sålunda påstå, att dessa dynamiska kurvor icke erbjuda någon väsentlig inbördes likhet? Nej.

Ända till dess man uppvisat, att ingen väsentlig likhet

[1] Detta har lektor Rosengren för öfrigt själf insett. Jfr Språk och stil III s. 37.

[2] Om de tre olika kurvorna för samma fonem, se sid. 113—116.

existerar mellan de dynamiska kurvorna för *-òrr-* och *-arr-*, ända till dess är det ett fel att på grund af lektor Rosengrens nyss beskrifna experiment bestrida betoningens beroende af dynamiska förhållanden.

Två andra viktiga felkällor finnas i lektor Rosengrens beviskedja.

1) Nästan hela lektor Rosengrens auditorium bestod af personer, hvilkas modersmål predisponerade dem för att med sensationen lång stafvelse förbinda sensationen af dynamisk accent. Denna olägenhet neutraliserades i någon mån af åhörarnes fonetiska träning, men betänkligare var

2) att föredragaren, då han intalade sina fonem i fonografen, upprepade dem flerfaldiga gånger och därtill taktmässigt. Vid sådan anordning måste den dynamiska rytmiken, äfven om den var skild från den kvantitativa, i åhörarnes medvetande attraheras af den senare.

Lektor Rosengrens påstående, att betoning och lång kvantitet äro identiska, är sålunda obevisadt. Än mer, det är bevisligen oriktigt. Om jag uttalar den finska ordformen *veneessä* vid en lämpligt inställd metronom, är det ingen konst att få det första taktslaget att sammanfalla med början af *e*, det andra med början af *ee* och det *fjärde* med början af *ä*. Den andra stafvelsen är sålunda dubbelt så lång som den första. Men likafullt höres hufvudtonen hvila på första stafvelsen.

Skulle lektor Rosengren vid kontrollering af detta experiment komma till den öfvertygelsen, att den långa, andra stafvelsen har hufvudtonen, icke den korta första, så kan jag af ett eventuellt dylikt resultat endast draga följande slutsatser:

1) att lektor Rosengren icke lyckats frigöra sig från den association af kvantitet och accent, som inplantas i oss genom modersmålet,

2) att jag handlat välbetänkt, då jag i min definition på dynamisk accent skjutit alla psykologiska företeelser i

andra planet[1]. Ty dessa växla under inflytandet af tillfälliga och individuella associationer.

Äfven om lektor Rosengren hade bevisat — hvilket jag bestrider —, att lång kvantitet af den lyssnande alltid identifieras med stark betoning, så skulle därmed "identiteten af ..... kvantitet och den moderna fonetikens s. k. dynamiska accent" ingalunda vara ådagalagd. Ty den moderna fonetiken ger icke namnet "dynamisk accent" åt dessa subjektiva åskådningar, om hvilka man kan tvista mycket, men bevisa litet. Den går vid undersökningen af dynamisk accent till de fysikaliska och fysiologiska kraftvariationer, som kunna mätas och omklädas i siffrornas omutliga språk. Och lektor Rosengren är en alltför kunnig man för att med kvantiteten vilja identifiera detta slag af dynamisk accent.

[1] Min definition lydde (se "Zur Phonetik der finnischen Sprache" s. 227—228), fullständigt citerad, på följande sätt:

Dynamischer Accent.

Zur Dynamik der Sprache gehört, wenn wir von den psychologischen Erscheinungen absehen, die Lehre vom Wechsel

1:o) der Artikulationsenergie

2:o) der lebendigen Kraft der Tonwellen (physikalische Intensitäten).

3:o) die Intensität der Gehörempfindungen.

Hugo Pipping.

Lexikaliska bidrag till finländskan i våra dar.[1]

I.

A. **Formella egendomligheter.**

Afvikande uttalsformer.

isflak vacklar på flera sätt i formen; jag har antecknat: *isflackan* (Ahrenberg, Stockjunkaren); jfr *flackan*, Topelius, i samma bet.; *isflack*, plur., Nya pressen; *isflakor* (Ahrenberg, Med styrkans rätt); *isflaken*, best. nom. sing. (J. Reuter, Berättelser); torde ofta vara neutralt i Finland.

kipa (= kippa) hos Topelius (Vinterqv., Planet. Skydds.); torde annars vara ovanligt.

sinfoni (= symfoni) allmänt i pressen; väl från tysk litteratur; lär stödjas af kapellmästar Kajanus förkärlek för formen.

sirén (= syrén), väl dialektalt hos Ahrenberg (Stockjunkaren); lär äfven kunna höras i tal.

styl (= stil i estetisk bet.), särskildt nyttjadt af C. G. Estlander och K. Flodin.

[1] Här citerade språkliga arbeten äro Rietz ordbok, R. Saxéns afhandling "Finska lånord" i Landsmålen XI, Freudenthal "Skiljaktigheter" o. s. v. i Förh. och Upps. 15 samt mina uppsatser om Tavaststjernas språkbruk i Finsk tidskrift 1899 och om Runebergs språkbruk i Pedagogisk tidskrift 1900.

Afvikande böjningsformer.

Substantiv.

fnurr (= fnurra), M. G. Schybergson i Finsk tidskr. 1900.
hamnbus (= -buse), Nya pressen 1899. Tryckfel?
intervju neutr. (Nya pressen).
kaprifolium (best. -iet), Ahrenberg, Hihuliter[2].
möss sing. neutr., Aftonposten 1900. Finns lokalt vulgärt äfven i Sverige, men är vanligt i Finland.
nonsens, dengenus. Ahrenberg, Hihuliter[2].
piske (= piska) vanligt; Aina, Ahrenberg, Topelius, Nya pressen o. s. v.
plan, dengenus i frasen: "en sluttande plan". Topelius, Vinterqvällar, I.
råka (= råk) vanligt; J. Reuter, Nya pressen; jfr Berg, Tavaststjerna 192.
staka (= stake), R. Lindqvist, Ur portföljen I. Uppståndelse.
stom (= stomme), M. G. Schybergson i Finsk tidskr. 1900. Vanligt i Finl.
syn (best. synet) = ansikte, Aho, Folklif.
vagnssela (= sele); äfven flerstädes i Sverige, hos Topelius, Vinterqvällar.

Afvikande pluralformer äro:

britser, R. Lindqvist, Uppståndelse.
ekipagen, Nya pressen 1899; jfr Berg, Tavaststjerna 193.
guirlandrar, Aftonposten 1900.
knipor ("vara i knipor"), Vinterqvällar; plur. icke förekommande i Sverige.
konterfejn (-ej l. -ejer), Topelius, Vinterqvällar och Dram. dikter I.
kopekar, Ahrenberg, Hihuliter.
manövrar, Nya pressen 1900.
markor, af fi. *markka*; stundom i tal.
mjärdor, Ahrenberg, Stockj.; vanligt i Finl.
sitser (sitsar), Järnefelt, Bröderna.

slår, tvärslår, Nya pressen 1900; vanligare i Finl. än slåar.
suputar, Topelius, Vinterqvällar.
svedar (sveder), Aho, Panu.
vådar (våder), Fr. Österblom, Skum och bubblor; förekommer i tal i Finl.

Afvikande sammansättningsformer:

gränsekontor o. s. v. (*gräns-* i hsva).
ingeniördiplom, H. Westermarck.
landsvägapost, Statskalendern.
läne-bokhållare o. s. v. (*läns-* i hsva).
stallsväggen, Aho, Folklif.
värdsfolk, det allmänna i Finland; det allmänna i Sverige är värdfolk; värdsfolk äldre t. e. hos C. J. L. Almqvist.

Adjektiv:

kordiell (kordial), Nya pressen 1900; finnes äfven i tal.

Verb:

Preteriti.

begrafvade, J. Reuter, Nya pressen ofta; vanligare i Finl. än begrafde (och äfven än begrof); jfr Freudenthal.
spjälka, spjälker, spjälkte, spjälkt; Aho, Folklif.
svall opp (svälla opp; äfven *svall* finns ensamt i Finl.) "hans nuna svall opp", R. Lindqvist; "kinden svall upp", Topelius, Läsning för barn IIII.

Part. pret.

nännats (nänts) Aho, Folklif.
skinat (skinit), Nya pressen 1900; höres ej sällan i tal; nyländskt folkmål använder ofta 1:sta konj.; jfr Freudenthal.
smitat, R. Lindqvist, Det nya Ryssland I.
åkat (åk(i)t), Nya pressen 1900.

B. Egenheter i ordförrådet.

afgångskontor, telegrafiskt, Statskalendern.
afskedad i stället för: f. d.: "afskedade öfversten", R. Lindqvist, Uppståndelse.
afskedsinsignier, tecken till att ej vara i tjänsten, R. Lindqvist, Uppståndelse.
(på) **andern**: "gräs som växt upp på andern", J. Reuter, Berättelser (1900).
arbusformad, R. Lindqvist, Uppståndelse.
arrestantduk, **arrestantkaftan**, **arrestantkvinna** } motsvarande svenska ord börja på fång-; R. Lindqvist, Uppståndelse.
avig = avog; ett enstaka citat hos Topelius, Vinterqvällar: "Finland — — — avigt sinnadt inbördes".
allmän dispachör, titel; Statskalendern.

bagagebiljett, pollett för resgods; Statskalendern.
bebruka, bruka; vanligt i Finland.
befund, ty.; enstaka: "de arkeologiska befunden", Hufvudstadsbladet $^{19}/_{2}$ 1902.
bergslang, bergsträcka; "i lä om låga bergslangar", J. Reuter, Berättelser.
bespar: "ha i bespar" = ha i förråd; C. G. Estlander i F. T. XIV: 230.
biljett- och **blankettförvaltare**, Statskalendern.
bliniformad (jfr blini hos Freudenthal), Lindqvist, Uppståndelse.
blåis, teknisk term; Nya pressen; jfr tallriksis.
bondeänka, Nya pressen. I allmänhet finner man i Finland långt oftare ss med -hustru och -änka än i Sverige.
bortom, äfven: "bortom midnatt" = efter. Aho, Ensam.
boställsinspektör, Statskalendern.
boykottera, numera i Sverige alltid bojkotta; Hufvudstadsbladet, Nya pressen 1900, Ur portföljen II.

brand(kårs)man (pl. -män). Nya pressen 1900, Åbo Underrättelser 1901.

brinnkär: "för brinnkära lifvet", Aina; Topelius, Planet. Skydds.

bysbo (pl. -r), boende i byn. I Finland förekomma oftare ss med -bo än i Sverige. Jfr ortsbo m. fl.

centonal, Statskalendern.

darran (= darrning) enstaka: "stor inre darran", Nya pressen 1900.

defilād, defilering; Lindqvist, Uppståndelse, Det nya Ryssland I.

dennaste, enstaka: "ännu i dennaste dag", superlativbildning, liksom i svenskt tal: "*genomste* våt", "i *kolanste* mörker", ("för *allande* del") "för *allanste* del".

depåföreståndare, Statskalendern.

dessmedels = medelst hvilket; jurid. term, Nya pressen 1899, 1900; finns det i Sverige?

djäfla, vb. i. (= svärja), Finska novellister.

dopfader, gudfader; R. Lindqvist, Uppståndelse.

drinkeri (efter fylleri), R. Lindqvist i Hufvustadsbladet. — En svensk förf., som är utomordentligt rik på nybildningar på -eri är Strindberg.

dumling (= dumming) vanligt i Finl., Topelius, Vinterqvällar.

dygntal, "i dygntal"; vanligt i Finl.; H. Rönnberg, Från Ålands skär.

dygntals, vanligt i Finl.

dårvårdsanstalt, Statskalendern.

dämmare, enstaka: "dämmaren för hennes stolthet", Topelius, Vinterqvällar.

ekonom, skattmästare, vicevärd, föreståndare; vanligt i denna bet. i Finland.

ekonomska (skämtvis?), Hufvudstadsbladet 1900.

elementarskolist, Aho, Nya spånor.

estafett-befordran, -försändelse, -post, Statskalendern.

etterbölla (= bålgeting?), Topelius, Vinterqvällar; *böllfluga, bollfluga* = bålgeting säges ibland i Finland.

exception, officiellt ord; Statskalendern.

fanden, förefaller mig att nu påträffas oftare i Finland än i Sverige; Ahrenberg, Hihuliter, Lybeck.

flada: "i kvällröd flada", Mörne, Dikter II.

flinta: "flinta eld". Topelius, Vinterqvällar.

fläbben, vulgärt, "håll fläbben", "få på fläbben", R. Lindqvist, Uppståndelse.

forstmästare, **forstkonduktör**, **forstuppsyningsman**: Statskalendern.

fortbildningsläroverk = fortsättningsskola; H. Westermarck.

frambefordring af resgods, Statskalendern.

fridfärdig = fridsam, Aho, Panu.

fundássen: "skall tro det var fundassen", Topelius, Dram. Dikter. Här = gefundenes fressen; jfr likväl Freudenthal: *fundassa.*

fängelseväsendet, Statskalendern.

förskottsvis = i förväg; C. G. Estlander i F. T. XVIII: 57.

gatu-ren, subst.; hsvt finns bara dikesren; R. Lindqvist, Uppståndelse.

glesskog, enstaka, Aho, Panu.

grott (äfven i sv. dial.) "den stora, grotta kvinnan", "en grott fånge", R. Lindqvist. Uppståndelse, Det nya Ryssland I.

gult adv. (af gulnäbb?) oerfaret; "så du kan fråga gult!" Aho, Till Helsingfors.

gästrollera, enstaka, ge gästroll. R. Lindqvist, Satir och humor.

göling, enstaka förkortning af gröngöling hos Topelius, Vinterqvällar.

haltpunkt = anhalt, liten station; Statskalendern.

handlandeänka, Nya pressen 1899.

hemländsk = (inhemsk), Nya pressen 1889. Torde vara en sporadisk bildning här och där äfven i Sverige.

herrkort, trumf, styft kort, Nya pressen 1900.
hviloståndsbref, Statskalendern.
hårfästning, håruppsättning. Nya pressen 1899.
illväder, H. Rönnberg, Från Ålands skär; finns i Nyland, inkommet från dial.
immissionsbref, Statskalendern.
ingenjörska, Nya pressen.
inhibitorial, a. Statskalendern.
inomhuslig, (nybildning i) Nya pressen 1899.
interlokutorieåtgärd, Statskalendern.
isfräs, Nya pressen 1899.
iskallar, subst. plur., J. Reuter, Berättelser.
jubilator, enstaka, Nya pressen 1899.
kanalchef, Statskalendern.
kaptensänka, Nya pressen 1899.
kirra, ungefär = klirra; "råken kirrar", Ahrenberg, Hihuliter.
klitter, danskt lån; H. Rönnberg, Från Ålands skär.
klåbuse, R. Lindqvist, Satir och humor.
knopp, äfven = stilblomma; Estlander i normalupplagan af Runebergs skrifter, VIII.
knutadvokat (ty. *winkeladv.*; jfr knutpatriotism), Nya pressen 1899.
knutförfattare, Litt. Förh. o. Upps. 1902.
knutintressen, H. Westermarck, Ber. o. Utk. II.
knutskrifvare, Aho, Till Helsingfors.
knystra, knysta; Topelius, Vinterkvällar, jfr Berg, Runeberg 83.
kommunalläkare, Statskalendern.
krakföre, snölös, isig mark; "åka på iskrake" färd med hjuldon på d:o.
krassa = kratsa; allmänt uttal; Topelius m. fl.
krokna = bli full; "hvarje stackare, som kroknat af sig själf", Aho, Folklif.
kräka, v. tr., smyga sig på säl; dialektalt. Ahrenberg, Österut.

kursgången, "en kursgången sjuksköterska"; Hufvudstadsbladet 1901.

kusinson, sällsynt (äfven i hsv.). Nya pressen 1899.

kut, pl. -ar., sälunge. — Ahrenberg, Österut, Nya pressen 1900. Jfr Rietz och Saxén, 158 ff.

köling = göling, se d:o! Topelius, Vinterqvällar.

laga "du lagar mig svindlig", Nya pressen 1900, är ett ex. på utvecklingen af detta typiska finlandsord.

latläsare, lärjunge som för lättjas skull läser bakläxa eller har villkor.

libell, adm. Statskalendern.

linjekassör, -bokhållare, Statskalendern.

lungsotist, R. Lindqvist, Uppståndelse.

lunta, v. "i skolan, där han luntat sig fram", vanligt skolord; jfr Freudenthal.

luxa (vulgärt) lura; "en mansperson hade luxat honom på tio mark"; Nya pressen 1900.

långbänken: "det hade blifvit på långbänken", talspråk.

lägga: "lägga på banken" = sätta in på; Hufvudstadsbladet, H. Rönnberg.

löskomst, verbalsubst. till komma lös; "eldens löskomst"; allm. i Finland. Aftonposten, Hufvudstadsbladet, Nya pressen.

mandatorial, Statskalendern.

marra, kälta; mola, jfr Rietz, Freudenthal, Saxén 173, allmänt i Finl., Aina, Vid aftonlampan VIII.

medicinalverket, jfr skolverket; officiell term.

missrekommenderande, enstaka? Nya pressen 1900.

möjad = prydd, smyckad. Topelius, Vinterqvällar; provinsialism från Österbotten; jfr sv. *majad.*

nedarom = nedom; Nya pressen 1900; Jfr ytterom!

nuna, verb., halfsofva; talspråk.

nyssblifven = nyblifven; H. Westermarck. — I allmänhet motsvaras ord med ny- = nyligen i Sverige af ord med nyss- i Finland. Af svenska förf. har P. H. Ling nysssammansättningar i mängd.

nyssfallen, nyfallen. Aho, Panu; P. Nordmann.
nyssmålad, nymålad. Järnefelt, Bröderna.

omgång, pl. -ar, besvär, vanligt, Hufvudstadsbladet, Nya pressen; i Sverige har jag träffat det hos Robert von Kræmer, i hvars språk "finlandismer" stundom dyka upp.
ondgöras, enstaka, Aho, Panu.
ortsbo, på orten boende. Nya pressen 1899.
ovettas, dep., vara ovettig; vanligt i Finland, Hufvudstadsbladet 1900, R. Lindqvist.

pedagogiekandidat, Statskalendern.
ploginstruktör, Statskalendern.
posthaltpunkt, Statskalendern.
posttelegraftjänsteman, Statskalendern.
prolongation, villkor; "fått p. i historien", Aho, Till Helsingfors.
promotorial } Statskalendern.
protektoralier }
pyyta, fånga; "pyyta säl", jfr Saxén 202; Ahrenberg, Österut.

rackeri, rackartyg. R. Lindqvist, Satir och humor.
raffineri, raffinemang; Nya pressen, 1900.
ramma till, enstaka; J. Reuter, Berättelser.
referendariesekreterare, Statskalendern.
relaxation, Statskalendern.
repuls, underkännande; vanligt; "repuls i matematik". Nya pressen 1900.
räcka, dröja; "det räckte (inte) länge, innan", vanligt i Finland; talspråk; Järnefelt (Bröderna), Topelius, Hertzberg, A. Hultin, Ahrenberg.

senatorska, H. Westermarck.
sensida (enstaka), "på sensidan" = på efterkälken; J. Reuter, Berättelser.
sinna, eftersinna. Ahrenberg, Nya pressen; tyskt inflytande?
sisa, onomatop. bildning, enstaka; "gransångaren sisade". Ahrenberg, Österut.

siss (spion?), Carpelan, Finsk biogr. lex.

sju: "jag bryr mig sju om"; vanligt i Finland; Finska novellister I; Rafael Lindqvist, Satir och humor.

sjöfällning, sjösänkning. Statskalendern.

skogstaxator, Statskalendern.

skolanstalt, Statskalendern.

skolverket, skolväsendet; officiell term.

skrafla, jfr Rietz 597 a; J. Reuter, Berättelser.

skrinnkänga m. fl., skridsko-.

skyldigkänna, döma skyldig, vanligt i Finland; Nya pressen, Hufvudstadsbladet.

slabbertaska, slammertaska. Topelius, Läsning för barn.

slabbra[1], sladdra; vanligt i Finland; Topelius, Vinterqvällar, Läsning för barn.

slagg = stoft; "skudda slagget af sina fötter", C. G. Estlander i F. T. XIV: 465.

snyffel (pojkspoling; jfr Rietz 493), pojk-s.; Topelius, Vinterqvällar.

stollas, dep. Aho, Folklif.

stryka af, ge sig iväg; "hon strök af (till J.)"; Nya pressen, Hufvudstadsbladet.

ståhej (jfr behej), "ett sådant ståhej med den lärdomen!", H. Westermarck, 77. (Lånord från danskan; torde finnas i liknande former i sv. dialekter, jag har antecknat *stahej* i Sörmland.

summa, om bin, enstaka; "bien surrade och summade", (tyska?), Ahrenberg, Med styrkans rätt.

syrpa, enstaka, = sorpa; jfr Rietz 635 och Saxén 220; Topelius.

sysslolös = lösdrifvare; vanligt i Finland; Aftonposten, Nya pressen m. fl.

söndras, förekommer i betydelsen gå sönder: "en velociped söndrades"; Aftonposten, Aho, Folklif.

---

[1] Jfr Messenius, Signill: "hwad slaprar tu?"

tassig, vanligt vulgärord i Finland; jfr Rietz *tas*, 725 b; Topelius, Vinterqvällar.
telegrafanstalt = telegrafstation, Statskalendern.
telegrafchefskap (= styrelse), Statskalendern.
telegrafkontor, Statskalendern.
tillgöra(s) = åtgöra(s), vanligt. Nya pressen 1900.
tillgörande s. = åtgörande; Hufvudstadsbladet, Nya pressen 1900.
tillskottsafgift, tillskottsbiljett, tilläggs-; Statskalendern.
timskrifvare, Statskalendern.
torrfota, adv. Nya pressen 1900.
trumfig, jfr finl. trumfa till. Topelius.
tuffla, v. tr.; jfr toffla till ngn. Topelius Dram. dikt. I.
tum: "tum på saken!" = det tummar vi på, uppgjordt! Finska novellister I, Topelius, Vinterqvällar.

under: "för unders skull", Järnefelt, Bröderna.
underst adv., "underst bittida", vanligt i Finland; ännu Rietz anser det vanligt i Sverige.
understrecket, s. "i understrecket" = följetongsafdelningen; Nya pressen 1900.
undersåtskap, s. n. Aftonposten 1900.
undsättningslån, nödhjälpslån; vanligt i Finland.
uppbevara, "uppbevarade handlingar"; Litt. Förh. o. Upps. 1902.
uppförbacke, uppförsbacke, Aho, Folklif.
upphyra, förhyra, vanligt i Finland. Nya pressen, Hufvudstadsbladet.
uppiffande, uppiggande. Ur portföljen, II.
uppstigningsstation (= utgångsstation), Statskalendern.

varmdricka, H. Rönnberg.
vika in till ngn = besöka; allmänt i Finland.
vistelsebiljett, Statskalendern.
vårtagen, Ahrenberg, Med styrkans rätt, B. Gripenberg.

ängslagg: "längs ängslaggarna", Aho, Spånor, IV.
änkekandidatska, Hufvudstadsbladet 1901.
änkekollegierådinna
änkehofrättsassessorska
änkelagmanska
} Nya pressen, Hufvudstadsbladet, Statskalendern.
öfverst; "eger tillgodogöra sig *öfverst* skäligt arvode"; Litt. Förh. o. Upps. 1902.

II.

Nyligen ha två större bidrag till registreringen af den finländska svenskans afvikelser från högsvenskan publicerats, båda i Finland, nämligen de af professor A. O. Freudenthal utgifna samlingar, som gjorts i "Helsingfors svenska landsmålsförening", och magister R. Nordenstrengs uppsats "Finländsk svenska på 1700-talet". Som det alltid tycks vara fallet med dylika arbeten, att de, trots försök att se förhållandena allsidigt, endast ha giltighet för den ena sidans språkbruk, vill jag här från svensk synpunkt nagelfara en del uppgifter. Af lätt insedda skäl inskränker jag mig till detaljanmärkningar utan att recensera arbetena i fråga.

Af de hos Freudenthal anförda *finlandismerna,* äro mig från svensk litteratur och talspråk nedanstående ord och uttryck bekanta och böra således ur nämnda förteckning utgå.

anàgga, vanligt i Sverige i talspråk (citat hos Fröding m. fl.).
attan (svordom), vanligt i Sverige.
balùns (= bal), mycket vanligt i Sverige i skämtsamt talspråk.
blaska i betydelsen blanda (kort); vanligt i Sverige — bland kortspelare.
blyhartspenna; jfr *blyartspennfoder* hos Cederborg, Ungdomstidsfördrif II: 33.
blåna vb. tr.; vanligt i Sverige i uttryck som "blåna kläder" o. d.
förriga finns arkaiskt här och där, t. ex. hos Snoilsky.

glöta vanligt i Sverige i samma betydelse som hos Freudenthal.

gris, ett slags kortspel. Äfven i Sverige.

hattskrolla, mycket vanligt i Sverige.

håken, vanligt i Sverige.

hållig (= hållbar) vanligt i Sverige.

hårdt torde äfven ofta höras i Sverige i uttryck som läsa, rägna hårdt.

häljdagsblåsa mycket vanligt i Sverige.

hämdfull, ofta förekommande åtminstone litterärt i Sverige.

hösa (= ösa), förekommer åtminstone dialektalt ofta i Sverige (jag har själf detta uttal).

ikull torde vara minst lika vanligt som omkull — ordlistan till trots.

inpiga tycker jag mig ha hört i Sverige.

jenomandas känner jag väl till från svensk litt. — trots ordlistorna.

järna vb. tr. vanligt i Sverige.

järnhälsa mycket vanligt i Sverige.

máksis finns jämte maxyss.

me(d), "åka med två hästar" eller, kanske oftare, "åka med par" är det vanligaste uttrycket, ej "efter par".

mån = måne, månad; vanliga talspråksformer.

nödvuksen, finns äfven i Sverige; *nödväxt* t. ex. hos Hedborn.

rabiat vanligt i Sverige.

rännare äfven i Sverige.

skrolla se hattskrolla.

snarstukken vanligt i Sverige; åtminstone i östra mellansverige det vanligaste (ej snarsticken).

strandäg äfven i Sverige.

stryk = ful som stryk, mycket vanligt i Sverige — tyvärr.

stägga opp = öppna; höres ofta i talspråk i Sverige.

ʃutlukka vanligt i Sverige.

tordas istf. töras, mycket vanligt äfven i Sverige.

torpare (= örfil) äfven i Sverige.

trafikérbar, vanligt i Sverige.
undras, vb. dep. = undra; förekommer äfven i Sverige.

* * *

Till R. Nordenstrengs uppsats har jag följande tillägg och anmärkningar att göra, på samma gång jag vill ha betonat, att den är det hittills fullständigaste och riktigaste, som blifvit skrifvet öfver den finländska svenskan.

Porthans uttryck: "Bror är *med* mig af *samma* tanke" torde inte vara någon fennicism. Både *samma* och *lika* ha nämligen konstruerats med prepositionen *med*, ehuru nu endast lika kan styra detta ord och äfven detta vanligen styr som: "lika stor som han". Belägg på denna fras äro mångfaldiga; jag citerar ur högen fyra någotsånär samtidiga med Porthans: "alltså kan icke Fulko af Anjou vara en och densamma med svenska Fulko Fulbyter"; E. Tuneld i Vitt. Akad. Handl. 1755; "andra [sånger] finnas dock, som erkänna samme skapare med versen", Kellgren om Bellman, "så länge ... äro de för oss i samma klass med det vi icke veta", N. von Rosenstein, Saml. skr. II: 154; "kunskapen om vitterhet och smak i sin mån kan få samma slags visshet med lagstiftningen, statsklokheten ....", ibid. III: 86; vidare från 1880-talet: "Hoffvenius var med Rudbeck född på samma år", Atterbom, Minne af Olof Rudbeck; "Han bodde under samma tak med dem", Böttiger, Minne af J. H. Kellgren: "öfverlemnad åt främlingars vård, under samma tak med vansinnets offer", Böttiger, Inträdestal i Sv. Akad. "— — store män, hvilka — — — blifvit af samma tanke med Karl Johan", bref af C. N. Bergman 1856, cit. i "Ur dagens Krönika" 1888, sid. 18.

Såvida i betydelsen "såtillvida som" anmärktes af mig hos Runeberg och har nu iakttagits i Åbo Tidning 1771 och 1772 af Nordenstreng. Denna användning af ordet torde emellertid inte vara egendomlig för finländsk svenska, om den än kan ha hållit sig där längre än i högsvenskan. Jag har nämligen funnit exempel äfven i äldre svenska; så i Sv.

Akad. Handl. I: 150 (biskop Vingård): "Denna irrmening har dock i detta århundrade börjat förlora sitt värde, och torde än vidare alldeles försvinna, *såvida* erfarenheten öfvertygat oss, att Ordets verkan till en stor del beror af det mer eller mindre lyckliga sätt, hvarpå det föreställes", samt i samma arbete III: 227 (G. L. Oxenstierna[1]): "denna försiktighet blef dock här onödig, *såvida* fienden hade ingen kunskap om de Svenskas ankomst."

Värdsfolk har visst förekommit i Sverige, t. ex. hos C. J. L. Almquist; det intygas som lefvande af flera stockholmare; se ofvan s. 125!

Att *bila* skulle vara en provinsialism, förefaller mig mycket osannolikt. Det är åtminstone för mig synnerligen välbekant.

Hvad *röras* angår, så kan hvarken belägg från Ossian-Nilsson eller någon annans verser anföras som stöd för formens befintlighet i vårt tal- eller vanliga skriftspråk. Den tillhör den i min afhandling "Om den poetiska friheten" § 64 omnämnda typen af utbyte mellan refl. och deponens.

Rörande användningen af adverbet *föga* kan jag ge en serie citat, som synes mig tämligen nedslående för den, som tror på ordböcker. Den af mig hos Runeberg konstaterade användningen af adverbet i betydelsen näppeligen, som nu af Nordenstreng belagts på 1700-talet, är nämligen allmänt svenskt språkbruk långt in på 1800-talet. Det enstaka exempel, som docenten dr G. Kallstenius lämnat hr Nordenstreng från Warburgs litteraturhistoria behöfver man inte "stå undrande och spörjande" inför eller göra specialförklaringar till. Man kan nämligen inte läsa tio sidor gustaviansk prosa utan att träffa på föga = knappast. Exempel ur högen:

A. Leijonhufvud (Vitt. Akad. Handl. 1755): "*Föga* hafver Eders Kongl. Maj:t hunnit återkomma till Svea Rike, förr änn ...."

---

[1] Han var visserligen major vid Österbottningarna, men jag kan inte af Ättartaflorna finna att han vistats i Finland.

C. G. Nordin (Sv. Akad. Handl. I: 313): "*Föga* kunde i fält något företagas, som ej . . . rörde".

N. P. Gyldenstolpe (d:o, III: 17): "denna fordran stod *föga* att afstås".

Fleming (d:o från 1796, III: 122): "Man skall *föga* tänka sig en högre grad af medborgerlig ära, än den . . ."

J. R. Blom (d:o IV: 163): "*Föga* torde någon Författare hafva gjort ett större uppseende för sin tid än S:t Brita".

Atterbom (Sv. Litt.-Tidn. 1815): "ett visst parti, hvars numera oskadliga tillvarelse *föga* kan väcka någon polemisk uppmärksamhet".

Frasen "Hvad vi för öfr. böra göra, *vet man ej säga*" kan, såsom hr Nordenstreng antar, bero på finsk inverkan, men i likhet med docenten dr von Friesen tror jag ej att ett sådant antagande behöfver göras. Sålunda finnes hos J. H. Mörk, Thecla II: 27 "*Ingen wisste om hänne säga*, at den minsta af alla orena lustar blifvit hyster i hännes sköte."

Höra åt är för mig fullt rikssvenskt; jag har användt det i tryck många gånger och det intygas af stockholmarne.

Ingen tvifvel är liksom *ingen under* välbekant för mig, det torde vara allmänt mellansvenskt; likväl erinrar jag mig för tillfället inget senare belägg än hos Cederborg, Ungdomstidsfördrif I: 19: "Ingen tvifvel var mer".

(Forts. e. a. g.)

Ruben G:son Berg.

Upprop.

Ur Idrotts-Tidningen N:o 48, 1903.

Ang. utgifvande af ett idrottslexikon och samlande af ord till detsamma.

Olika idrotts- och sportarter ha inom Sverige under de senaste åren vunnit en utveckling, som i det hela är ganska glädjande. Med denna utveckling i sak följer ett nytt ordförråd, dels af svenskt dels af främmande ursprung. Dessa ord, hvarmed idrott och sport riktat vårt språk, saknas naturligtvis ännu till stor del i våra ordböcker. För språkmannen faller det af sig själft, att de borde samlas och för vetenskaplig bearbetning göras tillgängliga. Men utom sitt rent språkliga intresse hafva dessa ord naturligtvis en stor kulturhistorisk betydelse. Ordet vittnar om saken och om de föreställningar och vanor, som med densamma äro på en viss tid förbundna. Och för idrottens och sportens idkare och vänner torde det vara af stor vikt att få terminologien samlad, ordens betydelse och användning närmare preciserad.

Det är därföre undertecknade våga till den sakkunniga allmänheten och i första hand till denna tidskrifts läsare rikta en vördsam anhållan om biträde för uppteckning af idrottens och sportens ordförråd, sådant det för närvarande är i Sverige.

Föremål för uppteckning skulle vara alla ord och talesätt, som röra spjutkastning, diskus, simning, segling, rodd (med båt och kanot), bollspel af alla slag, gångsport, skrid-

skoåkning, skidlöpning, velocipedåkning, ridt, brottning, fiske och andra möjligen i denna förteckning ej särskildt nämnda idrotts- och sportarter. Med fiske menas då amatörfiske till skillnad från yrkesfiske; och en motsvarande inskränkning gäller segling. Till idrott hör naturligtvis också lek och dans. Och om någon vill utsträcka arbetet till uppteckning (beskrifning) af folklekar och folkdanser, så är det naturligtvis mycket välkommet. De vanliga salongsdansernas ordförråd torde vara alltför obetydligt för att förtjäna någon uppmärksamhet likasom dessa danser själfva ur konstnärlig och fysiologisk synpunkt äro jämförelsevis tarfliga.

Hvad om dessa idrotts- och sportarter borde upptecknas är alla i Sverige brukliga *ord* och *talesätt* med deras betydelse så noggrant angifven som möjligt.

Om orden icke skrifvas som de uttalas, bör uttalet angifvas så noga som möjligt.

Vid substantiv angifves flertalsformen, om sådan finnes. Vid adjektiv antecknas neutrum samt komparativ och superlativ, om de brukas (t. ex. vacker, vackert, vackrare). För adverb angifves komparativ, om sådan brukas.

För verb behöfver man veta preteritum och supinium (t. ex. springa, sprang, sprungit).

För att angifva betydelse och användning bör man (jämte beskrifning) anteckna brukliga talesätt. Den som kan teckna, om än aldrig så obetydligt, kan med några enkla konturer gifva ett bättre begrepp om ett ords betydelse än en lång beskrifning. För amatörfotografer påpeka vi, att de i sin kamera hafva ett förträffligt hjälpmedel att ersätta teckningar.

Man kan lämna antingen en sammanhängande uppsats öfver någon viss idrott eller enstaka ord och talesätt, flere eller färre. Ord och talesätt upptecknas bäst på små lappar, alla lika stora, lämpligt format är sedesformat eller half oktav d. v. s. ett vanligt skrifpappersark, viket i 16 delar. Hvarje ord och hvarje talesätt (med förklaring) skrif-

ves *på en särskild lapp.* Dessa kunna sedan ordnas efter behag.

På hvarje lapp antecknas längst ned till vänster (med lämplig förkortning) *hvar* ordet, uttycket eller talesättet är hördt, längst ned till höger *antecknarens namn* eller en förkortning af detta.

Önskligt vore också, att intresserade ville för ifrågavarande ändamål samla ord och uttryck ur *tryckt litteratur* — "excerpera". Som föremål för dylik ordsamling påpeka vi tryckta handböcker och anvisningar för idrotter samt idrottstidningar. På lappen antecknas då (nedtill) bokens eller tidningens titel i förkortning, årgång, band eller häfte samt sida, så att citatet kan vid behof återfinnas.

Meningen vore, att de inkomna samlingarna sedan skulle ordnas och samarbetas samt slutligen ingå i ett idrottslexikon, som af undertecknade skall utgifvas. Smärre partier af samlingarna kunde förberedelsevis publiceras i någon svensk idrottstidning. Därigenom skulle vinnas, att intresserade personer blefve hågade att utfylla möjligen befintliga luckor.

För dem, som vilja göra uppteckningar af idrottsord, kan den i 1903 års årgång af Svenska Landsmålen häft. 78 intagna, af undertecknad Ulrich författade uppsatsen om simidrottens ordförråd och fraseologi vara en ledning.

Alla bidrag till samlingarna mottagas med tacksamhet, vare sig de bestå af ett ord eller hundra. De, som lämna bidrag af större omfång, skola få idrottslexikonet sig gratis tillsändt.

Men hvad Ni vill göra, idrottsvän och läsare, gör det snart! Fyll en och annan ledig stund med uppteckning. Och sänd det till Språk och Stil eller någon af undertecknade.

Upsala och Stockholm den 1 dec. 1903.

J. A. Lundell.
Professor vid Upsala Universitet.

Arvid Ulrich.
Jur. Kand. e. o. Hofrättsnotarie,
Stockholm.

Smärre bidrag.

1. *Olsson (Olle).*

Nysv. *Olsson (Olle)* "grof militärtröja af ylle".

Detta ord har så vidt jag vet, icke fått en tillfredsställande förklaring.

Hjelmquist, Svenska Förnamn och Familjenamn s. 340, föreslår att betydelsen "ylletröja" skulle bero på anslutning till ordet *ull*.

I förbigående och utan försök till förklaring omnämnes ordet af Reinius, On Transferred Appellations of Human Beings s. 149, bland personnamn, använda i öfverförd betydelse om djur, växter o. s. v.

Min vän, docent K. B. Wiklund, har muntligen till mig framställt följande förklaring, som jag med benägen tillåtelse meddelar: *Olsson* är ursprungligen en vedhuggartröja och har fått sitt namn däraf, att i Stockolm alla vedhuggere heta Olsson.

Denna sista förklaring är otvifvelaktigt vida att föredraga framför Hjelmquists. Dock torde den icke vara riktig. Följande torde vara den rätta förklaringen.

Olsson är uppkallad efter "uppfinnaren", dåvarande kaptenen på Jönköpings regemente, sedermera majoren Olsson. Denne skulle nämligen ha föreslagit *Olsson* till användning i svenska armén. På Skillingaryd, Jönköpings regementes mötesplats, där jag själf för några år sedan fullgjorde min värnplikt, visste traditionen berätta, att namnet *Olsson* hade nämnda ursprung. För förklaringens riktighet talar enligt min åsikt, att ordet är väsentligen ett militärord, och att *Olsson* egentligen användes endast om en modellenlig *Olsson,* d. v. s. en grof tröja af grått ylle med en svart rand om lifvet.

Upsala i december 1903.

Eilert Ekwall.

---

2. En litteraturhistorisk notis.

I förra årgången sid. 96, tillbakavisade jag en anmärkning för tyskeri i stilen, som gjorts af G. H. J. Ljunggren i "Svenska vitterhetens häfder".

I samma litteraturhistoriska arbete anmärks (IV: 325) mot Hedborns dikt "Skapelsen", att den visserligen omarbetades af författaren, men att denne "dock lät kvarstå ett uttryck sådant som detta,

att den nyss väckta mänskoanden
tankspridd *vimlade*[1] på stranden."

Liksom i förra fallet öfverraskar det äfven här, att anmärkaren inte känner igen detta ord i denna betydelse från gustavianernas vitterhet, där det likväl är ganska vanligt. Jag anför ur Leopolds dikt "Försynen":

Och dock! Hvad är mot jord och himlar
en enda dödlig! — Ack, ett grand,
som, evigt bortglömdt, vräks och *vimlar*
i öknars ocean af sand!

Och från Lidners "Yttersta domen":

Prisa hans under, o jord! när du *vimlar*
i intets famn.

I samtliga fallen har anmärkaren tydligen gått ut från nutida språkvana och inte besinnat att nyromantikernas språk inte bara bestod af nybildade och tyska ord utan äfven i någon mån var ett med 1700-talets svenska och bar på de fel och förtjänster, som deras föregångare ägde.

[1] Ljunggrens kursiv.

R. G. B.

3. En danism.

I "Spridda studier", II: 71 talar Noreen bland andra modärna låneord från danskan äfven om *rank.* Han säger där bl. a.: "*Rank* betyder i svenskan 'som står ostadigt'. Betydelsen 'smärt' är' dansk. Den favoriseras emellertid af yngre författare alltifrån V. Benedictsson ("höga, ranka stammar" Lifsleda) och O. Hansson ("de ranka, grenlösa stammarna" Senhöstblad)."

Utom det att de gifna exemplen synas mig mindre lyckligt valda (eftersom respektive stammar nog kunna sägas vara ranka i betydelsen 'stå ostadigt') undrar jag om icke rank = smärt varit införlifvadt med vår litterära stil alltifrån 1800-talets början. Jag erinrar om Tegnérs och Lings användning af ordet; t. ex.

smärta, *ranka,* som ur intet vuxna
uppskjuta pelarstammarna
(Georg Adlersparres skugga till svenska folket.)

Se! *rank* hon är som ungan lind
(Agne, Sorgespel; Lund 1812.)

Ling har en not vid detta rank: Smal och hög; hvaraf tycks framgå, att han ansett ordet som lånord och böra förklaras. Det förekommer sedan icke så sällan, t. ex. hos Carl XV:

Rank som furan står i skogen.
(En vikingasaga. 8)

Lings danismer äro för öfrigt ganska många och merendels ännu mera påfallande än Tegnérs. En af de i våra tidningar så utomordentligt talrika danismerna bifogar jag till de af Noreen omnämnda. "En särskildt *inlysande* erinran härom framställer sig uti"; Dagens Nyheter $^{21}/_{10}$ 1901.

R. G. B.

Ett par ordförklaringar.

"Jamare".

Ordet 'jamare' betyder nu, som bekant, ungefär detsamma som ett 'glas', 'en bläcka' och förekommer särskildt ofta i förbindelsen 'ta sig en (liten) jamare'. Såsom man kunde vänta, synes ordet icke äga något inre sammanhang med jamaren par préférence eller katten, utan torde vara en helt lös ljudvits med blott rent yttre anslutning till verbet jama.

Detta 'jamare' synes f. ö. vara rätt ungt i språket, och jag har också blott några mycket modärna citat att anföra. I Gustaf Jansons Gamla Gastar förekommer: '(de hade) lofvat hvarandra att inte taga mer än en jamare'; i E. W. Hülphers Ångermanlänningar: 'Det var en glad tanke, värd en riktig jamare'; i Chicots Konstiga Kroppar: 'Tag en liten jamare till!'; och i Sigurds Fröken Jennys Konditioner får man veta, att 'mången olycklig älskare än i dag så gärna tar sig en jamare'.

Det torde nu helt enkelt vara ett namn på en spritdryck, nämligen *jamaika*rom, som är kärnan i denna 'jamare'. För några decennier sedan, innan konjaken och whiskyn nått sin nuvarande maktställning, spelade nämnda våtvara en betydligt mer framstående roll än nu. I sin berättelse Den nya tidningen låter Karl Kullberg en hederlig borgare, som står i begrepp att ge den nye redaktören ett kok stryk, inmundiga 'ett stort glas jamaika, som han rekvirerade troligtvis för att sätta sitt mod i jämnvigt med sin förbittring'; Elias Sehlstedt sjunger apropos en färd från Stockholm till Sandhamn:

'Jag köpte cigarrer och fem skålpund snus
Och jamaika på krus' —

och i Emelie Carléns Kamrer Lassman förekommer följande passus, där man tycker sig tydligt skymta den blifvande 'lille jamaren': 'Han beslöt gå ner i Strömparterren och ta sig en liten jamaika'.

Jag tar alltså för gifvet, att en 'jamare' ursprungligen är en 'jamaika'. Den rent yttre vitsiga anslutningen till verbet 'jama' låg uppenbarligen mycket nära till hands. Beträffande ändelsen -are förekommer denna, som bekant, äfven i åtskilliga andra i allmänhet skämtsamma benämningar på hvarjehanda spritdrycker t. ex. 'blandare', 'tankställare', 'sängfösare', 'uddevallare' (äfven och väl ursprungligen 'uddevalla' t. ex. hos v. Braun, Inqvarteringen), 'pilleknarkare', 'konjackare' (så t. ex. i Carléns Ett köpmanshus) eller 'konjagare', 'dramare' (hos Hülphers l. c.: 'Men det skulle han ha sig en dramare på och det en som kändes' — annars för mig obekant). Måhända kunde, åtminstone i eller annat af dessa ord, också föreligga en svag biton från ordet 'bägare' i betydelsen 'glas' ('ta sig en bägare'). För öfrigt är det naturligtvis väl möjligt, men icke alls behöfligt, att man först bildat ett 'jamaikare' och sedan af detta 'jamare'.

En afkomling af 'jamaren', fattad såsom en kvasi katt, torde väl den 'kattunge' vara som betyder en mindre toddy, toddyhalfva — det ofta förekommande 'en liten jamare' blir ju i självfva verket, fattadt efter orden, just = en kattunge.

Ett hos Dan i julnumret Midvinter 1902 förekommande 'kaffejamare' torde vara ett unikt exemplar: 'Ett kafferep hos moster ... det är ... helan och halfvan och tersen och ännu ytterligare några stycken små kaffejamare'. Ordet är väl framkalladt af bilden med 'helan och halfvan' etc. och sålunda rent tillfälligt.

Slutligen vill jag i förbigående erinra om, att en helt annan 'jamare' en gång funnits i svenskt språk, nämligen 'medjamare', en afläggare af det skämtsamma 'jama ja', 'jama

med' (t. ex. i Hist. Anteckningar och Bref af Joh. v. Engeström: 'Öfverste Aminoff jamade med ur samma ton' och i Carléns Kamrer Lassman: 'Hvart menar du det skulle burit hän, om jag jämt och ständigt jamat ja till allting'[1]). Detta 'medjamare' har jag antecknat ur Eric Ljung Päderssons svenska prosabearbetning af Reinick Fucks (1746), där det talas om 'Hycklare, Smickrare, Belackare, Medjammare, Spitsbofvar, Örnatasslare, Håfslinkor'. Ett par förmodligen äldre synonymer till detta 'medjammare' äro 'jaherre' och 'jabro(de)r'. Det förra fanns redan i fornsvenskan (Södervall), det senare har jag antecknat ur den äldsta svenska öfversättningen af Reyncke Foss (1621), där det motsvarar Ljungs 'medjammare': 'Hycklare, Smyckrare, Jabröder' etc. Såväl Weste som Dalin upptaga både 'jabror' och 'jaherre', men numera synas dessa ord så godt som alldeles ha fallit ur bruk. Båda orden förekomma f. ö. i tyskan och äro säkerligen importerade därifrån. 'Medjamare' åter är utan tvifvel rent svenskt och förefaller mig vara ett pittoreskt gammalt ord, som väl kunde förtjäna att lefva upp igen, så mycket mer som det tyvärr är ett faktum, att den sortens folk det betecknar, långt ifrån är utdödt.

"Osa katt".

Rietz upptar (s. v. osa) uttrycket 'osa katt', som han förklarar: 'säges, då någon skall straffas med katt (ett straffredskap bland sjömän)' och uppger såsom hemmahörande i Finland, Nylands län. Emellertid hade detta uttryck, åtminstone ett par decennier innan Rietz utgaf sin ordbok, förekommit i svensk litteratur och i sin nuvarande allmänna betydelse af 'det ser misstänkt ut, tycks vara fara å färde' *eller* 'någon anar oråd'. Ty, som bekant torde vara, har nu frasen 'osa katt' denna dubbla användning och betydelse — 'det osar katt' och 'någon osar katt'.

[1] Af annan, ehuru snarlik art, är följande jama i Carléns Paul Värning: 'Jag ... jag ... stammade han. -- Tala ur skägget, och stå inte där och jama'.

Se här några litteraturbelägg för uttrycket i dessa olika användningar.

a. I K. Kullbergs Domaren (1842) säger en gammal häradstjänare på tal om spökerier i tingshuset: 'Det var icke första gången som det osat katt kring knutarna af denhär tomten'; i visan En bättre verld sjunger Elias Sehlstedt:

'När det ständigt, om vi nagelfara,
Osar katt uppå vår lefnadsfärd —
Kan det väl så underligt då vara
Att man längtar till en bättre värld?'

I Chicots Humoresker till lands och sjös säger en fransman, som snokar efter krigskontraband ombord på ett svenskt fartyg: 'Det osar katt om säckarne, som ligga stufvade här öfverallt'; och i Tellanders Allmogelif i Vestergötland förekommer: 'Vell ente I stura er å hålla er i sjinne, sa dä osa katt här, sa I få se'.

b. I Crusenstolpes Morianen IV (1841) yttrar en af de sammansvurne om Gustaf III: 'Tänk om gunstig herrn osat katt och uteblir äfven från denna maskerad'; i Chicots Alabama förekommer: 'Det behöfs bara en fähund, som får gubben att osa katt, och sen var det aldrig värdt'; i A. Lundegårds Struense II: 'Struensee börjar osa katt! Plåstersmörjaren är rädd!' och i Sv. Amerikanaren $^{23}/_{6}$ 1903, enligt benäget meddelande af Dr Ruben Berg: 'En polisman, som såg honom, osade katt.'

I intet af dessa exempel, utom möjligen i det från Tellander, synes mig nu någon föreställning om en sjömanskatt eller annat dylikt redskap kunna skönjas.

Den transitiva, naturligtvis sekundära, betydelsen af osa = vädra är onekligen något egendomlig, men i själfva verket har verbet lukta (liksom ty. riechen) gått samma väg, och f. ö. är det väl antagligt, att just denna utan tvifvel äldre betydelseutveckling hos 'lukta' föranledt den motsvarande betydelseklyfningen af 'osa'. Jag återkommer strax

till några med 'osa katt' till betydelsen nära besläktade och helt säkert äldre uttryck med 'lukta', men vill först påpeka befintligheten af ett par andra med 'osa katt' besläktade fraser innehållande verbet 'osa', men med annat objekt än 'katt'.

Bland dessa erinrar jag först om det nog mindre allmänna uttrycket 'osa Karl Petter'. Det anföres af Rietz från Västergötland: 'dä osar Karl Petter' — 'dä osar emot' (Sdml.), hvilket åter 'säges, då någon vid en begäran får snäsor, hundsnus'. Hjelmqvist, Förnamn och Familjenamn, anför vidare (utom några muntliga belägg) ur Rääf, Ydremålet: 'Osa Karlpetter, möta häftigt motstånd, få hundsnus, blifva omöjligt' — om med opersonligt subjekt, som hos Rietz, framgår ej af frasens fattning. Därtill anför också Hjelmqvist ur Tollén, Mina hundår i Amerika, samma fras med personligt subjekt, men med verbet 'vädra' i st. f. 'osa': 'En vårta på näsan, ur hvilken 3 ständigt skälfvande hårstrån vädrade Karl Petter'. Hjelmqvist har ingen förklaring att ge af detta 'Karl Petter', men sannolikt är det väl en eufemism för käppen eller snarare daggen: jfr de af H. anförda 'Guld-Pelle' = dagg och 'Karl Johan' = dagg. I så fall och då 'katten' i 'osa katt' åtminstone på vissa håll synes ha uppfattats som sjömanskatten, skulle 'osa Karl Petter' stå denna fras ganska nära.

En annan med 'osa katt' besläktad fras med verbet 'osa' är det mera bekanta och som det vill synas ganska gamla uttrycket 'osa brändt horn', hvilket liksom 'osa katt' nu förekommer både opersonligt och personligt. Det opersonliga 'osa brändt horn', hvilket väl också är det primära, anses tydligen af lexikograferna som det enda korrekta: såväl Weste som Dalin ha 'där (här) osar brändt horn' — Dalin förklarar: 'där är farligt att gå, där vankas näsbränna' och 'här vankas hugg, slag, hårda ord' — och Schulthess 'det osar brändt horn', hvaremot ingendera registrerar 'någon osar brändt horn'. För detta opersonliga 'osa brändt horn' har jag emellertid blott ett, ehuru tämligen gammalt citat

att anföra, nämligen ur Gunno Dahlstjernas Gióta Kämpavisa, där det heter: 'Jag tror han känner redan här oosar bränt Horn'.

Däremot har jag åtskilliga (yngre) citat för det af lexikograferna negligerade personliga 'osa brändt horn'. I W. v. Brauns Calle (1843), i novellen Inqvarteringen, förekommer: 'Nådi baron, som osade brändt horn, gick sin väg litet skamflat'; i Topelius, Fältskärns Berättelser IV: 'Bror Svanholm skulle visserligen få osa brändt horn i den nu följande berättelsen' och i samma bok V: 'Då begynte teologerna att osa brändt horn i tidens luft'; i E. Wigströms Folkdiktning II: 'G. hade goda öron, näsa till att osa brändt horn och ett eländigt samvete'; i densammas Kardegille: 'Men friaren, han osade brändt horn och aktade sina löss för snufva'; och i G. Jansons Nils Dobblare II: 'Osar han brändt horn, Dobblare?'

Men om, som sagdt, lexikograferna äro eniga i att utesluta detta personliga 'osa brändt horn', äro de lika eniga i att i stället upptaga det personliga 'lukta brändt horn'. Redan den gamle Lind har 'jag luktade brändt horn (jag märkte oråd)' och Weste, Dalin och Schulthess ha likaledes personligt 'lukta brändt horn', hvaremot egendomligt nog ingen af dessa har det opersonliga 'lukta brändt horn', hvilket emellertid förekommer i andra ordböcker (t. ex. Widegren, 1788). Ur litteraturen kan jag f. n. blott anföra ett citat för hvardera formen. I lustspelet Det höga spannmålspriset (1813) förekommer personligt: 'Nu blef jag wäl utaf med henne: hon luktade nog brändt horn'; och i Messenii Blanckamäreta (1614) får Hertig Valdemar i den scen, där hertigarne fängslas (IV, 5), på sin sista replik:

'Jag hoppas Gudh skal oss bijstå,
Oss hielper aff Tyranners hand
Wisserligh wårt Fädernes land' —

af Kung Birger svaret:

'Förr skall luchta krut och bränt horn.
Sätter them i thet wärsta torn.'

Frasen 'lukta krut', som Messenius här använder såsom synonym till 'lukta brändt horn', har jag annars icke påträffat i denna betydelse. Det personliga 'lukta krut l. krutrök' (= ty. Pulver riechen) är däremot en gammal och fortfarande använd fras med betydelsen 'personligen deltaga i krig' (t. ex. i Fältskärns Ber. III: 'Den som luktat litet krut i sina dar, som bror och jag' och i v. Braun, Bror (1846): 'Jag som luktat krutrök på rent allvar' — jfr i Grubbs Penu Proverbiale: 'Dhen rädde duger intet i Krijg; Han kan intet luchta Krutröken')[1].

Beträffande det 'brända hornet' i och för sig vet jag ej, om det ursprungligen kan ha syftat på någon fara af speciell natur (som t. ex. är fallet i det nedan anförda 'Lunte riechen') och hvad i så fall denna fara kan ha varit. Om detta skulle vara händelsen, vore måhända följande ställe i L. Paulinus Gothus, Pestilentz Speghel (1623) att taga i betraktande: 'Så är icke Vnder, at en part uthi Pestilentziske tidher, ännu Rökia i theras Hws, och ther omkring på 3 eller 4 Orter, medh Bockehorn, och therigenom bliffwa befrijade för Pestilentzien'. Om man sålunda desinficierade pästsmittade hus genom att i och omkring dem bränna horn, blef naturligtvis också den mycket intensiva lukten häraf ett tydligt tecken till att päst där fanns, och den främmande, som 'luktade' detta brända horn, aktade sig utan tvifvel väl för en sådan plats. Från att syfta på denna speciella fara kunde ju sedan frasen 'lukta brändt horn' lätt ha kommit att användas om fara i allmänhet.

Men egentligen synes mig ett dylikt speciellt uppslag till det bildliga 'lukta brändt horn' icke vara nödvändigt: den omständigheten att den stickande lukten af brändt horn

[1] Härtill må erinras, att det personliga 'osa brändt horn' i det ofvan ur Fältskärn IV anförda citatet närmast har samma betydelse som detta 'lukta krut' (och icke den vanliga 'ana oråd'): 'Bror S. skulle visserligen få osa brändt horn [d. v. s. få lukta krut, vara med om åtskilliga strider] i den nu följande berättelsen'. Måhända beror denna användning af 'osa brändt horn' på en sen kontamination.

är så obehaglig och helt naturligt bär emot ('osar emot' som Rietz har) förefaller kunna vara en tillräcklig förklaring till bildens uppkomst. Härtill kan jag påpeka att i spanskan — jag har förgäfves sökt efter någon liknande användning af brändt horn i andra språk — förekommer en fras 'saber á cuerno quemado', alltså 'smaka brändt horn', hvilken anger 'att ett obehagligt intryck förorsakas af en underrättelse, en tillrättavisning eller en förolämpning'.

Verbet 'lukta' synes f. ö. länge ha haft den öfverförda betydelsen 'märka, ana (oråd)' och uppträder i denna betydelse med hvarjehanda andra objekt. Så förekommer i Kolmodins Biblisk Qwinnospegel I (1732): 'Lät intet märcka thet tu någon fara luchtar', hvartill jämför ib. II:

'Så gjorde Satan nu: När han begynte lukta,
At Jesus war den man, som honom kunde tukta'

Grubb har i Penu: 'Mången luchtar ondt förr än dhet kommer', och i Schroderi öfversättning af J. Magni Swea och Götha Crönica (1620) förekommer: 'Men Maximinus, antingen för then orsaken skull at han luchtade hugg, eller och....' hvilket senare uttryck tydligen är fullt synonymt med de personliga 'lukta brändt horn' och 'osa katt'. Vidare med objektet 'rök' i en svensk öfversättning af Holbergs Julstuga (1771): 'Jag så wäl som min man har nog luchtat röken' (d. v. s. här: 'haft nys om saken'), och hos Kolmodin l. c. I:

'Nu war then saken fast: doch månde jag befruchta
At Potiphar en rök med tiden månde luchta
Af thenna lönda brand' —

Detta 'lukta röken' eller 'en rök', där f. ö. betydelsen af 'oråd' mindre tydligt framträder, är åter att jämföra med det gamla uttrycket 'få rök l. röken af' = få nys om t. ex. i En svensk Ordeskötsel (1678): 'Han har fådt röken däraf, kommi under wädre därmed', i Svenska Riksrådets Protokoll 1640: 'Effter the tå hafva fått någon röök af samma visita-

tion' och ib. 1641: 'När H. Maij:tt fick röök och veder af bemälte boijort, kunde ingen holla H. Maij:tt'. Så vidare hos Lind: 'Han fick röken theraf'. 'Få rök af något' och t. o. m. ännu hos Dalin: 'Få. rök om någonting'. 'Röken' i dessa senare fraser hör väl f. ö. närmast till fsv. rök = lukt (äfven riuka, ryka = lukta, se Södervall), men har utan tvifvel senare uppfattats som 'rök' i vanlig betydelse.

Det ofvan ur Holbergs Julstuga anförda 'luktat röken' motsvaras i originalet af 'lugtet Lunten'. Detta, som det tyckes, ganska vanliga danska och äfven norska 'lugte Lunten' = ana oråd härstammar gifvetvis från det likbetydande tyska 'Lunte (Lunten, die Lunte) riechen', hvartill också franska 'éventer la mêche'. Oafsedt det citerade stället i Julstugan förefaller det mig nu ej osannolikt, att dessa danska och tyska fraser haft någon betydelse för utvecklingen af våra 'lukta brändt horn' och 'lukta röken'.

På tysk botten förekommer vidare med samma betydelse som 'Lunte riechen' äfven fraserna 'den Braten riechen' samt 'Mäuse riechen' (redan hos Luther och Fischart), med hvilken senare är att sammanställa det likbetydande engelska 'to smell a rat'. Schrader (Bilderschmuck d. deutschen Sprache) menar, att detta 'Mäuse riechen' hänger samman med 'Mäuse im Kopf haben', där Mäuse är = griller. Brewer (Dictionary of Phrase and Fable) anmärker åter om den engelska frasen: 'the allusion is to a cat or dog smelling out vermin', hvilket nästan förefaller mer plausibelt. Med anslutning härtill känner man sig frestad att i fråga om vårt svenska 'osa katt' tänka på en liknande kasus, nämligen på en kattvädrande hund. En sådan synpunkt förefaller också passa in på ett af Wander (Deutsches Sprichwörterlexikon) anfördt tyskt uttryck: 'Er riecht wo die Katze im Heu liegt (Riedlingen)', hvilken fras dock förekommer med annat verb än riechen i Fischarts tyska öfversättning af Gargantua (en uppl. af 1631): 'Ich weiss so wol as wolbart wo die Katz im Häw leit'. Wander anför också, men utan någon som

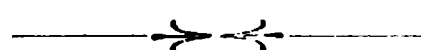
hälst källa, 'Es liegt eine Katze dahinter versteckt', hvilket uttryck torde sammanhånga (kanske blott såsom direkt öfversättning) med ett par romanska fraser, nämligen it. 'gatta ci cova' och sp. 'aquí hay gato encerrado', båda betydande ungefär 'här ligger något sattyg under' eller, om man så vill, 'här osar katt'. Ehuru nog äfven i fråga om dessa båda romanska fraser den ofvan antydda hund-synpunkten kunde vara möjlig och kanske också i någon mån spelat in, tror jag dock att de, liksom måhända också den nyssnämnda tyska med 'die Katze im Heu', snarare äro att sammanställa med vissa andra fraser än med 'osa katt', nämligen med uttrycket 'här ligger en hund begrafven' och dess talrika släktingar och paralleller, hvilka jag emellertid här får lämna åsido.

Men hvad nu speciellt 'osa katt' beträffar, får man ej förbise, att verkligt 'katt-os' är mycket intensivt, knappast mindre intensivt än oset af brändt horn, och att ett 'här osar katt' med fullt egentlig betydelse också faktiskt existerar och förmodligen länge existerat. För min del tror jag i själfva verket, att detta 'här osar katt' med egentlig betydelse funnits, innan det bildliga 'osa katt' kom till användning och då naturligtvis är utgångspunkten för detta senare. I det hela föreställer jag mig saken ungefär på följande sätt.

Från gammalt har verbet 'lukta' användts i bildlig betydelse dels (och måhända påverkadt af ty. riechen) transitivt = vädra, märka, ana (oråd), och detta både med objekt angifvande någonting starkt luktande, som käns och varskor på afstånd ('någon luktar brändt horn'), och med icke 'luktande' objekt ('någon luktar en fara, ondt, hugg'), och dels liksom synonymet 'osa', intransitivt med komplement af förstnämnda slag i betydelsen 'vara fara å färde' ('det luktar l. osar brändt horn'). Åtminstone i senare fallet är det gifvet, att liknande uttryck med fullt egentlig betydelse förut existerat (t. ex. 'det luktar l. osar brändt'). Förmodligen genom påverkan af fraserna med 'lukta' har verbet 'osa' omsider äfven kommit att användas transitivt d. v. s. då 'det

luktar brändt horn' var synonymt med 'det osar brändt horn', föranleddes man att till det närstående 'någon luktar brändt horn' bilda ett motsvarande synonym 'någon osar brändt horn'. Antagligen i jämförelsevis sen tid och förmodligen med direkt anslutning till ett redan förefintligt 'här osar katt' med egentlig betydelse, har man vidare, naturligtvis efter mönstret af det bildliga 'här osar brändt horn' och måhända äfven under inverkan af en mer eller mindre dimmig föreställning om det intryck 'katt-os'' gör på en hund, kommit att använda 'här osar katt' i samma bildliga betydelse som 'här osar brändt horn', hvarjämte det personliga 'någon osar brändt horn' likaledes under inverkan af en härvid kanske mindre dimmig föreställning om en kattvädrande hund, lätt kunde framkalla 'någon osar katt'. I det sålunda uppkomna bildliga 'osa katt' har redan mer tillfälligt eller på vissa håll ordet 'katt' fattats såsom 'sjömanskatten' (hvarvid kanske någon reminiscens af ett sådant uttryck som den gamle Schroderi 'lukta hugg' gjort sig gällande), och detta kan i sin ordning ha gifvit anledning till bildningen af frasen 'osa Karl Petter', under förutsättning då, att 'Karl Petter' är = dagg. Det af Hjelmqvist l. c. efter en enstaka meddelare från Närke anförda, med 'osa Karl Petter' synonyma och likformiga uttrycket 'Nu osar det Anna-Lisa, ska ja säja' torde väl närmast vara en lokal och tillfällig omstöpning af nämnda fras.

Åke W:son Munthe.

Brefstil och stridsstil från 1800-talets början.

I.

Journalord.

Den skarpa vitterhetsstriden i början af 1800-talet skapade naturligen en mängd mer eller mindre efemära ord och uttryck, som då lefde med ett intensivt lif, men af hvilka nu blott ett fåtal fortfarande äger bestånd i allmänna medvetandet, medan några endast återupplifvats i litteraturhistoriska eller andra vetenskapliga arbeten, som sysselsätta sig med denna tid. En intressant grupp af dylika uttryck utgöra beteckningarna på de olika vitterhetsskolorna och deras anhängare samt deras respektive polemiska journaler och stridsskrifter. En behandling af dem kan också, tror jag, lämna karaktäristiska bidrag till kännedom om det muntliga uttryckssättet på denna tid, då benämningarna ofta förekomma i den friaste brefstilen, eller i den hetsiga polemiska stilen och därigenom ej sällan få en mer lefvande momentan karaktär än den lugnare normalprosan. Emellertid kan min behandling af ämnet på inget sätt bli uttömmande och afser ej heller att vara strängt enhetligt genomförd, isynnerhet som jag varit i saknad af en del hjälpkällor, som i en universitetsstad lätt skulle stått mig till buds.

Materialet har jag samlat ur följande arbeten:

R. Hjärne: Dagen före drabbningen. Sthlm 1882. Citeras R.H.

Innehåller hufvudsakligen bref ur Lorenzo Hammarskölds brefväxling från 1802—1810. Brefvens form och språkuttryck äro af Hjärne ändrade, där olämpliga och oädla uttryck förekomma eller meningarna stympats; dock säger han sig ha vidrört med så lätt hand som möjligt, och hoppas, att intet af det väsentligen karaktäristiska i originalen härigenom gått förloradt. Se Inl. sid. VI.

G. Frunck: Bref rörande Nya Skolans historia. Uppsala 1886—91. Citeras Fr. Brefven från och med sid. 211 äro från 1811, de öfriga från 1810. Språket säges vara bibehållet, endast stafningen och interpunktionen ha modärniserats*.

Polyfem. Första samlingens första nummer utkom den 30 dec. 1809; andra samlingen började utgifvas 9 juni 1810, af den tredje utkommo de sju första numren i dec. 1810, den fjärde började juni 1811, den femte i dec. samma år. Dess fjärde nummer utkom väl den 2 jan. 1812 och samlingen innehåller 58 nummer, under det de öfriga blott innehålla 52. Den afslöts i medlet af juli 1812. Citeras Pol. Pol I. 23[2] betyder första samlingens 23:dje nummer, sid. 2.

Phosphoros aug. 1810—aug. 1814, fyra årgångar. Blott vissa prosauppsatser genomgångna. Första årgångens sista häfte utkom 25 jan. 1811, andra årgången började omkr. 18 april 1811 och sista häftet utkom 28 april 1812, tredje årgångens första häfte utkom i midten af juni 1812 och det andra i slutet af vårterminen 1813, fjärde årgångens enda häfte i slutet af aug. 1814. Citeras Phos. I. o. s. v.

Journal för Litteraturen och Theatern 27 febr.—9 juni 1810, 2 juli 1810—31 dec. 1811. Citeras Jour. 1810 l. 1811, efter sida.

Ur Esaias Tegnérs papper, urval af samtidas bref till Tegnér, utg. af Elof Tegnér, Sthlm 1882. Innehåller bref från 1801—1844. Angående utgifvarens förhållande till originalen ifråga om språket har jag mig icke något bekant **, men tror knappast, att de uttryck, som närmast intressera mig, kunnat undergå någon förändring af betydelse. Citeras E.T.

G. Ljunggren: Svenska Vitterhetens häfder, fjärde och femte delen, Lund 1890—95. Innehåller åtskilliga brefutdrag och bitar af tidningsartiklar etc. I några fall, där jag kunnat kontrollera genom jämförelse med Frunck, har det händt, att citaten ej äro korrekta eller åtminstone stympade utan att detta an-

* Det synes egendomligt, att ingen ännu fortsatt publikationen af denna brefväxling, som i såväl litteraturhistoriskt som språkligt intresse väl kan mäta sig med de Tegnérska brefven. Den lifliga stilen, det sjudande starka intresset för litteraturens och konstens framtid inom vårt fädernesland ge i mitt tycke dessa bref ofta en förmåga att gripa och elda och därjämte en intim karaktär, som icke i samma grad tillkommer Tegnér.

** Det är likväl oroande att Elof Tegnér företagit "språkriktighets"rättelser i Esaias Tegnérs bref och samlade skrifter. *Not af R. G. B.*

getts, men af någon större nackdel för mitt syfte torde ej heller detta kunna vara. Citeras Lj. IV, V.

Dessutom citeras någon gång Esaias Tegnérs bref, efter Elof Tegnérs uppl. af hans Efterlemnade Skrifter, Sthlm 1873—74. Svenska Akademiens Ordbok citeras SAOB. Kursiveringen af de för mitt syfte intressanta orden i citaten är gjord af mig. Äldre skrifters *w* återges ofta med *v*.

Auroraförbundet 1808—1810. 'Vi borde förbyta namnet Sällskapet Musis Amici i det mycket mer melodiska, innehållsfulla, originella *Auroraförbundet*' föreslår Atterbom år 1808. Naturligtvis ville han därmed undvika de pseudoklassiska bitoner, som vidlådde det förra namnet, och inlade i Aurora, som ju förr varit en ständigt framträdande personifikation i den sirliga stilen alltifrån marinismens och Spegels dagar ('Auroræ Håår' *), ett nytt innehåll, hoppet om en ny morgonrodnad i svensk poesi. Tydligt framträder detta äfven i ett yttrande af Atterbom vid Elgströms död: 'Jag skall trösta mig med den föreställningen, att den vänliga anden ännu ser mig och deltager i utvecklingen af våra gyllene ungdomsdrömmar. Han skulle ändock få se en skymt af *Auroras* uppenbarelse — men en högre Aurora väntade honom!' Fr. 162. Antagligen får man väl ej fatta *Aurora* här såsom ellips för Auroraförbundet, men det syftar väl på den nya poesi, som just kort förut framträdt i första häftet af förbundets tidskrift Phosphoros. I viss mån på förbundet eller åtminstone på hela den nya riktningen syftar väl också Agardhs yttrande om Elgström: 'Det var en stråle i *morgonrodnaden*, som försvann' Fr. 166.

Enligt Svenska Akademiens Ordbok, A 2689, användes *Aurora* elliptiskt för Auroraförbundet. Så förekommer det t. ex. användt af Askelöf Fr. 92, af Hammarsköld Fr. 160, af Atterbom Fr. 91. Ett annat uttryck, som väl snarast afser detta förbund, är *det Apollinariska sällskapet*, som

---

* När C. Fr. Dahlgren en gång i sin tidigare diktning talar om att 'Solen klär våg och fjällar med sitt guldhår' (Jfr Knut Fredlund, Carl Fredrik Dahlgren I. 148, Göteborg 1903) så förklaras möjligheten af en sådan bild genom påverkan från den sirliga stilen, där bilden så ofta användts, att den blifvit liktydig med 'strålar'. Man kan jämföra några danska exempel, hämtade ur Vilh. Andersen Danske Studier s. 89 f.: 'Kæm *Straale-lokker* ud til alles Velbehag!' utropar en entusiastisk diktare vid Frederik IV:s födelsedag om den 'gyldne Sool', och Ewald kallar solen 'Du milde Kiæmper med de *gyldne Haar*'.

förekommer i en not af Wallmark till ett bref från Hammarsköld, infördt i Jour. 1810 N:o 85. Benämningen har följande förhistoria. (Se Lj. IV. 72 f., 105 f. RH 400 f.) I Journalen 1809 förekom en kritik af Raynouards Tempelherrarne, där kritikern jämfört detta skådespel med Sophokles' 'Antigone'. Häröfver skref Hammarsköld några anmärkningar, som insändes till Journalen, men som Wallmark vägrade att införa. I anledning af denna vägran skref H. till Wallmark ett bref, som han ansåg vara afsedt blott för W. själf, och detta bref tryckte Wallmark i ofvannämnda Bihang till Journalen, då Polyfem offentliggjort anmärkningarna. I brefvet yttrar Hammarsköld: 'kan ni upptäcka en enda vesäntelig likhet dem emellan, då — oagtat vad Cretiken deremot än må ha att invända — eris mihi Magnus Apollo'. Härtill fogar Wallmark följande not: 'Jag hoppas att Förf. till det införda Svaret då verkligen skall bli ansedd som en Apollo. — Magnus kan väl här icke vara annat än tillnamnet Magnus, af någon mindre förbundsbroder i det Apollinariska sällskapet, t. ex. Måns Apollo, Jöns Apollo, Amadeus Apollo etc., ty huru skulle Förf. erkänna någon stor Apollo utom sig själf? ~'. Jöns och Amadeus syfta på Hammarsköld, som redan 1803 utbytt sitt namn Lars mot Lorenzo, och Atterbom, hvars nyantagna namn Amadeus stått att läsa i en dedikation på Palmblads exercitiedisputation 1809. Som man ser innefattas såväl Hammarsköld som Atterbom i benämningen på sällskapet. Något litterärt sällskap, hvari dessa vid denna tid bägge varit medlemmar, existerade icke; Hammarsköld hade erbjudits medlemskap i Auroraförbundet, men sagt sig blott vilja bli bundsförvant, RH Inl. XCIX, och Vitterhetens Vänner, hvari bägge varit medlemmar, var upplöst; men ryktet förband redan Polyfems anhängare med Auroraförbundets män. Namnet associeras naturligtvis äfven med skaldebenämningar som 'broder i Apollo', i SAOB anfördt redan från Dalins Argus, och 'Apollos son', användt, enligt samma källa, t. ex. af Leopold.

Af Aurora träffas också en afledning *aurorister* som beteckning för förbundets medlemmar, hvilken icke upptas i SAOB. Tranér talar Fr. 40 och 41 om *auroristerna,* Atterbom Fr. 120 'Hvad oss *aurorister* angår', vidare Askelöf Fr. 99. och Ljunggren har upptagit ordet i Vitterhetens Häf-

der, t. ex. Lj. IV. 67. Någon hetsig färg som partibenämning har ordet icke, där jag iakttagit det.

Hos Palmblad träffas i bref till Elgström (citeradt från talspråket?) på tal om Phosphoros: 'Titeln, vignetten, det "*aurorafärgade* papperet på pärmerne", andan och tendensen lära nog ändå väcka det allmänna skriket' Fr. 113. Naturligtvis är här sammanhanget med Auroraförbundets namn tydligt, liksom äfven vid Elgströms namn på första häftet af Phosphoros 'den *aurorafärgade* skriften' Fr. 125. Adjektivet *aurorafärgad*, liksom också substantiven *aurorafärg* och *aurora*, användes enl. SAOB, A 2689, ehuru numera mindre brukligt, om 'färg med den rödgula skiftning som framträder på himlen vid morgonrodnad'. Hos Livijn Fr. 362 träffas ett uttryck 'den *aurora-hårfärgade* magistern'. Troligen syftar detta icke på Atterbom eller någon annan af auroristerna, ehuru i samma bref Livijn berättar, att han varit tillsammans med fosforisterna i Uppsala och tyckt, att en viss magisterton vidlådt Atterbom. Det ansluter sig snarare direkt till den vanliga betydelsen af aurorafärgad och afser troligtvis en magister Lundblad. Livijn berättar nämligen, att han träffat Agardh på hans resa ner till Lund. hvarvid denne 'svor erbarmligen öfver den aurora-hårfärgade magistern. Karl Jurgens (= Agardhs namn i Pro joco) *är en stor vän af nyttigheter'* Fr. 362. I ett föregående bref (12 sept. 1811) hade Hammarsköld underrättat Livijn om att denne Lundblad befann sig i Stockholm och ämnade utge ett svenskt-latinskt lexikon etc., hvadan väl mannen äfven varit på tal emellan dem, då de strax därefter träffades i Stockholm, och i ett bref af den 4 nov. beklagar sig Agardh häftigt öfver denne magister Lundblads stämplingar i Stockholm och Uppsala emot hans bokhandel samt öfver konkurrensen ifråga om ordbokssaken; till Agardhs förlagsartiklar hörde nämligen äfven ett latinskt lexikon, som redigerades af A. O. Lindfors. Stridigheterna i ordbokssaken voro redan i gång i september 1810. (Jfr Fr. 372—374 och 141 not 3).

Lyceum Prospektet 12 dec. 1809. 1:a häftet aug. 1. sept. 1810 2:dra häftet aug. 1811.

Redan år 1805, flere år innan Auroraförbundet stiftats, hade Hammarsköld och Livijn talat om att utge en litterär tidskrift. Den omnämnes i deras brefvexling än som '*vår Journal*', än under den tilltänkta benämningen '*Selene*' RH Inl. XCIII ff. Det slutliga namnet *Lyceum* är enligt Ljunggren hämtadt från Reichardts 'Lyceum der schönen Künste'.

Ännu den 3 sept. 1809 skrifver Hammarsköld till Livijn, att han nog tänkt på 'Selene', men den 19 kallar Höijer den redan med namnet Lyceum. Den 18 oktober skrifver Hammarsköld åter till Livijn och ber honom lämna vissa bidrag till tidskriften, 'emedan vi *Lyceister* med hvarje häfte ämna att sätta oss allt mer i opposition mot Journalisterna' RH 372. Här ha vi partinamnet redan färdigt och detta till och med, innan ännu ens prospektet till tidskriften utsändts. Senare användes ordet af Elgström 1810, då han talar om bokhandlaren Deléns förhållande till *lyceisterna* Fr. 96, således närmast om tidskriftens redaktion samt i ett bref, anfördt af Ljunggren IV. 68, 'skola vi sjelfve (= auroraförbundets medlemmar) i egen sjelfständighet våga oss till strids och kanhända äfventyra att gisslas af *Lyceisterna'*, vidare af Palmblad och Atterbom Lj. IV. 69. Ordet användes i dessa exempel i motsättning mot auroristerna. Hos Tegnér, då han 1810 talar om *Lyceisternas* prospectus Lj. IV. 74, återfinna vi samma användning som i Elgströms första exempel. I motsättning mot Auroraförbundet använder äfven Ljunggren ordet t. ex. IV. 79.

Ett annat uttryckssätt är det, man finner hos Agardh den 29 oktober 1809, då han säger att han vill tala med *herrar Lyceister* om Lings 'Kärleken' ET 36. Äfven detta uttryck är alltså färdigbildadt, innan tidskriften själf sett dagen.

Lyceum betecknar såväl tidskriften själf som ett häfte däraf i Palmblads en smula zeugmatiska: 'Det är således du, som skall recensera vår journal i *Lyceum*, men i *det nästa?'* Fr. 290. Genitiven *Lycei* förekommer t. ex. hos Palmblad Fr. 139 och pluralen i betydelse af (sådana usla) tidskrifter som Lyceum träffas i Jour. maj 1810 sid. 443: 'Gerna må hvar och en liten skribler sätta sig ner och ge ut Polyfemer och *Lycéer* och hvad de allt heta eller skola heta'.

Slutligen förekommer hos Atterbom afledningen *Lyceisk:* 'den *Lyceiske* Granskarn af Hr Adlerbeths öfversättningar' Phos. II, 281. På tillvaron och användningen af detta adjektiv pekar också Pamblads djärfva vits: 'Med skadeglädje skall jag påse, huru du och Atterbom brottas på de *(e)lyceiska* fälten' Fr. 356.

Sällskapet Pro joco stiftadt sommaren 1809.

Sällskapet Pro joco stiftades sommaren 1809 af Hammarsköld, Agardh och Askelöf. Jämte detta namn, som

emellanåt förkortas till *Pro joco,* använde medlemmarne själfva jämsides *Sällskapet för det löjliga,* som t. ex. förekommer i första numret af sällskapets tidning Polyfem. Det gaf anledning till en skämtsam ombildning i Wallmarks Journal. Livijn skrifver nämligen till Hammarsköld i nov. 1810: 'Men hvad tänken I på, som ej söken vederlägga de så kallade recensionerna öfver Läsning i hvarjehanda och Quintus Calaber. Det är de mest hårdragna kvickheter jag nyligen sett — det enda verkliga spectacle (?), som där finns, är transposition af sällskapet för d. löjliga till *det löjliga sällskapet*' Fr. 168. I Jour. för 13 okt. börjar också en insändare: 'En värd Ledamot af Sällskapet för det Löjliga, som man numera för korthetens skull kan kalla *det Löjliga Sällskapet*' sid. 958, och äfven senare förekommer denna benämning t. ex. s. 984. Citeradt från Journalen förekommer uttrycket i Pol. II. 39. Från samma källa har naturligtvis äfven Palmblad upptagit det, då han — utan arg afsikt eller med hetsighet — använder det i ett bref till Hammarsköld, Fr. 156, där han ber att med första få veta 'hvad så väl *det löjliga sällskapet,* som i allmänhet hufvudstadens förståndiga människor' säga om ett hans mellanhafvande med Wallmark. En liknande, men ej förlöjligande transposition använder Elgström, som ber Palmblad att snart sända Phosphoros till Stockholm 'å *det skämtande sällskapets* vägnar, där jag ofta vederkvicker och uppmuntrar mig' Fr. 125, och en annan dylik träffas i Atterboms 'Rimmarbandet' Pol. I. 49[16], där en Rector Scholæ uppträder och säger: '*er skämtande Orden* skall bestå af lutter ungdom'. Orsaken till omflyttningen torde, jämte sträfvandet efter korthet eller förlöjligande, äfven vara svårhandterligheten af 'sällskapet för det löjliga', som i ledig brefstil och tal ej så lätt kan förses med genitivändelse eller eljest utbildas. På samma sätt möter oss Atterboms Lycksalighetens ö under namnet '*Den lycksaliga ön*' hos Palmblad, Fr. 319 och hos Atterbom själf Fr 333, och *Fågel blå* synes först ha benämnts *Blå fågel* t. ex. Atterbom Fr. 229, Hammarsköld Fr. 240, 257, 295. I förargelsen öfver att ej få sköta tidningen Polyfem utan inblandning af medlemmar af Pro joco, kallar Askelöf en gång sällskapet för '*pseudosällskapet* Pro Joco' Fr. 88, och uttrycket återvänder i Hammarskölds svar till Askelöf Fr. 94.

Polyfem 30 dec. 1809 —juli 1812

Om vi nu rikta vår uppmärksamhet på den ur Pro joco emanerade tidningen Polyfem, så möter oss en brokig

mängd ordbildningar. Sitt namn fick tidningen 'emedan dess utgifvare hade beslutit att endast se rätt fram' skrifver Hammarsköld den 18 okt. 1809, RH 371. I samma bref säger han, att de ämnade utgifva 'ett litet *flygpapper* under namn af Polyfem'. För närvarande äro väl de vanliga benämningarna *tidning* och *tidskrift*; mindre vanligt är väl *dagblad*. I början af århundradet synas åtskilliga benämningar ha brukats. Det ofvannämnda *flygpapper* har jag äfven funnit användt af Atterbom Phos. II. 190 om Tidning i blandade ämnen, som benämns 'ett af Herr Emanuel Bruzelius utgifvet *flygpapper*'. I senare fallet är det visserligen brukadt förklenande, men denna betydelse är icke den enda, som synes af exemplet från Hammarsköld. Alltför vanligt har väl ordet ej varit, det upptas icke af Dalin, som däremot har *flygskrift* och *flygblad*. 'Flygskrifter' träffas t. ex. i Phos. I. 384; mera brukligt än 'flygpapper' har tydligen *dagpapper* varit. Det upptas hos Dalin, ehuru såsom föga brukligt, och han hänvisar till 'Dagblad'. Jag har träffat det i Phos. I. 384; Hammarsköld skrifver 1809 'Askelöf kommer med nästa års början att utgifva ett komiskt *dagpapper*' RH 392, vidare läses det i Pol. I. 34[1], III. 1[3] (Palmblad) samt i dikten Markallion och Kerberos i Pol. V. 24[3] med hufvudton på sista stafvelsen: 'Och drog till harnesk Halles lärda *dagpapper*'. Jämte *flygpapper* och *dagpapper* förekommer äfven förklenande *ströpapper*, 'eländiga föråldrade Tyska ströpapper' skrifver Atterbom i Phos. II. 190. Lika ofta om ej oftare än *tidskrift* träffas på denna tid *journal*, hvilket alltså betecknar en fullkomlig olikhet med nutida språkbruk. I Wallmarks Journal och i Polyfem användes ofta det enkla *blad* t. ex. '*Bladet* Polyfem' Jour. 1810, sid. 335, hvarmed må jämföras Polyfems underrubrik 'Ett *blad* att läsa på sängen'. Märk ock Askelöfs 'allmänna *papper*' Pol. II. 23[1]!

Jämte formen Polyfem förekommer någon gång den utökade formen *Polyphemos*, t. ex. i en parodi i Pol. I. 35[2], som är undertecknad: 'Gifvit i min grotta på Sikelias kust. *Polyphemos*' samt hos Stjernstolpe, Andra Sändebrefvet från månen 1814 (där ordet är användt om redaktören, Askelöf, se nedan!). Här är afsikten att skämta med fosforisternas, grekvännernas opposition mot latinska eller förfranskade former som Sisyfus eller Sisyf; i stället för dessa ville de ju återinföra den grekiska ändelsen -os.

I en kvick uppsats mot Polyfem med titel 'Om yttranderätten', införd i Wallmarks Journal 26 mars 1810, skrifver Stjernstolpe 'Jag är för liten att tukta *jetten Polyfem'* s. 283 och i ett bref från Livijn några månader senare talar denne om *den oskyldige jätten* Fr. 89; på samma sätt Palmblad '*jätten Polyfems* förvandling till en sirlig och grann herre' Fr. 214 och 'Bruzelius har i dag, stött öfver sista numret i Polyfem, kastat sin handske åt *den väldige jätten'* Fr. 219; äfven Schönberg '*den* omtalte *väldige jätten Polyfem'* Fr. 79. Häraf uppkommer så småningom den enkla benämningen *Jätten,* som vi finna i Polyfems 'Käringsaga' Pol. I. 46[1] samt i Ljunggrens 'egna sig åt *Jättens* tjenst' Lj. IV. 118. Nämnda 'Käringsaga' var svar på en grof artikel i Nya Posten kallad 'Trollet eller den påflugne (saga eller icke)' handlande om Lasse Luns (= Hammarsköld) och Oxfösaren (= Askelöf, anspelning på hans utseende, upprepad i Stjernstolpes andra månbref, där det står, att Polyfämos är på oxmarknaden i Västerås), som tillsammans grunda en tidning *Trollet* (Lj. IV. 118). Ännu ett liknande Polyfemnamn är *den gamle resen,* som användes af Hammarsköld Pol. IV. 7[1], under det att en xenieförfattare i Pol. IV. 20[4] tilltalar Polyfem *du väldige Rese.* Nära dessa uttryck står också Atterboms 'En spotsk, förmäten Här, anförd af en *Titan'* Pol. I. 49[7], som väl afser tidningen. N:r 84 af Wallmarks Journal, den 10 april 1810, innehåller en af Wallmark själf skrifven artikel 'En liten bigt inför Polyfem'. Där omtalas en kritik som slukas af 'Polyfem,

Monstrum horrendum, ingens, cui lumen ademtum'

och detta återges i Pol. I. 39[1] såsom bevis på 'plumpa uttryck eller så kalladt pöbelovett i Journalen'. I samband med detta namn står väl äfven Carl Lindegrens uttryck 'det rasande *Vidundrets* käftar', 'ur *Vidundrets* våld' i hans stridsskrift mot Kapten Baggfot angående 'Tungusiska teatern' s. 12, hvilken är något tidigare än Wallmarks 'Bigt'. På dessa benämningar återgår kanske Atterboms 'Grüsse mir schönstens *das Ungeheuer Polyfem'* Fr. 219, där åter ett öknamn öfvergått till nära nog smeknamn.

I en not till Polyfems första nummer läses: 'Polyfem var enligt gamla urkunder en namnkunnig Cyclop eller Jätte med ett enda öga midt i pannan'. Vi ha redan sett, att 'Jätten' blifvit ett af tidningens namn. Ett annat är *Cyklopen.* Så talar Gjörvell om 'en koalition emot *Cyklopen'*

Fr. 42, Hammarsköld frågar Askelöf 'Hvarför sänder du mig inga exemplar af *Cyclopen*' Fr. 74, och Palmblad omtalar 1811 för Hammarsköld, att Askelöf lofvat 'att ännu ett halfår draga ut med *sin cyklop*' Fr. 301. Till Livijn, som i ett bref till Hammarsköld talt om att militärerna i Västergötland ej voro Polyfems vänner, skrifver denne 'Att hufvudlösa krigsknektar äro gramse på *cyklopernas öfverste* skadar intet' Fr. 45 och i Pol. IV. 10² vänder sig Hammarsköld till Journalen:

Frukta ej att *Cyklopernas Drott* skall sluka dig, Pysling! —
För hans läckrare gom är du för mager min sann.

Äfven 'det enda ögat' har gett anledning till ett Polyfemnamn. Den 25 mars 1810 förekommer nämligen i Journalen ett 'Samtal om *den Enögda Tidningen*', sid. 280, och denna benämning upptas så af Charlotta Vrangel, gift d'Albedyhll, 'Gefions' författarinna, som i ett bref till Wallmark af den 9 april skrifver, att hon med förtrytelse sett striden mellan '*den enögda tidningen*' och hans Journal, Fr. 34. Närmast denna benämning står tilltalet 'Och du, *Rundöga*' i ett fredsförslag mellan Polyfem och Journalen Pol. III. 12². Anders Schönberg, också en vän till Wallmark, talar en smula föraktfullt om '*det polyfemiska arbetet*' Fr.. 67. I detta sammanhang kan ju äfven nämnas, att Atterbom i ett bref till Hammarsköld Fr. 154 lofvar, att en dikt skall på sagd tid 'ligga i *Polyfems håla*', hvilket alltså vill säga hos redaktionen. Härmed kan jämföras att Valerii visa 'Polyfemerne' börjar: '*Kulans* ängsliga cykloper' samt att mötesplatsen för kommitterade för Första Markallsnatten brukade kallas *Spelunca* eller *Polyfems grotta*.

Pluralen af Polyfem förekommer i ett bref af Leopold Fr. 184 i nomina proprias vanliga pluralbetydelse: 'utgifva *Polyfemer*, Fosforer och Eleganttidningar' samt redan tidigare, den 14 maj 1810, i Journalen s. 443 'Gerna må hvar och en liten skribler sätta sig ner och ge ut *Polyfemer* och Lyceer'. Vanligare användes dock pluralen för att beteckna nummer eller exemplar af tidningen. Så Atterbom: 'min erkänsla för de öfversända *Polyfemerna*' Fr. 77, 'fler *Polyfemer*' Fr. 90, 'nya *Polyfemer*' Fr 91, 'alla mot sig riktade *Polyfemer*' Fr. 394; likaså Palmblad: 'Den hemkommande Axel öfverförde *Polyfemer,* men af dig ingen skrifvelse' Fr. 365. I ett bref till Hammarsköld ber Atterbom denne:

'Tacka *Polyfemen* hjärtinnerligen för hans duktigt "ropande röst i öknen". Polyfems ungdomsstyrka tyckes überhaupt återvända i en mer idealisk gestalt' Fr. 229. Tillägget synes visa, att man här bäst fattar Polyfemen som tidningen. Ofta kan man emellertid ej afgöra, huruvida tidningen eller redaktören afses, och i många fall ha naturligtvis användarne af uttrycken ej heller brytt sig om eller afsett att precisera detta. I sin 'Bigt' tilltalar Wallmark antagonisten med 'Nådige Polyfem ~ dig', och i sitt svar säger Hammarsköld: 'Herr A. (= Signaturen under 'Bigten') ~ skriker sig hes mot den stackars Polyfem, hvarmed förmodligen skall förstås dess redaktör' Pol. I. 33[5]. Man ser häraf, huru nära till hands det låg att låta Polyfem äfven betyda redaktören. Själf tecknar Askelöf sig så i ett bref till Hammarsköld Fr. 66, senare talar Atterbom om att 'enlevera *Polyfem in duplo,* nämligen den skrifna och den kroppsliga' Fr. 154 eller skrifver till Hammarsköld '*Polyfem* är här nedre med ett gladt lag af vänner' Fr. 238; äfven Palmblad använder ordet så Fr. 240 och likaså Tegnér 1812: 'Huru må Hammarsköld och *Polyfem?* Påminn den senare, att han lofvade mig en samling af sitt blad' Eft. Skr. I. 87. I Stjernstolpes andra Månbref (1814) får han som nämndt heta *Polyfämos.* Signaturen användes slutligen, liksom pluralen, äfven om nummer af tidningen. Hammarsköld skrifver 'Ingelgrens exemplar af gårdags *Polyfemen'* Fr. 241, Atterbom talar om 'omdömen om sista *Polyfemen'* Fr. 326 och om 'denna dags *Polyfem'* Fr. 385, och i ett bref från Hammarsköld finna vi också sammansättningen (det nu medföljande) *Polyfemsnumret* Fr. 242. I Journalen talas helt enkelt om 'de följande *Bladen'* (Polyfem nyss nämndt i kontexten) Jour. 1810 s. 336 eller om *Lördags-bladet af Polyfem* Jour. 1810 s. 308.

Liksom af Lyceum bildas *lyceister* och till Aurora *auroristér*, få vi till Polyfem *polyfemister.* Första gången jag har antecknat ordet är i Pol. I. 12[3]: '*Polyfemisterne* säga väl att', och det förekommer där i ett fingeradt samtal mellan motståndare mot Polyfem, hvilket sålunda tyder på, att det redan var vanligt i talet. I Journalen förekommer det den 10 och 11 april 1810 i uttrycket '*Herrar Polyfemisters* allvetenhet' och '*Hrr Polyfemister*' och vidare i Pol. I. 42[1]. I likhet med alla partiord har det naturligen helt olika känslovärde användt af olika personer. Så beklagar sig Tranér

i ett bref till Wallmark på det högsta öfver den som pådiktat honom, att han 'vore *polyfemist.* Argheten — fortsätter han — har ingen möda ospard att skymfa och smäda, ingen gräns för sitt gift' Fr. 38. Helt olika låter det, då Askelöf omtalar, att Agardh sagt Tegnér vara 'en ifrig *polyfemist*' Fr. 87. För öfrigt användes ordet t. ex. af Agardh Fr. 105, 148, 247; af J. G. Oxenstierna, skalden, muntligen enligt Askelöfs uppgift Fr. 68; af Livijn, då han citerar 'allmänhetens' omdöme om 'de dära polyfemisterna' Fr. 152; af Palmblad Fr. 258; af Hammarsköld, då han i bref till brukspatron Spaldencreutz, den nya riktningens gynnare och förste mäcenat, talar om 'oss stackars polyfemister' som icke just äro gynnade af den gud, som utdelar skatter och ägodelar Fr. 144. Ordet upptas naturligen äfven af litteraturhistorici, t. ex. Lj. IV. 97.

Ett annat namn på polyfemisterna träffas i Pol. I. 29[1] i parodien på Leopolds 'Det slutande århundradet', där andra strofen slutar med utropet 'O, *Polyfemer*'. Formen sammanfaller alltså med pluralen af Polyfem, hvilken vi redan påträffat i två andra användningar. Hösten 1811 utkom andra samlingen 'Visor och Sångstycken' af Valerius, där en visa bar öfverskriften *Polyfemerne.* Kort därefter innehåller Polyfem en visa, där Valerius parodieras, och där man finner följande rader:

Tryckt af granskarns miskundslösa händer
Ädle Struthio * mången blodstår göt;
Ack! hans ära mer ej återvänder,
Klämd till döds i *Polyfemers* sköt.

Pol. IV. 28[3].

I november samma år skrifver Atterbom, vid ett tillfälle, då tvist rådde mellan polyfemister och fosforister: 'Vakten eder väl, *herrar polyfemer,* att icke på eder må användas språket: de hafva velat vara öfvermåttan vise och äro blefne dårar' Fr. 385. Att ordet 'polyfemer' här valts i stället för 'polyfemister', beror nog på, att det, särskildt efter Valerii användning af ordet, hade en mer förarglig klang. Betecknande är ock den hotande benämningen 'herrar'. På liknande sätt skrifver Palmblad under tvisten om hans öfversättning af Tiecks 'Ritter Blaubart': 'Annars är[o] edra re-

* Wallin.

censioner, *gode herrar*, och edra anmärkningar däröfver något kosteligt' Fr. 233. Utan hetsig färgning förekommer uttrycket 'herrarne' i ett bref från Palmblad: 'Något yttrande om *herrarne af polyfemistiska ligan*, har undertecknad ~ icke kunnat upptäcka' Fr. 140. Här ha vi alltså ett nytt uttryck för 'polyfemister'. Tidigast har jag sett detta uttryck hos Askelöf i ett bref på tyska till Hammarsköld: '*die Kerle von der polyfemistischen Lige*' Fr. 69. Likaså ber Atterbom Hammarsköld: 'Hälsa Askelöf, Elgström, Rääf och *hela polyfemiska ligan*' Fr. 121, och en annan gång önskar han, att han befunne sig 'i kretsen af den *glada polyfemiska ligan*' Fr. 138. Af Palmblad kallas Askelöf vid Blåskäggstvisten 'själfva hufvudet för *den stränga, obevekliga ligan*' Fr. 236. Ännu ett annat uttryck är: 'det gemena packet som kallas *Polyfems anhang*' Pol. I. 33[2], framställdt, som vore det sagdt af motståndarne, och begagnadt äfven af Livijn i hans Fejde- och Varningsbref i Pol. I. 43[2], hvilket är undertecknadt med Wallmarks, Granbergs och andra 'journalisters' öknamn. I Stjernstolpes ofvan nämnda artikel 'Om yttranderätten' förekommer slutligen 'O! hvad jag är *Polyfem och konsorter* förbunden' Jour. 1810, s. 283.

I slutet af mars 1810 lästes i Dagl. Allehanda följande epigram:

Medel att utrota Cykloper.

Låt dem tjuta i fred och lemna dem blott åt sig sjelfva;
Vargar, när hungren blir stor, rifva hvarandra ihjäl.
Lj. IV. 99.

Härpå svarade Polyfem (I. 28[3]):

Ej de cyclopiske vargar af hunger kunna besväras,
Då vår Litteratur skänker dem åtlar i mängd.

Den första af dessa beteckningar på polyfemisterna '*cycloperna*' förekommer redan tidigare i ett bref från Grubbe februari 1810, där han i samband med den nya tidskriften Polyfem talar om 'de nyssnämnda *cyclopernas* ~ förmätenhet' Fr. 18 samt i 'Lindegrenska libellen' mot Baggfot sid. 3: 'Förfärlige *Cycloper*'. Ordet är ursprungligen menadt som skällsord; polyfemisterna beklaga sig i en artikel 'Till skrikarne mot Polyfem' Pol. I. 38[2] öfver att motståndarne gifvit dem 'det pöbelaktiga öknamnet' Cyklopiske vargar och säga i fortsättningen att de 'än under namn af *Cykloper*, än

under andra namn skulle vilja kasta skugga på våra seder och framställa oss i en ofördelaktig dager'. Sedermera upptas det af cykloperna själfva och deras vänner i Uppsala först mer citerande, förargadt eller hotande som Pol. I. 26[4] 'vilde Cycloper', Pol. I. 43[2], Pol. II. 11[3] 'bistre Cycloper' Pol. II. 35[4]: 'Herrarne (h. e. Cykloperne), Polyfems utgifvare, de der elaka menniskorna', sedan mer aftrubbadt t. ex. Livijn till Hammarsköld 'Därest du eller någon af de öfrige *cykloperne* icke vill ~' Fr. 52, Palmblad: 'ditt råd i förening med *cyklopernes'* Fr. 250. Äfven singularen användes: Elgström frågar Palmblad 'om han vill af *någon cyklop* begära en recension öfver Himmelskartorne' Fr. 128; Lindegren är rädd för 'den vanärande misstankan att vara *Cyklop* och stå i Polyfems sold' 'Till sjökapten Baggfot' s. 2 (tidig användning!); Jour. 1810 s. 984 *'en cyklop'*; Pol III. 12[1] 'den påträngande *Cyklopen'*.

Ett annat uttryckssätt är det från bibelspråket (Pauli bref till *de Epheser* o. s. v.) hämtade och vid denna tid synnerligen omtyckta, som vi återfinna i Elgströms *'De cykloper* anmäla sin vördnad och tacksägelse för Eleganzen' (d. v. s. Eleganttidningen, se nedan!) Fr. 125. I några fall beror kanske uttrycket här liksom i poesin (jfr Berg, Den poet. frih. i 1800-talets diktning s. 182 f., som dock ej tyckes anta tyskt inflytande) äfven på inflytande från tyskan och danskan t. ex. i Lindegrens hexameter:

Så voro mine berömlige Svenner —
Men *de Cykloper*
voro försupne, snuskige, stinkande, enögde sluskar

i 'libellens' fria öfversättning ur Odyssén s. 10. Där förekommer äfven uttrycket 'de Greker'. Det vore af intresse att se, om dessa uttryck tidigare förekomma i öfversättningar från klassici.

Liksom vi redan träffat på 'den polyfemistiska ligan', så förekommer naturligen äfven den cyklopiska motsvarigheten härtill: 'Hälsa vännerna af *den cyklopiska ligan'* skrifver Palmblad Fr. 116.

Den direkta motsvarigheten till Polyfem såsom namn på Askelöf tycks vara ovanlig, jag har blott antecknat den hos Atterbom 'Hälsas dessutom — det förstås — till *den bistre cyklopen'* Fr. 154, där man lika väl om ej bättre kan fatta uttrycket som afseende tidningen. Askelöfs vanliga

cyklopnamn är *storcyklopen.* Uppkomsten synes ligga klar i ett par exempel från de **Franckska** brefven. Palmblad skrifver till Hammarsköld i slutet af feb. 1811: 'Olyckligtvis är läsesällskapets kommissionär i dag lika **försumlig** som *den store cyklopen* själf vis-à-vis Östgöta nation' Fr. 250 och den 3 mars till samme man: 'Det är godt och väl med *storcyklopens* bekantskap med ~' Fr. 251.. Att uttrycket afser Askelöf, framgår tydligt af några andra ställen i Franck. Palmblad skrifver nämligen något senare till Askelöf angående Polyfem: 'Den stora nationen förlåter din uraktlåtenhet, men ofta måste vi ur vår samling tillägga de numror, som alldeles icke komma' Fr. 289. Hvad åter angår 'den stora nationen', så afses därmed Östgöta nation. Man jämföre Palmblads 'Atterbom sitter ~ och sammanskrifver ett i går påbörjadt "Tal ~", hvarmed han i morgon tänker traktera *den stora nation.* Det hade varit roligt, om du på detta landskap varit närvarande' Fr. 273 samt Atterboms: 'det ~ Tal, jag höll för en tid sedan på östgöta landskap' Fr. 301. *'Storcyklopen'* användes senare af Palmblad Fr. 251, 321, 332 samt af Karl Stenhammar Fr. 318. Så vanligt och allmänt antaget som namnet 'Polyfem', synes det ej ha varit.

Af Atterbom kallas polyfemisterna stundom helt enkelt *'de stockholmiska vännerna'* Fr. 356, en gång *'Auroras stockholmska bundsförvandter'* Fr. 91. I Nya Posten 1810 benämnas de *'Hrr Hammarsköld et Comp.'* Lj. IV. 161 eller *'Lasse Luns & Komp.'*, med anspelning på Hammarskölds gamla namn Lars (enligt Livijn Fr. 231). Detta uttryckssätt påträffar man äfven i tyska tidningar att döma af en öfversättning från 'Das Morgenblatt' i Jour. 1811 s. 478—9, där det talas om 'Herrar Achim v. Arnim, Brentano, Görres, & Kompani' samt 'Hrr Achim, Clemens & kompani'. Ett motstycke till 'Polyfem och konsorter' ha vi i Esaias Tegnérs *'Hammarskölds & konsorters'* Eft. Skr. I. 105 (1814). Samma uppfattning, att Hammarsköld är hufvudmannen för den nya riktningen i Stockholm, ligger äfven till grund för en annan bildning, *Lorenzofloden,* som första gången påträffas i Wallmarks 'En liten bigt inför Polyfem' Jour. 1810, s. 336, där han tilltalar polyfemisterna: 'Men, ehuru jag således bör tro, på Herrarnes egna försäkran, att hela verldens kunskaps-demon farit in i dem, liksom fordom en annan demon i Gergesenernas hjord (för hvars ändalyckt Gud dem bevare!) så att man nu, i stället för att, som i de

fordna Riddartiderna resa till månen efter en liten flaska vett, blott behöfver resa till Stockholm (som på långt när icke är så besvärligt), der en *Lorenzoflod* deraf Ons- och Lördagligen utgjuter sig ~'. I en not står så —, för att, en smula enfaldigt, förmildra eller vilseleda — vid Lorenzoflod: 'Stor flod i Norra Amerika'. På detta utfall svarades i Pol. I. 39[3] med en Xenie 'En Americans Bigt för *Lorenzofloden'* och redan dessförinnan får Journalen det rådet, att den dagligen bör 'badas i *Lorenzoflodens* vatten' Pol. I. 35[2]. Äfven förekommer uttrycket i Livijns ofvannämnda 'Fejde- och Varningsbref' Pol. I. 43[2]: '~ så gifves det likväl få som äga det mod och den styrka i själen, att de våga motsätta sig denna *Lorenzo-flod,* som Ons- och Lördagligen utströmmar'. Polyfem utkom, som bekant, onsdag och lördag. Härpå syftar också ett groft uttryck i Stjernstolpes stridsbidrag i Jour. 1810, s. 282 'den åtminstone *Ons- och Lördagliga smuts,* med hvilken sjelfva den otäcka trycksvärtan tyckes frukta kamratskap'. Uttrycket mildras kanske något litet, om man sätter det i sammanhang med Wallins parodi på Lyceum 'Något om Gaturenhållningen', där ju anspelningarna i alla fall ej äro absolut direkta på grund af sagoformen.

I sammanhang med dessa Hammarsköldsbildningar må äfven omnämnas några ord, som hänföra sig till Hammarskölds namn i Pro joco 'Zoilus'. I Polyfem I. 7 förekommer en förteckning på Hedersledamöterna af Sällskapet Pro joco och denna undertecknas *Zoilus* Broder Sekreterare. Delvis härpå syftar väl Atterboms uttryck Pol. V. 35[2]: 'I skriken öfver våra *Zoiliska* recensioner hvarföre mäkten I ej bevisa det *Zoilus-lika* i vårt förfarande'. Särskildt det sista yttrandet sammanhänger dock närmare med det begrepp om Zoilus som framträder i ett bref från Höijer 28 nov. 1806: 'Äro då Stockholms vitterlekare som den der ovettiga och dumma *Zoilen* qui (parmi les Muses) ne savoit rien faire et empechoit les autres de faire?' RH 249. Användningarna af namnet återgå ju på den småaktiga kritikern af Homeros, hvilkens namn redan i forntiden användes apellativt för att beteckna en gnatig tadlare. Hammarsköld tyckes redan före Pro joco-tiden ha antagit namnet. Härpå synes mig åtminstone tyda Livijns 'om tiden tilläte, gjorde du rätt väl, om du, för att hålla *Zoiliska* bolaget i credit, deröfver (d. v. s. Valerii 'Qvinnan') författade en estetisk

kritik, 1 maj 1806, RH 241. Tillägget 'Jag hade annars tänkt, att du och jag kunde ingå ett sådant Compagnie. Har du något emot det?' afser tydligen ursprunget till benämningen. Med syftning på Hammarsköld läses i Jour. 1810, s. 468: 'om i Tyskland personer finnas, som tjena till mönster för andra Länders *Zoiler*' och i Markallsnätterna: 'Ej i ett endaste land så starkt är *Zoilernas* vanvett'.

(Lifbergs lefverne 1811.) Livijn var under 1809 och 1810 sysselsatt med en komisk roman 'Johan David Lifbergs lefverne', hvaraf första och enda delen utkom i början af 1811. Den innehöll bland annat satir mot svenska akademien och deras anhängare. Häraf kommer det sig, att Livijn i ett bref till Hammarsköld, kan använda *lifbergisera* i en betydelse som blir ungefär liktydig med skämta. Han ber vännen 'att, när du nästa gång omnämner Atterbom ~ du alldeles ej begagnar namnet Amadeus ~ all tillgjordhet är löjlig ~ Och hvem vet, om jag ej kunde få det infallet att något *lifbergisera* däröfver' Fr. 242. I januari 1809 omnämner Hammarsköld den tillämnade romanen som 'Herr Lifberg' RH 284, i juli samma år talar han om 'de meddelta *Lifbergska* sångerna' RH 333 i betydelse af 'sånger ur Lifbergs lefverne' och i september skrifver Livijn från Marstrand: 'Tonen här emellan borgerskapet och garnisonen är rätt nu *Lifbergisk*. Således kan du finna, att man ej alltid har så odrägligt ledsamt' RH 361. Slutligen skrifver Palmblad, mars 1811: 'För Göteborgs räkning följa också 25 ex. *Lifbergar*' Fr 267.

För att återgå till Polyfemorden så märkes att äfven bidrag till Polyfem l. stycken i Polyfems stil få sina benämningar. Atterbom skrifver: 'Medfölja några *polyfemica* af Ingelgren' Fr. 340, och Hammarsköld begagnar en annan afledning, i ett bref till Livijn: 'Till belöning för de *polyfemistica* du öfversändt ~' Fr. 56. Såsom liktydigt med skarpa stridsartiklar i Polyfems stil förekommer ordet 'polyfemisteri' användt af Hammarsköld 1819: 'några bitar gammalt äkta *Polyfemisteri* i bokform' Lj. V. 285, afseende hans då utgifna 'Allmänna Journalistens Hederskrans'. Fullt konkret är väl användningen icke i detta exempel och än mer abstrakt användes ordet af Tegnér 1812, då han säger att 'ingen förnuftig menniska kunde finna något *Polyfemisteri* i Iduna' Lj. IV. 565.

Adjektivafledningarna af Polyfem äro flere. Redan förut ha vi träffat *polyfemistisk* (Palmblad) Fr. 140, samt

polyfemisk (hos Schönberg och Atterbom) Fr. 67, 121, 138. Det senare förekommer äfven användt af Atterbom i Phos. II. 188 och 189 'den *Polyfemiska* skriften', sid. 191: 'de *Polyfemiska* citaterna'; af Lindegren: 'Hr Baggfots *Polyfemiska* arbeten' a. arb. s. 8. Enligt citat af Atterbom (Fr. 330—331) förekommer ett af metern bekräftadt *polyfemsk* i ett epigram af Hvasser i Falu Tidning 1811: 'I *polyfemska* rim och vers'. Att ordet ej behöfver ha framkallats af metertvång visar Palmblads 'Förmodligen är din finger framme i *polyfemska* poeteriet' Fr. 351. Ännu en afledning har jag träffat hos Arwidsson i hans Inledning till Livijns 'Samlade Skrifter' s. XVI (Örebro 1850): 'Uti sina bref tillkännager han (= Livijn), att de fordna *Polyfemitiska* åtgärderna utgjort ett hinder både för hans och de andra medarbetarnes fortkomst'. Adverbielt användes 'polyfemisk' i Wallmarks Journal, den 14 maj 1810, s. 442: 'Jag mins nog, i början af 80-talet, huru alla slags förryckta och Mörksens Tidningar * i ordets egenteligaste bemärkelse, lika *polyfemiskt* trotsade förnuft och smak'. Betydelsen närmar sig väl 'oförskämdt'. Af Cyklop(er) har jag blott anträffat bildningen *Cyklopisk,* som ju förekom i Polyfems svar på Allehanda-xenien Pol. I. 28[3] samt hos Palmblad Fr. 116. För öfrigt har jag sett ordet blott i Pol. II. 13[4] (Atterbom, Rimmarbandet):

Dessa öron skola Er beskydda
För hvart vildsint och *Cyklopiskt* svärd

samt hos Leopold, som kallar Polyfems spådomar, att med Phosphoros en ny och bättre poesi skulle framträda, för 'de fordna *cyklopiska* profetiorna' Fr. 238. Af alla dessa adjektiv tycks *polyfemisk* vara det mest brukade; *polyfemister* såsom partinamn synes däremot varit vanligare än *polyfemer,* bland annat väl af den orsak, att det sista ordet användes i en del andra bemärkelser.

Jag öfvergår till Uppsalalägret och dess tidskrift Phosphoros, hvaraf första häftet utkom den 20 aug. 1810. Redan den grekiska formen på ordet visar på dess egenskap af *Phosphoros aug. 1810—aug 1814.*

---

* Bokhandlaren Joh. Jac. Schildt utgaf 1782 'Mörksens Tidningar eller Allehanda för i Natt' samt 'Förryckta Tidningar', om hvilka i Journalen 1811, s. 733, eget nog anmärkes: 'Skrifarten är rolig och satirisk. Ändamålet är att bestraffa tidens oseder och laster.'

stridsskrift mot den franska smaken, som hyllade de latinska eller franska namnformerna. Första gången tidskriften antydes för allmänheten, sker det dock under morgonstjärnans stympade form Phosphor, nämligen i den sonett, hvarmed Palmblad dedicerade sin exercitiedisputation till Atterbom år 1809: 'När *Phosphor* glöder re'n och morgon bräcker'. Fullt bröto sålunda fosforisterna ej genast med dessa gamla namnformer, som efter hvad nedan skall visas äfven ha haft inflytande på bildandet af sammansättningar. Fulla formen är emellertid den ojämförligt vanligaste. Den förekommer t. ex. hos Elgström Fr. 21, 96, Atterbom Fr. 78, Hammarsköld Fr. 34, 58, Palmblad Fr. 101, 112, allt detta, innan den ännu utkommit. På sid. 130—402 i Frunck begagnas Fosforos en 60 gånger af Hammarsköld, Atterbom, Palmblad, Elgström, Hedborn (Fr. 133), Agardh och Livijn, under det *Fosfor* användes ungefär lika ofta som den längre formen af Hammarsköld (ett tiotal gånger hvardera), eljest blott af Palmblad två gånger Fr. 345, 395, af Atterbom en gång Fr. 325. För öfrigt förkortar särskildt Atterbom namnet ofta till Fosf. (stafningen väl Fruncks). Den kortare formen använder äfven Askelöf i bref till Tegnér 1810, ET 37. 'Phosphoros' heter den t. ex. i Pol. II. 30[3] och i Jour. 1811, sid. 1162. Den latinska formen, med andra stafvelsen betonad, träffas, när Atterbom skämtsamt citerar, huru bokbindar Hagrell i Linköping utropar 'den stora beryktade *Fosfórus*' Fr. 325 och samma betoning får ordet för meterns skull i en skämtdikt af Atterbom, Fr. 359: '*Fosforos*' fjärde blad från gudasalen går'. Här heter genitiven *Fosforos'*, en annan gång Fr. 90 *Fosfori* (likaledes Atterbom), hos Hammarsköld Fr. 281 *Fosfors*, och hos Palmblad i bestämd form *Fosforens* Lj. IV. 534.

I bestämd form talar Elgström om tidskriften: '*Fosforn* har gjort mycket uppseende' och 'Det är bäst att hopsmälta den (= Schlegels 'Jämförelse') till *Fosforn*' Fr. 128. Eljest förekommer bestämda formen äfven som namn på häfte af Phosphoros. Atterbom skrifver: 'Innan få dagar ligger den nyaste *Fosforn* för dina ögon' Fr. 275, 'Nu har du väl läst sista *Fosforn*' Fr. 354, 'På femte *Fosforn* sättes redan' Fr. 381, äfvenså Fr. 369 samt 378 'nya *Fosforn*'. Palmblad använder en annan form 'Oss fägnar den välvilja, hvarmed ni emottager den nya *Fosforen*' Fr. 289 och hos Atterbom förekommer Fosforos oböjdt i bestämd mening 'den nyaste

Fosforos' Fr. 189. Pluralen förekommer i samma betydelse som ofvan 'Polyfemer' i det där från Leopold anförda citatet: 'utgifva Polyfemer, *Fosforer* och Elegant-Tidningar' Fr. 184. Som beteckning för häften af Phosphoros har jag träffat det hos Palmblad: 'Förleden natt afgick med länsposten ett ansenligt parti *Fosforer*' Fr. 282.

Den vanliga prosaiska benämningen på häfte af tidskriften är *fosforhäfte*. Så Atterbom 'i under beredningskomitén liggande *fosforhäfte*' Fr. 253, 'andra *fosforhäftet*' Fr. 291, vidare Fr. 301, 326, 330, 338 och 379; på samma sätt Hammarsköld Fr. 281, 295 och 370 samt Palmblad 1813 Lj. IV. 467. Det af Ljunggren använda '*Fosforoshäftet*' Lj. IV. 184 har jag ej anträffat från denna tid. Att den kortare formen föredrages, beror naturligtvis hufvudsakligen på bekvämhetsskäl, men därjämte naturligen på de grekiska formernas ovanlighet under föregående period. Visserligen skämtade fosforisterna mycket med dessa akademiska former Tibull, Horaz, Sisyf o. s. v., men i kompositionsformen af Phosphoros måtte ej känslan af afsmak för dessa former gjort sig så starkt gällande, att man trotsade ovigheten i ett uttryck Phosphoroshäfte. Det är först i senare tider, då ju de franska formerna så godt som alldeles dött ut, som en dylik bildning kan få fart. Emellertid använder äfven Ljunggren ordet *fosforhäfte*, t. ex. IV. 422 och i rubriken 'Sista Fosforhäftet'.

Dessutom förekomma i den fosforistiska brefväxlingen en del skiftande poetiska benämningar på tidningen eller dess häften. När Elgström klagar öfver att man i Stockholm 'ej får uppstirra mot *det fosforiska skenet*' så tidigt som han väntat, emedan tidskriften blifvit fördröjd (Fr. 124), bör man sammanhålla detta med den första antydningen om Phosphoros på Palmblads disputation 'När Phosphor glöder ren och morgon bräcker', med tidskriftens bekanta vignett, där man ser en uppgående stjärna, som kastar sina strålar öfver det romantiska landskapet, samt med hela kretsen af fosforisternas drömmar om en ny dag för Sveriges vitterhet. Elgströms andra benämning *'den aurorafärgade skriften'* är föranledd af aurorafärgen på omslaget, hvilken var vald för att beteckna de unge skaldernas hopp, att en ny morgonrodnad, en ny Aurora med dessa dikter skulle uppgå i litteraturen. På dessa förutsättningar — tänk särskildt på vignetten! — hvilar också benämningen *fosforstråle*, som an-

vändes för att beteckna häfte af tidskriften. I sept. 1810 säger Atterbom: 'Emellertid, *när Fosf. utsänder sin andra stråle'* Fr. 135, i oktober talar han om 'den tredje *Fosfor-strålen'* Fr. 152. Här är alltså sammansättningen bildad, och äfven 1812 använder han ordet, då han säger, att Dahlgren insändt en dikt, som var så vacker, att den 'får skåda dagen vid nästa *fosforstråle'* Lj. IV. 361. Mer prosaiska äro namnen *oktober-Fosforn* Fr. 170 och *november-Fosforn* Fr. 183, likaledes Atterboms-benämningar. Sista Fosforhäftet kallades af Palmblad *Fosforens sista glans* Lj. IV. 534. I Hymnen till Phosphoros Pol. II. 24[1] hälsas den: 'Hell dig, tindrande ljus, *du den blida morgonens stjerna!'* Närmast härpå grundar sig kanske i fredsförslaget mellan Polyfem och Journalen, Pol. III. 12[2]: *'Morgonstjernan* har ju redan uppgått'. Till samma föreställningskrets, satiriserad, hör också ett uttryck i Journalen 1811, s. 1162 i en Föreläsning öfver svensk stil, där författaren indelar skalderna i Solar, Planeter och Kometer, och sedan han beskrifvit Kometerna såsom 'Författare, hvilkas begrepp, lika med kometernas kärnor, äro omgifna med en tjock dunstkrets, som förhindrar både dem själfva att klart och redigt skåda objekterna och andra att med redighet se hvad de egenteligen vilja beskrifva med deras (sina) i töcken framställda tankar' låter Läraren falla in: 'Skulle man ej svärja på, M. H., att det är beskrifningen på en hel hop af våra planeter till och med af första storleken, ifrån *Morgonstjernan Phosphoros* ända ned till den minsta satelliten?' En annan utgångspunkt för denna benämning kan man finna i ett citat från Stjernhjelm i Jour. 1811, s. 305:

Och tu som Himmelshögd bepryder öfver alla,
Tu qwicke Phosphorus, then wij på Swenska kalla
Then ljufwe Morgonstjern' — o. s. v.

Fosforisterna hade först tänkt utge en del af prisdikterna i Auroraförbundet i en samling, som skulle nämnas *Orphika.* Det var denna idé, som sedan ombildades och förverkligades i Phosphoros. Vignetten till den senare är i det närmaste densamma som den man tänkt sig till Orphika. Den beskrifves af Palmblad 1809: 'Nattstycke, i fonden ljusning, och en nyfödd stjärna uppgår' Fr. 114 not 3. Äfven detta yttrande bidrar att belysa de föreställningar, ur hvilka alla dessa stjärnbenämningar utgått. Ännu

en dylik använder Atterbom Fr. 219: 'Vi få nu snart den äran att underställa dina ögon *decemberstjärnan*' d. v. s. decemberhäftet. Atterbom synes i allmänhet vara den uppfinningsrikaste i fråga om poetiska namn på 'månadsskriften'. I ett bref till Palmblad, som förebrått honom oklarheten i några dikter i Phosphoros, frågar han denne, om ej de 'hvilkas hedrande omdöme till någon grad kan belöna oss' skulle tviflat på deras allvar och kallelse 'om vi börjat *vår eldskrift* trivialt' Fr. 132. Nära detta uttryck står Askelöfs benämning på fosforhäfte, då han klagar öfver att Fosforos aldrig utkommer på rätt tid: 'Ännu synas ju inga *fosforiska elddon*' Fr. 311. Att benämningen äfven är skämtsamt menad visar t. ex. följande annons i Journalen 1810 s. 260: 'Till salu finnes: Phosphoriska Elddon, utan friction, uti polerade Engelska bleckfodral, med ljusstake, deviser, vaxstaplar och reserv-stickor, passande till Presenter för Herrar och Fruntimmer på födelse- och namns-dagar, samt vid andra glada tillfällen, försäljas i Handelsman Flodstedts bod vid Gust. Adolphs Torg, uti Dewelska huset, a 2 R:d B:ko stycket'. Nära 'vår eldskrift' står äfven Journalens satiriska 'denna *lysande* skrift' Jour. 1811, sid. 305, som väl äfven till en del syftar på omslaget. Samma utgångspunkter för benämningen träffa vi ock hos Törneros, 'Bref o. dagboksanteckningar' utg. af R. Bergström, Sthlm 1890—91. Han säger där s. 455 (år 1833), att *Phosphoros' hela röda glödhög* var bland de böcker, som gåfvo hans hufvud, sinne och fantasi en ny riktning. Nya Posten, som till en början var afvogt sinnad mot fosforisterna, ehuru den sedan ändrade hållning, skämtar med Phosphoros i en fingerad Prospectus till en månadsskrift *Lucifer*, alltså en latinsk-akademisk öfversättning af det grekisk-romantiska Phosphoros. Ljunggren kallar den i svensk öfversättning *ljusbäraren* Lj. IV. 173. Den 21 nov. 1810 nämnes Phosphoros i Journalen såsom en '*Laterna Magica* för den splitternyaste vitterheten' s. 1092, med användande af det omtyckta romantiska ordet *magisk*, och samma lanternbild möter man i september samma år hos Atterbom i hans benämning på boktryckarne Stenhammar och Palmblad *Fosfori lantärnbärare* Fr. 137.

Beteckningarna *fosforväsende* och *fosforism* spar jag tills vidare för att i sammanhang med liknande bildningar, som hänföra sig till Wallmarks Journal m. fl., söka utreda deras förekomst i konkret betydelse.

Namnet Phosphoros lockade naturligtvis äfven motståndarne till spydigheter, byggda på association med det kemiska ämnet fosfor, såsom Hammarsköld skrifver i Pol. IV. 16[3]: 'Den kemiska Phosphoros blef nu föremålet för hans bespottelser, och den på Upsala Tryckeri sammansatta Allegoriska — för hans anatemer'. *Hans* i detta exempel afser redaktören för 'Tidning i blandade ämnen' S. P. Leffler, som i N:o 57 för 1811 af Tidningen låtit trycka en artikel 'Kemiska anteckningar om Fosforos'. Härom skrifver Palmblad: 'Troligen hafven I läst den Blandning, som Lagus i onsdags medförde, innehållande *Fosforberedning à la Leffler*' Fr. 319, och i den 'Föreläsning för Redaktionen af Tidning i Blandade Ämnen', som med liten stil trycktes i Phosphoros' mars-april-häfte för 1811 såsom svar på detta utfall, förekommer i en not s. 192 ett förslag till svar à la Blandnings-Tidning med denna början: 'Rötmånaden, som hittills endast uppglödgat våra egna hjernor, har i följd däraf nyligen yppat ett visst inflytande på den senaste *Phosphor-beredningen,* som bordt vara färdig i April-månaden, men efter bokstafven narrat sina amatörer april'. I fortsättningen talar författaren, Atterbom, vidare om romantiker som 'bränna oss i synen med *fin Phosphors lånade glans*'. (Den 'lånade' glansen syftar på 'Blandningens' påstående, att Phosphoros, Lyceum m. fl. tidskrifter togo sina recensioner ur utländska tidskrifter). I sjelfva texten säger också Atterbom, att det 'står nu Redaktionen fritt, att i tusendetals charader, ~ *analyser af den chemiska Phosphorn,* och dylikt mer, — taga en så gräslig hämd, att ~' Phos. II. 192. I Polyfem IV. 20[3] förekomma en liten tid därefter några från Uppsala insända Xenier mot 'Blandningen', där man bl. a. finner följande rad: 'O, hvad för experiment med *den vidt kringlysande Phosphorn*', och i samma samling N:o 16[3] genomgår Hammarsköld denna strid, och säger att Blandningens redaktör 'ovan vid dagens ljus' blef bländad och yr och genast antog 'skenet för *fosforiskt*'. Till denna associationsgrupp hör också 'Framför allt uppehåller sig den *fosforescerande* skriftställaren vid några språk- och rimfel', Pol. IV. 13[4], där 'fosforescerande' syftar på fosforberedaren Leffler, och väl äfven är menadt ironiskt i betydelse af 'lysande'.

Jag kommer nu till den, som jag tror nu för tiden vanligaste beteckningen på den nya riktningens målsmän *fosforister.* För historien om ordets klang är följande utta-

lande af Rudolf Hjärne i Inl. till Dagen före drabbningen, s. V. noten, af stor betydelse. Han säger: 'Här är visserligen ej platsen att vid jämförelsen anmärka några mindre betydande oriktigheter i sista häftet af Sv. Vitt. häfder, men däremot tro vi oss kunna uttala vår förundran, att en man med den rang och den betydelse, som Ljunggren i mångens ögon förvärfvat inom vår estetiska literatur, kan vid första uppslaget till en behandling af vår Romantiska Skola[1], nedlåta sig att beteckna den med det öknamn, som gifvits den samma af dess bittra motståndare. Fosforism och fosforist ha därföre också alltid haft med sig en bismak af hån och åtlöje, för att ej säga förakt. Att nu sätta liksom en officiel pregel på nämda fiendtliga benämning — hvad, frågar man med skäl, är meningen dermed? Är dessutom benämningen, så tidigt använd, historiskt berättigad? Phosphoros, som gaf anledning till öknamnet, började sommaren 1810 att utgifvas af Aurora-Förbundet i Upsala. Hade det således ej varit skäl att till denna tid spara uttrycken: Fosforist och Fosforism, hvilkas uppkomst och betydelse då på rätta stället fått sin förklaring? Nu kan det se ut, som ville förf. redan från första möjliga begynnelsen söka att försätta läsaren i en för ett visst syfte fördelaktig stämning'. Den hätska betydelse af öknamn, som Hjärne anser, att man i allmänhet på hans tid inlade i ordet fosforister, var väl till en del en följd af B. E. Malmströms uppträdande mot fosforismen och är väl ännu här och där till finnandes. Betecknande är, att Warburg i Illustrerad Svensk Litteraturhistoria II undviker ordet som rubrik, och i stället upptar det mer neutrala 'Nya Skolan'. I hvarje fall synes det mig, som om de i senare tid gjorda försöken att mer rättvist än som förut skett bedöma den svenska romantiken (t. ex. V. Vedel), också höjt orden *fosforist* och *fosforism*. Å andra sidan må märkas, att ordet fosforister i sin tidigaste begynnelse, icke var afsedt som öknamn. Det förekommer först, såsom Ljunggren påpekat, i ett bref från Atterbom till Askelöf den 5 juli 1810, sålunda innan ännu tidskriften utkommit. I likhet med andra partinamn är det ett substrat, som kan impregneras med helt olika känslofärger. För ordets sänkning har väl Tegnérs ställning till fosforismen och särskildt hans tal vid jubelfesten 1817 haft synerligen stor betydelse.

[1] Kursiveringarna af Hjärne.

En annan fråga är hvilka som innefattas under benämningen fosforister. Hjärne a. arb. XCVI företar en begränsning af ordets betydelse därhän, att han endast vill räkna Atterbom, Elgström och Euphrosyne såsom fosforister och Böttiger, 'Auroraförbundet' kallar utgifvarne af Fosforos för 'de i egentlig mening så kallade Fosforisterna'. Detta är nu tillfälliga ordbegränsningar, som icke öfverensstämma med den allmänna uppfattningen, enligt hvilken benämningen kan omfatta den nya riktningen såväl i Stockholm som Uppsala, stundom blott själfva skalderna, men ofta äfven deras anhängare. Vid 1800-talets början användes emellertid, efter hvad jag tyckt mig finna, fosforister vanligast om Uppsaliensarna och prenumeranter och gynnare af deras tidskrift. En del gemensamma beteckningar för riktningen, som icke utgå från något tidskriftsnamn, skall jag längre fram behandla; att i hvarje fall bestämma, huruvida en viss beteckning är gemensam för Uppsala- och Stockholmsskolan, låter sig ej göra, då det naturligtvis ofta ej legat i användarens intresse att framhäfva betydelsen särskildt skarpt eller ens tänka igenom saken närmare (jfr här K. O. Erdmanns utredning om 'Gedankenloser Wortgebrauch' i 'Die Bedeutung des Wortes' s. 191 ff).

Jag vill anföra några exempel på ordets förekomst. Hammarsköld lägger det i motståndarnes mun 'de där *fosforisterna*' Fr. 158, oktober 1810. I Polyfem har jag första gången lagt märke till ordet i en till redaktören insänd artikel mot Wallmarks Journal Pol. III. 35[2] '*våra Phosphorister*', där betydelsen är rätt neutral; sedan användes det t. ex. af Hammarsköld Fr. 353; Livijn Fr. 362; Atterbom Fr. 363, då han berättar, att från Linköping uppkommit 50 recentiorer, 'som sägas till större delen vara ursinniga *fosforister*'; vidare Rääf Fr. 392, Leopold 1823, ET 190. Med blandning af tyska och svenska, något som litet emellan förekommer i fosforisternas brefväxling, (särskildt skrifver Askelöf ofta till Hammarsköld på tyska — för att undgå hans frus nyfikenhet, ty han litade icke på detta kön!) säger Atterbom: 'Däremot är den yngre Spens *en wüthender Phosphorista*' Fr. 338. Så träffa vi naturligtvis uttryckssättet *herrar fosforister*, vid ett allvarligt tillfälle användt af Hammarsköld i bref till Palmblad, Fr. 222 (han fruktar, att Uppsaliensarne ämna nedlägga Phosphoros och varnar därför på det kraftigaste) 'Och skulle jag nu äfven (= liksom då det

gälde Elegant-Tidningen) hafva talat fåfängt, då utsäger jag ett kraftigt och hårdt, men sant ord: att *herrar fosforister* äro rent af oskickliga att deltaga i försöken till en litterär revolution ~'. Med ett visst missnöje omtalar äfven J. Adlerbeth för Tegnér, 1815, att Lings Eylif Gautske 'ej behagat *herrar Fosforister*' ET 69. På tidskriftens namn återgå äfven några andra benämningar på partiet. Atterbom talar om '*alla fosforiska brödernas* gemensamma tänkesätt' Fr. 356 och Hans Järta 1834 om det 'vämjeliga skrytet öfver *de fosforistiska gossarnes* ridt till de tyska lustgårdarne' Lj. IV. 26.

I det sista exemplet träffa vi ett nytt benämningssätt, som utgår från synpunkten af att de flesta fosforisterna voro helt unga, när de började sin fejd mot de äldre akademisterna. Redan vid deras första uppträdande talar Grubbe i ett bref från febr. 1810 om 'dessa *ungersvenner*', särskildt med syftning på polyfemisterna, samt längre fram i samma bref om 'våra stadiga vetenskaps- och vitterhetsidkare, som ~ nu ej ens förmå skydda sin nakenhet emot *några pojkars* sarkasmer' Fr. 18, afseende äfven Uppsaliensarna. Något senare berättar Elgström för Palmblad, att Lindegren, utgifvaren af Nya Posten, sagt om dem "det är skada på *de där pojkarne*. De där schleglarne ha alldeles förskämt dem" Fr. 128. Såsom ofta eljest upptas ordet af de anfallne, i en stridsdikt mot Journalen låter författaren Bister (= Wallmark) utropa: (jag skulle) 'låta *pojkarna* fritt drifva flöjt med mig' Pol. I. 42[3]. Med syftning på Uppsaliensarna förekommer 'gossarne' pregnant i Stjernstolpes 'Sändebref' af 1814 'För ett uns af *gossarnes* beröm', där äfven träffas 'gossen' såsom benämning på Atterbom, då den lärde i månen frågar, om det är sant, att man på jorden 'målar *gossens* bild med polens stjerna', hvilket syftar på att Breda målat Atterboms porträtt Lj. IV. 531. 'Ungdomen' ligger också till grund för Leopolds kraftiga 'några platta *djäknar*' Fr. 61; och det mera sansade, öfverlägsna '*gossarna* af nya skolan' 1822, ET 169. På liknande sätt kallas de tyska romantikerna enligt en öfversättning från Das Morgenblatt i Jour. 1811 sid. 479 'dessa skägg- och förståndlösa pojkar'.

Ännu ett par uttryck sammanhänga med Fosforos' namn. 'På dessa jordiska ting har jag mera förstånd än hela det respektiva *fosforskrået*' skrifver Hammarsköld 1811, Fr. 264. Härmed kan jämföras, att Polyfem i svaret på Wallins gyckel med Lycei prospekt med syftning på den gamla skolan

och i anslutning till 'renhållnings'bilden hoppas, att det skall bli 'den skådande hopens ifriga bemödande att så fördela sina applaudissements att utom Entreprenören sjelf, äfven dess drängar bekomma något för sig, på det att icke *skrået* måtte blifva oenigt inom sig sjelf' Pol. I. 2[4]. I Wallmarks granskning af Första Markallsnatten, Allmänna Journalen 1820, afser *skrået* hela nya skolan.

I ett bref till Hammarsköld den 15 dec. 1810 säger Atterbom, att boktryckarne (= Stenhammar o. Palmblad) ej kunna taga någon speciell befattning med försäljningen af hans Kritiska bref 'för att, såvidt möjligt är, draga alla misstankar från den nya sektens fosforiska departement' Fr. 182. Beteckningen är tagen från Journalen för den 6 dec. (s. 1141), som innehåller en granskning af denna Hammarskölds Leopolds-kritik. Där framställes, huru den nya vitterhetssekten synes 'dela sig i trenne Departementer. Medan det ena, som kan kallas smuts-departementet [1], efter yttersta förmåga besmutsar alla författare af värde ~ sysselsätter sig ett annat, som vi kunna kalla Durenkrans-Departementet, med att hopflicka såkallade kritiker och kritiska Bref ~. På dessa tvenne stolpar höjer sig nu det Tredje, eller det Phosphoriska'. Benämningen *Durenkrans-Departementet* härleder sig som bekant från Leopolds kvicka satiriska uppsats 'Skribenten Durencran berättar sitt poetiska och kritiska lefnadslopp', skrifven 1794 med anledning af J. V. Lilljestråles recension öfver Pehr Enebom och införd uti 'Läsning i blandade ämnen'. I fortsättningen af samma artikel ser man att därmed syftas på Läsning i Hvarjehanda som utkom i Skara, Kritiska brefven, som trycktes i Christianstad, o. s. v. Jämte bildningen Durenkrans-Departementet träffas äfven *Durenkranianerna* och det *Durenkranska* (näml. departementet).

Härmed öfvergår jag till en del benämningar på Uppsalaskolan, som sluta sig till andra synpunkter än den i egentlig mening fosforiska. Grubbe talar i början af 1810 om, att '*den härvarande societeten af östgötasnillen*' ämnar utgifva en journal Fr. 18. Några andra benämningar, som tagit hänsyn till att de flesta af Auroraförbundets stiftare voro östgötar, har jag ej träffat. Däremot anträffas rätt

[1] Jfr Wallinska 'renhållnings'-artikeln; afser naturligtvis polyfemisterna.

ofta Uppsala-synpunkten, kanske mer ju längre det lider och allt eftersom i verkligheten skillnaderna mellan 'uppsaliensarne' och 'stockholmarne' börja bli mer framträdande. 'Från *bröderne i Upsala* kan jag hälsa dig' skrifver Livijn Fr. 362; Palmblad skrifver 'vi *upsalaboer*' Fr. 360 och talar om skillnaden mellan Hammarsköld och '*de upsaliska stallbröderna*' Fr. 271, och enligt Lj. IV. 360—1 omnämner han för Hammarsköld 1812, att 'en man, benämd Dahlgren, uppträdt under *den Upsaliska vitterhetsskolans* banér'. Vidare talar Tegnér Eft. Skr. I. 145 (1822) om '*Upsalaboerne* och Tyskarne som utgöra Europas stående recensionsinstitut'. På samma sätt använder han ordet 1818 (s. 121), och år 1822 är han rädd, att Nicander skall bli bortskämd af '*Upsala-dumheterna*' a. arb. 144. Palmblad skrifver slutligen till Hammarsköld 1821, att alla *Upsalienses* gilla hans recension af Vitalis och talar om *Upsala- och Stockholmsskolorna*, och Atterbom skrifver i samma bref *vi Upsalaboer* Lj. V. 458.

Som bekant inköpte Axel Stenhammar och Palmblad år 1809 det akademiska boktryckeriet och från deras 'kompagni' utgick sedan Phosphoros, Elegant-Tidningen, Poetisk Kalender m. fl. Häraf uppkommo benämningarna: '*herrarna på Upsala tryckeri*', Bruzelius enligt Fr. 319 not 1; 'du och de öfriga *herrarne på boktryckeriet*' Hammarsköld till Atterbom, Fr. 295; '*Herrarne på Tryckeriet*', Phos. II. 187; '*De unga Herrarne på Upsala Boktryckeri*' Phos. II. 191 not, hvilka i allmänhet ej torde afse endast de båda kompanjonerna, utan hvad Warburg kallar 'den nya Upsalaskolan' (Illust. Svensk Litteraturhist. II. 563). Äfven 'kompaniet i Upsala' torde ha öfvergått till partibenämning, såsom kanske då Hammarsköld skrifver: 'mig, som så gärna läser mycket från *kompaniet i Upsala*' Fr. 173. Då han däremot, Fr. 256, talar om 'ett paket adresseradt till kompagniet i Upsala' afses väl åtminstone närmast själfva affären. Sedan Hammarsköld och Atterbom i början af sommaren 1811 i Stockholm planerat Poetisk Kalender, skrifver den förre till Livijn och ber honom 'på *kompaniets* vägnar' sända några bidrag till denna Nya skolans gemensamma produkt, Fr. 314. Här har *kompaniet* helt visst öfvergått till partibenämning; huruvida därmed afses hela den nya riktningen torde emellertid ej vara möjligt att afgöra.

Jag återgår till Fosfor-afledningarna. Till Hammarsköld skrifver Atterbom 1811, att han ej torde promoveras

det året: '*Phosphorescenda* upptaga de mest genialiska stunderna af min tid' Fr. 333. Härmed menas väl antagligast 'dikter för Phosphoros', eller möjligen Phosphoros själf? Den 24 juli 1811 började Leffler i Tidning i Blandade ämnen en artikelföljd under namn af *Fosforistik*, såsom svar på Atterboms ofvannämnda 'Föreläsning'. Ordet är bildadt i analogi med ordet *Journalistik* (hvarom nedan!) och dess betydelse är väl närmast 'kritiska, polemiska artiklar mot fosforismen'. I bref ber Atterbom Hammarsköld: 'utmana Leffler i Polyfem att sätta sitt namn under "*Fosforistiken*" m. m.' Fr. 327, och i Bihang till Tidn. i bl. äm. 70 och 71 träffas rubriken '*Fosforistik* ifrån landsorterna' Lj. IV. 299 ff. I Polyfem omnämnes artikeln på följande sätt: 'I N:o 59 af den blandade tidningen, som utgifves i Upsala, finnes en artikel under namn af Phosphoristik (förmodligen ett försök att härma Journalistiken i Polyfem' Pol. IV. 13[4]. Ordet förekommer äfven Pol. IV. 19[1]. År 1814 säger Geijer, att han 'misstänkes för gemenskap med *fosforisteriet*' (jfr polyfemisteri), enl. Lj. IV. 527, och 1819 är Hagberg rädd, att kronprinsen, som varit i Uppsala och läst tyska för Atterbom, skulle återkomma 'fullkomligen *fosforiserad*' Lj. V. 277. *Fosforisera* användes äfven aktivt af Tegnér samma år E. Skr. II. 37.

Återstår några anmärkningar. Med undantag af Ljunggrens och Warburgs *Fosforoshäfte*, har jag i sammansättning endast funnit den kortare formen *Fosfor-* använd. Så Fosforhäfte, Fosfor-stråle, fosforskrået, Fosforberedning (vitsande), Fosfor-prenumerationen (Palmblad enl. Fr. 261), fosfordikten Lj. IV. 366 (= dikten sådan den stod att läsa i Fosforos i motsats mot en senare omarbetning). '*Fosforisk*', som nu sällan torde användas (dock Lj. V. 382 'en stark *fosforisk* färgläggning'), då det vikit för 'fosforistisk', var förr vanligt. Så användes det af Elgström Fr. 124; Atterbom Fr. 137, 182, 356; i Polyfem II. 32[1], Hammarsköld Fr. 222, Pol. IV. 16[3]; Askelöf Fr. 311; i Journalen 1810 sid. 1141; Leopold 1813 'Silfvertonen eller Tasso i *Fosforisk* öfversättning' samt i Allmänna Journalen 1816 (enl. Lj. V. 61). 'Fosforistisk' har jag för närvarande tidigast i minnet från 1818, då Tegnér talar om '*fosforistiska* verldskonstruktörer, E. Skr. II. 28, men detta betyder kanske ej mycket i fråga om ordets ålder, ty dels kan det alltför väl hända, att jag på grund af ordets vanliga förekomst nu, gått förbi det vid läsningen, dels är det ju blott en ytterst ringa del af den

litteratur, där ordet kan ha användts, som jag kunnat genomgå. Dessutom träffas 1813 hos Atterbom bildningen antifosforistisk, som väl förutsätter det enkla ordet. Han skrifver: 'Har du sett den *antifosforistiska* Pulsen på dramatiska teatern' Lj. IV. 455. I Litteraturtidningen 1821 påstår Palmblad, att Vitalis, som i Rustningar till Ragnarök gjort spe af fosforisterna, var 'tolf gånger mer excentrisk och *superfosforistisk*' än de hvilka han 'förtyskade' Lj. V. 469.

Läsning i Hvarjehanda häft. I maj 1810 häft. II några månader senare.

Innan jag börjar behandlingen af Polyfems och Fosforos' hufvudsakliga motståndare 'Journal för Litteraturen och Theatern', vill jag nämna några ord om Hammarskölds 'Läsning i Hvarjehanda', utgifven i Skara 1810 och Elegant-Tidningen, utgifven af Uppsalafosforisterna. Den förra tidskriften kallas af Hammarsköld själf 'min *Läsning*' Fr. 73, (äfven Ljunggren 'Läsningen' IV. 142), för öfrigt användes i de af Frunck utgifna brefven en annan kortbenämning '*Hvarjehanda*'. Så Elgström Fr. 124, Atterbom Fr. 139, Palmblad Fr. 139, 156, 175. Atterbom talar till och med om den i bestämd form: 'Förstås ej afsigten med *Hvarjehandat* alldeles oriktigt, sä ~' Fr. 187, hvilket då kanske icke verkat så ovanligt som nu. Jag erinrar mig, att jag hos Törneros har sett en liknande böjning af 'Dagligt Allehanda'. I Wallmarks Journal N:o 124 för 1810 läses en tid efter det att första häftet af Hvarjehanda utkommit: 'Ett slags nytt *blandkorn* af Sonett-hafra, Meter-losta och prosaiskt snärjgräs lofvar ~ i Skaratrakten en rik skörd' (enl. Pol. II. 35[4]). För att visa, hvarifrån Journalen fått idén till denna benämning, citerar en insändare i Polyfem II. 35[1] från Stockholms Posten 7 okt. 1783 ett bref från Skara, där bl. a. förekommer följande: 'Det är en liten portion *blandsäd* af vers och prosa' samt från samma tidning 28 nov. 1783 uttrycken 'Epigramatisk hafre', 'Mytologiskt hvete'. Från Journalen har Elgström upptagit ordet 'sonetthafra', hvilket han använder för att beteckna 'Hvarjehanda' eller dess innehåll i ett bref till Palmblad 'Jag vet ej, huru snart någon ytterligare "*sonetthafra*" (att tala efter Markall) hitländer från Vestergyllen'.

Elegant-Tidningen 7 juli 1810 —29 dec. 1810.

Elegant-Tidningen har fått namn efter liknande tyska tidskrifter. Dess mönster var enligt Ljunggren IV. 93 not 2 Spaziers "Zeitung für die elegante Welt"; jfr för namnet också 'Elegante Zeitung', af Palmblad användt som namn på Spaziers sedermera af Mahlmann fortsatta tidskrift Fr. 235. Det fulla namnet '*Eleganttidningen*' förekommer t. ex. användt

af Hammarsköld, Fr. 222 och i Polyfem III. 7[4]. Pluralen användes af Leopold i det ofvan citerade uttrycket 'utgifva Polyfemer, Fosforer och *Elegant-tidningar*' Fr. 184. Det vanliga kortnamnet är *Elegansen*. Så kallas den af Palmblad Fr. 118, 140, 191 (stafvadt Elegantzen, Elegansen, Eleganzen) af Elgström Fr. 107, 108, 112, 125, 137; af Atterbom Fr. 131, 132, 153, 189, 194, samt i bref till Palmblad $^{31}/_{7}$ 1810, anfördt af Böttiger, Auroraförbundet s. 563, slutligen af Hammarsköld Fr. 173, sålunda blott exempel från brefven. Likaledes i bref förekommer Palmblads uttryck *'vår Eleganz'* Fr. 111. Såsom namn på tidningen förekommer också *Elegant-väsendet*. Palmblad klagar: 'Vår postmästare kan hvarken åtaga sig att fortskaffa *Elegant- eller Fosforväsendet*. Nu äro våra betydeligaste prenumeranter i landsorterne, och utom dem kan Eleganzen ej bära sig' Fr. 181—2, och en annan gång skrifver han till Hammarsköld: 'Det påstås, att *Elegant-väsendet* snart skall ta en ömklig ända. Redaktörerna lära med första uppkallas på konsistorium och vänligen förfrågas, huruvida de icke af benägenhet ville upphöra med denna tidning' Fr. 174. Och då frågan om Elegansen förevarit i konsistorium, men faran afböjts genom Höijer, skrifver han ånyo till Hammarsköld: 'I alla fall kunde du förlitat dig därpå, att om vi denna gång måst böja oss för de herskandes jernspira, skulle sättet åtminstone ej blifvit oss ovärdigt, och *Exodus af Elegant-väsendet* blifvit någorlunda briljant, åtminstone mera än ouvertyren' Fr. 180. Om man här kan fatta 'Exodus af Elegantväsendet' såsom afseende sista numret och 'ouvertyren' såsom beteckning för första, eller om alltsammans bör fattas mer abstrakt, torde ej vara fullt visst (jfr nedan).

Ett par sammansättningar har jag träffat. I Polyfem III. 7[4] talas om de 50 '*Elegant-numrorna*', och Palmblad skrifver, Fr. 113, att ett utdrag ur n:o 8 af Allmänna opinionens organ skall meddelas för '*Elegant-världen*' d. v. s. Elegansens publik. Med denna bildning kan man jämföra uttrycket 'die elegante Welt' i titeln på Spaziers ofvan nämnda tidskrift.

I pregnant betydelse användes också adjektivet *'elegant'* af Palmblad, hos hvilken de flesta 'Elegans'uttrycken träffas. 'Elegansen' var ju också hans skötebarn, och Atterbom skrifver till Hammarsköld, då det beslutats, att tidningen ej längre skulle utkomma: 'Palmblads hjärta blöder

öfver Eleganzens död. Hans sorg har nekat honom att berätta dig det själf' Fr. 189. I bref till Elgström ber så Palmblad denne icke fördöma 'vårt *eleganta* fuskeri' Fr. 101, och en annan gång talar han om besväret och tidsförlusten af 'det *eleganta* skrifveriet' Fr. 191.

Slutligen förekommer i Polyfems bekanta satiriska bokförteckning (Pol. III. 11²) en boktitel 'Det *ogalanta galanteribladet*, eller det misslyckade företaget. Dagblad, utgifvet af ett par näsvisa studenter', naturligtvis ett skämt med Elegant-tidningen. Särskildt har det väl afseende på Atterboms 'Rendez-vous', hvilket ju gaf anledning till en polemik angående den sinnliga vällustens berättigande i poesien och af motståndarne då framhölls såsom särskildt opassande i en *Elegant*-tidning, som ju var anlagd på den kvinnliga publiken.

Journal för Litteraturen och Theatern 17 juli 1809 —17 maj 1813.

Wallmarks (och Granbergs) Journal för Litteraturen och Theatern har fått detta långa namn, för att under Gustaf IV Adolfs skuggrädda tid afvärja all tanke på att tidningen skulle befatta sig med politik. Det var redan sommaren 1808, som Wallmark sökte privilegium på sin Journal, och på förslag af statssekreteraren Lagerbjelke gaf den det namn, den sedan bibehöll. Det långa namnet måste naturligtvis vid flitigare användning förkortas, och man skaffade sig därvid på olika sätt den nödiga lätthandterligheten. Den vanligaste benämningen är *Journalen*, hvilket också bevisas däraf, att det lagts till grund för en hel del sammansättningar och afledningar. Detta namn förekommer redan hos Hammarsköld 26 nov. 1809 RH 384, hos A. Schönberg Fr. 31, 32, Charlotte Wrangel till Wallmark 'er Journal' Fr. 34; samt vidare t. ex. Pol. I. 2, I. 30⁴ 'Den ljufliga Journalen', I. 32¹ o. s. v., hos Rääf, Fr. 358, hos Wallmark själf Jour. 1810, s. 1092. Längre fram skrifves den i Palmblads 'Sändebref till de jurnalister' (1810) och i Polyfem 'Jurnalen'. Liksom Phosphoros genom namnformen erinrade om fosforisternas 'grekhet', så visar stafningen af 'Journalen' lika tydligt på dess utgifvares franska sympatier. Palmblad anmärker ock i sitt Sändebref 'att Jurnalen sjelf stafvar ej blott barbariskt, utan ock oakademiskt, och just på sin skylt nämner sig Journal till trots af den allmänt antagna Staf-läran'. Sändebr. s. 18 not. I en 'Käringsaga' i Pol. I. 46⁴ har Journalen fått sig tillagd det vanliga höfliga smädeordet 'herr' (jfr i det föregående 'herrar Polyfemer' etc.):

'den lilla Herr Journalen'. Uttrycket 'den fordom namnkunniga *stercoragetiska Journalen*' Pol. V. 21[2] återgår på Wallins parodi på Lyceum, där han 'för att afhjälpa de hufvudsakligaste bristerna i vår literatur och renhållning' föreslår en maskin, som han kallar 'den μεσ- och *stercoragetiska* Hercules' RH 422—423.

Enstaka står Livijns benämning *politiska Journalen* RH 336. Emellertid använder han den blott en gång, den 18 juli 1809 (alltså innan han sett tidningen), i svar på ett bref från Hammarsköld af den 6 juli, där denne omtalat, att 'en Journal för Litteraturen och Theatern' annonserats i Dagl. Allehanda och att Wallmark, utgifvaren, försäkrat honom 'att man borde noga akta sig att i denna Journal för Literaturen införa någon literär artikel, utan skall man endast bemöda sig om att genom något lustigt eller genom roande politiska reflexioner intressera det respektiva svenska publikum', RH 332. Något senare skrifver Hammarsköld: 'Döm nu sjelf om denna *politico-litterära Journal*' RH 340 [1]. Den '*litterära*' synpunkten går också igen i Pol. IV. 43[2] '*vår litterära Jurnal*', Pol. 49[3] 'den så kallade *Jurnalen för Litteraturen*' och Pol. V. 21[2] 'Bidrag till historien om *vår vanmäktiga Litteratur-Jurnal*'. Hit hör också förkortningen *Litteraturjournalen*. Så heter den t. ex. hos Schönberg två gånger i bref till Görvell Fr. 35; i Jour. 1810, sid. 156 (Litteratur-Journalen), likaså Pol. V. 57[2] och hos Esaias Tegnér, Efterl. Skrifter I. 87 i bref till J. Adlerbeth 1812. Görvell själf kallar den *Wallmarks Litteraturjournal* Fr. 42. Hos Elgström finner man *Litteraturtidningen* Fr. 21, likaså i Pol. I. 12[3] och I. 31[3]. Palmblad använder en ännu starkare förkortning, då han frågar Hammarsköld: 'Hvem i all världen har skrifvit den gemena sonetten i *Litteraturen?* Säkert icke Wallmark, ty han och jag hafva gifvit exempel, med hvad finhet en tvist bör föras' Fr. 350. Slutligen tilltalar Polyfem Wallmark 'Herr Redaktör för *Litteraturen och Theatern*' Pol. I. 39[3]. Hvad man kan märka vid alla dessa

[1] Dylika adjektivbildningar synas på denna tid vara vanligare än nu. Höijer skrifver 1809: 'Skulle tidningen tillika blifva litet *litterariopolemisk*' RH 343; Hammarsköld berättar att Nya Posten blifvit *politico-fronderisk* Lj. IV. 292, i Journalen 1811, s. 603 finner man 'Innehållet är *oeconomico-politiskt*' och s. 733 'Roliga Historier ~ *Satirico-Moraliska*'. Jfr äfven den skämtsamma bildningen i Pol. I. 11[4]: 'den *Græcolatinogallohispaniske* Wielands'.

förkortningar, är att *Theatern* icke lagts till grund för någon benämning.

Redan i sitt första nummer, dec. 1809, hade Polyfem hälsat sin motståndare med de bekanta orden: 'mitt eldiga famntag, du hjertans älskelige Journal för Litteraturen och Theatern, som hvarken är någon Journal, eller för Litteraturen eller för Theatern'. Härpå grundar sig benämningen *olitteraturjournalen,* som träffas hos Spaldencreutz Fr. 55 samt hos Hammarsköld 'n:o 75 af *Olitteratur-Journalen*' Fr. 64. Samma åskådningssätt [1] går igen i Hammarskölds klagan för Görvell, att hans litterära motståndare 'i sina *olitterariska avisor*' utgöto sin harm emot honom Fr. 149; i Atterboms: 'Det andra slaget af höflighet är det som utmärker t. e. Wallmarks *illitterära Litteraturfabrik*' Pol. V. 41², samt (tidigare) i Polyfem III. 3², där Palmblad i ett svar till Wallmark säger, att han kunnat bespara sig sin 'förklaring angående *illitteraturen* af er Litt. Jurnal'. I allmänhet synas ovanliga bildningar med o- på denna tid vara omtyckta; eller kanske det blott är ett drag gemensamt för all friare brefstil? Dock torde väl det ifriga studiet af tyskan vid denna tid haft ett visst inflytande på bildningen af sådana ord som 'ogrunden', då det i Pol. II. 24⁴ heter 'att man, i en och annan biomständighet, funnit *ogrunden* af vissa satser, som Schleglarne ~ framställt', ordet användes äfven Pol. V. 30³; likaså förmodar jag tyskt inflytande för *ovärde*, användt t. ex. af Hammarsköld 1810 Lj. IV. 144, af Livijn Fr. 54, och 401 ('Journalens ovärde') och äfven Leopold 1822 ET 169, samt för *ostil*, Hammarsköld 1814 enl. Lj. IV. 503 och slutligen Askelöfs '*obefögenhet*' Fr. 85. Något mer osäkert är väl detta i fråga om Journalens '*oförtjänst*' 1810 s. 890; Wiborgs '*oafbaselighet*' ET 120, år 1819 och Hammarskölds skämtsamma bildning '*ohalsbrutna*' i ett bref till Livijn: 'I litterära saker är du ej att lita på, hälst då en resa kommer emellan och ett par dussin ohalsbrutna buteljer ställa sig i bakhåll' Fr. 82. Alldeles tydligt är däremot det tyska inflytandet i en öfversättning från Fr. Schlegel i Pol. V. 7⁴: 'Först var det mörker öfverallt, allt okändt, *onamngifvet* och Än *oafhöljdt, oerkännbart,* liksom i sömn försänkt'.

---

[1] Jfr ock Hammarskölds nyss citerade bref från 1809, innehållande Wallmarks yttrande, att i denna Journal för Litteraturen ingen litterär artikel skulle inflyta, samt själfva förloppet vid namngifningen.

Pluralen = tidningar à la Journalen träffas i Pol. II. 39[4] 'theorien för konsten att tillverka Jurnaler' och i ett bref af Livijn träffas en vitsig benämning afseende Journalen, då han skrifver 'om min vän Valter Vaste [1] hade i *denna dagens tidningar* — att jag härmed härmed menar *de journaliera,* kan du begripa — infört en recension öfver Lifberg, så skulle jag ~' Fr. 268.

En annan benämning kunna vi direkt följa uppkomsten af. Atterbom skrifver till Palmblad 17 juni 1810: 'Egde jag blott *antikristus*, jag menar Journalen, så vore min njutning komplett' Böttiger, Auroraförbundet 555, och samma dag till Askelöf: 'Hur står nu till med *Antikrist,* Journalen?' Fr. 78, och den 29 juni skrifver så Askelöf till Hammarsköld: 'Att du själf skrifvit en antikritik på *Antikrists* kritik, är rätt väl' Fr. 86. För öfrigt har jag ej träffat denna benämning någonstädes. I Polyfems bokförteckning förekommer slutligen en tämligen ointressant förvridning af Journalens titel, där under författarnamnet Markall står upptaget en '*Jurnal för väder och vind.* Exempel på förmågan att fylla 250 ark papper med ingenting' Pol. III. 11[2]. Wallmark uppger (Biogr. Lex. XIX. 431), att Lindegren uppfunnit namnet *Markall*, och menar väl då formen *Markialos*, som förekommer i 'libellen'. I Pol. kallas han först *Gasteromycus,* men från I. 14, *Markall,* användt först af Nils Nyberg. *Markialos* träffas äfven i en dikt af Atterbom, Pol. III. 4 och *Markallion* Pol. V. 24.

Den vanligaste benämningen på Journalens medarbetare eller anhängare är *journalister*, detta ord alltså användt i en särskild pregnans, i hvilken det naturligen ännu är vanligt i litteraturhistorien, t. ex. hos Ljunggren IV. 152. Det användes tidigast, så vidt jag iakttagit, af Hammarsköld 18 okt. 1809, och då redan som partiord: 'emedan vi Lyceister med hvarje häfte ämna att sätta oss ~ i opposition mot *Journalisterna* RH 372, vidare exempelvis af Palmblad Fr. 28 och i hans Sändebref 1810; af Hammarsköld Fr. 36, 57; af Agardh Fr. 105; i Polyfem I. 30[3], I. 42, V. 21[3] o. s. v., af Wallmark, citerande, 'att således *Journalisterna* lära vara

[1] En person i Livijns just utkomna 'Johan David Lifbergs lefverne', hvarmed tycks afses Wallmark: jfr t. ex. Livijns bref till Hammarsköld 7 mars 1811 'Den gruflige konst- (civil-) domaren herr Valter Vaste Vanus Vanitenberg ~' Fr. 257, som väl syftar på Hammarskölds artikel mot Konstdomaren Hr A. i Pol. I. 32.

så okunniga stackare' Jour. 1810, s. 336. Vidare ha vi, i öfverensstämmelse med 'de Cykloper' revanche-benämningen *de journalister*. Förekomma kanske icke motsvarande uttryck 'de polyfemister, de fosforister'? För närvarande åtminstone erinrar jag mig icke, att jag sett dem, och de förefalla mig obekanta. Uttrycket 'de journalister' förekommer i titeln till Palmblads 'Sändebref till de journalister' oktober 1810 i anledning af Journalens recension af hans exercitiidisputation och i bref samma månad säger han, att det skulle fägna honom, om Hammarsköld ej ogillade hans 'offentliga korrespondens med *de journalister*' Fr. 156. Hos Livijn är uttrycket förstärkt till '*de jemmerliga journalister*', i bref af 1812 enl. Lj. IV. 352. Hvarifrån Hammarsköld fått sitt '*de misolumeniske journalisterna*' Fr. 304, eller om det är hans egen bildning, kan jag ej uppgifva. Benämningen förekommer i ett bref till Livijn, där han tackar denne för hans sista skrifvelse 'med bifogade epistel till de misolumeniske journalisterna'. Episteln är en protest, som Livijn skrifvit mot Journalens recension af Lifberg. Ordet 'misolumenisk' torde betyda 'som hatar lumen' och sålunda sammanhänga med ett annat journalistnamn *heliofoberna;* jfr misogyner och Hammarskölds tilltal till Livijn: 'gamle, redlige Gallomanimisos' (1809) RH 391.

Ett annat uttryckssätt träffas i Polyfem II. 37[3], det 'höga' beskyddande '*våra journalister*', likaså Pol. I. 40[1] '*våra Journalisters* språkkunskap'. Nära detta står det vanliga *Herrar Journalister*, som förekommer t. ex. hos Hammarsköld Fr. 64, i Pol. II. 20[3] och II. 30[3]. Bestämda formen träffas hos Hammarsköld '*herrar journalisternas* recension' Fr. 71 och likaledes hos honom finner man en kombinering af detta och det förra uttryckssättet 'Äro icke *våra herrar journalister* mycket kvicka?' Fr. 277. Mycket ofta träffas *Herrarne* pregnant användt om journalisterna, närmast naturligtvis i sådant sammanhang, där journalisterna nyss nämnts, men stundom äfven med lösligare stöd i kontexten, såsom hos Livijn Fr. 53, där han ber Hammarsköld berätta, hvilken '*herrarne*' förmodade vara auktor till 'mollbergssonska senapen' d. v. s. Livijns 'Sändebref' i Pol. I. 44, undertecknadt med hans namn i Pro joco Olof Mollbergsson. 'Herrarne' användes ej blott i tilltal utan äfven annars, t. ex. då Askelöf skrifver till Hammarsköld (jag citerar utförligt, då stället uppvisar en naturlig öfvergång till uttryckssättet)

'Tack för episteln till mig och icke mindre för den till *journalisterna.* Om den sednare skulle jag likväl vilja säga något. D. v. s., jag hade lust att lugga dig [1] för det du så lindrigt gått åt *dessa herrar*, äfven som för det du icke synnerligen gått in i speciela detaljer. Dock detta kan, synnerligen hvad det förra angår, ännu hjälpas. Nämligen jag författar ett särskildt Vademecum eller något dylikt för *Herrarne*, och, som de troligen ej införa det, så ~' Fr. 87—8. I Polyfem I. 29² finner man på liknande sätt '*Journalisternas* absoluta okunnighet ~ *dessa Herrars*'; hos Hammarsköld '*journalisternas* kritik ~ *Herrarnes* öfriga omdömen' Fr. 93, vidare användes ordet oupphörligt i Polyfem t. ex. I. 33, II. 19, II. 2 o. s. v. Uttrycket stödes äfven af andra benämningar än de nu behandlade. Så läser man i Polyfem t. ex. 'de *Journaliera Herrarnes* hjernor' Pol. II. 30² 'de *Jurnaliera herrarna*' Pol. IV. 3³ och hos Palmblad: 'Jurnalisterne ~ *de efemeriska Herrarnes* omdömen' Palmblads redan omtalade 'Sändebref' sid. 2. I sammanhang med den sista benämningen kan omnämnas Palmblads i samma libell förekommande 'Herrarnes småsaker — *dessa Ephemerers* spindelväfvar' s. 21, och denna tankeföljd fortsättes i följande tre uttryck: 'Om *någon litterär Dagslända* i Jurnalen för Litt. o. Th. skrifver dumma Sonetter' Pol. IV. 30³, 'Och i sjelfva verket torde det icke varit så lätt för *Litteraturens småflugor* att vinna ett så allmänt bifall, om icke ~' Hammarsköld i Pol. IV. 43², samt '*de litteraturens skridfän* som i denna bottenlösa abyssus, like *solgrand*, omärkligen existerat och dock fröjdats åt deras varelse. Det har förargat *dessa med frivillig rörelse utrustade stoftkorn* att ~' Pol. V. 21³. Vanligast torde med alla dessa benämningar afses redaktören Wallmark och hans medarbetare, men naturligtvis innefattas ofta, särskildt i benämningen 'journalister' hela Wallmarks 'anhang', hela gamla skolan. På en särskild händelse syftar Nils Nybergs '*Herrar läsare af andras bref*' Pol. I. 34⁴. Journalen innehöll nämligen i april 1810 en insänd upplysning om Nils Nyberg, byggd på ett bref från Askelöf till Nyberg, hvilket Hammarsköld råkat glömma efter sig, och som Wallmark brutit och läst (Lj. IV. 108 ff.). På redaktionen syftar också benämningen *Herrarne af Jurnalen*, som förekommer i

[1] Jfr med detta uttryck Palmblads 'Amadeus har *luggat* postmästaren, (den nya)', syftande på Atterboms polemik med utgifvaren af Nya Posten angående 'Mitt första rendez-vous', Fr. 160.

en artikel af Hammarsköld i Pol. I. 33[1] samt i Pol. II. 22[2]. Livijn kallar dem något mer vanvördigt i ett bref till Hammarsköld Fr. 53 *Titulussarne med journalen.* Andra redaktionsbenämningar äro: Hammarskölds tidigaste af 6 juli 1809 'Herrar utgifvare af den nya Journalen för litteraturen och teatern' RH 332, 'Vet du, jag har måst hjälpa *Hrr Redaktörer af Journalen* ur en stor förlägenhet' RH 345 och den 14 aug. samma år, då han måste 'afbryta all gemenskap med *Hrr Journalens utgifvare*' RH 346. I Pol. IV. 17[3] finna vi så sammansättningen *JurnalRedaktionen*, som sedan användes t. ex. Pol. IV. 49[4], Pol. V. 23 skrifvet *Jurnal-Redaktionen* och *Jurnal-redaktionen*, Pol. V. 25[3] *Jurnalredaktionen.* I Pol. V. 21 träffas dessutom 'denna *Litteratur-Jurnal-Redaktion*' och 'ett sådant Institut, som *Kongl. Svenska Litteratur-Jurnal-Redaktionen*'.

Så ha vi några sammansättningar, som likaledes äro benämningar på 'journalisterna'. I Pol. III. 35[1] förundrar sig en insändare 'att *Journal-männen* icke upphört att plåga sig med den vanmäktiga harmen öfver Phosphoros' existens'. Journalmännen torde här afse icke blott redaktionen, utan böra fattas i mer vidsträckt mening. I Polyfem II. 30[3] användes ordet *Journalhjeltarne.* Det erinrar om och är väl bildadt i anslutning till en visa, tillägnad Nya Postens utgifvare, som börjar

O *Nya Postens hjeltar!*
O krypande Skriblerer!
O vittra Skarabeer!
Pol. I. 30.

Ordet användes ett par månader senare af Palmblad i hans 'Sändebref' sid. 18, och på samma ställe s. 1 talar han också om '*de journaliera hjeltarnes* bekanta, gränslösa antipathi för allt hvad Universitet och lärdom heter'. Bildningen afser ock att drifva gäck med den gustavianska poesins stilord *heroer, hjeltar,* som Atterbom förlöjligande citerar i Rimmarbandet Pol. I. 49[6]:

Han öppnas då, Tartarn, och S i s y f s k l i p p a v ä l t a r
Fördubbladt tung igen på våra trötta h j e l t a r.

En annan benämning återgår på sättet att betrakta de 'litterära faktionerna' såsom skrån (jfr ofvan 'fosforskrået'). I Polyfems 'Rököffer inför Konst-Domaren Herr A., som först

skref en dålig Theater-kritik och sedan föll ned och bigtade sig inför Polyfem' säger författaren: 'Hr A. har onekligen, liksom Herr Carl Lindegren, fullkomligen inträngt sig i Herrarnes konstiga methodik, har fullkomlig possedering af alla de stylistiska konstgrep och fintliga svängningar, som fordras för att resonera sig ifrån anmärkningar som man icke kan vederlägga, ~. Han kan således med allt fog räknas till *skrået:* och jag hoppas att han icke illa upptager denna klassifikation, då han för *detta skrå* tyckes hysa en så vacker affektion ~. Således, jag betraktar Herr A. som Journalist'; Pol. I. 33[1]. I Pol. II. 30[3] träffas så sammansättningen *Jurnalskrået* och i Palmblads Sändebref s. 2 'för det *journaliera skrået* ofördelaktiga idéer' samt sid. 20 'menniskor af *det jurnaliera skrå*'.

I Polyfem I. 41 inbegripas journalisterna jämte Nya Postens utgifvare och anhängare i '*det slags vittra dagsverkskarlar* som ~' s. 1 och (s. 2) i *Skrikarne*, jfr Pol. I. 38[1] 'Sällskapet pro joco till *Skrikarne* mot Polyfem i gemen, så ock till Redaktören af Journalen för Litt. och Theat. i synnerhet'. Något senare förekommer i Journalen s. 468 en not, där med 'de små *skrikarne*' i motsats mot de stora författarne afses polyfemisterna. I Pol. II. 48[4] få de skällsordet *Tamparne,* till hvilket inom parentes fogas tydning på franska: Les redacteurs du Journal. Ordet *tamp* betyder enligt Dalins Ordbok, 1850—53, 'tjock och stark ända af en rem' samt 'provinsiellt' bl. a. 'Stort stycke trä eller annat', 'Stor, grof karl; stor gosse, glunt'. Dalin upptar äfven, som familjärt, tampig = klumpig, plump. I en 'lärodikt' i Pol. I. 32 läses också:

"Fram med missgerningsbalken, och ve den förmätne, som skrattar!"
Så en förtviflande *tamp* nyligen röt i Journaln.

I det nyss citerade svaret till Skrikarne mot Polyfem talas det om, att skriket vuxit till en väldig Chorus, där Principalstämman skrikes af Journalen o. s. v. och att 'Orkesterns Favorit-Thema tyckes vara ~ strofen: att Polyfem är en ohyfsad lymmel, eller (för att nyttja Herrarnes egna ord) att han är *tampaktig*'. Här påstås alltså, att det är journalisterna själfva, som börjat använda detta ord, och det framgår af Polyfems ifver att framhålla detta, att det måtte ansetts som ett tämligen groft tillmäle. Det användes äfven

af Palmblad i hans recension af Hammarskölds 'Kritiska bref' i Phosphoros II. 51 där han säger, att Leopold på ett *tampaktigt* sätt bespottat Kant. I Journalen har jag sett ordet användt om Polyfem första gången 28 mars 1810: 'hur *tampaktiga* angreppen för öfrigt må vara', och den 7 dec. 1810 yttras, att tonen i (Hammarskölds) 'Kritiska bref' är 'ömsom den grofva *tampens*, ömsom det misslyckade fadda jollrets ~'. Ett mildare, blekare uttryck är Hammarskölds '*våra antagonister*' Fr. 130.

En annan grupp af benämningar ansluta sig till Journalredaktörens namn *Wallmark* eller dess omvändning *Markall.* Så skrifver Elgström till Palmblad 'Det var vår öfverenskommelse att ej bemänga oss med *markallianerne* eller själfve anfalla' Fr. 143, och år 1817, strax före reformationsfesten, skrifver C. P. Hagberg till Tegnér, att han vid det tal han där skall hålla har 'ett ypperligt tillfälle att gifva både *Wallmarkianer* och Atterbomianer på pelsen' ET 87. Efter talet skrifver 'jubel-författaren', såsom Palmblad 1820 kallar Tegnér (Lj. V. 312), till Adlerbeth 'Emellan mig och Fosforisterna jemte *Wallmarkianerna* dömer nationen ~' Efterl. Skr. I. 117, och när det 1821 är fråga om att intaga Bernh. v. Beskow i götiska förbundet, säger Tegnér, att 'vore han en äkta *Wallmarkian,* är det väl icke troligt att han sökte inträde i götiska förbundet' E. Skr. I. 139. I modern tid upptas ordet till exempel af Vald. Vedel, Svensk Romantik 393. *Första Markallsnatten* har ett par andra benämningar, bildade af Markall. Där talas om '*Markallidernas* vittra befängdhet' och på ett annat ställe om '*de markallidiske kämpar*'.

I *Markall & socii,* Elgström Fr. 124 och *Wallmark & socii,* Atterbom Fr. 354 möter oss firma-synpunkten, som vi redan känna från Nya Postens 'Hrr Hammarsköld et Comp'. På liknande sätt användes ordet *socii* af Atterbom för att beteckna nya skolans kämpar, då han ber Hammarsköld hälsa 'alla vänner och *socii*' Fr. 230. Vidare träffas *Vallmark & K:i,* hvilket, enligt uppgift af Askelöf Fr. 66, några prenumeranter på Polyfem låtit sätta på listan och sedeln, samt hos Livijn Fr. 89 *Markall & K:i.* Hammarsköld talar, Fr. 57, om '*Markalls och kamraters* förtjänster'; i Pol. I. 39[3] i en artikel, ställd till Redaktören för Litteraturen och Theatern, talas om '*Edra och Consorters* teckningar', och i det föregående numret skildras den förut omtalade Skrikarkonserten på följande sätt: 'Principalstämman skrikes af *Jour-*

nalen ~; andra stämman af *Consorter* d. v. s. Franska Litteraturens Corypheer; de öfriga stämmorna äro delade på *Journalistens & Consorters* vänner ~'. I slutet af samma artikel tilltalas Wallmark 'Det är *Ni Hr Redaktör & Consorter,* som viljen ~'. En gång tycks också medredaktören Granbergs namn tagits till utgångspunkt för benämningen: 'Helsa *Granmenniskorna och deras dumma anhang*' skrifver Atterbom 1809. 'Böttiger ~ förmodar, att härmed menas P. A. Granberg och J. P. Grangren. Möjligen har dock Atterbom i denna benämning velat inbegripa hela Journalredaktionen, till hvilken Granberg, men ej Grangren hörde' säger Ljunggren i en not, IV. 70.

I sammanhang härmed vill jag omnämna några andra afledningar på Wallmarks namn. Först kan dock anmärkas, att namnet användes i bestämd form, t. ex. af Palmblad 1820 '*Wallmarkens* betänkande öfver årets kalender' enligt Lj. V. 347. Detta sammanhänger med ett allmänt dåtida uttryckssätt, som nu blifvit mer ovanligt och fått en mer hvardaglig karaktär (Jfr delvis Hellqvist, Stud. i 1600-talets svenska, s. 95). Moberg, i sin Svenska Grammatik², 1825 säger härom s. 170: 'Under det friare och förtroligare umgängstalet kan def. Art. stundom läggas till åtskilliga slägtnamn, när hvarken tittel eller förnamn går förut, t. ex. Bildt*en,* Krus*en,* Sundberg*en,* Dufva*n,* Uggla*n,* Silfversparre*n* m. fl. (Vissa gamla ätters namn kunna ock, äfven i ädlare stil, nyttjas under def. form t. ex. Sture*n.*) — Denna frihet han likväl ej brukas med alla Namn: man säger aldrig, t. ex. Wrangel*n,* Axelson*en,* Påhlmann*en,* Hederstjerna*n,* etc., ehuru örat ej stötes af sådana def. i pl., t. ex. Wranglarna ~.' I brefstil förekommer vid denna tid samma bruk, fastän det låter temligen ovant för ett modernt öra, t. ex. hos Livijn *Possen* Fr. 270 (det är tal om hans öfverordnade) hos Askelöf *Rääfen* Fr. 93, hos Höijer, 1812 *Grubben* enl. Lj. IV. 370, hos Agardh 'Lingens' ET 36, hos Elof Tegnér *Faxen* ET 17 (1803) och *Munthen* ET 13 (1802). I Törneros' 'Bref o. dagboksanteckningar' träffas ofta *Ulfsparren* t. ex. s. 195 o. 251 från 1826 och 1827. Polyfem I. 9¹ talar om *Popens* Essay on Man.

Den vanliga adjektivafledningen är *Wallmarkisk.* Den användes t. ex. af Palmblad i Sändebrefvet 1810 s. 3 'svensk, *Wallmarkisk* prosa' och s. 11 'äkta, *Wallmarkisk* qvickhet', af Atterbom i Pol. V. 34² 'de *Wallmarkiska* uselheterna' samt utan egentlig 'enfaldsbetydelse' det *Wallmarki-*

ska Artilleriet' Pol. III. 1[3]; af Wiborg 1818 i bref till Tegnér angående jubelfesttalet 1817: 'Boktryckaren fruktade väl, att jag gjorde för stor upplaga af Tit. paradoxer, men det skrämde mig icke. Med aktning för hans omdöme i öfrigt, tror jag dock, att han i detta afseende raisonnerar nog *Wallmarkiskt*' ET 94. Här är enfaldsbetydelsen utpräglad, i Hammarskölds 'den *Wallmarkiska* qvasirecensionen' Lj. V. 285 åter är betydelsen väl ungefär densamma, som om genitiven användts. Hos Palmblad, Sändebref s. 19, träffas också afledningen Wallmarksk då han säger, att han i fråga om de tre öfversättningsmetoder, som Wallmark i sina 'Skrifter uti äldre Litteraturen' uppställer, 'neml. den fransyska, den tyska och den förnuftiga (d. ä. den Wallmarkska), är en afgjord motståndare af den förnuftiga'. Livijn slutligen använder i ett bref till Hammarsköld 1811 ett adjektiv afledt af Markall: 'Med den mest obehagliga liknöjdhet såg jag dessa förhatliga stränder aflägsna sig, med en *markalisk* däsighet i själen såg jag åter de motsatta' Fr. 316.

Ordet *Wallmarkism*(*us*) tycks vara bildadt af Palmblad att döma af följande passus i hans Sändebref, s. 9: 'Grecismer: dermed menas troligtvis det felet, att öfvers. bibehållit Grekernes benämningar och således icke kallat Afrodite för Venus eller Fröja; icke Zeus för Jupiter, Jofur, Oden, Wischnu, Jehovah, — och hvad vet jag? Så löjligt ett sådant inkast också är (hvilket vi hädanefter, för kontrasten skull, vilje kalla Wallmarkismus; så gifves dock de, som ~'. Här står alltså 'Wallmarkismus' som kontrast till grecism. Hvad den latinska ändelsen angår, som förefaller ett modernt öra främmande, så kan man jämföra 'fosforismus' nedan, hos Atterbom, och Palmblads 'dilettantismus' Fr. 273. Bruket stödes af tyskan, och beror kanske hos romantikerna närmast på inflytande därifrån. I samma mening, som på detta ställe använder Palmblad ordet strax därefter, Sändebref s. 10: 'Αιδης, som per Wallmarkismum borde försvenskas med Blåkulla'. I fortsättningen af Quintos Calabros'-tvisten (Palmblads exercitiidisputation utgjordes af en öfversättning från Quintos Calabros) använder Palmblad ånyo ordet, men nu redan med en allt mer öfvervägande betydelse af 'dumhet, enfald'. Så i Sändebrefvet N:o 2 i Polyfems tredje samling, då han säger, att han efterskänker Wallmark alla personaliteter såsom 'ert enallage af ett futurum till ett imperfectum, — en mening hvari

antingen en stor qvickhet eller en stor *Wallmarkism* ligger förborgad Pol. III. 3². Wallmark hade i sin recension tadlat en tempusändring i Palmblads öfversättning, och då denne försvarade sig med, att det blott var en allmänt förekommande 'enallage af ett futurum till ett imperfectum' replikerade Wallmark med att fråga, om ej kanske öfversättaren själf var en dylik enallage. Mer i den ursprungliga meningen står ordet i Pol. III. 4⁴, Palmblads slutord i tvisten, då han säger 'Låtom oss taga i hastigt ögonsikte de argumenter vår man andrager för att stödja och stadfästa *Wallmarkismen*', där han till yttermera visso i en not hänvisar till Sändebrefvet. Senare användes ordet af Hammarsköld, men i annan betydelse, närmare motsvarande 'polyfemisteri', 'fosforisteri', 'fosforism' etc. Så 1813 i bref till Livijn, då han talar om att 'knäppa *Wallmarkismen* litet på fingrarna' Lj. IV. 457, där ordet väl är lika med Wallmarksväsendet eller Wallmarks-partiet, samt i bref till Askelöf år 1814. Professor Jöns Svanberg hade i Vetenskapsakamien i Stockholm hållit ett tal, där han bl. a. stämplat de moderna naturfilosoferna såsom en filosofisk sekt, som ansåg sig ensam behörig att döma öfver alla forskningars förhållande till hvarandra inbördes ~ 'en filosofi, som sedan den i Tyskland upphört att vara på modet för dagen, i Sverige omsider söker sin sista tillflyktsort, och som dervid högljudt förkunnar allt, hvad vi hittills trott oss veta af fysik, för ingenting mer och ingenting mindre, än grof vidskepelse'. Om detta tal yttrar nu Hammarsköld: 'Ett frappantare prof på *Wallmarkismens* bristande logik och ostil får man sällan se' Lj. IV. 502 f. I Allmänna Journalistens Hederskrans slutligen, Hammarskölds bittraste utfall mot sin motståndare, förekommer en uppsats med titeln Hvad är *Wallmarkismus?* För öfrigt har jag iakttagit ordet i Pol. V. 13² 'Wallmarkismen ~ Wallmarkismus', Pol. V. 21⁴ 'Summan af dessa negativa egenskaper, förenade med vissa föga rekommenderande positiva, är *hvad numera i den litterära verlden betecknas med namnet Wallmarkismus* ~ nämde *Wallmarkismus*', samt Pol. V. 25¹ 'våra af *Wallmarkismen* drifna Jurnalister'. En ovanlig sammansättning begagnar Pamlblad, då han i bref talar om Wallmarks 'Betänkande' öfver Poetisk Kalender för år 1820, och sedan han konstaterat, att Wallmark velat göra Atterbom till den 'dåligaste poeten i hans kalender', tilläg-

ger 'Emot de öfriga råder någorlunda *Wallmarks-humanitet*' Lj. V. 347.

Jag återgår till 'journalisterna'. Äfven singularen förekommer pregnant och i flere användningar. I mening af Journal-man, Journal-hjelte, naturligtvis med starkt 'känslovärde' träffa vi det t. ex. i Pol. I. 28[3] '*en Journalist,* ehuru full af critiquer, kan likväl ej behöfva vara full af — skäl', i Pol. V. 21[3] 'När *en Jurnalist* vill rätt gripa sig an', samt i Palmblads Sändebref s. 11 'Här ha vi då in nuce hela qvintessencen af *en jurnalists* språkkännedom'. En annan form, framkallad genom rimtvång, se vi i visan om Jurnalens Mästare, Pol. II. 49[3]: 'Se här en *Journalista*'. Påverkan från tyskt språkbruk är väl påtaglig; man kan jämföra Atterboms ofvan citerade uttryck om Spens 'en wüthender Phosphorista'. Liksom Polyfem användes som namn på Askelöf, blir också Journalisten namn på Journalisten par préférence, Wallmark. Ett intressant ordspel härmed har jag funnit i Hammarskölds artikel mot 'Konstdomaren hr A.', som 'bigtat sig för Polyfem': 'Således, jag betragtar Herr A. som Journalist, och hvem vet om icke han är det i ordets strängaste bemärkelse' Pol. I. 33[1]. Enligt Ljunggren IV. 106 var verkligen Wallmark = konstdomaren. Som benämning på Wallmark förekommer ordet t. ex. Pol. I. 38[1] 'den välvise Journalisten', Pol. III. 1[2] (Palmblad) 'den käcke Journalisten'. I Polyfem III. 4[2] nämner Palmblad honom *Jurnalisten* med i parentes bifogadt *den store,* hvarmed man kan jämföra Askelöfs benämning *Storcyklopen;* och i fortsättningen af samma artikel heter han flere gånger blott *Jurnalisten.*

Andra Jurnal-namn på Wallmark äro 'den stackars *Jurnal-redaktören*' Pol. II. 52[2], '*Jurnal-redaktören*' Hammarsköld i Pol. IV. 43[2], '*Jurnal-anföraren*', Palmblad i Pol. III. 1[2]; *Jurnalens Öfverste* Pol. III. 35[2] 'O, du *Jurnalens mästare*!', första strofen i 'En ny och eftertänkelig visa om *Jurnalens mästare*' Pol. II. 49. I ett af Livijns bref användes något senare, naturligtvis i anslutning till visans uttryck, sammansättningen *journalmästaren* Fr. 296.

Nya Posten 1 april 1810—25 juni 1812,

I förbigående vill jag här inflicka ett par ord om Nya Posten, utgifven af B. J. Törneblad, till en början motståndare mot fosforisterna, men senare, från och med slutet af 1810, mer och mer vänligt stämd mot dem och fiendtlig mot Journalen. (Se Lj. IV. 292 f.). Under stridens dagar und-

får den en del rätt grofva epitet. Till de mer oskyldiga hör namnet *postmästaren (den nya)*, såsom benämning på redaktören användt af Palmblad i bref af den 30 okt. 1810, ungefär en månad, innan visan om Jurnalens mästare stod att läsa i Polyfem. Något senare, i midten af november, talar Atterbom om sitt bref (d. v. s. en polemisk uppsats i Elegant-Tidningen) till *nya postmästaren* Fr. 170. Hammarsköld talar om *Journalens attaché*, Nya posten Fr. 60; i Polyfem I. 30 förekommer den förut omnämnda visan, som börjar 'O, *Nya Postens hjeltar!* O *krypande Skriblerer*, O *vittre Skarabéer*' och i Pol. II. 20[3] träffas åter *Nya Postens hjeltar* samordnade med 'Herrar Journalister'. Hvad angår bildningen 'vittre Skarabéer', så kan man jämföra följande verser från Hammarsköld till Livijn, som då befann sig som auditör i Västergötland;

Jag ser dig re'n i Sköfdes trakter
bredvid en öppnad fylld kantin
med sträng och bister domarmin
ransaka *Skarabeiska* akter.

RH 282.

Atterboms svar i Elegant-tidningen N:o 33—34 på Nya Postens anfall på hans 'Rendez-vous' har till titel 'Något för *vitterhetens drängar*' och i visan Pol. II. 30[2] förekommer äfven uttrycket 'Uppblåste *platthetshjeltar*'. En Xenie i Pol. I. 39[4] bär öfverskriften 'De tvenne *Postiljonerna*', hvarmed menas Journalens och Nya Postens utgifvare, och med syftning på Törneblad användes det något senare af Palmblad i ett bref till Askelöf, där han anhåller, 'att den näsknäpp, som för några månader bortvist *denna postiljon* från Trinakriens områden[1], nu förvandlas i en örfil' Lj. IV. 161. Sedan 'postiljon' sålunda i anslutning till Nya *Posten*, och *postmästaren* först börjat användas om Törneblad, gjorde sambandet mellan Journalen och dess attaché, att det äfven tillades Wallmark. Om honom användes det äfven i Inledningen till Markalls sömnlösa nätter, där (enl. Norling: Valda skrifter af L. Hammarsköld s. 95) det talas om 'Markall ~ en rimmar-snillets *trumpetande postiljon*'.

Med detta uttryck 'postiljonen' har jag i det närmaste

[1] Med Trinakriens områden afses Polyfem; Polyfems grotta var ju enligt Odyssén belägen vid Trinakriens kust.

uttömt mitt förråd af Wallmarksnamn. Återstår blott tilltalet *'min jurnaliera Herre'* i Palmblads Quintos Calabrosartikel i Polyfem III. 1[3] samt *'Partianförarns'*, äfvenledes brukadt af Palmblad (eller Atterbom), Phos. I. 305. I fråga om det sista bör man ihågkomma den litet längre fram i samma artikel framställda bestämningen af begreppet 'Parti uti Litteraturen, såsom en söndring ifrån den fritt fortskridande principen för all forskning och bildning, således en motsats af allt dugligt, eller om man vill försinnliga tanken, den förstenade okunnighetens sekt'. Namnet står närmast 'Jurnalanförarn' här ofvan.

Redan i det föregående har jag antydt, att sammansättningar som 'fosforväsende', 'elegantväsende', journalväsende' kunna användas äfven i konkret bemärkelse såsom namn på respektive tidningar. Första gången jag träffat beteckningen, är hos Askelöf i ett bref till Hammarsköld 16 juni 1810, skrifvet på *tyska*. Där står: 'Tegnér hat ein paar Stücken im Journal geschrieben, weil Wallmark darum gefleht hat und ihm die ganze Pastete geschickt; er schreibt aber jetzt darin nicht mehr und kann *das ganze Journalwesen* nicht leiden' Fr. 77. Huruvida det här bör fattas konkret eller abstrakt, kan jag ej afgöra; bägge delarne passa ungefär lika väl. Nästa gång jag sett ordet användt är i Pol. II. 19[2], som enligt Ljunggren sannolikt utkom den 8 aug. samma år. Här förefaller det mig som om det vore naturligast att fatta ordet konkret. För sammanhangets skull måste jag citera utförligt: 'Riksdagens flyttning från Stockholm ~ måtte varit ett förfärligt slag, ty Riksdags-litteraturen (som Ni [= Red.] behagar kalla den), denna rika grufva för *Jurnalväsendet*, måste nu blifva föga indrägtig. Jag tror verkligen, att om eder *Tidning* finge ha sin gång för sig sjelf, så ~'. Säkert i konkret bemärkelse användes ordet af Palmblad i Polyfem III. 1[2]: 'Detta sändebref har föranlåtit en ny kraftspänning hos Hr Wallmark, och *Jurnalväsendet* en tillväxt af fyra nya lärda numror', samt i bref till Hammarsköld, Fr. 270 'Fosforismen gör i Lund oerhörda framsteg; åtminstone aftager *det vallmarkska journalväsendet* där från 25 prenumeranter till 1'. Redan förut har jag anfört två exempel, där *Elegant-väsendet* står i betydelse af Eleganttidningen, under det att det tredje exemplet är ovisst; dock är jag snarast böjd för att fatta äfven detta konkret. Exemplet lydde 'om vi denna gång måst böja oss för de her-

skandes järnspira, skulle *Exodus af Elegantväsendet* blifvit någorlunda briljant' Fr. 180. Exodus, som ju är namn på 'den del af den (grekiska) tragedien, som uppstår, sedan choren gått af Theatern' Phos. I. 231, d. v. s. slutet af densamma, fattas väl alltså bäst som afseende *sista numret* af tidningen. Dessutom stödes det konkreta användandet därigenom att tidningens vanliga familjära namn äfvenledes är ett konkretiseradt abstraktum 'Eleganzen'. *Fosforväsendet* förekommer konkret i det redan anförda 'Vår postmästare kan hvarken åtaga sig att fortskaffa Elegant- eller *Fosforväsendet*' Fr. 181. Osäkert är Atterboms 'sedan *fosforväsendet* började' Fr. 39[3]. Palmblads 'Här i staden gör *fosforväsendet* små progresser, men säkra' Fr. 310 tror jag man fattar bäst konkret, ty i det föregående talas det om Iduna, om att 'Nya Posten tout de bon förkunnat, att Polyfem är en syperb [?] tidning' och att det numer antas i alla tidningar som en ganska bekant sak, 'att Journalen duger till platt intet'. Äfven Palmblads *journalväsende* Fr. 176, då han skrifver, att han påmint Höijer om hans löfte 'att vid terminens slut tänka på *vårt journalväsende*' fattar jag helst konkret. Höijer hade lofvat att skrifva i Phosphoros, men söker nu undanflykter. 'I synnerhet mente han sig först vara förbunden att sörja för Lyceum' berättar Palmblad någon rad nedanför. Hammarskölds uttryck i bref till Palmblad Fr. 222 *kan* uppfattas på samma sätt. Han börjar 'gören, huru I viljen, men lagen bara för all del, att *Fosforos* går, åtminstone ännu ett år. Hvilken seger skulle vi ej ge våra fiender därigenom, om både Fosfor och Eleganttidningen på en gång upphörde ~' och fortsätter två rader nedanför: 'Dessutom afbryten I så hastigt denna gång *edert journalväsende*, torde det blifva omöjligt att en annan gång åter börja det igen. ~ jag mins huru jag förgäfves skref, bad och varnade i afseende på Eleganttidningen'. Äfven i Atterboms 'Fosf. borde enligt sin plan belysa alla vetenskapers svenska belägenhet, och det är icke vårt fel, att man låter Palmblad och mig stå ungefär ensamme med *vårt journalväsende*' Fr. 254 (någon annan tidskrift än Phosphoros utgafs denna tid icke af Uppsalafosforisterna) kan betydelsen vara konkret. Och när Palmblad verkligen en gång vill uttrycka det motsvarande abstrakta begreppet (Fr. 345) använder han icke 'journal*väsende*' utan 'journal-*väsen*'. Han talar om att den tyska (af Daub och Creuzer utgifna tidskriften) 'Studien' innehåller idel afhandlingar,

samme mäns 'Heidelbergische Jahrbücher' endast recensioner och slutar 'Så borde också vi ha *vårt journalväsen*'. Uttrycket *det nya oväsendet* i bref från Palmblad Fr. 259 skulle väl också *kunna* vara menadt konkret och afse Phosphoros; stället, där det förekommer, lyder: 'Mängden af ungt folk, som beundra det nya oväsendet, icke för det att det är bättre än klassiciteten, utan emedan det är på modet, tilltar beständigt'. Dock är det väl här naturligare att fatta det abstrakt. Abstrakt är väl äfven Palmblads *erotväsende*, Fr. 180, ehuru det användes på tal om Hammarskölds 'Kärleksqväden'.

Då emellertid, som visats, orden 'fosforväsende' m. fl. litet emellan användas i konkret bemärkelse, uppstår frågan, om ej också uttrycket *fosforism* kan så användas. Den abstrakta användningen är klar i sådana exempel som Palmblads '*Fosforismen* grasserar där (d. v. s. i Linköping) starkt' Fr. 252, Atterboms 'I Östergötland griper *fosforismen* starkt omkring sig' Fr. 325 och 'I Vadstena rasar *fosforismen* förfärligt', Fr. 363 samt hos Tegnér, E. Skr. II. 56, 301, 322. Men då Palmblad skrifver 'En ljuflig tidning är det visserligen för oss att höra att *fosforismen* har så[dan] framgång hos dess *styffader* Viborg' Fr. 259, blir saken osäkrare. Hammarsköld hade just på grund af ett missförstånd uppgifvit, att i Viborgs boklåda sålts 150 prenumerationssedlar på Phosphoros för 1811. Abstrakt fattas väl bäst Atterboms 'din föreställning om Stockholms *fosforismus*' Fr. 262, men Palmblads '*Fosforismen* gör i Lund oerhörda framsteg; åtminstone aftager det vallmarkska journalväsendet där från 25 prenumeranter till 1' Fr. 270 kan nog vara konkret menadt. Den konkreta betydelsen vinner i sannolikhet, om man jämför bildningar som 'leopoldism', 'valerianism', 'silverstolpism', 'vallinism', hvilka äfvenledes begagnas konkret. Se nedan!

Abstrakt med syftning på nya skolan användas ett par hithörande uttryck. I Pol. II. 22[4] står 'den nya Sekten är för obetydlig att ~ ~, alltderföre kan man i all tysthet låta *oväsendet* passera', och Hammarsköld skrifver till Livijn 1811 om en häradshöfding Brunskog, att han är 'en ifrig vän af *det nya vitterhetsoväsendet*' Fr. 304.

Abstrakt, med Journal-pregnansen, användes 'jurnalväsendet' i Palmblads Sändebref sid. 21 'oroa en Granskare, som nitälskar för sitt lands vitterhet, och som älskar sitt yrke *(jurnal-väsendet)* mera än sig sjelf och sitt personliga lugn', och i Pol. II. 30[4] finner man bildningen *journaloväsendet* likaledes abstrakt: 'ådagalägga rätta förhållandet, gången och

följderna af *Journaloväsendet*'. Konkret *kan* meningen vara, då Palmblad i sitt Sändebref sid. 7 säger att Jurnalen 'för att uttrycka hela *jurnal-väsendets* karakter ~ sjelf påfunnit ett ord, som ända till dess uppkomst icke behöfdes. Karakter och ord heter: Abgeschmackthet'. Dock bör märkas, att Palmblad ej citerar fullt rätt. I Journalen för 2 mars 1810 står abgeschmacktheit, således utan försvenskning af *heit* till *het* och det förekommer med spärrad stil i ett citat från — A. W. Schlegel! Den 14 mars 1810 förekommer emellertid adjektivet det *abgeschmacktaste*. Redan 1809 beklagar sig Hammarsköld 'här blir med hvar dag allt mer och mer *abgeschmackt* att lefva' RH 347. Försvenskadt förekommer substantivet i ett bref från Atterbom den 2 nov. samma år (hvarvid åter Ljunggren citerar Abgeschmackt*heit*) Fr. 161. Ännu ett par exempel på 'väsende-'ord omtalas nedan vid behandlingen af de respektive tidningar, de afse.

Jag kommer nu till ordet *Journalistik* användt med hänsyn till Wallmarks Journal. Redan i fjärde numret af Polyfem förekommer ordet, med vitsig hänsyftning på motståndaren, då redaktören i anledning af 'renhållningsstriden' ber om ursäkt att Polyfem under julhelgen 'gjort allmänheten förtroende af sina vittra strider i *Journalistiken*' (Pol. I. 4[4]), och lofvar att hädanefter bättra sig. I Pol I. 37[1] träffa vi så den speciellt polyfemiska användningen af ordet, den som sedan gaf anledning till Lefflers ofvannämnda bildning 'Fosforistik'. I en liten artikel till allmänheten säger sig Redaktören vara sinnad att i hvarje nummer af Polyfem, om rummet det tillåter 'införa ett kort Sammandrag af de vid hvarje ögonkast på Journalen sig uppenbarande vigtigaste vetenskapliga misstag, i ordning efter vetenskaperna, jemte de märkligaste bevis på förvridning af begrepp och korrumperad Logik; allt detta under den gemensamma beständiga Rubriken: *Journalistik*'. Härigenom skall man vinna utrymme och 'en egentelig Histoire des egaremens humains, om den en gång skulle påtänkas, blifva af en redbarare nytta. Ett omständligare upptagande af denna artikel skulle icke kunna ske utan på bekostnad af de öfriga mera roande, ehuru mindre rikhaltiga, och lätteligen förvandla Polyfem till en blott och bar Journalistik'. Rubriken förekommer i I. 40, 41, 45, II. 7, 21, 23, 38, 42, 48, 51. I ett insändt fredsförslag mellan Journalen och Polyfem (III. 12[2]) börjar fjärde paragrafen 'Skola

alla *Jurnalistiker* förstöras och utplånas' och i Polyfems fjärde samling hotar Hammarsköld att ännu en gång upplifva den ofta nämnda *'Journalistiken'* enl. Lj. IV. 288. Hos Ljunggren förekommer ordet, IV. 347 ff, som öfverskrift, betecknande 'polemik mot Journalen'.

En rätt stor mängd Jurnal-sammansättningar, hufvudsakligen anträffade i Polyfem och i Palmblads Sändebref, visa också i sin mån huru liflig striden var mellan de bägge litterära riktningarna. Särskildt betecknande för den nya skolans polemiska skrifsätt och uppfinningsförmåga torde de också få anses vara. Nu är det visserligen sant, att Journalen mer än t. ex. Polyfem och Phosphoros lämpade sig till sammansättningsled, på grund af att ordet 'journal' ju var ett allmänt gängse ord, som redan ingick i både afledningar och sammansättningar; och säkerligen har detta förhållande haft stor betydelse. Men endast därpå tror jag icke det kan bero, att i de delar af Journalen jag genomgått eller i 'lindegrenska anfallsvapnet' mot Kapten Baggfot ej träffas motsvarande rikedom i ordbildning. 'Den sanna smaken' var ju också i allmänhet taget fiende till nybildningar.

I Atterboms 'Rimmarbandet', Pol. I. 49[4], kallas en packa af Journalen för *Journal-luntan* (juni 1810), i oktober talar Palmblad i sitt Sändebref om att han genombläddrat *'Jurnal-luntan* från dess födelse ända till närvarande stund' s. 12, i Pol. III. 1[2] säger han sig i detta Sändebref ha velat visa Wallmark 'att mycket vore annorlunda, än han, bakom sina *Jurnal-luntor*, inbillade sig', och i ett bref, (i hvilket han omtalar, att Palmblads 'Sändebref' är färdigt) skrifver Atterbom till Hammarsköld 'Ditt svar på *journal-luntan* är riktigt bekommet' Fr. 153. Här afser journal-luntan' väl Wallmarks recension af Lyceum, häft. I, hvarpå Hammarsköld svarade i en skrift, som han nu sändt till Atterbom och Palmblad för att spridas i Uppsala. I Pol. I. 28[3] förekommer ordet *Journal-recensionerne,* och i ett bref från Atterbom Fr. 183 *Journalrecensionen*, det sista afseende Wallmarks recension öfver Hammarskölds 'Kritiska bref'. I Pol. II. 37[4] talar Hammarsköld om *Jurnal-redaktionen*, och och i Polyfem IV. 49 om *'Journalskribenternas* okunnighet i modersmålet'. I Nya Posten 1811 talas föraktligt om *journalförfattarne* enl. Lj. IV. 292, och mer neutralt finns ordet brukadt redan 21 aug. 1809 af Livijn, RH 349; i Pol. II.

20[2] talas om Wallmark, huru han 'bereder sig väg till sin stora kontradiktion, detta vanliga och ofelbart återkommande himmelstecken på *Jurnalhorisonten*'; i Pol. II. 30[1] träffa vi 'sekulariserade *Jurnal-idéer* för år 1810', och nästa sida talas om 'det ofantliga paket, innehållande uppblåsta inbillningar, funnit bland *Jurnal-bagaget*'. Polyfem II. 39 innehåller en artikel till Utgifvaren af J. f. L. o. Th. 'Anmärkningar om Konsten att citera, om nyttan af ärlighet i allt, samt om Konsten att gifva ut Jurnaler', i hvilken denna konst benämnes 'den populära *Jurnal-konsten*'. Vidare har jag funnit *Jurnal-Bihanget* Pol. II. 46[4], 'i *Jurnal-numret* 51' Pol. V. 23[4] 'den af *Jurnal-åskorna* krossade', Palmblads Sändebref s. 3, 'träd fram ur *Jurnal-dammet*' Palmblad i Pol. III. 1[3]. 'Du non-sens oss i *Jurnal-form* skänker' Pol. III. 6[3]. Förut ha anförts *journalmästaren, Jurnal-anföraren, Jurnal-redaktören, Jurnalmännen, Jurnalhjeltarne, Jurnalredaktionen.*

Öfverallt är kompositionsformen *Jurnal-*. I en 'insändare' i Journalen 1810 sid. 958 träffas dock 'Herrar *Journals*-Redaktörer', likaså s. 959, fast ej sammanskrifvet, 'I, ytlige *Journals* Redaktörer'.

Äfven till 'Jurnalist' har jag träffat en sammansättning. Palmblad säger i Polyfem III. 4[4], att då Jurnalisten (= Wallmark) 'påstår att det latinska qu läses som det Swenska *qw*, så tar han på *Jurnalistvis* fel igen'.

Den vanliga adjektivafledningen är *journalistisk*, som förekommer t. ex. Pol. 19[2]: 'den Jurnalistiska jordmånen', Pol. II. 19[3]: 'den Jurnalistiska konsten', Pol. II. 30[3]: 'de Jurnalistiska stridskrafterna', Pol. II. 38[3]: 'en Jurnalistisk hjerna', Palmblads Sändebref, s. 9: 'en liten Jurnalistisk hjerna', Hammarsköld i Pol. IV. 49[3]: 'Jurnalistiskt Unsinn', 'det Jurnalistiska chaos', Pol. V. 21[3]: 'Detta rakt fram vill icke säga hvad andra menniskor dermed förstå, utan måste förstås i jurnalistisk bemärkelse', Pol. V. 25[3]: 'egna ganska Jurnalistiska anfall på den nya Filosofien'. En annan afledning är *journalier*, som förekommer i Pol. II. 30[2], hos Livijn Fr. 268, Palmblad i Pol. III. 1[3] och i Sändebref s. 1, 2 och 20. Hos Palmblad träffas också 'vissa *ojournaliera* och således för det journaliera skråt ofördelaktiga idéer' Sändebref s. 2.

Allmänna Journalen 14 juni 1813—1824. Den 17 maj 1813 indrogs Journal för L. o. Th. på grund af en politisk artikel, som väckt kronprinsens misshag. Den fortsattes emellertid under samma ledning, men

med ändradt namn: 'Allmänna Journalen', hvars första nummer utkom den 14 juni samma år. Under sitt nya namn, fick den naturligtvis ärfva en del af den gamlas benämningar, i synnerhet som ju *Journal* alltid varit den hufvudsakliga utgångspunkten för benämnandet. Elof Tegnér kallar den 1814 *Wallmarkska Journalen* ET 57, Wallin 1818 *Journalen* ET 107, Esaias Tegnér 1820 talar om '*Journalens* sottiser' Efterl. Skr. I. 129. År 1819 skref Hammarsköld sin bekanta stridsskrift *Allmänna Journalistens* Herderskrans och i denna förekommer en uppsats med titel '*Den allmänna Journalistens* besynnerliga meningar om sig själf och svenska litteraturen' Lj. V. 284. I Literaturtidningen för samma år träffas också följande utrop af Hammarsköld: 'Så dum finnes icke någon annan, än *den Allmänna Journalisten*, som icke inser att' Lj. V. 284. Här förekommer alltså den fulla benämningen på redaktören, men det bekvämare *Journalisten* träffas samtidigt i ett bref från Hammarsköld till J. H. Schröder Lj. V. 285 samt 1817 i ett bref från Wallin till Tegnér i anledning af jubeltalet '*den hesa Journalisten* vill väl i alla fall (om han törs) anfäkta dig', ET 91. I Första Markallsnatten (juni 1820) träffas flera gånger benämningen *Journalionen*, en kompromissform bildad af *journalisten* och *postiljonen*, hvilket senare ju äfven var ett af Wallmarksnamnen. Ordet förekommer äfven i rubriken till en dikt i Andra Markallsnatten (april 1821) 'Till *Journalionen* Markall' Lj. V. 459. Ett par sammansättningar, hänförande sig till Allmänna Journalen har jag ock funnit. 'Ditt företal till Hörberg har väckt ett värre *journalováder* än någonsin' skrifver Geijer till Atterbom 1817 (Lj. V. 116) och 1816 utbrister denne sistnämnde: 'Hvad detta *Journalfolk* är för ett dumt och gement pack' Lj. V. 84. Äfven adjektivet *journalistisk* användes med syftning på Allmänna Journalen, då Hammarsköld 1819 i Literaturtidningen yttrar 'Likaså är tydningen af ordet Plunder med "dålighet" ett märkligt prof af den *journalistiska* filologien' Lj. V. 284.

I början af juli 1810 utkom i Stockholm första numret af Allmänna Opinionens Organ, en tidning, som i viss mån tog det nyss timade Fersenska mordet i försvar och därigenom inveckladés i en skarp polemik med Wallmarks Journal. Med det 32:dra numret upphörde tidningen på grund af åtal. Dessa förhållanden äfvensom tidningens otympliga *Allmänna Opinionens Organ 4 juli 1810 —6 okt. 1810.*

och på samma gång anspråksfulla titel skaftade den naturligen åtskilliga kortnamn och öknamn. Än kallas den *Opinionens Organ* Jour. 1810, s. 654 o. 671, bestämd form *Opinions-Organen* ibid. 655, än talas det om *Hr:na af Allmänna Opinionen* ibid. 672, än begagnas vitsigt *Opinion* t. ex. 'att lemna hela Sta'n utan *Opinion'* ibid. 653, hvarföre skulle jag sälja min *Opinion* till bättre pris än han sin' ibid. 654, 'Allmänhetens mening de dagar som hon icke har någon *Opinion*, det vill, ty värr, säga fem dagar i veckan' ibid. 655. På sid. 654 talas om 'den riktning som *Organen* tagit'; sid. 655 du skall få se allmänhetens mening 'den första dagen som hennes *Organ* tystnade', s. 669 'N:o 3 af er *Organ'*, och på samma sätt Elgström i bref 'något nummer af *Organen'* Fr. 125. Hos Gjörvell nämnes den *'den förmenta nationsorganen'* Fr. 151 och härmed äro vi inne på de verkliga öknamnen. Ett annat sådant träffas hos Elgström, då han skrifver till Palmblad 'Du får nu n:o 9, 10 af *opinionsorkanen'*, och i det ofvan flere gånger citerade samtalet mellan Pål och Pehr' eller, om man vill, Prospekt till en ny tidning' Jour. 1810 omtalas flere stycken 'råbråkningar' af namnet: 'din Titel, min vän, den är allt för lång och svår, Allmänna Opinionen om Allmänna Opinionens Organ! Huru vill du, att någon skall kunna minnas eller utsäga den? Jag har nog hört hur Allmänna Opinionens Organ af sämre folk råbråkas än till Opium, än till Opion, än till Pion och till och med till Skorpion' sid. 656. Till Hammarsköld yttrar Atterbom slutligen sin farhåga för att Askelöf skulle på något sätt vara 'inblandad i *Allmänna opinionsväsendet'* Fr. 120. Snarast får väl man fatta uttrycket abstrakt; tidningen var då redan invecklad i åtal.

Tidning i blandade ämnen 1811.

Elegant-Tidningen såldes i slutet af 1810 till bokhandlaren Emanuel Bruzelius, som ändrade dess namn till *Tidning i blandade ämnen.* Förnämste medarbetaren var med. d:r Sven Peter Leffler. Tidningen, som fortfarande trycktes hos Stenhammar & Palmblad, råkade snart i strid med fosforisterna, en strid som blef lika het, om ej hetare än Journal-striden. Den lämnade också spår af sig i en mängd ordbildningar. *'Tidningen i blandade ämnen'* heter bladet helt normalt och utförligt hos Hammarsköld Fr. 223 och i Pol. IV. 16[2]. Hos Atterbom träffas i bref förkortningen *Blandningstidningen* Fr. 219, 333, hos Palmblad likaså Fr. 329, hos Hammarsköld Pol. IV. 19[3] samt i en Xenie i Pol.

IV. 20[4], (där äfven träffas '*Blandningstidning!* Du ljufva och oenformiga nöje'), samt hos Atterbom i hans 'Föreläsning för Redaktionen af Tidning i Blandade Ämnen', Phos. II. 192; i noten samma sida förekommer ett 'Förslag till svar à la *Blandnings-tidning*'. I bref till Hammarsköld säger Palmblad: 'Dum är visserligen *Blandade tidningen* 'Fr. 225 och Hammarsköld själf använder uttrycket i Pol. IV. 7[2], IV. 8[1], IV. 16[3], IV. 16[4], IV. 17[3], (under formen 'den blandade Tidningen') äfvenså Pol. IV. 13[4] och Pol. IV. 16[1] (nämde *Blandade Tidnings* Redaktion). Öfverallt är angreppspunkten vid benämnandet densamma nämligen titelns ord *blandade*, under det den mest använda benämningen på Journal för Litteraturen och Theatern utgick från dess första titelord, ehuru man här hade en god angreppspunkt i 'Litteraturen'. Men Journalen föll sig väl bekvämare och lätthandterligare, särskildt för nybildningar. Någon gång finner man emellertid, att Blandnings-tidningens utgifvare har blifvit namngifvare, så *Bruzelii tidning*, Palmblad Fr. 271, Atterbom 'Hvad säges in der Hauptstadt von *der bruzelianischen Zeitung?*' Fr. 219, och i analogi härmed underrättar Palmblad Hammarsköld om att 'Härnäst skall ett *bruzelianskt Bihang* följa, hvaruti silverstolpianismen är inryckt' Fr. 345. I Palmblads bref till Hammarsköld den 4 januari 1811, första gången jag funnit tidningen omnämnd, äro bägge synpunkterna förenade: 'Tills dato känner man ingen af medarbetarne i *den bruzeliska blandningen* mer än d:r Leffler' Fr. 214. Det vanligaste namnet hos Palmblad och Atterbom i brefven är *Blandningen*, under det '*den blandade Tidningen*' tycks vara mer omtyckt af Hammarsköld i Polyfem. Det anträffas hos Palmblad: 'Dokt. Leffler (hufvudmannen för *blandningen*)' Fr. 318, naturligen med anslutning till det vanliga ordet 'blandning' och med däraf härflytande stämningsvärde af förakt; likaså 'Bruzelius ~ hans *Blandning*' Palmblad Fr. 381. Atterbom använder det i bref t. ex. Fr. 326 '*Blandningens* morgonblad', Fr. 330, 338, 381, 394 samt i Phos. II. 188, 189: 'denna exempellösa *Blandning*', 190: 'Eller kan redaktionen neka, att Blandningen är Blandning, d. ä. en planlös sammanrafsning af uselheter?', vidare s. 191 samt s. 193: 'i *Blandningens* chaos'. Till Polyfem insände Karl Stenhammar i slutet af juli 'en mixtur', som Palmblad vitsigt skrifver Fr. 321, hvilken lästes i Pol. IV. 12 och bar titeln 'Om blandning (Mixtura)'. Här är alltså

ett nytt namn på Blandningen, och det återkommer i ett bref från Rääf till Hammarsköld Fr. 358: 'Striden med *Mixtura* är het och förtjänar att föras mera allvarsamt än med Journalen fordom'. Under titeln 'Fosforistik' hade 'Mixtura' riktat ett angrepp på Palmblad för en öfversättning från Cervantes, som den påstod vara öfversatt ej direkt från spanskan, utan från Schlegels tyska öfversättning. Härpå svarade Palmblad i en artikel '*Antimixturisk* fosforistik', som insändes till Polyfem, men icke befordrades till trycket. Äfven en grekisk benämning på tidningen förekommer hos Palmblad, som skrifver, att Polyfem satt sig före att lefva 'till dess han hinner fira Journalens (och som vi hoppas) äfven *Miasmens* likbegängelse' Fr. 360. Miasma betyder 'smuts, smittämne'. I Phos. II. 190 nämnes tidningen öfverlägset *ephemeren* och i ett bref till Hammarsköld där Palmblad klagar öfver att Phosphoros ej längre fick befordras per post, fortsätter han: 'Bruzelius fortdrifver under så mycket mer gynnande auspicier sitt *journalväsende*, och jag hade nästan sagt på vår grund' Fr. 274. Troligen är väl 'journalväsende' att fatta som konkret benämning på tidningen. En satirisk förvridning använder Atterbom då han i sina Bref öfver Franzéns Skaldestycken med syftning på Blandningen talar om 'en *qvacksalfvare-Tidning i konfunderade Ämnen*, hvilket litterära åbäke ådragit sig så många förföriska munnars gäspningar' Phos. II. 356. I föreläsningen begagnar också Atterbom det öfverlägsna uttrycket 'Bruzelius och hans *leksaker*' Phos. II. 187. Till denna rena öknamnskategori hör ock Hammarskölds: '*detta lytta Tidningsfoster*' Pol. IV. 16[3] samt uppmaningen i en Xenie af Ingelgren i Pol. IV. 20[3] 'Blif vid ditt *blandningsförsök*'. I analogi med 'dagpapper', 'ströpapper', 'flygpapper' finner man äfven *Blandningspapper*, användt af Hammarsköld i Pol. IV. 7[1] 'till den eller de Herrars behjertande, som befatta sig med hopblandningen af ofvannämda *Blandnings-papper*'.

Blandning är äfven namn på nummer af tidningen. 'Troligen hafven I läst den *Blandning*, som Lagus i onsdags medförde' skrifver Palmblad Fr. 319 och på samma sätt något senare 'I morgondagens *Blandning* inflyter en recension öfver Lundblads Aly och Gulhyndy' Fr. 377. Atterbom talar om 'Bihanget till första *blandningsnumret*' Fr. 323. I Polyfem IV. 16[4] säger Hammarsköld, att han vill 'skärskåda de senaste *Blandningsportionerna*, och utröna i hvad

mån deras fräsning och inre halt svara mot hvarandra' och i fortsättningen Pol. IV. 17[3] upptar han saken med 'Dessa *Blandnings Numror*'. 'Blandningsportionerna' återgå väl närmast på Hammarskölds Xenie i Pol. IV. 10[1]:

Blanda allt väl ihop, så bjuder kokerskan Cajsa.
Dagbladsskrifvaren här tagit ad notam dess bud.

samt längre ned:

Allt hvad i himmelen fins och på jorden,
blandas tillhopa.
Urval, kunskap och vett saknas i blandningen blott.

samt på A. Stenhammars artikel 'Om blandning (Mixtura)' i Pol. IV. 12, där bland utdrag ur läkares yttranden finnes t. ex. '*Scharfschmidt* säger att "Blandning kallas af några, kanske i dubbel mening Confusio, emedan allehanda läkemedel hopblandas i denna formel ~ ".' Där förekommer ock en 'formel för *Blandning i den nyaste smak*' Pol. IV. 12[2], och i Pol. IV. 7[2] 'i den här i fråga varande *Blandning af ämnen*', det förra afseende tidningen själf, det senare nummer däraf. En annan bildning träffar man i Pol. IV. 7. Hammarsköld kritiserar Blandningstidningen: 'Hvad nu planen beträffar, så lär den just deruti bestå, att vara — ingen, d. ä. allting *blandas* ihop, som får rum på en bit tryckpapper' och vidare 'Enligt prospekten skulle annars 7 artiklar upptagas, men oaktadt all *blandning*, hafva i första nummerföljden följande fem uteblifvit', hvarpå nästa sida (s. 3) fortsättes 'på baksidorna (= af Blandningens omslag finner man) *månadsblandningen*, på ofvanberörda sätt klassificerad'. Äfven Journalens uttryckssätt om 'Läsning i Hvarjehanda' *blandkorn*, *sonett-hafre* etc., hvilket ju återgick på uttrycken *blandsäd* och *Epigramatisk hafre* i Stockholms Posten 1783, upptages här. 'Förmodligen hafven I i Stockholm nu sett den sista *blandsäden*' skrifver Palmblad Fr. 321, alltså med betydelse af *blandningsnummer;* och Atterbom anser, att Geijer, hvilken utpekades som författare af recensionen öfver Lundblads ofvannämnda öfversättning af Aly och Gulhyndy, 'borde näpsas för sin gemenskap med *Blandhafren*' Fr. 381 (alltså = Blandningen själf).

Dessa benämningar återfinnas ock i uttryck afseende redaktionen. Karl Stenhammar skrifver till Hammarsköld: 'Som du vet, börja *blandsädsodlarne* att litet vilja sätta upp

sina näsor' Fr. 318, och Atterbom talar i sin Föreläsning, Phos. II. 192 om '*Blandsäds-redaktionen*'. Det enklare uttrycket *blandningsredaktionen*, som direkt ansluter sig till tidningens vanligaste beteckning, användes af Atterbom Fr. 319 och Phos. II. 189 (Blandnings-Redaktionen), af Palmblad Fr. 322, och af Hammarsköld Pol. IV. 19³. I ett bref till Hammarsköld omtalar Atterbom, att han funderat på att sända Polyfem 'ett par komiska scener anbelangande *blandningsfolket*' Fr. 337. Som han strax därefter berättar, att han lyckats finna ett godt öknamn åt Leffler 'Doktor Phleps' och påminner Hammarsköld, att Bruzelii 'mångåriga hedersnamn' i Uppsala är 'Bucephalus' framgår alltså tydligt, att det just är själfva redaktionen, som afses. I Polyfem III. 12⁴ omtalas den under namn af 'den nyss etablerade *Tidnings-redaktionen i blandade ämnen*' och i Phos. II. 188 rådbråkas den af Atterbom till '*den allt om hvartannat blandande Redaktionen*'. Hammarsköld som ju särskildt älskade 'den blandade Tidningen', bildar också uttrycket '*den blandade Redaktionen*' Pol. IV. 17³, ⁴, 19², och hos honom kallas den också en gång '*Redaktionen i blandningsärender*' Pol. IV. 18³. Anspelningar på det *blandade* innehållet och vitsar därom träffas oupphörligt 'jag har nu i hast *hopblandat* litet smått åt den välbekanta redaktionen', säger Palmblad i ett bref Fr. 321, afseende sin 'Antimixturisk fosforistik', och med syftning på Atterboms Föreläsning, 'Emellertid *blanda vi ihop* [något] i Fosf. som något bättre skall bränna honom (= Leffler) om öronen' Fr. 318. Atterboms '*Blandaren* har nemligen, under någon af sina senaste promenader i sömnen, utfäst sig att bevisa, att ~' Phos. II. 187 afser redaktören, Leffler, och ordet brukas på samma sätt af Hammarsköld Pol. IV. 18³: 'Först uppsöker *Blandaren* (utan val) ett stycke i Augusti-häftet'. Pluralen '*blandarne*' använder Palmblad, då det är fråga om att *Leffler & konsorter* sökte förklena Benjamin Höijers ära genom att påstå, att hans recensioner i första häftet af Lyceum voro plagiat. Palmblad uppmanar nu Hammarsköld att omtala detta rykte för Höijer och anmoda honom att häröfver 'publikt med *blandarne* orientera sig' Fr. 324. Det afser således detsamma som Leffler & konsorter, d. v. s. blandningsredaktionen. *Blandnings-Riddarn* (hvarmed kan jämföras Jurnal-Öfversten, Jurnalhjeltarna, Jurnalanförarn), som får det rådet, att om han, 'då han

härnäst tågar i fejd på sin gnäggande Bucephalus[1] händelsevis i någon utländsk bok finner en mening, som är analog med en nyss sedd mening i någon Svensk, han dock derföre visligen må vakta sig att förklara den för lånad' Phos. II. 192, är väl snarast Leffler, och sannolikt är det äfvenledes han, som, ibid. 189, åsyftas med *Riddarn af de Blandade Ämnena.* Detta bestyrkes af en del namn på Leffler i Polyfem som 'den mångkunnige *Blandnings-Doktorn*' Pol. IV. 17⁴, 'den *blandande Herren*' Pol. IV. 19³, '*den blandande personens* kunskaper eller själsförmögenheter' Pol. IV. 17⁴, 'I synnerhet är det mot Phosphoros som '*denna blandningsperson* en gång för alla rigtat sina pilar' Pol. IV. 18³ och '*den blandade Redaktören*' Pol. IV. 16³, allesamman använda af Hammarsköld. Det sista uttrycket bör sammanhållas med Hammarskölds andra bildningar '*den blandade Tidningen*' och '*den blandade Redaktionen*'. Äfven '*Blandningsriddarn*' förekommer i Polyfem, nämligen i en af Ingelgrens xenier Pol. IV. 20⁴. Något efter det att 'Föreläsningen' utkommit, omtalar Atterbom den i bref som 'min "Föreläsning" för *blandningsriddarne*' Fr. 325, hvilket naturligen åter afser hela redaktionen. Ordet '*journalista*', som vi ofvan träffat i 'Journal'-pregnans, användes af Palmblad i bref med syftning på Blandningens recension öfver 'Aly och Gulhyndy'. Huruvida man närmast skall tänka sig att härmed menas tidningens redaktör eller journalförfattaren-recensenten kan jag ej afgöra, men är böjd för det senare. Stället lyder: 'Nu hafva vi besett mag. Lundblad och i morgon återförpassa vi honom till dig. Han har nu återförnyat sin personliga bekantskap med Bruzelius och gjort splitt-ny med hans Blandning. Sen till, huru ni med vishet må draga er ur fejden, ty icke kunnen I försvara klapprande, mölla, knäla o. s. v., ehuru visserligen åtskilliga af *Journalistans* invändningar äro ogrundade. Utom dess hviskas här i staden, att Geijer är författaren ~' Fr. 381.

Förutom de ofvan här och hvar anförda sammansättningarna med 'blandning' som *blandningsförsök, blandningsnummer, Blandningsportionerna, blandningsperson, Blandnings Doktorn, blandningsredaktionen, blandningsfolket, blandningsriddarne* har jag blott anträffat en, nämligen i Atterboms 'Föreläsning' Phos. II. 192, där han säger: 'Det står nu

[1] Hänsyftning på Bruzelius, jfr ofvan.

Redaktionen fritt, att i tusendetals charader, epigrammer, sonnetter som skola vara parodiska, vinkar om namn, plumpa personliga tillmälen, analyser af den chemiska Phosphorn, och dylikt mer, — taga en så gräslig hämd, att en anekdot och tre tankar af Lichtenberg i hvarje följande nummer måste vika från sitt hedersrum i sista spalten, icke utan många *Blandnings-älskares* bestörtning'. Det utförliga citatet visar ock, huru tidningens blandningssätt satiriseras.

Poetisk Kalender 1812, utkommen 18 dec. 1811. I slutet af december 1811 utkom första årgången af Poetisk Kalender, utgifven af Atterbom. Som alla mina citat angående denna, äro hämtade från de Frunck'ska brefven, vill jag genomgå dem i tidsföljd, hvarigenom man äfven får en bättre öfverblick öfver namnets tillblifvelsehistoria. Första gången planen omtalas är i ett bref från Hammarsköld till Livijn 1 juli 1811, där han ber denne om bidrag till den tillärnade publikationen. Han skrifver: 'Under Atterboms vistande här befunno han och jag, att man omöjeligen kan vinna något egenteligt klassiskt anseende, förrän ens arbeten hvila emellan damernas händer och gömmas i ridikylerna. Därföre öfverenskommo vi att till nästa år utgifva en sorts *„Musenalmanach“* eller *„Taschenbuch“*, till hvilken alla Nya skolans medlemmar och vänner skulle anmodas att insända bidrag' Fr. 314. Redan i Atterboms bref till Hammarsköld den 5 juli förekommer så uttrycket *kalendern* 'Rätt, att du tänker flitigt på *kalendern*' Fr. 316. Den 19 juli skrifver Palmblad, att han är rädd att hans roman (Vådelden, antar Frunck) 'blir något för lång för att kunna employeras i *Almanackan*' Fr. 320. Den 9 aug. ämnar Atterbom, så snart han slutat utarbetningen af fjärde fosforhäftet 'med allo själ och allo förmåga' gripa sig an med '*kalendern*' Fr. 331. Några dar efter upptas hans mest genialiska stunder af Phosphorescenda äfvensom 'ästetiska studier och *Taschenbuchs-spekulationer*', till hvilket sista ord Palmblad dock fogat en not, innehållande den lilla anmärkningen 'Lögn' (Fr. 333). Den 14 aug. lofvar Livijn, att 'Atterbom skall visserligen erhålla åtskilligt till sin *fickbok*' Fr. 337. Den 20 har Palmblad färdigt ett poem *(Calendarium)* 'destineradt till *den poetiska almanackan*'[1] Fr. 339. Sex dar senare har Ingelgren för *kalendern* sammanskrifvit en Vårvisa, Palmblad Fr. 343; samma bref fortsättes sedan af Atterbom, som

[1] *almanackan*, kursiveradt af Palmblad.

säger sig med mycket nöje skola införa Hammarskölds 'ovidiska bit' i '*Taskboken*' Fr. 343; och denna får där äfven heta *den nya "kraftgenialitets"produkten* Fr. 344. Så har jag ej funnit något omnämnande förrän den 10 sept., då Palmblad meddelar Hammarsköld: 'På *Calendarium* arbetas och funderas starkt. Vignett, omslag, poemer och roman!' Fr. 350. Tillägget visar, att det ej är Palmblads dikt som afses, utan att Kalendern själf fått denna benämning. Den 13 sept. träffas åter hos Atterbom '*vår kalender*', '*kalendern*' och några rader längre ned: 'Icke heller är jag alldeles belåten med epitetet *Poetisk*[1] på titelbladet. Fins det då i hela möjligheternas rike intet ännu bättre namn? Men det måste i nödfall passera, ehuru Wallmark & socii ej lära underlåta att drifva litet Spass därmed' Fr. 354. Här finna vi alltså en viktig synpunkt vid namngifningen: rädslan för löjlighet, sträfvandet att få ett namn, som ej lätt ägnade sig för förvridningar och kvickheter. Den 24 sept. syns det, att man tänkt ändra namnet till 'Vitter kalender'. Palmblad skrifver 'Af *Vittra kalendern* är $^1/_2$ ark färdigt'. Atterbom fortsätter: *Vitter kalender*[1] är icke heller bra. *Poetisk*[1] torde få lof att bibehållas. Kan ingen af de stockholmiska vännerna ega nog uppfinning att utfinna någonting genialiskt, som svarar mot "Musen-Almanach"?' Fr. 356. Här möter oss en annan namngifningssynpunkt, sträfvan att få någon god tanke-öfversättning af det tyska namnet. Atterbom och Palmblad hade tänkt att få publicera 'så mycket af historiska kalendern, som innehåller almanackan' i sin Poetiska kalender och därför bedt Hammarsköld göra upp saken med Segerstedts kommissionär i Stockholm[2]. Härpå syftar Palmblads utrop 'En förhatlig sak med almanackan' Fr. 361, 4 okt. 1811. Segerstedts kommissionär hade tydligen nekat dem aftryckningen, möjligen efter påtryckning från akademister; Palmblad talar nämligen något senare, då de vändt sig till Segerstedt själf, men äfvenledes fått afslag, om '*det segerstedtska partiet i vitterheten*' Fr. 368. Detta åstadkom åter funderingar angående namnet. I brefvet af den 4 okt. fortsätter Palmblad: 'Fråga: på romanen, hvilken nu heter *Vådelden* efter Hedborns dop, är ett halft ark $^1/_6$ färdigt. Skall man 1:o antingen fullfölja den gamla planen och *ge*

[1] Kursiveringarna af Atterbom.
[2] Vetenskapsakademins almanacka trycktes hos Segerstedt i Strengnäs.

boken en annan titel, Julklapp, Nyårsgåfva m. m., eller 2:o trycka romanen ut med namn af 1:sta delen, eller 3:o låta allt hvila till nästa år???'. Atterbom afslutar brefvet och frågar 'Hur skall man göra med *kalendern?* Jag tror, att man trycker romanen så länge såsom första delen och realiserar *den Poetiska kalendern* först nästa höst' Fr. 361. I nästa bref uppmanar han Hammarsköld att öfverlägga med Stenhammar 'huru med *Poetiska kalendern* göras skall' Fr. 363, och den 25 okt. skrifver Palmblad åter till Hammarsköld 'Det är en oändlig mängd, som just väntar på din decision: 1:o *Kalenderverket.* ~' Fr. 367. I nästa bref tackar han honom för '*almanacksbesväret*' Fr. 367, men om detta har afseende på Segerstedska saken eller närmare har att göra med hela Poetiska kalendern, kan jag ej afgöra. Så kommer Palmblads redan anförda yttrande, 1 nov., 'Till trots af det segerstedska partiet i vitterheten skola vi ändå utge *vår kalender och det under det redan bestämda namnet* liksom i Tyskland flera (Schlegel, Tieck) utgifvit Musenalmanackor utan almanacka' Fr. 368, och Atterbom tillägger: 'Var lugn: 1. skall *vår kalender* visserligen komma ut i början af december i trots af allt almanackskrångel; 2. skall den bli en förträfflig bok, som skall ungefär täfla med en tome af schillerska Musenalmanackan i värde. Titeln bibehålles, och Palmblads "Calendarium" sättes i början såsom en poetisk almanack i brist på den verkliga' Fr. 369.

I de nu anförda yttrandena finna vi de sista betänkligheterna häfda angående det namn, som Atterbom tydligen från början dock varit mest böjd för. Intressant är att se, huru man besluter sig för att låta *kalender* betyda blott '(poesi)bok', *utan almanacka.* I Tyskland hade det motsvarande ordets utveckling gått samma naturliga väg som t. ex. 'penna', hvilket ju till en början betydde 'vingpenna, skuren på det sätt, att den blef lämplig att skrifva med', men numer användes om '*stål*pennan'. Det är den utveckling som Stöcklein, Bedeutungswandel der Wörter, s. 34, kallar 'Adæquation veranlasst durch die Veränderung des Objekts'. Ursprungligen innehöllo 'Musenalmanache' kalender, men småningom började det poetiska innehållet uppsluka all uppmärksamhet på kalendern, så utlämnades denna helt och hållet, men *namnet* 'Almanach' stod kvar. Nu syntes det Atterbom och Palmblad djärft att använda ordet *Kalender*

om sin poesibok, då den genom omständigheternas makt måste sakna dagkalender, och det var ju icke underligt, då ordet icke hos oss förr användts i denna bemärkelse, och betydelseutvecklingen således blott var känd för dem, som haft 'almanackskrånglet' att slitas med. Men, som vi sågo, beslöto de dock, under hänvisning till den tyska användningen af Musenalmanach, att låta namnet böja sig efter objektet. I viss mån måste man alltså säga, att 'Kalender' på detta sätt brukadt, är ett betydelselånord från tyskan, ehuru det inom den lilla utgifvarkretsen genomlöpt ungefär samma utveckling som den tyska motsvarigheten.

Efter den 1 nov. finna vi inga vidare namnfunderingar. Hammarsköld skrifver till Livijn den 3 'i december utkommer *kalendern*' Fr. 370, några dar därefter säger Palmblad, Fr. 377, att de voro frestade 'att ganska ansenligt förlänga tryckningen af *kalendern*', om Hammarsköld immerfort sände dem sådana saker som "Frejas rock"; den 12 tycker Atterbom, att 'permarne till *fickboken* blifva granna' Fr. 378, den 17 omnämner Hammarsköld '*Atterboms kalender* ~ denna nya sektens gemensamma produkt' som 'i medlet af nästa månad' blir färdig; den 22 går *Kalendern* 'med stora steg till sin fullbordan' Palmblad, Fr. 385; den 26 hindras Atterbom af '*poemata calendaria*' (= dikter för kalendern) från att kritisera en tragedi af Hammarsköld, Palmblad, Fr. 389; den 1 dec. anländer 'den vackra *kalenderplåten*' Fr. 392; den 2 dec. förkunnar Atterbom 'Efter en vecka är *kalendern* färdig' Fr. 393; den 12 skrifver Palmblad 'Nu arbetas på att *Kalendern* skall blifva inbunden till söndagen' Fr. 396; samma dag underrättar Hammarsköld Livijn, att 'Med nästa vecka blir *Atterboms Poetiska' kalender* att tillgå här i Stockholms boklådor' Fr. 396 och slutligen kommer den 17 dec. tillkännagifvandet '*Poetiska kalendern* blir i morgon kl. 6 f. m. inbunden. Dock hafva vi redan sålt 8 ex., innan dess omslag hann blifva afdraget. Gör denna icke lycka, så vore det underligt, och då kunna vi ta för afgjordt, att vi ej känna l'art de plaire' Fr. 398. Samma bref afslutas med en lustig visa (af Palmblad?) om 'Skön Ingelgren' som 'gångar ~ sig till Palmblad båld' för att få penningar för sina bidrag till kalendern, men afspisas: 'Men aldrig får du pengar, förr'n *kalendern* är såld'. Som bekant blef kalendern både såld och omtyckt, Ljunggren skrifver: 'Utgifvandet af denna Kalender var ett lyckligt grepp. Ingen af den nya

skolans produkter emottogs af så mycket bifall och vann så stor läsekrets. Afsättningen var betydlig, och triumferande skref Atterbom till Hedbom d. 3 Mars 1812: "Vårt rykte grundar sig i allmänhet allt fastare och fastare. *Den poetiska Kalendren* förgudar man".' Lj. IV. 346.

Som vi sett i det föregående, är det vanligaste benämningssättet det lätthandterliga *Kalendern*, som också, redan innan boken förligger färdig, ingår i sammansättningarna *Kalenderverket* (= namn på kalendern själf) och *kalenderplåten*. Så kommer *Poetiska Kalendern*, vidare *Atterboms (Poetiska) kalender*, och *vår kalender*, och den latinska öfversättningen *Calendarium*. På det tyska 'Taschenbuch' hvilar Livijns och Atterboms *fickbok* och Atterboms *Taskboken*, under det självfva det tyska ordet oförändradt ingår i *Taschenbuchs-spekulationer*. En gång träffa vi *Almanackan;* och slutligen ha vi öfvergångsbenämningen *Vitter Kalender*.

De *poemata calendaria*, som Atterbom sysslade med, utgjordes väl af diktcykeln 'Blommorna', hvilka jämte 'Till Aftonstjärnan' och 'Visa' voro Atterboms bidrag till den första Kalendern. Enligt berättelse af Hammarsköld Lj. IV. 330 skall Atterbom fått idén till sina 'Blommor' under läsning af Caspar v. Lohenstein, hufvudmannen för den blomsterrika andra schlesiska skolan, som till Tyskland införde marinismen. I Pol. II. 51 (färdig 29 nov. 1811 enl. bref från Hammarsköld) Fr. 174 förekommer en uppsats om Lohenstein, där man bl. a. finner följande: 'Så kan man isynnerhet säga honom till ära, att han bättre förstod blommornas ljufva doft och fina färgspel, och veste bättre att i en djupsinnig allegori infläta dem, än någon nyare skald, som tror sig gjort nog, då han liksom utbreder för oss en karta med torkade poetiska blomstjelkar och blad, hvilkas Linnéiska trivialnamn blifvit förbytta till andra mera sentimentaliskt hopsatta. Lohenstein såg djupare, hvarom man kan öfvertyga sig af hans poemer: "Das von der Sonne gesungen. Lob der Rose", "Rosenliebe", m. fl.'. B. Risberg, Tyska förebilder till dikter af Atterbom s. 33 ff., afhandlar äfven Atterboms förhållande till Lohenstein och påvisar ett par bildlikheter mellan Atterboms 'Rosen' och Lohensteins 'Lob der Rose' och 'Rosen-Liebe', på samma gång han förklarar, att man ej särdeles högt kan anslå den skuld, hvari Atterbom, frånsedt själfva "idéen", står till den tyske skalden. I det bref, där Hammarsköld talar om Blommornas

tillkomst, berättar han äfven, att han, Palmblad och Atterbom sommaren 1811 tillsammans med förtjusning läst Lohenstein. Risberg antar, a. arb. s. 34 not 5, att denna uppgift måtte berott på något minnesfel hos Hammarsköld, men af de Franckska brefven finner man ju, att de varit tillsammans hos Hammarsköld i juni det året. Naturligtvis är det vid detta tillfälle, som Atterbom lånat 'Lohensteiniana', hvilka han tackar för i ett bref af den 5 juli. I samma bref fortsätter han: 'Något af dem skall åtminstone öfversättas. Helst ville jag göra ett excentriskt poem i mitt manér med bibehållande af Lohensteins vackrare idéer och undvikande af hans saltomortal. På något sätt skall emellertid något godt framkomma' Fr. 316. Detta goda blef 'Blommorna'. De omtalas af Palmblad den 13 aug. i ett bref till Hammarsköld, Fr. 332, 'Amadeus har snart färdig en hel *Blumengärtlein*'. Om sammanhanget med Lohenstein erinras man — utom genom namnet 'Blommorna', som Risberg a. arb. s. 34 not 2 jämför med Lohensteins diktsamling 'Blumen' — äfven genom några andra benämningar på dem. Atterbom skrifver den 23 aug., att han går i sitt 'tobaksrök-uppfylda rum, mellan fyra röda väggar, njuter där den sköna naturen och — komponerar *rosenpoemer!*' Fr. 342, den 26 antar han, att hans '*Rosen-lieder*' ej komma att göra den lycka hos könet som Palmblads roman Fr. 344 och den 13 sept. låter det: 'mina *rosenvisor*, dem jag nu beslutit sätta i kalendern, äro till större delen det bästa, jag nånsin gjort' Fr. 354. Slutligen omtalar Palmblad den 1 nov.: 'I allmänhet är man här förbannadt vitter: Hedborn har skrifvit en half psalmbok ~ Atterbom skrifver i hop mer *rosor*' Fr. 368. I ett 'Välment Projekt' i Pol. I. 32 användes ordet *rosenvisor* på ett helt annat sätt. Artikeln, som väl är skrifven af Hammarsköld, (jfr i Pol. I. 42[2] 'De brutale Journalisterne', huru Bister, d. v. s. Wallmark, utbrister 'Att en förläster narr, full utaf Greska glosor, Gör spe af våra rim och liknelser och rosor') skämtar med alla de Myosoter, Amaranter, Amaruller, Sippor, Violer, Reseder, m. fl. som omge en i hvarje sång af Herrarne N. N. och N. N., och föreslår, att någon stor skald skulle utgifva ett 'Utkast till en Svensk poetisk Flora', som borde skrifvas på tunga långa Alexandriner och 'efter alla Franska regler' inrättas 'till ett Poëme Didactique, som kunde indelas i sånger, efter de 16 Classerne hos Liljeblad'. Dock torde

det vara bäst att icke för mycket utreda den ryktbara verkan af Helleborus, ty då kunde någon skalk få det infallet att, med en dosis af denna snillet dödande ört, göra försök på Herrarne N. N. och N. N., dymedelst tillstoppa källan för alla *rosenvisor*. och ~' Den öfverförda bemärkelsen 'blomdikter' återfinnes äfven här, men stämningsvärdet och associationerna äro helt andra. Att artikeln är författad af Hammarsköld bestyrkes ock af följande uttalande af honom i ett bref till Livijn af 1805: 'Jag har läst den vackra sången öfver fröken Gyllenborg, och lukten af den i den samma doftande resedan har till den grad berusat mig, att jag prompt satte mig ned och skref medföljande projekt (hvilket han önskar infördt i St. Posten). Det är förskräckligt, hvad det nu för tiden tar på att blomstra i alla svenska rimmerier. Jag har nyligen sett ett litet stycke af namnsdagssångaren Wallin, skrifvet i anledning af Mamsell Sofia Dahlbergs namnsdag, der det växte tre blomster och var alltför ljufligt' RH 186—7. Det här nämnda 'projektet' är väl just detsamma, som sedan användes i Polyfem.

Iduna juli 1811—1824. (Sista häftet efter 1844) Sommaren 1811 utkom första häftet af Götiska förbundets tidskrift Iduna. Som mitt material är samladt mest ur arbeten före 1812, har jag ej anträffat många uttryck, som hänföra sig till denna tidskrift. Dock torde sådana bildningar i allmänhet taget knappast vara så vanliga som de till Polyfem, Phosphoros, Journalen m. fl., beroende därpå, att Iduna mottogs väl af bägge vitterhetsskolorna och icke, åtminstone till en början, var invecklad i någon polemik. Ett och annat har jag dock funnit. I Anmälan till Iduna hänvisas till Danmark såsom föredöme för göterna ifråga om kärlek till och forskning i de nordiska häfderna (R. Hjärne, Götiska förbundet s. 33). I Danmark utgafs vid denna tid en tidskrift *Iduna*. (Se Tegnér, Eft. Skr. I. 87, år 1812), och i någon mån kan kanske valet af namn för den svenska antikvariska tidskriften ha influerats af denna. För öfrigt ville man naturligtvis i namnet inlägga föryngringstanken: 'upplifvandet af de Gamle Göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne' (Stadgar för Göt. Förb., Hjärne a. arb. s. 101). En annan form af namnet, använder Rääf i en personifierande beskrifning, huruledes '*Idun*, med nya kläder, gör bland ortens litteratörer en så stor lycka, att' Rääf Fr. 357. Partibenämningen 'Idunister' träffas hos Palmblad i ett bref till Hammarsköld 1821: 'Hvar finnes all denna söndring emel-

lan *Idunister*, Fosforister, Upsala- och Stockholmsskolorna, annat än i din egen fantasi' Lj. V. 458, under det Tegnér 1812 begagnar benämningen 'Idunesarne': 'att *Idunesarne* samt och synnerligen anses för Polyfemister och Iduna såsom en blott utgrening af den så kallade nya sekten' Eft. Skr. I. 90. Atterbom skrifver 26 aug. 1811: 'Är det ej också lustbart, att Journalen vill ställa sig in med *Idunafolket* och påtruga Geijer den "gamla goda poesiens förtjänster"' Fr. 343. Man kan jämföra Atterboms uttryck om Leffler och konsorter 10 dagar förut 'blandningsfolket'. I midten af sept. skrifver han ånyo till Hammarsköld: 'O, att *Geijer & komp.* snart läte höra af sig med en ny *Iduna*' Fr. 355, där man ju ock kan lägga märke till Iduna's användning om häfte. En annan benämning utgår från synpunkten af *göternas* litterärt mer opartiska ställning mellan partierna, det är det bekanta *neutrerna.* I Litteraturtidningen för 1819 förekommer *'De såkallade Neutrala'* enl. Lj. V. 302 och samma år skrifver Hammarsköld äfvenså *'De s. k. Neutrala'*; jag kan ju också omnämna det från Första Markallsnatten (1820) välbekanta *'de teckenförbidande Neutrer'* Lj. V. 399. I ett bref från Palmblad 1820 angående polemiken om Hammarskölds grekiska grammatik yttrar han: 'Här i staden har man gissat på Höijer, Josephus; men jag har alltid svarat: "Höijer kan ej skrifva så; slutet röjer tydligen *jubel-författarens* fjäder"' Lj. V. 312. Ordet afser naturligtvis Tegnér och är bildadt med hänsyn till hans tal vid jubelfesten 1817. Hos Arwidsson, Livijn Saml. Skr. (1850) XVI. f. finner man ordet *Gothicismen*, som väl antagligen är i bruk långt tidigare och äfven användts t. ex. af Warburg Illustr. Sv. Litt. II. 623. Slutligen har jag träffat ett par sammansättningar med Iduna. Palmblad skrifver 1821 *Idunarecensionen* d. v. s. recensionen öfver Iduna, och Tegnér talar 1821 om 'nästa *Idunahäfte*' Eft. Skr. I. 132.

Enköping, mars 1904.

Olof Östergren.

Svar

med anledning af lektor Beckmans uppsats "Klassiska teorier och svensk metrik".

(Språk och Stil III. 2, 3).

Lektor Beckman har i denna tidskrifts tredje årgång andra och tredje häftena publicerat en uppsats under titeln "Klassiska teorier och svensk metrik", hvars förra del innehåller ett svar på undertecknads i andra årgången af denna tidskrift införda "Strödda anteckningar till Natanael Beckmans Grunddragen af den svenska versläran", under det att den senare delen riktar sig mot lektor Rosengren. Det är ingalunda något nöje att vidare behöfva taga till orda i denna metriska tvist, men beskaffenheten af Beckmans genmäle synes göra det nödvändigt. På mig gör det nämligen i vissa punkter intryck af, att följa Böjgens råd, att "gaa udenom". Liksom Beckman skall jag beflita mig om att fatta mig i korthet och att skrifva hyggligt. Skulle jag misslyckas särskildt i detta mitt senare uppsåt, är jag uppenbarligen icke den förste, som drabbats af en sådan olycka.

§ 9 anm. 3 i Gr(unddragen) gör Beckman stor affär af, att i latinundervisningen lär förekomma det olämpliga utttycket, att en vokal förlänges genom position. Jag har sökt lugna honom med att läraren väl icke här lär underlåta att förklara det olämpliga uttryckets egentliga innebörd. Däraf tager sig Beckman Kl. teor. pag. 83 anledning till följande yttrande: "För öfrigt är det rätt lustigt att lektor Rosengrens uppsats i Språk och Stil, där skarpsinniga metoder utarbetats för att *bevisa* identiteten mellan kvantitet och accent, skall vara Paulson fullkomligt obekant".

Jag har tämligen säkert känt lektor Rosengrens teorier åratal innan de voro bekanta för Beckman, men att draga in dem i kontroversen mellan Beckman och mig fann jag icke skäligt och finner det fortfarande icke.

Ett yttrande i § 9 anm. 4 Gr. har gifvit mig anledning att i Anteckn. pag. 149 fråga: "Har en versfot eller takt mer än en svag taktdel?" Jag får verkligen af Beckman det öfverraskande svaret: "Jag kan ... ej finna det oberättigadt, att ur olika synpunkter säga att daktylen har en tvåstafvig och två enstafviga svaga taktdelar".

Det minsta medgifvande, jag i denna punkt väntar mig, är att terminologien genom detta uttryck ingalunda vinner i fasthet och konsekvens. De båda obetonade stafvelserna i daktylens svaga taktdel äro *delar* af en taktdel. Och mycket upplysande för tvistepunkten är icke Beckmans tillägg: "Det torde nämligen vara olämpligt att åt ordet *del* ge en så fixerad betydelse att icke Skåne lika väl som Göta land kan kallas del af Sverige". Den, som betviflar att Beckman kunnat skrifva ner något sådant, hänvisas till Kl. teor. pag. 84.

§ 13 sid. 23 Gr. Jag kan icke finna min framställning oklar. Då Beckman jämför hexametersluten *känd man, rått kött* med inkongruensen i *skum natt* i den Tegnérska versens början och finner dem bevisa att inkongruens lättare fördrages i versens början än i dess slut, så måste han väl mena att den Tegnérska inkongruensen till sin styrka och art sammanfaller med inkongruensen i de nämnda hexametersluten. Menar han inte det, så är hans framställning icke bevisande. Jag kan åtminstone inte läsa ut någon annan mening ur hans text och utifrån den uppfattningen är det också som jag argumenterar emot honom. Men hvarifrån han tager anledning till sin fråga: "Menar han (d. v. s. Paulson) verkligen, att dessa förbindelser skulle ha olika prosodisk betoning om de ryckas utanför versen?" det är mig en gåta och må gärna så förblifva.

Anteckn. pag. 158 har jag fäst Beckmans uppmärksamhet vid, att den enstafviga takt, hvilken han sätter i första rummet i sin uppräkning af den svenska versens taktformer, saknar namn, och jag har hemställt till honom, om icke detta betyder att traditionen icke känner den enstafviga takten. Nu skulle man vänta att Beckman vederlade mig genom att ur den poetiska litteraturen visa fram enstafviga takter och egentligen är det ogint af honom att icke göra det. Men hvad gör han i stället? Jo, Kl. teor. pag. 86 försäkrar han mig att Galenus efter hans öfvertygelse "saknar namn på blodomloppet därför att han ej kände blodomloppet. Men denna omständighet väcker hos mig (d. v. s. Beckman) icke det ringaste tvifvel om att blodomloppet existerar".

Jag vill inte gärna vara elak, men jag kan icke dölja för mig att Beckmans resonnemang i denna punkt påminner om det klassiska svar, som en gång skall ha gifvits på hälsningen *God dag.* Däremot ignorerar Beckman att jag framhållit, att i den metriska taktens begrepp ingår att den skall bestå af både stark och svag taktdel, om också den senare icke alltid får sitt uttryck i språkligt material, ty den enstafviga takt, som uppkommit genom synkope eller katalex, erkänna vi alla, men det är icke den Beckman menar med sin enstafviga takt.

I den Tegnérska versen:

Och med flintknif i hårda händer

fattar Beckman de båda första stafvelserna som en ingångssänkning. Jag åter fattar dem som en självständig takt. Det gläder mig att kunna berätta för Beckman att ett par af de många, som enskildt till mig yttrat sig om min kritik af hans verslära sagt, att Beckman i denna punkt har rätt och jag orätt. Men jag skall taga motsägelsen med mera lugn än Beckman tyckes förmå. Jag skall inskränka mig till att fråga Beckman:

1) om med hans antagande denna vers kommer att rytmiskt sammanfalla med den strofiskt motsvarande

Klyf hans hufvudskalle?[1]

2) hvad Beckman har att säga om följande Levertinska strof (Ithaka):

Jag drömt som främling på en främmad strand
Gud vet hur många år.
Nu vill jag hem. Jag redan lagt från land,
i silkesseglet stormen slår.

Den fjärde versen är en jambisk tetrapodi, men har till sin rytmiska motsvarighet alltigenom tripodier.

Det lönar tills vidare icke mödan att diskutera den fyrstafviga takten i svensk metrik. Men då jag antar "att en skald af Goethes rang låtit en 7-taktig hexameter komma sig till last"[2], så är det emedan, så vidt jag känner traditionen, Goethe själf erkänt den som sådan. Mitt påvisande af 7-taktiga hexametrar hos Strindberg (Språk och Stil III. 1) har uppenbarligen varit ett streck i räkningen för Beckman, då han ville förneka förekomsten af en likartad vers hos Goethe, och han griper därför till den utvägen att förklara att Strindberg tydligen trotsat reglerna. Detta Beckmans antagande motsäges af Strindberg själf, som i klara ord säger, att han vill skrifva sexfotade klassiska hexametrar;

I hexameterns gång, den sexfota klassiska versen,
Teckna jag vill två bilder.

---

[1] En enstafvig ingångssänkning ha vi i samma sång i första strofens slutrad:

det vägde mellan båda,

men en tvåstafvig öfvertalig ingångssänkning synes mig betänklig.

[2] Jag antar till och med att Goethe har *två* sådana hexametrar på sitt samvete.

Men jag vill göra min motståndare det medgifvandet, att jag icke sätter Strindberg som verskonstnär lika högt som jag sätter Goethe.

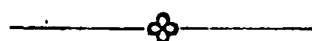
* * *

Jag vågar icke utförligare taga tidskriftens utrymme i anspråk. Förmodligen är härmed polemiken å min sida slut. Jag är min motståndare tacksam därför, att han *sökt* undvika sårande ord och uttryck; om han i denna sin sträfvan till alla delar lyckats, det lämnar jag åt honom själf att afgöra. Jag kan i alla fall försäkra honom, att hos mig skall intet groll aflagra sig på grund af denna polemik.

Till sist har jag ett behof att säga lektor Beckman, att jag hoppas att han fortfarande skall arbeta på den svenska metrikens fält, där han gjort en så förtjänstfull början, och jag vill tillönska honom att, därest fortfarande en eller annan punkt i hans metriska teori skulle bli föremål för diskussion, han med klassiskt lugn måtte kunna uppta en sådan, till och med om hans motpart skulle vara en "latiniserande" metriker — något, som ju alltid innebär en ökad pröfning.

Göteborg i mars 1904.

Johannes Paulson.

Protokoll, hållna vid Nordiska rättskrifningsmötet 1869.

Bland Artur Hazelii efterlämnade papper finnas ett stort antal handlingar och bref, som röra det Nordiska rättskrifningsmötet i Stockholm 1869 och den lifliga rättskrifningspolemiken under följande år. Det var redan under hans lifstid ofta tal om att ett och annat häraf, främst själfva mötesprotokollen, skulle offentliggöras. Själf tänkte han sig att häraf bilda ett tredje häfte — Handlingar rörande Nordiska rättskrifningsmötet 1869 — af sin *Om Svensk Rättstafning* (I och II utkomna 1870 och 1871). Häraf blef emellertid intet, då andra viktigare uppgifter helt upptogo hans tid.

Initiativet till ett samfälldt nordiskt rättskrifningsmöte utgick från prof. Ludvig Kr. Daa i Kristiania. Afsikten var ursprungligen att mötet skulle äga rum i Kristiania i samband med studentmötet 1869, men sedermera bestämdes samlingsplatsen till Stockholm. Mötet var till program som arbetssätt ett utslag af den skandinaviska rörelsen, liksom det ock bland sina deltagare räknade flere af skandinavismens varmaste vänner. Man ville ernå en större öfverensstämmelse i de nordiska skriftspråkens utseende genom att man enade sig om likartade rättstafningsgrundsatser. Från Danmark utsågos å ett offentligt möte i Köpenhamn, hvartill inbjudan utfärdats af ett antal kända vetenskapsmän, till deltagare i mötet docenten Svend Grundtvig (d. som professor 1883), pastor Joh. Kok (d. 1887), konrektor Edv. Lembcke, docenten K. J. Lyngby (d. som professor 1871) och professor S. B. Thrige (d. 1901). Lembcke blef dock ej i tillfälle att närvara vid mötet. I Kristiania valdes af Skandinaviska Sällskapet till

deltagare professor Sophus Bugge, professor L. K. Daa, öfverläraren Knud Knudsen (d. 1895), cand. philos. Hartvig Lassen (d. 1897) och öfverläraren J. Lökke (d. 1881). Såväl Bugge som Lassen blefvo hindrade att infinna sig, men i stället deltog från Norge skalden Henrik Ibsen. I Lund och Upsala utsågos deltagarna å sammanträden af akademiska medborgare utlysta af universitetens rektorer. I Lund valdes därvid till deltagare adjunkten C. E. Schweder (d. 1885), docenten K. F. Söderwall (sedermera professor) och professor T. Visén; i Upsala professor C. G. Malmström (sedermera riksarkivarie), docenten M. B. Richert (d. såsom professor 1886). Från Stockholm utsågos af Nordiska Nationalföreningen f. d. lektor A. Hazelius (d. 1901), redaktör August Sohlman (d. 1874) och bibliotekarien Harald Wieselgren. Till ledning vid mötets förhandlingar hade förslag till de önskade reformerna på förhand utarbetats såväl från Köpenhamn och Kristiania som från Upsala och hade dessa förslag meddelats öfriga grupper af deltagare. Protokollerna äro skrifna med Artur Hazelius egen stil. De äro alla, med undantag af de tvenne sista (för d. 29 och 30 juli) justerade af ordföranden, Carl Gustaf Malmström. De förvaras i det Hazeliska arkivet tillhörigt Nordiska museet. *G. H.*

Den 25 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Säve, Thrige, Visén.

§ 1. Herr Säve öppnade sammankomsten och föreslog val af ordförande, hvartill utsågs prof. Malmström.

§ 2. Vid därefter företaget val af sekreterare beslöts att för den dansk-norska afdelningen af rättskrifningsmötet skulle utses tvenne och för den svenska en, och valdes därefter till dessa befattningar hrr Lyngby, Lökke och Hazelius.

§ 3. Beslöts, att arbetet skulle företagas af hela mötet gemensamt och icke på skilda afdelningar.

§ 4. Gillades hr Daas förslag, att alla beslut skulle anses såsom blott tills vidare gällande.

§ 5. Godkändes ett annat, äfvenledes af hr Daa väckt förslag, att förhandlingsordningen skulle vara den, att bägge språken skulle behandlas gemensamt, hvilket beslut fattades med 8 röster mot 5. *Artur Hazelius.*

Den 26 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Knudsen, Kok, Ibsen, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Säve, Södervall, Thrige, Visén.

§ 1. Upplästes och godkändes protokollet för föregående sammankomst.

§ 2. Antogs med 9 röster mot 5 hr Daas förslag att omröstning skulle företagas gemensamt.

§ 3. Beslöts, att det från den danska kommittén utgångna förslaget skulle läggas till grund för förhandlingarna och samtidigt motsvarande punkter i det norska och det svenska komma under behandling.

§ 4. *e* bortkastas i dansk-norskan i alla de fall där det är stumt.

Anm. Det är gifvet, att *e* icke räknas såsom stumt, där det verkligen höres, såsom i *henseende, anseelse, troende, træer, duer, duelig.* Några ordformer, såsom *gaaet, faaet, staaet* äro i Danmark tvåstafviga, i Norge oftast enstafviga *(gåt, fåt, ståt)* — Denna sista del af anmärkningen antogs med 9 röster (Daa, Ibsen, Knudsen, Lökke, Malmström, Richert, Sohlman, Södervall, Visén) mot 6 (Grundtvig, Kok, Lyngby, Schweder, Säve, Thrige). Hazelius röstade icke.

§ 5. Vokalfördubbling till beteckning af längd må i dansk-norskan icke användas.

§ 6. Då lika många röster afgåfvos för och emot förslaget, att till ersättning för vokalfördubblingen skulle användas accenter för att främja tydligheten, beslöts, att öfverläggningen härom skulle uppskjutas för att behandlas i sam-

manhang med frågan om konsonantfördubblingen. För accenters bruk röstade Daa, Grundtvig, Knudsen, Lyngby, Lökke, Sohlman, Thrige; mot det samma Hazelius, Ibsen, Malmström, Richert, Schweder, Säve, Södervall. Visén röstade icke.

§ 7. Beteckningen *aa* aflöses i dansk-norskan af tecknet *å*.

Anm. Hr Grundtvigs förslag, att mötet skulle uttala en önskan om ett nytt teckens upptagande i stället för *å* vann icke mötets bifall.

§ 8. Tecknet *ä* aflöses i svenskan af tecknet *æ*. Detta beslut antogs med 10 röster (Daa, Grundtvig, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Säve, Thrige) mot 6 (Hazelius, Richert, Schweder, Sohlman, Södervall, Visén).

§ 9. a) Till danskarna öfverlämnas, om de vilja i skrift efter ljudet skilja ö och ø. — Detta beslut fattades efter tvenne omröstningar. Först röstades, om till kontraproposition skulle antagas: ö och ø böra icke skiljas i skrift; "eller: till danskarna öfverlämnas, om de vilja i skrift efter ljudet skilja ö och ø", hvarvid det sista förslaget antogs med 15 röster mot 1 (Lökke). I hufvudomröstningen var propositionen: "de två vokalljuden ö och ø skiljas i skrift", hvilken föll med 13 röster mot 3 (Grundtvig, Kok, Lyngby).

b) Två olika tecken för det öppna och slutna ö-ljudet böra af norrmän och svenskar icke användas.

c) Såsom det gemensamma tecknet för det öppna och slutna ö-ljudet antages *ö*. *Artur Hazelius.*

Den 27 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Knudsen, Kok, Ibsen, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Säve, Södervall, Thrige, Vieselgren, Visén.

§ 1. Upplästes och godkändes de 7 första §§ af protokollet för föregående sammanträde.

§ 2. Beslöts, att utskott, bestående af 1 dansk, 1 norrman, och 2 svenskar, skulle tillsättas för behandlingen

af frågorna om ä-ljudets teckning med *ä* eller *e* och å-ljudets med *å* eller *o*.

§ 3. a) I det s. k. tveljud, som bildas af en vokal med ett följande j-ljud, tecknas det sista alltid med *j*.

b) Ljudförbindelserna *aw* och *ow*, som af danskarna skrifvas av och ov vilja norrmännen skrifva au och ou.

§ 4. *j* skrifves icke efter *k* och *g* framför de mjuka vokalerna *ä*, *e*, *ö*.

§ 5. a) *fv* afskaffas i svenskan såsom tecken för v-ljudet.

b) Likaledes afskaffas i svenskan *f* såsom tecken för v-ljudet.

Anm. *f* framför *s* och *t* behålles, där det ljuder såsom *f*.

c) Härdningen af v till f framför t hos danskar och norrmän erkännes i skrift.

§ 6. Beslöts, att ytterligare tvenne utskott skulle tillsättas, af hvilka det ena skulle behandla frågan om konsonantfördubblingen samt, så vidt tiden medgåfve, äfven den om ords delning i stafvelser; det andra åter frågan om främmande ords stafning.

§ 7. I så väl dansk-norskan som svenskan utbytes *th* med ljudet t i alla inhemska ord mot *t*.

§ 8. a) *d* framför sk och mellan *n* och *s* bör icke skrifvas, där det icke hörer till roten; icke heller där roten ligger utanför de nordiska språken, ex. *tysk, kysk, vaske, prins, krans, danse, lanse, ænse, grænse.*

b) ordet *endskönt* skrifves utan d mellan n och t; likaså *fælles* utan d framför s.

c) I dansk-norskan behålles t i *egentlig, væsentlig, offentlig, ordentlig, formodentlig.*

§ 9. Beslöts, att i händelse af lika röster gifver ordförandens röst utslaget.

§ 10. I dansk-norskan och svenskan behålles *h* framför *j* och *v*.

§ 11. g behålles i dansk-norskan i *solgte, dulgte, valgte; solgt, dulgt, valgt.*

§ 12. *d*, ehuru det icke höres, behålles i dansk-norskan:

a) efter r i *ord, jord, gaard*; äfvenså i *maard*.

b) i neutrum af adjektiv på -d, ex. *fladt, hvidt, spædt, bredt, vaadt, godt, blödt, haardt.*

c) framför s efter vokal i ord, där *d* (eller *t*) finnes i roten, ex. *sidst, bedst, vædske, vidste, vidst*, samt i ord, som äro upptagna från främmande språk, ex. *plads, pudse.*

§ 13. Beslöts, att spörsmålen om ld och nd i dansk-norskan (j, d, r i danska förslagets 9 §) skulle hänvisas till det utskott, som hade att behandla frågan om konsonant-fördubblingen.

§ 14. *q* i inhemska ord utbytes i båda språken mot *k*.

§ 15. *x* i inhemska ord utbytes i båda språken mot *ks*, hvilket beslut fattades med 14 röster mot 3 (Lökke, Malmström, Södervall).

§ 16. Onödig sammanskrifning af ord bör i båda språken undvikas.

§ 17. Den latinska bokstafsformen anses af mötet böra i båda språken allmänt införas så väl i tryck som skrift.

§ 18. Stora begynnelsebokstäfver afskaffas i substantiv och böra i båda språken användas endast i första ordet i hvarje mening, i egennamn, samt i orden *Gud* och I (pron.) och tilltalspron. De, Dem, Deres.

Anm. Stor begynnelsebokstaf skrifves icke i adjektiv af egennamn, hvilket beslut fattades med 9 röster (Grundtvig, Hazelius, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Sohlman, Thrige, Vieselgren) mot 8 (Daa, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Säve, Södervall, Visén). *Artur Hazelius.*

Den 28 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Säve, Södervall, Thrige, Vieselgren, Visén.

§ 1. Beslöts, att mötet skulle fördela sig i de tre förut tillsatta särskilda utskotten. *Artur Hazelius.*

Den 29 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Södervall, Thrige, Vieselgren, Visén.

§ 1. Upplästes och godkändes §§ 8 och 9 af protokollet för den 26 samt protokollen för den 27 och 28 juli.

§ 2. På grund af förslag från det särskilda utskottet för behandling af frågan om å- och ä-ljudens teckning, bestående af hrr Grundtvig, Knudsen, Richert och Södervall, beslöts, att man i så väl dansk-norskan som svenskan bör söka inskränka bruket af e och o såsom beteckning för ä- och å-ljuden, i synnerhet där ett af språken har lång vokal. Ändring af *e* och *o* till *ä* och *å* bör först företagas, där förstnämnda skrifsätt hvarken har etymologisk eller fonetisk grund. Till en början bör man i bägge språken skrifva ä i förbindelsen *jä*, samt hvad särskildt dansk-norskan angår i ljudförbindelserna *æg* och *æv*.

§ 3. På grund af förslag från det särskilda utskottet för behandling af frågan om konsonantfördubblingen, bestående af hrr Daa, Kok, Vieselgren och Visén, samt hr Säve såsom adjungerad medlem, beslöts:

a) att i svenskan konsonantfördubbling för uttryckande af kort vokal bibehålles i slutet af böjliga ord, hvaremot hon bortlägges i oböjliga ord;

b) att i svenskan fördubbling af samma konsonant framför en tillkommen böjningsändelse, som börjar med konsonant, bortfaller. Där tvetydighet kunde uppstå, behålles fördubblingen, ex. fullt och fult, visst och vist, kallt och kalt, skyllde och skylde, hvässte och hväste;

c) att oaktadt det vore önskligt att kunna bortskaffa det *d*, som i många dansk-norska ord inkommit efter *l* och *n*, utan att det finnes i de motsvarande svenska eller i stamspråket, anses det dock för närvarande icke ändamålsenligt att föreslå detta. Detta beslut fattades med 11 röster (Daa, Ibsen, Knudsen, Kok, Lökke, Malmström, Richert, Schweder,

Södervall, Vieselgren, Visén) mot 4 (Grundtvig, Hazelius, Lyngby, Thrige), hvilka önskade, att detta moment skulle utgå.

Mötets norske medlemmar antaga, att de för sin del strax kunde gå in på en förenkling i likhet med den, som i litt. a) af denna § är föreslagen för det svenska språket, nämligen att bortkasta detta *d* i slutet af oböjliga ord, ex. *in* för *ind*.

d) att i dansk-norskan konsonantfördubbling aldrig bör äga rum framför annan konsonant; ex. *sikre, tapre, fordoble*.

e) att den fördubbling af *k*, som i svenskan tecknas med ck, behålles i det *ck* anses endast som en grafisk bebeteckning af 2 sammanskrifna *k*. Om afstafning sker, skrifves aldrig *c* på den ena och k på den andra raden.

f) att konsonantfördubbling i midten af ord mellan vokaler behålles i bägge de nordiska språken; men att den i svenskan brukliga konsonantfördubblingen i ordens slut till beteckning af kort vokal icke må anbefallas till införande i dansknorskan. Däremot kan i sistnämnda språk undantagsvis användas accent till beteckning af långt vokalljud, där missförstånd eljest lätt kunde uppstå (én vís mand — en vis mand).

§ 4. På grund af förslag från samma särskilda utskott, som behandlat frågan om konsonantfördubblingen, fattades följande för bägge språken gemensamma beslut: alla konsonanter, som följa efter en vokal, föras till samma stafvelse som denna vokal, så vida icke därigenom en konsonantsammanställning skulle uppstå, hvilken i det i fråga varande språket icke kan afsluta ett ord. I sådant fall föras så många af dessa konsonanter till den efterföljande stafvelsen, som icke kunna uttalas i den föregående.

Anm. 1. Sammansatta ord afstafvas efter sammansättningsdelarne.

Anm. 2. Såsom sammansättningsdelar betraktas afledningsändelserna *-dom, -het (hed), -skap (skab)* samt i svenskan dessutom *-lek*.

§ 5. *w* och *ſ* i inhemska svenska ord böra icke brukas i skrift och ej heller i latinskt tryck.

§ 6. Det s. k. *sch*-ljudet betecknas i svenskan såsom hittills med *sj*, *sk*, *skj* och *stj* efter ordens ursprung.

§ 7. På grund af förslag af utskottet för behandling af frågan om främmande ords stafningssätt, bestående af Ibsen, Schweder, Sohlman, Thrige, beslöts såsom en för båda språken gemensam bestämning, att främmande ord, som kunna anses såsom fullt införlifvade med modersmålet, skrifvas på inhemskt vis[1]. *Artur Hazelius.*

Den 30 juli.

Närvarande: hrr Daa, Grundtvig, Hazelius, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Sohlman, Thrige, Vieselgren.

§ 1. Upplästes och godkändes protokollet för föregående sammanträde.

§ 2. Beslöts att den nordiska rättskrifningskommittén skulle anse sig såsom fortfarande bestående.

§ 3. Beslöts, att af sekreterarne skulle uppsättas en förteckning öfver de viktigaste rättskrifningsregler, som mötet gillat, för att genast meddelas allmänheten såsom en tidningsnyhet.

§ 4. Beslöts att åt sekreterarne uppdraga att hvar och en för sitt land utarbeta en kortfattad motiverad berättelse om mötets beslut, grundande sig dels på diskussionerna, dels på de danska, norska och upsaliensiska förslagen, hvilka för öfrigt icke tryckas.

§ 5. Ett förslag af Lyngby att genom kommittéernas försorg skulle utarbetas rättskrifningsläror för de särskilda landen i öfverensstämmelse med mötets beslut, utan att dock mötet för framställningen iklädde sig något ansvar, förkastades med 7 röster (Daa, Hazelius, Ibsen, Lökke, Malmström, Richert, Vieselgren) mot 6 (Grundtvig, Knudsen, Kok, Lyngby, Schweder, Thrige).

---

[1] Detta betänkande finnes i Hazeliska arkivet.

§ 6. Beslöts att sekreterarnes motiverade berättelse skulle tryckas endast med den af mötet antagna rättskrifningen. Detta beslut fattades med 11 röster (Daa, Ibsen, Knudsen, Kok, Lyngby, Lökke, Malmström, Richert, Schweder, Thrige, Vieselgren) mot 2 (Grundtvig, Hazelius), hvilka röstade för motförslaget, att nämnda berättelse skulle tryckas både med den nu gängse och med den af mötet antagna rättskrifningen.

§ 7. Meddelades mötet en skrifvelse från Björnstjerne Björnson, hvari han förklarar sig vilja låta trycka den nya upplagan af sin berättelse "Arne" med den rättskrifning, hvarom mötet blefve enigt, samt tvenne andra, den ena från Eilert Sundt, den andra från Axel Krook, hvari dels å Kristiania, dels å Göteborgs arbetareförenings vägnar uttalas deltagande för mötets ändamål.

§ 8. Vid det slutliga genomgåendet af föregående dagars protokoll bestämdes, att de beslut, som innehållas i följande §§, icke skulle af mötet stadfästas.

Ur protokollet för den 26 juli: a) sista delen af anmärkningen till § 4 från "Några ordformer —"; b) § 8; c) § 9.

Ur protokollet för den 27 juli: d) § 3, litt. b; e) § 8, litt. c; f) § 10; g) § 12, litt. a; h) anmärkningen till § 18.

Ur protokollet för den 29 juli: i) § 3, litt. c; k) § 4 med anmärkning; l) § 6.

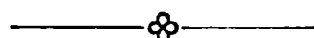
§ 9. Beslöts att alla öfriga beslut skulle betraktas såsom gällande.

§ 10. De beslut, som af mötet icke blifvit stadfästa, omnämnas icke i den redogörelse, som lämnas till tidningarna, men det öfverlämnas åt sekreterarne att i sina motiverade berättelser till dem taga hänsyn.

§ 11. Godkännandet af protokollet för denna dags sammanträde öfverlämnades åt ordföranden med sekreterarne.

§ 12. Då icke flere frågor förelågo till behandling beslöt mötet att åtskiljas.

Artur Hazelius.

SPRÅK OCH STIL

TIDSKRIFT FÖR NYSVENSK SPRÅKFORSKNING

UTGIFVEN AF

BENGT HESSELMAN OLOF ÖSTERGREN

RUBEN G:SON BERG

FJÄRDE ÅRGÅNGEN

1904

I DISTRIBUTION HOS
AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

UPPSALA 1904
K. W. APPELBERGS BOKTRYCKERI

INNEHÅLL.

Rättelser.

Årgång	I	sid.	96	rad	22	nfr.	Colombus	*rättas till*	Columbus
„	II	„	41	„	9	„	plural-	„	preterital-
„	II	„	43	„	9	„	V m. omlj.	„	II m. omlj.
„	II	„	52	„	6	„	områdena	„	åren
„	III	„	218	„	3	ofr.	Hedbom	„	Hedborn
„	IV	„	63	noten hör till följande sida rad 18 ofr.					
„	IV	„	124	rad	12	ofr.	Schlumphaus	*rättas till*	Schlumphans
„	IV	„	128	„	1	„	annat Sv.	„	annat i Sv

Svenskan i Amerika.

Studier i de utvandrades språk.

1. Den svenska, som talas och skrifves af de i Förenta staterna bosatta svensk-amerikanerna, erbjuder naturligt nog en mängd afvikelser från högsvenskan. Om deras antal och karaktär i talspråket har jag föga kännedom; de sex små oktavsidor härom, som finnas i doktor *Gustav Andreens* skrift, *Det svenska språket i Amerika* (Sthlm 1900; n:o 87 af Verdandis småskrifter), det enda mig bekanta arbetet om svenskt språk i Amerika, ge endast några få notiser. Öfver skriftspråket, sådant det representeras af tidningarna, har jag genom läsning af några i Amerika utgifna svenska tidningar[1] från åren 1902, 1903 och 1904 sökt skaffa mig en någotsånär tillförlitlig öfversikt. Mina iakttagelser på detta material vill jag här söka sammanföra det viktigaste af.

2. Spridt öfver ett mycket stort landområde och fördelt på vidt skilda språköar synes litteraturspråket i *Svensk-Amerika* likväl icke söndra sig i klart skiljbara, geografiskt bestämda dialekter. I stort sedt har "Vestkusten" i San Francisco alldeles samma språk som "Svenska Tribunen" i Chicago. Till en del beror väl detta därpå, att äfven de bosatta, jordägande svenskamerikanerna synas skifta boningsort ovanligt ofta, så att procenten af generation efter generation på samma plats

[1] nämligen: *Gamla och Nya Hemlandet, Svenska Tribunen, Vestkusten, Svenska Amerikanaren, Svenska Amerikanska Posten, Texas Posten, Svenska Folkets Tidning, Missions-Vännen, Nordstjernan* och *Pacific Tribune;* hvartill komma några få böcker och kalendrar.

kvarstannande familjer torde vara sällsynt låg. Till en del åter inverkar väl den ständiga starka strömmen af invandrare från Sverige och ytterligare en orsak förmodar jag i den blandning af hemlandsdialekter, som väl förefinnes på hvarje ort. Detta utesluter naturligtvis inte, att olika tidningsorgan eller vissa nummer af dem skilja sig åt högst betydligt, särskildt med afseende på den olika graden af inflytande från landets hufvudspråk, engelskan. Medan tidningar af ålder och stadga sällan låta framställningen förorenas af någon långt drifven språkblandning, kan man i förhållandevis unga och under vanskligare omständigheter utgifna organ finna tämligen hårresande saker. Som exempel på det sistnämnda fallet — hvilket jag önskar ha betecknadt som jämförelsevis sällsynt, om än så förklarligt — aftrycker jag här de två första styckena af första artikeln i "Pacific Tribune" (i Seattle (och Tacoma), Wash.) för den $^{27}/_{1}$ 1904.

Undersökningar *uti*[1] ångaren Clallams undergång hafva nu pågått en hel veckas tid både i Victoria och Seattle. De vittnesmål som hafva afgifvits i de båda städerna äro ytterst otillfredsställande. Så t. ex. i Victoria äro nästan alla de hörda vittnena enstämmiga uti att befälets uppförande på den förolyckade ångaren var allt utom *önskvärdt*. I Seattle har vittnesmålen afgifvits så att man får tro att befälet med undantag af öfvermaskinisten gjorde mera än sin skyldighet, det *är* försök göres att *sätta* skulden på honom ensam. Två af de dagliga Seattletidningarne hafva afhållit sig ifrån ett omdöme *af* den pågående undersökningen, men en tredje tidning har intagit en oberoende ställning efter hvad det synes och uti en ledande artikel yttrat som följer:

"Fartygsinspektörerna Whitney och Turner hafva tills dato gifvit ångbåtsbolaget fria händer i undersökningen. Endast bolaget har blifvit ombedd (!) att *insända* vittnen. Allt väl och bra. Man hade skäl att tro att inspektörerna helt enkelt följde häfdvunnen sed att, så snart bolaget haft tillfälle att *presentera* sin *sida* uti målet, de öfverlefvande passagerarne skulle gifvas ett tillfälle att blifva hörda och att sålunda hela sanningen i någon mån kunde *läras*.

[1] Min kursiv af mera påfallande uttryck, hvaremot jag ej kursiverat satsbildningar af osvensk typ.

De skillnader i detta hänseende, som möjligen skulle kunna studeras och bestämmas på olika orter eller i olika grupper af till yrke eller ålder hophöriga svenskamerikaner, har jag naturligtvis inte på minsta sätt kunnat upptäcka.

3. Det af professor doktor *Erik Björkman* hållna föredraget *Blandspråk och lånord, några synpunkter med särskild hänsyn till engelskan*[1] gäller "den blandning af nordiska språk och engelska, som blef en följd af nordmännens eröfrande och koloniserande af vissa delar af England under vikingatiden". Det sysselsätter sig emellertid endast med den påverkan, som engelskan rönte, och erbjuder därför tyvärr inte några analogier för bedömandet af det inflytande från engelska till svenska under 1800-talet, som jag här vill karaktärisera. Jag har inte ens någon direkt behållning af prof. Björkmans slutsatser angående rent principiella frågor. Lika litet är detta fallet med kapitlet "Sprachmischung" i Hermann Pauls "Prinzipien der Sprachgeschichte". Svensk-amerikanskan företer också en relativt originell typ: en språkutveckling under starkt tryck af ett fjärranstående materiellt mycket öfverlägset språk. Värdefulla jämförelser erbjuder däremot doktor P. Groths "*Nogle Eiendommeligheder ved de til Amerika udvandrede Nordmænds Sprog*", tryckt i Morgenbladet i Kristiania för den 11 och 18 april 1897 och som jag genom författarens älskvärdhet erhållit af honom.

4. Det *främmande material*, som upptagits i svenskamerikanskan, är naturligtvis ganska betydligt. Olikheterna mellan förhållandena i Sverige och Amerika samt nödvändigheten att inte göra den språkliga produktionen på svenska för tröttande gör tillgripandet af lånord naturligt och oantastligt. För min del får jag bekänna,

[1] Tryckt i "Förhandlingar vid sjätte nordiska filologmötet i Upsala" (Upsala 1903).

att antalet engelska ord i det svensk-amerikanska tidningsspråket långt understeg mina förmodanden. Ytterligt sällan gällde dessa ord svenska förhållanden; dessa benämndes med sina svenska namn så godt som undantagslöst. Men en sådan afdelningsrubrik i en tidning som *"Farm och hem"*, motsvarande svenska blads: "för hus och hem" visar att i fråga om det nya landets förhållanden äga äfven de mest innötta allitererande förbindelser ingen säker existens. På det hela taget tycks man mig likväl inte stort oftare möta dessa anglicismer än man möter ryska och finska ord i finländska tidningar. — Jag sammanför här nedan i vissa grupper de vanligast synliga och karaktäriserande orden — för öfrigt utan anspråk på att ha gjort ett absolut säkert urval.

5. Utan annan förändring af ordformen än nödvändig inrangering i svenska paradigm — och som jag förmodar med någon runkning på det korrekta uttalet — upptagas från engelskan framför allt administrativa termer (namn på vissa ämbetsmän, institutioner, handlingar, begrepp, indelningar af landet o. s. v.).

"Sedan billen *amenderats* i vissa delar", "billen hade *amenderats* nästan till oigenkännlighet" (subst. *amendering*) är svåröfversättligt och förekommer ofta. Lika vanligt är *alderman*, som lätt kunnat öfversättas, men väl associerat sig med andra sammansättningar på -man, hvilket bl. a. visar sig af dess båda kompositiver *aldermanna(-mutare)* och *aldermans(-kandidat)*. "Utbetala i *assessements*" (uttaxeringar) och "11 nya *bailiffs*" äro allmän-engelska uttryck. "Vid en republikansk *caucus*" (partimöte) är åter ett typiskt amerikanskt. *County*, som förekommer ständigt, ingår i en mängd sammansättningar såsom *countyclerk*, *countyfängelse*, *countyhäkte*, *countykommissarie* m. fl. Likaså *court* (*courthus* m. fl.), om det också minst lika ofta eller oftare ersättes med domstol. Man plägar begagna sig af bastardorden *superior-*

domare och *superiordomstol*. *Delegat* (eng. delegate) tycks vara enväldigt (ss. *delegathus*). "*Detentionhospitalet*, de *federala* (eng. federal) myndigheterna"; "*inkorporerade* bolag"; "I. M. C. *inkorporerades* förliden fredag. Bland *inkorporatörerna* märktes" (eng. incorporate o. s. v. = oktrojera), *kongregationalkyrka* (eng. congregational church), *korporationsadvokaten* (eng. corporation advocate), "*license* för tidningskolportörer är nu införd i New-York", "ta ut *giftermålslicense*", "domarens *injunction*[1]", "utfärda *injunktioner*" äro exempel på dessa redan inlemmade engelska ord. Äfven så svenskt formade ord som *Nordvestern* och *Sydvestern* äro engelska lån. "Valsedlarna för ett *precinct*" (afdelning af county), "skolans *principal*", "den nye *recordern*" (brottmålsdomare), "sedan huset beslutit *rekonsiderera* (eng. reconsider = upptaga till ny behandling) voteringarna", "våra nya *roundsmen*" ('centralpolis'), "*sectionsarbetare*" (section = $^1/_{36}$ township) "den *senatoriala* eden", *stumptal*, *stumptalare* (amer. stump = talarstol), "han är *trustee* (= skattmästare) vid kolonien" — allt detta är mer eller mindre fullständigt införlifvadt med språket. Synnerligen vanliga äro *nominera*, *nomination*[2], *ward* (med ss. *wardklubb*, *wardpolitiker* m. fl.) och *sheriff* (*sheriffbiträde* m. fl.). *Grandjury* följer med det redan gamla lånet jury.

Dessa engelska ord ha en lätt kamp för sin tillvaro i den amerikanska svenskan. Äfven i så uteslutande svensktalande kolonier, att man till dagligt bruk inte behöfde nyttja annat språk än modersmålet skulle de visa sig tvångsgifna, så fort det gällde öfverheten eller politiken. Det är snarare öfverraskande att de inte uppträda tätare. Sålunda har jag endast sällan sett

[1] Detta ord antecknade jag i Aftonbladet febr. 1904 i en notis, som tydligen var kluppen ur en svenskamerikansk tidning. Äfven de sällsyntaste främmande ord hittas på detta sporadiska sätt i våra tidningar.

[2] Vanliga äfven i Sverige vid omtalan af amer. förhållanden.

till *primary* (= församling för nominering inom ett ward eller township) eller *assembly*, nästan aldrig *selectmen*, *moderater* m. fl. kommunala ord af yttersta alldaglighet[1].

6. I nära samband med dessa ord stå de halft termiska, halft öknämnande orden. Den beryktade *bossen* Broker" är en partiledare, hvars ord lydes blindt, "en mäktig *lobby*" (eller *lobbyist*) en person, som öfvar inflytande på de beslutande genom bestickning. *Scab* är en arbetare, som står utanför organisationen ("klubben brännmärker sina *scabs*") — se rörande dessa ord t. ex. J. S. Farmer, "Americanisms old & new" (London 1889).

7. En helt annan ordgrupp står i samma nödgande ställning som de nyss anförda: det är de ord, som beteckna gängse mått, mål och vikt. Andreen (a. a. 9) anför *acre* och *section* (= 320 acres); till de allra vanligaste höra vidare *block* (= huskomplex, omgifvet af fyra gator, "stock"): "han transporterades flera *blocks* väg", *cord* (= famnmått): "levererat femton *cord* ved", *gallon* (= 3,78 liter): "från en 2-gallon fotogenkanna", *pint* (= $^1/_8$ gallon): "en *pint*[2] alkohol" och *yard* (aln; *yardsticka*), *hand* (= 4 *inches*, handsbredd): "15 *hands* höga träd". Till de vanligast förekommande höra *cent* och *dollar*. Det förra ordet får ändelsen -are, när myntet anges: en *femcentare*, en *tjugufemcentare*. Hur införlifvadt ett dylikt ord verkligen blir, det märks först när det nyttjas i öfverförd betydelse såsom: "hon fick tacksägelser i *bushelvis*".

8. Naturligtvis är det äfven ett stort antal yrkesbenämningar och redskapsnamn, som tvinga sig in i svenskan. De förekomma emellertid — i olikhet med de i 5—7 nämnda — fakultativt, d. v. s. de bytas ut mot sina

---

[1] Jag hänvisar för förklaringen af dessa och andra amerikanska termer till doktor Kleens "Ströftåg och Irrfärder hos min vän Yankee Doodle", II, s. 156 ff.

[2] tillfälligt lån i svenskan, t. ex. "en *pint* vin", Lyceum, 139.

svenska motsvarigheter, för så vidt de inte alldeles sakna sådana. Detta är väl fallet med *buggy* (se Andreen!), som äfven förekommer i en mängd sammansättningar såsom *buggyhäst* och som är den-genus: en buggy. Till den förra gruppen höra *clerk* (pl. *clerkar*; *countyclerk*, *clerkplats*), *janitor* (portvakt) *kontraktör* (eng. contractor = entreprenör; *stenkontraktör* o. s. v.), *manager*, *bokpeddlare* (= gårdfarihandlande) *ranchman* (= boskapsuppfödare; amer.) och det till ändelsen försvenskade *settlare* som stundom förtydligas till *nysettlare*, *teamster* (kusk), *tramp* (= strykare). Till den senare grüppen åter höra *box*, *furnace* (ugn), *range* (spis), *stove* (spis), *tubb* (balja) — alla den-genus. Dock syns frekvensen af dessa och dylika ord inte öfverväldigande i tidningarna, det är mest i annonsspalterna man möter dem. Där ses äfven sådana handelstermer som "*Drafts* (växlar, trattor) eller pengar sändas". Några andra vanliga ord äro *branch*- (*branchväg*, *branchkontor*), *homestead* (gård; "de ämna taga homestead därstädes"), *parlor*, (ss. *parlorkupé*), *residens* (= bostad; "Dr Martha G. Thorwilk. *Residens* och Kontor"), *stockyard* (= boskapsfarm; ibland äfven *stockfarm*) samt det uteslutande använda *saloon* (= krog; *saloonvärd*), alla hänförande sig till rumsförhållanden. *Farm* och *farmare* upptas nu äfven i svenska ordböcker; deras sammansättningar äro gifvetvis legio: *farmhus* (eng. farmhouse), *farmväg*, o. s. v., *farmarebefolkning*, *-bygder*, *-elementet*, *-förening*, *-gubbar*, *-gårdar*, *-klass*, *-nybyggare* o. s. v.

9. Utanför dessa grupper och ord finner man också då och då liksom tillfälligtvis insluppna engelska ord. Andreen (a. a. 10) anför några sådana ord; jag citerar här några meningar och uttryck med andra ord för att ge en fylligare föreställning om detta språk, sådant det skrifves.

Apartementsbyggnad (hus med våningar); "*commence*-

mentet hölls i lördags afton" (= terminens inledningshögtidlighet i skola), "de af senaten *emplojerade* biträdena", "*favoritism* för den enskilde", "Rysslands begär att *gabbla* upp de svagare nationerna" (eng. gabble = gaffla), *geologist* (eng.) i st. f. geolog, "*bomullsginningen* (= -rensningen) är slut", "J. drifver en lönande *drygoodsaffär*" (manufakturhandel), det vanliga *graduenter*, "spelade rollen med verklig *gusto*" (ital. lånord i eng.), "Houston Chronicle ger Edström en *hint* (= vink) att komma hit", "Vid mötet *kollekterades* (eng. collect) £ 1,965 till judiska flyktingars undsättning", "De äro *interns* där" (= helpensionärer), "genom *korrupt* praxis inom postverket", "genom *korrupta* inflytanden", "den *korrupte* borgmästaren", ett likaledes ytterligt gängse ord, "*Krusad* mot spottarne", "vår *prominente* landsman", *Millersympatisörer* (= personer som sympatisera med Miller, eng. sympathizer); eller en sådan sammansättning som *silkflagga*. — Den som vill ha svensk-amerikanska förvridningar af ord hänvisar jag till Herman Stockenströms dikt "Det nya modersmålet", där en mängd dylika äro anförda och skämtvis nyttjade[1].

10. Jämte dessa direkta lånord i fullt engelsk form finnes gifvetvis en hel del, som ansluta sig till i svenskan redan befintliga ord, men som få annan betydelse eller annan användning. För öfversikts skull delar jag dem efter denna olikhet, under erinran om, att de dels äro senare inlån af redan befintliga engelska lånord, dels förskrifva sig från en för både engelska och svenska gemensam långifvare.

11. Det nya lånordet, redan förut i samma form befintligt i svenskan, används fraseologiskt (stilistiskt) annorlunda.

---

[1] Exempelvis: hakan är skävad (shaved), håret är kuttadt (cut), mitingen (meeting), dräjver (driver), kätchat kalle (catch cold), nejsa (nice) flickor, mäka monni (make money), hon går och bårdar (board).

adekvat: "han begär *adeqvat* vederlag"; "ett nytt, modernt trafiksystem i stället för det usla och *inadeqvata* vi nu laborera med" (= eng. adequate).

auspicier: "During-qvintetten konserterar å Calumet Teater under Apollosångföreningens i Colehour *auspicier*" (= beskydd, hägn). "Festen eger rum under de och de föreningarnas *auspicier*".

band: "det berömda musik*bandet* (eng. music band) Bando Rossa".

center: "midtemot *centern* af Humboldt boulevard" (= centrum).

endossera: "att vid statskonventet *endossera* Richard Alney till presidentkandidat"; "klubben *endosserade* borgmästarkandidaten"; "Redaktörerna för de bästa tidskrifterna i landet *endossera* bolaget", (= gå i god för, bekräfta; eng. vanligen: indosse).

exkursion: "svensk *exkursion* till...", "*Familjeexkursion* till Los Angelos (= resa, lustfärd).

express: "den sändes med *expressen*", "*express*-stölder"; se Farmer, s. 229.

furnera: "musik *furnerades* af musikbandet".

kolumn: "lefnadsteckning, illustrerad med ett två-*kolumns* porträtt" (= spalt).

kredit: "Oaklandföreningen förtjänar *kredit* för det sätt, hvarpå den arbetade för saken"; "Mrs Henry förtjänar *kredit* såsom föreläserska (= anseende, förtroende).

medium: "annons*medium*" (= eng. advertising medium); "*medium*blå färg".

operatör = person, som verkar för, uträttar någonting (se Farmer på "operate"); "*grufoperatörerna*".

opinion: "den äkta mannen önskade se sin *opinion* respekterad" (= mening).

platform[1] = a declaration of principles; "partiets *platform* förklarar sig emot...."; "Några plankor ur *platformen*" (ledarerubrik), "uppläsa *platformen*".

[1] Jfr Noreen. Spridda studier II: 72.

reception: "för dessa artister hade till i torsdags arrangerats en *reception*" (= mottagningsfest).
reflektera: "hon anser inskriften *reflektera* på sig" (= göra tadlande anspelningar på).
registrera: "Ingen, som är röstberättigad, bör underlåta att *registrera*" (eng. register).
resignation: "insände sin *resignation* i måndags" (= afskedsansökan).
vakant: "*vakanta* tomter skola hållas fria från ogräs och skräp" (= ledig, öppen, tom).
vipp: "Smith fick också några *vipp*, men inte så svåra" (eng. whip; = rapp, slag).

12. Skillnaden i användning är väsentligen syntaktisk. Hit hör bl. a. en mängd verber, som användas transitivt, medan de i svenskan kräfva annan utbildning. Följande kunna anses typiska:

advocera: "han jonglerade med guld i millionvis och *advocerade* asketens lefnadsvanor".
explodera: "— — fick fatt i en järnvägstorped och *exploderade* (eng. explode) den med en yxa".
petitionera: "bolaget har *petitionerat* (eng. petition) stadsrådet om tillåtelse", "Hans äldsta dotter har *petitionerat* högsta domstolen om att få blifva" ...
signalera: "konduktören *signalerade* (eng. signalize) honom att icke stanna".
svindla: "anklagelse för att ha *svindlat* (eng. swindle) en hel mängd personer".
telegrafera: "hon hade *telegraferat* (eng. telegraph) sin släkting postmästaren att möta vid tåget".

Denna ytterligt vanliga typ rycker naturligtvis andra ord med sig, så t. ex. det med svindla synonyma skoja: "Columbia, som sett sig totalt ur stånd att *skoja* Förenta staterna på ett par tjog millioner dollars". Genom analogi från engelska uttryck får man äfven passiva användningar af dessa verber, såsom: "Järnvägsspåren

patrulleras fortfarande". I stället för gradueras används graduera[1]: "Han har *graduerat* vid Bethany College".

Vara *i favör af* = vara för något; "Den ärade samtidan i Duluth är ej *i favör af* nödhjälpskommittén"; "tala *i favör af* förslaget", "rösta *i favör* däraf". — Som firmanamn begagnas: *Larson-bröderna* i stället för: bröderna Larson[2].

13. Af prepositionerna äro åtskilliga utsatta för engelsk påverkan. För sammanhangets skull anför jag här samtliga prepositionella användningar af ovanlig art.

från. "*Från* allt att döma var mordet ett utslag af hämd", "nära gången åt *från* den misshandel han undergått", "ett antal dödsfall *från* difteri", "*från* att först ha gjort ... sökes han nu", "vi hafva tio olika sorter att välja *från*".

"Hans begrafning ägde rum *från* sorgehuset till Forest Home"; "hon var gammal medlem af svenska luth. församlingen och begrafningen ägde rum *därifrån* i tisdags" — allmänt engelskt uttryck.

för. "kandidat *för* återval, *för* presidentsysslan, *för* guvernör"; "utgifvare *för* detta arbete", "tillverkaren *för* detta medel"; "en kupong, värdefull *för* presenter"; "ni ha många verkligt goda farmar *för* salu" (eng. for sale); "jag har *för* flera års tid varit plågad af..." (eng. for... years); "*För* varaktighet och tillskärning äro kläderna oöfverträffade"; "få god tågförbindelse med M-banan *för* mitt hem i Minnesota"; "Brudparet afreste *för* en kort bröllopsresa"; "Jag lämnade Seattle d. 1 april *för* valdag"; "på eftermiddagen hölls raffling *för* ett antal priser" (eng. raffle for); "orsak *för* själfmord förefinnes ej".

i. "befinna sig *i* de lefvandes antal".

[1] Enstaka: "han graduerar 1811", Palmblad 1809 enl. Böttiger i S. A. H. XLVIIII: 439.

[2] I Finland träffas (det tyska) *Bröder* Larson o. s. v. i samma ställning; konstruktionen tycks emellertid bli vanlig; ex.: "Fröken Ruuth hade varit i *fröknar* Wibergs sällskap", Helsingfors-posten 19/5 1904.

med. "han presenterade talman Neff *med* en ny klubba" (eng. present with).

mot. "natten *mot* i lördags, natten *mot* förliden onsdag, natten *mot* den 24 juni", tycks vara enrådande; jag har hört och sett det i både Sverige och Finland, men tyckt mig finna det mindre vanligt.

på. "*på* strejk gingo arbetarna i firman Kr." (eng. on strike); "M. invaldes *på* nationalkommitten" (amer. on commission); "då man *på* hvarje jury söker få minst en mormon".

till. "Ett rysligt hinder *till* de ungas frälsning" (eng. hinder to); "Vi äro tacksamma *till* studeranden Locks". "En son föddes i söndags *till* familjen Sjöberg".

tillfölje af. "*Tillfölje af* bilagorna skall ingen af bolagets ämbetsmän ha lön"; "den som köper 200 aktier *tillfölje af* detta anbud".

upp till. "en historik öfver Minneapolis nya rådhus *upp till* dagen för dess öppnande"; "foreller *upp till* 6 skålpund".

utigenom användes synnerligen ofta i Texas Posten på sätt exemplen visa: "laglig helgdag *utigenom* hela landet"; "sina kunder *utigenom* hela countiet"; "*Utigenom* departementen för vårtoaletter kunna vi redan visa prof".

ut användes i synnerhet i sammansättningar i stället för bort: "krogar kunna *utrensas* från ett ward genom allmän omröstning".

utmed. "Mr och Mrs John Nelson, boende *utmed* Prestgatan". (Förekommer möjligen norrländskt?)

öfver. "skref bref *öfver* signaturen Kalle" (E. Skarsted).

14. På engelskt inflytande torde till stor del bero den utsträckta användning af prepositioner såsom konjunktioner, hvarom nedan gifna exempel vittna.

efter. "Dagen, *efter* hustrun bekänt detta"; "och *efter* kvällsmat intagits, gingo . . ."

före. "Några timmar *före* hon begick den hemska gärningen";

trots. "Tjocka rådde under natten och *trots* båtarna gingo med minskad fart..."

utan. "Det kan icke aflöpa *utan* bringa en sådan ungdom välsignelse".

Någon gång möter man äfven *huru att* som öfversättning af how to.

15. Bland öfversättningar från engelskan kommer naturligtvis en hel del att låta löjligt, beroende på illa träffadt val af synonym. Eng. raise kan ju ofta återges med höja, men i ex. "de anklagelser, som *höjts* mot C." hade rikta passat bättre[1], medan höja däremot skulle ha nyttjats i "med *resta* revolvrar tvungo de honom". *Tripplingar* i st. f. trillingar är en kontamination af triplet och trilling; "jag har *plockat upp* en ytlig kunskap i snart sagdt alla ämnen" "och på *toppen af det hela* (= till råga på allt) har mannen varit en odåga" hör äfven hit. Synnerligen stor användning har *sida* fått som öfversättning af side. Ex. "*svensksidan* i staden", "i en af *västsidans* kyrkor", "skött tidningens *redaktionssida*", "för att framlägga sin *sida* af saken".

En dålig öfversättning, som redan påtalats är *beslutadt* (= resolve(d)) som inledning till resolution. T. ex. "därvid anställdes debatt öfver följande ämnen: *beslutadt*, att elden förorsakat mera förlust af lif och egendom än vatten". En svensk-amerikansk tidning skref nyligen:

""Beslutadt att vi glädja oss"....

"Beslutadt att synoden gläder sig hjärtligt....

"Beslutadt att samfundet gläder sig på det allra innerligaste"....

Dylika stilblommor kan man hvarje år plocka i mängd i våra svensk-amerikanska kyrkomötens officiella

[1] synes det mig, men enligt flera personer finnes frasen äfven i Sverige.

referat. Om vi ej räknat alltför galet, fattade Augustana-synoden "beslut att glädja sig" sju eller åtta särskilda gånger under det nyss hållna årsmötet. Det tycks ännu aldrig ha *förefallit*[1] någon af våra höglärde professorer och doktorer att man ej gerna beslutar att glädja sig vare sig enskildt eller i flock."

16. Vanan att öfversätta engelska ord med motsvarande svenska släktingar förorsakar ofta en alltför verbal öfverflyttning af engelska uttryck[2]. Ett i Amerika gängse "all abourd" i betydelsen af "take your seats" föranleder sålunda genom den vanliga motsvarigheten af 'abourd' och 'ombord' sådana svensk-amerikanska fraser som: "biljetter erhållas *ombord* på tåget". Den vanliga engelska frasen: take interest in öfverflyttas utan ändring uti: "han har *tagit* lifligt *intresse i*[3] sångsällskapets öfningar". Med det anförda och andra engelska uttryck af samma prepositionella utbildning skapas så en svensk-amerikansk rektion: intresse(rad) i, som synes af: "Chicagoskolans intresse *i* de unga konstnärerna väcktes för ett par år sen"; "alla *i* detta ämne intresserade". På samma sätt byts: 'afge sin röst' ut mot "*kasta sin röst* på valdagen" ("40 % af alla *kastade* röster") på grund af engelskans: cast one's vote. Samma härkomst ha: "de *funno* först nu *ut*[3] att äfven skolcertifikat fordras" (eng. find out), "då måste de *gifva upp*[4] sitt heroiska arbete" (eng. give up) och "ingenting ville *törna upp*" (= turn up); "Förliden januari *stängde* Hanson *upp* stallet och tog nyckeln med sig", "att tvinga krogarna att *stänga upp* om söndagarna" (eng. shut up), "historien *läckte ut*" (eng. leak (out) = dunsta ut); "A. väckte förslag, men *drog* det tillbaka", "aldermannen, som på morgonen *dragit* 300 dol-

[1] Min kursiv; obs. uttryckets egendomlighet.
[2] Jfr Andreen, a. a. 12 f.
[3] Enligt Groth äfven i norsk-amerikanskan.
[4] Ofta i svensk (tidnings)prosa.

lars i en bank" (eng. draw = lyfta), "de *utgående* ämbetsmännen (outgoing)". Säkerligen misskänner ingen det engelska ursprunget i en hel del enstaka fall, af hvilka jag här citerar som typiska: "något som ju är en *god* fördel" (eng. a good thing; sv. en gifven, stor fördel); "distriktet har *gått* demokratiskt"; "föreningen har *sett* en framgång som ingen annan"; "svensk flicka får *husarbete*".

17. Den direkta öfversättningen af ett engelskt ord införlifvar gifvetvis ibland ett nytt uttryck med ordförrådet. Det är fallet med *tennbröllop* (eng. tinwedding = tioårsdagen af bröllopet). Men lika ofta blir öfversättningen en variant till ett redan befintligt uttryck: *grafgård* (eng. graveyard = kyrkgård) och *publikskola* (public school) äro exempel härpå. Någon gång kan öfversättningen bli nästan obegriplig för den icke engelskkunnige såsom i denna mening ur en artikel om en för settlare lämplig ort: "Den, som har nog att betala första afbetalningen och *bräcka* hälften af hvad han köper, kan beräkna, att första skörden betalar hela farmen" (eng. break ground = bryta upp mark).

18. Som äfven Andreen anmärkt, ersättas i flera fall franska lånord med engelska. Jag anmärker, jämte hans ex.: *supper* — souper, *sidewalk* — trottoar, *platform* — perrong, *regulär* — reguljär, *success* — succès, *emplojerad* — employerad, *alley* — allé, det fransk-engelska *voluntär* — volontär.

På sätt och vis motsatt är användandet af *logishus* i stället för det engelska lodging house.

19. Engelska analogier göra sig äfven märkbara vid användningen af rent svenska verber. "Arbetet *anses det förnämsta* i sitt slag" och "grufvan *anslås komma* att lämna per år" visa sålunda osvenska konstruktioner, hvilkas ursprung är lätt skönjbart. Likaså: "de verka för att *göra* detta företag en success". För att nu inte tala om den ofta uppdykande futurala användningen af vilja

— jag nöjer mig med den roliga annonsen: "Till salu! goda mjölkkor, *vill* ha kalf till jultiden". Engelskt inflytande är äfven märkbart i böjelsen att skilja på prepositionssammansatta participiers delar: "han är nära *gången åt* af hunger" — af metriska hänsyn är en dylik klyfning vanlig i vers, som jag anmärkt i min afhandling "Om den poetiska friheten" § 77. I förbigående vill jag nämna, att i 1890-talets vittra prosa finnes spår till samma tendens. Märkbarast framträder den hos Per Hallström [1], som möjligen kan ha fått den förstärkt genom engelskt inflytande — tendensen är för öfrigt omisskännlig i östsvenskt talspråk.

20. En annan lättmärkt påverkan är passivkonstruktion af verb och preposition. Dylika finnas visserligen i vår nutida svenska både i tal [2] och skrift [3], om också tills dato vår grammatiska litteratur ignorerat dem, mig veterligen; men de äro likväl inte så härskande, att icke en mening som denna: "alla byggnaderna äro *betalda för* af personer, som..." verkar nästan öfversättning från ett engelskt: are paid for. Detsamma gäller en närsläktad fras: "han *blef* af staden *förärad* en silfverbägare", till hvilken man emellertid också kan finna svenska syskon i stort antal. Böjelsen för att göra passivkonstruktion med det s. k. dativobjektet som subjekt får naturligtvis äfven rik näring af engelskan; "*De lämnades* äfven £ 75 i märkta banksedlar" torde till och med vara vanligare än: "£ 75 lämnades dem". En sådan mening som:

[1] Exempel: "en tystnad, liksom *sträckt ut* i ett spetsigt hvalf".

[2] Exempel, som jag antecknat: Såret blir *botat på*, när di säjer ifrån; di ska inte *läggas* någe bann *på*; när man blir så där *hackad på*.

[3] T. ex. och något tålte hon *skrattas åt*, Runeberg; han var för gammal att blifva *skrattad åt* i smyg, A. Ch. Edgren-Leffler; "de (skutor) som utlöpte ifrån Islandet i Upsala kunde just icke heller *skrytas af*", Almquist, Målaren; "sin lilla nätta hatt, sådan som fruntimmer af underklass äfven gå med, ehuru den också *gås med* af fruntimmer i öfverklasserna", Almquist, Smaragdbruden, 473.

"minst tolf par *voro säkra på att deltaga*" (= det var säkert att...) är sannolikt bildad med rent engelsk förebild. Jag har emellertid iakttagit ett betydande antal fraser af väsentligen analog art i tal (och tidningar), exempelvis: "stadgarna *beslötos tryckas*"; "*mandeln är ute och köps*".

En god engelsk påverkan är slutligen meningarnas relativa korthet och enkelhet; invecklade och odrägligt långa satskopplingar, som skämma våra tidningar i så hög grad, äro därute tämligen sällsynta.

21. Åtskilliga danismer förekomma. Af dem är det somliga, hvars existens förefaller fast, medan åter andra tyckas tillfälliga, ehuru i inget af de fall jag undersökt, uttalandet gällt danska eller norska förhållanden. Allmänt förekommer frasen: "*anrätta* skada" = åstadkomma[1] ("Oerhörd materiell skada har *anrättats;* "den *anrättade* skadan") och ordet *öfvertalelse* (pl. = er; *öfvertalelsemedel*). "Att detta utlägg *stadigt* gifvit regeringen", "här är ingen humbug, utan vi *stå inne* för hvad vi säga" får man äfven höra i Sverige. "*Tillbudet*[2] (= anbudet) blef ej antaget" och "Midt under detta tumult *ställde* (= stillede) talmannen motionen"; "de skola säkert *stämma* för billen" (= stimme) äro exempel på mera tillfälliga lån. — I Groths ofvannämnda uppsats finns ett exempel på lån till norskamerikanskan från svenskan, nämligen "välmening", som förf. säger sig inte veta ursprunget till.

22. Det förtjänar anmärkas, att i detta tidningsspråk sticka sig fram provinsialismer alldeles som i Sverige. Några af dem tyckas till och med ha rang af fullt gängse skriftspråksord. Det är fallet med *grannhälle* (= grannskap), som jag mött flera gånger i spalterna. "Tog upp ur sin *lomma*", "Naturligtvis är icke Chas. Deneen en sådan *sillamjölke*", "han är *känd* med förhållandena där-

[1] Jfr S. A. O. art. *anrätta.*

[2] Äfven i svenska tidningar, t. ex. Aftonbladet april 1904.

ute", "de hade *redat* sig godt", "hvarje aktie är fullt *uppbetald*" (finl.), "på grund af den *saktfärdiga* posten", "raska sjögastar af första *skoffan*" må tjäna som prof på de dialektala uttrycken.

Som dialekt får man väl äfven betrakta *mölla.* Detta ord har — liksom det norska mølle — under påverkan af det engelska mill fått betydelsen af fabrik (särskildt sågverk): "*mölla* för tillverkning af bräder". Groth omnämner, att i den kanadiska franskan finns samma tendens; där heter symaskin moulin à coudre.

23. Trots läsningen af högsvensk litteratur och den ständiga strömmen af nya svenska invandrare blir språkkänslan naturligtvis i viss mån slappad af en långvarig vistelse på ett annat språkområde. I fråga om svensk-amerikanskan synes det väsentligen vara attributsorden, adjektiverna och participerna, som behandlats på ett för oss främmande sätt. "Detta var det *förnämligaste* påståendet" (= förnämsta), "en af de mest *högklassiska* handelsskrädderifirmor", "hustrun afled under *misstänksamma* (= misstänkta) omständigheter", "denna *mönsterlika* stad" "miss Engdahl har som kassör i Hjälpföreningen gjort sig känd för sitt *väna* sätt" (= älskvärda) äro några antecknade exempel på ännu, så vidt jag kunnat finna, tillfälliga omfraseringar, hvilka gifvetvis ganska snart kunna bli språkvanor. En ny betydelse är redan faktisk i *uppstyltad,* som jag flera gånger sett = oskäligt höjd: "påtvinga allmänheten sina produkter till *uppstyltadt* pris".[1] "Ett antal *förekomna* mord" betyder på högsvenska nästan motsatsen till den svensk-amerikanska betydelsen af frasen. "Här blef hon djupt *missräknad*" (= disappointed) stöder sig gifvetvis endast till en ringa del på de svenska föredömen, som finnas. I detta sammanhang vill jag

---

[1] Ordet har äfven åt ett annat håll vidgat sitt gamla betydelseområde, som synes af t. ex. "Liksom *uppstyltandet* i samhället tilltager och enkelheten aftager".

äfven ha annoterat en tyvärr ständigt förekommande rubrik i de svensk-amerikanska tidningarna: *Omtöcknade hjärnor* eller (i Sv. Amer.) *Töckenhöljda hjärnor*, hvilken rent af är karaktäriserande. För öfrigt kan man naturligtvis äfven finna verber i ovanlig användning; jag har emellertid inte konstaterat mer än en enda *fast* förändring. Det är det hos oss nästan döda och blott till ordet död knutna *ljuta*, som där äger sin fornsvenska användning i ännu en förbindelse: ljuta skada („han *ljöt* så svåra brännskador").

24. En del nyskapelser af rent svenskt stoff och i många fall äfven rent svenskt innehåll föreligger också. Först och främst sådana, som ansluta sig till ord (ordgrupper) och i deras paradigm (schema) inpassa en förut saknad form. T. ex. „Den anklagade ställdes under £ 12,000 borgen för sitt *infinnande* i rätten", *katalogisör*, *körare* (= åkare), *lynchare*, *mutare*, *strejkare*[1], *missionärinna*, *ordförandinna*, „de *munkaflade honom*", „förebygga *stockandet* af vatten"; *tvätteri* (= tvättinrättning), *packeri*, „guvernören har *vetobelagt* (eng. put a veto on) en hel del billar"; „de speciella *godtköp* vi erbjuda". Dylika uppstå nästan tvångsvis vid en ohämmad språkalstring och hvarje ort får sina; likväl vittnar lifligheten af deras bildning och frekvensen af deras användning om friskt språkligt lif.

25. Af mera fristående ordbildningar påpekar jag följande. Det nygjorda *baknummer*, som förekommer i två användningar, dels som „*baknummer* af en tidning" = äldre nummer, dels i betydelsen: inget värd, duglös, ex.: „de olärde äro *baknummer* här i landet". Det återgår på det amerikanska ordet backnumber. Från tyskan har öfversatts *leichenbesorger* i det konstanta *likbesörjare* i st. f. begrafningsentreprenör.

---

[1] Finns visserligen i Svenska akademiens ordlista, men vanligen skrifves i Sverige *de strejkande* och ej som i Svensk-Amerika *strejkarna*.

26. Mera genomskinliga till sitt upphof äro följande ord, som jag antecknat med reservation för högsvenska belägg. "Det finska *brackdömet* och det svenska", *byteståg* (verbalsubstantiv till byta tåg, vid sidan af tågbyte), *bytestidning* (jfr tidningsbyte; tidning som erhålles i utbyte mot egen tidning), *fotledes* (= till fots); *hålla opp* (eng. hold up): "tre män som *höllo upp* spårvagnen och rånade passagerarna"; "*Uppehållningar* pågå i trakten", *polismatrona*, som är en officiell personlighet, men hvars amerikanska titel jag inte fått tag på; *påträngenhet;* sufixet *-it* är produktivt såsom i *silfverit* (anhängare af fri silfvermyntning), *Snyderit* (anhängare af Snyder) o. s. v., *slutantagen*, antagen vid sista behandlingen, *slåmaskin* (slåtter-), "för *språngfulla* hus", *stordel* (= största delen), det affärssentimentala *hemsökare* (= farmspekulant), vanligare kallad *landsökare, landaffär* (jord-, egendoms-), *ledareredaktör*, "kyparna hafva ej *återinställts* på sina platser", *återutnämna*.

27. I fråga om ordböjning finns nästan inget att påpeka. Det enda är, att pluraler på -ar nyttjas till flera ord såsom *negrar*, *farmar*[1] och *strejkar*, det förut nämnda *centar*, *nicklar* (= nickelmynt). Vanligt tycks där det i Sverige vulgära *norskar* (= norrmän).

Sammansättningarna *dagtidning* (= daglig tidning) och *dagpressen* (= dagspressen) bero förmodligen på eng. day-.

28. Minnet af den gamla bekanta historien om "hästibus för kärribus och far till Skaribus" har visat sig produktivt vid hvardagligt skämtsamma bildningar. Sålunda kallades d:r Enander i en tidning för Doktor *Enandribus*; på ett annat håll talades om att "Petter hade cent 230 i *plånbokibus*" och i Svenska Amerikanaren för $^{26}/_{1}$ 1904 läses: "nu tog M. monsiör i *kragibus* och eskorterade honom till *polisstationibus*".

[1] Enligt sv. akad. ordlista plur. — er.

29. Slutligen vill jag anmärka, att i de moderna arbeten af vitter hållning, som nästan uteslutande representera Svensk-Amerika i vår litteratur, nämligen fru Hilma Angered-Strandbergs "Den unga världen" och "På prärien" finnes en del amerikanismer, ehuru på det hela taget inte mycket. Ex.: *frontdörren*, *frontrummet*, *frontsidan*, *fronttrappan*, *rusa upstairs*, *marketgata*, *markettrottoar*, orsaken *för* denna verkan, *cellery* (= selleri, lustigt nog stafvadt: scellery).[1]

[1] Denna uppsats föredrogs på ett sammanträde af "Samfundet för nordisk språkforskning" i Stockholm på våren 1904, hvarvid några af Samfundets medlemmar, särskildt rektor Å. W:son Munthe och fröken Susy Silfverbrand, hade godheten meddela mig flera rättelser och tillägg, för hvilka jag betygar min tacksamhet.

Ruben G:son Berg.

Återbörda.

Ofvanstående svenska ord är till sin betydelse ej fullt klart för bildade svenskar. Under det somliga tvärsäkert försäkra, att det aldrig kan betyda något annat än "återvinna, återlösa", förklara andra lika bestämdt, att "återlämna, återställa" är dess närmaste motsvarighet. Af en tillfällighet kom jag i en aftoncirkel af idel akademiskt bildade personer, elementarlärare, läkare, jurister, att fråga ett par herrar om deras uppfattning af detta ords betydelse. De hade olika meningar, och snart var hela sällskapet indraget i ett mycket skarpt meningsutbyte om detta oskyldiga ord. Juristerna höllo alldeles bestämdt på "inlösa", majoriteten, däribland flere språkmän, förfäktade den motsatta meningen. I all tysthet misstänkte jag, att båda dessa betydelseskiftningar, huru motsägande de än kunde synas, förefunnes hos ordet, då svenske män så energiskt försvarade hvar sin uppfattning. Jag beslöt då att ha min uppmärksamhet riktad på detta ord, när helst det mötte mig, för att på detta sätt fastställa dess betydelsesfär.

Som det ej vunnit burskap i talspråket — jag kan icke minnas, att jag hört det mer än en gång —, återstod för mig endast att anteckna det, i fall jag fick syn på det i en tryckt skrift, bok eller tidning. Jag vände mig först till häfdatecknare och etymologer. De stodo helt och hållet på juristernas sida. C. T. Odhner skrifver i sin bekanta lärobok: "adeln skulle få *återbörda* de arfvegods, som sedan 1454 kommit under kyrkan". Likaledes Harald Hjärne i en broschyr om reforma-

tionsriksdagen i Västerås: "recessen innehåller en förpliktelse att till afhjälpande af ridderskapets ekonomiska svaghet ansvara för dess rätt att *återbörda* de af dess förfäder till kyrkan afhända godsen". Och i en etymologisk ordbok hette det om "bördeman", att det var en person, "som framför andra är berättigad att åtnjuta fast egendom, som tillhört någon medlem af hans släkt". A. F. Dalin sätter i sin svenska ordbok likhetstecken mellan *börda åter* och "i kraft af bördsrätt inlösa fastighet". Och D. A. Sundén känner hos *återbörda* ingen annan betydelse än "med bördsrätt återvinna".

Till denna betydelse slöto sig ock skalderna samt så godt som alla lexikograferna. I Nattvardsbarnens sköna preludium sjunger Tegnér till norrlänningen, den frejdade orientalisten Norberg samma år, som denne flyttade till Hernösand, å lundavännernas vägnar, då de ville "återkalla" honom:

Från Lundagårdens kronor flög din ära,
ditt namns, ditt ryktes fosterbygd är där.
Vår blef du då, vår är du. Vi bevaka
vår rätt till dig i dag. Vi *börda* dig *tillbaka.*

Tegnérs mening är klar: då Lund är din andliga fosterbygd, kräfva vi dig med bördens rätt tillbaka. Och denna ordets betydelse stod lika lefvande för Snoilsky, då han till sina förfäders stamort sjöng:

Nu, leende vackra Laibach,
du öppnar din famn,
som ville du *återbörda*
mitt krainer-namn.

Men när Nils Flensburg i dagarna i sin minnesruna öfver denne noble diktare sjunger:

De framfarna tidehvarfs vinning,
som småsinnet kallt velat svärta,
i sånger, som värma vårt hjärta,
du *bördat igen* åt ditt folk, —

kan man vara tveksam, om denna betydelse föresväfvat honom, ehuru den dock synes ligga närmast till hands.

Bland lexikograferna, som först på senare tid uppmärksammat *återbörda*, öfversätta Berndtson och Schulthess det med *retraire*, *retirer*, Björkman med *recover*, *reclaim*, Öman med *to claim back*, *to redeem*, under det att יִגְאַל af גָּאַל uti Ijjobs bok 3: 5, af J. T. Nordling återgifvet med *återbörde* och af H. M. Melin med *börde tillbaka* (såsom sin tillhörighet), hos E. F. Leopold fått sin latinska motsvarighet i *repetiit*, *redemit*.

Häraf är klart, att *återbörda* ursprungligen betydt och än i dag återger denna nedärfda betydelse af "inlösa, kräfva tillbaka något på grund af bördsrätt".

Vi ha dock redan sett, att man kan vara tveksam, om denna betydelse stått klar för professor Flensburg. Hos honom skulle *återbörda* möjligen kunna vara detsamma som "återställa, åter uppvisa". Och en betydelseskiftning, som närmar sig denna, återfinnes alldeles säkert hos lexikografen Otto Hoppe, som återger det med *heimzahlen*, *heimbezahlen*. Här ha vi en alldeles motsatt uppfattning mot den primära. Här ha vi en sekundär af "betala", som kommer "återlämna" nära.

Finns då verkligen denna betydelse hos *återbörda* i litteraturen?

När man går på jakt efter detta ord, slår det en snart, att våra författare, store och små, med förkärlek begagna sig däraf i passivum. Men därmed följer den olägenheten, att man i en sådan vändning kan inlägga vare sig dess primära eller sekundära betydelse, utan att meningen egentligen ändras. När Karl Warburg i Göteborgs Handelstidning den 27 nov. 1903 uttalar sig om stockholmsoperans regissör August Lindberg: "det vore önskvärdt, om denne litterärt intresserade teaterledare *återbördades* åt talscenen", torde man nästan lika lätt kunna utbyta *återbördades* mot "åter-

lämnades“ som mot “återvunnes“, ehuru det senare förefaller mig mest tilltalande. Så urvattnadt förekommer det rätt ofta i tryckta källor. Endast några exempel.

Man *återbördas* till den fagra jorden som en hennes bortkomna egendom. (S. Lagerlöf).

Sedan dess har han blifvit *återbördad* åt sitt land. (Axel Lundegård).

Wikners stoft *återbördades* åt fosterjorden. (J. A. Eklund).

Godset *återbördades* till Upsala akademi. (Martinelle).

Fröken Hulting har *återbördats* till operan. (M. J. i Ord och Bild mars 1897).

Olof Jonsson i Hof *återbördad* till riksdagen. (Svenska Dagbladet den 24 sept. 1903).

Lovéns *återbördande* till riksdagen skall mera motsvara det närvarande ögonblickets kraf. (Sv. Dagbl. den 17 sept. 1903).

Ett hundratal författare, konstnärer och andra vänner af Almqvists diktning samlades vid den grafkulle å Solna kyrkogård, där hans från Bremen nyligen hemförda och åt fosterjorden *återbördade* kvarlefvor hvila. (Sv. Dagbl. nov. 1901).

Betydelsen är i alla dessa fall ej fullt klar, men så snart satsen får aktiv form, framträder tydligt den primära. Till den sekundäras förmån talar däremot alldeles utprägladt följande exempel ur Sv. Dagbladet den 28 juli 1903: “den icke vapenföre skall *återbördas* till det civila lifvet med känsla af att hans värnpliktstjänstgöring ej för hans egen utveckling gått gagnlöst förbi“, ehuru äfven i detta fall den primära återställes, om satsen får aktiv form.

Så länge vi röra oss med passiva vändningar, stå vi således tveksamma om författarens uppfattning. Vi måste därför få ordet i aktivum för att säkert kunna

afläsa språkkänslan. Mera sällan användes dock *återbörda* på sådant sätt, och då har betydelsen mer än en gång aflägsnat sig rätt långt från den ursprungliga, äfven om den icke alltid svängt öfver till den motsatta — sekundära. "Upsala akademiska ungdom *återbördade* Geijers stoft", skrifver Karl Warburg i sin större litteraturhistoria. Detta *återbörda* kan ej gärna betyda något annat än "fick, vann tillbaka", och här kommer då dess ursprungliga betydelse fram. Mera aflägsen skymtar den i Axel Lundegårds vändning i "Röde prinsen": "just därför (emedan han icke var farlig längre) hade den förnäma världen *återbördat* sin son", där det är liktydigt med "åter erkänt, tagit till nåder". Men den primära betydelsen skiner i allt fall igenom.

Hos andra framträder dock alldeles bestämdt den sekundära betydelsen. Så heter det i Östgöta Correspondenten den 16 juli 1903: "det utspridda ryktet, att Bobrikoff skulle ha låtit *återbörda* hr Ek åt friheten, saknar all grund". *Återbörda* måste här vara synonymt med "återställa". Ingen annan betydelse kan man heller inlägga hos detta ord i D. Sprengels sats: "de privilegierade klasserna hade (genom representationsförändringen 1865—66) *återbördat* sina privilegier". För Aug. Strindberg står ock denna betydelse fullt lefvande. "Restituera, hoc est: återställa, *återbörda* till sin ursprunglige ägare" — denna replik lägger han i munnen på fogden i sin "Gustaf Adolf". Och en annan gång säger han: "jag ser mig nödsakad förklara din egendom *återbördad* och är den dig alltså frånhänd". Och ännu en annan: "I talen om restitutionsediktet, *återbördandet* af de stulna kloster- och kyrkogodsen". När han därför skrifver: "min furste har satt som sin lifsuppgift att först göra Tyska Riket till ett enda... och sedan kasta turken ur Europa, *återbörda* Byzans och rekonstruera det östromerska kejsardömet", skulle man väl i detta

återbörda kunna inlägga "återvinna", men i följd af föregående exempel är det sannolikare, att "återställa" föresväfvat Strindberg.

Man kan efter detta dock ej förneka, att *återbörda* jämte sin ursprungliga betydelse af "återlösa, återfå (på grund af börd)" under tidernas lopp knutit vid sig äfven den helt motsatta af "lämna ifrån sig, återställa". Hur har då denna betydelseöfvergång kunnat ske?

Efter all sannolikhet ha "afbörda, påbörda" förmedlat densamma. Dessa, hos hvilka "börda, last", etymologiskt sammanhängande med "börd", tydligt gör sig kännbart — afbörda sig sin erkänsla = lasta af sig sin erkänsla; påbörda ngn ngt = lasta på ngn ngt —, ha dragit *återbörda* inom sin betydelsesfär. *Återbörda* blir då = lasta åter, betala igen, återlämna, återställa.

Halmstad i april 1904.

J. E. Hylén.

Brefstil och stridsstil från 1800-talets början.

II.

Gamla och Nya Skolan.

Svenska Akademin. Jag kommer nu att behandla en del benämningar, som icke låta samla sig under något tidskriftsnamn, och börjar då med den gamla skolans säkraste stöd Svenska Akademin. En vanlig benämning på Akademiens ledamöter är *De Aderton.* Naturligt är, att det högtidliga, obekväma 'En af de Aderton i Svenska Akademien' på ett eller annat sätt skulle förkortas, och detta icke blott i brefstil. Redan hos Gyllenborg Vitt. 2: 5 (1795) träffar man 'i Svenska Akademien' utelämnadt (SAOB, A 56). 'Nå *De Aderton* hafva suttit' skrifver Hammarsköld 1806, RH 218, och Livijn 1805 helt enkelt *'de 18'* RH 209, *'de 18:s* sammankomst' RH 216, och 1806 *'de 18:s* berusningsmetod' RH 246. År 1804 träffas ock hos Hammarsköld *'Hrr Adertons* granskning' RH 113, hvilket uttryck i SAOB anföres redan från Linder 1791 (A 56), och samma uttryck skrifvet *'Hrr 18'* använder han 1805 RH 181 och 194. I sammanhang med denna sifferbeteckning förtjänar framdras Palmblads: 'Jag ville svärja på att böckerna äro sammansatta af *någon Aderton eller någon af deras bisiffror,* ty de äro på sitt sätt vältaliga' Fr. 192, år 1810. Äfven latinska beteckningen användes. Detta är af vikt att veta för att förstå det i SAOB från Sturtzen-Becker 1861 anförda 'Kommendören och *adertonmannen i Svenska Akademien'* (A 56), hvilket angifves som föga brukligt och bildadt 'efter lat. octodecimvir'. Tranér skrifver t. ex. 1810: 'Jag gratulerar oss att hafva fått vår Vallin till *octodecem-*

vir' Fr. 40, och Hammarsköld ber 1806 Livijn: 'Så fort som ske kan, skaffa mig *Octodecim virorum* yttrande om sången till Stjernhjelm' RH 231. Den svenska sammansättningen användes för öfrigt af Livijn redan 1805: 'Ännu har jag ej kunnat uppsnappa något om *18männerna*' RH 195, ehuru med sifferbeteckning, samt af Hammarsköld 1809: 'de vise *Adertonmännernas* yttrande' RH 312. Hos Törneros finner man uttrycket: 'Två stolar äro således på en gång tomma kring *18-mannabordet*', a. arb. s. 350 (1827), och Tegnér begagnar oupphörligt i sina bref med akademisk pregnans ordet '*en adertondedel*', t. ex.: 'det är ändå en liten tröst att för sin egen *adertondedel* få utöfva den heliga rättvisan' E. Skr. I. 219 (1824), 'min *adertondedels* röst', E. Skr. II. 38 (1819), 'min *adertondedels* broders Enbergs ära' E. Skr. II. 396 (1826) och vidare I. 231, II. 30, 360. Filosofen Höijer, som i sina bref utmärker sig för en del egendomliga, kraftigt bizarra eller kvicka uttryck *, skrifver 1809 till Hammarsköld och omtalar att Silverstolpe ämnade sluta med sin Journal. 'I det byket har jag en trasa; den hör till en stor, ännu ej färdigsydd, men väl tillklippt skjorta. Skjortan får ej rum i dessa häften af hans Journal, om de ock utkomma. Emellertid ville jag ha den hel och färdig till torgs'. 'Visst är det litet abstract' fortsätter han, men hoppas, att abstraktionen 'skall ersättas genom den djerfva paradoxien, hvarmed kanske *våra poeter och 18 Grand-croix af* *t r o i s t o i s o n s (lambskinn) d e g e n i e* finna sig högligen scandaliserade', RH 381. År 1805 talar Livijn om '*Herrarne i Sv. Akademien*' RH 192 och samma år: (Sv. Akademien är nämnd i det föregående) 'Jag tycker, att *Herrarne* skola fasa för så barbariska ord (som) grodpölar, kackerlacker, skampålar' RH 183. En annan gång kallas de '*Hrr ledamöter af svenska vitterhetens högsta rätt*' Hammarsköld RH 170 och nära detta uttryck står '*de vittra Eforernas* omdömen', samme man i Pol. IV. 43[2]. I Polyfem II. 1[4] talar

* Så kallar han t. ex. Svenska Akademiens Staflära för Sv. Academiens *Staflera* RH 364 och boktryckaren Deléen för 'Kungl. Sv. Akademiens konstförfarne *stafbygnadslerbråkare*' RH 367, hans 'dumma stafning' kallar han hans *heterografi* och en apostill i samma bref börjar 'Hvad jag sagt om Deléens *stafveri* är så förståendes att' RH 368. Härpå återgår säkerligen i Bokförteckningen i Pol. III. 11 [1] den af Polyhistrio författade: 'Det Tungusiska språkets *stafbyggnadslera*, på det handtverkmässigaste och lärdaste sätt stampad och tillknådad'.

han åter om *'våra Vitterhets-Drottars* Estetik'. Detta namn är naturligtvis satiriskt och åsyftar särskildt att skämta med det gustavianska stilordet *drott*, som äfven eljest är föremål för nya skolans löje. Så låter Atterbom i Rimmarbandet Polyhistrio (= Leopold) säga: 'Det der oskattbara Ha, mine Herrar, det är en vådlig licenz, som min auktoritet gjort gällande i språket, och hvarom jag på något ställe med mycken skarpsinnighet utlåtit mig. Det var samma gång jag gjorde den märkvärdiga upptäckten, att man kunde säga 'Drott i stället för Kung'. Pol. I. 49[11] *. Angående benämningen *'vår vitterhets Nestorer'* Pol. I. 41[3], kan man jämföra N. v. Rosensteins binamn *Nestor*, samt Palmblads *'Oldliteratörerna'* i bref 1812, med afseende på Leopold, Adlerbeth m. fl. Lj. IV. 398. År 1809 finner man slutligen *'hrr akademister'* användt af Hammarsköld om Sv. Akademiens ledamöter, RH 294. I denna mening upptas ordet i SAOB först från 1840 (A 833).

Detta uttryck användes också om den svensk-akademiska riktningen. Så anföres det i SAOB först från Tegnér 1821. C. P. Hagberg använder det 1818 i bref till Tegnér 'Till och med *akademisterna* finna det (= jubelfesttalet 1817) förträffligt' ET 100, och äfven Wallin 1821: '*Akademisterna!* ja, bror, de äro infallibla, som de alltid varit, och lukta i sin vishet den nya skolans os i allt som ej är slentrian' ET 151. Hos J. H. Schröder träffas redan 1813 'Leopold och hans *medakademister*', detta alltså ej partibenämning, utan menadt om ledamöterna i akademin. *Akademisk* i betydelse af svensk-akademisk, 'konventionell' anföres i SAOB först från 1819; det användes t. ex. af Grubbe 1810: 'vår *akademiska* vitterhet' Fr. 18. Afledningen *akademistisk* anföres i SAOB redan från Thorild (1793), *akademism* om 'Svenska Akademiens (ursprungliga) smakriktning' däremot först från 1875, *akademiker* i 'ledamot'-mening från 1847 och i 'parti'-mening från Livijn 1824. År 1820 skrifver Arwidsson, att Markalls sömnlösa nätter väl måste vara

* Härmed följer, att Bergs antagande, att 'Ljusets drott' i Atterboms Prolog till Phosphoros (Berg i Nordiska Studier, tillegn. Adolf Noreen, Uppsala 1904, s. 269) kan vara gustaviansk stil är riktigt. I recension af Wallmarks 'Sång till Finska Arméens ära' Pol. II. 41[2] framhäfves 'dagens ljusa drott' såsom typiskt, och i recensionen öfver 'Handen' skämtas med uttrycket 'din Treudds Drott' Pol. II. 26[2]. I Första Markallsnatten talas om 'Thussarnes *drott*, Polyhistrio sjelf'.

'en spik i kistan för mången *Sveco-Akademiker*' Lj. V. 400. Ett ord, som jag icke kunnat återfinna i SAOB är *akademisera*. Jag har anträffat det hos Atterbom i Phos. II. 357, där han berättar, huru ryktet utbasunade, att Franzén 'nu sysselsatte sig att putsa, hofmästra och *akademisera*' sina 'i sanning arkadiska Gratier', samt af samma användare i Pol. V. 40[2] '*akademicera sig*'. Ordet brukas äfven nu för tiden, t. ex. Berg i Nord. Studier s. 269: '1810 äro emellertid Franzén och Wallin tämligen *akademiserade*'. Direkt med *Svenska akademien* sammanhänga ännu några ord. Atterbom talar t. ex. om 'den *akademisk-kungliga* poesien' Fr. 23, äfven anfördt i SAOB, A 832, och Palmblad anmärker, att Journalen 'stafvar *oakademiskt*' i sitt Sändebref 1810, s. 18 not. Hammarsköld kallar 'Lifbergs lefverne' för 'en roman mot hela den *svensk-akademiska* vitterheten och dess heroer' Fr. 178 och Palmblad skrifver ironiskt, förargadt: 'Nästa sommar skall jag sammansätta något *svensk-akademiskt* för att om möjligt skaffa mig liten reputation, efter jag lidit skeppsbrott i den nya sektens farvatten' Fr. 227. Här kan ock nämnas titeln i Pol. V. 50 'Florilegium *Suecano-Academicum*' samt Schröders, i bref till Hammarsköld 1819: 'Derföre hafva vi att tacka dig, redlige och väldige kämpe mot hela *franskt-svensk-akademiska* verlden' Lj. V. 290.

Om *adertonmännerna* erinrar Palmblads uttryck '*hela den adertonmänniga akademien*' Fr. 282. Med 'de vittra Eforerna' och 'Hrr-ledamöter af svenska vitterhetens högsta rätt' sammanhänger åter 'vårt lands *Vittra Areopag*' Hammarsköld (1810) i Phos. I. 188, '*den vittra Areopagen*' Pol. V. 13[1] och '*Areopagen*' Atterbom Pol. V. 35[1]. Uttrycket citeras i SAOB äldst från Dalin 1850, dock anföres det bildligt brukadt om lärda sällskap redan från 1789, samt från Kellgren 'Den Himmelska Areopagen' 1790; det fr. 'aréopage littéraire' jämföres. '*Den litterära skråinrättningen*' i Pol. I. 38[4] afser antagligen Svenska Akademin, och i Atterboms med glödande entusiasm och i en kraftig stil skrifna artikel om 'Svenska Akademien och den goda smaken' i femte samlingen af Polyfem, förekomma de bildliga benämningarna '*ett välbekant Skrå*' som kom 'mer än någonsin i besittning af uteslutande domsrätt på den Svenska Pinden', 'desto makligare skötte *Gillet* sin domsaga' samt med bibehållande af skråbilden och dess 'lärgossar': 'Allmänheten åter vänjdes, att hvila sin omdömeskraft på *Lådans* Handlingar, dessa

kanoniskt innehållslösa böcker' Pol. V. 33[2]. I Pol. I. 17[2] kallas Wallmark 'vår förträfflige Cerberus, som vaktar så väl *vår vittra Tartarus'*. Huruvida detta närmast afser Akademin eller snarare är liktydigt med 'Pinden' sarkastiskt användt, vågar jag ej afgöra. Man kan emellertid jämföra följande uttryck i Hammarskölds strax därefter utkomna 'Strödda underrättelser om de vittra striderna på Tyska Parnassen' s. 3: 'Desse Schweizerske Titaner (d. v. s. Bodmer och Breitinger) sågo sig snart nedstörtade i samma *Tartarus* i hvilken de nedträngt Gottschedianerne'. Med en bild från det kommersiella lifvet kallas Akademin i Pol. I. 17[1] 'Hallrätten i Stockholm'; allmänheten har börjat finna, heter det 'att all den vara som *Hallrätten i Stockholm* satt sin stämpel på, ej just derföre anses vara af primasorten'. I Atterboms ofvannämnda 'Opus de Academia' talas vidare om 'en Svensk Akademi, bildad efter Richelieu's *Fransyska snillepolis'* Pol. V. 31[2] och Askelöf begagnar äfvenledes jämförelsen med Frankrike, när han skrifver: 'att skönheten icke ligger inom rimmets järndörrar, att således inga nycklar till denna skatt behöfva förskrifvas från *vitterhetssmedjan i Paris eller den substituerade stockholmska'* Fr. 19. Allusion på Svenska Akademin är äfven i Pater Athanasii bref Pol. I. 47[2]: 'denna korporation af resonnerande dårar, som icke en gång tro på *Kinesiska National-Snilles-Bureauns* ofelbarhet'.

Slutligen ha vi det särskildt från Markallsnätterna bekanta Akademinamnet *Sysishålan.* Första gången jag anträffat 'Sysis' är i Atterboms Rimmarbandet, Pol. II. 11[3], där Stupidobex (= Lindegren) säger: 'Här bredvid bor i en jordkula den mäktiga Féen Sysis, som är Tungusiska Akademiens beskyddarinna'. I Pol. II. 12[1] skildras denna grotta fantastiskt: 'Vid öppningen thronar på ett mossbelupet gråstensaltare Egyptiernas *Heliga Oxe*, tecknad mellan hornen, med jättelika gyllene bokstäfver: Utile dulci. ~ Midtuti grottan, i en halfcirkel af allahanda nyttigheter, såsom möbler, plogar, pannor, o. s. v. står den helgade trefoten, på hvilken Gudinnan säger Gudaspråk och visar sina dyrkare — åt köket och hedersbänken. Öfver trefoten hänger Upplysningens lampa ~'. Vid åsynen af grottan utbrister Stupidobex: 'Hvilken helig rysning genombäfvar mig! Här är visserligen *Smakens hem'*. Han samtalar med sin dräng Fanfaron, som önskar att han kunde vinna en medalj, och Stu-

pidobex svarar: 'Stallbroder gläd dig! En inre aning förkunnar mig, att hedersbänken ej mer är fjärran'. Därpå vilja de gå in i grottan, Le Philosophe de Ferney frågar efter lösen och de svara '*Snille och Smak*'. Redan här har således omärkligt Sysis håla gått öfver till att beteckna själfva Akademin och i Pol. IV. 12[4] är transformeringen, eller kanske blott utbildningen, klar; Sysis sätter sig under upplysningens lampa och sjunger i profetisk hänryckning följande strofer:

För tjuge år sedan och fyra dertill,
Med himlens behag,
Då gräfdes min håla och Smaken tog till —
Den signade dag!
Här aderton Gudar
I sirliga skrudar,
Parlerat som brudar;
Med floskler utan tal
De prydt sina qval
I tankarnes val.

Féen Sysis förekommer i Madame d'Aulnoys fésagor. Kanske har valet af namn influerats af dess likhet med Sisyf, jfr förvrängningar som Markall af Wallmark, Kullpay af Paykull. Fosforisterna skämta ju oupphörligt med de fransk-svenska namnen på latinska och grekiska personligheter, och *Sisyfsklippan* tycks särskildt ha tagits som paradigm för bildningar sådana som 'grufvans *Erebsnatt*' citeradt från Wallmarks 'Handen' i Pol. II. 26[3], *Siroksilar* i en parodi på Valerius Pol. I. 16[3], 'purpurns *Sidonsprakt*' från Wallins Öfversättningar från Lat. Skalder, Pol. II. 4[4]. I Pol. V. 42[4] nämner Atterbom bland Akademiska ord '*Sisyfshäll*', och i Rimmarbandet låter han Markall deklamera: 'Han öppnas då, Tartarn, och Sisyfs klippa vältar' och i Pol. II. 40[4] i en recension af Wallmarks 'Sång till Finska arméens ära' anmärkes 'den sinnrika bilden — Sisyfsklippan, som man aldrig felar att i våra Herrars poemer se använd'*. Om Svenska Akademin användes uttrycket *Sysis' håla* äfven Pol. III. 6[3]; i Första Markallsnatten träffas utom *Sysishålan* äfven '*den Sysiska hålan*'.

I Schröders uttryck 'hela franskt-svensk-akademiska verlden' mötte vi en synpunkt, som är ganska lifgifvande *Gallien.*

* R. G:son Berg meddelar mig, att äfven han tänkt på sammanhang med Sisyf.

i fråga om ordbildningar eller ordpregnanser, *den franska smakens* synpunkt. Tranér beklagar sig 1810 öfver, att man påstått Leopold, 'vårt största snille' vara 'partisk och ensamt *fransman*' Fr. 39, naturligtvis med pregnansen 'tillhörande den förfranskade akademiska riktningen'. Redan 1803 utbrister Livijn 'Ve, ve, ve *den franska smaken*, språk, allt utom: Vive la liberté!' RH 82, och 1812 skrifver Tegnér, att han 'föraktar så väl det tyska som *det franska partiet*' Eft. Skr. I. 105. Hammarsköld talar 1809 om '*de franskt-svenske vittre*' RH 319, och Atterbom använder i Pol. V. 32[3] uttrycket 'de *Fransktbildade*, i de så kallade högre societeterna', detta sista ej precis partinamn. Tydligare partinamnskaraktär har i Pol. V. 9[3]: 'Då denne man (d. v. s. Voltaire) af *de Fransyskt-encyklopediskt bildade*, varit ansedd som representanten för all mensklig fullkomlighet'. Om Voltaire säger också Palmblad, att han 'af hela sin nation är den fransyskaste' Phos. II. 53. I ett bref till Spaldencreutz berättar Hammarsköld, huru han träffat tvänne magistrar från Lund Agardh och Askelöf, som lifvades af samma trängtan efter något bättre än *vår fransyskt manierade vitterhet* Fr. 64, i Pol. IV. 48[1] nämnes 'den *Fransyska smaken*', och Elgström kallar i ett bref till Palmblad motståndarne för 'de *fransyske galanteriherrarne*' Fr. 125.

Med afseende på de svenska härskande poeterna säger Livijn i ett bref till Hammarsköld 1805: 'om du skulle våga höja din stämma mot *fransoserna*, så var säker, att jag följer' RH 161. Det härmed sammanhängande, hätskt klingande 'fransoseriet' har jag anträffat hos Elgström Fr. 126 'betjäna er mot *fransoseriet*'; i Pol. I. 20[3]: 'Skulle Ni likväl, genom denna sysselsättning med Tyskeriet, icke få någon tid öfrig för *Fransoseriet*, så ~'; hos Askelöf: 'Då man så obevekligen bestraffar *fransoseriet*' Fr. 20 samt i Pol. I. 37[1] i en hymn till Thorild: 'Aldrig förstådd, du af *Fransoserit* beskylldes för råhet'. Ordet användes sålunda tidigast af Askelöf, 28 febr. 1810, därpå i Polyfem; det är bildadt i analogi med 'tyskeri', hvarom nedan. I Thorildshymnen är ju betydelsen rätt konkret. För öfrigt står ordet väl i betydelse ungefär på samma plan som Hammarskölds: 'Lycklig är han, som dog bort från *das französische Greuel*, som snart starkare lärer inbryta' Fr. 160 *. Äfven

* Yttrandet syftar på tronföljarvalet. Carl Johan väntades vid denna tid anlända till Sverige.

bildningen 'fransosierad' förekommer; Hammarsköld talar i 'Tyska parnassen' 1810, s. 3, om 'Gottschedianernes *fransosierade* pladder'. Af 'fransysk' bildas på samma sätt 'fransyskad': 'Hans fina *Fransyskade* landsmän äro likväl ganska litet med honom tillfreds' läser man i Pol. V. 15[3]. 'Förfranskad' användes naturligtvis också redan nu, så af Tranér i bref till Hammarsköld med tadlande betydelse: 'vår antingen alldeles råa eller *förfranskade* allmänhet' Fr. 8 och i Polyfem I. 38[2]: 'Lånen oss derföre Ert delikata, *förfranskade* öra'. I Palmblads 'Sändebref' s. 6 säger han, att Fransyska språket längesedan skulle vara utnött, om det ej under revolutionen och genom vissa författare (i synnerhet Delille)' vunnit en tillvext af *grekiskt- och romerskt-förfranskade* ord, hvarigenom man tror sig tapetsera de öfriga förbrukade fraserna'. Oviljan mot det franska framlyser äfven i denna dock rätt neutrala bildning. Ännu en verbafledning, analog med dessa, har jag anträffat, nämligen hos G. F. Åkerhielm 1826, som visserligen kallar Leopold för 'toleransens sanna ljus', men på samma gång säger sig ha 'en med modersmjölken insupen fördom för alexandriner'. Han hade skrifvit ett teaterstycke 'Engelbrecht', som var 'den som bröt isen och framträdde i en annan drägt än den franska'. 'De förnäma suckade — fortsätter han — och sade: det är starkt skrifvet, men orim är inte vers. De stränga, *franciserade* litteratörerna tyckte om intet; bland de svenska voro några våghalsar, som just för genrens skull uppmuntrade författaren' ET 250 f. Här motsättas de 'franciserade' litteratörerna alltså mot de 'svenska'!

Den *franska* synpunkten har som bekant sina anor från Thorild. 'Har du sett Stenhammars Inträdestal, hvari han råder alla unga vitterhetsidkare att i synnerhet studera *Galliens maniererade dufvor*, som Thorild säger', så frågar Hammarsköld Livijn år 1804, RH 137 f. Från ordet Gallien som själft litet emellan användes i litterär prägnans äfven på denna tid ex. i Rääfs parodi på en Sällskapssång af Wallin, 'Lycksalig den, som stödd mot *Galliens smak*' Pol. I. 35[2], utgå en hel del 'franska' bildningar. I nu vanlig bemärkelse träffas ordet *gallicism* t. ex. i Pol. II. 45[3]: 'Och för hvar *gallicism* han blandar i sin dikt'; mindre vanligt är väl däremot nu det sätt, hvarpå Livijn brukar ordet i ett bref af 1805 'störta *Gallicismen* i Tyskland' RH 178.

Här blir det liktydigt med 'fransoseriet' ofvan. I Pol. II. 1[4] talas om '*gallicerade* talesätt', där uttrycket åtminstone har *känslo*-pregnans. och på samma sätt i Pol. IV. 48[1]: 'med Dalin blef *gallicerandet* en uteslutande regel och den Fransyska smaken allmän'.

Att Tassos Gerusalemme liberata 'ej behagat *Gallikanerna*, finner jag naturligt' skrifver Hammarsköld 1806 RH 230. Med detta uttryck på 'fransoserna' sammanhänger Livijns '*Gallicaniske* Apor' Pol. I. 43[4], och Elgströms ironiska 'de förståndiga människor, som här nitälska för den *gallikanska* trosbekännelsen' Fr. 124. I Jour 1811, sid. 488 citeras ett yttrande ur 'Anmärkn. i Sv. Hist.' om den 1768 utkomna tidskriften 'Philolaus Parrhesiastes. Eller den Pratsjuke Fritalaren', som där kallas 'ett Original af en Svensk Politisk Weckoskrift; alldeles i den massiva Engelska och *Anti-Gallikanska* smaken'. 'Galliceringen' har äfven skapat några uttryck, i hvilka båda kontrahenterna Gallia och Suecia fått släppa till hvar sin del. 'Någonting så skönt som kören i Trakinerinnorna ha *Gallo-Suecanerna* aldrig sett' skrifver Hammarsköld 1806 till Livijn. RH 235, och samma år diskuterar han — i anledning af Wallins öfversättningar — med vänner om sättet att öfversätta klassici: 'Antingen skall man öfverflytta allt eller intet, antingen ge de gamle i sin rätta skepnad, i sin antika kostym, eller göra dem helt och hållet till infödingar. endast i stilens behag, i ett oaflåtligt sträfvande till ren objektiv skönhet imitera dem. Så snart åter man bibehåller anledningen och ungefär meningen i ett romerskt eller grekiskt poem, men i rim uttänjer, stympar, blomstersår och *gallo-svetiserar* 'det, så bryter man icke allenast emot den aktning, man är skyldig ett stort snille, i det man ~' RH 242. Längre fram i samma bref förekommer ock det enkla 'svetisera': 'Hr W. har en synnerlig lust att *svetisera* latinska ord der det icke behöfs'. Troligen är det Hammarsköld, som först begagnat bildningen. I Polyfem II. 4[2] förekommer visserligen ordet på nytt i en granskning af Wallin: 'Flere skulle med denna (d. v. s. öfversättaren) tro, att med öfversätta förstodes, att bibehålla anledningen eller ungefärliga meningen af ett Grekiskt eller Romerskt Poem, och derefter i rim uttänja, stympa, blomsterså och *gallosvethicera* detsamma', och granskningen uppges af Ljunggren vara gjord af Livijn och vara skrifven

redan 1806 (Lj. IV. 156). Emellertid förhåller sig saken så: Livijn sände den, under namn af 'commentarius', till Hammarsköld 27 april 1806, och understälde den hans mogna ompröfvande. I sitt nästa bref önskar han, att Hammarsköld skall författa en estetisk kritik öfver Valerii 'Qvinnan', och föreslår, att de skulle ingå ett Zoiliskt bolag. I svar på dessa båda bref meddelar H. några anmärkningar till Wallin och därpå följer bl. a. det ofvan citerade stycket, som ju delvis ord för ord öfverensstämmer med citatet från Polyfem. Livijn har alltså vid omarbetning användt H:s anmärkningar till hans 'commentarius', och uppsatsen i Polyfem kan alltså i viss mån återföras på 'Zoiliska bolaget'.

Liksom Hammarsköld tycks vara den flitigaste användaren af 'gallikan'-orden, så är han äfven — jämte den brinnande, våldsamme Elgström — en älskare af de känslostarka 'galloman'-orden. Han skrifver till Livijn 1809: 'Om man gjorde sådana yttranden härstädes bekanta, skulle det bli blått och grönt för alla här varande *gallomaner*' RH 347, och något senare: 'Meurling, som undervisar Recensiorer i det Kejserliga tyska språket och är så stolt öfver detta förtroende samt sin erhållna lager, att ingen prisbelönt *galloman*, till och med aftonen d. 20 Dec., kan öfvergå honom i förlitande på egen skicklighet' RH 389. Hos Elgström finner man utbrott som: 'Nej, djäfvulen skall en gång anfäkta *gallomanerne*' Fr. 11, 'Men ett evigt hat till *gallomanerne*' Fr. 22, 'de fördömde trångbröstade *gallomanerne*' 1810, Lj. IV. 70, not, och det något lugnare: 'Lyceum utgår snart ur boktryckaremörkret och förargar *gallomanerne*' Fr. 100. Han bildar också afledningen 'gallomanisk': 'detta fördömda *gallomaniska* slägtet' Fr. 11, och substantivet '*gallomani*', som ifråga om betydelsen i viss mån kan jämföras med 'fransoseri' och 'gallicism' ofvan, har jag först funnit hos honom i Pol. I. 23[3]: 'Ni vill utrota det ensidiga i vår kultur, förqväfva *Gallomanien*'. Emellertid antar jag, att det användts äfven tidigare (kanske Thorild?) ty hos Hammarsköld finner man redan 1809 en egendomlig sammansättning eller afledning däraf i ett bref till Livijn: 'Skulle jag icke dagen efter Sv. Akademiens högtidsdag skrifva till dig, gamle, redlige *Gallomanimisos*, så vore jag en nors' RH 391. Kanske finnas äfven liknande bildningar i Tyskland? Ordet gallomani träffas för öfrigt senare hos Hammarsköld (Nils Nyberg) Fr. 146: 'våra värde landsmäns *gallomani*; vidare

i Pol. I. 42[4]: 'i *Gallomaniens* land; i Pol. II. 19[3]: 'Jag har i min enfaldighet alltid ansett kultur och bildning för detsamma, med den skillnad att det ena ordet är ett af de många Franska, som vår prisvärda *gallomani* infört i språket', — märk, att betydelsen är tämligen konkret! —; slutligen i Pol. II. 31[1] 'Då skall *gallomanin* från Sverges stränder jagas' samt längre fram i samma dikt, där danskarne kallas: 'De trogna härmare af leda Tyskarne, som vörda grekhet, men *gallomani* förakta'. Ljunggren använder ordet t. ex. IV. 395 och samma del s. 92 träffas också — citeradt från Elgström? — gallomanisk: (Elgström bad Atterbom skrifva en vederläggning af Polyfems kritik af hans broschyr 'Om ett stort, ett patriotiskt tänkesätt' samt) 'uppmana Wallmark att införa den i sin — *gallomaniska* journal'.

Tungusien. Ordgruppen, som infattas i ordet Tungusien, är som bekant införd af Hammarsköld, som i Polyfem I. 8 under psevdonymen Nils Nyberg började en artikel 'Prof af Tungusernas Vitterhet (Ur Sjökapten Baggfots Manuscript)' med parodier på de akademiska skalderna Wallins och Valerii dikter. Uppslaget vann stor anklang och en hel liten grupp af ord uppkommo och spredos i vida kretsar. Namnet Tunguser är säkerligen valdt med hänsyn till den tyngd, hvaraf de akademiska skaldernas poesi och prosa ledo. Kapten Baggfot säges ha gjort en resa till Tungusernas land och därifrån medfört manuskript, som sedermera öfversättas och meddelas af Nils Nyberg. Sådan var ursprungliga ramen för benämningen. I denna mening talas i Pol. I. 8[2] om 'öfversättningar från *Tungusiskan*' och i Pol. I. 12[3] läses: 'vilja de (= polyfemisterna) införa sådan der *Tungusiska* i vårt versmakeri'.

I första Nybergsartikeln berättas, huru Nils Nyberg kommer ut i ett sällskap på landet, som är mycket litterärt intresseradt, hvarför Nyberg blir helt skamsen öfver att han ej ens har med sig ett exemplar af Journal för Litteraturen och Theatern att regalera sitt värdfolk med. I brist härpå börjar han läsa upp ur minnet så många versstumpar, som han kan erinra sig ur de 79 numrorna, sedan han förut 'sammanlänkat dem till ett det kosteligaste Mosaikarbete, som någonsin varit till i denna verlden'. Detta gjorde 'en obegriplig effekt' och Häradsskrifvarn tog ordet och sade till Pastorn: 'tycker du ej, broder Getesius, att detta vackra poem har samma anda, som råder i den *Tungusiska* Skalde-

konsten? — Det har du rätt i, bror, svarade Pastorn; samma ordning, samma emfas i uttrycket, samma grannlåt i bilderna, samma klingklang i rimmen och samma långsamt betänksamma och slendrianska gång i verstakten' Pol. I. 8[2]. Sedermera förekommer adjektivet, tillagdt en mängd förhållanden eller personer, ibland i ursprunglig tungus-betydelse, ofta mer direkt lika med 'kongliga svenska', akademisk-kongliga' eller dylikt. Hammarsköld talar i sin teaterartikel Pol. I. 18 om '*Tungusiska* Theatern'; Atterbom åsyftar Wallmarks Journal med 'den bekanta *Tungusiska* Journalen' Pol. I. 49[4]; Askelöf likaså 'den *Tungusiska* Journalen' i sin Komapedonsresa i Pol. III. 8[3]; i Markalls sömnlösa nätter kallas Wallmark 'Den *Tungusiske* Markall' (t. ex. Norling: Valda Skr. af L. Hammarsköld s. 97); i Pol. I. 9[3] förekommer den bekanta täflingssången mellan 'de *Tungusiska* Stor-genierna Amarulli och Struthio'; i Pol. III. talas om det '*tungusiska* läkarinstitutet', Atterbom skrifver den '*Tungusiska* Tragicomedien Rimmarbandet'; vidare finner man 'det *Tungusiska* vitterhetsriket' Pol. I. 34[1], Then *Tungusiske* Vitterhets-societet', Pol. I. 40 '(Askelöf), den *Tungusiska* Akademiens' Pol. I. 9[2] o. s. v. Dessa sista benämningar afse naturligtvis Svenska Akademin. I annan betydelse träffas ordet hos Palmblad, då han tänker förära Polyfem en bit skådespel i den välbekanta *tungusiska* genren' Fr. 309, där det är ungefär lika med 'nybergiansk' (användt af Hammarsköld i possesivfunktion Fr. 168).

I en 'Jeremiad' i Pol. I. 40[3] klaga 'Genierna', att man *(Abdera.)*
nu ej längre vill låta sig nöja med S n i l l e och S m a k, utan äfven fordrar Filosofi af dem, hvarpå fortsättes:

Sentimentaliten i Dramerna kallas *Tungusisk*,
(Himmel och H . . . . . e! O!) Ja, *Abderitisk* dertill.

Ordet återgår på Wielands 'Geschichte der Abderiten', där 'abderiterna', ursprungligen de för sin enfald bekanta innevånarna i den forntrakiska staden Abdera, stå som representanter för modern enfald. Boken öfversattes till svenska år 1799 (Jfr SAOB, A. 11.) Adjektivet *abderitisk* har jag först träffat i Pol. I. 18[3], i Hammarskölds teaterartikel, där det står som epitet till den bekante larmoyante skådespelsförfattaren Kotzebue, hvilken Wieland i sitt nyssnämnda arbete under namn af *Thlaps* förlöjligade. Där talas nämligen om att de flesta tungusiska teaterstycken äro öfver-

sättningar från 'den store *Abderitiske* poeten Thlaps'. I sitt svar på Lindegrens 'roddare-libell mot Polyfem'* i anledning af denna artikel hänvisar Hammarsköld själf till Wieland ifråga om Thlaps: 'Efter Er förklaring skall Kotzebue och Thlaps vara samma person. I alla fall känner jag Thlaps som en *äkta Abderit* och kan Ni med honom göra närmare bekantskap om Ni läser Abderiternas Historia af Wieland. Men säkerligen skall Ni, efter denna Lektur, *finna alla dem som Ni tagit för Tunguser, vara rama Abderiter: och hvad betyder olikheten i benämningar, då saken är densamma?*' Pol. I. 25[4]. Här se vi huru *Abderiter*, som först användts om den tyska äldre skolan, öfvergår till att bli liktydigt med (svenska) Tunguser. Så användes ordet äfven af Atterbom 1814 i uttryckssättet 'de abderiter', som ju särskildt väl passade för dessa 'de galaters' m. fleres grannar. Så snart Phosphoros sett dagsljuset, vill han fullborda sin recension öfver Svenska Akademiens Handlingar', 'Man skall förarga *de abderiter* åtminstone' Lj. IV. 527. I Pol. V. 32[3] förekommer uttrycket 'ett *abderitiskt* Publicum' i Atterboms första stora akademiartikel.

På Thlaps bildas äfven en del ord. *Thlaps* är som sagdt hämtadt från Wieland, likaså *Thlapsodier* (enl. Lj. IV. 103 not 6), dessa 'kosteliga pjeser, som hvarken äro Tragedier eller Komedier' Pol. I. 18[3]. Atterbom använder ordet t. ex. i Pol. II. 13[2]; 'Den som gäspar vid den Tragiska Söndagstonen, må hämta moralitet ur Komedien eller ock Thlapsodien'. Vidare talas om 'Tungusiska *original-Thlapsodier*' Hammarsköld Pol. I. 18[4] och detta ord återvänder hos Elgström Fr. 117: 'Emellertid har den sarkastiske Polyfem försändt er ett yttrande om en svensk *originalthlapsodi*', samt hos Atterbom, Rimmarbandet, där Stupidobex (Lindegren) frågar Fanfaron, om denne studerat hans '*original-Thlapsodier*' Pol. II. 11[3]. I en Heroid 'Stupidobex till Monsterbesegraren' (= Wallmark; anledningen var den, att W. användt ordet monsterbesegrare i sin sång till 'Finska arméen', jfr Lj. 112 not) förekommer följande vers:

Monsterkämpe! tag den krans, som sitter
Slokig på min kala myrtenstam:

---

*) Så kallas Lindegrens broschyr af Atterbom i Rimmarbandet, Pol. II. 11[2] i anslutning till och som mothugg mot Lindegrens tal om Sjökapten Baggfots 'Naval-Diktionär' o. s. v.

Fång-ballader och kanarieqvitter,
Enklingsgnäll och smått *Thlapsodiskt* kram.
Atterbom i Pol. I. 37[3].

I Pol. I. 21[4] kallas Racine för 'den oförgätlige Franske *Thlapsodisten*'. Här har betydelsen utvidgats till att omfatta 'författare af skådespel i den ömma franska smaken', alltså ett steg ifrån den ursprungliga Kotzebue'ska betydelsen af ordgruppen. Utvecklingen beror, utom på anknytningspunkten 'öm' (märk Baggfots: 'samma Rhetoriska deklamation, som gör den ömme Racines Tragedier så hjertrörande' Pol. I. 9[2]) väl äfven på likställandet af abderiter, tunguser och akademister. Slutligen låter Atterbom i Rimmarbandet Fanfaron tilltala Stupidobex 'nådige herr *Pseudo-Thlaps*' Pol. II. 11[2].

Äfven i Wallmarks Journal träffas Abderagruppen, ehuru i annan användning än hos fosforisterna. Där förekommer den 14 jan. 1811 en artikel 'Bidrag till *Abderiternas* Historia' med underrubrik 'Skråförfattningar i Abdera'. Här finner man *abderiter* och *abderitisk* i den rena enfaldsbetydelsen, utan litterära allusioner. Artikeln tycks afse handelsförhållanden i Stockholm. Ordlekar förekomma som denna: 'om Abderiterna ej varit Abderiter' s. 42, det talas om att 'bli en smula Abderit', s. 41, eller om en person, som 'icke var fullt så stor Abderit som de andra', och äfven ordet Abderitism anträffas: 'för att göra *Abderitismen* fullkomlig' s. 43. SAOB upptar 'Abderiter' från Wielandska öfversättningen, från Dalin 1871 och från Fröding 1891, 'abderitisk' från 1822 och från Beskow 1833; abderitism upptas ej.

Ett par andra benämningar på 'akademister' utgå likaledes från den Tungusiska åskådningen. Palmblad skrifver 1811: 'låt därför ej *tungusiske mandarinskribenterne* alltid få sin vilja fram' Fr. 289. Uttrycket återgår delvis äfven på 'Missionären Pater Athanasii bref under sina vandringar ~ genom Tartariet och en del af Kina' i Pol. I. 45 ff. som utgöra ett motstycke till de tungusiska artiklarna. Där talas t. ex. om ett *Mandarin-Collegium* med alla dess *under-Mandariner*, och det säges, att *Mandarinerna* äro de 'som underhålla den närvarande fina smaken i Kina' Pol. I. 45[3].

Beteckningen *tunguser* förekommer naturligtvis redan i första Baggfotsartikeln, hvarvid adekvationen med akademister ännu ej är så fullständig som senare, då uppkomsten

och det bildliga i talesättet glömts, och identifieringen öppet framhäfves. Livijn begagnar det i full öfverföring d. v. s. frigjordt från de ursprungliga fantastiskt-geografiska omgifningarna okt. 1810, då han ber Hammarsköld om upplysningar om Polyfem och om '*tungusernas* försök mot den' Fr. 152, likaså Hammarsköld 1811: 'I nästa häfte af Fosfor kommer något, som skall förefalla alla *tunguser* ganska underligt, näml. en öfversättning af den grekiske Shakesperes Prometeus' Fr. 334. I Pol. I. 40[2] talas om '*The Tungusers* land', i Pol. I. 30[4] och Pol. II. 2[3] om '*vår Vitterhets Tunguser*', och i ett bref från Hammarsköld till Livijn om 'de rätter, som vi hvarje ons- och lögerdag för *vår vitterhets tunguser* uppduka' Fr. 59. I Markallsnätterna (t. ex. Norling, Valda skr. s. 98) finner man 'den stora *tungusen* Markall'.

Höijer använder en annan afledning, han kallar i ett bref till Hammarsköld historikern Fant för 'den bredaste och plattaste, den dynt- och väderfullaste af *tungusier*' Fr. 289.

I Pol. I. 28[3] läses i ett 'Tal hållit af Presidenten i Sällskapet för det Löjliga' bland annat 'så kan det ~ icke annat än fröjda oss att se det vi åtminstone så vida nått vår afsigt, att vi retat vår Vitterhets Tunguser och *Plattkirer* till hat och förbittring mot oss'. Huruvida denna nya benämning Plattkirer möjligen har motsvarighet i Tyskland, kan jag ej för närvarande afgöra. Det förekommer äfven i Pol. III. 25[2] i Atterboms 'Polymnia* eller Rimmarnes stora Ballett'. Polymnia straffar tvenne sånggudinnor, som åtföljt Anonymus, därmed, att de skola bli till spott 'för *Plattkirers* sämsta hop' och få en plats i 'Markalls kända dagpapper'. Att associeringen med 'platt' är orsaken till ordbildningen är ju så godt som självklart och stödes af andra bildningar som Hammarskölds 'alla länders *platthetskrämare*' i Tyska Parnassen s. 3, Polyfems uttryck om Nya Postens utgifvare 'Uppblåste *platthetshjältar*' Pol. I. 30[2], Livijns 'få se, huru *platthetskrämarne* nu skola bete sig' Fr. 337. Livijns uttryck syftar särskildt på Journalen, som strax förut i brefvet påstås ha oförsvarligen predikat plattheten. År 1809 skrifver ock Hammarsköld i bref till Livijn: 'Har du ej sett Journalen för Litteraturen och Theatern, denna naturens stora allmänna *platthetsförvaringsmaschin*?' RH 339.

* Namnet valdt med afseende på den 1807 af Sven Björck Svensson (= Nihilson) utgifna 'Polymnia eller samling af skaldestycken af åtskilliga författare'. Samlingen gaf ock anledning till ordbildningen '*polymnisterna*', Atterbom Fr. 23.

I Pol. I. 32[3] förekommer ett 'Försök till öfversättning af ett par *Tungusiskt* klassiska Skaldestycken, hvarpå följa parodier på ett par dikter som stått i Journalen. Här finna vi alltså 'tungusisk' adverbiellt användt.

Tungusernas land benämnes, så vidt jag funnit, tidigast i Pol. I. 15[1] med namnet *Tungusien*. Sedan användes det af Lindegren i libellen sid. 3 och 8, af Elgström med direkt syftning på Sverige: 'Det är en lustig stat *Tungusien*' Fr. 100 och med betydelse, fullt motsvarande Atterboms 'Konungariket Sverige' (i Pol. V. 36[2]); slutligen af Agardh i mer neutral mening: 'Jag är nu i den aflägsnaste provinsen af *Tungusien* och har endast från dig och Ekmarck att vänta underrättelser', bref till Hammarsköld, Fr. 148.

Som liktydigt med Tungusien använder Atterbom äfven *Siberien*. 'Tungusiens Apollo, *Siberiens* Euripides' kallas Polyhistrio (= Leopold) i Rimmarbandet, Pol. I. 49[8], och på samma sätt begagnas ordet i Pol. II. 13[2] i fortsättningen af paskillen: 'Priser af fyrahundrade Ducaters vigt skola regna öfver hela *Siberien'*. Äkta akademiska, fina ord betecknas i Pol. II. 11[3] som *Siberiska:* 'när de se de söta *Siberiska* orden titta fram ur skenet af de än qvickare Franska'.

Hos Atterbom träffar man också ordet *tungusianism*. '*Tungusianismen*' segrade öfver Voltaire, fastän han flera gånger var nära att affalla, säger Sysis i Rimmarbandet, Pol. II. 13[1]. År 1815 talar Atterbom i bref om 'den svedda *Tungusianismen*' Lj. V. 18 och i Pol. V. 41[2] finner man: 'tillskrifva Allmänheten samma *Tungusianismus*, samma skolboks-kunskaper, skräddare-logik och symamsells-imagination, som jurnalisten skäms att äga ensam'. Livijn använder i stället för detta ord det svenska *tungusighet:* 'skilnaden emellan Gustaf Adolfs och denna tiden är blott, att vi allt mer och mer öfvergå till *Tungusighet*' bref af 1812, anfördt af Lj. IV. 393. Hos Lindegren träffas sammansättningen *Tungus-Teatern*, a. arb. s. 8 (1810), och slutligen uppmanar Atterbom i ett bref af 1811 Hammarsköld att gripa sig an med '*quædam Tungusiana*', det vill här säga några artiklar à la Baggfot mot Leffler och 'Blandningstidningen' (Fr. 339).

Leopold, Valerius m. fl.

Leopold såsom den mest betydande af de gamla litteratörerna har naturligtvis äfven blifvit namngifvare för sitt parti. Så talar Tegnér 1818 om *Leopold & konsorter* (Eft. Skr. I. 115), hvarifrån han likväl undantar Rosenstein. Själf benämnes Leopold ofta med sin titel. Atterbom frågar Ham-

marsköld: 'Hvad lider med den från Kristianstad annalkande stormen öfver *Kansliådet*' Fr. 153; enl. Fr. 298 är Livijns öfversättning och bearbetning af Tiecks 'Mästerkatten' tillägnad '*Herr kansliådet par excellence*' och dessutom finner man i de Frunckska brefven benämningen *kansliådet* κατ' ἐξοχήν. Så Hammarsköld Fr. 298 och Livijn Fr. 316. Äfven Wiborg använder det 1817 i ett bref till Tegnér, ET 88. *Riks-Taktdängaren* i Pol. I. 38[1] afser troligen också Leopold.

Af afledningar på Leopold har jag anträffat *Leopoldisk*, *Leopoldsk* och *Leopoldism*. 'Leopoldsk' förekommer t. ex. hos Hammarsköld 1806 'den *Leopoldska* fullkomningen i företalet' RH 238 och några dar senare hos Livijn '*Leopoldska* fullkomligheten' RH 240. År 1811 skrifver Livijn 'låta förstå, det man tillhörde annat parti än det *leopoldiska*' Fr. 401, i Pol. II. 6[1] talar han om 'en *Leopoldisk* fullkomning'; i Pol. III. 42[2] anföres sarkastiskt '*Leopoldiska* talesätt, såsom det kostliga tänkom', och i Pol. V. 41[4] skrifver Atterbom: 'i nätta, plana, vattenklara rim, dem man helt kyligt och makligt sammanrimmar, eller med ett *Leopoldiskt* konstord, gör *, till tidsfördrif i glada(?!) societeter'. Adverbiellt användes ordet af Hammarsköld Fr. 34: 'Du får se, huru vi efter din afresa kämpat våra strider, för att tala *leopoldiskt*. *Leopoldism* vid sidan af hvilket äfven förekommer *Leopolds-kritik* skall jag behandla nedan i lämpligare sammanhang.

Valerius var särskildt af Atterbom illa ansedd. Hos honom träffas också några Valerius-bildningar. '"Champagne till inslag, Rhenskt till varp", — den täcka jämförelsen mellan skaldens strupe och Göta Canal — m. fl. äro allmänt kända *Valerianismer*' skrifver han sålunda i Phos. III. 61, och följande sida: 'Skada att denna härmning af Bellman i de öfriga (= stroferna) afbrytes af täta *Valerianismer*'. En annan bildning träffas i Phos. II. 279 i Atterboms recension af Lyceum II: 'Man behöfver blott påminna sig "Patern, som visade sig i öfversättning" för att derifrån kunna sluta till visans rena *Valerianitet*'. Detta ord anträffas också hos Hammarsköld i en recension af Poetisk Kalender för

* Jfr om detta verb hvad Fr. Cederborgh yttrar i Ottar Tralling (4:e kapitlet) om löjtnant Spink: "Hans språk var städadt; han sade ej om Ornament-Bildhuggaren Fahlcrantz, att han arbetade i trä, utan att han gjorde i trä; ej att det blåste, utan att det gjorde väder, m. fl. talesätt, såsom: göra musik, göra lektyr, sätta rödt, o. s. v."

1813. I anledning af Atterboms Slädfarten, där sista strofen börjar 'Champagne är ju tiden, Dess socker är dikten' förebrår han nämligen denne 'en slags förädling af den *Valerianitet*, som uttrycker sig i jagandet efter besynnerliga öfverensstämmelser' Lj. IV. 415. I ett bref (af 1808?) beklagar sig Atterbom öfver 'de *Valerianska* herrarne', därmed, efter hvad det synes af Ljunggrens framställning, afseende några auronister, som beundrade Valerius (Lj. IV. 36). På samma ställe talar Ljunggren om att 'nu voro *Valerianism* och opoesi för Atterbom liktydiga' och säger om Ingelgren, att han '*Valerianiserat* i sin prisskrift'. I sammanhang med Valerius kan ock nämnas Agardhs yttrande om honom 1809 i ett bref till Tegnér: 'Han lefver föga i sällskap med *de öfriga krönta herrarne*' ET 33, d. v. s. de af Akademin prisbelönta eller som det på den tiden äfven kunde heta '*priskrönta*'. Uttrycket användes än en gång i samma bref s. 35: 'Leopolds anseende som författare har otroligt fallit, ej bland *de krönta herrarne*, ty de som en lifvakt omkring hans orakel-tron och fördöma till evinnerlig eld allt som ej är i hans manér'.

Valerianism förekommer äfver i konkret bemärkelse, liksom en del andra -ism-ord, hvilket kanske är en egenhet för tiden, om icke för den fosforistiska bref- och polemikstilen. Uttrycken träffas vanligast, tyckes det, hos Palmblad. Så skrifver Palmblad 1811 angående Hammarskölds Valeriusrecension i Lyceum II 'din ingress till *Valerianismen*' Fr. 338. Ordet förtjänar att belysas genom en del liknande uttryck för uppsatser, recensioner och dylikt. Hammarsköld skrifver till Livijn 1809: 'som jag förmodar, att du vid detta tillfälle är i behof af *Wallinianismus*, så skickar jag dig Wallins sist tryckta poemer och såsom bihang Granbergs Krigssånger ~' RH 309, och Livijn svarar något senare: 'Jag minnes ej, om jag i mitt sista bref omnämde, att jag riktigt erhållit de böcker, du sändt mig. Jag har först grundligen studerat *Wallinismus* och deruti understrukit alla de verser, som kunna tjena mig' RH 324. Här är ju betydelsen så otvetydigt konkret som möjligt = Wallins diktsamling. På samma sätt finner man hos Palmblad: 'Jag anser Atterboms *silverstolpism* högst moderat. Din *leopoldism* är strängare, ty Leopold är verkligen bättre än du skildrar honom, men Silverstolpe är lika med — 0' bref till Hammarsköld, Fr. 285. 'Silverstolpism' är det samma som Atterbom i samma bref benämner *Silverstolpiaden*, nämligen

hans granskning af A. G. Silverstolpes, skaldestycken i Phosphoros andra årgång. *Leopoldismen* åter afser Hammarskölds 'Kritiska bref', hvilka Atterbom en annan gång kallar 'din *Leopolds-kritik*' Fr. 170. *Silverstolpianismen* åter, i ett bref från Palmblad till Hammarsköld, har liksom de senaste uttrycken konkret, men i motsats mot dem *subjektiv* betydelse: 'Härnäst skall ett bruzelianskt Bihang följa, hvaruti *silverstolpianismen* är inryckt' Fr. 345. Det afser en uppsats *af* rektor G. A. Silverstolpe, som, såsom Palmblad skrifver, 'blåst allarm i *Norrköpingshornet*' * mot Polyfem, Phosphoros o. s. v. Abstrakt användes *Tranérismus* af Hammarsköld i ett bref till Livijn 1809; det är fråga om Ingelgrens öfversättning från Tyrtæus: 'Visserligen skymtar ibland i hans (ord)sammansättningar en viss *Tranérismus*, men det kan väl med tiden förgå' RH 334.

Äfven ord på *-iana* användas på denna tid på ett sätt, som väl knappast nu är vanligt, d. v. s. i objektiv eller konkret betydelse. Palmblad skrifver 'I första delen af Lyceum i en not under *opus adlerbethianum* anför du' Fr. 369. Betydelsen är objektiv = ett verk *om* Adlerbeth, och afser Hammarskölds recension af Adlerbeths Eneid-öfversättning. 'Tack för *Lohensteiniana*' skrifver Atterbom, Fr. 316; uttrycket har, såsom ofvan framhäfts konkret betydelse. I samma mening som nu för tiden träffas en dylik bildning hos Atterbom, Fr. 395: För Ingelgren ha vi ej ännu vågat omtala det sist omnämda *lindblomianum*', afseende ett yttrande, som skulle ha fällts om fosforisterna af ärkebiskop Lindblom. Konkret är betydelsen af *Ingelgreniana* i Palmblads: 'Ditt omdöme öfver *Ingelgreniana* kan så vidt vara rättmätigt, att det verkligen har ett utseende af en apologi samt intager ett, förhållningsvis, alltför stort rum' Fr. 233. Likaså tycks *Schilleriana* i objektiv mening (= Hammarskölds 'Försök till en Kritik **

* Uttrycket *Norrköpingshornet*, hvarmed väl afses 'Norrköpings Tidningar', bör sammanhållas med Atterboms yttrande Fr. 341: '*Norrköpingsbladet* har nu äfven blåst i *stridshornet*'.

** Angående betydelsen af ordet *Kritik* här, må man jämföra ett bref af Hammarsköld till Görwell den 3 aug. 1808, där han klagar öfver att man missförstått ordet och tycker det är gräsligt, att han vågat tadla Schiller. 'Detta misstag om ordet Kritiks rätta betydelse föreföll mig så mycket mera underligt, som Sahlstedt redan på 50-talet i sina Critiska samlingar hos oss faststälde detta ords verkliga och sanna begrepp' (RH 277). Han fortsätter så med att hänvisa till betydelsen af det grekiska κρίνω. Af denna individuella

öfver Fr. Schiller') användas af Palmblad i ett bref af 1811: 'Jag ämnar nu göra en ny cursus i *Schilleriana*' Fr. 322. Möjligen afser det dock snarare Schillers egna arbeten. '*Tegnériana* efterlängtas' i ett bref från Palmblad Fr. 345 kan kanske afse Tegnérs 'Blotsven', som Atterbom i samma bref nämner. I mars 1811 skrifver Palmblad, att Phosphoros ämnar recensera Oehlenschlägers Correggio, och Axel och Valborg jämte hans samtliga tragedier och ber därför Hammarsköld att för deras räkning af Hartmansdorff låna dem 'så mycket *oehlenschlägerian[a]* han besitter' Fr. 267. Bönen upprepas af Atterbom Fr. 276: 'När någon möjlighet yppas, skicka oss Hartmansdorffs *Oehlenschlägeriana*' och då de dröja, skrifver han slutligen ånyo Fr. 286: 'Nu behöfva vi ej vännen Hartmansdorffs *Oehlenschlägeriana*; vi hafva skaffat oss hela tutten från Danmark'. Jfr äfven Atterboms uppmaning till Hammarsköld att gripa sig an med 'quædam *Tungusiana*' Fr. 339. Hos Törneros, Bref o. Dagb. 250 (1827) förekommer *Atterbomiana* om ett bref från Atterbom: 'Mitt sista bref till dig blef icke något bref. Det innehöll blott en fortsättning af Atterboms. Saken var den: när jag skrifvit en fem, sex rader på det bref jag ämnade bifoga med *Atterbomiana*, inträdde plötsligt ~'.

Hos Palmblad träffar man också djärfva *anti*-sammansättningar såsom '*anti-recensionen* öfver Adlerbeth' Fr. 217. 'Din invändning i företalet förfaller genom den *anti-anmärkning*, att' i bref 1819 enl. Lj. V. 283, 'deras *Anti-Josef-Otto*' d. v. s. skrift mot Josef Otto Höijer, samma år Lj. V. 308 samt 'Påminn också Sondén om *Anti-Wallmark*' Lj. V. 478, år 1821, med afseende på en recension af Wallmarks broschyr 'Försök att upplysa publiken om föremålet och beskaffenheten af den elfvaåriga tvisten inom vår litteratur'. Atterbom talar på samma sätt om sin '*Anti-Rosenschöld*', 1816 enl. Lj. V. 52.

En del uttryck på akademisterna återgå på den gamla tvisten om berättigandet af orimmad vers, som ju redan på Thorilds tid satte sinnena i rörelse. I Polyfem I. 23[4] förekommer ett 'Fragment af en Ordens-Visa', med omkvädet: *Rimmet.*

'Till vapen, *Rimmare!* vår ära fordrar det.
Gån på, gån på. Germaners blod må fugta våra fjät'.

'Wortbegrenzung' (K. O. Erdmanns term) ser man, att enligt allmänna uppfattningen *kritik* och *kritisera* redan nu hade pejorativbetydelsen 'tadla'.

I Pol. I. 34 finna vi Nybergsartikeln 'Poeten Markalls Apotheos eller *Rimmarnes* sång till Markalls ära' och i Pol. III. 19 Atterboms 'Polymnia eller *Rimmarnes* stora Balett'. I Pol. II 23[2] träffas uttrycket *Herrar rimmare*, likaså i Pol. II. 40[3] *Herrar Rimmare.* Bland sammansättningar med 'akademi'-pregnansen kunna antecknas *Rimmarbandet*, Atterboms bekanta 'tragikomedi' i Polyfem; 'Fina och skrymtande *Rimmareskrå*' i en 'Sång' i Pol. II. 25[2]; 'en *rimmar-snillets* trumpetande postiljon' Inl. t. Första Markallsnatten, Norling, a. arb. s. 95. Den vanliga beteckningen i Markallsnätterna *rimthussarne* återgår naturligtvis också på rim-striden. Äfven det enkla *thussarne* användes, Leopold kallas t. ex. *Thussarnes* drott. Liksom där 'drott' är ett på spe upptaget Leopolds-ord, så finna vi i uttrycket '*Rimfabrikens* Lava' i Rimmarbandet, Pol. I. 49[7], *lava* upptaget i samma afsikt. Äfven detta betraktas nämligen såsom ett gustavianskt stilord. Jämför t. ex., att bilden *Krigets Lava* tadlas i recensionen af Wallmarks 'Sång till Finska Arméens ära' Pol. II. 40[3]. Ordet *orim* förekommer t. ex. i Pol. I. 8[4] samt hos G. F Åkerhielm 1826, ET 251 bägge gångerna i sarkastiskt anförande af det akademiska '*orim* är inte vers', men är väl äldre. Det däraf härledda verbet 'orimma' träffas i Pol. II. 31[2]:

Då tillbad Kellgren jag, som rimmets skydd och hjelm:
Men, tvi den Kellgren dock! det var en arger skälm,
Ty sjelf han slutligen begynte att *orimma.*

I pregnant användning, om den akademiska poesin, användes äfven 'opoesien' t. ex. hos Hammarsköld 1809: 'utan dig skall *opoesien* i vårt land ännu i många år drifva sitt oväsende' RH 338 samt hos Atterbom i Pol. V. 35[2].

Gamla skolan m. m. Den nu så vanliga benämningen *Gamla skolan* förekommer t. ex. hos C. P. Hagberg 1817, ET 84; '*den gamla ligans* förslag' träffas hos Palmblad, Fr. 234. En ofta återkommande synpunkt är *korrekthetens.* 'Begreppet *Korrekthet*, som går ut på dessa detacherade raders språk- och smakmessighet' skrifver Atterbom i Pol. V. 40[2], i det han kritiserar den akademiska diktningen. År 1809 talar han om '*Den korrekta skolans* och de konventionella reglernas anhängare' Lj. IV. 60, och på samma sätt finner man i Pol. II. 42[1] 'Herrar Rimmare af *den korrekta Skolan*'. Elgström talar om '*det korrekta partiets* rädsla' Fr. 108; Hammarsköld

finner det fägnesamt att se, 'huru *de korrekte* gebärda sig' Fr. 158, Askelöf berättar, att 'Deleen på ett kuriöst sätt kommit i fiendskap med alla *de korrekte*' Lj. IV. 162; i Pol. II. 22[4] talas om 'hela det vittra och *korrekta* Sverige' och i Inl. till Första Markallsnatten 'våra *korrekta* snillen' Norling, a. arb. s. 98. Uttrycket *die korrecten*, afseende Herder och Nicolai, användes af Hammarsköld äfven i 'Tyska Parnassen' s. 5, naturligtvis upptaget från tyskarna. I Pol. I. 4[4] annonseras efter en yngling 'som är färdig, att, när som hälst, aflägga ed på *korrekthetens* symboliska böcker, såsom Batteux m. fl.' och i Atterboms artikel mot Akademin i Pol. V. 40[3] finner man sammansättningen *korrekthets-kritik*. En gång får äfven gamla skolan hålla till godo med ordet 'inkorrekthet', som eljest tillades den nya; i Polyfem V. 16 finner man en artikel med titel 'Principerne för *den verkliga inkorrektheten* eller den falska Poesiens Teori'.

Nära denna 'korrekthet' står uttrycket *den fina smaken;* bägge två användas af gamla skolan i god mening om den fransk-klassiska riktningen, och bägge upptas af nya skolan och brukas, stundom med citationstecken, i hånande eller förlöjligande betydelse. I Journalen 1810, s. 401, införes en öfversättning från Schiller, 'Barnamörderskan', med en ursäkt, som förtjänar anföras: 'Mången torde anse detta styckes meddelande åt Allmänheten fordra en undskyllan. Länge fann sig ock öfversättaren, han bekänner det, återhållen därifrån af flera betänkligheter, än den, att öfversättningen möjligtvis icke funnes svara mot originalet i styrka och renhet. Hvad som ändteligen, jemte andras tillstyrkan, förmått honom att lägga alla betänkligheter i denna del åsido, har varit mindre det skäl, att det berömda originalstycket varit ofta omtryckt i Författarens land, än den moraliska nytta, som han sjelf tvifvelsutan dermed åsyftat, och för hvars skuld han säkert hoppats, att *den' fina smaken* ville ett ögonblick tillsluta de alltför ömtåliga ögonen. Till den åsyftade nyttan räknar öfversättaren, icke utan egen stark öfvertygelse, den af en barbarisk lagstiftnings möjliga förbättring, genom ett mera förnuftigt, han vill icke säga menskligt, afpassande af bestraffningar mot brott'. I Rimmarbandet finner man flere gånger *'den fina Smaken'*, med 'fina' särskildt kursiveradt.

I stället för *den fina smaken* finner man i samma användningar *den goda smaken.* I god mening träffas det i

en artikel i Journalen 1810, öfversatt ur Götting. gel. Anzeigen, med syftning närmast på de tyska smakfulla litteratörerna. I Pol. I. 33[1] däremot finnes det kursiveradt och skrifvet med stora initialer: 'den verkliga *Goda Smaken*'. I Atterboms drama 'Doktor Phleps' i Pol. IV. 31[2] uppträder *Goda smaken* och säger bl. a.:

Det är ej nog att vara dum,
Man måste äfven smakfull vara

med adjektivet *smakfull*, sarkastiskt användt i akademisk pregnans. På samma sätt förekommer äfven hos Hammarsköld år 1809, om Granberg: 'för att ej rent af visa sig som en *smaklös* människa, har han ej velat drifva sitt tyskeri för långt ~', RH 317 Som namn på akademisterna, särskildt betecknande Svenska Akademins medlemmar, möter man i Atterboms artikel mot Akademin i Polyfem '*den goda Smakens hofmästare*' Pol. V. 33[3] och '*den goda Smakens flygelmän*' Pol. V. 40[2]. Kanske återgår denna användning af ordet 'flygelman' i betydelse af 'typisk representant' på Göthe, som använder 'Flügelmann' på detta sätt år 1803 i sin 'Benvenuto Cellini'. (Se Boucke, Wort und Bedeutung in Goethes Sprache, Berlin 1901, s. 198).

I stället för *den fina, den goda* smaken användes också *den sanna smaken*. Frankrike kallas 'detta *den sanna smakens* land' Pol. I. 9[1], och i 'Amarullis resa till Poeternas land' får Amarulli se 'en liten gladlynt varelse i Spansk drägt', som hans följeslagare säger vara Shakespear. 'Litteraturens skogsmenniska', utropar han då, 'i *sanna smakens* land!'

Det må tillåtas mig att här inskjuta några ord om det bekanta uttrycket 'Litteraturens *skogsmenniska*'. Denna Leopolds benämning på Shakespear väckte stor förargelse hos nyromantikerna och omtalas ofta i stridsskrifterna. Det förekommer t. ex. i Livijns Fejde- och varnings-bref i Pol I. 43[1]: 'ett visst parti, utan hyfsning och smak', som 'i en dunkel skugga tillbedt *Naturens skogsmenniska*' och i Phos. II. 44, där Palmblad talar om 'Leopolds märkvärdiga, på hörsagor från Voltaire antagna yttrande öfver Shakespeare, som förklaras för "litteraturens skogsmenniska"'. På samma sätt kallas redan år 1730 Milton af Gottsched för en *skogsmänniska*, enligt uppgift af Hammarsköld i 'Tyska Parnassen' s. 2. Ett annat uttryck af Leopold, det bekanta:

Jag lemnar vindsvrån, som mig hyser,
Och flyttar in till påsk i någon grann Sonat,
I glad förväntan att den fryser

ur 'Mina nya rum', Allm. Journ. 1813, återgår säkerligen på en från tyskan öfversatt artikel i Journ. 1810, s. 878 ff., 'Ideer till kopparstick för en nyligen utkommen bok. För Romantiska Artister'. Där finner man följande fantasi: 'På jorden ligger en Helig, med den symboliska djurkretsen omkring hufvudet och blåser valdhorn. Af valdhornets toner har ett gammalt Götiskt tempel uppstått med smala dunkla fönster. ~ Pastor Schmolke ser med fröjdefull förundran på den uppkommande kyrkan och tyckes bedja Valdhornisten, att blåsa ihop åt sig en gammal nedfallen lada'. Vidare berättas om en '*frostblomma*, som slutar sig i ett rundt fromt flick-ansikte' och 'midt emot frostblomman' en ansenlig 'istapp, slutande sig nedantill i ett sentimentalt goss-hufvud, som just nu börjar upptina i kärlek'. Dessa få i himmelen sig anvisade 'ett ställe i *en frusen Halleluja's* fönster'.

Jämte '*den sanna smaken*' träffar man naturligtvis äfven andra förbindelser, där *sann* har akademisk pregnans, t. ex. när det i Pol. I. 17² heter, att 'Ett blad, kalladt Polyfem, behagade utkomma, med detta årets början, antastade *all sann förtjenst* (så kalla vi per figuram våra rimmare), och ~'. Nära uttycket *korrekthet* står *den nyktra smaken*, som förekommer t. ex. i Markalls sömnlösa nätter. Utan epitet förekommer ordet *smak*, akademiskt taget, t. ex. hos Atterbom Pol. V. 16³: 'att konstalstren, i stället för att vara barn af den lefvande poetiska fantasien, blifva foster af det kalla och prosaiska erfarenhetssinnets låga reflexion, som i vissa länder ger sig ett förnämare utseende och låter kalla sig Smak'. I sin flere gånger nämnda artikel mot Akademien sammanfattar Atterbom resultatet af det föregående i denna sats: *Svenska Akademiens Smak* består i en blind lydnad för det Konventionela, och detta konventionela är Fransyskt' Pol. V. 37². Mellan denna användning af ordet och Gustaf III:s 'Snille och Smak' är skillnaden särskildt i känslovärde himmelsvid.

Några *akademiska* benämningar äro hämtade från *kyrkliga eller politiska ordgrupper*. Märkligt är dock, att ordet *sekt*, *om* det förekommer, likväl ingalunda tycks vara vanligt om de äldre, ehuru både *skola* och *liga* förekomma,

och 'Nya sekten' i fråga om de yngre användes synnerligen ofta. Enstaka förekommer *ecclesia triumphans* i akademisk användning hos Livijn 1809 'under det *ecclesia triumphans* spelar komedier'. I Pol. I. 17[1] talas om att allmänheten 'börjat anse en hop *kanoniska* poemer för Apokryfiska', och i Pol. V. 32[4] söker Atterbom ådagalägga, att Kellgren ingalunda 'önskade att bli (såsom fordom Lessing i Tyskland) en *kanonisk* auktoritet för alla Tunguser'. 'Renlärig' användes af Gjörvell i akademisk mening i ett bref af 1810: 'den *renlärige* mag. Utters boklåda' Fr 151, och Agardh ber Hammarsköld regalera honom med upplysningar om 'det inre i striden, hemliga stämplingarne af de *jesuitiska* poeterne' m. m. Fr. 167. Från Tyskland upptas väl *obskuranter,* jämför Palmblads l. Atterboms 'det af oss beskrifna, åldriga och enda Parti, som redan Fichte och Baader gjort kännbart inför allt folk med namnet: *Obscuranter*' Phos. I. 306. Så skrifver ock Hammarsköld till Livijn 'jag undrar hvad *obskuranterna* skola säga om alla dessa järtecken' Fr 397, och i Pol. III. 35[2] användes *Obscuranterna* med syftning närmast på Journalisterna.

Efter analogin med Bodmers och Breitingers strid mot Gottsched och hans skola i Tyskland vid midten af 1700-talet, kallar Hammarsköld i 'Tyska Parnassen' s. 7 akademisterna för *våra Gottschedianer.* En annan gång hämtas benämningen från den gamla 'aurea ætas', då Atterbom om G. A. Silverstolpe yttrar att 'knappt någon af *våra gyllnetidehvarfs-poeter* (om icke Gyllenborg och Sjöberg) varit så beröfvad all fantasi' Phos. II. 62. På samma sätt talar han om 'denna gyllne tid' i Frankrike, som kallades så 'per antiphrasin' Pol. V. 39[2], och i samma artikel: 'Ja visserligen grasserade *det gyllne tidehvarfvet* äfven i England en gång', där *gyllne* i förening med *grasserade* åstadkommer en egendomlig effekt.

På oppositionen mot 'småhets-anden' hvila ett par andra beteckningar, Elgströms '*det småtäcka partiet*' Fr. 100 samt Polyfems 'efter blott brödkunskaper sträfvande ytlige *småherrar*' Pol. III. 44[3]. Med gustavianernas *redbarhets*-begrepp skämtade likaså fosforisterna. Utmärkande för den franska smaken voro, säger Atterbom, *snarfattligheten, föreställbarheten* och *sinnesnöjet.* 'Härtill fogade Engelsmännen under Drottn. Anna det fjerde elementet: *redbarheten*, måhända tagen i dess fullvigtigaste begrepp' Pol. V. 39[2]. I

samklang härmed finner man i Rimmarbandet 'den heliga oxen, nyttans och den *redbara** vitterhetens symbol' Pol. II. 12². På oppositionen mot *nyttans* herravälde i poesin, mot 'utile dulci' hvilar t. ex. Atterboms '*Nyttans* jernålder' i Phos. I. 44. *Järnåldern* kan jämföras med 'det gyllne tidehvarfvet' ofvan, och bör sammanhållas med inledningen till Lycei-prospektet: 'Knappt har svenska literaturen någonsin öfverlefvat sådana *jernår*, som de sedan detta sekels början förflutna' RH 418.

I Inledningen till Första Markallsnatten kallas Markall bland annat 'en det dåliga skämtets lättfotade *pandur*' (Norling, V. Skr. af L. Hammarsköld s. 95). Pandurerna voro lättbeväpnade ungerska soldater. Ordet användes också i en artikel i Journalen 1810 s. 459, hämtad ur 'Zeitung für die Elegante Welt' samma år. Författaren säger, att 'den värdiga Tyska Litteraturen' afskyr två olika slag af författare; det ena slaget äro slafviska efterhärmare, som kunna förliknas vid marodörerna i en krigshär, det andra utgörs af sådana, som 'angripa oförklädt alla antagna begrepp, upphäfva sig till reformatörer, proklamera sjelfva sin odödlighet och föra beständigt på tungan orden: energi, kraft, skapelse, genialitet, men aldrig orden: fog, skicklighet, sanning'. Dessa har 'en resande för flera år tillbaka ganska naivt kallat ~ *Litteraturens Pandurer*'. Vid slutet af artikeln jämföres i en not af redaktionen dessa tyska förhållanden med de svenska.

Det nu så vanliga slagordet *realister* erinrar jag mig för närvarande blott användt om den franska nyttighetsbildningens representanter i allmänhet. Så i Journalen 1810, s. 609: 'Dessa (d. v. s. de som hylla den nyare transcendenta åskådningen) se alltid ned med ett slags förakt på alla dem som söka att hänföra menniskans kunskaper till något allmänt nyttigt ~ och brännmärka dem som föraktliga *realister*'. I gensvaret på denna artikel talas i Polyfem om 'de förföljda *Realisterna*' Pol. II. 20² samt i slutet af artikeln: 'Ifrån de Salzmanniska Instituten och de Basedowska Filantropinerna utgingo desse till kropp och själ utmerglade, ytliga och hala *Realister*, som gjort Tysklands olycka'.

Några uttryck slutligen återgå på *Ludvig XIV* eller

* Ordet användes på 1700-talet och i början af 1800-talet endast om penningar eller därmed likvärdig egendom (Se Tamm, Avledningsändelser hos sv. adjektiv, s. 18).

på de franska orden *bon-mot*, *bon-ton*, *sens-commun*. I Rimmarbandet talar Atterbom om 'den *Psevdo-Ludwigska* smaken' Pol. I. 49[13], och i Pol. V. 32[1] bildar han ordet 'Ludvigisk': 'ingen *Ludvigisk* allongeperuks-poet'. I Pol. V. 20[3] träffar man 'dessa *sens-communs-poeter*' (Atterbom), och Palmblad, som nyss nämnt Leopold, fortsätter därpå: 'dessa *bon-tons-filosofer*', Phos. II. 45. I Pol. I. 9[2] bildar Hammarsköld ordet '*bon-tons-regelbundenhet*'. *Bon-mot* återfinnes hos Palmblad: 'en Lange, en Nicolai, en Merkel, en Wallmark, med flere dylika mumier från en förfluten *bonmots-period*' Phos. I. 304, samt hos Atterbom: 'när ytlighet och *bonmotisteri* så vunnit öfverhand, att' Pol. V. 42[2].

Germanien Liksom 'fransoser', 'fransmän' användes som beteckningar för akademisterna, finner man 'germaner' användt om nya skolan i Pol. I. 23[4] i det redan anförda 'Till vapen, Rimmare! vår ära fordrar det. Gån på, gån på! *Germaners* blod må fugta våra fjät'. I motsats mot gallomani sättes af N(ils) N(yberg) 'germanomani' i ett yttrande om danskarne, Fr. 146: deras plumpa *germanomani* är tiodubbelt osmakligare än våra värde landsmäns gallomani'. I Polyfem I. 4[2] finnes ännu en analogibildning till 'gallomani': där talas det ironiskt om sjukdomar som '*Filosofomani*, eget omdöme, granskningslust' etc., hvilka endast kunna botas medelst den 'Antifilosofiska Blanksmörjan', hvarmed möjligen syftas på Journalen*.

Ordet *Tyskeri* var under fosforiststriden ett ofta användt ord. Hammarsköld påstår i Polyfem I. 20[1], att Wallmarks parti 'uppfunnit ett särskildt ord (T y s k e r i) att dermed beteckna ~ ett non plus ultra af dålighet'. Detta stämmer också med Wallmarks uppgift, att Leopold skulle i ett samtal med Hammarsköld ha användt ordet T y s k e r i (Lj IV. 96 not 4). I Polyfem träffas det första gången i en 'Bön då

* Till dessa 'mani'-ord hör också det i Argus 1825 förekommande *gothomani*, '*gothomanien* eller rättare *danskeriet*' karaktäriseras där (enl. en not i Tegnérs Eft. Skr. I. 391) så: 'vi mena det till äckel drifna missbruket med nordiska mytologien, samt afguderiet för krukor, runstenar och codices, dessa den historiska skolans fetischer', och i ett senare nummer talas om den historiska skolans tyskeri och *danskeri* — fosforismen och *gothomanien*'. Tegnér själf skrifver 1825: 'Skulle också *gothomanien* i rå osmaklighet och rytande oljud hos oss ha öfverträffat alla andra manier, så tror jag icke att j a g derföre bör ställas till ansvar', Eft. Skr. I. 242. Dessa uttryck höra samman med den ofvan behandlade Iduna-gruppen. — Den där nämnda danska Iduna är väl Nyerups "nytaarsgave" 1812.

man skrifver vers', Pol. I. 4[1]: 'Ja Herre, förbarma dig öfver mig, inled mig aldrig i *Tyskeriets* frestelse'. Redan dessförinnan träffas det hos Hammarsköld i ett bref af 1809: Granberg har fått skäl att harmas på Akademin, och har då velat spela den det putset att skrifva orimmad värs. 'Dock för att ej rent af visa sig som en smaklös människa, har han ej velat drifva sitt *tyskeri* för långt utan beskedligt rimmat arierna' RH 317. För öfrigt har jag funnit det i Pol. I. 17[4]; Pol. I. 20[8] (i något annan bemärkelse: Till tjenst för Wallmark i anledning af en artikel i Journalen 'Tyska Litteraturen bedömd af Tyskar', vill författaren i Polyfem ställa till hans förfogande några hänvisningar till tysk litteratur och fortsätter: 'Skulle Ni likväl, genom denna sysselsättning med *Tyskeriet*, icke få någon tid öfrig för Fransoseriet, så vill jag äfven derutinnan gå Er tillhanda'); vidare i Pol. I. 42[1]: 'O Gudar, sänk i stoft dock detta *Tyskeri*'; i Rimmarbandet, Pol. I. 49[9], hos Askelöf i Pol. II. 23[2]; hos A. Schönberg om Polyfem, Fr. 67: 'Jag ville då sedan se, om det blott var öfverdrifvet *tyskeri* och auktorns häftighet, som satte den i strid med goda skrifter'; slutligen hos Atterbom om hans tyska dikt 'Insel des Gesangs': 'jag är kär i detta foster af mitt rena *tyskeri*' således med en speciell betydelse af 'efterlikning äfven af språket'.

Tegnér talar 1814 om *det tyska* i motsats mot det franska partiet Eft. Skr. I. 105, och Franzén år 1824 om '*tyska smakens* seger i svenska akademien' ET 211. Hos Lindegren har jag funnit uttrycket '*Tysksvenska* fratser', a. arb. s. 3, och i Journalen 1811, s. 819, förekommer en Sonett, där det klagas öfver att

Något utsläppt Danvikshjon i Norden,
Någon *halftyskt* skränande Skribler

i sin yrsla dristat tolka Petrarca, Tasso, Dante. I en not hänvisas till öfversättningar och imitationer från Italienskan i Phosphoros. Särskildt mot Polyfem är uttrycket 'de nya *Platt-Tyska* vise' riktadt. Det läses i Jour. 1810, s. 282. Lindegren talar i 'libellen' s. 1 om '*förtyskade* Magistrars lott'. När Bernadotte blifvit utsedd till tronföljare, skrifver Agardh till Hammarsköld: 'För politikens skull och för att iakttaga en skyldig delikatess emot vår nya kronprins böra namnen *fransysk*, *tysk* *poesi* bortläggas och i stället antagas *empiristisk*, *idealistisk* *poesi*. — Namn ha gjort mer ondt i

världen än saker' Fr. 148. Uppmaningen, som visar huru utbredda dessa beteckningar på den gamla och den nya skolans diktning voro, kunde naturligtvis icke åstadkomma någon verkan emot ett ordbruk, som redan stadgat sig.

Till samma betydelsekategori som *fransoseri*, *tyskeri*, *danskeri* höra också orden *grekhet*, *romantikhet*, *svenskhet*. I Jour. 1810, s. 1138 talas om att stafningen Homeros etc. blifvit allmän i Tyskland hos dem som därigenom vilja 'ge sig ett anseende af *Grekhet*'. I motsats mot gallomani förekommer ordet i Pol. II. 31² om 'de falska Danskarna ~ Som vörda *grekhet*, men gallomani förakta', och Atterbom använder det som synonymt med 'hellenitet' i bref till Hammarsköld, Fr. 189: 'din "Hymn till Himeros" ~ har ännu vidare bestyrkt Auroraförbundet i sin gynnande mening om din hellenitet, såvida du annars tilltror dina vänners romantikhet någon öfrig skymt af känsla för grekhet'. I motsättning mot 'romantikhet' träffar man det ock hos Hammarsköld: 'Œhlenschlägers *romantikhet* och Högh-Guldbergs *grekhet*'. 'Svenskhet' i betydelse af 'ifrande för ren svenska, fri från främmande ord' använder Palmblad Fr. 258 på tal om Höijer: 'Nu har han blifvit alldeles förryckt genom den olyckliga svenskheten. ~ Ingen enda term i filosofiska språket — t. ex. subjektivitet, idé — får bibehållas, utan måste med en flod af ord upplösas på svenska. Han fördömer äfven Leopold — som själf tror sig skrifva *den svenskaste svenska i Sverige** — för ord såsom "ansträngd", "oafhängig" o. s. v.

Sonett Karbunkel Febus Både i Tyskland och Sverige ledo romantikerna smälek för sina försök att återupplifva de romanska versformerna. Från Tyskland hämtar också Journalen en del 'sonett'-ord, som förekomma i öfversättningar från tyskan, naturligtvis afsedda att drabba äfven de svenska sonettmakarna. Första gången jag iakttagit något hithörande är i Journalen 2 mars 1810, sid. 202, där man i en artikel, hämtad ur Zeit. f. die Eleg. Welt, läser följande: 'Den rörelse och trånad hvarmed jag tittade ned i den framrusande *sonett-strömmen*, aftvingade mig icke allenast tårar, utan äfven sonnetter, madrigaler, terziner, stanzer m. m.'. Något senare (s. 315) förekommer i titeln på en tysk bok, som anmäles i Journalen, ordet *Sonetten-fabrik*, och i analogi härmed finner man uttryck som: 'Den andra tidningen från samma *fabrik*' om Phosphoros, Jour. 1810, s. 1044; 'Son-

* Märk att detta moderna uttryckssätt redan nu är i bruk!

netterna af *den nya fabriken* i Läsning i hvarjehanda, Phosphoros m. fl.' Jour. 1811, s. 61; *Charadfabriken*' Pol. I. 38[4] med syftning på akademister eller journalister (charadmakeriet var ju föremål för nya skolans satiriska angrepp); slutligen 'Wallmarks illitterära *Litteraturfabrik*' Pol. V. 41[2]. I Journalen 1811, s. 477 söker man dekreditera försöken att i Sverige införa det slags vitterhet, som i Tyskland bl. a. benämnes *Sonnett-raseri*, och hänvisar så till Phosphoros. I samma artikel förekomma utdrag ur 'Das Morgenblatt', där 'morgonskribenten' utbrister: 'Det synes mig likväl hårdt att vi stackars Tyskar till ett nytt dop skola behöfva *sonnettvattnet*' och längre ned: 'Våra Kompendie-filosofer och *Sonnett-makare* smäda förståndet', s. 478. I recensionen öfver Iduna, Jour. 1811, s. 791 anmärker författaren på Geijers former 'sang', 'sungo' o. s. v. och fortsätter så: 'Det tillhör skalden att bära den boja han frivilligt underkastat sig, utan att låta märka något slags tvång, denna boja må vara aldrig så tryckande och orimlig, en sanning som *våra Sonnett- och Canzonmakare* ej tyckas besinna'. Äfven akademisterna benämnas en gång med ett sonnett-ord i en rubrik i Pol. IV. 48[3]: 'Till de *Sonnett-hatare* i allmänhet, och Utgifvaren af Jurn. f. L. o. T. i synnerhet'.

Karbunkeln förekommer enligt Ljunggren (IV. 183) för första gången* i ett svenskt poem i Atterboms Canzon 'Gullåldren', Phos. I. 11:

En Dryas löste sina myrtenbindlar:
Och, tvådd i hvita sanden,
Af silfver och *karbunkel*,
Blef plötsligt nådd af herdens syn, som svindlar.

Enligt Atterboms uppgift Pol. V. 42[4] förekommer det 'i de hittills utgifna tolf häften' af Phosphoros endast en gång till nämligen i Hammarskölds 'Herdarne vid Bethlehem', Phos. II. 441:

Och Heliga modren tog mildrik emot
Mång ädel *karbunkel*, mång doftande rot,
Den hyllande enfaldens gåfvor.

Med dessa uppgifter för ögonen kan man se, huru gamla skolans stridsmän i detta fall lånade uttryck från sina tyska

* Användes ordet verkligen icke af den andra schlesiska skolans efterbildare i Sverige? I Danmark talar t. ex. Arreboe om solen som 'Morgenens *Karfunkel*'. Se Vilh. Andersen, Danske Studier, s. 68.

krigskamrater. I den redan citerade 'Ideer till kopparstick' Jour. den 20 sept. 1810 förekommer i texten *Karbunkel-ögon*, hvartill fogas en not 'Karbunkeln spelar i den nya Poesin en stor roll. Härom mera framdeles'. Detta yttrande gäller väl närmast den tyska romantiken, men i Tidning i blandade ämnen, Bihang till första numret (1811) förekommo två sonnetter, där 'karbunkel' rimmade på 'Kunckel' och 'funkel' (Lj. IV. 293 f.), och en af dem skulle vara en parodi på Atterboms. Oaktadt 'karbunkeln' således ingalunda kunde anses som ett karaktäristikum för den *svenska* romantiken, öfverfördes dock den tyska vanan att skämta därmed, och poesin började äfven i Sverige få namn af *karbunkelpoesi*. I Jour. 1810, den 4 april, förekommer redan i en tysk titel: '*Karfunkel-Geschichte* einer neu errichteten Sonetten-fabrik'; i Pol. IV. 7[3] och IV. 10[3] skämtar Hammarsköld med 'Blandningstidningens' brokiga omslag, särskildt med de *karbunkelröda:*

Kors, här glänser så rödt. — Ja, själfva permarne rodna,
Att hvad de dölja i sig blifvit så dåligt och klent.

hvilket Leopold, som bekant, upptagit i 'Silfvertonen' i sitt yttrande om Phosphoros, att den 'rodnade öfver sitt innehåll' (Fr. 320, not 4, Lj. IV. 174, not). I de förut omnämnda utdragen ur 'Das Morgenblatt' finner man, Jour. 1811, s. 478, 'detta *karbunkel-raseri'*, och s. 479 'de nyaste produkterna af *karbunkelmanien'*, samt 'dessa *karbunkelmän'*, det sista med afseende på Achim v. Arnim, Brentano m. fl.

Ordet *karbunkelpoesi* har jag först antecknat från Jour. 1811, s. 477: Då man hos oss söker införa det slags Vitterhet, som i Tyskland är känd under namn af *Karbunkel-Poesi*, Sonnett-raseri, Kling-klingel-vers m. m. (Se Phosphoros), så torde ~'. I Atterboms 'Förslag till svar à la Blandnings-Tidning' Phos. II. 192 not, ett par månader senare, träffas ordet ånyo: 'dessa svärmande Romantiker, som skrifva Sonnetter, som deltagit i den fordna Elegant-Tidningen, som äflas med Lapis Philosophorum, som i ett metafysiskt mörker insvepa sina af grecismer och germanismer flödande *karbunkel-poesier'*. I svar på artikeln i Journalen, Pol. III. 47[3] läser man ock: 'Ni antager (likväl utan något slags bevis) att man i Sverige nu för tiden arbetar på införandet af ett slags poesi, som i Tyskland kallas *karbunkelpoesi* m. m. Ni gör Phosphoros till nederlaget för

dessa poemer'. Hos Tegnér förekommer så ordet med *direkt* syftning på den svenska romantiken i ett bref af 1813: 'Jag har med glädje hört att Atterbom börjat öfvergifva *karbunkelpoesien*' Eft. Skr. I. 100. Stjernstolpe använder i sin Adonis 1815, den tyska formen *karfunkel-poesi* (enl. Lj. V. 10). Äfven det tyska 'Kling-klingel-vers', som vi sågo anfördt i Jour. 1811, s. 477, återvänder senare, i Wallmarks 'betänkande' öfver 1820 års Poetisk Kalender: han påpekar där Atterboms svårighet att finna medelvägen 'mellan en bombast, härrörande från rimbråk och naturfilosofiska åskådningar ~, och ett olidligt *klingklingel* med rim' Lj. V. 347.

Beskyllningar för bombasm riktades från bägge skolorna litet emellan mot fienderna. Liktydigt med 'bombasm', 'bombastik' träffar man vid denna tid ofta *febus*. I denna användning kanske uttrycket härleder sig från äldre opposition mot den svulstiga renässansstilen, där solen ofta kallas Titan eller Phoebus, eller mot diktarnes anropande af skaldernas gud vid diktens början. Man kan jämföra Hammarskölds uttryck i 'Tyska Parnassen' s. 1: 'hos desse *Febusticerares* Koryfeer och i synnerhet hos Lohenstein' samt Agardhs not vid Marino, Pol. I. 13[2]: 'Italienare. *Phoebusticorum* omnium facile princeps'. Agardh recenserar där Elgströms 'Om ett stort, ett patriotiskt tänkesätt' och i den där meddelade parodin på Elgströms stil med titel 'Bombastens lof' finner man ock några uttryck, som klargöra användningen af 'febus'. Det talas om 'dessa barbarer, ~ som aldrig till Febus höjt någon bön om snille', om 'Febi tempel' och om 'den gudomsyrsel som glömmer sin personlighet och, lik en våldsam, en spänd natur-förmåga, tjenar den strålande Febi upphöjda syften'. Där förekommer ock *febus* direkt i betydelse af bombast: 'Låt din bläckade pappersmantel, du Nordens Marino (Agardh menar Bjugg) vaja lik ett banér öfver dina kämpande dyrkare, och förmana dem i thordönsljuden, i rösten af äkta *febus*, att ~' Pol. I. 13[2]. Elgström svarade på Agardhs parodi i Pol. I. 23[3] bland annat: 'Jag tror ej, att M. H. kan lära mig, huru det som är sannt och högt tänkt, kan genom det prunkande i framställningssättet öfvergå till *Phoebus* (ty blott det hvardagliga, som med pomp beskrifves, bör så benämnas) och då blir ~'. Uttrycket användes af Lindegren i hans skrift mot Baggfot, s. 4 om dennes '*Tyska Febus* och nonsens' och af Atterbom i Pol. V. 25[2]: 'i en den vackraste stil,

utan öfverlastning eller *Febus*', samt af Livijn 1814: 'nysekterisk *phoebus*' Lj. IV. 428*. Redan 1804 tadlar Livijn ett poem af Hammarsköld för '*Febuseri*' RH 122 och i Allm. Journalen för 1813 förekommer lagdt i Atterboms mun utropet 'varde *febuseri* och varde platthet' Lj. IV. 454. I Jour. 1810, s. 655 talas om 'en alfvarsam, *phoebusisk* och anspråksfull Prospekt'; i Pol. II. 28[2] talas om '*Febusiska* omeningar' och i Pol. II. 32[4] anmärker recensenten af Phosphoros: 'Att tungan plöjer hennes lemmars snö, torde förtjena namn af ett *Febusiskt* uttryck'. Hos Tegnér träffas adjektivet i ett bref af 1825, Eft. Skr. I. 245. Sammansättningen *Febus-blinkande* använder Hammarsköld i Täflingssången mellan Amarulli och Struthio, Pol. I. 9[3]. Den senare säger:

Alltid du, o störste bland poeter!
Febus-blinkande ur Frasers sky,
På en kraftfull rimrik meter,
Visar dig originell och ny.

Nya Sekten m. m. Benämningar, som hämtats från *det kyrkliga gebitet* synas vara vanligare ifråga om nya skolan än ifråga om den gamla, hvilket säkerligen sammanhänger med nyromantikens starka intresse för religionen, och deras strider för dess erkännande i filosofi och poesi. Som redan anmärkts, erinrar jag mig ej, att jag mött benämningen 'Gamla sekten'. Ordet *sekt* användes af Tranér i litterär mening Fr. 37 'anhängare af ingen *sekt*' och af M. Wallenberg 1821 om fosforisterna, som påstå att Tegnér 'oaktadt allt protesterande, tillhör den i samma tidning (= Litteratur-Tidningen) regerande *sekt*' ET 143. Om äldre tyska förhållanden förekommer ordet i 'Tyska Parnassen' s. 3 'utrota de båda *vittra sekterna*, så den Bodmerianska, som Gottschedianska', om romantiken i Jour. 1810, s. 241 'en af *den nya Vitterhets-Sektens* coryphéer, Aug. W. Schlegel'. Om den svenska romantiken användes det fylliga uttrycket '*den nya Vitterhetssekten*' t. ex. i Jour. 1810, s. 442, 1141 och i Pol. II. 19[1];

* Tegnér, Eft. Skr. II. 26, skrifver 1817: 'Onsdagen, i går, talade Bergqvist: de reformatione novi ævi aurora. Icke blott Aurora, utan *Febus;* men Febus i moln och dimma', och hos Törneros träffas följande liknelse: 'Såsom Cometen i Solens grannskap förflygtigar sin kärna och blir svans hel och hållen: likaså mången Poet. I granskapet af *Phoebus* (när svulsten som värst pressar dem) förvandla de sin kärna i nimbus och nebulism', Schröders uppl. II. 25.

Livijn talar om 'den så kallade *Nya sekten i Vitterheten*' Fr. 400 och Nya Posten om 'medarbetare af *den nya sekt i filosofi och skaldekonst*, som' etc. Lj. IV. 114. Vanlig är den enkla benämningen *Nya Sekten*. Askelöf skrifver på tyska redan i juni 1810 'Predigten von der *nenen Sekte*' Fr. 71; i Jour. 1810, s. 1139 förekommer 'Herrarna af *Nya Sekten*'; för öfrigt användes detta uttryck t. ex. af Atterbom, Fr. 182, 187, 238, Pol. I. 49[1], samt äfven 1812 enligt Lj IV. 361; af Palmblad Fr. 191, 225, 227, 234 o. s. v., Pol. III. 4[3], af Hammarsköld Fr. 256, 353, 383. Som själen i Nya sekten ansågs Atterbom, det betygar Hammarsköld i ett bref till Livijn Fr. 351: 'Du har rätt, Atterbom är själen i den nya sekten', så betraktades han af ärkebiskop Lindblom, enligt ett yttrande af denne, som Atterbom refererar Fr. 393, därpå tyder ock C. P. Hagbergs uttryck i bref till Tegnér 1817: 'Wallmarkianer och *Atterbomianer*' ET 87, och Wiborgs, som 1821 meddelar densamme, att man försäkrat honom 'att Nicander ej skall låta *Atterbomisera* sig' ET 148. I samma riktning går ock Tegnérs yttrande om Grafström 1819, hvars dikter i Poet. Kalender han betecknar som en blott återklang af det *Atterbomska* manéret, Eft. Skr. II. 361. Dylika bildningar på andra af fosforisterna kan jag ej erinra mig, om man undantar det närstående uttrycket Hammarsköld & Comp.

'Nya sekten' har varit så ofta användt, att det äfven lagts till grund för afledningar. Palmblad skrifver 1811: 'alla de personer på hvilka de *ny-sekteriska* principerna förvridit hufvudet' Fr. 376, och Livijn 1814: '*ny-sekterisk* phoebus' Lj. IV. 428. Hammarsköld undrar likaså år 1811, om Livijn bekommit hans förra bref, i hvilket han å Atterboms vägnar anhållit om bidrag 'till den vittra kalender, han i samråd med oss andra *nya sektister* ämnar för nästa år utgifva' Fr. 328.

I stället för '*nya* sekten' förekommer äfven 'den *goda* sekten'. Palmblad talar om '*den goda sektens* hufvudmän' Fr 216. Jämföras kan 'god' i akademisk pregnans i uttrycket 'den goda smaken'. Nära detta uttryck står Atterboms i följande passus: 'Kronprinsens död var ett förskräckligt streck i alla *ädelsinnades* räkningar' Fr. 78; Atterbom syftar nämligen här på litterära sträfvanden.

Ett vanligt religionsord under dessa strider är också *kätteri*. I ett 'Samtal hållit på Kaffehuset Fläckta Örnen' i Pol. I. 12[3] säger en af de samtalande: 'Jag måste lofva

Kamreren att aldrig läsa hvarken Polyfem eller andra dylika *kätterier*'. I Pol. I. 48[3] finner man en liten tes med rubriken *Kätteri.* Den börjar: 'Hvar och en mening eller lärosats, som strider emot tidehvarfvets esprit, är ett *kätteri*, och den som hyser en sådan kallas Kättare. ~ I nyare tider tyckes förkättringslusten gått öfver från Franciskanerna till bellettristerna'*. En liknande tes af Hammarsköld infördes i Pol. II. 16[4]: 'Det gifves icke blott i religiöst afseende, utan äfven i vittert, *kättare*, som förtjent bålet. Richardson skulle icke oförtjent hafva prydt en *Estetisk Auto da fé*'. I det första af dessa exempel är den nysekteriska pregnansen genomförd, i det andra afses mer indirekt gamla skolans förkättringslust, i det tredje blir det den äldre skolan själf som får namnet vittra kättare, men de religiösa bildomgifningarna äro här ännu kvar. Hos Tegnér, 1812, finner man, likaledes med religiös bildomgifning, 'kättarena' direkt afseende nya skolan: 'Wallin ville, att jag i Iduna skulle formligen afsvärja mig djefvulen och allt hans väsende och högtidligen förklara att jag ej stode i något slags förhållande till *kättarena*, dem jag högeligen afskydde etc. etc.' Eft. Skr. I. 91. I sitt svar på det bref, Atterbom skickat honom tillsammans med sina första bidrag till Polyfem, skrifver Askelöf 28 febr. 1810: 'Redan länge visste jag, att den välsignade *heterodoxien i vitterhet* funnit i Upsala ett fast säte', och i en artikel af samme man i Pol. II. 22[3] kallas några af nya sektens medlemmar författade dikter för 'dessa *heterodoxa* arbeten'. Palmblad skrifver 1810, att Nya Postens kolportation angående Schleglarne var så oförskämd, 'att hvar och en *rättrogen* kan förgås af harm' Lj. VI. 161, och den 29 dec. samma år sänder Atterbom till Hammarsköld denna nyårsönskan: 'Himlen förläne oss alla *korsriddare* lycka till ett nytt (= år), ännu märkvärdigare och lyckligare än det förflutna!' Fr. 193.

Till religionsorden hör ock benämningen '*de nya reformatörerna*', som begagnas med afseende på nya skolan i Jour. 1810, s. 201, och äfven följande sida: '*våra nya reformatörer*'. Beteckningen träffas också i Rimmarbandet, Pol. I. 49[7] '*de nya reformatörerna*' och Ljunggren talar, IV. 139, om '*de unga reformatorerna i vitterhet*'. Redan i det föregående

* SAOB upptar *belletrist* först från 1842. I Polyfem användes det som synes redan 1810. *Belletristisk* citeras i SAOB redan från 1812. (*Belletrist* finns redan i Esaias Tegnérs "Eskulap". R. G. B.)

ha vi sett, att gamla skolan af Livijn benämts 'Ecclesia triumphans'. Benämningen återgår på ett tidigare bref från Hammarsköld till Livijn, 10 juli 1809, där han på tal om Ingelgrens 'metriska' Tyrtæus-öfversättning, gläder sig öfver att således ändå '*Ecclesia pressa*' utvidgas i vårt land RH 334. Samma namn på nya skolan återfinnes äfven i Livijns svar: 'Det gör mig godt i själen, när jag hör omtalas, att *ecclesia pressa* dagligen, fast omärkbart, tillväxer' RH 336 samt hos Hammarsköld ett par månader senare, då han kan meddela att 'Wallin har öfvergått till *Ecclesia pressa*' RH 360.

Nyhets-synpunkten har ju ingått i en hel del af de föregående namnen och uttrycken. Samma synpunkt finna vi också i benämningen *Nya Skolan*. Tidigast har jag anträffat detta uttryck om den tyska romantiken. Så i Jour. 1810, s. 202, där bröderna Schlegel sägas vara 'Isynnerhet Stiftare af *den nya Skolan*', i Fr. 307 'den tyska *Nya skolan*', och i Jour. 1811, s. 477 'ett af *den nya Skolans* mest vidunderliga produkter, Halle und Jerusalem'. Om jag vågar döma efter det intryck jag fått under läsningen af Polyfem, Frunck o. s. v., utan tillförlitlig materialsamling ifråga om saken, så syns det mig, som benämningen 'Nya Skolan' om den svenska nyromantiken icke till en början vore så vanlig som 'Nya sekten' och i alla händelser ej så vanlig som nu. Från Pol. II. 11[2] har jag antecknat hos Atterbom '*nya Skolans* svärmare' och från hans recension af Elgström i Phos. I. 42: 'Den så kallade nya poetiska Skolan'. Hans 'opus de Academia' i Pol. V. 31 ff. bär titeln: '*Den nya vitterhetsskolans* betänkande om Svenska Akademien och den goda smaken'. Från senare tid finner jag hos Franzén 1815: 'i den så kallade *nya skolans* syftning' ET 65; Leopold 1816: 'ehuru han tillförene varit *den nya skolans* bistånd och skyddsvärn' ET 73; Atterbom 1817: 'likväl känner man mera till den i Sverige så kallade *nya skolan* än till den gamla' ET 90; Hammarsköld i Sv. Vitterheten 1819 'den s. k. *Nya skolans* ledamöter' Lj. V. 300; J. Adlerbeth 1820 '*nya skolans* anhängare' ET 130 (märk frånvaron af det 'så kallade', som eljest ofta är med för att liksom presentera en nykomling); H. Järta 1820: 'vinna *den nya skolans* beskydd' ET 134; Wallin 1821: 'Akademisterna ~ lukta i sin vishet *den nya skolans* os i allt, som ej är slentrian' ET 151; Leopold 1822: 'gossarna af *nya skolan*' ET 169. En afledning på 'nya sko-

---

* Tidning, utgifven 1819—20 af Georg Scheutz. Uppgick sistnämnda år i Argus.

lan' har jag anträffat hos J. H Schröder 1821: 'Wallmarks *anti-nyskolastiska* nidskrift' Lj. V. 478.

I samband med det ofvan anförda 'nya Skolans *svärmare*' kan också nämnas Atterboms uttryck, i hans 'Förslag till svar à la Blandnings-Tidning', Phos. II. 192 not, om 'de unga Herrarna på Upsala Boktryckeri', som kallas: 'dessa svärmande *Romantiker*, som skrifva Sonetter ~'. Denna nu så vanliga beteckning, återfinnes, applicerad på tyskarne, i Jour. 1810, s. 879 not: 'En Almanach utgifven i Tyskland till förlöjligande af de så kallade Romantikerna' och där finner man ock (s. 878) i en från tyskan öfversatt titel uttrycket '*Romantiska* artister'.

Andra uttryck med 'ny' i den litterära, romantiska pregnansen äro Journalens 1810, s. 890: '*den så kallade nya vitterheten*', och s. 1092: 'Phosphoros, denna Laterna magica för *den splitternyaste vitterheten*'; Franzéns: 'ehuru mycket du förklarat dig emot *den nya vitterheten*', år 1820, ET 128 och Schröders från samma år: 'Anmärkarne * roa sig ock med krumsprång på *den nya vitterhetens* fält' Lj. V. 346. 'Såsom prof på *nya litteraturen* ämnade vi skicka honom "Sång-ön"' skrifver Palmblad, Fr. 234 f.; Jour. 1810, s. 441 talar nedsättande om '*vår nyaste Litteratur*'; och Atterbom skrifver 1819 '*de nyare literatörerna*' enl. Lj. V. 300. Elgström berättar, att ärkebiskop Lindblom ej gillar '*den nya poesien*' Fr. 10, och i ett bref från Palmblad 1813 angående Livijns 'Hafsfru' finner man en afledning till detta uttryck: 'Det smärtar hvar gång något från den *nypoetiska* verkstaden utgår, som är lägre än medelmåttans punkt' Lj. IV. 409. Tranér begagnar 1810 uttrycket '*nya läran*' Fr. 38 och i 'Lag och Ordning, hvarefter thet Tungusiske Poeteri allmänneligen förrättas skall' Pol. I. 40[1] finner man sammansättningen 'nyläror': 'Som then Tungusiske Vitterhets-Societet med största misshag förnummit, thet sjelfswåldige *nyläror* begynt att, i poeteriet sig inrita ~'. Vidare förekomma, i motsats mot 'den goda smaken', 'den fina smaken', 'den sanna smaken' om romantiken '*den nya smaken*' t. ex. Elgström Fr. 10; Jour. 1810, s. 1141: '*den nya smaken i vitterheten*'. Adjektivet 'sann' förekommer någon gång äfven i nyromantisk pregnans t. ex. Pol. II. 31[1] '*Den sanna smak*', där det dock är något mer allmänt, under det att Agardhs '*den sanna litteraturen*' Fr. 247 direkt syftar på nya skolan. Uttrycket '*det nya vitterhetsoväsendet*' hos Hammarsköld Fr. 304 föregås af Journalens '*det nya oväsendet*' som, syftande på Schlegel,

Tieck, Novalis etc., förekommer i en öfversättning ur Zeit. f. die Eleg. Welt, Jour. 1810, s. 202. I Pol. III. 47[8] har jag funnit ännu en *'ny'*-bildning: 'Svenska poeter och konstdomare af *nya observansen'*. Benämningarna 'desse Herrar *nyhetskrämare'*, 'de här *nyhetskrämarne'* Pol. I. 17[3] synas vara upptagna från Journalen 19 febr. 1810, att döma af det sammanhang, hvari de förekomma. Man kan jämföra 'dessa *novatörers* skrifter' om tyskarne i en öfversättning i Jour. 1810, s. 459.

'Våra nya *Styrkans söner'* Rimmarbandet, Pol. I. 49[10] sammanhänger med benämningen *kraft-genier*, som jag funnit användt om 'Litteraturens Pandurer' i Tyskland och Frankrike i den ofta citerade uppsatsen i Journalen om Franska och Tyska Litteraturen, Jour. 1810, s. 459*. Atterbom refererar i ett bref till Hammarsköld rektor G. A. Silverstolpes 'fosforistik' i Norrköpings Tidningar: 'Om Fosf. för öfrigt det gamla, att den är mörk, tillgjord, *kraftgenialisk*, obegriplig, matt, prålande m. m.' Fr. 343 och kallar i slutet af samma bref 'Kalendern' för 'den nya *"kraftgenialitets" produkten'*.

I öfverensstämmelse med det tyska bruket, benämnas romantikerna äfven i Sverige *de inkorrekte*, liksom vi sett, att 'korrekt', 'korrekthet' voro akademiska ord. I Pol. I. 27[4] nämnes Lessing som en 'stamfader för alla de tyska *Inkorrecten'* och i 'Tyska Parnassen' s. 5 kallas Schiller och bröderna Schlegel 'de *Inkorrekta'*. I Pol. I. 47[2] finna vi *'inkorrekthet'* motsatt den Kinesiska National-Snilles-Bureauns korrekthet, i Pol. II. 19[2] skrifver Hammarsköld *'vi inkorrekta'*, och i Inl. t. Markallsnätterna (Norling, a. arb. s. 98) stå 'de inkorrekta' i motsats mot 'våra korrekta snillen'.

Bilden af en *hydra* användes ock i litterär mening om de 'vittra faktionerna'. Så träffas redan hos Livijn 1804, med bibehållande af Herkules: 'om någon skall bli den Herkules, som skall nedslå *den franska vitterhetshydran'* RH 157. Utan de ursprungliga bildaccessoarerna, med syftning på nya skolan, finner man i Pol. I. 49[11] (Rimmarbandet) 'väpnom oss mot *den nya Hydran'* och i Pol. III. 7[4]: *'den oroliga litterära Hydran'*.

Leopolds uttryck *'Nya Colonien'* i Allmänna Journalen 1814 återfinnes i ett bref från Elof Tegnér till brodern Esa-

* Ordet användes af Tegnér redan 1804 om Valerius, hvars 'Tålamodet' han nyss läst: 'Det förråder just ett *kraft-geni*. Det är Seneca, som lånt lyran af Horatius' Eft. Skr. II. 346.

ias, ET 58: 'Lika obegriplig synes mig din predilektion för ~ den *"nya koloniens"* produkter'. Ordet *Obskuranter*, som efter hvad vi redan sett brukats om gamla skolan, användes af Stjernstolpe med syftning på den nya i hans månbref af 1814:

Är det sant, att allt förnuft fördömes
Utaf edra *Obskuranters* hop.
Warburg, Ill. Sv. Litt. II. 579.

Idealister har jag funnit användt i Pol. II. 20², där en artikel i Journalen behandlas: 'I förbigående förkorsar sig Förf. öfver de allan verlden förderfvande *Idealisterna*'. Benämningen hänför sig närmast till den filosofiska sidan af den litterära omhvälfningen.

Liksom Hammarsköld i 'Tyska Parnassen' kallade akademisterna 'våra Gottschedianer', så benämner han sitt parti för *'våra ~ Bodmerianer'*, Ty. Parn. s. 7. I Journalen 1810, s. 263 få 'arbetarena i Polyfem' benämningen *'våra Svenska Schleglar'*, hvilket citeras i Pol. I. 27³.

Åtskilliga uttryck tillhöra egentligen det *politiska eller historiska gebitet.* Så har ordet *republik* från detta område öfverförts på det litterära och användes i de Franckska brefven och i Polyfem stundom utan förtydligande tillägg med betydelseöfvergången fullt genomförd. I Pol. III. 45 talas om Klopstocks bok 'Deutsche *Gelehrten-Republik*', i hvilken 'finnes beskrifvet huruledes, på den år 1772 hållna Tyska *Lärdoms-republikens* allmänna Landtdag, en ålderstigen Lärd ~'. I detta exempel är ordet specialiserdt till vetenskapliga förhållanden. Gemensam med den litterära användningen är synpunkten af frihet från tvång och auktoritet, en synpunkt som ju var en af de viktigaste i romantikernas opposition mot det franska enväldet. 'Ännu ett revolutionsår till', skrifver Atterbom, i slutet af 1810, 'och vår reformation af intellektualvärlden skall sedan kanhända mera lugnt kunna sysselsätta sig med en harmonisk organisation af *en sann litterär republik*' Fr. 193. Ordet tycks icke användas i *direkt* syftning på Nya Skolan eller den Gamla, utan endast afseende hela det litterära lifvet, fastän användarne naturligtvis äro fosforisterna. 'Huru långt äro icke Danskarne framom oss i litterärt afseende', utbrister Askelöf i Pol. II. 22³, 'Och hvarföre? vitterheten (eller i allmänhet Litteraturen) är der, som den bör vara, en *Republik*, der all regering består uti den för Litteraturen enda naturliga, — en allmän och fri granskning, som stödjer sig endast, och endast kan stödja

sig på förnuftsgrunder, icke på några förut bestämda öfverenskomna fordringar'. I Phos. I. 306 finner man uttrycket 'den poetiska republiken': vår Regering vet, 'att Staten icke kan löpa någon fara vid en helt och hållet lärd tvist, eller en omhvälfning i den poetiska *republiken*'. Med fullt genomförd betydelseöfvergång har jag anträffat ordet två gånger hos Askelöf, nämligen i ett bref till Hammarsköld 1810: 'Det var ju ledsamt för oss, att Rääfen drager sin hand från *republiken*' Fr. 93, och i Pol. III. 8[3]: 'Polyhistrio, som i flera år tagit sin hand från *Republiken*, satte på nytt sin penna i rörelse, och dundrade i den Tungusiska Jurnalen väldeliga' samt en gång hos Rääf i ett bref till Hammarsköld: 'Jag hoppas, att du med det första berättar mig allt nytt, som tilldragit sig i *republiken*' Fr. 345.

'Republiken' sedd från akademisk synpunkt blir naturligtvis *anarki*. I Jour. 1810, s. 467 säger den tyska boken till den franska: 'Deri ligger just det onda, Bror! Smaken råkar då på afvägar och Litteraturen lemnas till pris åt *Anarkien*. Då ser man excentriska skriftställare uppstå, som söka bilda sekter, ynglingar knapt utlupna från skolan, som med en myndig ton diktera Theorier'; artikeln är tagen från ett tyskt blad, men afsikten är naturligtvis att äfven drabba 'andra Länders Zoiler' och skrikare. I början af Journalfejden beskrifves i Polyfem, huru Cerberus vaktar 'vår vittra Tartarus' mot Polyfem och andra. '"Hvad månde vara källan och ursprunget till all denna *Anarki* i vår vitterhet?" frågade det ena hufvudet; det andra svarade "Upsala"; och det tredje, "den der rådande Filosofien"' Pol. I. 17[2].

På den tyska beteckningen 'Sturm und Drang' återgår väl Palmblads eller Atterboms 'I närvarande *stormperiod* af vår litteratur' Phos. I. 303.

I Jour. 1810, s. 1141 finner man uttrycken 'den vittra *revolutionen*', '*den vittra upprorsfacklan*'. Utan tillägg af 'vitter' användes 1811 af Hammarsköld 'revolutionärerna' i betydelse af den nya skolans medlemmar. Han skrifver : 'Glöm ej att gratulera Ingelgren till sitt vunna pris. Det är kuriöst, att den ena af *revolutionärerna* efter den andra får pris i Göteborg' Fr. 224. I Pol. V. 55[2] har jag antecknat 'vi *litterära upprorsmakare*'.

En annan beteckning återgår på 'Vandalerna', som väl sedan lång tid tillbaka fått stå som representanter för all slags sköfling och våldsam framfart. Ordet användes i Polyfem

på samma sätt som Tunguser om akademisterna, naturligtvis med ett icke utsatt utropstecken öfver dess öknamnskaraktär. Det brukas i en öfversättning från Zeit. f. d. Eleg. Welt i Jour. 1810, s. 203 om bröderna Schlegel, Tieck, Novalis m. fl.: 'Hvad hafva de skänkt dig *dessa Vandaler*, för försakelsen af så förträffliga arbeten, som de väl med stoft kunnat öfverhölja, men icke förstöra?' Med syftning på nya skolan användes det i Pol. I. 41[2] och i Pol. I. 42[2] '*de Vandalers* fall'. I Rimmarbandet brukas det oupphörligt till en början tryckt med fetstil, d. v. s. citeradt. Markall yttrar exempelvis: 'Bror har väl sett hur förskräckligt vi här tilltygat de Tyske och inhemske *Vandalerne?*' Pol. I. 49[2], vidare om svenskarne t. ex. Pol. I. 49[7] '*mine Herrar Vandaler*', Pol. I. 49[10], Pol. I. 49[13]: '*Vandalernes* läger', Pol. II. 11[2]: 'En tropp *Vandaler*'. I den redan anförda sonetten i Jour. 1811, s. 819, som innehåller ett anfall på fosforisternas tolkningar af Dante, Petrarca m. fl. användes ock '*Vandalism*' med syfte på dem, och i Pol. III. 9[2] framställer Askelöf, huru Polyhistrio, barn på nytt, och anfäktad af samvetskval, under sina ljusa stunder förundrar sig öfver att *Vandalerne*, som upptäckt så många af hans svagheter ~, låtit hans grofva litterära tjufverier gå oanfäktade och obemärkta igenom'.

Från franska revolutionen hämtas också en benämning. I Polyfem I. 29[1] finna vi nämligen uttrycket *Jakobiner* användt om de vittre revolutionärerna. På samma sätt skrifver Atterbom Fr. 78: 'Hvad säga Leopold etc. om *de vittra jakobinernas* anslag', och något senare: 'Den leopoldiska tidningen skall väl då bli det så länge eftersedda dråpslaget, som lärer förkrossa oss, *jakobiner* och kossacker, till stoft och aska' Fr. 153. Beteckningen *kossacker*, som är af ungefär samma karaktär som Vandaler, har jag träffat en gång förr om nya skolan, nämligen i Pol. I. 17[1]: '*dessa Vitterhetens Kossacker*, som hotade oss att uttränga den äkta sanna smaken, och som redan började vinna anhängare, i synnerhet af några impertinenta Herrar som studerat i Upsala och der af elaka exempel lärt, att det ej gifves någon despotisk domsrätt i Vitterheten ~'. Med ett annat uttryck från franska revolutionen kallas tyskarne i ett motto i Jour. 1811, s. 476: 'O schützt doch den Parnass vor deutschen *Sansculotten*'. Äfven substantivet 'jakobinism' användes om de vittra förhållandena: 'Man har på någon tid vänjt sig vid att se så mycket vittert ofog strafflöst föröfvas, sett *den litterära Jakobinismen*, lik en kräfta, fräta omkring sig' Pol. II. 46[1].

Den bild, som förekommer i det sista exemplet, återfinnes också en gång liktydigt med 'det nya oväsendet' eller dylikt. Palmblad skrifver: '*den litterära kräfvetan* griper allt mer och mer omkring sig. ~ Fant har genom tvänne teser sökt motarbeta det onda' Fr. 181.

Till sist vill jag anföra några exempel på uttryck, som *Publikum.* återgå på nyromantikens förakt för allmänheten, det stora publikum. För att visa sammanhanget med motsvarande företeelse i Tyskland börjar jag med Atterboms utrop i ett bref till Hammarsköld: 'Das nichtswürdige Publicum! Man möchte es mit den Zähnen zerreissen, das Lumpenpack!' Fr. 284. I ett bref till Askelöf hoppas han, att hans xenier i Polyfem skola kunna 'bidraga till väckande af *den stora fåniga hopens* slöa uppmärksamhet' Fr. 23 och i Pol. V. 36[1] talar han om '*läsarpöbelns* vett, detta ryktbara Sens Commun'. Hos Palmblad finner man t. ex. 'de ilskna smädelserna af en *pöbel* (och hvad är väl hela vårt vördade publikum annat; 20 till 30 personer afräknade?)' Fr. 28, '*vår dumma publik*' Fr. 300, '*populasen*' Fr. 378 samt med allusion på Cederborghs Uno von Trasenberg: '*vår kära trasenbergska allmänhet*' Fr. 262. Det sista uttrycket belyses närmare af fortsättningen: 'Viborg skrifver efter 50 ex. till af Lifberg. Sådana böcker, som innehålla lefvernesbeskrifningar öfver rådmän och småstadspack eller öfver liderliga sällar som Trasenberg eller drängar och förryckta studenter såsom Tralling eller danvikshjon som de fyra riksdagsmännen — se i dem igenkänner vårt publikum sina likar och bekanta'.

I sin 'Öfversigt af Sveriges nuvarande Dagbladsliteratur' i Literatur-Tidningen 1821 föreslår Palmblad 'att enigt och allmänneligen afskaffa ur både tal och skrift, alla dessa parti- och sekt-benämningar af gamla och nya skolor, Akademister, Fosforister, Göter o. s. v. såsom numera fullkomligt opassliga och otjenliga' (Lj. V. 480). Med detta år anser också Ljunggren den långvariga striden afslutad. Men den mängd af benämningar som den skapat, förföllo icke så lätt åter i glömska, och en del komma naturligtvis ständigt att lefva kvar såsom bevis ej blott på kampens hetsighet, utan ock på de stridandes uppfinningsrikedom och djärfva språkbehandling.

Enköping, mars 1904.

Olof Östergren.

Språklig skandinavism.

Prof. Noreen har i en uppsats med den talande titeln "Tala svenska med svenskarne" (först publicerad 1901 i "Pressveckans" organ Ariel, sedermera omtryckt i Spridda Studier, 2:dra samlingen) riktat uppmärksamheten på en företeelse, som man väl skulle kunna gifva ofvan stående benämning: den synnerligen starka invasionen af norska och danska ord i nutida svenskt skriftspråk (i andra hand och mera undantagsvis också i vårt talspråk). Faktum hör till de obestridliga, ja är väl ett af de allra mest påfallande dragen i vårt moderna svenska litteratur- och tidningsspråk, väl förtjänt af de språkintresserades uppmärksamhet. Det har ju först och främst sin stora praktiska språkliga betydelse. Språket får nya tillgångar — frukter på godt eller på ondt, allt efter den grad af lätthet med hvilken nyheterna låta inympa sig på den gamla språkstammen, som ju är en lefvande organism, med sina egna vanor och lagar, icke ett dödt och motståndslöst ting. (Prof. Noreens uppsats uppmärksammar en hel del fall, där inlåningen enligt förf:s mening varit mindre lyckosam, emedan det främmande ordet på svensk botten drages in i associationsbanor, som gå illa ihop med dess betydelse i det långifvande språket.) Här är ett tacksamt fält för språkgranskarens arbete alltså. — Men vidare har redan en enbart konstaterande undersökning af företeelsen och dess förekomst sitt stora allmänna intresse, genom de vittnesbörd, dessa språkliga förhållanden afgifva rörande de

starka inflytelser, dem tankelifvet ("åndslivet") — rent sakligt sedt — har rönt från de skandinaviska syskonkulturerna, speciellt till sina litterära och politiska sidor. De språkliga fakta äro ju i dylika ting ett slags vattenmärken, som oförtydbart visa, hur högt flodvågen stigit [1].

Den första, nödvändiga förutsättningen för att man — ur den ena, som den andra synpunkten — skall kunna komma till en riktig och rättvis uppskattning af en sådan språklig strömning, (såsom helhet) är naturligtvis en något så när fullständig materialsamling, en materialsamling, som åtminstone i någon mån representerar alla de olika sidorna däraf. Till förverkligandet af denna första förutsättning för företeelsens studerande är det som efterföljande ville lämna ett bidrag. Materialet är ju så rikt och så allestädes kringströdt, att några anteckningar af en enda person från en kortare tids litteratur- och tidningsläsning ju ingalunda kunna uttömma detsamma. Det kan ske endast genom samarbete af flera intresserade krafter. Och bäst har därför denna uppsats fyllt sin uppgift, för så vidt den lyckas draga efterföljare med sig på den beträdda stråten!

En svårighet, som man ideligen stöter på vid ett dylikt materialsamlande, är den att med säkerhet afgöra, hvar en språklig egendomlighet verkligen är att räkna som danism (inclusive "norvagism"). Den kan ha åtskilliga andra källor, som icke äro lätta att med bestämdhet skilja från det norsk-danska inflytandet. Speciellt för de sydsvenska författarnes vidkommande ha vi ju den för en "uppsvensk" hardt när oöfverkomliga upp-

---

[1] Att en skandinavistisk strömning ej är något utmärkande ensamt för vårt språk, utan att åtminstone ansatser därtill finnas äfven i grannländernas, visas af en antydning hos Vilh. Andersen Danske Studier s. 8 om spår af norskt språk "hos de sidste Dages Poeter", och för den norska litteraturens räkning af några uppgifter af prof. Johan Storm i hans artikel om "Ibsen og det norske Sprog" (i festskriften till Henrik Ibsen, Bergen 1898) om svenska ord hos Wergeland, Björnson och Ibsen (ss. 153, 170, 197 ff.)

giften att skilja mellan (litterära) danismer och lefvande sydsvenska provinsialismer. Vidare är det i en mängd fall lika vanskligt att afgöra, huruvida ett uttryck hos en författare är att betrakta som lån från norskt-danskt språk eller som ett upplifvande af ett ålderdomligt svenskt ord, resp. i vissa fall som en på svensk botten självständigt uppkommen nybildning. (T. ex. är sv. *nedärfd* en fullt självständig bildning eller < da.-no. *nedarved*? Eller adj. *upprifvande* i öfverförd, psykisk bemärkelse inhemskt svenskt eller ett inlånadt da. *oprivende*?). Till sist ha vi också ett tyskt inflytande att räkna med, hvars område ofta är synnerligen svårt att skarpt skilja från det danska, då ju en hel del språkgods är gemensamt för danskt och tyskt språk. I en mängd dylika fall torde endast rent litterära (eller litteraturhistoriska) specialundersökningar kunna afgöra, hvilken kategori man har att göra med, man får se till, hvar ordet tidigast dyker upp i den ifrågavarande användningen och så på sannolikhetsgrunder draga sina slutsatser. — I den följande undersökningen anför jag äfven åtskilliga mer eller mindre ovissa "danismer", men med angifvande af de olika möjligheter man enligt min mening har att räkna med.

Spåren i modernt svenskt språk af danskt-norskt[1] inflytande kunna lämpligen ordnas i tre grupper: ord (enkla, afledda eller sammansättningar), som för sin tillvaro i svenskt språk ha att tacka inflytelser från norskt eller danskt; ord som i en viss användning äro att betrakta som norska eller danska lån; och slutligen inlånade konstruktionssätt eller "vändningar"[2].

---

[1] Här, som öfverallt i det följande, menas med sammanställningen *danskt-norskt (da.-no.)* danskt och norskt, resp. danskt eller norskt, icke dansknorskt i motsats till norsknorskt (maalet) Att skilja mellan norskt och danskt inflytande är i de flesta fall omöjligt, då ordförrådet till största delen är gemensamt.

[2] De redan i prof. Noreens uppsats behandlade danismerna lämnas naturligen här utanför.

Afglans, i stället för det vanliga svenska återsken, återglans, hittas i O. Levertins Dikter, 3:dje saml., s. 140. Kan vara ett minne af da.-no. *avglands*, men man har väl snarare att här sammanhålla det med dess användning äfven i äldre svenskt språk, i högre stil. Se Svenska Akad. Ordbok I, 208!

Afsnitt = afdelning, parti (t. ex. af en bok). Är inget ovanligt ord numera. (Antecknadt från Sprengel, De nya poeterna s. 57; Hellqvist, Arkiv f. nord. filologi IX, s. 258. I Sv. Akad. Ordbok ett par andra moderna citat). Lån från da.-no. *avsnit* (neutr.) eller ty. *Abschnitt* (mask.)?

Bemärkning = anmärkning, användes af C. R. Nyblom, tidn. Upsala 7/4 1903. Om detta ord gäller detsamma som om *afglans*, att det har hemul i äldre svensk litteratur (Se Sv. Akad. Ordbok!). I nutida svenskt språk verkar det emellertid främmande och måste där betraktas såsom lån, antingen från äldre svenska eller — med större sannolikhet — från da.-no.

Berika = göra rik, rikta: "Den måste berika de älskande själfva och genom dem mänskligheten". Ellen Key, Lifslinjer I, s. 37. Likaså O. Levertin, Ord och Bild 1895, s. 60. Från da.-no. *berige* eller ty. *bereichen*?

Blaserthet (Rafael Lindqvist, Atheneum 1902, s. 150) återgår på en dansk bildningstyp (*blaserthed*, *generthed* o. s. v.). Lånet fyller en lucka i vårt språks tillgångar, då vi utan detsamma skulle sakna möjlighet att uttrycka abstrakt-begreppet till adj. *blaserad* (och därmed likformiga). Jfr andra lånade afledningsformer på *-het*: *undfallen-het* till *undfallande*, *godhjärtenhet* till *godhjärtad*, *belefvenhet* till *belefvad*. (Tamm, Om avledningsändelser hos svenska substantiv, s. 10).

Blödt, adv. = mjukt:

"På silkeskuddar skall du blödt
som en gudinna trona." —

O. Levertin, Dikter, s. 53. — Är väl ett af de gifvet olyckliga lånen. (Föreställ eder raden icke läst, utan hörd!)

Bönligt adv.: "en tidning, som bönligt pläderar för det kungliga rösträttsförslagets framgång"; Dag, Nyh. $^{17}/_5$ 04. = da.-no. *bønligt.*

Dikterisk är en rätt vanlig afledning till *dikt(-ning) diktare.* Återgår på da.-no. *digterisk* eller ty. *dichterisch.* Jfr nedan *fritänkersk*!

Dorsk = trög, lat, egenvillig. Användes ofta af O. Levertin; äfven i hans sista diktsamling. Ordet undandrager sig väl ännu de flesta svenskars tydliga begripande. Men för den som blifvit förtrogen med det (t. ex. från Jacobsens arkaiserande språk) har det en säregen stil-valör som gör, att det svårligen kan ersättas af något annat; i vändningar som "mitt dorska och syndiga kött" ligger något af gammal-luthersk psalmdiktnings kärfva anda.

Felgrepp = misstag, olämplig åtgärd, förefaller mig tillhöra det löpande svenska ordförrådet. Lundells Ordbok är emellertid den enda moderna ordbok som upptager det, och han förser det med beteckningen "ff.", d. v. s. "från finländsk förf." Hos A. F. Dalin finnes ett subst. "*felgrepp.* Grepp som ej träffar rätt (t. ex. på en guitarr)", men säkert är ordet i sin här ifrågavarande användning icke en fortsättning af denna, sannolikt tämligen tillfälliga bildning, utan ett lån, af da.-no. *feilgreb*, som af gammalt har den öfverförda betydelsen (Molbech, Dansk Ordbog).

Fritänkersk (O. Levertin, Ord och Bild 1895, s. 62) är ett lån af samma art som *blaserthet, dikterisk.* Svenskan har väl knappast några liknande bildningar, som framför det da.-no. *fritænkersk* (*forrædersk* etc.) kunde misstänkas vara prototypen för Levertins nyhet. (Den enda mera vanliga analoga bildningen är *kättersk* till *kättare.* Till mera

flerstafviga ord äro sådana bildningar rena sällsyntheter. *Trumslagerisk* — hos Heidenstam, Svenskarnes lynne, citeradt efter J. Browallius 1735 — är väl tämligen ensamtstående.)

Föregripa, antecipera. Tämligen vanligt. "Att föregripa eftervärldens dom". Da.-no. *foregribe* eller ty. *vorgreifen?*

Föregångsman. Vanligt; da.-no. *foregangsmand* är säkerligen urtypen.

Förpinad, utpinad. "Trött, förpinad, men..." Sprengel, De nya poeterna s. 215. Da.-no. *forpint*.

Förår (= vår); da.-no. *forår*, möter oss i sammansättningen *förårssol* hos Tor Hedberg: "blickande ut i världen, som ligger där i förårssol" ("Richard Bergh" s. 31). Jfr det finländska uttr. *i föråras* = i fjol, anfördt af Saxén i Finsk Tidskrift 1904 s. 310.

Förälskelse tillhör en typ af dansk-norska lånord, som är ganska manstark. Hit höra ord som *förståelse*, *upplefvelse* (t. ex. Tor Hedberg, Jul 1894, s. 18), *själfhäfdelse* (vanligt t. ex. hos Ellen Key; skapadt af Kierkegaard?) *misstänklig-görelse*, *inflytelse*. Jfr Tamm, Afledningsändelser hos svenska substantiv, s. 46, där ordet *försändelse* anföres som ex. på dylika moderna lån från da. Enligt den princip prof. Noreen inledningsvis uttalar i sin cit. uppsats, att som rent okynne måste man väl betrakta dylika lån, när svenskan redan har ett fullgodt uttryck för den ifrågavarande saken, skulle man kanske nödgas utdöma åtskilliga af dessa lån. T. ex. *förståelse* uttrycker ju väsentligen detsamma som det sv. *förstående*, *inflytelse* detsamma som *inflytande*, efter hvad det kan tyckas. Det är emellertid ytterst sällan (när det inte är fråga om beteckningar på rent konkreta, reella ting), som man kan säga, att ett ord uttrycker alldeles samma sak som ett annat. *Förståelse* har sålunda en betydelse som närmar sig till "förmåga af förstående"; det är också

i *förståelse* något af ett finare, mer intuitivt begripande än i *förstående*, vill det förefalla mig. *Inflytelse* torde visserligen vara semologiskt identiskt med *inflytande* (i en viss användning af detta ord), men har framför detta den fördelen att det kan användas i plur. Båda dessa lånord fylla således hvart på sitt sätt en lucka i vårt språks tillgångar och försvara väl sin plats där. — För öfrigt är det ju en alldaglig företeelse, att bildningar, som från början haft samma semologiska uppgift, utveckla sig divergerande och få särskilda betydelser. På så sätt kan äfven ett lån, som ursprungligen förefaller helt omotiveradt ur betydelsens synpunkt, med tiden blifva oumbärligt såsom uttryck för ett nytt semologiskt värde — en möjlighet som man strängt taget också har att taga med i räkningen [1].

Genombrott är ett typiskt litterärt lånord (jfr Brandes "Det litterære *gjennembruds* mænd"). Ordet är ju i modern litteratur ytterst vanligt i sin öfverförda betydelse (ex. E. Key, Tankebilder I ss. 68, 69 etc.); att det skulle vara en självständig svensk bildning har man knappast rättighet att antaga, äfven om — liksom vid många af dessa lån — ordets form ingenting har att säga däremot.

Gentagelse hittas i Strindbergs Kronbruden, s. 237: "Gentagelser! Omtagningar! Gå tillbaks! Få bakläxa!" Och s. 238: "så börjar gentagelsen, den perversa gentagelsen dock!"

---

[1] Bland äldre lån från danskan af denna typ förtjänar påpekas ordet *lidelse*. Det hittas i svenska ordböcker först mot slutet af 1700-talet: hos Sahlstedt, 1773 (öfversatt med "*passio*", som också användes för att återge betydelsen hos *lidande)*; (Björkegren) Barth. Nyström 1794 ("Lidelse m. Passion"; däremot: "Lidande subst. Passion. Peine, Souffrance") och Weste 1807 ("Lidelse, s. m. se Passion") I nuvarande danskan betyder ordet endast lidande, smärta, däremot har det i äldre danska också haft betydelsen "lidenskab" (enligt Kalkar). Om ordet inlånats i svenskan med båda betydelserna, eller endast med den senare, framgår ej klart af de citerade ordböckerna.

Glippa = slinta, glida, är en danism, som inte har någon som helst anknytning i vårt språk (annat än den mycket svaga ljudlikheten med *glida*). "Tonen glippade ett par gånger"; i en musikrecension i Sv. Dagbl. $^{15}/_{10}$ 1902, s. 5.

Grundlag, neutr. = grundval. Hittas åtminstone icke i äldre svenska ordböcker (Dalin); icke heller i Lundells ordlista, fastän det numera är ett ganska vanligt ord. Ex. "partier [af en runinskrift] blifvit ristade med ett versifieradt original såsom grundlag". Schück, Illustr. Svensk Litteraturhistoria I s. 14. — "Uppläst ett resolutionsförslag, som grundlag för diskussionen"; Vårt land $^{11}/_{3}$ 1903. — Jfr ett ord som det norska *forhandlingsgrundlaget!* Ordet är gammalt i da. och. no.

Hulka = da.-no. *hulke*, användes af Strindberg, Kronbruden s. 236: "Jag hör hur det hulkar och snyftar, som när mänskor gråta ... om det är småvågornas skvalp mot båten eller om det är flickorna i stranden". Ordet är här af en synnerligen god ljudmålande verkan.

Höra hemma någonstädes är väl för närvarande fullständigt införlifvadt med svenskt språk. — Det måtte emellertid vara lån från da. eller no.; åtminstone är det omöjligt att påträffa i äldre sv. ordböcker (t. o. m. Dalin. — Lundell har adj. *hemmahörande*). I danskan är uttrycket gammalt (Molbech) — Citat antecknadt från Strindberg, Sagor s. 49: "hon hörde inte hemma här, bara gaf en gästroll och så reste hon".

Misstillit = misstroende (t. ex. i *misstillitsvotum*, Aftonbladet $^{31}/_{8}$ 1888).

Misstänklig-görelse är ett annat journalistiskt-politiskt lånord. Antecknadt från en unionspolitisk artikel i Sv. Dagbl. $^{17}/_{4}$ 1904 ("m. mot Sverige"). Jfr da.-no. *mistænkelig* = sv. *misstänkt*.

Nordljus för norrsken (da.-no. *nordlys*) förefaller vara en absolut omotiverad omdöpning. Användes af

Tor Hedberg i en konstrecension i Sv. Dagbl. (af en utställning af fru Anna Boberg — här är fråga om en tafla med norskt motiv, möjligen hade konstnären gifvit den norskt namn?)

Obönhörligen el. *-ligt*, adv. = obevekligen, oundvikligen, torde ej vara så ovanligt. Tidn. Upsala $^{28}/_{5}$ 04: "Däremot synes det [spöket] obönhörligt, när de i villan boende önska absolut tystnad". Likaså hört i muntligt föredrag: "är obönhörligen instängd inom sinnlighetens skrankor". Äfven adj. *obönhörlig* antecknadt i förbindelsen "obönhörligt nej", Heidenstam, Skogen susar, s. 170. Återgår på da.-no. *ubønhørlig*.

Omsikt = omtanke, insiktsfull förtänksamhet, t. ex. "japanerna ha förtjänat sin tur, den omsikt och energi de utvecklat" (Sv. Dagbl. $^{22}/_{5}$ 04). Återgår förmodligen närmast på da.-no. *omsigt*, ehuru väl också det tyska moderordet *Umsicht* kunde tänkas vara direkt långifvande.

Omvärlden (best. form.) = den omgifvande världen, da.-no. *omverden* (obest. form). Användes af G. Nordensvan, tidn. Jul 1894 (i uppsatsen "Var modern!")

Ovidkommande, substantiveradt adj. = obehörig, "den saken ej kommer vid". "Afsnoppa ovidkommandes försök att..."; Upsala Nya Tidning $^{6}/_{10}$ 1903. = Da.-no. *uvedkommende*, i sådan användning. — Ordet förefaller — åtm. för svensk språkkänsla — till sin bildning en smula oformligt, men har dock analogier, t. ex. *vederbörande* = "dem det vederbör".

Rådighet i uttr. "ha till sin rådighet", som jag med bestämdhet vet mig ha sett i tidningsspråk, ehuru citat tyvärr ej antecknats. Af da.-no. "have till sin *raadighed.*"

Samfundslag, = sv. samhällslager, är väl ett jämförelsevis opåkalladt lån. Användes af Per Hallström (uttr. "af vida samfundslag"), Dag. Nyh. $^{23}/_{5}$ 04.

Skönandar (plur.) = da.-no. *skønaander*. "En gammal estetisk kultursläkt, i hvilken det hvimlat af skönandar och dilettanter". O. Levertin i Sv. Dagbl. $^{26}/_{3}$ 04.

Skyldes (presens!) = beror på, har man att tacka för; da.-no. *skyldes*. "Att det kunnat komma till stånd skyldes [presens] samarbete mellan..." V. L[angle]t i Stockh. Dagbl. $^{6}/_{12}$ 03. Danismen är här så starkt påfallande att man rent af känner sig frestad att uttala ordet på danskt sätt med *s*+*k*—! — Den här åsyftade betydelsen af ordet, som ju till på köpet stafvas på danskt sätt med *ld* (ordet är ju eljest identiskt med vårt *skylla* något på någon = ge någon skulden för en sak, i dålig bemärkelse) uppfattas väl knappast af personer, som icke äga någon dansk-norsk bildning.

Solfallsstillhet förekommer som kapitelöfverskrift hos Gustaf Ullman, Ungt folk, s. 41. Da.-no. *solfald* enbart poetiskt ord (?) för solnedgång; t. ex. "vid solfaldstid".

Spira, subst. fem., = brodd, grodd da.-no. *spire*, hittas hos Ellen Key: "att lifvets finaste spiror nedtrampas af den plattfotade konventionalismen" (Tankebilder I, 60). Homonymiteten med det sv. subst. *spira* gör ju lånet en smula betänkligt, och kan i andra ställningar gifva anledning till missförstånd. Här i detta sammanhang, förstås ordet emellertid lätt, i naturlig anslutning till verbet *spira*. Och man kan fråga: hur skulle förf. utan detta ord fått ett pluralt uttryck för begreppet brodd, grodd — såsom ju här är önskvärdt? Äfven ordets ljudsymboliska karaktär kan väl andragas till försvar för dess användning här, ur estetisk synpunkt.

Stillfärdig, ett tämligen gångbart ord (t. ex. J. Gernandt-Claine, Vestmanl. Läns Tidnings Juln:r 1897, s. 13), kan åtminstone vara lånadt från da.-no. (*stilfærdig*). Men har ju också inhemska motsvarigheter i *saktfärdig*, *senfärdig*. Ordet tycks i alla fall vara en mycket modern

bildning — hvarken Dalins, Sundéns, eller Lundells ordböcker upptaga det; däremot synonymet *stillsam*.

Ställa något i utsikt (t. ex. "man ställde i utsikt, att han nästa år skulle få löneförhöjning") är gifvetvis inlånadt i sv., men om från da.-no., at *stille noget i udsigt*, eller från ty. (etwas) *in Aussicht stellen* (som är det primära), är mera ovisst. Sannolikt får både den ena och den andra källan tagas med i räkningen.

(Slå någon) sönder och samman är ett uttryck som ju klingar äkta kärnsvenskt. Ovisst emellertid, hur därmed, historiskt sedt, förhåller sig. Det har varit mig omöjligt att återfinna denna vändning i någon som helst svensk ordbok, från äldre eller nyare tid. Däremot är dess hemortsrätt i danskan säker (Molbech: "at hugge noget sønder og sammen"). — Med den ofullständighet, som vidlåder alla ordböcker, särskildt just med afseende på dylika stående ordförbindelser, har man dock ingen rättighet att endast af detta förhållande draga några bestämda slutsatser med afseende på uttryckets främmande ursprung.

Taga sig samman (= rycka upp sig, samla sig till ett beslut) torde man däremot med tämlig säkerhet kunna återföra till det i da.-no. löpande *tage sig sammen*, äfven om också här ty. kan göra anspråk på att vara det ursprungliga moderspråket (*sich zusammenraffen*, *zusammennehmen* i samma bet.). Uttrycket är ju i skriftspråk rätt vanligt. T. ex. Per Hallström, Dag. Nyh. $^{23}/_{5}$ 04. Och likaså hos Heidenstam: "Slutligen tog han sig samman och reste ned till fadern" ("Skogen susar" s. 247), hvilket är mera märkligt, då det eljest ej torde vara lätt att finna danismer i denne förf:s språk.

Tillböjlighet = böjelse, da.-no. *tilbøielighed*. "Vår stora tillböjlighet att kasta oss . . ." Upsala Nya Tidn. $^{3}/_{7}$ 1903.

Tillnöds, adv. = nätt och jämt. Göteb. Handelstidn. $^{3}/_{10}$ 1903.

Troskyldig är ett af de da.-no. lån, som numera förefalla tämligen insmälta i vårt ordförråd. (Ex. Levertin, Julkvällen 1885; A. U. Bååth, Vestmanl. Läns Tidn. 1895, nr 1). Att ordet är ett lån är säkert; ingen svensk ordbok upptager det, däremot synnerligen lifaktigt i da.-no.

Utgåfva = "edition", öfversättningslån från da. *udgave* eller ty. *Ausgabe?* Sannolikt båda delarne.

Utnyttja = (till det yttersta) draga nytta af, begagna. Icke ovanligt numera. (Ex. Tor Hedberg, "Rickard Bergh" s. 16); äfven uppträdande såsom militärisk fackterm. Öfversättningslån; från da.-no. *udnytte* eller ty. *ausnützen?*

Vidkommande, subst. i uttr. "för (någons) vidkomkommande" (ex. Rafael Lindqvist, Atheneum 1902, s. 149) är nytt i sv. (Ordböckerna upptaga blott prepositionen *vidkommande:* "v. denna sak" etc. = angående). Da.-no. "for hans *vedkommende*".

Öfvergrepp är ett ganska otvifvelaktigt norskt lånord från de senare decenniernas unionspolitiska ordstrider. Saknas i sv. ordböcker, medan *overgreb* är gammalt da.-no. språkgods.

En stor del af de här ofvan meddelade dansknorska lånen äro ju icke i helt oförändradt skick öfverflyttade på svensk botten, utan ha "acklimatiserats" genom lätta ändringar af formen till öfverensstämmelse med inhemskt språkmaterial. (Det heter icke på svensk botten *berige*, utan *berika;* icke *overgreb* utan *öfvergrepp* o. s. v.) Mera genomgripande äro de förändringar som i liknande syfte företagits med en del andra "öfversättningslån".

T. ex. när Per Hallström behöfver ett svenskt uttryck för det da.-no. *æresopreisning*, så accepterar han ej utan vidare detta ord, utan utbyter dess första led mot

ett för svensk tunga (i denna användning) mera naturligt. Han skrifver: *hedersuppresning* (Dag. Nyh. $^3/_1$ 04).

När samme författare använder ett ord som *insmygande* i följande sammanhang: "med hvilken mjuk och insmygande fantasi är icke flickans inre gifvet" etc. (art. "Runeberg", Dag. Nyh. $^5/_2$ 04), så hade väl detta ord knappast kommit till, om icke förf. gjort bekantskap med det da.-no. *indsmigrende*. Såsom öfversättning af detta ord — såsom det väl får betraktas, till sin genesis — förefaller detta *insmygande* afgjordt vara att föredraga framför det föga suggestiva *in-smickrande*, som jag också tror mig ha mött någonstädes.

En liknande stark omstöpning föreligger i Ellen Key's nybildning *lyhörd* ("lyhörd för bruset från evighetens haf, som för susningen i gräset"; art. "Selma Lagerlöf" i Vinterbloss, Sv. Dagbl:s Juln:r 1903). Ursprunget till denna kuriösa bildning är tydligen att söka i da.-no. *lydhør*, med samma betydelse. Det senare ledet af detta ord har omformats efter *lomhörd* o. d. Men hvarifrån har förf. fått *ly-*, för det da.-no. *lyd* = ljud? (Att här associera med det sv. dialektala *ly* = lyssna förefaller täml. ansträngdt.)

Orkeslös, -löshet visar sig såväl genom form som betydelse (t. ex. Sprengel, De nya poeterna s. 57) återgå på det da.-no. *ørkesløs*, i Dalins dansk-norsk och svensk ordbok öfversatt: "Sysslolös, overksam; (fig.) obegagnad, gagnlös ... betydelselös". Inhemskt svenskt är däremot *orklös*, kraftlös, svag (Dalin, Sahlstedt etc.), till hvilket det inlånade ordet anslutit sig med anpassning af stamformen *ørk-* > *ork-*[1].

[1] Mera ovisst är det, om en gammal danism föreligger i det af Gustaf Ljunggren brukade *undsenlig*. ("Med den självständighetskänsla, som följer af oberoendet, är han dock på samma gång undsenlig, tränger sig icke fram". — Studier öfver Runeberg, Akad. Inbjudningsskr., Lund 1883). Ordet påminner visserligen starkt om det

Från dessa lånord, som rent af för sin tillvaro öfver hufvud i svenskan ha att tacka inflytelser från norskt eller danskt språk, komma vi till en grupp ord, som kunna betecknas som semologiska lån. D. v. s. sådana ord, som visserligen förut finnas till i svenskt språk, men som dock i en viss användning måste betecknas såsom långods från no. eller da.

Subst. *gång* som ju också i sv. uppträder med tidlig funktion (t. ex. "en gång såg jag...", "det var en gång", "en annan gång") har dock därvid alltid en så att säga punktuell betydelse. Däremot när hos Sprengel, De nya poeterna, skrifves så: "en diktform, som den gången odlad bakom fönster och under glasrutor, sällan sköt annat än bleka skott" (s. 279) eller: "den Kungliga Teater, hvilken till sin hufvudsakliga uppgift den gången hade att spela Odette och Serge Panin" (s. 209) där "*den gången*" tydligtvis vill säga detsamma som "på den tiden", så är detta en nyhet i svenskt språkbruk, en återklang af da.-no. *den gang*, som regelbundet användes i just denna betydelse [1].

Part. pret. plur. *häfda* (af *häfva*) förekommer i en användning som knappast är rent svensk i Per Hallströms Gustaf Sparfverts roman (s. 3): "hur högt de två voro

---

da.-no. *undseelig* (= försynt, blyg), men i äldre svenska (ännu Dalins ordbok) saknas ej användningar af verbet *undse sig* (ungefär = ha försyn för ngt) subst. *undseende, undseelse*, som kunde ge utgångspunkten för en själfständig svensk bildning *undsenlig*. Ordets form är ju ej heller identisk med da.-no., utan tyder åtm. på anslutning till *undseende*.

[1] I öfversättningar från da. eller no. följer gärna en sådan vändning med från grundspråket. Så t. ex. ofta i den tydligen från da. (icke från ryskan) öfversatta, Krapotkins, En anarkists lefnadsminnen. T. ex. (danska upplagan s. 27) "at blive inskrevet i Pagekorpset var dengang en stor Ære, som under Kejser Nikolaus kun sjældent vederfores nogen iblandt Moskower Adelen" öfversättes "var den gången" etc.

häfda öfver tvåvåningshusen och allt hvad man tänkte därinne". *Häfda* här = upphöjda, lyftade (öfver); passar bättre i da.-no. språk *(hævede)*.

Inträngande = djupgående (t. ex. en i. undersökning) har redan af prof. Noreen anmärkts såsom en danism. Betydelsen bevekande, öfvertalande ("till hjärtat gående") är ännu påtagligare lån från da.-no. Den förekommer t. ex. i en fras som "så inträngande bjuder mig till middag" (E. Kleen, Yankee Doodle I, s. 170) och kanske också i det af Noreen anförda "dess lärdomar äro så inträngande" (öfversättes af prof. Noreen "grundliga").

Adj. *Jämn* finner jag på ett par ställen i Tor Hedbergs monografi öfver Rickard Bergh användt på ett sätt, som likaledes har åtminstone en anstrykning af danskt-norskt språk: "Periodens jämna, anspråkslösa verklighetsskildring" (s. 27); "hvardagens jämna skönhet" (s. 40); "hvardagens enkla och jämna lif" (s. 47). Ehuru denna användning icke alls har något direkt påfallande för svenska öron, förefaller det ändå sannolikt, att den typiska danska användningen af adj. *jævn* här legat bakom i förf:s språkmedvetande.

En mycket stark danism är däremot — åtminstone för uppsvensken — det bruk af ordet *löpsk*, som förekommer i en artikel om Selma Lagerlöf af Klara Johansson, Ord och Bild 1903 s. 508, där förf. med syftning på hennes rörliga och under vidt skilda himmelsstreck hemmastadda fantasi — talar om hennes "löpska pegas"(!). Här är gifvetvis åsyftad samma betydelse som vid da.-no. *løbsk* = skengalen (uttr. "gaa løbsk" etc.). Den betydelse på ordet, som väl åtm. flertalet svenskar känner från sitt språk, är emellertid bet. brunstig, som här gör en tämligen burlesk och ingalunda åsyftad effekt![1]

[1] Möjligen är denna användning af *löpsk* att beteckna icke såsom en danism, utan som sydsvensk provinsialism (Förf. halländing).

Uttrycket att *sitta inne med* (stora tillgångar, vidtomfattande kunskaper etc.) är att döma af ordböckerna icke gammalt i svenskan och är möjligen till sitt ursprung da.-no. språk. Det förefaller åtm. att vara ännu mera gångbart i da.-no. än i sv.; Molbech Dansk Ordbog anför uttrycket "sidde inde med Penge, med et Regnskab ɔ: ikke giøre Rede for, icke betale" (ungefär = sv. "sitta *på* ngt"). Förmodligen är det härur den nuvarande användningen har utvecklat sig.

Verbet *söka* (+ riktningsadverb) i bet. begifva sig, sträfva (i en viss riktning) tillhör ju redan de nordiska fornspråken (isl. *sœkja á land up, á fund ehs* o. d.) För nysvenskt språk är emellertid denna användning främmande, ända tills den på de yttersta tiderna inlånas från da.-no. Ex. "(erfor han en förnimmelse af ödslighet och) sökte in i skogarne igen". Mark Stern, Slätten s. 110. — "Jag vet inte farfar! — Men jag tror jag aldrig skulle sökt hit!" Strindberg, Kronbruden s. 48. — "Men han ... blef aldrig stående still på den ståndpunkt han uppnått, sökte alltid framåt etc." Georg Nordensvan, Bildkonsten s. 101.

Ännu mera svårsmält i svenskt språk än föregående förefaller en vändning som Gustaf af Geijerstam tar upp en enstaka gång i en artikel om Jonas Lie, Dagens

Detta kan endast den i sydsv. språk hemmastadde afgöra! (Möller Ordbok öfver Halländska landskapsspråket anför adj. endast med den i högsvenskan gängse bet.; men däremot också ett verb *löpsa* = skena). — En säker sydsvensk dialektform är väl däremot adj. *spökande* = skämtsam, lekande hos Gustaf Ullman Vestkust (s. 42) "ditt spökande löje". Som danism vore den allt för grof för att man skulle kunna tro förf. om den. — Samma är förhållandet med uttr. *vara igen* = vara kvar (K. G. Ossian-Nilsson: "*en* man är dock ännu igen" — "S. A. Hedin", Ups. Nya Tidn. 23/4 04). Mig åtm. är detta uttryckssätt främmande och påminner närmast om da.-no. *er igjen* o. l. Men konstruktionen är gångbar i andra trakter af Sverige än Mälardalstrakterna, liksom den ju tillhör äldre svenskt språk.

Nyh. $^{5}/_{11}$ 03): "**på sådan väg** *vinner* diktaren långsamt *fram*" (da.-no. *vinde frem*. Icke öfversättning här.) Någon betydelse hos vbt *vinna* i sv., till hvilken en sådan användning kunde anknyta sig, finnes väl knappast — lika litet som hos vbt *söka* någon naturlig anknytningspunkt för betydelsen begifva sig, röra sig i en viss riktning.

Fullkomligt enstaka står användningen af adj. *äfventyrslysten* = lysten efter sagor (da. *eventyr*!), som möter hos Schück (Warburg), Illustr. Svensk Litteraturhistoria I s. 22: "det var dessa sagor, med hvilka han sedan roade Absalons äfventyrslystne sven" (=Saxo).

Ögna användes af Hans Larsson i en betydelse som icke tillhör vanligt svenskt språkbruk, där ju *ögna* betyder kasta en flyktig blick ("jag har bara ögnat litet i boken" o. s. v.). Han skrifver (i "Från Skåne" III, s. 4): "men om man icke genast senterar det polemiska hos Platon beror det kanske på att man icke ögnar det stora polemiska hufvudsyftet" etc. Betydelsen på *ögna* är här identisk med den hos da.-no. *øine* = få ögonen på, varsna, och förmodligen upptagen därifrån. (Eller sydsvensk provinsialism?) — Någon tvetydighet i betydelsen förefinnes ju här alls icke.

Den tredje hufvudgruppen af danismer (inclusive norvagismer) bilda konstruktionssätt och vändningar, som förråda danskt-norskt inflytande.

På gränsen mellan konstruktionslärans och ordbildningslärans områden står en sentida företeelse, som består däri, att en förbindelse, som enligt svenskt språkbruk borde uppträda som kompositum, upplöses i en syntaktisk förbindelse af två självständiga ord. Så är fallet i uttr. "*en fullblods Apache*", hos d:r E. Kleen, Yankee Doodle I, s. 128. Samma sida träffas *fullblodsindian* i ett ord. Det senare konstruktionssättet är svenskt, det förra da.-no, och detta speciella fall är endast ett exempel

på en motsättning som är genomgående. Da. och no. ha nämligen en typ af adjektiv på -s, hvartill endast antydningar finnes i svenskt språk. I da.-no. heter det: "en Skarlagens kaabe" (skrifvet och uttaladt som två ord, med starkton på båda orden), "Fattigfolks Fyrretræs Borde og Stole", "den plydses kasket", "en forhaands dom", "ett bitte enetages, trefags Hus", "Tingenes jevne, dagligdagse gang" o. s. v. I sv. ha vi visserligen enstaka vändningar som: "en *envålds,* allom bjudande och rådande, suverän konung"; "*okynnes* fä", från *urminnes* tider. Men af mera gångbara adj. af denna typ af gammalt väl endast adj. *medelålders*; därjämte af färskare ursprung: *envånings* (*tvåvånings* etc., äfven *tvåvåningars:* "sitt egna tv. trähus" Dagen $^{7}/_{2}$ 03), *enmans* ("en enmans imperialsäng"; äfven, i annons: "en *2-mans* [sic!] kontorspulpet"), *ettöres* (*tioöres* etc., "en ettöres pepparkaka") och några dylika, med räkneord sammansatta. I sammanställningar som *ett envånings trähus* får man nu säkerligen icke söka spår af da.-no. inflytande. Den regelbundna motsättningen i vårt tal mellan uttryckssätt som *ett envåningshus*)(*ett envånings trähus,* en *tvåmanssäng*)(en *tvåmans imperialsäng,* en *tioörescigarr*)(en *tioöres cigarrcigarett,* visa, att de självständiga adj. *envånings* etc. här ha kommit till så, att när fonemet genom dubbel sammansättning — envånings-trähus o. s. v. — kom att svälla ut till en längd, som endast obekvämt lät sig sammanhållas under en "hufvudtons"-accent, har man helt enkelt delat upp det på två ord, under två hufvudtons-accenter. (Jfr typen: bayerska ölbryggeriet < bayerskt-öl-bryggeriet; proportionella valkommitten < proportionellaval-kommittén; filosofie kandidatexamen < filosofiekandidat-examen. Se Jespersen, Sproglige kuriosa, Dania I!) Med den självständiga accentueringen har sedan följt uppfattningen af det förra sammansättningsledet såsom en självständig morfologisk enhet. (På så sätt har kanske också uppkommit

konstruktionen "*en fullblods ulmerdogg*" antecknadt från en annons). — Från dylika sammanställningar skulle ju användningen af *envånings* (*tioöres*, *fullblods* etc.) såsom självständigt adj. lätt kunna öfverflyttas äfven till andra ställningar, kunde man tycka. Faktiskt är emellertid att denna öfverflyttning af användningen som självständigt adj. är synnerligen begränsad. Den förekommer ej gärna vid förbindelser som "*ett tvåvånings hus*", "*en tioöres cigarr*", af det skäl, att den morfologiska typen *envåningshus*, *tioörescigarr* utöfvar en alltför stark associativ attraktion. (Endast når särskilda faktorer gynna ordfogningens form: t. ex. "en enkel envånings byggnad", där kordinationen med *enkel* ger stöd åt adj. *envånings*; eller vid svar som: "Jag skall be om en cigarr". — "*Tioöres eller tolföres?*", där adj. framstår genom ellips ur sammansättningen *tioörescigarr*, *tolförescigarr*, då utfyllandet af det senare ledet ju göres öfverflödigt genom det i talet föregående.) — Vid uttryck som det citerade "*en fullblods Apache*" måste man väl därför anse, att de rent svenska språkvanorna icke förslå att gifva förklaringen på den egendomliga morfologiska fasoneringen; utan här måste säkerligen inflytande från da.-no. konstruktionssätt tagas med i räkningen.

Som ett mellanting mellan ordförrådets fasta språkmaterial och de fria syntaktiska förbindelserna måste man betrakta ordförbindelser, som äro en gång för alla gjutna i en bestämd form, och såsom bärare för en viss semologisk uppgift, lika fixa som det enskilda ordet är det för sin. Till sådana fixa ordförbindelser ("stående uttryck") öfvergå bl. a. gärna förstärkande sammanställningar af ett adj. med ett annat ord: spik nykter, kaf lugnt, topp tunnor rasande o. s. v. Dylika förstärknings-sammanställningar vandra ofta i likhet med de enskilda orden från språk till språk. Från da. eller no. härstamma med säker-

het ett par enstaka i nymodern litteratur uppdykande förstärkningsuttryck. Hos Oskar Levertin *purt unga* (Sv. Dagbl. $^9/_3$ 04); är så vidt jag känner en nyhet inom svenskt språk. (Da.-no. "*pur unge* piger" etc.). Hjalmar Söderberg skrifver (Martin Birck s. 157) "det var ännu mera *bittert kallt*", hvilket väl med säkerhet kan återföras på den i da.-no. stående förbindelsen *bitterlig koldt*. (Jfr isl. *citrkaldr*!). Sammanställningen "bittert kallt" har ju onekligen sin egen bestämda färg, utöfver hvad som ligger i det vanliga svenska (mera fysiska) "*bitande kallt*".

Jag kommer nu till sist till några rent konstruktionella danismer (incl. norvagismer).

Hos Emil Kleen, Yankee Doodle, hittas ett par påfallande sådana. "De föreföllo så litet kväkaraktiga *som bara möjligt*". (Yankee Doodle I. s. 160). Jag känner åtminstone icke detta uttryckssätt från svenskt språk; men däremot är det vanligt i norskt talspråk. (För danskan lär det vara främmande, enligt uppgift). — Sammastädes uttrycket: "*som folk är flest*" (sic!). Hvilket åtm. i mitt språk heter "(han är) som folk är *mest*"; da.-no. "som folk er flest" [1].

Mera möjliga såsom inhemskt svenskt tale- eller åtminstone skrif-sätt förekomma mig vändningar som: "en annan *militäriskt utseende gentleman*" (Yankee Doodle s. 44), "åtskilliga *vildt utseende hundar*" (ib. s. 130). Konstruktionen verkar i alla fall synnerligen tvungen i svenskan; i no. och da. är den däremot naturlig och självgifven.

Vanliga hos Per Hallström och för denne förf:s stil rätt karaktäristiska äro ett par rent da.-no. uttryckssätt. T. ex. Gustaf Sparfverts roman s. 3: "Suddarna voro

---

[1] Förf. har enligt egen uppgift vistats många år ute i Amerika, där han umgåtts med norrmän och danskar lika mycket som med landsmän. Hans danismer eller norvagismer bero sål. icke på litterärt inflytande, såsom de flesta öfriga här anförda.

fastkedjade *och icke till att röra* af barmhärtiga händer". Sammastädes s. 39: "och det hela *blef till* en ovation för Heimdal och hans nye vän". (Jfr da.-no. "det *bliver til* tordenveir [dette her] = sv. det blir åska *af* [det här]", da.-no. "han vil vistnok *blive til noget*" = sv. "honom blir det nog någonting *af*". Båda dessa konstruktioner träffas inte sällan hos Per Hallström. Ännu vanligare — jag skulle t. o. m. tro att det är regel i förf:s språk — är uttrycket *är där* = finnes, eller i allm. användningen af adv. *där* i st. f. det opersonliga subj. *det* i öfverensstämmelse med da.-no. språkbruk. T. ex. "Efteråt *kommer der* kanske en fyr med öppna, djupa ögon" (Purpur s. 202). "Hon drömde allt mera matt, allt mera sällan om dem och om Zuar, *der kom* som en dimma öfver allt hvad hon kände och såg" (Purpur s. 81). "I hennes sista rader till modern *är där* ett underligt rörande, mänskligt flicklikt drag" (Dag. Nyh. $^{15}/_{4}$ 04.) o. s. v. När man hos andra, yngre författare (t. ex. Gustaf Ullman, Ungt folk, flerstädes) möter samma konstruktionssätt, vet man icke, hur man skall uppfatta det, som en gengångare från Per Hallströms stil (som väl faktiskt öfvar stort inflytande) eller som danism.

Säkerligen i fullt medvetet stilistiskt syfte att gifva uttrycket en mera kärf knapphet (i vissa fall också en ålderdomlig karaktär) upptages den kortare da.-no. svarsformen "jeg er!" — "jeg har!" o. s. v. (= sv. "*det* är jag!" — eller "jag är *det*", "jag är *så*" — "*det* har jag!") af Strindberg i hans allra senaste författarskap (i sagostil). T. ex. "Ären I än ett land och ett folk? — *Vi äro!*" (Sagor s. 180). — Hertigen: "Är han skuldfri, får han den. Svanehvit: *Han är!* Mer än jag!" (Kronbruden s. 164). — Prinsen: "Om jag är dig kär, är du min brud? Svanehvit: *Jag är!*" (ib. s. 158). — Portvakten: "Är det så angeläget? Dottern: *Ja, det är!* Ty" etc. (ib. s. 258). — Kerstin: "Är det ransakan

före? Länsman: *Det var inte!*“ (ib. s. 65). — Lill-Mats: “Kersti är snäll! Brita: Åh, för det! Lill-Mats: *Jo, är hon!*“ (ib. s. 87). — Länsman: “Har du dräpt barnet? Kersti: *Jag har!*“ (ib. s. 80). — Svanehvit: “Du kysser mig icke! Prinsen: *Jag har!*“ (ib. s. 149. — Här är ej blott pron. *det* utan äfven en “pronominal“ verbalform utelämnad: “jag har *gjort det;* i fall ej den fullständiga satsen får tänkas som: “jag har *kysst dig.*“). —

“Gudabarn vill du vår klagan
Sätta öfver i det språk
De odödlige bäst fatta?

Dottern: *Jag vill!*“ (ib. s. 254). — Hertigen: Hufvudet skulle af; stoppas i en säck, hängas i ett träd! Styfmodern: *Jo, det skulle!* (ib. s. 113. — Jfr det emfatiska uttrycket: [Skulle du bli glad, om du finge ja?] *Om jag skulle!*) — Hos Strindberg möter detta utelämnande af obetonade pronomen såsom objekt (åtminstone en gång) äfven vid andra verb än hjälpverb: Prinsen; “Du kan du? Svanehvit: *Far har lärt.*“ (Kronbruden s. 131). Här är stilens brakylogi drifven därhän, där den icke har någon motsvarighet i da.-no. talspråk.

Tillägg under tryckningen.

En delvis principiellt motsatt ståndpunkt till prof. Noreens (inledningsvis refererade) intages af en hans danske anmälare S. Nygaard i Dania X ss. 189 ff. Gent emot Noreen's förkastelsedom öfver lån från da. (som Nygaard tycks gifva en alltför generell innebörd) gör denne gällande, att lån från syskonspråken väl är ett af de mest naturliga sätt på hvilka ett språk kan utvecklas och riktas. Han säger sig rent ut icke finna något som talar emot, att svenskan uppgåfve sitt (tyska) *fönster* till förmån för det da. (och gammalnordiska) *vindue*, eller danskan sitt (tyska) *begynde* för det sv. *börja*. (Grunden till förf:s större entusiasm för ett “språkskandinavistiskt“ utbyte, tycks sål. ligga i nordiskt-puristiska sympatier, gent emot hvilka Noreen ställer sig skeptisk).

Hilding Celander.

Smärre bidrag.

1. *Bestämd form af subst. på -ion etc.*

P. Moberg, (Lärobok i Svenska Grammatiken[2], 1825), som mer än åtskilliga andra svenska grammatikförfattare inträngt i och behärskar sitt ämne, och äfven tar hänsyn till 'umgängstalet' och friare stilarter, har, så vidt jag kunnat finna, ingen uppgift om att substantiv på *-ion* kunna bilda bestämd form utan ändelse. Berg 'Den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning' s. 34 har ett citat från Leopold:

Mot oförrätters våld, från kojan upp till trons,
är hämd naturens rop, försoning *Religions.*

Han anmärker, att exemplen på denna definitivbildning ej alltid äro oanfäktbara, då poesin ju ofta kan använda obestämd form i stället för prosaspråkets bestämda. Det anförda exemplet kan väl knappast betviflas och stödes af bruket i brefstil. I de af Frunck utgifna brefven rörande nya skolans historia, från 1810—11, förekomma litet emellan dylika former, som icke kunna fattas som obestämd form.

Tranér skrifver: 'Jag hade ~ åberopat i ansökningen till grekiska *profession* denna stackars öfversättning' Frunck 7, '*Interpunktation* är ock något negligerad' Fr. 8, 'mitt förmenta biträde vid *disputations* genomgång i censuren hos dekanus' Fr. 38, 'Jag kan just undra, hvem den är, som skrifvit *recension* öfver Palmblad' Fr. 40, 'Hvad *recension* af hr Palmblads disputation angår' Fr. 37; Hammarsköld skrifver: 'Vore det grekiska *lektion*, så gjorde

jag det visst' Fr. 59, 'Det var en förbannad förargelse, att Lundblads recension ej fick rum ~. Jag beder dig därföre med omgående post vara god och sända mig *recension*, skall jag göra ett försök att ~' Fr. 281, 'ty den närvarande *generation* är af det dansmästerliga, frasgycklande upplysandet så fördärfvad, att ~' Fr. 313; strax ofvanför i samma bref förekommer *resignation*, så användt, att det väl bäst fattas som best. form: 'Det har alltjämt varit vårt mål att krossa den gamla förslappningen och förvridningen och dymedelst återväcka den gamla lugna nationella kraften, den energiska *resignation*, som är barn af självkännedom och hjältemod'; sid. 168 slutligen skrifver Hammarsköld: 'Utom grekerne har ingen nation något skådespel så inhemskt (= som Gustaf Vasa), där *nations* största dat och gamla lysande slägte blifva förhärligade'. Hos Livijn träffas: 'det enda verkliga spectacle(?)[1], som där fins, är *transposition* af sällskapet för d. löjliga till det löjliga sällskapet' Fr. 168. Palmblad talar om att 'traktera den stora *nation*' (d. v. s. Östgöta i Uppsala studerande nation) Fr. 273 och skrifver till Hammarsköld om hans Kärlekskväden: 'Du har uppfordrat vårt omdöme om dina Erotica, och vi måste då säga dig, att vi lika så mycket gilla ämnet, som äro missnöjda med *versifikation*' Fr. 174.

På samma sätt träffas dylika former i den Hammarsköldska brefväxling, som utgifvits af R. Hjärne i 'Dagen före drabbningen'. Där finner man 'I andra åter är idé-*association* falsk' Hammarsköld 1809, Hjärne 310, samt 'en kritik öfver *representation* af Helmfelt', samme man, Hjärne 345. Likaså i en från Upsala Tidning 1808 af Hjärne aftryckt artikel, författad af Hammarsköld: 'Allt har i den Wallinska *version* fått en modern, en sentimental anstrykning' Hjärne 409 samt 'den Adlerbethska *version*' s. 410. Äfven i Polyfem har jag iakttagit dylika former: 'Icke

[1] = kvickhet.

dess mindre sökte *redaktion* att ~' Pol. IV. 23 sid. 1 samt 'den inre rena poetiska *korrektion*' Pol. IV. 48 sid. 2.

Det är alltså en tydlig tendens att åtminstone i friare stil få substantiven på *-ion* att antaga samma böjning, som länge sedan är den enda för de på *-an*. Äfven vid dessa rådde till en början rätt stor vacklan. Bestämda former som 'twäkanin' etc. äro vid 1400-talets slut ingalunda sällsynta och förekomma såväl i nominativ som i öfriga kasus. Från Olai Petri Svenska Krönika erinrar jag mig äfven den berömda träskulpturen S:t Georg och draken omnämnd såsom den stora *Jörianen* i Stockholms Storkyrka.

En liknande form af ett ord på *-in* har jag funnit i några Teser af Hammarsköld i Polyfem II. 9 sid. 4: 'Det är samma skillnad mellan Hexametern och *Alexandrin*, som ~', och år 1806 skrifver han till Livijn: 'Jag har vidare öfvertänkt *spöksyn*, som börjar din Modermördare' Hjärne 234.

Bestämda formen af ord på *-are* synkoperar ofta slutvokalen i 1800-talets poesi, säger Berg a. arb. s. 36. I bref från 1800-talets början förhåller det sig på samma sätt. Elgström skrifver 'sättarn', 'bokbindarn' Fr. 124; Rääf 'bergvandrarn' Fr. 391; L. G. Tegnér (1802) 'midsommarn' Ur E. Tegnérs papper, s. 12, Palmblad 'bokbindarn' Fr. 397, 'insändarn' Fr. 392, 'läsarn' Sändebref till de jurnalister 1810, s. 3, 'Utgifvarn', 'läsarn' ibid. s. 12, Hammarsköld 'sammansvärjarn' Fr. 57, Atterbom 'läsarns' Fr. 78, 'författarns' Fr. 385, Hans Järta 1821 'solvisarn', Ur E. Tegnérs papper s. 160. Äfven i Polyfem träffas dylika former litet emellan t. ex. 'domarns' I. 7 sid. 3, 'versmakarn' V. 40 sid. 2.

Enstaka liknande synkoperingar äro 'Till Utgifvaren af *Journaln* för *Litteraturn* och Theatern' i nämda Journal för 1810, s. 389.

O. Ö—n.

---

2. *Profession, lektion.*

Ordet *profession*, som numer hufvudsakligen om ej uteslutande användes i betydelsen 'yrke', tycks vid 1800-talets början ha varit allmänt i betydelse af *professur*. Så skrifver Höijer 1809: 'genom ansökning på *professionen*' R. Hjärne, Dagen före drabbningen sid. 369, Tranér 1810 'i ansökningen till grekiska *profession*' Frunck, Bref rör. Nya skolan s. 7; Esaias Tegnér 1818 'Vid det förslag som nyligen blifvit upprättadt till medicinska *professionen*' Efterl. Skr. 209; Törneros år 1827 i Bref o. dagboksant. (utg. af R. Bergström, Sthlm 1890—91) 'Grubbe söker hans *profession* ~. Då söker Atterbom i stället den teoretiska filosofiens *profession*' s. 283 och 'I går introducerades Grubbe högtidligen i sin nya *profession*' s. 345. På ett annat ställe s. 291, förekommer ordet användt i dubbel betydelse. Törneros talar där om att professorerna borde öfverenskomma att ej skrifva disputationer i kandidaternas ställe. 'Nu händer det sällan att någon skrifver sjelf, och det sämsta är, att en och annan professor skrifver sådant slarf, att det är underligt nog, huru de utan blygsel kunna hänga ut så dåliga skyltar för sina fack, liksom de endast vore dagsverkande fuskare i handtverks-*professioner*' s. 291. Dalins Ordbok 1850—53 upptar ordet blott i betydelse 'yrke, handtering, näringsfång'. Hos Ljunggren, Sv. Vitterh. Häfder, erinrar jag mig ha sett det i de delar som behandla striden mellan gamla och nya skolan, då det väl är upptaget ur det äldre språket.

Lektion betyder enligt Dalin o. a. a. 1) Undervisning, som betalas timvis, 2) (fig.) Tillrättavisning, lexa, 3) Läsart. Af dessa betydelser förefaller mig den sista utdöd. Vid 1800-talets början förekommer ordet äfven i betydelse af *lektorat*. Hammarsköld skrifver 1810 'Åke

vill, att jag skall söka det efter Vikblad i Linköping ledigt blifvande lektoratet. Huru skall jag göra? Vore det grekiska *lektion*, så gjorde jag det visst' Frunck 59; Bokhandlaren Wiborg skrifver till Tegnér 1819 'att H[ammarsköl]d ärnade söka *lektionèn* efter biskop W[allenber]g', men antar, att Hammarsköld efter Tegnérs recension af hans grekiska grammatik aldrig skulle kunna få 'någon Græcæ linguæ *lektion*, hvarken inom eller utom sitt stift', Ur Esaias Tegnérs papper s. 120. Törneros, a. arb. s. 345, skrifver 1827 'Docenten Butsch läser kyrkohistoria i den efter domprosten Lundblad ledigblifna Kalsenianska *lektionen*'. Ännu en annan af Dalin icke upptagen betydelse har ordet i följande exempel, likaledes från Törneros, a. arb. 468, 'oaktadt jag till morgondagen icke har en enda rad till *lektionen*', där ordet alltså är lika med vårt *föreläsning*, och står i samma bemärkelse som i sammansättningen *lektionskatalog*, hvilket användes t. e. af Tegnér (1815) Eft. Skr. 205: 'Det gagnar ej akademien, att mitt namn står qvar på *lektionskatalogen*' och äfven upptas af Dalin. Betydelsen 'föreläsning' har ordet äfven i följande bref af Törneros, där han anspelar på att han i sin förra skrifvelse fallit ur brefstilen: 'Vi talade i föregående *lektionen*, hade jag så när sagt, om Göthes rikedom på hvardagligheter', a. arb. 472.

O. Ö—n.

Metatesen *rl* > *lr*.

Ljudförbindelsen *rl* har i nysvenska riksspråket i allmänhet gifvit supradentalt *l*, skrifvet *rl*[1], men exempel förekomma också, som visa en öfvergång af *rl* > *lr*. Tillvaron af denna "nysvenska metates" är först påpekad af Noreen i ett föredrag i härvarande Språkveten-

[1] Att *rl* i "riksspråket" uttalas som ḷ är emellertid en sanning med modifikation. Fonetici ha motsägande uppgifter. Jämför med hvarandra J. A. A. Svenska språkets ljudlära s. 21, Sweat Sounds and forms of spoken Swedish (Trans. of Phil. soc. 1877—8—9 s. 469), Lyttkens-Wulff Ljudlära (s. 142 och 151 ff.: *rl* = *r* + *l*), Noreen t. ex. De nordiska språken[2] s. 38, Ottelin Utkast till svensk uttalslära s. 12. Den nu vanliga åsikten (Noreen, Ottelin), att *rl* behandlas som de öfriga förbind. af *r* och dental, d. v. s. uttalas ḷ utom möjligen i högre stil, är alltför generell. *rl* är ej alldeles likställdt med de öfriga förbindelserna. Enligt min uppfattning, som jag vet delas af äfven andra stockholmare, låter ett uttal af *rd*, *rt*, *(rn?)* och *rs* med hörbart *r*-ljud i nästan alla stilarter affekteradt och är så godt som otillåtligt i hvardagstal, *r* + *l* däremot är *vanligt* i de högre stilarterna och är *icke* stötande i hvardagstal. Jämte *r* + *l* förekommer ḷ (i flera stilarter) samt i hvardagstal mycket ofta, hos bildade uppsvenskar, *l*: t. ex. i *ärla*, *märla*, *pärla*, *farli(g)*, *kärl*, alltid i *Karl*, mera sällan i *sorla*, *porla*. Allt detta förhållanden, som bli begripliga genom dialekternas tillstånd, där *rl*:s utveckling afviker från den af *rd*, *rt*, *rn*, *rs*. (Noreens uppfattning gäller "riksspråket" d. v. s. det "godkända och eftersträfvade" uttalet — se hans definition i Vårt språk s. 26. Men också omdömet om, hvilket uttal som är "godt" och "bör eftersträfvas", växlar, dialektalt och individuellt, visserligen i mindre grad än det *faktiska* uttalet bland bildade gör, men säkert mer, än man vanligen synes antaga. Såsom i sin mån framgår af ofvanstående, t. ex. af motsatsen: Lyttkens-Wulff—Noreen).

skapliga sällskap, dec. 1899, sedermera tryckt i Språkv. Sällsk. förhandlingar 1897—1900 (U. U. Å. 1900). Oberoende af Noreen hade jag under dialektstudier i Uppland iakttagit åtskilliga hithörande fall, hvilka jag sammanförde i en ännu otryckt afhandling om utvecklingen af de korta vokalerna i Uppländskan (skrifven juli 1900). Då jag tror mig ha åtskilligt nytt att tillägga till Noreens korta antydningar, skall jag här något utförligare behandla frågan *rl* > *lr*. Materialet är dock ännu väl ofullständigt, hvarför jag är fullt medveten om, att fortsatta undersökningar kunna komma att ändra min uppfattning.

Jag utgår från tillståndet i de mer centrala dialekterna, som ju för skriftspråket äro de viktigaste. I dem har *rl* vanligast utvecklats till *l*, dentalt (dorsogingivalt) *l*-ljud[1], således icke > *ḷ*, såsom i "riksspråket". Denna öfvergång synes vara regel[2] i t. ex. Östergötland, Närke, Värmland, (Västmanland?), Gästrikland och finnes också i Södermanland och Uppland[3]. Men särskildt i det sist-

[1] I andra dial. finnes normalt *ll*, så i Västerbotten, Hälsingl. (jämte *l*, *lr*?), en stor del af Finland, delar af Dalarne (enligt Noreen), Västergötl., Bohuslän och Norge. Se Leffler Konsonantlj. s. 68 f., Lundell Landsmålsalf. s. 24, Åström Degerforsm. § 119, 3 f., Lindgren Burträskm. § 37 an. 6, förf. Stafvelseförl. och Vokalkv. § 178 och exempelsamlingen nedan. I Nyland är *rl* delvis ännu bevaradt.

[2] Undantag: *ll* för *rl* förekommer 1) genomgående i kortnamn som *Pälle*, *Kalle*, 2) åtm. delvis, i alla de nämnda landskapen (äfven Sdml. och Uppl.), i ordet *sädesärla*: t. ex. uppl. *sascæḷa*. Ex. intar en särställning, då det 1) är en flerstafvig sammansättning 2) har *rl* < *rtl*: jfr fisl. *ertla*.

[3] I Sörmländskan och Mälarmålen finnes nog också en rent dialektal ögg. > *ḷ*. Men den närmare utbredningen däraf är ännu för litet undersökt. — Enligt Noreen Fryksdalsmålet § 157 och Dalbymålet § 121 har i utvecklingen *rl* > *l* i värml. *r* "naturligtvis bortfallit före *l*, innan det hann att med detta sammansmälta till *ḷ*, såsom i rsp. skett". I anslutning härtill behandlar Kallstenius Bärgslagsmålet § 111 ögg. *rl* > *l* under rubriken "konsonant-bortfall". Hvarför denna utvecklingsgång skulle vara den naturliga, förstår jag ej. Sannolikare är, att ögg. *rl* > *l* hör ihop med den

nämnda landskapet förekomma därjämte åtskilliga fall, där *rl* gifvit *lr* genom "metates". De jämförelsevis säkra exempel jag funnit meddelas i efterföljande exempelsamling. Jag behandlar orden tämligen utförligt, då de också i etymologiskt hänseende äro af intresse.

Uppland[1] (Vessland) *kǝḷra* f. 'hyfvelspån'; Uppl. (flerstädes t. ex. Järlåsa) *kållra* 'näfverflöte på nät' (äldre uppteckning); Uppl. (Rosl.), Sdml. (Dalarö, Landsort) *kóllra* (pl. *-rer*) f. 'runda flöten af näfver på nät' (Rietz 344 a). — Direkta motsvarigheter till dessa ord ur andra dialekter äro: Gästrikland (Högbo) *kǝ̱lǝr* pl. 'hyfvelspån', Finl. (Kökar) *ko̱l̄o* f. 'nätmärke'[2]; jfr vidare no. (Aasen och Ross) *kurle* m. bl. a. 'Lok', 'Kurre paa Traad', Värml. (Fryksdal) *kǫ̂l* s. m. 'fågelrede' (se Noreen Ordbok). Ett hithörande verb är Smål. (Ö. hd.) *kurla* 'knorla, göra knorlig' (Rietz 366 a); Österbotten (t. ex. Vörå) *kaḻ* 'trassla'[3]; no. (Ross) *kurla* 'krølle = krulla. Shl. Romsd. Kun om spiralformig krøllen, medens rukka är krølle bølgeformigt (rynke, kruse)'. Dessa ord med *-rl-* sammanhänga närmast med några likbetydande former, som ha *-rr-*: Uppl. (t. ex. Odensala, Orkesta) *kårra, hyfvelkårra* 'hyfvelspån'; (Odensala, Markim) *kårra* 'flöte på nät'; *kårra sej* 'rulla ihop sig': jfr från andra dialekter *korra* l. *kurra*

öfriga utvecklingen af *r*-förbindelserna, att vi således ha att anta en serie *rl* > *rḷ* > *r̥ḷ* > *ḷ* > *l*. Också de öfriga supradentalerna tendera till att sammanfalla med dentalerna och ha i många dialekter redan gjort det: ex. Jönköping, Göteborg. Anledningen till, att *ḷ* ej kunnat hålla sig lika länge som de andra, är tydligen den, som Lundell antyder Landsmålsalfab. s. 26: "I synnerhet lefver *rl* > *ḷ* ett osäkert lif; utan tvifvel, *emedan orden med rl äro så fåtaliga* och analogien därigenom förlorar sin makt".

[1] Uppgifter utan angifvande af källa äro hämtade ur landsmålsundersökningarnes arkiv i Upsala.

[2] Se Karsten Sv. Lm. XII. 3 s. 33. Jfr Hesselman, Stafvelseförl. och Vokalkval. § 178.

[3] Freudenthal Vöråmålet s. 93.

s. f. 'hoprullad sak'[1]; 'näfverflöte'[2]; 'självfriden ögla l. fnurra på tråd, garn, rep, af för stark snodd'[3]; 'läderbandet, som på en slaga (plägel) sammanhåller slagvalen och handvalen och vrider sig kring handvalen'[4]; 'rulle, trissa'[5], *korra* l. *kurra (sej)* 'sno ihop (sig)'; 'slå sig i knutar'; 'skrumpna'; 'rulla, böja, bukta'[6].

Uppl. *kållrä* 'jollra, småprata', Sdml. *kollrä* 1) 'sorla'; om döende: *de kollrär i halsen på'n* 2) 'småprata'. Detta exempel synes visa, att metatesen också förekommer i Sdml. (jfr s. 103). — Ordet är identiskt med äldre nysv. *korla* bl. a. 'låta i halsen', ex. 'det *korlar* i halsen', *kurla* 'kuttra'[7], Finl. *korla, kurla* 'sorla, kurra i magen'[8], no. (Aasen, Ross) *kurla* om orrens läte, 'gurgle', 'tale utydeligt eller med stærk strubelyd' (om skorrning). Det hör närmast till nysv. *korra* l. *kurra* om ljud i kroppen (i magen, halsen l. örat)[9]; 'spinna (om katt)'[10]; om fåglars läte (dufva, höna, orre,

[1] Sdml. (Bidr. till Sdml:s äldre kulturh. II s. 83), Ög. Ydre (Rääf Ydremålet s. 49).

[2] Ög. Ydre (Rääf s. 48, jfr Rietz 347 a), Närke (Rietz ib.), Nyland (Rietz ib.).

[3] Ög. Ydre (Rääf s. 45), Värml., Dalsl. (Rietz 366 a), jfr nyd. *kurre* 'id.'.

[4] Västra Sverige (Rietz 366 a, Nilén Ordb. Sörb. s. 100, O. W. Sundén Allmogelifvet i en västgötasocken under 1800-talet s. 14, Hof Dial. vestr. s. 186), Norge i Smaal., Tel. (Aasen o. Ross).

[5] Finl. o. Estl. (Rietz 347 a, Vendell Nyland, Freudenthal-Vendell Ordb. Estsv. dial., Freudenthal Finl. Sv. och rikssv. s. 57).

[6] Rietz 347 a, Sdml. Bidr. II s. 83, Nyland enl. Vendell (ex. *kattan kurrar ryddjin!*)

[7] Schroderus Jan. Lingu. (se Grip Sv. Lm. XVIII. 4 s. 22), Aurivillius Cogitationes s. 40, Lind, Sahlstedt m. fl. ordböcker.

[8] Vendell Nyland, dens. Finnbymålet. Obs. Vörå *kalu* 'mage'?

[9] Allmänt: se t. ex. Rietz 347 a, Aasen, Ross, Lind, Sahlstedt, Dalin, Sv. akad. ordl. etc.

[10] Uppl., Gästr., Sdml. (Bidr. II s. 88), Värml. Fryksdal (Noreen), Helsingl. (Ordbok), Nyland (Vendell), Möller, Sahlstedt, Sv. akad. Ordl. 1900.

m. fl.)'[1]; 'kväka'[2]; 'knorra, knota, klaga, vara knarrig'[3]; 'ljudligt yttra, sorla'[4]. (Med de behandlade orden kunna åtminstone delvis sammanhänga nysv. riksspr. *kollra, vara kollrig, få kollern,* men hufvudsakligen höra väl dessa till *koller* i betydelsen 'yrsel (hos hästar)', som i denna form förekommer redan tidigt i ordböckerna (t. ex. Lind 1749) och likaså finnes i dialekter, där metatesen *rl* > *lr* ej kan uppvisas, och som väl är lånord från ty. *Koller, kollern*).

Uppl. (Ö. Löfsta, Tierp) *knəl̲ra* 'hyfvelspån', (Vessland, Skuttunge, Vätö[5]) *knəl̲ra -(sə)* o. dyl. 'krusa (sig)', nysv. skriftspråk *knollra (sig)* 'id.', *knollrig*, adj. 'krusig'. — Identiska med dessa äro Gästr. (Järbo) *ha̜rkne̜la* 'hårlock', *kne̜la* 'hyfvelspån' (*l* tvifvelaktigt), (Årsunda) *knóla* 'hyfvelspån' (Rietz 338 a: med riktigare ljudbeteckning), Värml. (Fryksdal) *knê̜l* 'fnurra på garn eller tråd', *knê̜lət* 'trasslig', 'knollrig'[6], Finland (Pargas) *knol̲* 'knut, upphöjning på garn'[7], Österbotten *knol̲* vb. bl. a. 'tilltrassla'[8], nysv. skriftspråk (lexika) *knor(r)la, knor(r)lig* (om hår), ä. nysv. *knorla* vb. o. s. f., *knorlot* adj. etc. (Spegel, Lind, Sahlstedt m. fl.). Dessa ords närmaste etymologiska släktingar äro tydligen *knorra* l. *knurra* s. f. något som är hopsnodt, hopviket t. ex. 'half ögla på tråd eller rep af för stark snodd' eller 'en liten knippa af upptagna ärter från åkern'[9], *knorra* l. *knurra (sig)* vb. 'rulla, sno ihop

[1] Uppl. (Orkesta: om höns), Gottl. (Rietz 347 a), Norge (Aasen), äldre nysvenska (Spegel).

[2] Runö (Vendell), fornsv. (Söderwall).

[3] Helsingl. (Ordbok), Österb. (Vendell Östsv. monogr. s. 48), fornsv. (Söderwall).

[4] fisl. (Fritzner).

[5] Schagerström Ordlista.

[6] Magnusson Sv. Lm. II. 2 s. 36.

[7] Thurman Pargasmålet s. 40.

[8] Vendell Pedersöre-Purmomålet Ordb.

[9] Se t. ex. Rietz 338 b.

(sig)', *knorr* på svansen etc.[1]. Besläktade med dessa äro också enligt min tanke *knorra* l. *knurra* om ljud i kroppen, t. ex. 'maven knurrer'; om djurs läten (t. ex. gris: Gräsö i Uppland, katt = *korra*: se Lind, Serenius: 'to purr', fisk: sv. *knorrhane*, da.-no. *knur* l. *knurhane*); 'mumla som tecken till missnöje, knota'[2], samt *knorla* l. *knurla*' kuttra' (om dufvor) = *kurla*[3]. Men jag tror icke, att sammanhanget är det, som Noreen synes antaga i Sv. Et. s. 45, nämligen att dessa senare i förhållande till *knorra (sig)* 'rulla ihop (sig)' skulle uppvisa "samma betydelseutveckling som i det till *vrida* hörande *vresig* 'vriden, förkrympt' om träd o. d. > 'knarrig, misslynt'", en utveckling, som då också skulle föreligga i *knarra, knarka* (om stöflar o. dyl.), *knarrig* 'misslynt' o. s. v. *Knarra* och dithörande ord synas mig vara tydliga "onomatopojetiska" bildningar och likaså de här ofvan behandlade *knorra, knurra* och *knorla, knurla* samt närstående former med andra vokalljud, såsom *knirra, knirka, knyrr(l)a* etc., alla i betydelser besläktade med *knarra*[4]. Att här — som Torp-Falk vill för några fall[5] — antaga gamla afljudsvarianter är allt annat än nödvändigt och delvis omöjligt. Af samma natur som *knorra* etc. är tydligen också gruppen *korra, korla* (äfven *kirra, karra* o. s. v.). Enligt min tanke skulle man kunna föra alla de hittills behandlade orden till tvenne onomatopojetiska "rötter": *korr(l)* l. *kurr(l)* och *knorr(l)* l. *knurr(l)*, hvilka mycket väl kunna vara gamla, men också kunnat uppkomma på nytt i senare tid, två härmningsord, som kunna

[1] Se Lundell Ordl., Sv. akad. ordl., Rietz etc.

[2] Fornsv. (Söderw. *knor, knorra, knorran* = *kor* etc., ex. *knor oc korran*), Lex. Linc, Spegel, Lind, Möller, Ihre, Sahlstedt, Weste, Lindfors, Dalin, no., da.

[3] Spegel, Lind, Möller, Ihre, Sahlstedt, Weste, Lindfors.

[4] Jfr Kluge Etym. Wörterbuch *knarren*: "wie *knirren* und *knarren* junge onomatopoietische Neuschöpfungen", Paul Princ.² s. 143 f.

[5] Se Etym. Ordb. art. *knark, knurre* och *kurre*.

ge uttryck åt företeelser inom såväl hörselns som synens områden eller åt sådana, som referera sig till båda sinnena på en gång. Härmed vill jag inte förneka, att de hithörande orden, i synnerhet af *knorr*-gruppen, ha kunnat påverkas i sin betydelseutveckling af andra ord, som ej äro af onomatopojetiskt ursprung, och kanske äfven sammansmält med sådana. Men i det väsentliga tror jag de få anses vara af angifven art. Det synes mig ej otänkbart, att själfva *r*- och *l*-artikulationerna eller muskelförnimmelserna af dem spela en viss roll vid associationerna ej blott i fråga om det *korra, korla, knorla,* som betyder 'korra' i magen l. halsen, 'gurgla' l. 'kuttra' (om dufvor), utan också vid det *korra* (*sig*), som betyder 'rulla, sno, rulla i hop (sig), slå sig i knutar'. Att närmare gå in på denna synpunkt skulle här föra för långt. Jag får hänvisa till kapitlet Urschöpfung i Paul's Principien der Sprachgeschichte[2] t. ex. s. 143 ff., samt i synnerhet till Wundt Völkerpsychologie I: 1 Kap. 3, IV: Lautnachahmungen in der Sprache. Jfr också nedan om *porla, snollra, sorla, hurla* etc.

Uppl. *mållra* om tandvärk: *tändra mållrar och smågnolar*; Sdml. *de móllrar å värker i benet* (Rietz 443 b.) Öfverensstämmer närmast med *morla:* 'det *morlar* i benen', om "en egen känsla af någonting krypande" (Dalin 1850). Enligt Weste 1807 heter det också *molra* i samma betydelse. Ordet kan höra till *morra,* om t. ex. hundar; i så fall är det urspr. identiskt med Spegel *morla* 'knorra sakta', Ihre *morla* (under *morra, murra*: 'frequentativum *morla* etiam aliquando a nostratibus usurpatur'), Lindfors 1815 *morla* 'tremulum edere sonum', Almqvist *morla* 'mullra'[1], Östsv. (Vörå etc.) *mal̠* 'mumla för sig själf', 'puttra', 'knota'[2]. Beträffande betydelsen kan man jämföra Gästr. *kɘ̠la* i frasen *hæ kɘ̠lar ɪ krɘp̠ən* hörande till

[1] Noreen Språkv. Sällsk. förh. 1897—1900 s. 84.

[2] Vendell Östsv. monografier s. 34, 44.

korra, och 'smågnola' i exemplet ofvan. Men vårt ord kan möjligen också föras till ett *morla*, som synes betyda 'krypa, kräla' etc. och som behandlas af Noreen Sv. etymologier s. 55[1].

Gräsö *mulra* 'brumma' (om björn) till *murra*.

Uppl. *pållra* vb: säges vatten göra, då det kokar[2]; Vätö[3], Ö.Löfsta *palra* 'porla'; Fasterna *pelra* 'bli som blåsor på vattnet, t. ex. vid regn (en synsensation och ej en hörselsensation)'[4]; skriftspråk (Bellman[5], Strindberg[6]) *pollra* 'porla'; Vätö[3] *palra* s. f. 'bubbla på kokande vatten o. d.'; Film, Fasterna[4] *pelra* 'blåsa på vattnet'; Uppl. (enl. Rietz 508 a) *póllra* 'rundt flöte af näfver på nät'; Värmdö *polrar* 'flöten på nätet'; skriftspr. (Strindberg) "*nätpollror* af näfver"[7]. — Dessa ord motsvaras af andra dialekters *porla* l. *purla* vb.[8] 'porla' i vatten: om bildandet af bubblor, vattenblåsor och det ljud, som uppkommer därvid, 'cum murmure bullas edere' (Sahlstedt) t. ex '*han plampa i vatni sa ə pala bakat*' (Vörå); också om ljud i kroppen, t. ex. 'dä *pórlar* i buken', anfördt af Rietz från Västml., *he polar i nasa o maga ja a so fukralllu* (Pedersöre-Purmo),

---

[1] Sammanhanget med *mola* (med slutet *o*-ljud och tjockt *l*?) i "dä *molar* å värker i benen "(Rietz; Bidr. Sdml. III s. 64) är icke klart. Se Noreen Sv. Et. s. 54.

[2] äldre uppteckning.

[3] Schagerström Ordlista.

[4] Tiselius Fasternamålet Sv. Lm. XVIII. 5 s. 105.

[5] "Vattnet vid åran *pollrar* i fåran": se Noreen Språkv. Sällsk. förh. 1897—1900 s. 84.

[6] "när ~ flodens bölja invid hörs *pollra*" (rimmar på *jollra*: Kalendern Svea 1903 s. 11). Jfr äfven Ensam s. 79 "de små böljorna som *pjollrade* med stenarne".

[7] Fagervik och Skamsund s. 24.

[8] Nyland *porla*, Gästr. *pəla*, Sdml. (Sela) *pola*, Ög. *pələ*, Nke *pala* o. d., Österb. (Vörå, Pedersöre etc.) *poll*, Lind, Sahlstedt etc. *porla*, no. *purla*, *pulla* (Aasen och Ross) o. s. v. Också former med begynnande *b* förekomma: se Vendell Östsv. Ordb. s. 68: Åland etc. *borlo*, *bolo* f.

'det *porlar* i bröstet, magen' (Lindfors 1815); slutligen 'prata, sladdra', 'jollra'[1]. Substantivet *pollra* motsvaras af t. ex. Sdml. *porlä* 'luftblåsa i flytande ämnen'[2], Selaön *pola* 'id.', Helsingl. *pålor* l. *pårlor* 'bubblor på vatten'[3], Finland t. ex. Österbotten *polu* o. dyl. 'bubbla'[4], skriftspr. (lexika) *porla* f. 'wattublädra', 'bubbla' (Lind 1749, Lindfors 1815), vidare Gestr. (Årsunda) *pola* 'rundt flöte af näfver på nät', Helsingl. *pórla, pålor, pårlor* 'id.', äfven *póllra* f. 'något hoprulladt'[3] samt skriftspr. (lex.) *porla* på hår 'krus', 'Zopf, Krause', 'ther . är en *porla* them emellan' es ist ein Groll oder Hass unter ihnen (Lind 1749)[5]. Dessa ord med *-rl-* sammanhänga närmast med former, som ha *-rr-*: *porra* och *purra*: ex. Uppl. (Hållnäs) 'han *pura* ijinnom isen', Stockholmsmål '*det porra etter'n*', '*han porra från båten*' (= föll i så det porlade, äfven = drunknade), Helsingl. *purra* 1) 'porla' ex. '*hä purra ette sten*' = det porlade efter stenen, då han sjönk i vattnet, 2) 'hastigt sjunka', t. ex. '*sten purra te botten*'[3], Sdml. *porrä* 'mullra, dunka, skvalpa': *ja ska kastä ut dej i farstun, illakä unge, så de ska porrä i dej*; jmf. — *så de ska säjä skvapp i dej*[6], Blek. *pórra* 'sjunka, drunkna', ex. 'hade ingen varit å hulpit honom, så hade han pórrat ner' (Rietz 508 b)[7]. — Ordgruppen är, så vidt jag förstår, af tydligt

[1] Kyrkslätt i Nyland enl. Vendell, Östsv. monogr. s. 41, Dalmålet enl. Noreen.

[2] Bidrag etc. III, s. 84.

[3] Ordbok öfver allmogem. i Hels. och Rietz 508 b.

[4] Vendell, Ordb. Pedersöre-Purmo-målet s. 284 och not.

[5] Jfr da. 'en kurre paa traaden', sv. 'en fnurra på tråden'.

[6] Bidr. III s. 84.

[7] En mera afvikande betydelse har *purr* i *purra* 'göra yfvig' etc., *purra upp*, hvartill hör *purre* 'yfvig buske', *purrhårig*, *purrig* som har håret okammadt, hoptofvadt Götal. (se Rietz 5136, Linder, Allmogem. i S. Möre s. 127). Dessa ord erinra om en här ej vidrörd ordgrupp *burr*, *burrig* 1) 'surra', 2) 'vara ruggig, yfvig'. Beröringar dem emellan torde få antas. Observera, att *burr* också kan uttrycka fenomenet '*porla*'. Se föreg. sid. not 8.

"onomatopojetiskt" ursprung och erinrar i mycket om det ofvan behandlade *korr(l)*. Ljudföljden *porr(l)* l. *purr(l)* skulle då egentligast uttrycka såväl hörsel- som äfven syn-sidan af fenomenet "*porla*". Betydelserna ha sedermera kunnat specificeras i endera riktningen. *r*- och *l*-artikulationerna synas mig också här ha varit af betydelse. Man kan lägga märke till, att alldeles samma ljudelement som i *purl*, blott i olika ordningsföljd, ingå i ett annat ord med lika betydelser: Stockholms- och Uppsalamål *plurra* 'falla i vattnet' t. ex. 'han *plurrade* från bryggan', 'han sjönk djupt ned och *plurrade upp* långt borta' äfven 'komma i *plurret*' = i sjön; hit hör *plorr* 'pöl, vattenpuss' (Blekinge, enl. K. Nilsson, Ord och talesätt från s. ö. Bleking)[1]. Jämte vokalerna *u* och *o*, som äro vanligast, förekomma i tydligen närsläktade ord också *i* och *a*: Finnby *pirla* (om båt) 'skjuta stark fart så att vattnet höres skvalpa mot farkosten'[2], Nyland *parla* 'leka i vatten' = Österbotten *pal̠* 'röra i vatten el. mjölk, omblanda'[3]. — Den onomatopojetiska naturen af *porla* förmodas redan af Ihre Gloss. Sviog.: '*porla* scaturire. Angl. *purl*. Credo onomatopœos sonum aquæ scaturientis imitari voluisse.' Noreen i sin ofvan citerade uppsats jämför *porla* med de "tydligen besläktade" no. *paura* 'være i stadig smaabevægelse', *pura* 'pusle', sv. dial. *pyra* 'sippra

[1] Äfven i ordgruppen *korr* kan betydelsen 'pöl' uppvisas: i S. Sverige finnes ett *kórra, kurra* f. 'större dyig vattenpuss', 'pöl i närheten af en gödselhög', äfven *möddinga-kórra* (Skåne), *mökakurra* (Halland) 'gödselhåla', allt enligt Rietz 347 a. (Kanske också *kórra klär* 'koka kläder i lut', äfven *knórra*, i Skåne och Blek. enligt Rietz 347 b, hör till denna ordgrupp?)

[2] Vendell Östsv. Monogr. s. 23.

[3] Se Vendell Ordb. öfver Pedersöre-Purmo-målet och Freudenthal Vöråmålet s. 103 o. 172. Hit höra väl också de i Dalins ordbok såsom 'sjöt.' anförda *parl* 'årblad med kort skaft' och *parla* 'fortskaffa en båt medelst *parl*' (= Uppl. *pal̠ra*, rspr.? *pallra*, Gästrikl. *pa̠la* 'gå långsamt'?)

ut', *pora, pura* 'knåpa'. Sammanhanget är väl här mer tvifvelaktigt, i hvarje fall aflägsnare.

Uppl. (Hållnäs) *pylra* f. 'näfverflöte på nät': jfr Helsingl. *pylla* 'skrynkla', äfven *pillra* f. något hoprulladt (*i* < *y*). *y* i Hållnäsordet i jämförelse med *póllra* (se ofvan) kan bero på kontamination med det likbetydande *tylra*, som är antecknadt på Gräsön, och som väl bör jämföras med Nyland *tyrlo* eller *tyllo* 'nystan, ngt hoprulladt', *tyrla* l. *turla* vb., Helsingl. *tólla hop* 'hopveckla', 'inlinda'. Släkt med *tyril, tverel* etc. 'kärnstaf'.

Uppl. (Hållnäs) *strəmigsnəlra* en sorts slända[1], (Tvärnö i Harg) *snəlra* 'spiral'[2], (Ö. Löfsta) *snalra* 'snurra, gå rundt (i hufvudet)': jfr Gästr. *snəl-ɪhop* 'trassla ihop', *snəla* f. 'invecklad knut (på ett nät), fnurra'. Hör till *snəra* (så Uppl., Gästr.) 'snurra' i olika betydelser (om läten, t. ex. bromsens, och rörelser), riksspr. *snurra*, som i äldre tid också hetat *snårra*: se Hof Dial. Vestrog. s. 294, Lex. Linc. 1640 ('snorra som Bij'), Lind 1749 ('snorra' t. ex. 'som en katta'), Ihre 1769[3], Weste 1807 (obs. W.'s notiser!), Lindfors 1815 m. fl.[4]

N. Uppl., Vätö, Fasterna *selər* 'sorl', *selra* 'sorla', *selrug* 'bråkig, storpratig' (äfven med *a* l. *ə*)[5]. Mot-

---

[1] Jfr *trollsnorra* 'trollslända' i Medelpad enligt Säve (handskrift å Universitetsbiblioteket).

[2] I samma dialekt *snorrilar* 'hvirflar i säd, som ligger'.

[3] 1) om bromsar. Germ. *schnorren*. 'A sono vesparum factum est, credit Wachterus' 2) 'Notat cum strepitu in gyrum circumagi, ut solent throchi, quos scutica circumagunt pueri, Suethice *snorra* dicti. Motus sonum dat & sonus nomen'!

[4] Jfr äfven Bib. 1641 'snorrande bromsar' (Jer. 51) enligt Ihre. Ett hithörande fornsv. *snor* kunde också föreligga i ex. 'wädrit oc ellen tha strax wende rät fra the swenska lika som j snor' RK 2: 7881. Söderwall Ordb. tolkar j som 1 och för snor till N. *snor*, Mnt. *snór* 'snöre'.

[5] se t. ex. Schagerström Historier från Gräsö 'stort alarm och *soller* (Nordiska studier s. 397), dens. Vätöm. ordl., Tiselius Fasternamålet s. 73, 104, 105.

svarar skriftspr. *sorla*[1], andra dialekters *sǫla* (t. ex. i Sdml. (jämte *sǫḷa*?), Östergötl.), *sorrl*, *sorrla* (Nyland enl. Vendell), *sóll*, *sólla* (Helsingland enl. Ordb.), *søḷ* (Bohuslän enl. Nilén), no. *surla* och *sulla* etc. (Aasen och Ross), samtliga af *sur(r)la*. Det användes för att uttrycka olika slags ljudföreteelser. Betydelserna angifvas utförligast i Dalins ordbok, artikeln *sorla*: 1) "säges om det sakta ljudet af en rinnande källa, en bäck, en rännil o. s. v. *Bäcken s—r*. Syn. porla. 2) Säges äfven om flera till ett sammansmälta, sakta susande eller surrande ljud, äfven om mumlet af flera på en gång talande människor. *Insekterna s.*, *Folket s—r på gatorna*. 3) (fig.) Högljudt yttra sitt missnöje, knota. *Folket s—de vid dessa konungens ord*. 4) Rossla. *Det s—r i bröstet*. 5) Säges äfven om ljudet af stark susning i örat. *Det s—r i örat*." Utom dessa af Dalin angifna betydelser förekomma också: 6) 'småsjunga, gnola', 'nynne' så t. ex. i Östergötland i Väfversunda (*sǫla*) och i Norge i bl. a. Gudbrandsdalen[2], (Aasen, Ross: jfr *baansull* 'barnvisa') och 7) 'lege, holde sig lystig, tumle sig' i t. ex. no. '*sulla* o. drikka' (Ross), sv. *sul* n. 'stoj, supigt grälaktigt lefnadssätt' (Rietz 697 b, Vesterg.?)[3]. *Sorl*, *sorla* är i min tanke närmast släkt med substantivet *surr* n., enligt Rietz 701 a. "1) eg. surrande. Allm.; 2) sorl. Vesterb.", i ordböckerna liksom *sorl* öfversatt 'susurrus, strepitus' (t. ex. Lindfors 1815), med verbet *surra*[4] i t. ex. 'spinnrocken surrar' eller 'flugorna

[1] Allmänt i Lexika. Tidigast väl i Nya Test. 1526 s. 24 (Aks. Andersson's ed.): "såg piparena och folkit sorlandes".

[2] Förekommer t. ex. i E. Hougens Digte (i sellversk maalføre) s. 10: "Eilder jentun saa vakkert hulla, Bergljom, Bekkein aa Bjøillun sulla", i noterna öfversatt 'synge sagte, nynne'. *ll* här < *rl* som i samma dialekts *kʲaⁱḶl* < *karl*.

[3] Andra mer afvikande betydelser synas icke höra hit, såsom 'tilsøle' (se Ross *sulla*, Rietz *saula*). Likaså knappast Värml. *sórla* om en älf som "bildar issörja": se Rietz 653 a.

[4] Hette *sårra* i äldre uppsvenska enligt Hof Dial. s. 294; jfr Uppl. Gästr. *sǝṛa*.

surra', äfven 'surra rundt', samt med interjektionen *surr*: "uttryck, hvarmed härmas ljudet af något som surrar. *Surr urr urr!*" (Dalin). *Folket sorlar* o. dyl. kan jämföras med *surra* i t. ex. följande uttryck: 'lifvet på gatan hur det *surrar* och väsnas' (hördt i Uppsala). Betydelsen 'gnola', 'nynne' (6) sammanhänger närmast med *surra* 'bringe i Søvn. Af Vugge-nynnet Surr-r-r' (Ross). Betydelsen 'rumla' (7) ansluter sig till *surra å durra* 'rumla, lefva i sus och dus'[1], *surra* 'supa, schmausen' (Lind m. fl.): jfr t. ex. *supa å bullra, svirra* o. s. v. — Man behöfver ej precis fatta *sorla* såsom *l*-afledning till *surra* i vanlig mening. Fonemet *surl* l. *sorl* kan vara en fullt självständig och ursprunglig bildning, afseende att återge ett på visst sätt nyanseradt "*surr*". Ett liknande ord är *hurra* i t. ex. 'Rokken gjekk, so det hurrade i Veggjom' (Aasen), 'ho spann so de hurra' (Ross): "om en lignende svagere Lyd siges *hurla*"[2]. Besläktade med *surra, sorla*, men med annan färgning på grund af vokalens olikhet äro Estl. *sirr* 'sippra'[3], no. *sirra* ("dæ hæill paa aa sirre aa rinn"), *sirla, silla, sildra, sarra* (Aasen o. Ross). — Att nysv. *sorla* är "onomatopojetiskt", antas af Ihre i Gloss. Sviog. En annan, enligt min mening mindre sannolik förklaring är framställd af Noreen Sv. Etymol. s. 67[4].

[1] Allm. enl. Rietz 701 a.

[2] Søndmøre enligt Aasen. Härtill *hulla* 'nynne' i E. Hougens dikt (se ofvan) och *hurra* 'hvirvle, svinge rundt; især med en susende lyd' (Aasen); *hurla* äfven 'hvirvle, danne snoninger (kurrer) = snurla. Traa'n hurla seg' (Ross): se ofvan om *kurra, knurra, snurra* o. s. v.! Jfr äfven Rietz 267 b. f. *hurra* och Gästr. Årsunda *flugsn hsrar* = f. *ssrar* 'flugorna surra'.

[3] Vendell Östsv. monogr. s. 33.

[4] Som synes af exempelsamlingen växlar i många af de hithörande orden vokalerna *u* och öppet *å* (*ɵ*, *ɜ*, skriftspr. *o*), t. ex.: *snorra* och *snurra*, *sorra* (*ssra*) och *surra*. (De få fallen med *a* bero på särskilda lokala ljudregler). Det behöfver knappast sägas, att denna växling ej är att förklara genom "urgermanskt a-omljud". I vissa fall kan man

(Metates synes föreligga också i åtskilliga andra, här ej upptagna, exempel. Flera anföras af Noreen i hans uppsats: *dallra, dillra, kvillra, mellra, mallra, mullra* (om åskan), *myllra, pjollrig*. Också *jollra* (jfr nyl. *jorla*) och Gästr. *pe̮lra* 'slå eller slingra med stjärten' (om en orm) kunna höra hit. Emellertid känner jag ej dessa ords former i de olika dialekterna tillräckligt fullständigt, för att säkert kunna bedöma dem. En del kunna härstamma från andra trakter än de mellansvenska[1].)

Exempelsamlingen visar oss utbredningen af öfvergången *rl* > *lr*. Den är tydligen specifikt uppländsk, är utbredd från norra Uppl. ned till Mälaren och synes äfven förekomma i Södertörn, att döma af Rietz' *kóllra* 'nätflöte'. Häraf blir sannolikt, att den också är inhemsk i Stockholmsmålet — jfr. ex. från Bellman och Strindberg. I de öfriga mera centrala dialekterna synes den däremot saknas, åtminstone i de ofvan behandlade orden[2], att döma af de uppteckningar jag haft tillgäng-

nog anta ursprunglig dubbelhet: vokalerna *u* eller *o* kunna ha valts med hänsyn till ordens "onomatopojetiska" syfte. Men i regel är nog *u* det ursprungliga: jämförelsen med norskan gör det sannolikt. Det öppna *å*-ljudet är då yngre och beror på en ljudlag, som säkert gäller i Uppländskan och sannolikt också i åtskilliga andra svenska dialekter, att *ŭ* och *ŏ* framför *r*-förbindelser sammanfallit i öppet *å*-ljud (*θ*, *ȣ*, *o*). Denna ljudlag måste då vara äldre än metatesen. Yngre uppländska *u*-former, t. ex. *mullra* (om björnen), *kurrȧ* (om katten), *surra* (om flugor) eller Lexikas *kurla, knurla* (om dufvor: 'kuttra') bero på förnyad onomatopojetisk "Urschöpfung". I de exempel, som i sin betydelse mer eller mindre frångått sitt "ljudmålande" ursprung, är *θ* etc. det normala. (Till någon ringa del kan *u* bero på lån från främmande språk.)

[1] Exemplet *sullra* 'sorla', som af Rietz anföres från Västergötland, synes visa, att metatesen förekommer också i detta landskap.

[2] Exempel sådana som *pe̮lra* i Gästr. eller det af Noreen upptagna *kvillra* 'pipa smått' om fågelungar (som enligt Rietz s. 371 förekommer i Närke), antyda kanske, att metatesen enligt någon viss, mer inskränkande regel, har inträdt också utanför det uppländska området.

liga. I den egentliga sörmländskan är den ej heller hemmahörande, men några enstaka uppgifter (se s. 100 o. 103) antyda, att den finnes någonstädes i de sörmländska mälarmålen. Hur Västmanland förhåller sig, är okändt.

Den betydelse, uppländskan har för skriftspråket, har gjort, att denna troligen unga uppländska ljudlag i några exempel inkommit också i detta senare. I *ett* säkert fall (*knollra*) synes metatesformen för närvarande på god väg att uttränga konkurrerande biformer. I *dallra*, *mullra* (om åskan), *myllra*, om de höra hit, är *lr* såvidt jag vet enarådande. I andra fall (*sorla*, *porla*, *morla*) som sedan gammalt vunnit häfd i skriften och godkänts af lexika och grammatikor, har det troligen unga uppländska uttalet ej varit nog starkt att motstå skrifttraditionen och talbruket i öfriga svenska dialekter.

I uppländskan förekommer metatesen till *lr* — som ofvan nämnts — vid sidan af en utveckling till *l*[1]. Man kan observera, att *lr* i de fullt säkra exemplen föregås af endera *ŏ*, *ŭ* eller *y̆*. Exemplen på *l* < *rl* ha däremot *a* eller *ä* till stamvokal: t. ex. i Fasternamålet *ka̱ọl*, *ljia̱l*, *mẹ̱lig*, *mẹ̱la*, *pẹ̱la*[2]. Det kan vara osäkert, om denna omständighet bör tillmätas någon större betydelse. Men är den något att fästa sig vid, kunde man erinra om den af mig uppvisade tidigare förlängningen af *a* och *ä* i jämförelse med de trängre vokalerna (t. ex. i kortstafviga ord) och antaga, att metatesen endast inträdt efter föregående kort vokal. I *ka̱ọl*, *ljia̱l* etc. skulle vokallängd vara inkommen redan tidigt och efter lång vokal kunde tänkas, att *r* fått ett mera reduceradt uttal, som försvårat metatesen. Men också andra sätt att förstå dubbelheten i utvecklingen äro tänkbara.

Metatesen synes vara belagd från och med 1700-

[1] Efter *svagtryckig* vokal är *l* genomgående: jfr Tiselius Fasternam. § 152.

[2] Jfr Tiselius o. a.

talet: *pollrar* hos Bellman och det möjligen hithörande *dalra* hos Serenius 1741. Men ännu 1742 skrifves i en uppländsk dialektdikt *sårla* och i en annan från 1765 *knorl* och *porl*[1]. Ifall dessa skrifningar verkligen representera dåvarande uppländska — såsom väl är sannolikt — är det klart, att vi för dem måste anta ett uttal med *r* och *l* åtskilda.

På den tiden hade alltså någon assimilation af *r* och *l* icke inträdt i Uppland, åtminstone icke efter kort vokal. Det kan vara osäkert, om häraf något kan slutas angående öfriga supradentaler. Emellertid synas äfven andra förhållanden tyda på, att dessas uppkomst i uppsvenskan är jämförelsevis sen[2].

---

[1] Manerä på Bygda (bröllopsdikt vid Wilhelm Wallins och Anna Myllers bröllop pingsten 1742) och Twänne Uplandsdrängars samtal i Upsala Distingsmarknaden, Gefle 1765.

[2] Jfr N. Beckmans anmärkningar om denna fråga, Arkiv 11 s. 168 f. Af vikt äro också Aurivillii uppgifter i Cogitationes s. 33 f. Enligt A. förekommer en särskild sorts *e*-ljud i ändelser framför bl. a. *n* Som exempel anför han *fröken*, *öken*, *töken*, *teken*, *waten*, *baren* ("unde ista sæpe etiam sine *e* cum nudo *n* scribi solent ut *tekn*, *watn*, *barn*"). Man kan jämföra uttalet *ba̠rŋ* l. *ba̠rŋ̥*, som ännu förekommer i nordöstra Uppland.

Uppsala i Juli 1904.

Bengt Hesselman.

Små randanmärkningar

till Theodor Hjelmqvists Bibliska personers namn med sekundär användning i nysvenskan (1901) och **Förnamn och familjenamn med sekundär användning i nysvenskan** (1903).

Det är verkligen uppfriskande att få läsa sådana böcker som Hjelmqvists Bibliska personers namn och Förnamn och familjenamn — lika uppfriskande, som jag föreställer mig det måtte vara för en botanist att få göra närmare bekantskap med ett för honom förut så godt som obekant, intressant stycke flora. När man omsider lägger dem ifrån sig — tills vidare — äro de fulla af understrykningar och kråkor i kanten, och man själf har en angenäm känsla af att ha fått ett stort och intressant plus i sin, gud bättre, så magra och luckuppfyllda kännedom om det språk, man kallar sitt eget. Och man känner sig därför också lifligt tacksam mot författaren, som med sådan flit och lärdom samlat, ordnat och delvis diskuterat detta mycket omfattande och till största delen splitter nya material inom ett område, där man nog tänkt sig, att åtskilligt borde finnas, men där man dock näppeligen väntat sig en sådan rikedom. Men trots att denna redan bärgade skörd är så glädjande rik, förhåller det sig nog så, som förf. själf i båda sina företal antyder, att en säkerligen icke obetydlig efterskörd är att göra. Detta känner man på sig, äfven om man, kanske icke utan en viss förvåning, skulle finna, att man dock har synnerligen litet att lägga till

direkt ur egen språklåda. Men man har i alla fall en bestämd känsla af att i läst och hördt språk ha stött på åtskilligt hithörande, som kanske skulle kunnat komplettera de Hjelmqvistska samlingarna — om man blott varit nog förtänksam att gripa det i flykten och hålla det fast. Men det har man oftast ej varit, och man blir smått förargad på sig själf. För min del kände jag en dylik förargelse rätt lifligt ibland, och det var blott sällan och tillfälligtvis, som jag hade den lilla tillfredsställelsen att få sätta ett extra obs. i kanten för senare jämförelse med egna anteckningar. Det är nu hufvudsakligen några af dessa obs., som ligga till grund för efterföljande, för öfrigt mycket anspråkslösa, små randanmärkningar.

* * *

Jag börjar med Bibliska personers namn.

För uttrycket *När Adam bodde i Kälkestad* (p. 18) finns ett äldre belägg, för öfrigt i något utvidgad form, äfven i B. M. Morins Öländska Resebeskrifning (1712, tryckt 1780) p. 2:

'Ja, tro mig, om tu will, hon mins alt än i rad,
När Adam var en pilt och bodt i Kälkestad.'

Apropå formen *Noe, Noen* = Oden (p. 40 f.) har den gamle Johannes Bureus ett 'Noekvarn', som synes visa, att nämnda form förr haft större spridning än den af förf. påvisade. Bureus antecknar för 11 sept. 1603: 'hördes Noequarn i Himmelen' (Sv. Lm. Bih. I, p. 241).

Förf. anför p. 82, att Snoilsky i en af sina dikter jämför Magnus Stenbock med *Gideon.* Redan kort efter Stenbocks 'glorieuse action' i Skåne 1710 yttrade Abraham Brahe om honom på Riddarhuset: 'Man kan med Gudz nåd säija, att han varit vår Gideon' (Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll, XVII, p. 15).

I fråga om den bildliga användningen af *Simsons* och *Delilas* namn (p. 83 f.) kan efter samma källa (p. 275) erinras om följande något predikomässigt utförda liknelse i ett anförande af Jesper Svedberg det svåra året 1714: 'Mig kommer det så före som Simsons låckar; så länge han hadde de siu låckarne, så kunde ingen råda på honom. Svea och Göta rike är såsom en starck och modig Simson, som nu af fienderna efftersättes; ther äro 7 låckar: 1. låcken eller styrkian, som Gud gifvit, är Konungen, 2. Hennes Höghet, 3. Kongel. Råden, 4. 5. 6. 7. Riksens Ständer. Och när de hålla i hoop, så kan med Guds hielp ingen Delila oss öfvervinna; men skiljas de åt, så heter det så: Simson, de Philisteer äro öfver dig.'

Under Simson anför förf. ej *Simsons räfvar* (se Domareb. 15), hvilka emellertid åtminstone i äldre nysvenska synas ha användts bildligt. I Sv. Riksrådets Protokoll 1640 (p. 26) heter det: 'Archiepiscopus [L. Paulinus] befahrade, att dee [prästerna] skole här öffver så instemma och sig förena kunne som Samsons räffvar'; och ib. p. 53 yttrar samme Paulinus vid ett annat tillfälle: 'Om vij af Presterskapet skulle oss emelan talas vidh der om, skole vij komma så nähr öfver ens i de saker som Samsons räfvar'.

I annan användning uppträda samma räfvar hos O. Lemvig, Konst att känna Folck (1673) p. 64: [den skvalleraktiges] 'tunga förer brinnande faklor rätt som Simsons räfwars stiertar, nogsampt beqvemme den ganske Werldennes åker att sättia i brand'.

Uttrycket *plöja med andras kalfvar* refererar sig som bekant också till Simson (Domareb. 14), ehuru hans namn ej brukar förekomma i frasen. Ett citat med Simsons namn utsatt är dock följande ur Then Swenska Sanningen (1739) N:o 9:

'Stor sak, om han har plögt med Simsons kiäcka kalfwer
Ell af de lärda länt — — —'

Till *Saulsande* etc. (p 90 f.) kan läggas '*Saulsoro*' hos W. v. Braun, Herr Börje (1851) p. 135:

'Hur "Sauls-oron" griper nu min själ!'

En del rätt intressanta äldre belägg för uttrycket *i Jesu namn* (p. 148, jfr äfven p. 156) i mer eller mindre profan användning finnas i Riddersk. o. Adelns Riksdagsprot. XI (= 1672) t. ex. p. 23: 'Hr Lagerfelt [otåligt]: I Jesu nampn låtom oss blifva vedh dätt, som är vahnligitt, och intet begynna . . .'; p. 138: 'Hr Landtmarskalken [förargad]: Nå i Jesu nampn, jagh kan intet mehra giöra än frambära min Konungz begiäran'; se äfven p. 95, 235, 236, 269, 283.

Beträffande orden *jesiken jäsiken, jesingen jäsingen* (p. 152) undrar jag, om det, som förf. gör, kan anses fullt riktigt att upptaga dem såsom 'förändringar af Jesusnamnet'. Öfverhufvud är jag ej rätt på det klara med förf:s uppfattning af dessa ord: å ena sidan uppför han dem, som sagdt, under nämnda rubrik vid sidan af Jeses, Jesses o. s. v. och tycks sålunda mena, att de verkligen äro att anse för varianter af namnet Jesus; men å andra sidan framhåller han, att de, eller åtminstone (?) formerna med jä-, sannolikt ursprungligen äro eufemismer för 'djäfvulen', hvarvid han misstänker, att de fått sitt *-s-* från namnet Jesus. För min del tror jag, att dessa ord, som för öfrigt i alla af förf. anförda citat — med undantag af Melins 'Jessiken, hvad jag fick brådtom och gnodde' [1] — efter min uppfattning verkligen äro eufemismer för den onde (liksom också i följande äldre citat ur Le Festin de Pierre eller Det straffade Öfverdådet (1739) p. 29: 'Hva giäsingen, skiäms Ni inte tä håll tåf män Fästmö', och i andra yngre t. ex. 'ge sig jäsingen på' i K. E. Forsslunds Djur), också utan tvifvel ursprungligen äro varianter af ordet 'djäfvulen'

[1] Lektor M. har benäget meddelat mig, att han i självfva verket uppfattar sitt 'jessiken' såsom en Jesus-form.

och ingenting annat. Förf. tycks ej ha observerat, att äfven Rietz upptar dessa ord — 'jäsiken', 'djäsinge' 'jässinge' — i betydelsen 'hin onde' och dessutom har en form *'djäse'* (Vgl.) med samma betydelse. Detta 'djäse' kunde ju nu möjligen vara abstraheradt ur de längre formerna; men ett 'djäsen' kan också mycket väl ha framgått ur 'djäfve(le)n' eller 'djäke(le)n'[1] under inflytande af vissa synonymer med -s-, hvarvid jag speciellt tänker på 'fasen' och 'busen', hvilket senare ord åtminstone sedan 1600-talet användts i betydelsen 'den onde' t. ex. 'swart som sielfwa busen' i Spegels Gudz Werck och Hwila (1705) p. 198, och äfven förekommer i eder t. ex. 'ta mej busen' i Envallssons Förmyndaren (1799) p. 20; äfven Rietz har 'ta mej busen' (Nk. Sm.).

Om åter 'jäsiken' 'jäsingen' skulle vara ursprungligare än 'djäse', tar jag för gifvet, att de äro kontaminationer af 'djäfvulen' och synonyma former på -siken -singen, såsom helsiken-helsingen, tusiken-tusingen, fasingen o. a., och att det är från dessa och ingalunda från Jesus, som de fått sitt -s-.

En senare och på vissa håll uppträdande association med Jesusformer (hvilken då gifvit anledning till en sådan mer neutralt interjektionell användning som i det anförda citatet från Melin) synes man emellertid få antaga; men en sådan förefaller mig dock knappast berättiga till att uppföra dessa ord bland 'förändringar af Jesusnamnet'.

Däremot skulle man måhända ha något större skäl att i *'jestingen' 'jästingen'* (p. 155) — både med hänsyn till

---

[1] Denna senare form, som Hellqvist, Studier i 1600-talets svenska p. 43, säger sig ej ha funnit spår af i sina källor från 1600-t., förekommer dock redan i ett bref från Hemming Gad af 1508: 'Dænen, Juthen, Tysken och dyækelen rædes alla Dalasoken' (Styffe, Bidr. t. Skand. Hist. V, p. 273). Sammanhang med t. deiker deuker är nog mycket antagligt.

formen (*-st-*) och till citatet 'Herre Jestingen' från Jolin — se en variation af Jesusnamnet utgående från formen 'jesta' o. s. v. och måhända då kontaminerad just med det nyssnämnda 'jesingen' 'jäsingen'. Men jag är dock mera böjd att tro, att äfven 'jästingen' ursprungligen är en ren djäfvulsbeteckning sammanhängande med ty. deister deuster, hvarigenom formen -st- förklaras, och att anslutningen till Jesusformen 'jesta' o. s. v. är senare.

En liten grupp måhända också hithörande former, som ej vidröras af förf., är 'geta' 'jetta' 'jöta'. I Hofs Dialectus Vestrog. (1772) p. 64 anföres bland andra formulæ jurandi 'geta ko dö'[1]; i flera af Envallssons pjäser förekommer formen 'jetta' så i Hofslagaren (1782): 'Hvas jetta ko knös', i Soldaten (1782): 'Herra jetta ko knös', i Sophie (1788): 'Nå herra jetta tri', i De gamla Friarne (1795): 'Herra jetta dö'. Rietz har: 'jetta-dö' (Kl.), 'jetta-ko-tre' (Vl. Dls.), 'vasserräjättkodde' (Kl.). Sannolikt hör väl också hit formen 'jöta' som jag själf såsom skolpojke (i Jönköping) mycket ofta användt och hört i förbindelserna 'kors i jöta' och 'kors i jöta lif' (jämte kors i jösta, i jösta lif'), för öfrigt också ej sällan med omtydning: 'kors i Göta rike' och 'kors i Göta kanal'.

För det intressanta krypet *Coccinellas* svenska namn hade man gärna velat se några äldre belägg, men förf. anför sådana blott från senaste tid (p. 162 f.). I Linnés Fauna (1746) förekommer dock 'Nyckelpiga' och 'Jungfru Mariæ Höna' och i hans Öländska och Gothländska Resa (1745) p. 204 'Mariæ Nöckelpiga'. Apropå detta kryp anför förf. ej heller under 'Jesus' de af Rietz meddelade namnen 'Jes-vallpiga' (Dagö) och 'Jes-hena' (Wormsö).

Jungfru Marie ris och *Jungfru Marie särk*, som förf. (p. 172 o. 174) citerar efter Fries (c. 1870), anföras också af Linné, det förra i Wästgötha-Resan p. 249 un-

[1] Citatet benäget meddeladt mig af prof. Fredr. Tamm.

der formen 'Jungfru-Ris' och det senare i Skånska Resan p. 240 under formen 'Jungfrusärkar' (jfr förf. p. 177). Likaså har Linné i Flora (1745) p. 149 den kortare formen 'Jungfrubär' (förf. p. 166) och Bureus i Sumlen (Sv. Lm. Bih. I, p. 204) den ännu kortare 'frubär' = åkerbär.

Egendomligt nog har förf. ej något annat svenskt citat för frasen '*gå från Herodes till Pilatus*' (p. 218) än ur Ahnfelts Bevingade ord. Jag kan åtminstone anföra ett, som tillika synes ge vid handen, att frasen är ganska gammal äfven hos oss. I Sv. Riksrådets Protokoll 1636 p. 285 förekommer nämligen: 'Remittera vij honom till R. Cantzleren då befahra vij dee lära-säija, att vij remittera dem ifrån Pilato till Herodem'.

Förf. citerar (p. 225) från Wilh. v. Braun det skämtsamma uttrycket 'Barrabas-Bore blir släppt'. Samme författare har också en allvarligare lössläppt Barrabas (= människans onda natur) i Den Namnlöse (1849) p. 74:

'När hvart ädelt mål
Hejdas utaf stål,
Hvad att göra då?
Jo, helt simpelt så:
Släppen er natur
Lös, som Barrabas,
Redan hälften djur,
Blifver det fullt ut!'

I förbigående sagdt är det ganska förvånande, att detta 'Barrabas' icke upptagits i Sv. Akademiens Ordbok. Redan de af Hjelmqvist anförda svenska citaten äro dock, tycker man, tillräckligt talrika, för att ordet med allt fog skulle kunnat göra anspråk på en liten plats i den stora svenska ordboken. Icke kan det väl vara någon sorts missriktad finkänslighet hos redaktionen, som gjort, att den icke ens på detta objektiva och oskyldiga sätt ansett sig böra 'släppa Barrabam lös'?

* * *

I fråga om den större och nyare volymen, Förnamn och Familjenamn, synes mig den här genomförda lexikaliska anordningen af materialet med afgjord fördel kunnat ha användts äfven i Bibliska personers namn. Vidare har den nyare volymen fått ett värdefullt plus i det utförliga registret, hvars motsvarighet man lifligt saknar i den äldre. Äfven i vissa andra afseenden synes mig Förnamn och Familjenamn i någon mån öfverlägsen sin föregångare t. ex. ofta i fråga om citatens talrikhet och mångsidighet — förf:s i företalet till Bibl. personers namn uttalade farhåga, att han kanske alltför ofta citerat mindre betydande författare, torde, i fråga om ett ämne af denna art, vara tämligen ogrundad.

För 'lipsill', 'pipsill' (p. 17), eller rättare för deras på vissa håll uppträdande varianter '*lipsil*', '*pipsil*' samt det estl. '*lipe-sik*' vore kanske också att jämföra det i Vitulus förekommande 'dröpsik' (hvarom se också Hellquist, l. c., p. 34) samt 'dröpsyl' i Een Huus Spegel af P. B. (1697):

'Ådrar till Seela / Låter han feela
Tömmen til Mijlen / Den stackars Dröpsylen'.

Rietz har ett 'drypsyl' med betydelsen 'slarfver'.

Frasgruppen *gå (flyga bort, åka) med Davids höns* eller *gå (följa) med Davids höns under isen* (p. 27 f.) samt *gå till Pär Matts höns* och *gå med Pär Matssons höns under isen* (p. 260) är intressant. Författaren erinrar om Bellmans 'Svanesång om Konung Davids höns' och sluter däraf, att nämnda höns-fras funnits redan på Bellmans tid. Den synes emellertid, fast med annan ägare än David och Pär Matts, vara betydligt äldre. I Gustaf I:s Registratur 1544 förekommer nämligen i rådets svar (af $^{26}/_{8}$) på en skrifvelse från afvikne rådsherren Christopher Andersson: '... effter ij ingenn nämpne ij nampn heller wille giffwe tillkenne, Vttan saa förtecktlig ther om scriffue, att ij förhopes att samme eder misz-

gunnere skulle vpfluge mett rijder szancte Jörens höns'. Det lär väl ej vara tvifvel underkastadt, att detta gamla uttryck 'uppflyga med riddar Sankt Görans höns' hör samman med de båda af förf. anförda moderna fraserna innehållande 'Davids höns' och 'Pär Matts (resp. Pär Matssons) höns'.

Att 'Davids höns', såsom föreslagits af en af förf:s meddelare (noten p. 28), icke blott är en folketymologisk omtydning af eng. 'Davy Jones', torde framgå af tillvaron af anförda gamla uttryck; men någon senare inverkan af 'Davy Jones' vore kanske ej alldeles otänkbar.

I svenskt språk förekommer en annan grupp af fraser, som måhända skulle kunna äga något samband med de ifrågavarande. Jag har för närvarande blott tre något varierande exempel att anföra, men de förefalla mig peka hän mot en gammal bild, som anknyter sig till flyttfåglarnes bortdragande. I Carléns Rosen på Tistelön I förekommer: [Arve] 'såg sitt sköna hopp om ett fullkomligt fritt och oberoende lif . . . fara bort med flyttfoglarne' (anmärkas bör kanske att ifrågavarande kasus ej inföll vid flyttfågelstid, utan i juni); i samma förf:s Ett köpmanshus II säger en gammal sjöman: 'Hvar i häcklefjäll håller du hus? Ha grågässen flugit af med brorsgubben?'; och slutligen förekommer i Brascks Acta et Martyria Apostolorum (1648) följande påtagliga pangdang till det sista citatet:

'Intet finne vij nu honom här,
Medh Wallgässen han bortflugen är' (III, 6).

Hvad dessa 'vallgäss' för öfrigt kunna vara för sort, vet jag icke. Kanske helt enkelt tryckfel för 'willgässen'? Eller skulle första delen af ordet möjligen höra samman med vallfärda och valla (jfr t. ex. 'Månge måste wandra och walla i främmande Land', A. B. Hasselquist, Bättrings Basuun, 1680) och 'vallgäss' sålunda vara

= vandringsgäss, flyttgäss? I alla händelser torde väl Brasckens fras verkligen syfta på de flyttande vildgässens bortdragande, liksom den anförda Carlénska, och sannolikt också hänga samman med denna senare. Å andra sidan påminner den onekligen också starkt om den gamla frasen i Registraturet med 'S:t Görans höns' hvilka åter utan tvifvel få anses gå igen i 'Davids o. s. v. höns'. Höns äro nu visserligen i vanliga fall icke gäss, men ingenting hindrar att 'Riddar Sankt Görans höns' kunde vara en bild för vildgäss eller kanske något annat slags flyttfoglar (jfr t. ex. att svalan på många ställen i Frankrike kallas 'poule de Dieu' för att nu icke erinra om 'gullhönan').

Jag menar sålunda, att man kan ha anledning misstänka ett sammanhang mellan alla dessa fraser: 'uppflyga med Riddar S:t Görans höns', 'bortflyga med vallgässen', 'grågässen flyga af med någon', 'fara bort med flyttfåglarne' och slutligen 'flyga bort etc. med Davids (resp. Pär Matts eller Pär Matssons) höns'.

Några främmande paralleller till dessa former kan jag för närvarande ej anföra, men säkerligen finnas sådana.

Beträffande det stundom förekommande tillägget 'under isen' (gå med Davids höns under isen), torde väl detta vara en senare utvidgning, förmodligen hämtad från en helt annan men med hönsfrasen synonym fras. På svenska känner jag visserligen blott till 'vara under isen', men följande citat i Sanders Wb antyder tillvaron åtminstone af ett lågtyskt 'gå under isen': 'verdorben und "under ein Iss gangen" [untergegangen]'. —

De af förf. (p. 36 o. 164) ur nyare källor anförda fågelnamnen *Elof* och *svartlasse* förekomma i Linnés Wästgöta Resa p. 182—3, det senare för öfrigt äfven i Faunan p. 47.

En gammal *Jakob*, som ser sekundär ut, förekommer i Sv. Riksrådets Prot. 1635 p. 339, där en missnöjd

bergsman uppges ha fällt det såsom straffvärdt ansedda yttrandet: 'Dedh bliffver intet godt, för än bergzmennen draga Jacob Näffz Kjortell på sigh'. I utgifvarens register till detta band upptages visserligen 'Jacob Näf' såsom en verklig person med hänvisning till detta ställe, men jag antar dock, att namnet är sekundärt, hvad nu än ordet 'Näf' kan vara för något. Kanske kunde det vara = näfve och frasen 'draga på sig Jakob Näfs kjortel' sålunda betyda 'skaffa sig rätt med egen näfve (näfrätt)'?

Till det citat för frasen 'Jag med (också), sa Jon', som förf. anför p. 85, kan jag lägga följande två: 'Det står jag för. — Jag också, sa' Jon' (Carlén, Ett Köpmanshus III) och 'Du var den endaste bland alla, hvilka gett sig ut — och däribland jag med, sa' Jon — som inte ville vända hem igen' (Carlén, Paul Värning). — En rätt kuriös, af förf. — för öfrigt naturligt nog, då den ej innehåller något namn — ej omnämnd variant till denna fras är 'Jag med, sa hund': 'Hvar och en tycker sig vara husbond, och jag med, sa' hund' (v. Knorring, Torparen II); 'Mor gråt så fasligt, och jag med, sa' hund' (ib.); 'Han kom å ga sej i släjnaskap mä en hel hoppra däker der sto å "mej mä sae hunnen"' (K. Nilsson, Muntra folklifsbilder fr. östra Bleking). Jfr det af förf. p. 56 anförda variantparet 'Stort namn och liten by, hunden hette Håkan' — 'och bonden hette Håkan'.

Till det af förf. (p. 110) från Finland anförda *Hans Matsson* = Hans Majestät kan jag anmärka, att jag äfven i Norge hört 'Hans Madsen' användas i samma betydelse.

Beträffande förf:s förmodan, p. 372 not 3, att det hos Rothovius (1623) förekommande *Gestebodzhanar* möjligen kunde vara tryckfel för *-hansar*, göres detta mindre sannolikt genom befintligheten af ett (äldre) 'gästa-

budshöns' hos Lælius, Een sköön och härligh Jungfru-Speghel (1591): 'Thetta är ett wist tekn ibland andra, til een reen och kysk jungfru, at hon icke löper och ränner j alla gatwr, j alla marckner, och biudher sig sielff vth... Ja, sådana äre the rätte Gästebodz höns'.

Frasen *osa Karl-Petter* (p. 127) har jag berört i annat sammanhang (Språk och stil III: 149 f.).

Till *Stoffel* etc. (p. 150 f.) kan erinras om följande för mig annars obekanta gamla 'stöfvel'-form ur Colin Maillard eller Blindebåcken (1746) p. 14: 'Gifta sig med et gammalt sängwrak, en Stockfiol, en Hwarulf, en Slumpstöfvel'. Jfr ty. Schlumphaus = dissolutus (anfördt af J. Reinius, On Transferred Apellations p. 93).

Förf:s äldsta belägg för frasen *mat för Måns* (p. 171 f. och p. 360) är varianten 'een bisken för Måns' c. 1690. Äfven för hufvudformen kan jag anföra ett ungefär samtidigt citat: 'Mången som detta läser torde tänka detta warit Maat för Måns' (Om den förträffelige Kyske Josephs ... Lefwernes-Beskrifning etc. af S. von Hirschfeldt, öfvers. af J. H. Schönheit 1696).

Till *Måsse* (p. 180) kan erinras, att i komedien Den förlorade katten (1786) katten kallas 'Måsse'.

En *Maja*, som förf. ej har i sin annars mycket artrika samling (p. 184 f.), är 'apmaja', hvilket species förekommer i Fr. Hedbergs Arbetarlif II, p. 89; 'Det är ingen apmaja det'.

Ett gammalt intressant *Majsa* (till p. 190) förekommer i Laur. Paulinus Gothus, Pestilentz Speghel, 1623, f. 21^v: 'Löpa vthi Brennewijns Bodhar, vthi Wijnkällare och Ölkrogar, til Dantze- och Maysehws'. Jag föreställer mig, att det här är frågan om namnet Majsa i en sekundär betydelse af 'lösaktig kvinna' och att 'majsehus' sålunda är = 'skökohus'.

Beträffande *mashund* (p. 198, 203, 361) är väl sannolikt detta ord, som förf. menar, ursprungligen ett

'Mats hund' ('Mas' såsom biform till 'Mats' synes vara gammalt t. ex. 'Her Mas i bro' i Burei Sumlen, Sv. Lm. Bih. I p. 213). Till de af förf. anförda svenska citaten med 'Mats' kan jag lägga följande ur O. L. Fernanders Theatrum Tragicum Ebriosorum, 1695, p. 321: 'Älskar han Nyckterhet, så får han heta en Matshund' (i samma bok förekommer för öfrigt äfven formen 'Mashund' p. 306, 'Maashund' p. 48). Ett par andra citat från 1600-talet utan -t- äro: 'Han ingen Mashun är, meij giet mong tobakzbiit' (Bonde-rim vid And. Grubbs och Elisab. Gödings bröllop 1691) och i Törnevalls Dygdz och odygdz Spegel:

'. . . . men finnes ey foder till hästen,
ey öhl uthi tunnan och maat uppå borde
Mashund the tå honom väl kalla strax torde'.

Det sällsynta ordet *masgråt*, för hvilket förf. blott har ett enstaka citat (p. 362), förekommer äfven i det förf:s källa närstående Ett lustigt Nach-Speel etc. (1691), där Pälle säger (43):

'Då skull wij förste börja
Att giöra oss god Daar
Sen han den der Maas-gråtin
I Håle kumme nehr.'

Detta 'masgråt', som i motsats mot det tydligen flitigt och länge använda 'mashund' förefaller vara en mer tillfällig och kortlifvad bildning, innehåller väl ej namnet Mats på annat sätt, än att det är en, förmodligen jämförelsevis sen, kontamination af 'mashund' och 'smulgråt'. Emellertid faller det mig in, att man i fråga om 'masgråt' möjligen också kunde tänka på ett annat inflytande. Om nämligen 'smulgråt', som jag förmodar, egentligen betyder 'snål om smulor' och 'hästgråtare' (t. ex. Topelius, Fältskärn IV: 'Kung Fredrik var lika liten hästgråtare som någon af Carlarne' — väl för ett äldre 'hästgråter'?) betyder 'snål om hästar', så

kunde man tänka sig, att 'masgråt' egentligen betyder 'snål om mas', nämligen 'mas' = ty. Maas 'mått' och speciellt 'mått brännvin' e. d. — jfr hos Hjelmqvist p. 203 mas = sup och hos Reinius l. c. p. 94: 'Knapphans hiess ehemals in Preussen der Marketender'. Kanske vore alltså, menar jag, 'masgråt' ursprungligen ett skällsord på krögare eller marketentare?

Mickel i betydelsen 'räfaktig person' (p. 207) finns i Eric Ljung Päderssons Reinick Fuchs (1746) p. 85: 'Alla Michlar kunna wäl rida och kiöra then swarta Hästen, åka och wända, buga och ljuga'.

Till sammansättningarne med *-mickel* (p. 208 f.) kan läggas ett 'svartmickel', som i betydelsen 'gammalt dåligt kött 'e. d. förekommer i Törnevalls Dygdz och Odygdz Spegel (Hanselli p. 231):

'Svart-michlar hon [pigan] låter qvarhängia på vägger'.

Ett citat för *oxmickel* (p. 210 f.) från 1700-talet är följande ur Ljungs Reinick Fuchs p. 77: 'Unga Sprätthökar, som skämma ärliga hustrur, äro i sanning Oxmichlar'.

Nisse i hvar gata (p. 222), för hvilken fras förf. ej har äldre citat än från 1800-talet, förekommer i Dalins Argus II p. 412: 'Nisse i hwar Gatu'.

I fråga om de *skämtsamma personnamnen* (p. 314 f.) finnes också i Sv. Argus åtskilligt, som förf. lämpligen kunde ha erinrat om. Så t. ex. förekommer i I n:o 36 fingerade namn som Slösfeldt, Interessenhielm (jfr förf:s Procentenhjälm från senare 1700-talet p. 325); i II p. 421 förekommer 'Magister Bokmahl' (likaså i Posten 1768—9 p. 415 'Magister Bohmahl' samt i Förryckta Tidningar 1782 'Con-Rector Bokmal' — förf. har 'Magister Bokmal utan något belägg); vidare ib. p. 421 'Madem. Spelvink' (förf. har Knut spelevink, Spelevinkenhjälm och Spelevinkerfelt från nyare tid) och ib. n:o 50: 'Jag älskar dig som fru Biggas tunga älskar att bannas' m. m.

I. O. Gyllenborgs Skuggan af den döda Argus (1735) förekommer 'Elin Näbbgiädda' och i Argi Tidningar (1771) 'Fröken Näbbgädda', hvarmed är att jämföra 'Mamsell Näbbadyrta' (dyrta = Dörte, Dorothea?) i C. Bååth-Holmbergs När seklet var ungt I, p. 16, och äfven 'Jungfru Bjäbba' i Momi Löjen (1781)[1].

Till de fingerade namnen på *-bom* (p. 318) kan läggas 'Fäbom': 'En sådan rysansvärd människa och fäbom som jag' (Thure S., Vid aftonvardsdags p. 27).

Namnet *Bölmark* (p. 338), ehuru icke öronsmekande, förekommer dock faktiskt såsom verkligt namn, och detsamma är också fallet med namnet *Glosmeijer* p. 342 (se Stockholms Adresskalender: Böhlmark och Glosemeyer, i hvilket senare det första -e- är stumt).

Till belysning af *Drummeldarius* (p. 343 f.) kan jag erinra om följande äldre citat: 'Herr Drummedarius är en ärlig man; ty aldrig säjer han folk emot, han menar det vi mene, han säjer det vi säje' (Dalins Argus I, n:o 36); 'Lögn, din långa dromedarius!' (Bellman, Fredmans Test., Carlén p. 259); 'Uti et wäl formeradt Åsnehufvud äger han et dråpeligt Dromedarii wett' (Den Philosophiske Storprataren 1782, p. 305); 'Jag är intet den förste Dromeldarien, som hetat en så vacker flickas man' (Envallsson, Nybygget, 1783, p. 23); 'Den dromeldarjen? Ha ha ha! Dä ä då den rike köpmannen från Italien?' (Id., Kusinerna, 1807, p. 79). Ett par nyare citat med 'dromedarie' 'dromedar' som skällsord (jfr förf:s not p. 344) äro följande: 'Opp med dig, din dromedarie!' (Blanche, Hyrkuskens Ber., 6:te uppl., p. 174) och 'Bättre karl! Sådan där domedar! Puh!' (Ina Lange, Berättelser från Finland p. 14). För öfrigt upptager Rietz formerna 'drommedarius', dum människa, 'drummedari', senfärdig m., 'dumedari', id.

---

[1] Jfr härtill i Envallssons Högtiden (1797): 'Gjör hur du vil, lilla näbba' (p. 4) och 'Akta dej, du lilla bjebba' (p. 8).

Ett annat Sv. Argus I, n:o 36 förekommande namn på *-arius* är 'Herr N. Illparius' — förf. har p. 344 ett modernt 'Ingmarius'. Öfverhufvud tror jag, att rätt mycket är att tillägga till denna del af förf:s framställning.

* * *

Till slut må det tillåtas mig att uttrycka den förhoppningen, som säkerligen delas af alla språkligt intresserade, att förf. snart måtte få tillfälle att publicera sina återstående samlingar af personnamn, mytologiska o. a. — och kanske äfven ortnamn? — i sekundär användning i nysvenskan. Dessa omfattande och intressanta samlingar komma naturligtvis att inom sitt område bli ett grundläggande arbete af stort och bestående värde.

Stockholm i mars 1904.

Åke W:son Munthe.

Den prosodiska frågan.

Då jag senast hade ordet i den prosodiska frågan, uttalade jag en önskan, att mina motståndare ej af något skulle låta afhålla sig från att framställa de invändningar, som kunna bidraga till frågans fullständiga och slutgiltiga lösning. Denna min önskan har med hänsyn till den korta tid, som sedan dess förflutit, öfver förväntan gått i fullbordan. På samma gång som detta är en anledning till glädje, får jag uttrycka min tacksamhet till Redaktionen af Språk och stil, hvars energiska bemödanden krönts med sådan framgång.

Innan jag går att skärskåda mina motståndares inkast, vill jag på förekommen anledning upplysa, att jag verkligen hade fonografen med till Uppsala, beredd att låta hvem som helst med egna öron kontrollera experimenten, men jag tog icke apparaten upp på föreläsningssalen, dels emedan den icke var tillräckligt "högljudd" för att höras i en större lokal, dels emedan jag på grund af en viss gammalmodighet i känsla hyser en viss respekt för att i ett offentligt föredrag låta åskådligheten gå utöfver en viss gräns.

I.

Efter denna upplysning går jag att först bemöta Universitetslektorn d:r Ernst A. Meyers invändningar, dels emedan han uppenbarligen tagit sin sak på allvar såsom förste opponent, dels emedan hans opposition på läsaren torde hafva gjort det starkaste intrycket.

Det är i synnerhet sidorna 102—105 i min uppsats i Språk ock stil 1902, som uppkallat honom till en kraftig opposition. Och nekas kan ju icke, att dessa sidor äro i hög grad ägnade att inbjuda till motsägelse. De utgöra

egentligen ett ytterligt förkortadt sammandrag af en för föredraget afsedd resumé af en studie[1], som jag för åtskilliga år sedan nedskref öfver ljudförnimmelsernas användbarhet för rytm. Jag vill icke påstå, att den koncentrerade formen är så lycklig, men den är icke heller så oförsiktig, som den under vissa förutsättningar kan synas vara. Det var min afsikt, att formen skulle vara sådan, att den i ämnet mindre invigde åhöraren skulle få anledning att tänka och tänka i rätt riktning, äfven om han icke fattade allt så som det skulle fattas, men å andra sidan sådan, att den fullt sakkunnige skulle bakom hvarje rad, för att icke säga hvarje ord, kunna läsa, hvilka undersökningar, konstaterade fakta och formulerade lagar som åsyftades. D:r M:s opposition har icke öfvertygat mig om att jag förfelat min afsikt.

Först vänder han sig mot mina försök att uppvisa motsägelsen i den dynamiska accenten i följd af vårt öras ringa känslighet för intensitetsskillnader, och återgifver min framställning så, att 'om man antager 6 grader i den dynamiska accenten, så borde, för att de olika graderna skulle kunna hållas i sär, den högsta graden minst erfordra fyrfalden af den lägsta gradens ljudstyrka. Denna skillnad i ljudstyrka skulle emellertid vara så stor, att enligt min uppfattning "orimligheten genast springer i dagen"!' Jag medger, att mina ord kunna så uppfattas, och enligt hvad jag längre ned visat, ligger en orimlighet redan i den omständigheten, att den högsta accenten konstant skulle vara minst fyrfalden af den lägsta accentgradens styrka. Den som uppfattar mina ord såsom d:r M., har således i alla fall kommit att tänka i rätt riktning. Emellertid har jag på ifrågavarande ställe sagt, att om man fasthåller vid *gradernas märkbarhet*, hvilket d:r M. riktigt återgifver med, "att de olika graderna kunna hållas i sär", men hvilket är något helt annat än den *blotta märkbarheten*, så drifves man till orimliga konsekvenser. Ty blott 6 grader (hvilket är något helt annat än oändliga grader, som Beckman antager, eller många grader, såsom de flesta fonetici antaga) fordra för *blotta märkbarheten* (die Ebenmerklichkeit) vid en uppåtgående stegring med minsta märkbara skillnaden ($^1/_3$) åtminstone en fyrdubbling af begynnelsestyrkan.

[1] Nu utgifven under titel: *Ljudsensationerna med särskildt afsende på språkrytmen.*

Men om redan denna sex-gradiga stegring med blott märkbar skillnad leder till orimligheter, huru mycket orimligare måste icke saken te sig, om vi i st. f. sex använda sexton[1] grader och om vi i st. f. blott ensidig stegring med skillnadströskeln söka tilldela förnimmelserna irritamentsområden, inom hvilka örats osäkerhet kan låta omdömet oskillera, eller om vi vilja tydligt hålla dessa förnimmelser i sär genom att låta deras irritamentsområden skiljas af en skillnadströskel! Högsta graden skulle i dessa fall stiga till hundrafalden resp. tiotusenfalden och millionfalden af lägsta gradens styrka[2]. Men nu har Julius Merkel[3] visat, att området för Weberska lagens giltighet i fråga om ljudförnimmelser, hvilka i detta afseende erbjuda det största omfång, omfattar en fysikalisk intensitet af 20—5000. Inom detta område äro således 19 blott märkbara stegringar möjliga, 9 irritamentsområden för blott märkbart skilda förnimmelser och 6 områden tydligt skilda genom en skillnadströskel. Merkels undersökningar gälla visserligen ljudknallar af enkel beskaffenhet, men svårigheten att urskilja styrka ökas vid toner och klangar på grund af invecklade komplikationer.

Därefter tyckes d:r M. vilja anmärka, att jag satt skillnadströskeln till $^1/_3$ d. v. s. påstått att ljudförnimmelser ej kunna skiljas i afseende på styrka, om de ej i detta afseende förhålla sig som 4 : 3. Enligt Vierordt skulle man i st. f. det senare förhållandet hafva att sätta förhållandet $\sqrt{4}:\sqrt{3}$. Den som läser detta, får lätt den föreställningen, att jag låtit mig bestämmas af något äldre forskningsresultat af Volkmann, men att nyare forskningar af Vierordt visat väsentligt andra resultat i afseende på skillnadströskeln. Den som icke känner till dessa forskningar, skulle också häraf kunna draga den slutsatsen, att man icke kunde lita

[1] Lyttkens och Wulff, Aksentlära sidd. 18 och 31, beteckna så många grader nämligen: 0, 1 —, 1, 1 +, 2 —, 2, 2 +, 2 + x, 3 —, 3, 3 +, 3 + x, 4 —, 4, 4 +, 4 + x. Om accentgraden 2 säger R. v. Kræmer, Trestafviga ord sid. 17, att trestafviga starkt början de ord, som äro bistarka på andra stafvelsen, summariskt taget, dela sig i två grupper, ehuru smånyanserna i bistyrkans kraft äro *långt flera, snart sagdt otaliga.* Hvem vill betvifla, att dessa författare märkt sådana nyanser i skillnad mellan stafvelserna? Att skillnaden legat i styrkan, är däremot tillåtet att betvifla.

[2] Jfr Ljudsensationerna sid. 18—20.

[3] Phil. Stud. Bd. V.

så mycket på resultaten af undersökningar, som ännu lämna så skilda resultat, att den ena anser sig kunna urskilja olika styrka hos ljuden, medan de ännu skilja sig blott ungefär som 7 : 6, den andre åter icke förrän förhållandet växer till 8 : 6. Den som kommit på den tanken, vill jag lugna med att så icke är fallet. Både Vierordt och Volkmann och ett stort antal andra forskare (ty de äro många som gjort undersökningar i fråga om denna sak) hafva kommit till väsentligen samma resultat. Flera iakttagare hafva stundom samtidigt oberoende af hvarandra kommit till samma uppfattning af ljudstyrkan och förnimmelseintensiteten i samma experiment, och det är sannolikt att alla forskare, som yttrat sig i denna fråga, skulle om de varit närvarande vid samma experiment, hafva afgifvit ungefär samma omdöme om faktiskt föreliggande ljudstyrke-kvantiteter och deras skillnad eller likhet. Skillnaden består således icke däri, att den ene säger, att tvenne faktiskt förekommande ljud *a* och *b* äro till styrka tydligt skilda, den andre att de icke kunna skiljas. Utan skillnaden består i olika uppfattning af hvad som bör förstås med fysikalisk intensitet eller ljudstyrka. Den ena parten, Fechner[1] och med honom Volkmann samt alla äldre och som jag förmodar alla nutida fysici, säger att den fysikaliska intensiteten är lika med energien eller den lefvande kraften. Schafheutl på grund af teoretiska spekulationer och Vierordt[2] på grund af experiment och efter honom hans lärjungar mena, att ljudets fysikaliska intensitet är proportionell mot kvadratroten ur energien. Däraf följer då, att om skillnadströskeln, uttryckt i skillnaden mellan den lefvande kraften i två ljudrörelser, är $^1/_3$ eller om två ljud kunna nätt och jämt skiljas, när deras lefvande kraft förhåller sig som 4 : 3, så skulle enligt Vierordt den fysiska ljudstyrkan förhålla sig som $\sqrt{4} : \sqrt{3}$. Äfven om Vierordt skulle ha rätt, så kan ingen anmärkning mot mina uttryck göras, då jag öfverallt förklarat att jag med ljudstyrka menar den lefvande kraften. På sid. 102 talar jag om "verkan" af de fysiologiska kraftyttringarna och kallar den för "den lefvande kraften i ljudrörelsen", och sedan använder jag samma uttryck om den energi, som förbrukas utan att frambringa en märkbar förnimmelse, och

---

[1] Elemente der Psychophysik p. 179—180.
[2] Zeitschrift f. Biologie, Bd. 14, p. 300—304.

talar om att den lefvande kraften i ljudet kan ökas, utan att därför ljudet höres starkare, och när det höres starkare, så är det ingen garanti för att det höres starkare i samma progression som den lefvande kraften eller energien, och slutligen talar jag om en tiodubbling af energien i irritamentet. På sid. 103 talar jag om grader af ljudenergi och skillnaden i ljudenergien. Kan jag gärna tydligare framhålla, att jag med ljudstyrka menar energi eller lefvande kraft? Det är alldeles som jag skulle haft en förkänsla af att någon anmärkning af denna beskaffenhet skulle riktas mot min framställning. Men hvad själfva striden härom angår, så kan den som vill läsa den i Wiedemanns Annalen[1], Zeitschrift für Biologie[2] och Philosophische Studien[3]. Så vidt jag kan finna, tyckes stridens uppkomst bero på förbiseende af den lefvande kraft, som i vissa fall förbrukades utan att gifva upphof till ljudrörelse. I hvad fall som helst må det erkännas, att huru enstämmiga resultat forskningen uppnått i fråga om den relativa skillnadströskelns konstans för ljudförnimmelser, så föreligger alltid en svårighet att bestämma den fysikaliska ljudstyrkan, då man ännu icke funnit fullt tillförlitliga fysikaliska metoder att mäta ljudstyrkan och således kommer in i en viss cirkel, enär mätande af förnimmelseintensiteten förutsätter, att den fysikaliska styrkan är fastställd, men denna åter måste fastställas på subjektiv väg. Följden häraf är, att man på subjektivt empirisk väg efter retningströskeln får bestämma den fysikaliska intensitet, i förhållande till hvilken man sedan bestämmer skillnadströskeln.

Vidare gör d:r M. ett kraftigt utfall mot min formulering af den Fechnerska lagen, att för en fördubbling af förnimmelsestyrkan fordras en tiodubbling af energien i irritamentet. Om jag förstår invändningen rätt, så skall i min formulering ligga ett dubbelt fel. Dels är det oberättigadt

---

[1] Bd. 13, sid. 222—254, Untersuchungen über die Schallstärke von A. Oberbeck. Bd. 18, sid. 471—488, Ueber Schallstärkemessung von Karl Vierordt. Sid. 695—703, Ueber Schallstärkemessung von W. Wundt.

[2] Bd. 14, sid. 300—304.

[3] Bd. 1, sid. 543—55, Ueber die Messung von Schallstärken von Ernst Tischer. Bd. 3, sid. 264—304, Die Messung von Schallstärken von Paul Starke. Bd. 4, sid. 117—260, 251—291, Das psychophysische Grundgesetz in Bezug auf Schallstärken von Julius Merkel. Bd. 5, sid. 157—169, Zum Maass der Schallstärken von Paul Starke.

att tala om förnimmelseintensitetens fördubbling. Ty "vi äro nu en gång för alla icke i stånd att numeriskt med hvarandra jämföra förnimmelseintensiteter". Dels är det orätt af mig att låta hvarje fördubbling af förnimmelseintensiteten motsvaras af en tiodubbling af irritamentet. Ty om ock den förnimmelse-styrka, som motsvaras af irritamentet 100 normalenheter, med rätta kunde kallas en fördubbling af den intensitet, som motsvarar irritamentet 10, så skulle en fördubbling af förstnämnda styrka förutsätta irritamentet 10,000 d. v. s. en hundrafald, icke en tiofald eller 1,000, såsom man enligt min "besynnerliga och grundfalska formulering" måste antaga.

Innan jag går att bemöta d:r M:s anmärkningar, vill jag blott göra uppmärksam därpå, att om den första är riktig, så följer därmed omöjligheten att särskilja flera grader af förnimmelsestyrka och orimligheten af all dynamisk accent. Men därmed faller äfven hans egen accentteori, som väl måste anses innebära grader af styrka i rörelseförnimmelser (= kraft- och läge-förnimmelser). Om blott den andra invändningen är riktig, så följer däraf, med antagande af parallellism mellan ljudstyrka och kvantitet, att den fyrdubbelt långa stafvelsen förutsätter 1,000 ggr så starkt irritament som den fjärdedelen så långa stafvelsen, hvars styrka blott sättes till 10 normalenheter, men om dess styrka sättes till 2,243 enheter, så skulle den fyra ggr så långa stafvelsen förutsätta ett irritament af tusenmillionfalden eller 2 billioner 243 tusen millioner normalenheter. D:r M. har således på intet vis försvagat den deductio in absurdum, som jag sökt frammana.

Hvad angår de båda fel d:r M. förebrår mig, så delar jag det första med Fechner, som både användt uttrycket fördubbling och ansett att förnimmelseintensiteter kunna numeriskt jämföras. Det måste då förefalla besynnerligt, att Fechners egen uppfattning skall gälla som en "grof missuppfattning af Fechners lag". Hvad det andra felet angår, så är det en formulering som jag tillåtit mig på grund af nyare tolkningar af den Fechnerska lagen. "D:r M. skulle också, om han studerat den mer moderna psykofysiska litteraturen, hafva funnit", icke blott "att vetenskapen i denna punkt tämligen enhälligt tagit afstånd från Fechner", utan äfven att man sökt gifva hans formel en tolkning, som vore mindre utsatt för missförstånd och invändningar.

Hvad angår den satsen, att förnimmelseintensiteter icke skulle kunna numeriskt jämföras, så är den icke blott ödesdiger för d:r M:s egen accentteori, för så vidt denna omfattar flera grader, utan strider äfven emot en annan sats af d:r M., nämligen att starkare retning motsvaras af starkare förnimmelse. Jag tror för öfrigt, att ingendera satsen låter sig i all sin stränghet försvaras. Om starkare retning (reiz, irritament) motsvaras af starkare förnimmelse, så motsvaras den minsta ökning i retning af en förstärkning af förnimmelsen. Denna förstärkning är först och främst icke märkbar. Men äfven dess tillvaro är högst problematisk. Det är mycket sannolikt, att den fysiologiska retningen kan äga en viss latitud, som icke motsvaras af mer än en förnimmelse, och det är icke mindre sannolikt, att samma grad af fysiologisk retning kan motsvaras af en viss latitud hos retmedlets fysikaliska intensitet. Under sådana förhållanden hade det varit långt försiktigare att uttrycka den fysiologiska "lagen" så, att en starkare förnimmelse motsvaras af ett starkare irritament.

Hvilkendera formuleringen af den fysiologiska lagen man utgår ifrån, så förutsätter den att intensitetsstegring hos irritament och förnimmelse stå i positivt eller direkt (icke negativt eller omvändt) förhållande. Beskaffenheten af detta förhållande har icke kunnat konstateras vara proportionalitet, som väl närmast skulle framgå ur d:r M:s "lag", utan hvad man kallar logaritmiskt förhållande, d. v. s. att hvarje gradförhöjning af viss storlek hos en förnimmelses intensitet motsvaras icke af en summa af förnimmelsens irritament och en viss kvantitet, utan af en produkt af förnimmelsens irritament och en viss faktor. Men under sådana förhållanden kunna förnimmelseintensiteter i alla fall numeriskt jämföras.

Det är särskildt två relativa mått, som kunna numeriskt bestämmas: graden af märkbarhet och graden af märkbar skillnad. Den förra räknas från retningströskeln, den senare från skillnadströskeln. Båda dessa grader kunna mätas med logaritmer. Vid den förra utgår man lämpligen från 0 som log. för 1 eller det irritament, som nätt och jämt föranleder en förnimmelse. Noll betyder, att förnimmelsen ligger midt emellan märkbarhet och omärklighet, hvilket just är betydelsen af retningströskeln. När denna öfverskrides, är förnimmelsen märkbar och dess grad af märkbarhet kan utmärkas med positiva logaritmer.

Vill man låta logaritmen uttrycka graden af märkbar skillnad, så kan man lämpligen utgå från förnimmelsen af irritamentet 10, hvars log. vulg. är 1, såsom normalförnimmelse. Minsta graden af märkbar skillnad är skillnadströskeln, som för ljud är $^1/_3$ och således för 10 är $3,_{33}$... Det irritament, som framkallar en från normalförnimmelsen blott märkbart skild förnimmelse, är således $13,_{33}$..., hvars log. är $1,_{1249}$ eller i rundt tal $1,_{125}$. En sådan blott märkbart skild förnimmelse erhålles, så ofta irritamentet multipliceras med faktorn $^4/_3$ eller $1,_{33}$... eller så ofta irritamentets log. ökas med $0,_{125}$. Detta ligger i den relativa skillnadströskelns konstans. Men är den nätt och jämt märkbara skillnaden betingad af lika relativ ökning hos irritamentet, så är det äfven antagligt, att en lika märkbar skillnad i allmänhet är betingad af lika relativ ökning eller att en relative lika stor tillväxt hos irritamentet är lika märkbar. En lika märkbart skild förnimmelse erhålles således, så ofta irritamentet multipliceras med samma faktor. Om förnimmelsen på ett visst märkbart sätt, som kan kallas fördubbling, ökar när irritamentet 10 multipliceras med 10, så ökar hvarje förnimmelse i styrka på samma sätt, när dess irritament multipliceras med 10 eller när log. ökar med en enhet, icke när logaritmen fördubblas. Just detta är den verkliga innebörden af Fechners formel. Det måste anses som en subreption, när han förnekar det riktiga förhållandet, som han verkligen haft i tankarne, men afvisat på grund af det försåtliga i logaritmens betraktelse som en ny kardinaltalsserie för förnimmelsen.

Men nu kan dock anmärkas, att jag användt fördubbling för att beteckna samma förhållande som mellan kardinaltalen 1 och 2 eller mellan 1 och 2 tider (morer), då jag låter förnimmelseintensiteten ha samma förhållande som stafvelsernas kvantitet. Ja, visst. Men det är icke jag som uppställt detta förhållande, utan den som lärt, att accent och kvantitet *i denna mening* äro absolut identiska. Om jag nu ville komma åt detta påstående, så måste jag låta uttrycket fördubbling få samma betydelse som det hade hos Fechner. Jag har i alla fall genom min tolkning af detta uttryck fått det att hålla sig inom någorlunda rimliga proportioner.

Men jag har ju i alla fall ansett, att en tio-dubbling, ja fyr-dubbling af intensiteten vore en orimlighet. Nej, icke i

den betydelse, att icke människorösten och därmed språket skulle kunna röra sig med så stora och än större skillnader. Jag har icke förnekat, att styrkan i rösten växlar *så mycket,* utan att den växlar *på det sättet,* att den högsta accentgraden är konstant minst 10 eller 4 ggr så stark som den lägsta graden och att följaktligen de öfriga graderna oafsedt sin plats eller ordning i ordet äga den styrka, som dem tillkommer i öfverensstämmelse med deras accents ordningsnummer. Så t. ex. förnekar jag, att det tyska ordet *Untergebener* skulle hafva accenterna i sina fem stafvelser ordnade så, att deras styrka innehade följande ordning 42513.

Vidare förebrår mig d:r M., att jag icke gjort mig den ringa mödan att i hithörande litteratur efterse, med hvilka ljud-intensitets-skillnader det mänskliga språket rör sig. Enligt Pipping förhöll sig ju genomsnittsintensiteten hos vokalerna i de båda stafvelserna af det finska *saadaan* som 15649 : 2243, således ungefär så som 7 : 1. Jag kan lugna d:r M. med att jag läst åsyftade afhandling af Pipping, innan jag såg hans citat. Jag undrar ock, huru Pipping själf skall känna det, när han ser d:r M. citera den af honom själf desavuerade genomsnittsintensiteten. Emellertid är det icke för mig nog, att man uppvisar förekomsten af sådan växling i styrkan, utan det måste visas, att styrkan växlar på sådant sätt konstant. Och icke ens detta är nog, utan det måste visas, att just denna konstanta växling är det, som vi uppfatta och kalla dynamisk accent. Två ord *saadaan* och *satama* äro för mig för litet för att däraf draga någon slutsats beträffande konstansen i en ljudstyrkeväxling. Vill jag gå till öfriga ord, som Pipping undersökt, så varnar han själf för att tillmäta hans intensitetsmätningar afgörande betydelse. Om jag det oaktadt undersöker höjdpunkterna i intensitetskurvorna, så finner jag att i *siteet, myllyyn, keino, kiuru* intensitetskurvan visar högre toppar i den obetonade än i den betonade stafvelsen, att likaså i *keihäitä* den obetonade andra stafvelsen visar högre intensitetskurva än de båda andra stafvelserna. Går jag till de grafiska framställningarna på Tab. IV, så visar äfven där intensitetskurvans höjd i många ord både absolut högre punkter och högre medelhöjd i oaccentuerade stafvelser. Antingen innebära nu dessa kurvor i öfverensstämmelse med Pippings varning en missvisning och då kunna de icke utgöra bevisning för någon styrkeväxling, eller ock äro de

tillförlitligare, än Pipping i sin försiktighet törs medgifva, och då bevisa de just hvad jag sagt, att styrkan icke växlar i öfverenstämmelse med accentgraderna.

Härefter vänder sig d:r M. till mina experiment. Han kan ej rätt förstå, huru en sphygmograf kan tjäna studiet af exspirationens styrka. Nå, detta säger jag ingenting om. Men förstår han det ej, så bör han försiktigtvis spara på sina slutsatser. Om jag icke förstår det, så tviflar jag icke på att en framstående experimentator i brist på andra apparater kan af de mest olikartade och för helt andra ändamål ursprungligen afsedda instrument anordna apparater som tjäna ett visst ändamål. Och det var ingen mindre än den världsberömde spektralanalytikern och erkändt store experimentatorn professor Robert Thalén som 1884 anordnade apparaten för detta experiment. I sin helhet var apparaten för resten ytterst lik den registrerande luftkapseln på Mareys polygraf eller den som d:r M. använde för sina arsisundersökningar. Skillnaden var blott den, att jag icke lät tratten sluta till ansiktet. Det var således styrkan i andedräkten eller utandningen som kom till synes, icke så mycket luftens kvantum. Denna styrka visade sig också på grund af läppförträngningen starkast i p. I Mareys luftkapsel däremot med tillslutande tratt är det just luftens kvantum som bestämmer strömmens storlek eller styrka, och där betyder röstkanalens vidd ingenting, ty strömmen i trattens rör blir ändå densamma.

Sedan angriper han mina experiment med fonografen. Här utgår jag enligt d:r M:s påstående åter från en falsk förutsättning, den att ljudstyrkan på grund af den större vibrationsamplituden borde visa djupare spår i vaxcylindern, så vidt jag jämförde med hvarandra vokaler af samma klangfärg och tonhöjd. Denna sats skulle enligt d:r M. gifvetvis ha sin giltighet, endast om det vore frågan om enkla sinussvängningar. Här kan jag icke annat än mot påstående sätta påstående: detta är en falsk förutsättning af d:r M. Det är lätt för hvem som helst att pröfva saken på en fonograf. Om man på den tonhöjd, som medgifver större växling i röststyrka, först talar ett *a* sakta, sedan starkare och starkare i märkbara grader, så visa sig större och större intryck på vaxcylindern. Kurvorna äro icke enkla sinussvängningar, men nog visa sig större och mindre intryck i stort sedt proportionellt mot röststyrkan. Betraktar man däremot en enda

kurva eller en del af en kurva, då kan det nog hända att man kan finna partier af en svagare vokal som visa större intryck än partier af en starkare vokal.

Men hur har jag undersökt fonografkurvorna? D:r M. tyckes häpna vid tanken, att jag betraktat dem med blotta ögat. Ja, det har jag visst och det är inte alls farligt. Inga märkvärdigheter! Där man kan göra en okularinspektion, skall man göra den, och där den är tillräcklig, bör man inte krångla med mikroskop. Ju flera omvägar, dess flera felkällor. Är det fråga om att mäta kurvorna och precis beräkna tonhöjden och intensiteten, då kan man icke vara för mycket noggrann. Men är det blott fråga om likhet eller olikhet, så är det öfverflödigt att göra alltför noggrannare undersökningar. Graden af noggrannhet bestämmes af ändamålet. Men om jag nu för visst ändamål kunnat nöja mig med okularinspektion, så följer ej däraf hvad d:r M. påstått, att en sådan varit för mig i alla afseenden tillräcklig. Detta hör till d:r M:s många förhastade slutsatser. De som möjligen tagit någon notis om hvad jag förut skrifvit, veta att jag vid fonografiska experiments undersökande begagnat mig af lup, således alldeles samma beväpning som d:r M. vid sina undersökningar af kurvor, där det dock gällde att märka 1000-dels sekunder eller finare skillnader. Jag behöfver blott tilllägga, att lupen var af det slag som stundom kallas "mikroskop". Nu begär jag icke, att d:r M. skall läsa hvad jag skrifvit, ehuru jag för egen del vid kritik af en motståndare känner mig tryggare för misstag, om jag studerat hvad han skrifvit. Men hvad jag i logikens namn begär, det är att d:r M. icke under sådana omständigheter låter fantasien förleda sig till allehanda grundlösa slutsatser.

Beträffande mitt sätt att undersöka kurvornas djup kan jag tillägga, att jag begagnat mig af samma hjälp som astronomerna vid mätning af månkratrarnas djup. På grund af skuggan och ljusets infallsvinkel kan man lätt beräkna kurvans djup.

Kommer så d:r M. till mina omvändningsexperiment med fonografen, hvilka han anser för det egentliga och i någon mån positiva beviset, som jag framlägger för min teori om den dynamiska accentens identitet med kvantiteten. De uppfylla visserligen icke sitt ändamål som bevis, men, tillägger han med nedlåtande ädelmod, de framvisa trots allt en rad af fakta, som för hvarje fonetiker måste

vara af stort intresse och som enligt hans mening äro ägnade att bringa oss ett godt steg framåt i insikten om accentproblemet. Emellertid vill jag ta fasta på hans erkännande, att jag med rätta ur experimenten sluter, att den dynamiska accenten icke kan vara identisk med ljudstyrka, i betydelse af fysikalisk intensitet. Om jag ej misstar mig, så skulle d:r M. vara beredvillig att medgifva detsamma angående ljudstyrkan såsom psykologisk förnimmelseintensitet. Vi äro således eniga i att bestrida riktigheten af rådande åsikt. Men längre räcker icke heller enigheten.

D:r M. har gjort om de fonografiska experiment jag refererat och har därvid kommit till delvis andra resultat. Det torde förefalla åtskilliga läsare öfverraskande, att experimenten gifvit så olika resultat. Jag kan också icke neka, att det vid första anblicken frapperade mig, att en experimentalfonetiker ex professo kunde få fram detta resultat. Men man får icke anse någonting fysiskt omöjligt. Då Aristoxenus visar upp lagarna för röstens melodiska gång, säger han vid vissa tillfällen, att det i ett visst sammanhang är fysiskt omöjligt att öfvergå till annan än en viss ton. Detta förvånade mig till en början. Jag tyckte det borde icke vara någon omöjlighet att sjunga falskt. Uppenbarligen fattade dock Aristoxenus det musikaliska örats kraf så kategoriskt, att det var honom lika omöjligt att sjunga falskt som att öfverträda naturlagarne. Så hade jag i min naivitet fattat det som en fysisk omöjlighet att öfverträda de bud, som jag vid experimentering uppställde för mig själf.

För att göra saken tydligare vill jag framställa förloppet i sitt sammanhang. Då jag i den föreställningskomplex, som man på den tiden med anspråk på modernitet kallade accentform, ville urskilja och analysera de särskilda sidorna, så visade det sig lätt att iakttaga kvantiteten. Om jag uttalade fonemet *a-s-a-s-a-s*, så var det lätt att genom variation af uttalstiden finna, huru kvantiteten växlade: A) a. *assasas*, b. *asassas*, c. *asasassa*. Likaså var det lätt att genom förändrad tonglidning finna, huru den melodiska accenten växlade: B) a 1. *ássàsàs*, 2. *àssásàs*, 3. *àssàsás*; b 1. *ásàssàs*, 2. *àsássàs*, 3. *àsàssás*; c 1. *ásàsàssà*, 2. *àsásàssà*, 3. *àsàsássà*, 4. *àsàsàssá*. Accenterna symbolisera tonglidningens riktning. Den uppåtgående riktningen *áss* uppfattades i B) a 1, b 2, c 3 såsom vanlig svensk akut, den nedåtgående riktningen *àss* i B) a 2, b 3, c 4 såsom vanlig svensk

gravis, den uppåtgående glidningen *áss* resp. *ás* i B) a 1, b 1, c 1 såsom finsk accentuering i *astalo*, *asussa*, *asemesta*, den uppåtgående glidningen *ás* i B) a 2 och a 3 uppfattades som svensk biaccent i ord med grav hufvudaccent. I c 2. hördes en ton, som antagligen förekom i forntidens grekiska t. ex. Βασίλεια. I dessa exempel hade jag sökt hålla styrkan så jämn som möjligt och ändå föreföll alltid den långa stafvelsen vara dynamiskt betonad för mina och i allmänhet svenska öron.

Jag sökte nu variera styrkan. (Fetstil betecknar starkaste stafvelsen). C) a 1. α ***á**ssasas*, β *áss**a**sas*, γ *ássas**a**s*; a 2. α ***a**ssásas*, β *ass**á**sas*, γ *assás**a**s*; a 3. α ***a**ssasás*, β *ass**a**sás*, γ *assas**á**s*; b 1. α ***á**sasassas*, β *ás**a**ssas*, γ *ásass**a**s*; b 2. α ***a**sássas* o. s. v. I denna serie var det synnerligen svårt att urskilja styrkan, då den musikaliska accenten eller kvantiteten i första rummet tog uppmärksamheten i anspråk. Äfven om jag själf visste och kunde höra, hvar jag ansträngde mig för att inlägga styrka, så kunde icke en oinvigd åhörare säga, hvilken stafvelse var starkast, eller om han lyckades träffa den rätta, så tycktes det vara tillfälligt. Den längre eller högre stafvelsen tycktes fattas som den starkare.

Jag sökte nu variera styrkan utan tonhöjning d. v. s. jag sökte reducera tonglidningen till minsta möjliga. Jag erhöll då: D) a 1. ***a**ssasas*, 2. *ass**a**sas*, 3. *assas**a**s*; b 1. ***a**sassas*, 2. *as**a**ssas*, 3. *asass**a**s*; c 1. ***a**sasassa*, 2. *as**a**sassa*, 3. *asas**a**ssa*, 4. *asasass**a***. I denna serie, som var afsedd att icke innehålla växling i tonhöjd, fann jag, att man gärna ville höja tonen jämte styrkan. Det fordrades en viss beslutsamhet och uppmärksamhet för att icke följa denna böjelse.

Vid alla dessa experiment, som utfördes med olika försökspersoner och utan att de voro medvetna om min plan, visade sig, att den långa stafvelsen *ass* uppfattades som accentuerad resp. med akut *áss* eller gravis *àss*. Jag slöt häraf, att svenskar i regel med dynamisk accent mena kvantitet. Af allt att döma tyckte jag mig finna, att förhållandet var enahanda i de stora kulturspråken tyska, engelska och franska, så vidt man höll sig till riksspråksuttalet. Antingen hade språken melodisk accent och då urskildes därjämte tydlig kvantitet, eller ock hade de exspiratorisk accent, då man äfven fick höra talas om melodisk accent och kvantitet, men den senare inskränktes då till språkljuden. Jag har nu ett tillägg att göra till dessa slutsatser. Det kan

hända, att med exspiratorisk accent förstås — icke teoretiskt men praktiskt — melodisk accent. Denna möjlighet har, efter hvad jag nu funnit, större utbredning än jag till en början vågade tro.

Emellertid äro subjektiva experiment alltid blottställda för inkast. Jag såg mig därför om efter apparater som kunde bevara spåren efter ljudet och eventuellt göra dem åskådliga för ögat. Bland de instrument jag använde var slutligen äfven fonografen. Emellertid var en fonograf på den tiden en dyr klenod och tillfälle till experiment förekom endast, när någon "impressario" för Edisons nyaste förbättrade fonograf besökte min hemort. Mot intalande af något "talnummer" lyckades jag utverka mig ynnesten att få köpa en eller annan tomrulle, som jag fyllde med experiment. Härvid lärde jag mig ett och annat af dessa praktiska "ingeniörer". Jag trodde till en början, att det var omöjligt att med blotta ögat se något spår på vaxrullen, och jag tyckte, att allt blott var en otydlig krusning. Jag häpnade därför, när dessa "ingeniörer" kunde peka på, hvar det och det stod, samt anmärka, att jag där talat för svagt. Men när jag befriats från min förutfattade mening, visade det sig, att äfven jag kunde se spåren, om de voro tillräckligt starkt intalade. Härför var dock nödvändigt välja en icke alltför låg ton, snarare en jämförelsevis hög ton, ropton, emedan man annars har svårt att åstadkomma tillräckliga intensitetsskillnader. Lyckades jag nu få jämföra två på rullen bredvid hvarandra liggande spår, så var det ingen svårighet att se, hvilket representerade starkare ljud. För säkerhets skull litade jag icke på andra jämförelser än sådana, där jag hade för mig vokaler af samma klangfärg och tonhöjd.

Emellertid kräfver det synnerlig träning, för att man med någon färdighet skall kunna behärska de olika komponenterna. Det var därför nödigt att erhålla något lättare sätt att pröfva verkan af de olika betingelsernas variation. Detta var ock lätt funnet. Om jag intalade *assa*, så fanns det med afseende på intensiteten tre möjligheter, antingen var det första *a* starkare än det andra (1), eller svagare (2), eller ock kunde båda vara lika starka (3). Kunde jag nu vända om ordningen, så borde antingen båda *a* blifva lika starka (3) eller ock det första *a* vara starkare (2) eller svagare (1). Blott ett enda intalande af *assa* skulle därför kunna bevisa, att den dynamiska accenten icke berodde af

ljudstyrkan, under förutsättning att *assa* i båda fallen, rättfram och omvändt, uppfattades som *ássa* med dynamisk accent på första stafvelsen.

Men naturligtvis låg i sakens natur af omvändningsexperiment, att man fick lof att iakttaga vissa försiktighetsmått. Först och främst fick jag ej välja ett fonem, som vid omvändning gåfve en mot hörbarhets- eller t. o. m. utsägbarhetslagarne stridande ljudkomplex. I förra fallet skulle man få något, som af örat ej kunde sammanfattas och rytmiseras, i senare fallet något som förorsakade förvillande hörvillor. Fonemet *assa* borde vara användbart med två villkor: 1) att ej någon störande olikhet fanns i längden hos det begynnande och det slutande *a*, 2) att ej någon störande olikhet förekom i tonaliteten hos samma språkljud.

En liten olikhet i vokalernas kvantitet kunde vara ödesdiger, ty detta fel fördubblades eller kvadrerades genom omvändningen. Ponera, att jag i tvåstaviga ord af typen *assa* hade för vana att uttala det ena korta *a* längre än det andra (resp. 0,10 och 0,08 sek.). Om för mitt öra dessa båda *a* gällde som lika långa, så måste vid omvändning olikheten te sig icke blott som 4 : 5 utan som 16 : 25 d. v. s. $4^2 : 5^2$. Ty om längden af slutande *a* 0,08 tedde sig som likhet med föregående *a* 0,10, så borde vid omvändning för likhet med begynnande *a* 0,08 fordras ett slutande *a* af längden 0,064. Om nu slut-*a* i stället får en längd af 0,10 sek., så måste olikheten te sig som $64 : 100 = 4^2 : 5^2$.

Icke mindre försåtliga äro tonhöjden och tonglidningen. Om det första och det andra i förhållande till hvarandra intaga ett höjdläge, som endast i en riktning förekommer i ord, så kan man vara öfvertygad om, att vid omvändning dessa toner icke skola fattas såsom hörande till samma ord, eller om deras inbördes höjdförhållanden äro sådana som endast förekomma vid ett visst accentförhållande (eller kvantitetsförhållande), så kan man ej vara säker för att örat icke luras af bedrägliga associationer. Om t. ex. det senare *a* vid omvändning kommer så mycket lägre än det följande, som endast förekommer i sådan accentuering som i ordet *behag*, när detta är som mest framhäfdt, så får man ej vara allt för säker på, att man är skyddad för en kvantitets- och därmed följande accentvilla.

I fråga om mindre tjänlig tonglidning kunde befaras, att två fenomen skulle medföra villa, nämligen summation

och acceleration. Summationen skulle vid omvändning af en starkt stupande glidning kunna på grund af periodicitet och ökad styrka medföra en så stark ökning i den fysiologiska retningen, att för uppmärksamheten det första stadiet undertrycktes af det senare. Accelerationen, som visar sig i sammanhängande glidningar och gör att dessa synas kortare än tonens vändkurvor, skulle sälla sig härtill och göra att första stafvelsen både skenbart försvagades och förkortades samt därför liksom glede ur min uppmärksamhet.

Men hur är det då möjligt att undgå alla dessa akustiska villor? torde någon fråga. Hvad beträffar kvantiteten hade jag med hjälp af en telegrafapparat tränat mig, så att jag var i stånd att tämligen säkert afpassa längden, och i afseende på tonen hade jag genom analys funnit, att en viss storlek hos glidningarne visst icke var ett oeftergifligt villkor för talet, utan att den under vissa villkor kunde reduceras till ett minimum, ja att under vissa förhållanden höjdförhållandet kunde slå om i sin motsats. När det nu fanns tonglidningar så beskaffade, att äfven deras omvändningar gåfvo glidningar, som i talet voro vanliga, hvarför skulle jag då använda just sådana tonglidningar, som tilläfventyrs genom hörvillor skulle för mig omintetgöra möjligheten att nå mitt mål? Det stod mig nu till buds såsom användbara glidningar i ett tvåstafvigt ord: 1) minimalt stigande i första och minimalt fallande i andra stafvelsen, 2) omvändt minimalt fallande i första och minimalt stigande i andra stafvelsen, samt 3) en i båda stafvelserna någorlunda jämnhög ton med en minimal oskillation upp och ned. Det var nu helt naturligt, att jag använde någon af dessa möjligheter.

Om jag nu genom lika längd i kvalitativt lika vokaler och genom tonglidningar, som vid omvändning förblefvo sig lika, hade aflägsnat inflytandet af olikhet i kvantitet och ton, så måste den olikhet, som sedan återstod, bero på olika styrka. Berodde den dynamiska accenten och rytmen på styrkan, så borde ordet slå om från troké till iamb, berodde den åter af kvantiteten, så borde ordet förblifva troké.

Ville jag åter blott pröfva verkan af vokalens afstånd till nästa vokal, så hade jag att aflägsna inflytandet af olika styrka i de båda stafvelserna. Detta inflytande borde vara så mycket större, som just begynnelse- och slutstafvelser kunna visa den största olikhet i styrka. Förklaringen ligger naturligtvis däri, att det förra slaget ofta utgör första röst-

yttringen efter en inandning, hvaremot det senare slaget ofta utgör sista röstyttringen före ny inandning, då det manometriska trycket från lungorna något aftagit. Föreningen af en begynnelse- och en slutstafvelse kunde således innebära en betydelsefult intensitetsskillnad, hvars verkan genom omvändning kvadrerades. För att undgå denna olägenhet uttalade jag fonemen så, som om de förekommit inuti ett längre sammanhang eller utgjort ett sammanhängande ord. Stundom kunde jag både före och efter upprepa ett fonem, som ej räknades utan blott tjänade som medel att få rösten in i läge.

Först sedan vågade jag ändra vokalerna och öfvergå till mera varierande fonem[1]. Men då äfven dessa förändringar lyckades, så kunde jag till och med intala hela satser, som dock måste väljas med urskiljning. Särskildt lätt var det att i grekiskan och finskan finna stycken, som läto sig intalas och återgifvas klart i omvänd ordning.

Återvända vi nu till d:r M:s omvändningsexperiment, så frapperas man genast icke blott af resultatens skenbara nyckfullhet — ty därpå får man vara beredd, innan man funnit lagen — utan äfven af deras motsägande karaktär. Den ena gången blir *sagíta átigás*, den andra gången blir *sagíta* . . . > . . . *atígas*, den ena gången blir *sagítata* > *ätatigàs*, den andra gången > *àtatígas* o. s. v. Man nödgas häraf till den tanken, att här föreligger någon inkonstans antingen uti intalandet eller ock i fonografens upptagande eller återgifvande eller slutligen i experimentatorns uppfattning eller möjligen i flera af dessa faktorer. Har icke experimentatorn varit disponerad, skulle fel kunna föreligga i intalandet eller uppfattandet. Har det varit en dålig fonograf, så kunna fel föreligga i upptagandet eller återgifvandet eller ock i båda.

Sättet att genom skrapande vidga den smalare ändan af vaxrullen är icke ägnadt att ingifva förtroende. Blott den obetydliga skrapning, som stundom varit nödig, för att rullen skulle gå tillräckligt långt upp på cylindern, har synts mig böra verkställas med yttersta försiktighet, för att icke rullens axel skulle förskjutas. Ännu betänkligare kunna

[1] En särskild anledning att frångå *s*, som annars på grund af sin homogenitet var så ändamålsenligt, låg däri att detta språkljud så dåligt återgifves af fonografen. Att detta fel äfven hade sin fördel, har jag förut visat.

följderna bli, om genom skrapning af vaxrullens inre dess sektions-plan vid återgifvandet kommer att mot cylinderns axel intaga annan lutning, än den hade vid intalandet. Det behöfs ej stor förändring i denna lutning, förr än reproducern, om den är fast, ömsom går åt höger eller vänster, ömsom midt efter spåret. Om den är lös, kommer den lätt i en oskillerande rörelse, som betänkligt inverkar på återgifvandet och gör att det kan bli olika vid olika tillfällen. Ett sådant olika återgifvande skulle kunna vara grunden till de motsägelser jag nyss påpekat. För min del har jag ogärna, innan ett experiment varit afslutadt, velat rubba vaxrullen från cylindern. I de fall, då jag gjort det, har jag icke tyckt, att det varit samma klarhet i återgifvandet som första gången.

Betänkligast synes mig dock experimentatorns indisposition, som gör att han redan vid reproduktionen af *sagi̯ta* efter få upprepningar hör *sági̯tá*. Detta kunde möjligen vara fonografens fel, men då han hör *sági̯tá* absolut tydligt i sitt eget uttal af *sagi̯ta*, och detta dess tydligare, ju starkare han betonar *git*, så har han därmed själf afsagt sig all garanti för, att han hört experimenten med oförvilladt öra. Men då kan man icke tillmäta hans uppfattning den betydelse, att den skulle upphäfva allmängiltigheten af de observationer jag offentliggjort och hvilka alltid varit kontrollerade därigenom, att jag låtit andra personer höra experimenten och delgifva mig sin uppfattning, som alltid varit densamma som min.

Betraktar jag sedan de fonem d:r M. intalat och det sätt, hvarpå han intalat dem, så kan han icke gärna varit mindre lycklig i sitt val. Orden utgöras för det mesta af två- och trestafviga fonem uttalade i lexikalisk form. Han har således rört sig hufvudsakligen med begynnelse- och slutstafvelser i det mest ogynnsamma läge. Hvilka olägenheter häraf följa, har jag i det föregående vidrört.

Härtill kommer, att intalandet tyckes ha varit ojämnt och icke fullt öfverensstämmande med beteckningen, hvarför efteråt gifvas upplysningar, hvilka modifiera eller upphäfva den uppfattning, man erhållit genom beteckningen. Se t. ex. undantagen i parentesen längst ned på sid. 102 och upplysningarna sid. 109.

Vidare förekomma i de särskilda exemplen källor till osäkerhet, härledande sig från fonemens tillfälliga fonetiska struktur, hvilka skola påpekas hvar på sin plats.

Förklaringen af experimenten synes sakna nödig enhet. Den förklaringsgrund, som annars användes för accenten, nämligen artikulationsenergien, öfvergifves och en annan faktor tillgripes, nämligen den fysikaliska intensiteten, som annars med rätta afvisas. Så förklaras *sagíṯa* > *áṯigas* (23, 28), *tíṯa* > *ắṯit* m. fl. Men flera exempel blifva på detta sätt oförklarade. Så 2 *tíṯa* > *aṯít*, 3 *atíg̱as* > *sag̱íta*, 4 *atíẕas* > *saẕíta*, 10 *sagíṯa* ... > ... *aṯígas*, 14 *atíg̱as* > *sag̱íta*, 15 *íṯagis* > *sìgaṯí*, 18 *sagíṯa* ... > ... *aṯígas*, 19 *íṯagis* ... > ... *sigaṯí*, 21 *sóṟagis̱óṟa* ... > ... *àṟós̱igàṟós*. Enligt d:r M:s teori hade man i alla dessa exempel att vänta en förskjutning af accenten. Hans förklaring är således icke tillfredsställande.

Någon skulle möjligen vilja påstå, att det är orimligt att begära en tillfredsställande förklaring för experiment, som under föregifvet lika förfarande gifva motsatta resultat, och jag erkänner, att om man också anser, att allt har sin tillräckliga grund, eller kanske just därför, måste man afstå från förklaring, där skenbart samma grund medför motsatta följder; förhållandet beror naturligtvis därpå, att man ej äger tillräcklig kännedom om de olika eller motsatta omständigheter, under hvilka orsaken verkar i det ena och det andra fallet.

Men om jag också icke äger tillräckliga förutsättningar för lösning af motsägelsen i de olika resultaten, så kan jag ju äga resurser för förklaring af den ena motsatsen och jag må lämna den andra med hänvisning på möjliga förklaringsgrunder.

Enligt d:r M:s egen beskrifning på den musikaliska accenten i hans uttal skulle den kunna åskådliggöras genom följande kurva ⌒ på den betonade stafvelsen. Skulle d:r M., såsom han själf säger, fatta denna kurva såsom väsentlig för "den dynamiskt betonade stafvelsen", så är det lätt begripligt, att han såsom "dynamiskt betonad" fattar den stafvelse, som vid omvändning utmärkes af denna kurva. Men det är uppenbarligen samma stafvelse, enär denna kurva vid omvändning förblir sig lik.

Jag anser mig således icke behöfva söka olika förklaringsgrunder för d:r M:s accentförnimmelse i experimenten och i alldagliga lifvet. Det är den musikaliska accenten, som är bestämmande för hans accentkänsla både under normala och abnorma förhållanden.

Att man vid experiment kan komma att fästa sin uppmärksamhet äfven vid den fysikaliska intensiteten, anser jag icke för osannolikt eller omöjligt. Men detta beror då icke därpå att gängse associationer af artikulationsföreställningar med ljudbilden icke stå oss till buds, utan därpå att villkoren för uppfattning af den fysikaliska intensiteten äro gynnsammare än vanligt: 1:o därför att det ej finnes någon betydelse, som upptager vår uppmärksamhet, 2:o därför att vi med afsikt rikta vår uppmärksamhet på den akustiska effekten, 3:o emedan fonografen lättare tyckes återgifva och därmed förstärka de mer sonora vokalerna, 4:o emedan äfven tonrörelsen vid omvändning synes ägnad att än mer förstärka de höga cirkumflexerna.

Men därför att man vid ett experiment har lättare att uppfatta den fysikaliska ljudstyrkan, så anser jag ej, att denna vid oförvilladt åhörande af ett experiment måste bli bestämmande för accentuppfattningen, äfven om man afsiktligt riktar uppmärksamheten på den akustiska effekten. Äfven i detta fall blifva samma faktorer som annars bestämmande för accenten. Men naturligtvis kan man genom att länge lyssna till experiment eller starkt afficieras af intryck för tillfället framkalla en viss öfverretning, som gör en obekväm att höra lika oförvilladt som annars. Detta torde vara en möjlig anledning till de motsägande resultaten i experimenten och det egendomliga faktum, att han i sitt eget tal hör motsatt accent till den han afser att frambringa. Alldeles utesluten är icke under ett tillstånd af sådan öfverretning en viss suggestiv inverkan från mina experiment.

Jag går nu öfver till att skärskåda de enskilda exemplen. 1) *tá̠ta* blef vid omvändning *a̠ṯá*[t]. Den musikaliska accenten i detta fonem skulle kunna åskådliggöras genom följande kurvor ⌒ ⌄, som vid omvändning bli ⌄ ⌒. Kurvan i första stafvelsen blir sig lik vid omvändning. Då d:r M. fattar just denna kurva såsom väsentlig för den dynamiskt betonade stafvelsen, så är det lätt förklarligt, att han finner accenten på samma stafvelse äfven vid omvändning. Jag är icke öfvertygad om, att hvarje svensk nödvändigt skulle tycka, att den dynamiska accenten ligger på samma stafvelse. Men jag anser icke omöjligt, att den ovanligt låga tonen på det vid omvändning första *a*, jämte den melodiska cirkumflexen på det andra, skulle kunna framkalla en dubbel villa, den ena bestående däri att stafvelserna

tycktes höra till olika ord, då naturligtvis det senare enstafviga ordet tedde sig accentueradt, den andra bestående däri att den musikaliska accenten ensam för sig framkallade den villan, att man hade framför sig ett ord af typen: *arab*, just därför att någorlunda motsvarande musikalisk accentuering icke förekommer i andra ord och äfven i sådana endast i det fall, att de hafva högsta graden af betoning. Om någonting är mäktigt att framkalla villor i rytmen (= tidsförhållandena), så är det just melodien. Vid eftergörande af detta experiment har jag hos mig själf genom stor skillnad i tonhöjd och skarpt rundad cirkumflex verkligen lyckats framkalla denna villa.

Snarlikt torde förhållandet vara med ex. 2) till och med 11). Såsom bidragande omständigheter kunna anföras, att i ex. 4) *atíza* *i*-klangen kan förlängas något in i *z*, som själf har en besläktad klang, att i ex. 7) *ə* i *fεtélə* icke plägar stå i betonad stafvelse och därför redan på denna grund var dömdt att höras såsom tonlös slutstafvelse (detsamma gäller *lεtəpolεtə* ex. 20), att i ex. 8) *sárogis* *a*-klangen fortsätter in i *r*, som har en besläktad klang (vid mitt eftergörande af experimentet kunde jag märka, att *r* i *sigoras* förkortades[1], emedan en del liksom sällade sig till *a*). Märk den olika verkan vid omvändning af 21) *sóragis* och 22) *sárogis*! Det är verkan af *a*-klangen i *r*, som skiljer 22) *sigorás* från 21) *sigàrós*.

Experimentatorns förut påpekade indisposition skulle passa in förträffligt på ex. 23) *sagíta* > *átigàs*. Kunde han i reproduktionen af *sagíta* och sitt eget uttal *sagíta* höra *ságitá*, så var det icke konstigare att i omvändningen höra *átigàs*. Men om jag ändock ser mig om efter en objektiv orsak, så torde det icke vara något orimligt antagande, att här kunnat föreligga ett olika intalande, i det att på *í* endast tonrörelsens stigning kommit till uttryck, under det att fallandet, som delvis skulle ha inträffat i den följande konsonanten om den varit tonande, här ej kommit till sin rätt, då den följande konsonanten var *t*. Men den stigande tongången blir vid omvändning fallande och denna kan icke

[1] Är det samma iakttagelse d:r M. gjort, då han nere på sid. 102 anmärker, att i 3, 4 och 8 den tonlösa konsonant, som föregår den betonade stafvelsen, sannolikt är längre än den efter vokalen följande konsonanten? Annars hvarför beteckna den tonande konsonanten som lång?

gifva ett tyskt öra intrycket af accent. En tredje förklaring ligger naturligtvis däri, att reproducern kunnat gå åt ena sidan af spåret, hvarigenom tonen blifvit otydlig eller till och med sjunkit.

Samma förklaringar stå till buds för det lika lydande 28) och 27) *títa* > *áti*ᵗ. Att 2) *títa* blir *atít* torde däremot bero på den musikaliska accenten.

I 24) *zibýlə* > *əlybíz* (*əlybís* är förmodligen[1] tryckfel) samverka flera ogynnsamma omständigheter. Först har *ə* sådan klang, som ej förekommer i betonad stafvelse. För det andra kan *y*-klangen stundom blifva något oklart återgifven. För det tredje fortsätter *i*-klangen in i *z*, emedan detta har en besläktad klang. Resultatet blir, att stafvelsen *biz* ställer sig gynnsammast för uppfattningen.

I 25) *sóragis* torde tonglidningen varit hufvudsakligen stigande på *ó* och sänkningen fallit hufvudsakligen inom *r*. Om den melodiska hufvudaccenten i d:r M:s uttal af en kort vokal till större delen är stigande, så blir följden att vid omvändning det stigande *a* bättre inger föreställning om accent än det hufvudsakligen fallande *o*. D:r M. uppger själf sid. 108, att betonadt kort *i* skulle vara något stigande för att sluta med lägre ton än vid början, men jag kan ej däraf med säkerhet sluta, om han menar, att fallandet också upptager större tid af *i* och således utgör större del af kurvan. Tills jag blir upplyst om motsatsen, antager jag att stigningen upptager längre tid än fallandet och således hufvudsakligen karaktäriserar accenten i en kort vokal.

I 30) *sivarásivarásivarási* kommer åter *r* efter *a*, hvilket lätt har till följd, att *a*-klangen fortsätter ett stycke in i *r*. Om härtill kommer att tonen är hufvudsakligen fallande i *sivar* men stigande i *á*, så måste sistnämnda *a* förefalla obetonadt på grund af fallandet, under det att *av* förefaller betonadt, först på grund af stigandet, för det andra på grund af förlängning genom *a*-klangen i en del af *r*, för det tredje emedan det sonora *v* lätt förenar sig med *a* till en diftong.

D:r M. försöker sig också på att förklara mina experiment med den fysikaliska intensiteten. Det är dock egentligen blott *sorragis*, som i detta afseende tyckes falla sig bekvämt för honom, och då tror jag, att det kan vara så

[1] Sid. 109 talas dock om fallet 24 *sibýlə* > *əlybís*.

godt att lämna den förklaringen helt och hållet. Upplysningsvis vill jag i afseende på detta och alla öfriga i mitt föredrag åberopade experiment meddela, att de för större allmängiltighets skull voro intalade med *akut* accent d. v. s. stigande tonglidning, som vid omvändning naturligtvis blef fallande. Att jag dock förut hade pröfvat samma fonem äfven med fallande tonglidning (*grav* accent), kan jag meddela, liksom det framgår af en not till mitt föredrag. Vidare vill jag meddela, att vid upprepning af *sorragis s* icke upprepas både i början och slutet *(sorragis-sorragis)* eller förlängdes, utan uttalades lika kort som *g*, för att rytmen skulle blifva så korrekt som möjligt.

Det var således icke heller "den associativa kraften i gravisbetoningen jag hade att tacka för, att jag vid omvändning hörde accentförskjutning i fallen *léttepå, áttigas, ággäleb, áddereb, ábbageb, ákkaleb*". Då accenten betyder stigande glidning och de följande stafvelserna hade fallande ton, så fick omvändningen stigande ton på mellersta stafvelsen och fallande ton på ultima. Nu kan d:r M. invända, att då var det i alla fall den akuta accenten som utöfvade denna associativa kraft. En sådan invändning skulle ju vara rätt besvärande för mig. Vända mig huru jag ville, skulle jag ha denna invändning emot mig. Lyckligtvis försvagas den associativa kraften, då den ena eller den andra accenten i svenskan är likgiltig. I mitt uttal har jag visserligen akut på de fyra (om man så vill fem) sista orden, men jag känner uttalet med gravis och har hört det så mycket, att intetdera uttalet förefaller mig abnormt att höra.

I sammanhang härmed måste jag vända mig mot en tyst anmärkning, som ligger bakom d:r M:s försök att förklara mina experiment, nämligen den att jag ej bort använda sådana fonem, som "vid omvändning utgjorde välbekanta ord med fast dynamisk accent på andra stafvelsen". Ja, om d:r M:s accentteori vore riktig, då skulle med nödvändighet följa, att jag vid omvändning måste höra accenten på andra stafvelsen, vare sig att den funnes där eller icke. Men af denna teori följer äfven, att jag vid åhörande af andras tal måste på grund af associationer från mitt eget uttal höra accenter på denna stafvelse, äfven om den talande accentuerar den första eller tredje. När jag således icke kan gilla d:r M:s accentteori, kan jag icke heller gilla konsekvenserna däraf.

Det finns visserligen någon grund för d:r M:s rädsla

för välbekanta ord. Om experimentet vore sådant, att jag blott en enda gång under ogynnsamma omständigheter finge höra ljud, som påminde om vissa ord, så skulle jag ovillkorligen vara frestad att söka inordna dem i en bekant kategori och jag skulle då lätt kunna göra mig skyldig till ett felaktigt analogislut d. v. s. blifva offer för en villa (illusion, täuschung). Men om jag tror mig undgå sådana illusioner genom att välja abnorma fonemer, så bedrager jag mig storligen. Ju flera främmande komponenter i en föreställningskomplex, desto flera möjligheter till felslut, ju mera abnorm en kombination förefaller, desto närmare ligger illusionen. Helt naturligt därför att flera svårigheter göra objektet ogenomträngligare för vår förnimmelsekraft och inveckla omdömet. Enda räddningen ligger i den största möjliga förenkling af kombinationerna eller en sådan anordning af experimenten, att villorna blifva oskadliga, eller rikligare tid och tillfälle till kontroll af uppfattningen.

Nu erbjuder fonografen verkligen den fördelen, att man så mycket som helst kan kontrollera hvad som intalats och den akustiska effekten vid omvändning, så att man ej behöfver genom öfverrumpling blifva offer för en villa. Vidare kan man förenkla experimentet, så att man nästan utesluter glidning i tonen t. ex. *abbageb*. Omvändningen låter då entonig i musikaliskt afseende, men den dynamiska accenten höres fortfarande ligga på andra stafvelsen i *begabba*.

Det måste t. o. m. vid sådana experiment vara fördelaktigt att använda sådana fonem, som vid omvändning gifva så välbekanta ord som möjligt och som i de flesta afseenden äro så lika som möjligt. Önskligast vore att de erbjuda nöjaktig likhet i alla faktorer utom den, hvars effekt skall pröfvas. Då kan man uteslutande rikta sin uppmärksamhet just på denna faktor och iakttaga verkan af dess variation.

Så vidt jag ser, är det blott en sak som ytterligare skulle kunna anmärkas vid mina experiment. Jag har själf påpekat, att vid omvändning af *sarrogis* *a*-klangen bibehöll sig ett stycke in i *r*. Skulle måhända något sådant kunna inverka på accentueringen af *sigarros*? Härpå vill jag svara, att det naturligtvis är vid intalandet som *a*-klangen kan antagas mera klart bibehålla sig in i *r* och att det således är när *a* vid omvändning kommer efter *r* som det från detta senare tillvällar sig en del; om däremot *a* vid omvändning kommer före *r*, så 1:o skadar *a*-klangen i *r* icke stafvelse-

bildningen, 2:o är denna *a*-klang då den minsta möjliga, eftersom stafvelsegränsen vid intalandet låg mellan *r* och *a*. Däremot vill jag anmärka, att i mitt ex. 7 *skrivaráskrivaráskri*, som icke i enlighet med d:r M:s grundlösa antagande hade långt *i*, kunde jag vid omvändningen höra någon förlängning af *a* efter *r* och före *v*, en förlängning som sannolikt skulle ha varit tillräcklig att göra stafvelsen accentuerad, om alla tre stafvelserna vid intalandet varit lika långa. Men sådant förhållandet var, hördes *irks* synnerligen skarpt betonadt, trots det att *i* och *r* voro korta — det senare i strid mot vanligt förhållande i svenskan och mest i öfverensstämmelse med finskan.

"För att inse, att det som vi kalla dynamisk accent icke beror på afståndet från vokal till vokal, behöfvas emellertid" enligt d:r M. "alls icke dessa omvändningsförsök med fonografen." Jag medgifver, att hvad d:r M. kallar dynamisk accent icke är afståndet från vokal till vokal, men just resultatet af omvändningsförsöken har varit ägnadt att öfvertyga mig därom. Jag står fullkomligt fast därvid, att den för hvilken accenten icke flyttar i sådana fall, där en förskjutning af kvantiteten äger rum, för honom beror icke accenten på det längre afståndet till nästa vokal[1]. Jag skall göra ännu ett erkännande. Jag trodde ej, att det var så vanligt, att personer med dynamisk accent menade musikalisk accent. Under min Uppsalatid var det vanligt att skilja mellan språk med melodisk och språk med exspiratorisk accent, kvantiterande och accentuerande språk. Om jag då uttalade lat. *lẹgēs* med hög ton på första stafvelsen och lång kvantitet på den andra eller grekiskt θάλασσα med hög ton på första och lång kvantitet på andra stafvelsen, så uppfattades detta allmänt bland språkmän och fonetici som dynamisk accent på andra stafvelsen. Det kunde då icke falla någon in att kalla accenten på första stafvelsen för dynamisk accent. Den generation, som då utgick från Uppsala, hade samma uppfattning. Äfven hos yngre generationer har jag funnit samma uppfattning. Men på allra sista tiden tyckes den dynamiska accenten firat en ny triumf, då han utom kvantiteten lagt under sin spira äfven den musikaliska accenten.

Häraf är klart, hvad betydelse jag tillmäter de exem-

---

[1] Det återstår dock att visa, det denna accent äfven i de omvända formerna är duglig att fylla en "stark" versplats.

pel, som anförts af docenten Kallstenius från bergslagsmålet[1] och af d:r M. från svenska bygdemål, lappska, tjeckiska och tyska bygdemål. Om d:r M. hade hört grekiska talas af Perikles eller Demosthenes, så skulle han sagt, att grekiskan hade exspiratorisk accent. Men jag måste fråga, hvarifrån d:r M. får sin känsla af dynamisk accent vid åhörande af lappska, innan han har några minnesbilder af lappskt uttal. Och om han uttalar lappska ord, innan han äger artikulationsassociationer och medan således omdömet om den dynamiska betoningen sväfvar i luften, huru kan han då veta, att han accentuerar rätt, och huru kan han någonsin accentuera rätt, när äfven minnesbilderna komma att härleda sig från sådana i luften sväfvande omdömen? Han kan af docenten Wiklund ha tillfälle att inhämta upplysningar. Ja, det är godt och väl, men hur kan d:r M. veta, att doc. W. och öfriga auktoriteter accentuera rätt, när den riktiga accenten icke kan höras och lapparne väl icke ursprungligen kunna gifva tillförlitliga upplysningar om så svåra språkliga frågor som den artikulatoriska totalenergien?

Slutligen hänvisar d:r M. till en företeelse, som skulle direkt tala mot min teori. "Om en person från Sydengland med lika stark dynamisk betoning uttalar de båda enstaka orden *key* och *cow*, så kommer det sista ordets *ow* alltid att ljuda längre än *ey* i det första (*(k)ey* c:a 0,31, *(c)ow* c:a 0,41 sek.)." Jag kan ej se annat än att detta förhållande låter mycket väl förena sig med min teori. Omsatt i min terminologi skulle redogörelsen lyda: om en person från S. vill uttala orden *key* och *cow* i omedelbar följd lika långa, så blir alltid det senare längre. Sådana företeelser äro ingenting märkvärdigt. Tvärtom hör det till regeln, att tidsföljden

[1] D:r M. tar vid sig, liksom jag utan anledning mot doc. K. invändt, "att den Marey'ska luftkapseln icke utvisar något om den dynamiska accenten. Den talande (liksom den åhörande) hade den känslan, att de första stafvelserna voro hufvudtoniga i dynamisk bemärkelse". D:r M. torde dock observera: 1:o att doc. K. verkligen sagt, att "säkrare resultat beträffande accent och kvantitet vinnes, om man använder Marey's polygraf". Då icke doc. K. funnit anledning till missnöje med min polemik i detta stycke, så borde icke d:r M. ha något att klaga. 2:o har jag icke blott hänvisat till min känsla i fråga om accentförskjutningen, utan jag har låtit mig angeläget vara att visa, det accenten verkligen hade den bestämning, som jag fastslog såsom väsentlig för den dynamiska accenten, nämligen att göra en stafvelse duglig att fylla en "stark" versplats.

har inflytande på vårt omdöme både i fråga om intensitet och tidlängd, något som därför också måste vara särskildt föremål för uppmärksamhet vid psykologiska experiment. Hvad särskildt det språkliga förhållandet angår, så har jag i mitt föredrag (sid. 118 Språk och stil 1902) antydt en sådan egendomlighet i fråga om ultima[1] och det synes nästan med nödvändighet följa af min teori, att om *ow* skall förnimmas lika långt som den föregående stafvelsen (= *ey* + ordmellanrummet + *c*), så måste det vara längre än *ey*. Det är således så långt ifrån att denna företeelse direkt talar emot min teori, att den endast genom densamma erhåller sin naturliga förklaring.

Till de bevis jag förut anfört för den satsen, att den dynamiska accent, på hvilken versen bygges, är identisk med kvantitet, kan läggas följande, som på samma gång visar, huru praktiken ofta på ett slående sätt vederlägger teorien. Fr. Wulff har i sin verslära[2] polemiserat väldeliga mot allt hvad kvantitetspoesi heter. Men när han genom praktisk analys visar, hvilka stafvelser äro dugliga att fylla "stark" versplats, så befinnes det vara följande fyra kategorier: 1) hufvudstafvelser i logiskt framhäfda ord, 2) stafvelser med starkt bitryck, 3) starka korta stafvelser, hvilkas tidsmått utfylles af (fonetisk) paus eller förlängning af följande ords begynnelsekonsonant (se Värsbildning sid. 22), 4) svaga korta stafvelser, hvilkas tidsmått utfylles af paus (se Värsbildning, noten sid. 105).

Att stafvelser af de två första klasserna äro jämförelsevis långa, följer af förf:s åsikt, att kvantiteten är proportionell mot accenttrycket. Klass 3 visar, att det starka trycket utan längd är otillräckligt att fylla stark versplats.

---

[1] Företeelsen var icke obekant för den klassiska antiken. Quintilianus skrifver Inst. IX, 93: Clausula quoque e longis firmissima est, sed venit et in breves, quamvis habeatur indifferens ultima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi brevem, quia videtur aliquid vacantis temporis ex eo, quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas intellego multum referre, verene longa sit quae cludit, an pro longa. Neque enim tam plenum est dicere incipientem timere, quam illud ausus est confiteri. Atqui si nihil refert, brevis an longa sit ultima, idem pes erit, verum nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidam longae ultimae tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod brevis ex loco accipit, huic quoque accederet.

[2] Om värsbildning. Rytmiska undersökningar af Fr. Wulff. Lund, 1896.

Klass 4 visar, att det starka trycket icke är nödvändigt. Alla klasserna visa längd, blott de tre första visa starkt tryck. Längden är således den oumbärliga faktorn i stafvelser, som skola vara dugliga att fylla s. k. "stark" versplats. Men detta är ju precis detsamma som att svensk vers bygges på kvantiteten eller att vår poesi är kvantitetspoesi. Det starka trycket är icke tillräckligt för att fylla en "stark" versplats. Detta är detsamma som att det icke finnes någon accentpoesi. Således finnes det ingen accentpoesi utan endast kvantitetspoesi. Den dynamiska accent, på hvilken versen bygges, är identisk med kvantitet.

Emellertid har d:r M. också framställt en förklaring af den dynamiska accentens väsen, och det vore sannerligen föga aktningsfullt af mig att lägga hans teori med ogillande till handlingarna utan att först hafva ägnat den en uppmärksam kritik.

D:r M. menar att den dynamiska accenten icke är att söka i ljudstyrkan eller den fysikaliska intensiteten, ty denna växlar i lika betonade stafvelser efter vokalernas sonöritet. Så långt äro vi af samma åsikt.

På grund af vår känsla af lika kraftansträngning på lika betonade stafvelser, som utmärkas af olika ljudstyrka, antager nu d:r M., att accenten är känslan af kraftförbrukningen vid en stafvelses uttal. Då vi icke hafva en sådan känsla vid åhörande af andras tal, så beror i detta fall vår accentföreställning på association från vårt eget uttal. Följden häraf är, att vi vid åhörande af andras tal ej kunna uppfatta någon accent, om vi ej hafva sådana associationer att tillgå. I ett sådant läge befinna vi oss ofta gentemot främmande språk, hvarför ock vårt omdöme om den dynamiska betoningen då sväfvar i luften, så att vi ej rätt veta, hvilken stafvelse vi skola beteckna såsom betonad.

Hvad osäkerheten i fråga om accenten i främmande språk angår, så tror jag icke, att den beror på bristande associationer från artikulationsföreställningar, utan på de ovanliga kombinationer af (musikalisk) accent och kvantitet, som träffa örat och hvilka det till en början är svårt att komma till rätta med. Örat vill så gärna passa in nya företeelser i kända kategorier. Lyckas detta, uppkommer en villa på grund af det felaktiga analogislutet. Lyckas det icke, inträder just denna osäkerhet, som af d:r M. träffande betecknas med att omdömet sväfvar i luften. Så t. ex. om

det grekiska ἔρημος hördes af en romare, så voro de kategorier, som han hade till hands antingen ⏑́ ⏑ ⏑ eller ⏑ –́ ⏑. I den förra måste kvantiteten ändras, i den senare accenten. Om nu romaren uppfattade ordet såsom lika med endera af dessa typer, så gjorde han sig skyldig till en akustisk villa beroende på association. Men om han icke lyckades genast identifiera ordet, så måste hans omdöme ett ögonblick blifva sväfvande mellan de båda möjligheterna, tills han antingen verkligen märkte den nya kombinationen eller bestämde sig för en af de kända. Men äfven om han värjde sig för den akustiska villan, så återstodo fysiologiska svårigheter, om han ville återgifva ordet. Här svek honom väldet öfver artikulationsorganerna och ordet blef i hans mun *érĕmus*. I svenskars mun blir det *érä̆mos*. Men finländare kunna uttala det korrekt: *eräämos*.

D:r M:s uppfattning af accenten äger en djupgående betydelse för språket i sin helhet. Språket är icke, som man vanligen tror, ljudspråk, utan muskelspråk. Vi höra oss genom ljudet fram till artikulationen, som är det egentliga språket. Örat spelar vid denna process blott en förmedlande roll.

Man måste fråga sig, om ljudspråket är det enda fenomen, vid hvilket det förhåller sig så, att den frambringande fysiologiska processen, hvilken annars gäller som medel, skall betraktas som väsen, under det att verkan, som annars betraktas som ändamål, skall gälla som medel. Om förhållandet är detsamma med skriftspråket, så spelar ögat blott en förmedlande roll. Vi se oss genom skriften fram ej till ljudspråket och därmed till betydelsen, såsom man vanligen tror, utan till de handrörelser, genom hvilka skriften frambringas. Men hvarför skulle icke förhållandet vara detsamma med sången? Örat spelar blott en förmedlande roll. Vi höra oss genom tonerna fram till artikulationen, till de andnings- och tonbildningsrörelser i bröst och struphufvud, svalg och mun, genom hvilka sången kommer till stånd. Hafva vi själfva inga minnesbilder af tonbildning, så sväfvar vårt omdöme i luften, åtminstone när det gäller rytmen.

Detsamma måste väl gälla instrumentalmusiken. Vi höra oss genom tonerna fram till de arm-, ben- och fingerrörelser, genom hvilka musiken frambringas på fiol, piano och orgel, och icke till förglömmandes — orgeltramparens

tamprörelser. Ja, vi måste äfven höra oss fram till trumpetarens och flöjtistens andhämtning. Ve oss, om vi icke kunna traktera alla instrument. Då sväfvar vårt omdöme i luften.

Men hvarför inskränka denna teori till språket och tonkonstens skapelser? Äfven andra konstverk borde väl erhålla samma estetiska förklaring. Vid skådandet af en tafla är det icke figurerna, färgerna, skuggorna och dagrarne m. e. o. synbilderna, som bringa oss estetisk njutning. Ögat spelar blott en förmedlande roll. Vi se oss genom färger och bilder fram till de fysiologiska handrörelser och muskelförnimmelser, under hvilka konstverket frambragtes. I arkitektoniska konstverk se vi oss genom fasaderna och konturerna fram till de rörelser, hvarmed byggnaden uppförts. Njutningen skulle således bestå i föreställningen om det arbete, som kräfts för byggnadens uppförande. Njutningen af ett skådespel skulle bestå i föreställningen om de öfningar, som fordrats för att med verkligt samspel framställa konstverket på scenen. Ty genom konstverkets scener se vi oss fram till maskineriet bakom kulisserna.

Vi se hvilken fördel vid kontemplativ konstnjutning måste falla på utöfvande konstnärers lott. Vi måste alla blifva skapande konstnärer, om vi skola kunna njuta af konsten. Och detta skulle kunna äga någon mening i fråga om konsten. Men än orimligare är det, att vi alla måste bli skapare för att kunna njuta af naturen.

Att åsikten är underlig och leder till orimliga konsekvenser, så vida man vill gifva detta betraktelsesätt en allmän utsträckning, så mycket är uppenbart. Men man skulle möjligen kunna invända, att åsikten i och för sig kunde vara riktig, ehuru den ej duger att tillämpa på andra områden. Hellre än konsekvenserna borde jag pröfva åsiktens eget logiska berättigande och dess verkliga innebörd. Nåväl, låtom oss gå till en sådan pröfning!

Sedan d:r M. konstaterat, att den talande vid den dynamiska accenten har en omedelbar känsla af mera kraftanvändning och den hörande af högre och kraftigare verkan, så tillbakavisar han den åsikten, att detta kraftigare intryck skulle bero på större fysikalisk intensitet, eftersom olika vokaler vid lika dynamisk betoning uppvisa olika fysikalisk intensitet. Eftersom den starkare retningen motsvaras af starkare förnimmelse, så kan icke den lika starka dyna-

miska betoningen vara förnimmelsen af olika retning, utan af artikulationen, hvars totalenergi är lika.

Här se vi följderna af den falska formuleringen af den ofvan berörda fysiologiska lagen. Äfven om de accentuerade stafvelserna hafva olika fysikalisk intensitet, så följer ej däraf att de skola förnimmas olika starka, så vida icke olikheten öfverstiger skillnadströskeln. Jag sluter också från de olika vokalernas olika fysikaliska intensitet till accentkänslans oberoende af den fysikaliska ljudstyrkan, men, märk! därför att den fysikaliska intensiteten på grund af nämnda förhållande ofta är lika i betonade och obetonade stafvelser eller t. o. m. står i omvändt förhållande till stafvelsernas betoning.

D:r M. har sålunda i sina premisser ingen anledning att frångå den åsikten, att accenten beror af den fysikaliska intensiteten. Men vi kunna ju antaga, att han har det, isynnerhet som han då kommer i öfverensstämmelse med vår åsikt. Huru kommer han då till den åsikten, att accentförnimmelsen är förnimmelsen af den artikulatoriska totalenergien? Helt enkelt genom att antaga, att så är. "På grund af detta faktum" — att vi ej höra någon skillnad på lika betonade stafvelser med olika fysikalisk intensitet — "hafva vi att antaga, att" icke den fysikaliska intensiteten utan den artikulatoriska totalenergien bestämmer vårt omdöme om språkljuds styrka. Om så vore förhållandet, skulle andra kalla det för en villa (täuschung) beroende på association, men d:r M. beskrifver utförligt denna hörvilla och vill att den skall gälla som ett normalt psykiskt förlopp. Den talande utför vissa artikulationer för att frambringa språkljud, som skola meddela hans tankar åt andra. Samtidigt med uppfattningen af språkljuden har han en uppfattning af sin artikulation. "Minnesbilden af den akustiska effekten E af denna artikulation förbindes med minnesbilden af artikulationen själf och den därmed förenade energiförbrukningen. Uppfattar mitt öra nu samma akustiska effekt E, hvarifrån den än kommer, så framträder för mitt medvetande associativt föreställningen om den enligt min egen språkerfarenhet hithörande artikulationen och energiförbrukningen." Detta är ord för ord beskrifning på en association, som kan föranleda en hörvilla. En annan skulle därför fortsätta: "och fattas artikulationens intensitet såsom intensitet hos hörselförnimmelserna, så uppstår en hörvilla i språk-

ljuden", men d:r M. fortsätter: "och först därmed har jag uppfattat det hörda som språkljud".

Om d:r M. visste, hvad han sade, så skulle jag förvåna mig öfver att han har mod att söka så dupera sina läsare, men uppenbarligen handlar han i god tro och anar ej den illusion, hvaraf han själf är duperad. I öfverensstämmelse härmed fortsätter han: "Villkoret för att vi riktigt skola bedöma de dynamiska förhållandena i ett hördt(!) ord är alltså, att de vårt öra nående ljudintrycken äro associerade med bestämda artikulationsföreställningar och vidare att dessa artikulationsföreställningar obehindradt kunna träda i medvetandets förgrund". Andra skulle anse, att villkoret för att riktigt kunna bedöma, hvad vi höra, är frånvaron af sådana associationer, som föranleda hörvillor. Men d:r M. anser, att vårt omdöme om den dynamiska accenten sväfvar i luften, om det ej bestämmes af associationer från andra slags förnimmelser d. v. s. om vi ej ledas af illusioner.

D:r M. anser nog sin förklaring för djupsinnig och det gör mig ondt att nödgas underkänna värdet af hans "illusioner". Men skall man undersöka föremål och komma till ett oförvilladt omdöme, så måste hvarje sak bedömas för sig och efter sina egna bestämningar, icke efter reflexer från andra ting. Språkljud äro ljud och skola såsom sådana bedömas efter de bestämningar, som äro gifna för örat i hörselförnimmelserna, och icke efter bestämningar, som äro gifna i andra förnimmelser för ett annat sinne.

Härmed vill jag icke neka, att man för vissa bestämningars förekomst hos ljuden och särskildt språkljuden kan finna en naturlig förklaring i de fysiologiska företeelser, som leda till deras framkallande. Jag nekar icke heller, att man från företeelser för ett sinne kan sluta sig till företeelser för ett annat sinne, hvilka utgöra de förras fysiologiska betingelser. Men sådana slutledningar måste göras med förstånd, ty annars blifva de lätt felslut, eftersom slutandet sker från följd till grund. Jag måste veta att ingen annan grund är möjlig. Detta kan jag undersöka vid medvetna slut. Men vid omedvetna sinnesomdömen ligger ett felslut närmast till hands. Det är på detta sätt sinnesvillor uppstå. Sinnesvillor äro omedvetna felslut. En sådan föreligger, när vi höra mänskliga talorgans artikulation vid fonografens prestationer. Om vi således vid åhörande af en fonografisk reproduktion på grund af minnesbilder från vårt

eget sätt att frambringa liknande ljud sluta till en liknande artikulationsenergi, så göra vi oss skyldiga till ett felslut, och sker det omedvetet, så äro vi offer för en sinnesvilla. Men vi göra oss skyldiga till samma felslut, om vi vid åhörande af andras tal sluta till samma totala artikulationsenergi, som vi själfva använda, och om det sker omedvetet, så äro vi offer för en hörvilla. Att påstå det en sådan skulle vara det normala psykiska förloppet vid språkprocessen kan icke vara riktigt och skulle draga med sig märkvärdiga konsekvenser, som d:r M. delvis själf anfört:

1:o) man skulle aldrig kunna höra accenten;

2:o) den accent, man tillskrefve ett hördt ord, skulle alltid bero på minne af eget uttal;

3:o) man skulle aldrig kunna höra, att andra accentuerade annorlunda än en själf;

4:o) man skulle aldrig kunna höra accentfel eller rättelse af sådana;

5:o) härigenom skulle all språkundervisning vara så godt som omöjlig: om upplysning angående accenten kunde lämnas genom beskrifning af artikulationsenergien, så skulle läraren aldrig med örat kunna kontrollera, att lärjungen följde föreskrifterna;

6:o) man skulle aldrig kunna lära ett främmande språk genom att höra det talas: det behöfdes speciell upplysning om artikulationen;

7:o) accentens uppkomst och faktiska likhet inom ett språkområde vore oförklarlig;

8:o) det vore oförklarligt, huru barn kunna lära sig accenten i sitt modersmål;

9:o) det skulle åtminstone förutsätta, att de vore labiologer allesammans;

10:o) i sådant fall skulle döfva ha lättare att lära sig språk än blinda;

11:o) blindfödda skulle aldrig kunna lära sig accentuera utan särskild upplysning om artikulationen;

12:o) uppstår en svår fråga om accentens betydelse och ändamål. Accenten blir meningslös. Hvartill tjänar det att accentuera den ena stafvelsen mer än den andra, då däraf icke följer någon motsvarighet i det hörda ljudspråket? Om hvar och en uppfattar accenten på grund af minne från eget uttal, så kan den talande afse en accent, som af den hörande icke uppfattas, utan ersättes med den

accent han har i sitt minne. Accenten hör icke till det meddelbara i språket. Det kan då vara likgiltigt, huru jag accentuerar, om jag accentuerar eller icke accentuerar, den hörande accentuerar ändå alltid efter sitt eget minne och sinne.

Åsikten är i och för sig tillräckligt orimlig för att jag skulle behöfva taga hänsyn till de orimligheter, som tillkomma på grund af noten sid. 107. Enligt denna skulle föreställningen om artikulationen, ifall betydelseinnehållet icke dominerar, bli så stark, att artikulationen själf inträder. Vid åhörande af ett oförstådt främmande språk skulle vi således vara dömda antingen till en sådan ovisshet om accenten, att vårt omdöme sväfvade i luften, om nämligen artikulationsföreställningen icke dominerar; om åter artikulationsföreställningen dominerar, så inträder artikulationen själf och vi börja tala med tungomål utan att kunna uttyda dem.

Nu skulle d:r M. kunna invända, att jag alltför mycket hårdragit hans uttryck. Han menar ej så som jag tagit dem efter orden. Han anser visst, att vi höra tonstyrkan, och eftersom en starkare retning motsvaras af en starkare förnimmelse, så förnimma vi ock den olika styrkan i lika accentuerade stafvelser alltefter vokalernas sonoritet, men vi stanna ej därvid utan höra oss fram till artikulationen, som är lika, och vi höra oss till dess likhet just genom den olika styrkan hos vokaler med olika sonoritet. Vi höra oss också fram till olika grader af accent eller artikulationsenergi genom den olika fysikaliska intensiteten hos vokaler med samma sonoritet.

Om vi med α beteckna den fysikaliska styrkan i den minst sonora vokalen t. ex. *i*, så kunna vi med $\alpha\beta$ beteckna styrkan i den vokal, som äger närmast högre sonoritet t. ex. *e*, med $\alpha\beta^2$ därnäst högre t. ex. *ä* samt med $\alpha\beta^3$ ännu högre t. ex. *a*. Om vi för enkelhetens skull antaga att vi hafva blott dessa vokaler och att skillnaden i styrka dem emellan i samma accentgrad är så stor, att den märkes, så kan lika stor skillnad användas för de olika accentgraderna. Om dessa antagas vara fem, så kan lägsta accentgraden för *i* betecknas med α och de högre med $\alpha\beta$, $\alpha\beta^2$, $\alpha\beta^3$ och $\alpha\beta^4$, lägsta graden för *e* med $\alpha\beta$ och de följande med $\alpha\beta^2$, $\alpha\beta^3$, $\alpha\beta^4$ och $\alpha\beta^5$, lägsta graden för *ä* med $\alpha\beta^2$ och de öfriga med $\alpha\beta^3$, $\alpha\beta^4$, $\alpha\beta^5$ och $\alpha\beta^6$ samt de olika graderna för *a* med $\alpha\beta^3$, $\alpha\beta^4$, $\alpha\beta^5$, $\alpha\beta^6$ och $\alpha\beta^7$.

Med antagande, att den relativa skillnadströskeln för ljudintensiteten i vokalerna är $^1/_3$, skulle minsta möjliga värde för β vara $^4/_3$ och α, $\alpha\beta$ . . . $\alpha\beta^6$, $\alpha\beta^7$ skulle kunna representeras af siffervärdena 729, 972 . . . 4096, 5461, hvilket åskådliggöres genom följande tabell:

α	729	*i*			
$\alpha\beta$	972	i^1	*e*		
$\alpha\beta^2$	1296	i^2	e^1	*ä*	
$\alpha\beta^3$	1728	i^3	e^2	$ä^1$	*a*
$\alpha\beta^4$	2204	i^4	e^3	$ä^2$	a^1
$\alpha\beta^5$	3072		e^4	$ä^3$	a^2
$\alpha\beta^6$	4096			$ä^4$	a^3
$\alpha\beta^7$	5461				a^4

Det är klart, att dessa siffervärden äro hypotetiska och skematiska och icke hafva någon praktisk betydelse, men man kan å andra sidan se, att de delvis uppvisa en aflägsen motsvarighet till verkligheten. Det skulle därför icke förundra mig, om någon riktade sitt sträfvande på undersökning af det problem, som ligger i dessa antydningar. Så t. ex. skulle ordet *alla* på grund af den fysikaliska intensiteten 4096 : 3072 fattas såsom accentueradt a^3lla^2, *allah* på grund af int. 2204 : 5461 fattas accentueradt a^1lla^4, *leda* int. 2204 : 3072 acc. le^3da^2, *lida* int. 1728 : 3072 acc. li^3da^2, *ide* int. 1728 : 1728 acc. i^3de^2, *idé* int. 972 : 3072 acc. i^1de^4, *elit* int. 792 : 2204 acc. e^1li^4t, *allé* int. 2204 : 3072 acc. a^1lle^4, *stativ* int. 2204 : 2204 acc. sta^1ti^4v och *gevär* int. 1296 : 4096 acc. $ge^1vä^4r$.

Den relativa fysikaliska intensitet, som dessa siffror innebära, torde icke kunna påvisas i verkligheten men torde i åtskilliga exempel icke vara orimlig eller praktiskt omöjlig.

Men huru vet d:r M., att den artikulatoriska totalenergien är lika för lika betonade vokaler? Af egen erfarenhet, svarar d:r M. Detta är godt och väl, men icke är det något bevis. Tusenden veta af egen erfarenhet, att ljudstyrkan är lika i lika betonade vokaler och att den är större i betonade än obetonade vokaler oafsedt deras olika sonoritet. Jag anser det icke alls orimligt, att man för artikulationen af ett tydligt *i* kan använda större ansträngning än för ett *a* och att den ene för artikulation af samma vokal måste använda större energi än den andre dels absolute dels i förhållande till den energi, som användes för andra vokaler.

Vi veta icke att artikulationsenergien är lika för lika accentuerade stafvelser. Äfven om vi visste det, så är det orätt att sluta, att accentuppfattningen är en illusion af artikulationen, så länge vi ej uppvisat, att den icke kan ha sin grund i någon annan likhet på närmare håll i hörselförnimmelserna. Men nu veta vi, att i svenskan de accentuerade stafvelserna alltid erbjuda lika längd och i d:r M:s tyska alltid lika melodisk accent.

Men antaget, att artikulationsenergien för lika betonade vokaler är lika och att vi genom den fysikaliska intensiteten kunna höra oss fram till den totala artikulationsenergien, på hvilka omvägar måste det icke ske? huru ändamålsvidrigt förefaller det icke att utföra så månggradiga och komplicerade förnimmelsefunktioner för att slutligen stanna vid ett magrare resultat? Detta synes föga öfverenstämmande med naturens ekonomi och i följd häraf skulle man snart nog afstå från den sista slutledningen till artikulationsenergien och nöja sig med de rikare differentierade fysikaliska intensitetsgraderna.

Härmed hafva vi nu kommit tillbaka till ljudförnimmelseintensiteten, eftersom denna utgör det enda sätt, hvarpå den fysikaliska intensiteten är för oss förnimbar och medveten. Men då återkommer orimligheten, att vi skulle kunna bestå alla vokaler och alla accentgrader med särskilda förnimmelseintensitetsgrader och det på hvarje särskild intensitetshöjd, som rösten kan välja vid starkare och svagare prononciation.

Det ligger något synnerligen dristigt i d:r M:s teori. Åtminstone torde man inom språkvetenskapen icke på länge skådat någonting så djärft. I frågan om musikens toner har en liknande åsikt blifvit framställd. Man har menat att tonhöjden skulle bedömas efter "muskelförnimmelser" d. v. s. kraft- och lägeförnimmelser i struphufvudet. Emellertid har man funnit, att rörelseförnimmelserna i struphufvudet äro i finhet oändligt underlägsna örats tonsinne. I struphufvudets rörelser skulle man på sin höjd kunna urskilja 40 olika grader, under det att örat kan urskilja flera tusen. Man sjunger också falskt, om man icke hör sin egen röst. Det är örat, som kontrollerar den korrekta tonhöjden.

Hvad ljudstyrkan beträffar — detta erkännande må göras till favör för d:r M:s åsikt — kan man verkligen sätta i fråga, om icke känsligheten därför är svagare än rörelsekänsligheten. Åtminstone tycker jag mig kunna på en vokal

med bestämd tonhöjd öka och minska artikulationsstyrkan, utan att jag egentligen märker någon skillnad i tonens styrka. Men detta förhållande berättigar icke till att låta artikulationsintensiteten träda i stället för ljudintensiteten. Hvarje sinne har sin särskilda art af förnimmelse med specifika kvaliteter och intensitetsgrader. Hvarje förblandning af olika kvaliteter eller olika kvalitets- och intensitetsgrader sinsemellan eller af intensitetsgrader med kvalitetsgrader utgör en sinnesvilla, som blir än större, om förväxlingen inträder mellan olika sinnen.

Nu skulle möjligen d:r M. kunna mot min vederläggning vända mina egna ord, att "huru bindande en bevisning än må synas, kommer min slutsats i strid med fakta, så" ... samt därpå hänvisa till sina egna experiment såsom de fakta, hvilka visa, att högsta spetsen af artikulationskurvan icke kan sammanfalla med spetsen af den akustiska intensitetskurvan samt att den förra utgör toppen af arsis och därmed dynamisk hufvudaccent.

Härpå skulle jag då svara, att min vederläggning består i att oupphörligen visa, huru d:r M:s antaganden eller slutsatser medelbart eller omedelbart stå i strid med fakta. Men vädjar d:r M. till sina experiment, så vill jag säga, att om han verkligen träffat artikulationskurvans spets, så erkännes att denna såsom fallande före begynnelsen af ett sådant ord som *armen* icke kan sammanfalla med spetsen af den akustiska kurvan. Men så mycket bjärtare springer åsiktens orimlighet i dagen, enär ett ords hufvudaccent skulle infalla före ordets början. Redan därmed anser jag d:r M:s accentteori dömd och fallen.

Men hans åsikt kunde ju vara ett uttryck för den fysiologiska kurvans höjdpunkt i en takt eller ett ord? Knappast. Jag anser nämligen, att man kan på samma sätt utmärka med taktslag hvarje stafvelse, äfven bibetonade och obetonade. Om nu d:r M:s reaktion träffat stafvelsens artikulatoriska höjdpunkt och samma reaktion med all sannolikhet skulle inträffa på samma sätt i obetonade stafvelser, så skulle man veta, att artikulationskurvans spets för hvarje stafvelse inträffar strax före vokalens början, men ej hvilken stafvelse är betonad med den största totalenergien. Däruti att artikulationskurvans och sonoritetskurvans spetsar falla i sär, ligger ju ingen orimlighet. Särskildt skulle det förefalla rimligt, att artikulationen såsom orsak i tiden ginge före sin verkan, den akustiska effekten.

Men jag finner icke nödvändigt, att denna reaktion just utvisar höjdpunkten af stafvelsens artikulationskurva. Det kunde ju vara reaktion för en rörelse till åstadkommande af ett taktslag, hvars ljud nådde örat i samma ögonblick som sonoritetsmaximum. Att en sådan rörelse och dess samtidiga registrering måste falla före nämnda maximum, finner jag självklart.

Huru mycket denna rörelse faller i tiden före sonanten, anser jag däremot icke vara till öfvertygande visshet ådagalagdt genom d:r M:s försök. Handrörelsen registreras nämligen så godt som samtidigt. Jag erkänner således, att d:r M. är i sin goda rätt gent emot en framställd anmärkning, att han ej tagit hänsyn till reaktionstiden: reaktionen kan vara samtidig med artikulationen. Men registreringen af den akustiska kurvan kommer för sent. Membranen i luftkapseln vibrerar ej, förr än den blifvit spänd af tillströmmande luft. Men detta sker på olika tid för olika språkljud. Jag kan ej se, att d:r M. tagit tillräcklig hänsyn härtill, i synnerhet som han oupphörligen talar om ljudström, luftström och luftstöt, som om det vore allt sak samma, äfvenså luftens (luftströmmens eller luftstötens?) fortplantningshastighet i samma betydelse som ljudets fortplantningshastighet. Om också icke någon större missvisning häraf skulle blifva följden, så har man ej i d:r M:s experiment eller referat däraf någon garanti för att häraf följande olägenheter äro förebyggda.

Blickar jag nu tillbaka på d:r M:s opposition, så har den icke försvagat den *deductio in absurdum*, som jag sökt frammana i afseende på ljudstyrkan resp. ljudförnimmelseintensiteten. Hans kritik har icke förringat betydelsen af mina experiment. Han har själf erkänt det berättigade i min slutsats, att accenten icke är ljudstyrka. Hans förklaring af omvändningsexperimenten har icke befunnits tillfredsställande och hans hypotes angående den dynamiska accentens väsen måste betecknas som ohållbar.

Jag anser således, att d:r M. icke rubbat min förklaring af den dynamiska accentens väsen. Men det skall jag medgifva, att min förklaring varit ofullständig, eller om man så vill, jag har — för att säga rent ut och icke vara ironisk — jag har icke förr funnit tiden lämplig för att rycka fram med den svårare anklagelsen mot vår tids språkmän och fonetici, att de sammanblanda musikalisk accent och dynamisk accent. Jag anar nämligen, att man lätt genom-

skådar, att innersta meningen med mitt uppträdande icke varit att gifva någon ny definition på dynamisk accent, utan att visa, det musikalisk accent och kvantitet äro de konstanta prosodiska bestämningarna, under det att den dynamiska accenten såsom overklig eller sammanfallande med någondera af de andra båda bör utmönstras. I denna öfvertygelse har d:r M. stärkt mig, då hans uppfattning af experimenten "trots allt" visar, att dynamisk accent för honom är musikalisk accent.

Till sist får jag uppriktigt tacka d:r Meyer för hans energiska och dristiga opposition. Till en början, då jag såg att kritiken nog mycket gick ut på att visa min personliga underlägsenhet (okunnighet, grof missuppfattning o. d.), förstod jag ej, hvad detta hade med saken att göra. Vid närmare eftersinnande insåg jag visserligen, att detta är ett verksamt sätt att nedgöra en motståndare: har man undergräft hans auktoritet, så har man banat vägen för den öfvertygelsen, att han har orätt. Men jag skattar icke därför d:r Meyers opposition mindre högt. Att "mina fysikaliska och fysiologiska kunskaper icke hålla jämna steg med min entusiasm", är mig så välbekant och jag anser det så naturligt, att jag icke ens anser det värdt ett beklagande. Jag allenast beundrar d:r Meyers mod att kunna säga mig det. För min del skulle jag icke våga säga, huruvida d:r Meyer är att lyckönska eller beklaga, om hans entusiasm håller jämna steg med hans kunskaper. Men skälet, hvarför jag äfven i detta stycke värderar d:r Meyers opposition är det, att om min åsikt lyckas vinna någon anhängare, så kan jag vara lugn i det medvetandet, att han icke blifvit vilseledd genom min framställning, utan att det är sakens egen innebörd och sanning som vunnit segern.

II.

Därnäst vänder jag mig till docenten Kallstenius. Det är andra gången vi mötas. Och ehuru vi icke känna hvarandra till ansiktet, så förefaller det som om det skriftliga tankeutbyte vi haft, närmat oss till hvarandra så, att vi känna oss som bekanta och kunna föra striden på det fredliga sätt och med den förutsättning af samförstånd, som plägar finnas mellan "andre opponenten" och hans respondent.

Det är med glädje jag till en början finner, att doc. K. icke längre förnekar fakticiteten af mina uppgifter och att han medgifver, det dynamisk accent *icke* är *ljudstyrka*. Det gäller nu att tillse, huruvida vi kunna bli eniga om hvad den dynamiska accenten *är*.

Doc. K. uppställer själf den hypotesen, att den dynamiska accenten är dels i normala fall kvantitet + intensitet, dels i abnorma fall antingen kvantitet + tonalitet eller intensitet + tonalitet. Hypotesen äger visserligen icke den formella enkelhet, som är ägnad att genast tillvinna sig sympati, men det oaktadt bör den ju "vara förtjänt att begrundas" och — pröfvas.

Den normala fasen af den dynamiska accenten skulle således vara kvantitet + intensitet. Detta är visserligen en dubbelstjärna, som mycket liknar de kombinationer af kvantitet, tonhöjd och intensitet, hvilka under namn af accentformer en tid voro så moderna och hvilka jag efter förmåga sökt reducera för att bereda rum för enklare begrepp, men jag skall bortse därifrån, om vi nu ändtligen fått veta, hvad den dynamiska accenten är.

De abnorma formerna skola nu förklara dels doc. K:s egna exempel från bergslagsmålet dels accentflyttningen i mina genom fonogrammets omvändning erhållna fonem. Att omvändningen af *áttigas* blir *sagítta* eller att dynamisk accent höres på *i* uti *sagítta*, skulle då bero dels därpå, att stafvelsen är lång, dels därpå att vokalen innehåller någon känd för accent karaktäristisk tonglidning. I detta fall äga verkligen dessa två villkor rum. Stafvelsen *itt* är lång och *i*, som rättfram hade fallande ton, får vid omvändning stigande ton. Men samma accentflyttning inträder, äfven om *attigas* intalas med ett monotont uttal, som saknar för musikalisk accent karaktäristiska tonglidningar. Den dynamiska accenten synes således vara lika med lång kvantitet utan tonglidning, hvilket m. a. o. innebär att "kvantiteten ensam räcker till för att konstituera förnimmelsen af dynamisk accent."

Låtom oss nu se, hur den andra abnorma formen: intensitet + tonalitet förklarar den dynamiska accenten i *kobånne*! Om med intensitet förstås större ljudstyrka, så kan denna åstadkommas, dels därigenom att röststyrkan på en stafvelse ursprungligen anbringas i starkare mått, än i en annan stafvelse, dels därigenom att den ursprungliga

röststyrkan bibehålles i en, men dämpas i en annan stafvelse. För hörselorganet, som träffas af den större och den mindre ljudstyrkan, måste det vara likgiltigt, på hvilket sätt intensitetsskillnaden åstadkommes.

Doc. K., som visat sig kunna uttala *Anna* så, att dynamiska accenten höres på den första och ljudstyrkan på den andra stafvelsen, torde också kunna uttala *kobånne* så, att den musikaliska accenten höres på den första och ljudstyrkan på den andra stafvelsen. Om så icke är förhållandet, så är det lätt att på artificiell väg vinna detta resultat genom ljuddämpande arrangement, alldeles som tonerna dämpas genom locket på ett piano. Detta kan ske därigenom att ljudet hindras antingen att utbreda sig från sin källa eller att framtränga till hörselorganet. Så t. ex. kunna den talande och den hörande taga plats i olika rum, mellan hvilka dörren ömsom hålles på glänt ömsom öppnas fullständigt, eller ock kan den talande förflytta sig så, att somliga stafvelser uttalas framför dörröppningen andra bakom dörren, eller kan den hörande med händerna i närheten af öronen dämpa och framsläppa ljudet i olika stafvelser. Det finns således möjligheter att uttala och höra ordet *kobånne* så, att ljudet blir svagare på första men starkare på andra stafvelsen.

Änskönt nu doc. K. på första stafvelsen hör ljudet svagare än på den andra stafvelsen, så skall han finna, att *kobånne* bibehåller sin dynamiska accent på första stafvelsen. Nu är den större intensiteten borta. Hvad är det då, som framkallar förnimmelsen af dynamisk accent? Ingenting annat än den musikaliska accenten, tonen må vara högre eller lägre[1]. Således visar det sig, att den musikaliska accenten utan större ljudstyrka kan uppfattas som dynamisk accent.

[1] Doc. K. vet naturligtvis bäst, att det här är fråga om den musikaliska accenten, den musikaliskt stigande tonen. Äfven jag har, som doc. K. vet, sökt visa, att för akut (musikalisk akut) tonstigningen är viktigare än tonhöjden. Men det händer mig ändock, att jag säger högton, där jag försiktigtvis borde säga stigande ton. Här vågade jag icke förutsätta annat än högton, då bland tonalitetsexemplen icke fanns något, som antydde tillvaron af kort akut stafvelse med lägre ton. *Mēdastīn* skulle ju kunnat gifva mig upplysning, om ej där varit tryckfel. Detta vågade jag ej rätta på grund af ofvanför stående nottecken, då det hörde under en notrubrik med långt nottecken motsvarande denna stafvelse. När två vittnen stå mot ett, måste man tro de två.

Nu behöfva vi ej undersöka flera former. Kvantiteten ensam och tonaliteten ensam kan framkalla förnimmelsen af dynamisk accent. Blott ljudstyrkan eller intensiteten kan icke ensam framkalla denna förnimmelse. Slutsatsen häraf är, att den dynamiska accenten är antingen kvantitet eller tonalitet, men icke ljudstyrka.

Om nu doc. K. önskar det, så skall jag gärna medgifva, att härmed vederlägges mitt generella påstående, att den dynamiska accenten är identisk med kvantiteten. Jag skulle också gärna vilja löna doc. K:s ädelmodiga medgifvande med samma mynt. Men jag fruktar, att doc. K. vid närmare granskning skulle finna, att han fått falskt mynt i utbyte för sina äkta. När jag talat om dynamisk accent, har det alltid varit den, som kan göra en stafvelse duglig att fylla en stark versplats. Hur det är med första stafvelsen i *kobånne*, har doc. K. icke upplyst, men han har icke heller förnekat riktigheten af min uppfattning sidd. 46 och 47 Språk och stil 1903 och är antagligen beredd att i fråga om *kobånne* göra samma medgifvande som doc. Pipping angående *veneessä* därsammastädes sid. 119. Härtill kan jag lägga orden ur en locklåt från Värmland[1]: "*Kobarne, kobarne, mi ko*", som tydligen använder ordet på sådant sätt, att man på min Uppsalatid skulle hafva sagt, att den dynamiska accenten ligger på andra stafvelsen. Så som språkbruket nu börjar utveckla sig — jag vet ej på grund af hvilka inflytelser — tyckes det bli nödvändigt att uppgifva satsen, att versen bygges på den dynamiska accenten.

Doc. K. söker vidare tillbakavisa min anmärkning, att han i sin afhandling underindelat den exspiratoriska accenten enligt indelningsgrund hämtad från den musikaliska accenten. Och jag medgifver, att detta icke varit hans afsikt, men faktum står icke desto mindre fast. Det skall aldrig lyckas doc. K. att öfvertyga mig, att han med sitt öra skiljer alla dessa accenter på ljudstyrkan, för hvars urskiljande vi af naturen äro så illa utrustade. Ett ytterligare bevis ligger i det förhållande, jag nyss ådagalagt, att det måste vara den musikaliska accenten, som han i första stafvelsen af *kobånne* uppfattar som dynamisk accent.

Hänvisningen till de utförda experimenten är ej ägnad att öfvertyga mig. För det första skulle jag önskat veta,

---

[1] Min sagesman är lektor A. Stenhagen, till börden värmlänning.

om dessa exspirationskurvor äro konstanta. Ett par ex. kunna ej meddela mig den öfvertygelsen, isynnerhet som dem emellan icke råder full likhet. Kurvor, som jag känner från andra håll, äro icke heller ägnade att bibringa mig föreställning om konstans i exspirationsvolymen för samma accenter. Men ponera, att exspirationskurvan är konstant. Det förefaller icke säkert, att denna ringa ändring i andningskurvan skulle utvisa en motsvarande ändring i ljudstyrka, ja det förefaller icke ens säkert, att den motsvaras af en liknande förändring i "press på stämbanden af den ur lungorna utströmmande luften".

Doc. K. menar, att experimenterandet med "endast en vokal" skulle garantera för att ökad utandning, betecknade "starkare press på stämbanden" och därmed ökad intensitet. Men för en sådan garanti fordras 1) samma vokal d. v. s. absolut samma klangfärg, 2) samma tonhöjd, 3) samma sonoritet = samma klangrenhet. Kunna icke dessa tre saker garanteras, så kan man icke från ökad utandning omedelbart sluta till ökad styrka.

Blott den minskning i sonoritet, som noga taget äger rum i hvarje lång vokal, kan medföra och medför sannolikt, alltid en ändring i förhållandet mellan utandningsvolym och ljudstyrka, som omöjliggör ett omedelbart slut från den ena till den andra. Jag kan lätt tänka mig en minskning i sonoritet, som motsvaras af större volym utandningsluft.

En ändring i tonhöjd bör, som man förstår, lätt kunna medföra ändring i utandningsvolymen. Och accenterna betingas ju alltid af tonhöjdsändringar. Om höjning i ton medför ökad eller minskad utandning, torde icke vara så lätt att säga, men sannolikheten talar i många fall för det senare alternativet.

Att slutligen ändring i klangfärg kan medföra olika utandningsvolym, torde vara klart. Men att en lång vokal, särskildt en cirkumflekterad, icke behåller klangfärgen ren och oförändrad, det torde vara omedelbart klart och belyses ytterligare af språkhistorien, som på hvarje blad talar om långa vokalers diftongisering.

Utandningskurvans höjning tyckes således icke vara någon borgen för stegring af intensiteten. Men antag, att en synbar ändring i utandningskurvan betecknar en motsvarande ändring i ljudintensitet, mig synes att denna ringa ändring i fysikalisk intensitet skulle förblifva fullkomligt

obemärkt och att den faktiska förändringen i förnimmelsen är att tillskrifva växlingar i tonalitet, klangfärg och sonoritet.

Då vi nu icke kunna höra sådana där finesser i ljudstyrka, så framgår tydligt önskvärdheten af den föreslagna ändringen i användning af cirkumflextecknen, för att de åtminstone måtte hafva någon rimlig betydelse och icke såsom nu föranleda missuppfattning. Hvad är naturligare än att den s. k. akut-cirkumflex tecknas ^, hvilket tecken tydligen är sammansatt af akut ´ och grav `, under det att gravcirkumflex tecknas ˇ? Då symbolisera de verkligen något, hvilket enligt doc. K:s medgifvande nu icke är fallet.

Någon analogi mellan språkets och musikens rytmik har jag icke "utfört" utan blott påstått, men om den utfördes, hvilket dock utrymmet förbjuder, då antar jag, att den icke behöfde bli så haltande. Men naturligtvis skulle icke en stafvelse (kort eller lång) jämföras med en hel takt, utan stafvelser med toner och "fötter" med takter, "insnitt" med "incisa". Uti sats, församts, eftersats och period ha vi ju redan lika benämningar.

Slutligen instämmer jag i slutorden med ett: tack för denna gången och välkommen igen! Vi skola nu icke ge oss, förr än den föreliggande frågan är på ett tillfredsställande sätt bragt ur världen.

III.

Slutligen kommer jag i tredje rummet till lektor Beckman, hvars opposition också lifligt påminner om "tredje opponentens" vid akademiska disputationer. Dennes uppgift plägar ju vara att genom infall och utfall af lättare art bereda en viss förströelse efter den ansträngande disputationsakten. Man tillgifver därför gärna, om han något ogeneradt kastar boll med egna och andras yttranden, om han obekymradt ställer sig själf, logik och verklighet på hufvudet, blott man erfar en hälsosam motion för diafragma. Så kan jag också säga, att efter d:r Meyers stränga och allvarliga opposition, som gaf mig mycket att tänka på, lektor B:s inlägg kom som ett välgörande afbrott i den allvarliga diskussionen.

Det kunde nu vara frestande att söka uppfånga några af hans lyror och ge dem tillbaka, men jag fruktar, att jag ej skulle kunna göra det med samma grace som han och att våra läsare skulle känna sig föga uppbyggda af leken.

Utan att fästa mig vid hans djupsinnighet i fonetik och experimentalmetodik, hans "verkliga eller simulerade" oförmåga att citera och hålla sig till sak vill jag därför gå direkt på ämnet och tillse, hvad han har att anföra som bevis för den satsen, att den dynamiska accenten är ljudstyrka eller förnummen ljudintensitet. Han har åberopat "en massa fakta", som skulle bevisa detta, och jag har varit i spänd väntan på den förkrossande verkan dessa fakta skulle hafva, när de komme så där en masse. Nu ha de kommit, sju digra nummer, af hvilka n:o 1 är ett faktum, som jag åberopat och som talar för min åsikt, de sex — säger sex — öfriga äro subjektiva tycken, som han åberopar för sin åsikt. Man må ej tro, att detta är mitt partiska omdöme. Till yttermera visso framför han dessa "fakta" regelbundet med de uttrycken: "jag tycker", "tycker jag" eller "tyckas mig". Äfven utan denna öppna förklaring — så stort förtroende bör han ha för sin publik — borde det vara fullt evident, att faktum enligt Beckmans språkbruk betyder tycke.

Hvad för öfrigt dessa tycken angår, så afse de icke ens ljudstyrkan, utan snarast — muskelstyrkan. Han tycker sig vid rytmisk sång använda mera muskelkraft på de betonade taktdelarne, han tycker sig vid pianospel se starkare anslag på de betonade noterna, han tycker sig känna att samma noter på fiol spelas med starkare stråk, han tycker sig iakttaga detsamma vid sång, skansion och deklamation, han tycker att när han trummar takt med fingrarne, muskelkänsla och känsel i fingertopparne rapportera större kraft i de betonade taktdelarne, ja, honni soit qui mal y pense! t. o. m. på sin egen rygg tycker han sig kunna skilja intensiva rapp och rapp med långa mellantider.

Således idel tycken, icke ett enda faktum. Men äfven om alla dessa tycken vore fakta, så är det icke alls de fakta, som han lofvat, nämligen sådana som visa, att accenten är ljudstyrka. Om de vore fakta, så skulle de blott innebära större fysiologisk styrka vid ljudets frambringande, men denna medför icke nödvändigt starkare ljud, och om ljudet vore fysikaliskt starkare, så är det icke gifvet, att det vore så mycket starkare, att skillnaden vore märkbar för örat. Men det är icke något faktum, att muskelkraften är objektive starkare i de ifrågavarande rörelserna. Känslan skulle kunna vara subjektiv, något som är kändt under namnet "subjektiv betoning". Eller om muskelrörelserna objek-

tivt växla i styrka enligt hans tycke, så kunna de ändock vara "uttrycksrörelser", rytmen beledsagande företeelser, men icke objektiva orsaker till rytmen konstituerande märkbart starkare ljud. Äfven om uttrycksrörelserna förorsaka objektive större ljudstyrka, så kan denna vara tillfälligt åtföljande fenomen men icke nödvändig betingelse eller konstitutiv bestämning i rytmen.

Betraktas åter uttrycksrörelserna för sig, så kunna de jämte sin beledsagande karaktär bilda en egen rytm för känselsinnet. I denna åter är det gifvet att växlingen kommer till stånd genom olika intensitetsgrader, då olika kvaliteter i dessa förnimmelser väl knappast finnas att tillgå. I hvad fall som helst förlägger den "subjektiva betoningen" till olika delar af rörelsen en illusion af större intensitet.

Vill man nu göra gällande, att subjektiva tycken icke utgöra något bevis, så svarar lektor B., att han "ej kan fylla en filologisk tidskrift med de trivialaste sanningar och fullständig bevisning för hvarenda erfarenhetssats som vunnits efter Aristoxenos". — Nej, det har icke heller någon begärt. Men Beckman borde väl ha kunnat anföra *ett enda* faktum, som utgjorde bevis för *den enda* satsen, att den dynamiska accenten är ljudstyrka. — "Vi ha till den ändan", svarar Beckman, "både kompendier och större verk i akustik" o. s. v. o. s. v. — Nå, så mycket lättare då. När lektor B. för att "göra mig en tjänst" nedlät sig "till den elementära fonetik, som han meddelar i V klassen", så skulle han betydligt ökat min förbindelse, om han velat vara af den godheten och framdraga ett enda faktum, blott ett enda ur sitt "approbaturskollegium". Eller om han också skulle tagit fram sitt laudaturskollegium — han har naturligtvis ett sådant — så kunde han väl ha gjort sig det besväret — inte för min skull, utan för tidskriftens aktade publik, som skådar upp till honom och af honom väntar bevis för den angifna satsen, ja just af lektor B., som är den ende af mina motståndare i Språk och stil, hvilken ännu håller på, att accenten är förnummen ljudstyrka.

Hvad? har han icke ett enda faktum att komma med, och ändå skulle han "icke ha tid till" ett noggrant studium och "en fullt objektiv uppskattning" af Aristoxenos, hvilken "tillsyidare måste bekämpas som fienden" och det ehuru han är "en stor rytmiker", ja så vidt lektor B. förstår, "ojämförligt större än någon efterföljare". Hvad har händt och

hvad står på, eftersom han icke har tid att visa den störste vetenskapsmannen och föregångaren i sin vetenskap samma rättvisa, som visats honom och som plägar bestås hvilken vetenskaplig pygmé som helst, blott han skrifvit en bok? Han "har icke tid till en fullt objektiv uppskattning"! Ett sådant språk passade knappt för en medeltidspåfve eller en jesuit, men det skall passa för en af "det nyas förkämpar". Men jag tror, att denna tidsskrifts publik ansåge det mera passande för den, som fällt sådana yttranden, att göra afbön och sätta sig som en ödmjuk lärjunge vid Aristoxenos' fötter, tills han åtminstone lärt sig så mycket, att han kunde objektivt uppskatta honom. Eller hvad sägs om den saken, att i de stora kulturländerna på kontinenten de största filologer och musici täfla om att framhålla det högst märkliga förhållandet, att 300 år före vår tideräkning har en grekisk rytmiker framställt lagar för rytmen, som äro lika giltiga för vår tid som för hans tid, men här uppe i Stockholm sitter lektor Beckman och har icke tid att objektivt uppskatta Aristoxenos, emedan han själf skrifvit en verslära, däri han sagt att "taktens ehuru icke taktdelens längd är af alldeles grundläggande betydelse", hvilket han menar vara en så epokgörande teori, att den fört metriken fram till "samma stadium" i utvecklingen som anatomien, när den "fick kämpa för lifvet om den anspråkslösa rätten att se på det dissekerade liket, huru människokroppen var"!

Ehuru lektor Beckman icke gjort något för att visa, att accenten är förnummen ljudstyrka, så skall jag dock, enär hans påstående är den enda anledning jag finner hos mina motståndare, här anknyta några anmärkningar mot denna åsikt. Ljudstyrkan har, såsom jag anmärkt mot d:r Meyer, sin betydelse och kan, om den är tillräckligt stor, äfven till olika grader urskiljas. Men den användes icke enligt min åsikt för språkrytmen annorlunda än som *condicio sine qua non* för ljuduppfattning i allmänhet, dels emedan den icke behöfs, dels emedan de stora skillnader som vore märkbara äro oangenäma att höra, dels emedan man ej vant sig att observera mindre märkbara skillnader. Jag anser således, att äfven om man genom skärpt uppmärksamhet skulle kunna iakttaga skillnad i ljudstyrka, så gör man det i allmänhet icke, emedan man ej ger akt därpå.

Detta är också en lycka. Ty om vi skulle ge akt på ljudstyrkan och denna konstituerade accent, så skulle man

råka ut för otaliga missöden i följd af accentens omkastning från den ena stafvelsen till den andra vid minsta ändring af deras relation i afseende på ljudstyrka.

Accenten skulle kasta om, allteftersom man vände det ena eller det andra örat till. Ty de flesta personer hafva olika hörselskärpa i högra och vänstra örat. En troké skulle således kunna slå om i jamb, om man händelsevis genom en hastig vändning hörde den första stafvelsen med det sämre och den andra med det bättre örat. Samma skulle förhållandet bli, om man hörde den betonade vokalen med ett, den obetonade med två öron.

Man skulle lätt få höra omkastning af accenten, när en dörr öppnas eller stänges, allt eftersom man hörde den svagare stafvelsen för öppen, den starkare för sluten eller halföppen dörr. Om ett föremål hastigt trädde emellan örat och ljudkällan samt därigenom dämpade den starkare stafvelsen, skulle accentväxling inträda. Accenten skulle kastas om, när tillstötande ljud störa eller förstärka den ena stafvelsen eller när möjligen förefintlig resonans förstärkte den svagare stafvelsens vokal.

Den debuterande talaren eller skådespelaren skulle på grund af ovana att behärska sitt organ ständigt omkasta accenten. Det skulle vara omöjligt att bibehålla accent och takt vid korläsning, då takten så väl behöfves. Den "starkare" stafvelse, som händelsevis uttalades solo eller af svagare röster, skulle bli svag i jämförelse med den "svagare", som uttalades i korus eller af de starkare rösterna. Accenten skulle kastas om, i fall jag hviskar en "starkare" stafvelse, men uttalar en "svagare" med röstton, om jag uttalar den "starkare" med sakta, men den "svagare" med hög röst.

Men man känner ej till några dylika omkastningar. Hvad bevisar detta annat än att accenten icke beror på röststyrka? Blotta möjligheten att uttala en "starkare" stafvelse svagt och en "svagare" stafvelse starkt är i och för sig ett tillräckligt bevis för att stark och svag här tas i två olika betydelser och att den s. k. stafvelseintensiteten icke är verklig röststyrka eller att man med "intensiteten" i själfva verket icke menar ljudstyrka.

IV.

Last but not least.

Det berättas, att när Hannibal åtskilliga år efter det andra puniska kriget sammanträffade med sin öfverman Scipio, segraren vid Zama, skall han af den senare blifvit tillfrågad om hvem han ansåg för den störste fältherren. Han nämnde då i första rummet Alexander, därpå Pyrrhus, och i tredje rummet tvekade han ej att nämna sig själf, såsom den där af eftervärlden skulle räknas som en stor fältherre. Scipio frågade då: Men hvad skulle du säga, om du äfven besegrat mig? I sådant fall, svarade Hannibal, skulle jag ej tveka att ställa mig själf framför både Alexander och Pyrrhus. Häfdatecknaren tillägger, att Hannibal sålunda genom ett slags originell artighet undantog Scipio från fältherrarnes antal såsom med dem inkommensurabel.

Möjligen ana mina läsare, att jag liknar mina opponenter vid de tre fältherrarne, men att jag från mina motståndares antal utesluter docenten Hugo Pipping. Om han vore en motståndare, så vore han min Scipio. Lyckligtvis får jag i viktiga frågor betrakta honom såsom meningsfrände, och då dessa frågor äro af genomgripande och grundläggande natur, så kan meningsmotsatsen icke vara djupgående. Tvisten oss emellan tyckes vara i ett sådant läge, att jag efter en ytterligare förklaring tryggt kan utan strid öfverlämna saken i en skiljedomares hand.

Först gläder det mig att i docenten Pipping hafva funnit en meningsfrände i fråga om den rytmiska stafvelsen. Jag har redan 1898 utvecklat samma åsikt[1], men ingen har förr brytt sig om mina ord. Nu hoppas jag, att åsikten med Pippings auktoritet vunnit den språkliga världen för sig. Det är också rätt betecknande, att ingen röst höjts däremot eller mot den därmed sammanhängande kvantitetsförskjutningen, som enligt förut rådande åsikter om stafvelsedelningen är fullt lika märkvärdig som accentflyttningen och som enligt min åsikt och för mitt öra är sak samma. Docenten Pipping tyckes vara den ende, som fullt senterat detta förhållande.

[1] Språkliga Undersökningar II. Spelar accenten någon roll i den latinska versbildningen? sidd. 33—35.

I sammanhang härmed står doc. Pippings viktiga erkännande, att bland kämpande rytmiska system kvantitetsrytmiken har de största utsikter att afgå med segern. Detta erkännande anser jag vara af så stor betydelse, att i jämförelse härmed all annan meningsskiljaktighet synes försvinnande eller skenbar. Att doc. Pipping icke ansett sig för god att öppet uttala, att han vunnit denna öfvertygelse genom mina uppsatser, är på samma gång bevis på hans vetenskapliga öfverlägsenhet som det för mig är större ära än om jag vunnit flera dussin mindre kompetenta språkmän.

Emellertid är icke detta ett vanligt *concedo,* som när en besegrad motståndare säger sitt *do manus.* En uppmärksam läsare skall finna, dels att doc. Pipping bekräftar en åsikt, som är tydligt uttalad, dels att han genomskådar, hvad som ligger i mina exempel och som ännu icke blifvit uttryckligt uttaladt. Den första åsikten har jag i polemisk form uttryckt så: all rytmisk poesi är kvantitetspoesi. Därmed har jag egentligen icke sagt mer, än att rytmen beror på förnumna tidsförhållanden eller att taktlikheten beror på lika längd i takterna och deras hufvuddelar. Den andra åsikten har jag haft i reserv och tänkt, när den första blefve föremål för opposition, uttrycka så här: vår moderna vers är mer kvantiterande är antikens. Vi älska nämligen att markera rytmen med större kvantitet och göra det oftare än antiken. Kvantitetens i dubbelt afseende dominerande betydelse i fråga om rytmen är således hvad doc. Pipping iakttagit.

Häri ligger — något som mina öfriga opponenter hafva helt eller delvis förbisett — frågans tyngdpunkt. Jag har därför också ställt min diagnos på den dynamiska accenten så, att jag låtit honom för öfrigt vara ett x men fasthållit såsom väsentlig bestämning, att den skulle göra en stafvelse duglig att fylla en "stark" taktdel i versen. Den som ogillar utgångspunkten, ogillar satsen om den dynamiska accenten såsom versbyggnadens grund, den som gillar utgångspunkten, har på förhand förklarat sig antaga som versprincip hvad än må utfalla som värde för x, således äfven $x =$ kvantitet. Mina motståndare ha i allmänhet gått ur vägen för denna sida af saken. Men är kvantiteten versbyggnadens grund, så är spelet vunnet, den dynamiska accenten må sedan vara hvad han vill, han intresserar icke längre.

Nu torde det vara klart, hvarför jag gifvit mina fonem rytmisk form, åtminstone alltid sådan versform jämte en kor-

tare enkel ordform. Kan nämligen den dynamiska accent, man vid omvändning erhåller, göra en stafvelse duglig att fylla en "stark" taktdel, så är det just den dynamiska accent jag söker. Hade jag däremot genom mina experiment velat söka den starkaste stafvelsen i ordets egentliga mening, då erkänner jag doc. Pippings skarpsinniga anmärkning om den felkälla, som ligger i rytmen. Ty den "subjektiva betoning", som rytmen medför, skulle ovillkorligen villat örat i afseende på styrka. Nu åter har jag genom den taktmässiga rytmen sökt garantera en fast och säker kvantitet[1], de s. k. "starka" taktdelarne må få hvilken styrka som helst. Äro de starkare, så visar omvändningen, att den "starka" taktdelen och den subjektiva betoningen icke äro bundna af den objektive större styrkan. Detsamma synes af den direkta formen, om den antages ha den "starka" taktdelen svagare. Om de "starka" och de "svaga" taktdelarne äro objektive lika starka, så visa både direkt form och omvändning, att skillnad i styrka icke fordras för att framkalla föreställningen om stark taktdel och subjektiv betoning.

Att illusionen af betoning beror på associationer från det vanligaste förhållandet och är så godt som oundviklig, däri är jag ense med doc. Pipping. Att det emellertid icke alltid är fallet, att en stafvelse på "svag" versplats är svagare, det tänker jag doc. Pipping är fullt villig att medgifva. Motsatsbetoning kan i svenskan göra en kort stafvelse på "svag" versplats både musikaliskt högre och fysikaliskt starkare, utan att detta inverkar på versen, blott kvantiteten är korrekt.

Att jag icke gjort något för att förebygga den felkälla, som låg i mina åhörares predisposition för att förena styrka och kvantitet, betyder här att jag användt ett *argumentum ad hominem,* som icke har samma beviskraft för alla. Jag erkänner, att på detta slippriga område med sina otaliga möjligheter till hörvillor är det nästan omöjligt att finna utgångspunkt på ett illusionsfritt område. Jag har därför valt

[1] Rytmen gör uppfattningen tydligare. Villa i afseende på den dynamiska accenten inträder icke för den, som med dyn. acc. menar kvantitet, det visa mina experiment; icke heller för den, som med dyn. acc. menar musikalisk accent, det visa Meyers experiment. Just hans rytmiska exempel visa största regelbundenhet och tydlighet. Detta öfverensstämmer ock med utsagor af dem, som anställt psykofysiska experiment öfver rytmen: rytmen ligger redan i en enkel följd af intryck, men den blir tydligare genom upprepning.

den utvägen att söka ackommodera mig efter förefintliga associationer. Då jag beräknade, att mina flesta åhörare skulle med dynamisk accent mena kvantitet, så valde jag just den utgångspunkten, att jag visade, huru kvantiteten uppfattades som dynamisk accent. Hade jag beräknat en publik, som på grund af modersmålets kombinationer af kvantitet och musikalisk accent varit böjd för att fatta den senare som dynamisk accent, så hade jag ansett det riktigt att rätta mig därefter och visa, huru vissa melodiska kurvor eller en relativ tonhöjd fattas som dynamisk accent. Jag anser nämligen nödvändigt att rätta mig efter mina åhörares språk, till dess de möjligen finna anledning att ändra sitt språkbruk.

Men att jag icke bevisat, att dynamisk accent i betydelse af fysikalisk intensitet är identisk med lång kvantitet, och att jag anser detta bevisligen oriktigt, det framgår däraf, att jag sökt bevisa, att den s. k. "dynamiska accent", som jag angriper, icke kan vara fysikalisk intensitet. Att icke alla med dynamisk accent mena kvantitet, det medgifver jag också. Jag undantager 1:o alla, som med dynamisk accent mena musikalisk accent, till hvilka jag räknar finländare, d:r Meyer och delvis åtminstone doc. Kallstenius, 2:o doc. Pipping och alla, som med honom mena, att dynamisk accent är fysikaliska och fysiologiska kraftvariationer.

Denna senare åsikt är ju korrekt och oanfäktbar, och jag undrar icke på att dess anhängare anse sig berättigade till monopol för sin benämning. Men nu kommer en anmärkning, som jag fruktar att icke hvem som helst skulle kunna lika gärna och lika samvetsgrant besvara som doc. Pipping. Jag tviflar icke på att vetenskapsmannen Pipping äger rätt att kalla den fysikaliska intensiteten för dynamisk accent, men jag är icke lika säker, om hvardagslifvets praktik är i full öfverensstämmelse med denna teori. Detta låter ju som en anklagelse för dubbelhet eller att lifvet ej skulle stå i öfverensstämmelse med läran, men doc. Pipping är den förste att förstå hvad jag menar och ursäkta min samvetsfråga: äger verkligen vetenskapsmannen Pippings teori den makt öfver gentlemannens gehör, att han kan underlåta att illusoriskt förnimma dynamisk accent, där hans forskning ej kan finna större intensitet? Doc. Pipping finner dynamisk accent alltid på första stafvelsen i finska ord. Är det verkligen så säkert, att den fysikaliska intensiteten är starkast i denna stafvelse? Ponera att så är. Men om den någon gång änd-

rades — det är ju tillåtet att ponera det — är doc. Pipping då säker om att märka denna ändring eller att då höra en omkastning af accent? Eller om den fysikaliska intensiteten bibehålles och den musikaliska accenten omkastas, är doc. Pipping då säker om att ändå höra dynamisk accent på första stafvelsen? Om så icke är, så är det ej säkert att doc. Pipping i praktiken med dynamisk accent menar fysikalisk intensitet.

Jag har intalat i fonograf orden *menee* och *kävelee.* Jag vill icke tala därom, att jag hörde omvända formerna lyda *éleväk* och *énem,* utan en i Helsingfors född finländsk elev, som fick kontrollera de direkta formernas riktiga accentuering, afgaf om de inverterade formerna det omdömet, att de voro accentuerade på det långa *ē*.

Men ej nog härmed. Jag intalade ett (naturligen valdt) ställe ur Kalewala[1]. Samme elev kontrollerade intalandet och förklarade, att de omvända formerna samt- och synnerligen hade accent på första stafvelsen. De hade vid intalandet fallande ton på ultima och fingo vid omvändning stigande ton på prima. Detta var nog för att på denna stafvelse framkalla eller bibehålla föreställningen om accent. Den större fysikaliska intensiteten bestämmer således icke ovillkorligt ett finskt öras uppfattning af accent.

Härpå skulle doc. Pipping kunna svara, att så länge vi ej veta något om de dynamiska kurvorna för ifrågavarande ord, så är det fel att bestrida betoningens beroende af dynamiska förhållanden. Ja, för att ej obemärkt ha fått med någon främmande synpunkt, skall jag hålla mig till hans egna exempel. Han frågar, hvad jag vet om de dynamiska kurvorna för fonemen *-orr-* och *-arr-*, samt menar, att till dess jag uppvisat, att ingen väsentlig likhet existerar mellan dessa kurvor, är det fel att på grund af mitt experiment med *sórragis* — *sigárros* bestrida betoningens beroende af dynamiska förhållanden. Därpå får jag svara, att *om* jag vet något och *hvad* jag vet om dynamiska kurvor, det har jag lärt af doc. Pipping, men om jag tar i betraktande *kiuru,* så ger mig kurvan för *r* icke på hand någon större intensitet i *-rr-* (af *-orr-* och *-arr-*) än i *o* och *a*. Att jag ej skulle få bestrida betoningens beroende af dynamiska förhållanden, förr än jag vet, att ingen väsentlig likhet existerar mellan de dynamiska kurvorna för *-orr-* och *-arr-*, förstår

[1] Sång I v. 55—62.

jag icke. För mig må de gärna vara absolut lika. Hvad följer däraf? Månne att både *o* och *a* blifva betonade i *sórragis* och *sigárros*? Nej. Änskönt *orra* och *arro* representeras af absolut lika dynamiska kurvor, så veta vi dock, att i ena fallet *o*, i andra fallet *a* förefaller betonadt. Hvad är det nu som gör skillnaden? Jo tidsförhållandet. Ergo beror den dynamiska accenten äfven i sådant fall af tidsförhållandet[1].

Nu anförda bevis gäller naturligtvis icke för dem, för hvilka betoningen beror af musikaliska förhållanden, såsom jag anser förhållandet vara med finländare.

För att tydligen visa, att min sats gäller för ena parten (= dem som förnimma kvantiteten som dynamisk accent), men icke för den andra (= dem som fatta den musikaliska accenten som dynamisk accent) vill jag anföra ett experiment, som lätt kan göras efter. Jag har i fonograf intalat följande fonem med tonglidningar, som symboliskt antydas genom accenter ´ \`. Sedan har jag låtit personer afgifva sitt omdöme om hvilken stafvelse höres accentuerad. Jag vill här meddela medelst siffror, som angifva stafvelsen, omdömen af en svensk (Lr) och en finländare (Lm)[2]. Jag har låtit hvardera upprepade gånger afgifva sitt omdöme, så att jag är öfvertygad om att det ej beror på tillfällighet, och de hafva afgifvit sina omdömen oberoende af hvarandra, så att hvarken suggestion eller kontrast kunnat inverka.

		Lr	Lm			Lr	Lm
1.	*álala*	1	1	10.	*àllàlá*	1	(1), 3
2.	*alála*	2	2	11.	*àllálá*	1	(1), 3
3.	*alalá*	3	3	12.	*állàlà*	1	1
4.	*állàlà*	1	1	13.	*állàlá*	1	1, 3
5.	*àlállà*	2	2	14.	*àlàllá*	2	3
6.	*àllálà*	1	2	15.	*álàllá*	2	1, 3
7.	*àlàllá*	2	3	16.	*àlállà*	2	2
8.	*állàlà*	1	1	17.	*àlállá*	2	3
9.	*àllálà*	1	2				

N:o 1—3 äro fonem med tre korta stafvelser. Att vokalerna verkligen voro lika korta, hade jag kontrollerat

[1] Äfven när accenten beror af tonglidning, kan en accentflyttning äga rum vid omvändning, men äfven denna accent beror af ett förhållande, som ändras med ljudseriens omvändning i tiden. Jfr Förhandlingar vid sjätte nord. filologmötet sid. 73 f.

[2] Lr = v. Adjunkten Viktor Lenander, Lm = Fil. stud. Tycho Lillieström från Helsingfors.

genom omvändning. Vid första åhörandet tyckte Lr att alla tre voro accentuerade på första stafvelsen, Lm att 1. och 2. voro accentuerade på första stafvelsen eller saknade accent, men att 3. var accentueradt på tredje. Att Lr fann första stafvelsen accentuerad, berodde naturligtvis därpå, att denna händelsevis först fäste uppmärksamheten, emedan den i 1. hade stigande glidning. Men denna uppfattning bibehöll sig på grund af *vis inertiae* (trots ändrad glidning) i 2 följande fonem, emedan en svensk ej är van att fatta dessa glidningar som accent. Lm fann accent på första stafvelsen i 1. och på tredje i 3. emedan han är van att finna accent på dessa stafvelser (hufvudaccent och biaccent) men icke på andra stafvelsen från början. Af samma skäl fann han icke accent på andra stafvelsen i 2. utan ansåg fonemet accentueradt på första eller ock oaccentueradt. Detta var dock blott i början. Vid upprepadt åhörande funno båda accent så som här ofvan angifves.

N:o 4 och 5 funno båda accentuerade, som angifves. N:o 6 uppfattades af Lr som accentueradt på första, af Lm som accentueradt på andra stafvelsen. Om enligt svenskarnes omdöme den första stafvelsen är starkast, så kan icke den andra vara starkast i öfverensstämmelse med finländarnes omdöme och tvärtom.

Det märkvärdiga är att om jag låter de två första stafvelserna vara oförändrade (*àllá*) och ändrar tonglidningen på den sista stafvelsen (*là* till *lá*), så blir accenten oförändrad för svensken, men finländaren tycker nu, att den tredje stafvelsen är betonad (11). Både högre ton och stigande glidning segra öfver ensam stigning.

Om jag uttalar fonemet *álàllà*, så fattas det af svensken såsom accentueradt på andra stafvelsen, men af finländaren på första (formen är för resten korrekt finskt ord). Men om jag med bibehållande af de två första stafvelserna (*álàll*) ändrar tonglidningen på den sista (*là* till *lá*), så förblifver accenten på andra stafvelsen för svensken, men finländaren hör två accenter, en på första och en på sista stafvelsen, af hvilka till och med den nytillkomna kan fattas som hufvudaccent och den första som biaccent (15). I *àlállà* höra båda accent på andra stafvelsen (16), men ändras sista stafvelsen (*à* till *á*), så tycker finländaren att accenten flyttar till sista stafvelsen, under det att svensken tycker att den ligger kvar (17). I *állàlà* tycka båda, att accenten ligger

på första (12), men ändras kvantiteten (*àlàllà*), så ligger accenten kvar för finländaren, men flyttar till andra stafvelsen för svensken (jfr ofvan). I *àlállà* finna båda accent på andra, men ändras kvantiteten (*àllálà*), så flyttar accenten till första stafvelsen för svensken.

Experimentet kan lätt göras efter af den, som med öra och organ behärskar tonglidningar. Det kräfver till och med ingen apparat. Man behöfver blott uttala fonemen och låta en finländare och en svensk samtidigt tyst föra protokoll öfver sina omdömen om accenten.

Konsekvensen af detta experiment torde icke kunna vara mer än en, nämligen att svenskar och finländare mena olika saker med dynamisk accent. Det beror således icke på att någon har finska till modersmål eller gjort sig med finska språket någorlunda förtrogen, om han anser att i *talossa* första stafvelsen är starkast betonad, utan därpå att han under umgänge med finländare eller studium af finsk grammatik lärt sig på detta område härskande språkbruk. Jag kan icke finna något skäl, hvarför det grekiska ϑάλασσα skulle ha varit annorlunda accentueradt är det finska *talossa*, men den som hade grekiska till modersmål eller såsom en Pomponius Atticus haft tillfälle att göra sig därmed förtrogen, skulle ovillkorligt talat om τόνος ὀξὺς på första stafvelsen. Och ännu åtminstone har ingen satt i fråga, att med denna grekiska benämning skulle förstås styrka och icke högre ton.

Men, invändes, om den finska accenten ägde musikalisk karaktär, så skulle den ej hafva något inflytande på versen, men äfven i finskan är accenten versprincip. Härpå vill jag svara, att om någon accent skulle hafva något inflytande på versen, så skulle det vara den musikaliska, enär den dynamiska reducerar sig till kvantitet eller — musikalisk accent. Om man vill uppställa för sig den kompositionsregeln, att den första stafvelsen alltid skall falla på "stark" versplats, så kan man sedan söka följa den och taga olägenheterna däraf sådana de äro. Men den korta begynnelsestafvelsen blir icke duglig att fylla en "stark" versplats gent emot en lång på följande "svaga" plats. Och min öfvertygelse är den, att hade finnarne tillräcklig vana i samma versteknik som antiken, så skulle de icke taga någon hänsyn till accenten och versen skulle blifva synnerligen fullkomlig samt undgå det enformiga, som nu gärna vill följa med kompositionen. Att hänsyn till accenten icke är nödvändig, kan man finna däraf

att antik vers kan läsas med finsk betoning på första stafvelsen, utan att detta störande inverkar på versen, blott kvantiteten korrekt iakttages. Låt t. ex. någon finne, som icke kan latin, läsa följande välbekanta latinska verser med finsk accent på första stafvelsen. Jag påstår, att om han kan läsa den flytande, så blir det så god vers, att icke en professor i latin skall kunna läsa den bättre. Båda hafva oriktiga tonhöjningar, men finnen undviker bättre enformighet genom sin accent, som ej alltid sammanfaller med *thesis* (starka taktdelen).

Aurea priima sata'st aitaas, kwai vindike nuulloo
Sponte suaa, sine leege fidem reektunkwe koleebat.
Poina metuskw' aberant, nek verba minantia fiiksoo
Aire legeebantur, nek suppleks turba timeebat
Iuudikis oora suii, sed erant sine vindike tuutii.
Noondum kaisa suiis, peregriin' ut viiseret orbem,
Montibus in likwidaas piinus deeskenderat undaas,
Nuullakwe mortaalees praiter sua liitora noorant.

Eller om doc. Pipping, som antagligen glömt de svåraste latinska metra, vill läsa följande konststycke, så antar jag, att själfvaste Elias Janzon, den mästerlige Catullusöfversättaren, icke skall hafva något att anmärka, han skall blott förvåna sig öfver att det är möjligt. Men jag nödgas reducera det personligen smickrande för doc. Pipping med den anmärkningen, att lika bra kan hvarje finne läsa detta utan att ha läst latin.

Super alta vektus Attis kelerii rate maria
Phrygi' ut nemus kitaatoo kupidee pede tetigit
Adi-iitkw' opaaka silviis redimiita loka deaj
Stimulaatus ibi furentii rabiee, vagus animii,
Deevolsit ikt' akuutoo sibi pondera silike[1].

Eller följande homeriska verser:

Hää men ar hoos eipuus' apebää glaukoopis Athäänää
Uulympond', hothi phaasi theoon hedos asphales aiej
emmenaj; uut' anemojsi tinassetaj uute pot' ombrooj
deuetaj uute khioon epipilnataj, alla mal' aithrää
peptataj anephelos, leukää d'epidedromen aiglää;
tooj eni terpontaj makares theoj äämata panta[2].

[1] Catullus LXIII 1—5. [2] Homeri Od. VI. 41—46

Och följande körsång ur Sophokles' Antigone:

Sophon ti to määkhanoen
tekhnaas hyper elpid' ekhoon
pote men kakon, allot' ep' esthlon herpej.
Nomuus gerajroon khthonos
theoon t'enorkon dikaan,
hypsipolis; apolis, hotooj to mää kalon
ksynesti tolmaas kharin.
Määt' emoj parestios
genojto määt' ison phronoon
hos tad' erdej[1].

Nu är min fråga. Skadar den finska accenten på något sätt den antika versen? Nej, som det tyckes, lika litet som den antika accenten själf. Det är uppenbarligen för versen likgiltigt, om jag accentuerar enligt finska, latinska eller grekiska accentregler, blott jag icke accentuerar på modernt sätt med kvantitet, utan med samma accent som finskan använder.

Att doc. Pipping hör hufvudtonen i *veneessä* på första stafvelsen, anser jag således vara fullkomligt i sin ordning. Jag hör också detsamma, men det är hufvudtonen i musikalisk bemärkelse. Hvad jag hör på den andra stafvelsen, är icke heller någon större styrka. Men jag känner till språkbruket hos mina landsmän och vet, hvad de förnimma i det, som de kalla dynamisk accent. Då jag tillräckligt många år haft tillfälle att analysera denna förnimmelse, så kan jag följa den så att säga i dess vardande och tämligen säkert afgöra, vid hvilken längd afståndet börjar kännas som accent. För mig är således uppfattningen af den dynamiska accenten såsom kvantitet icke en hypotes utan en förnimmelse eller varseblifning, hvartill jag ständigt har tillgång. Exempelvis kan jag anföra, att hvarje lektion i Homerus ger tillfälle att höra, huru förnimmelsen af kvantitet framkallar den förnimmelse eller kanske rättast *blir* den förnimmelse, som af svenskar kallas dynamisk accent.

Om jag läser femte versen af Odysséens andra sång, så som den står skrifven, strikte efter kvantiteten, så uppstår i början felaktig rytm:

---

[1] Sophocles Ant. 366—375.

ποσσὶ δ'ὕπο λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.

Rytmen blir egentligen — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑, hvilket är fel i en hexameter. Men om jag med bibehållande af *absolut lika* uttal för ποσσὶ δ'ὕπο låter framsägandet af λιπαροῖσιν inträda något senare, så hörs felet botadt och örat har fått hvad svenskar kalla dynamisk accent. Doc. Pipping invänder, att exemplet är illa valdt, eftersom det är metriskt: den rytmiska upprepningen medför en associationsvilla. Det är dock att märka, att accentförnimmelsen inträder vid första upprepningen af en daktyl. Men vi kunna hålla oss till den första stafvelse, som af svenskar förnimmes accentuerad, nämligen den första i versen d. v. s. ποσσ-. Enligt attiskt uttal finnes äfven här ett kvantitetsfel. Ja, enligt samma uttal finnas noga taget tre kvantitetsfel i denna vers: äfven καλὰ har i attiskan två korta α. Således

ποσὶ δ'ὕπο λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα,

som enligt attiskt uttal skulle läsas med följande rytm:

⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑.

Huru afhjälper man nu dessa fel? Genom ingenting annat än genom att öka afståndet mellan ο och ι uti första och andra foten och mellan de båda α i den femte. För rytmens skull är det likgiltigt, om afståndet ökas genom paus *efter* första eller *före* andra vokalen, men för uttalet torde det falla sig bekvämare att förlänga mellanliggande konsonant (hvilket åtminstone beträffande första och sista har historiskt berättigande: ποδ-σὶ och τὸ κάλλος, måhända äfven beträffande λιπαρός, jfr lat. *salīva* nord, *slím*). Man behöfver icke för att bota versen göra något annat med ποσὶ än öka afståndet mellan vokalljuden. Om man uttalar πο med samma styrka eller svaghet, så är det sedan en tidsfråga, om det höres dynamiskt starkt eller svagt, beroende på när ι höres. Det så att säga "kännes efter". Således oberoende af någon upprepning redan i första stafvelsen höres denna accent.

Det vore lätt att påpeka otaliga sådana ställen hos Homer, så vv. 11, 20, 34 o. s. v. Men förhållandet är alldeles detsamma. Ja, noga taget är förhållandet lika i hvilken vers eller hvilket ord som helst. Ordets accent (enligt svensk uppfattning) beror af dess rytm, men dess rytm beror af tiden.

Ja, nu har jag svarat på allt, som jag ansett kunna innebära någon meningsolikhet. Doc. Pippings artikel innehåller dessutom så rika uppslag för vidare diskussion, att det är svårt att lämna tillfället till vidare diskussion, men jag har redan blifvit alltför vidlyftig och jag fruktar att möta redaktörens hotande blick.

Emellertid har jag förklarat mig och är färdig att lämna handlingarne i skiljedomarens hand. Jag finner ingen därtill mera lämplig än doc. Pipping själf. Skälen därför vill jag icke anföra, emedan jag fruktar, att det skulle tolkas som öppet smicker.

Norrköping i Juni 1904.

Erik Rosengren.

Smärre bidrag.

3. *Tilläggsnotiser om ett par ord.*

1) *Lyhörd* (Språk och stil IV, 82). I formellt afseende är detta adj. nog beroende på det i Bohuslän vanliga endast i neutr. förekommande *lyhört,* som betyder: så beskaffadt, att man hör synnerligen väl på grund af för ljudets fortplantning gynnsamma akustiska förhållanden, vare sig i ett rum eller i luften under särskilda väderleksförhållanden. Ordet, hvartill man kan tänka sig *lyhör* eller *lyhörd* som denkönsform, finns i Niléns ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden, men det brukas åtminstone somligstädes äfven af ståndspersonsklassen.

Profession (Språk och stil IV, 95). Detta ord har varit allmänt brukligt i st. f. det nuvarande *professur* långt senare än O. Ö—n antagit, nämligen ett godt stycke in på andra hälften af 1800-talet. I 1852 års universitetsstatuter, där vanligen användes ordet *professorsembete,* träffas *profession* åtminstone i § 113 två gånger. I Upsala universitets katalog förekommer det nya *professur,* så vidt jag kunnat finna, första gången, höstterminen 1866. I de båda nästföregående katalogerna har jag endast funnit förkortningsformen *Prof.* Men i katalogen för vårterminen 1865 läses på sid. 3: "Förestår Professionen i Dogmatik och Moraltheologi".

Ännu i Nordisk Familjebok XIII 285 (tryckt 1889) läses: *Profession* . . professorsämbete (numera hellre "professur").

Fredr. Tamm.

---

4. *Några danismer.*

Till Hilding Celanders uppsats i förra häftet vill jag foga några strödda anteckningar och anmärkningar om förekomsten af danismer i svenskan, i och för detta dubbelhäftes utfyllande.

Blaserthet är redan påpekadt af mig i Finsk tidskrift 1899 ("Språkliga iakttagelser i K. A. Tavaststjernas arbeten"), liksom det hos Tavaststjerna förekommande *bornerthet* samt det från Dagens Nyheter antecknade *generthet. Dorsk,* som nu citerats från Levertin och äfven förekommit hos Strindberg (Skärkarlslif, S. R. o. B. III: 311), hittas äfven i svenskan under nyromantikens tid, då man också gärna upptog

ord från de andra skandinaviska språken, ett förhållande som egendomligt nog aldrig framhållits. Så skref Atterbom i Phosphoros 1813: "mellanskofven af en *dorsk* och djurisk hvila" (s. 347), på samma sida har han äfven subst. *dorskhet*. Palmblad skref i Sv. Lit.-tidn. 1814, sp. 443: "misstrogne och *dorske* genom sjelfwa hwilan". — *Fritänkersk* är ju ett af de många försöken att få adjektivafledningar till ord på -are. Ibland det stora antal adj. på (i)sk, som bildats mer eller mindre tillfälligtvis och aldrig fått lifligare användning, finnas nog flera af samma typ som 'trumslagerisk'. Jag erinrar om t. ex. *landtjunkerisk*, användt af Hammarsköld (1811, Enligt Frunck, Bref o. s. v.) och Atterbom (därs. 229), Heidenstams *adertonhundratalisk* (Hans Alienus), *sextonhundratalisk* hos Almquist (Imperialoktaven III: 157), *hofmarskalkisk* (Tre fruar i Småland II: 42), *carldentolftisk* (därs. III: 144), *bibliotekarisk* (Sv. Lit.-Tidn. 1814) o. s. v. Det ligger ju något *lärdt* öfver denna ändelse, hvarför särskildt nyromantikerna odlade den; jfr min uppsats "Runebergs språkbruk" i Pedag. tidskr. 1900, s. 74. — I förbigående kan det måhända förtjäna nämnas, att det af Tamm, "Om avledningsändelser hos svenska adjektiv", s. 58 som nydanadt betecknade *skaldisk* synes vara skapadt af nyromantikerna, hos hvilka det förekommer dels hänförande sig till den isländska skaldediktningen, dels i den nu lefvande betydelsen.

Lydhör finns i vers (Finsk tidskrift 1903, LIV: 336):

Ibland, en höstens dag,
när det blir *lydhört* i luften,

i samma betydelse som hos Rietz sp. 400. Förf. tror sig där ha skrifvit sörmländska.

Bland låneorden på -else synes *inflytelse* ha varit vanligt sedan senare delen af 1700-talet. Hos nyromantikerna finna vi ytterligare *närvarelse* (äfven *själsnärvarelse*, Sv. Lit.-Tidn. 1814, sp. 510) och *tillvarelse* såsom mycket vanliga; vidare *bestyrkelse*, *frånvarelse* (Atterbom), *igenkännelse*, *missundelse*, *renselse* och *åkallelse* (Atterbom). Det från Strindberg visade gentagelse erinrar om det hos Böttiger (Minne af E. J. Stagnelius, 117) hittade, olyckliga *gentagningar* och det af Fr. Ström tillslarfvade "Artikeln *gengifver* ett par uttalanden" (Socialdemokraten 1894, n:r 197). *Föråret* (= våren) har jag hittat i Journal för litt. och teat. 1811, 28 aug. *Grundlag* (= grundval), som också kan anföras från Strindberg, Tryckt och otryckt I: 199, torde äfven kunna uppvisas då och

då under 1800-talet, tidigast har jag det från Hammarskölds Lyceum, sid 30. Likadant är förhållandet med *omsikt*. *Stillfärdig* möter hos Tavaststjerna (cit. från Kvinnoregemente, s. 34). Jämte 'taga sig samman' har Per Hallström äfven *fatta sig samman* (Våren 61, 208). Om *slå någon sönder och samman* är danism, så måste den vara gammal, den finns redan hos Runius („Blif inte ond, så du mig sönder slår och samman", Dudaim II: 44). Om *orkeslös* kan jag ge den kuriösa upplysningen, att en sydsvensk med självgjord språkauktoritet upplyst mig om, att det är bättre svenska än orklös. Finnas flera slika? — Det från G. H. J. Ljunggren anförda *undsenlig* (äfven *undsenlighet*, Sv. Vitt. Häfd. I: 67) är väl tvifvelaktigt; hos E. Flygare-Carlén finnes: „låt mig se att du alltid blir lika *undselig*" (Enslingen I: 74). Hos Ljunggren kan man annars råka på sådana förirringar som „en bakom den didaktiska tonens retoriska lugn stilla *ulmande* glöd" (Sv. Vitt. Häfd. III: 565). Af moderna författares danismer tillägger jag ett par ur högen. „Detta Lionardes kvinnoansikte . . . smärtsamt, sinligt, *underfundigt* och ljuft" (O. Levertin i kal. Svea för 1889, s. 104) — da. 'underfundig'. Levertin har äfven en dikt kallad *Åter en gång* samt en artikelrubrik i Sv. Dagbl. aug. 1904: „*Åter en gång* Böcklin", något som för mig låter osvenskt, ersättande: ännu en gång; da. 'atter en gang' är väl källan. I hans arbete „Från Rivieran" finnes bl. a. „vilda passionerade *lidenskap*" (s. 12) — Lorenzo Hammarsköld skref i sina „Kritiska bref" o. s. v.: „rof för stridande lidenskaper" (s. 61) — „det . . . *flimrade* för hans ögon" (s. 105), ty. eller da., „innerligt *förnöjligt*" (s. 158), „filosofie doktors *disputats*" (s. 162) samt det redan af kritiken från en fatal fras anförda blöd i „en *blöd* sentimentalitet". Hos Jane Gernandt-Claine i novellsamlingen Hella finnas det redan omordade 'taga sig samman' (s. 14), „det höga hallonriset . . . hade *filtrat* sig in i krusbärsbuskarnas snår" (s. 95), som väl hänger ihop med da. filtre, „känt sig . . . *försliten*" (forslidt, 66), „något så *förtumladt*" (fortumlet, s. 86), *stillfärdigt* (s. 56), *tillblifvelse* (tilblivelse, s. 65) m. m. Alla dessa lånord äro ju djupt onödiga, men vittna om, hur föga det finnes af svensk språkkänsla äfven hos ytterst framstående författare. Detta sorgliga missförhållande får väl endast delvis tillskrifvas saknaden i Sverige af utbildad litterär tradition; viktigast är gifvetvis den allmänna, äfven af de språkliga fackmännen föga beifrade stilistiska likgiltigheten och okunnigheten. Till den samverka skolornas absolut otillräck-

liga odling af modersmålet (särskildt för få skrifningar), total brist på läroböcker och ordböcker samt universitetsundervisning och slutligen en viss misströstan till svenskan och dess förmåga att af eget stoff skapa behöfliga uttrycksmedel.

Från 1800-talets början anförde jag, Språk och stil III: 144 några citat på rank, till hvilka skulle ha lagts

Mitt hjärtas brud, den *ranka* flickan
Stagnelius (Blenda) I: 33.

I Svensk Literatur-Tidning 1814, sp. 64 står: "öfversättningen, för att nyttja ett Danskt uttryck, gjord *i fläng*", där det tycks, som om författaren rent af icke kände till uttrycket på svensk botten. *Glimrande* nyttjas af Hammarsköld, likaså *insmickrande* ("en viss mildt insmickrande ton", Sv. Vitt. II: 90; "det insmickrande rimet", E. J. Stagnelius) och det rysliga "*obetalelig* tacksamhetsskuld" (E. J. Stagnelius). *Syringerna* möter i Sv. Lit.-Tidn. 1814, sp. 576 och Hæffner skref i samma tidning (1815, sp. 172): "Hwar och en, hwars öra är oförderfwadt af musikaliska *snurrpiperier*" (da. Syring l. ty. Syringe, da. Snurrpiberi l. ty. Schnurrpfeiferei). *Kyndig* tycks ha åtnjutit någon ynnest, det finns både hos Livijn ("ingen kyndig pojke", I: 404) och i en af Grewesmöhlenska stridens småskrifter ("mera kyndiga Reglor"; Pendant o. s. v. 1815).

Som jag förut nämnt, var Ling rik på danismer — naturligt nog. Ofta möter *ruga* = rufva, som ju f. ö. äfven finns sydsvenskt. Det kan vara nog med två citat:

Förrn sommarens brand ur dess fjällar kan truga
halfäring, ses vintern ren öfver dem *ruga*. (Asarne 41.)

verldsåldrig snö
de vresiga dvergbjörkar *rugar*. (därs. 52.)

Vidare må anföras: "med *vadsäck* [vadsæk] på rygg" (därs. 216), "lik ett *hafsblik* [havblik] om höst" (därs. 221), "Han i dörrklyftan fattar; men denna ej *rockas* [rokke]" (därs. 291), "en väldig klippa hämmar *bratt* [brat] hans långa bana (Agne, 135; ett af de ord, som redan anmärktes hos Ling af granskaren i Literatur-Tidningen), "Han snart i sina *kelna* [kælen] armar skall läka dig" (därs. 150; jfr Noreen, Spridda studier, I: 205), "När gästebudet spridt allmänt *stöj* [støj] i Kungatälten" (därs. 98) och "Snart vinterhvilade Asarnes snäckor på land, under höghvälfda *nösten* [nøst]".

Ruben G:son Berg.

Sv. darra, dallra m. m.

Sv. *darra*, af fsv. *darra*, motsv. ä. da. *darre*, nor. dial. *darra* (Aasen, Ross) — och med afljudande stamvokal da. *dirre*, nor. dial. *dirra* (Aasen, Ross) — föres af Tamm *Etym. ordbok* och Falk o. Torp *Etym. ordbog* (art. *dirre*) till en grundform ieur. **dhar-dhr-*, reduplikation af en rot ieur. **dher*, "skälfva", som föreligger äfv. i grek. τονθορύζειν, "darra", lit. *drebù*, armen. *dordoĵel*, båda med bet. "skälfva". Nära besläktade med *darra*, *dirra* äro enl. dessa forskares mening sv. dial. *daddra* (Hof *Dial. vestrog.*), nor. dial. *dadra*, *didra* (Ross), t. dial. *tattern*, *dattern*, eng. *didder* (alla med bet. som ligga nära den af *darra*, *dirra*), i det i dessa samma rot ieur. **dher* ingår, men här med ofullständig reduplikation: **dha-dhr-* osv. Med någon tvekan för Tamm till samma rot äfv. sv. *dallra*, enl. honom då af ett germ. **dal-dr-*, i hvilket *l* uppkommit genom dissimilation af *r* i det urspr. **dar-dr-*. — Till denna utredning vill undertecknad foga några reflexioner och funderingar, särsk. med anledning af några af de nämnda forskarna icke medräknade (ehuru redan af Rydqvist *Sv. spr. lagar* 4: 347 delvis uppmärksammade) sv. o. nor. dial. ord, hvilka man på grund af deras form och betydelse gärna skulle vilja föra samman med *darra*, *dirra* osv. Jag meddelar dessa funderingar utan att göra anspråk på att genom mina sammanställningar ha träffat det riktiga.

1. I närmaste sammanhang med *darra*, *dirra* stå otvifvelaktigt nor. dial. *darla*, "rokke sig, staae løst"

(Aasen), "dingle, hænge og dingle, gaa mageligt, dinglende, vippende eller vuggende" (Ross), *dirla* "vakle, staae løst" (Aasen), "svinge frem og tillbage med smaa Sving, hænge og dingle, staae og ryste, ryste, logre" (Ross) samt *derla*, "fare vimst og vippende frem og tilbage" (Ross; en närstående bet. hos *darra* förekommer i äldre sv.). Hellquist (*Arkiv* 14: 12) fattar *darla* och *dirla* som härledda med suffixet *-l-* närmast af *darra*, resp. *dirra*. Särsk. med hänsyn till formen *derla*, som icke synes ha något **derra* att sluta sig till, förefaller det dock enklare att antaga, att *darra*, resp. *darla*, *derla* äro bildade direkt till en stam utan reduplikation germ. **dar-*, **der-*, med suffixet *-r-* (**dar-(a)rōn*), resp. *-l-* (**dar-(a)lōn*, **der-(a)lōn*), hvartill så formerna med *i* sluta sig med sekundärt afljud. Med ett tredje suffix *-k-* skulle då på samma sätt vara bildadt nor. dial. *darka*, "tage det mageligt, gaa og drive" (Ross; jfr motsv. bet. af nor. dial. *darra* o. *darla*). För *derla* kunna dock naturligen andra förklaringar tänkas, som göra det möjligt att härleda äfven detta sekundärt af ett redan föreliggande verb med *-rr*: det kunde t. ex. vara ett germ. **darr-ilon*, växlande med **darr-alōn* (jfr Hellquist *Arkiv* 14: 1) eller ock genom någon dial. ljudlag utveckladt ur **dirla*. Den bet.-differens som förefinnes emellan *derla* å ena sidan o. *dirla*, *darla* å andra, gör det dock mindre sannolikt, att *derla* är fullt identiskt med någon af dessa former.

2. Huruvida hit höra äfven nor. dial. *durra*, surra brumma (Ross), sv. dial. *durrä*, *dorr*, *döörr*, skakas ljudeligen (Rietz), är väl ovisst, men icke alldeles osannolikt. De skulle i så fall vara parallellbildningar med ännu ett tredje afljudsstadium till *darra*, resp. *dirra*. (— Nor. dial. *durla* (Ross) synes på grund af sina afvikande bet. alls icke kunna föras till vår ordgrupp.)

3. Nor. dial. *dalla*, "løbe, trippe" (Aasen; jfr liknande bet. hos *darra* o. *darla*), "svinge smaat frem og

tilbage, dingle, hænge og slænge, gaa og slænge, vimse om" m. m. (Ross), *dilla*, "dingle, hænge og slænge, bæve, ryste, løbe, trave" (Aasen), "bæve, ryste, løbe efter" (Ross), *dilla seg* "gaa vrikkende eller svingende med Bagdelen" (Ross), *dulla*, "løbe, trave" (Aasen; jfr samma bet. hos *dalla* o. *dilla*), "løbe med korte skridt" (Ross)[1], sv. dial. *dalla*, gå långsamt, slå dank (Rietz, under *dala* 2; jfr motsv. bet. af nor. dial. *darra*, *darla* o. *darka*), *dilla*, dingla, hänga o. slänga, svänga (Rietz; jfr motsv. bet. af nor. dial. *darra*, *dirla*, *dalla*, *dilla*), *dulla*, stå osäkert, vara nära att falla (Rietz; jfr motsv. bet. af nor. dial. *darla* o. *dirla*) — denna ordgrupp inbjuder både genom sin bet.-utveckling o. sin ljudlikhet med *darra*, *darla* osv. till att antaga ett etymologiskt sammanhang med dessa ord. Detta sammanhang kan man emellertid tänka sig på olika sätt. Hvad beträffar de nor. dial. orden, skulle det kanske ligga närmast tillhands att antaga, att *dalla* osv. ha uppkommit ur *darla* osv. genom assimilation *rl* > *ll* (jfr Noreen *Aisl. Gr.*[3] §§ 13, 262). För de sv. dial. orden är väl däremot denna förklaring mindre sannolik, då assimilationen *rl* > *ll* torde vara jämförelsevis sällsynt i sv. dial. (jfr dock Hesselman i *Språk o. stil* 4: 98, not 1). Snarare har man väl därför att antaga en gammal rotväxling, germ. **dal-* : **dar-*, af motsv. ieur. former med *-l* o. *-r*, hvilka existerat bredvid hvarandra ss. olika utvidgningar af en gemensam rot **dhe*, **dho*, "skaka, bäfva", l. dyl. (jfr vidare nedan 6) eller ss. onomatopoetiska biformer, urspr. härmande det ljud en svängande l. darrande kropp ger ifrån sig. Ur denna rot på *-l* vore då *dalla* osv. härledda med suffixet *-l-* på samma sätt som *darla* osv. ur roten **dar-* (jfr ofvan). [Föreligger en afledning utan suffixkonsonant af samma rot, som här supponeras, i nor. dial. *dila*, långsamt svinga fram o. tillbaka, pyssla,

---

[1] Senare afledningar af dessa verb äro *dalta*, *dilta*, *dulta* m. fl. se Hellquist Arkiv 14: 11, 12, 14.

jfr Hellquist *Arkiv* 4: 12 (o. sv. dial. *dila*, smårinna, se därs.)?]

4. Närmast besläktade med dessa sv. o. nor. dial. *dalla*, *dilla*, *dulla* synas mig vara nor. dial. *daldra* (Aasen, under *dalla*), *dildra* (Aasen under *dilla*, Ross) med samma bet. som *dalla*, *dilla*, vidare sv. *dallra*, sv. dial. *dillra*, dingla (jfr Noreen i *Språkv. sällsk. i Upps. förh.* 1897—1900, s. 83), sv. dial. *dullra*, stå osäkert, vara nära att falla (Rietz). Huruvida äfv. nor. dial. *duldra*, "døne stærkt men dumpt, om fjern Torden, underjordisk Larm og dl." (Ross) hör hit, är måhända mera ovisst; jfr emellertid närstående bet. hos. sv. dial. *durrä* osv. ofvan 2. Om min sammanställning är riktig, låta sig väl dessa nu sist nämnda former med *-llr-*, *-ldr-* enklast förklara som sekundära bildningar på *-r-* af *dalla*, *dilla* osv. (i enlighet med framställningen hos Hellquist *Arkiv* 14: 1 ff.). Att de nor. dial. formerna böra tolkas på detta sätt, synes mig otvifvelaktigt på grund af det nära bet.-sammanhang som äger rum mellan *dalla* : *daldra*, *dilla* : *dildra*. Hvad *d*-et i de ifrågavarande nor. formerna beträffar, torde detta kunna förklaras som ett senare inskott (jfr bl. a. nor. dial. *baldra* : sv. dial. *ballra*, Hellquist *Arkiv* 14: 6, samt Aasen *Norsk gram.*, s. 43 f.). För sv. *dallra*, sv. dial. *dillra*, *dullra* skulle man väl kunna tänka på metatesis af ett **darla*, **durla* (jfr Noreen i *Språkv. sällsk. i Upps. förh.* 1897—1900, s. 83, äfvensom Hesselman i *Språk o. stil* 4: 97 ff.), men dels äro dessa sistnämnda former, så vidt jag känner, icke uppvisade på svenskt språkområde, dels synes det mig vara metodiskt riktigast att icke skilja de sv. formerna från de likljudande (o. äfv. i bet. ganska närastående) norska, i sht som den intima förbindelsen mellan två af de sv. dial. formerna, nämligen *dulla* o. *dullra* (jfr ofvan bet.) för sin förklaring pekar åt samma håll som de nor. formernas förhållande till hvarandra. Samma skäl göra naturl., att man blir än mer obenägen för Tamms

förklaring af *dallra* (se ofvan inl.), då genom denna *dallra* än längre skulle skiljas från former, med hvilka jag här, som mig synes på rätt goda grunder, sökt knyta ett sammanhang.

5. Under antagande af en rot germ. **der* (jfr ofvan 1) kan föras hit ännu ett verb med besläktad bet., näml. nor. dial. *dissa*, "bæve, skjælve, ryste" m. m. (Aasen), "bæve, gynge" (Ross), af ett germ. **der-isōn* > (väl med sekundärt afljud) **dirsa*, med assimilation *rs* > *ss* (jfr Noreen, *Aisl. Gr.*³ §§ 13, 262) *dissa*[1]. Jfr Falk o. Torp *Etym. ordbog* (art. *disse*).

6. Formellt något fjärmare från alla nu behandlade former synas mig stå sv. dial. (Hof) *daddra*, nor. dial. *dadra*, *didra*, t. dial. *tattern*, *dattern* eng. *didder*. Dessa äro väl snarast, såsom Tamm samt Falk o. Torp antaga, bildade med reduplikation germ. (**da-dr-* osv.) af ieur. rot **dher* (jfr ofvan 1). Man skulle dock äfven kunna tänka sig dem bildade med suffixet *-r-* af ett **dhe-dh-*, reduplikation af en rot ieur. **dhe*, om en sådan skulle kunna antagas ytterst ligga till grund för hela den här ifrågavarande ordgruppen (jfr ofvan 1). Denna reduplicerande rot **dhedh-* kunde då sammanhänga genom afljud med en annan inom de ieur. språken uppvisbar rot **dhudh* med bet. "skaka" osv., se Falk o. Torp *Etym. ordbog* (art. *dodder*). Med afseende på de nämnda formerna *dadra*, *didra* osv. är f. ö. blott att tillägga, att i nor. dial. äfven det tredje afljudsstadiet *u* synes förekomma, näml. i *duyra*, "ryste eller skjælve stærkt og gjentagende med en dump Larm for hvært større Ryst" (Ross), af **dudra* (se Ross, under *dudra*?).

Lund i november 1904.

Emil Olson.

[1] Huruvida da. *dysse*, gunga i sömn, kan stå i något samband med detta ord, har jag f. n. ingen mening om.

Om några olika sätt att uttrycka passiv betydelse i nusvenskan.

"Ju närmare tankan kommer till tinget, språket till tankan ... ju fullkomligare är däd"[1]. Så har en svensk skald och språkforskare en gång uttryckt sin åsikt om hur språket bör vara beskaffadt för att bäst fylla sin uppgift. De orden stamma från senare hälften af 1600-talet, men de innehålla en sanning för dagen, för så vidt man inte låter dem skymma en annan sida af språkets uppgift. Den är ju nämligen ej blott att vara ett så exakt uttryck som möjligt för tanken, utan äfven, och i främsta rummet, att vid bestämda tillfällen föra idéerna från individer till andra. Idealiskt vore således ett språk, som kunde följa tanken i hvarje dess skiftning och som ägde förmåga att ge den en dräkt, som passade i den miljö den skulle uppträda i och för den publik den vore ägnad.

Något, som i betydlig grad bidrar till att ge ett språk möjligheter att fylla de nämnda krafven, är tillvaron af synonyma ord och konstruktioner. Den största fördelen med synonymer ligger ju ej däri, att de, såsom termen anger, äro namn för (ungefär) samma sak (detta är visserligen en fördel, emedan de på grund däraf kunna befordra omväxling i framställningen), utan den ligger däri, att synonymerna sällan eller aldrig helt täcka hvarandra. På samma gång som de förete en vä-

[1] Columbus, S., En svensk ordeskötsel, utg. af G. Stjernström och A. Noreen, sid. 33.

sentlig öfverensstämmelse med afseende på idéinnehållet, visa de oftast större eller mindre betydelseskillnad och kunna på så sätt ge uttryck åt nyanseringar i tanke och stil.

Det är hufvudsakligen som synonymgrupper jag i det följande betraktar några olika uttryckssätt för passiv betydelse i nusvenskan.

Med afseende på mitt· ämnes omfång och syftet med min uppsats ber jag att här få förutskicka några anmärkningar.

Titeln är något obestämd, men jag har valt den i brist på ett något så när kort och exakt uttryck. Under några olika uttryckssätt inbegriper jag här s. k. enkla passiver med passiv betydelse samt s. k. omskrifna passiver. Aktiva former med passiv betydelse eller verbformer, som förete motsatta förhållandet, ligga således utanför mitt ämne. Det passiva participet, eller m. a. o. perf. part. af transitiva verb, kommer att behandlas blott, då det tjänar till att bilda omskrifven passiv form.

Termen nusvenska har jag hämtat från Noreens Vårt språk, där den definieras som beteckning för "svenskans nutida skede, våra dagars svenska, den nu uppväxande generationens modersmål" [1].

På hvad sätt nusvenskan begagnar sig af de enkla och omskrifna passiverna såsom uttryck för passiv betydelse är en fråga, som ännu, så vidt jag vet, ej mycket ordats om, åminstone ej i skrift. Professor Cederschiöld har, såsom jag senare återkommer till, i Svenskan som skriftspråk framlagt några tankar i ämnet. I sin afhandling Språkpsykologi och modersmålsundervisning har lektor Beckman påpekat en synpunkt. I våra ordböcker, t. ex. Sundén, Ordbok öfver svenska språket, anges de olika passiverna

[1] Noreen, anf. arb., Bd. I, 1, sid. 25.

rätt och slätt såsom synonyma (t. ex. "han är älskad = han har älskats = han har blifvit älskad").

I de större svenska grammatikor, som användas vid våra elementarläroverk, Sundén, Svensk språklära i sammandrag för allmänna läroverken och Brate, Svensk språklära för de allmänna läroverken, förekomma knapphändiga och delvis vilseledande uppgifter. Sundén meddelar t. ex., då fråga är om hjälpverbens indelning, att tre passivbildande hjälpverb, nämligen *vara*, *varda* och *blifva*, finnas. Vid redogörelse för de respektive verbens användning får man emellertid om *varas* funktion veta endast, att i stället för hjälpverbet *hafva* jämte supinum förekommer stundom *vara* jämte perfekt particip, t. ex. *han är fallen* (= han har fallit), *han är sårad* (= han har sårats)" [1]. Alltså betonas här ej det karaktäristiska för *vara* såsom passivbildande hjälpverb. De båda jämställda aktiva och passiva satserna tjäna till att förvilla i stället för att klargöra hur hjälpverbet *vara* användes. *Blifva* däremot säges bilda "en omskrifven passiv form". I paradigmet för passiverna upptagas vid sammansatta tempus (ej vid enkla) passivformerna på *-s* och de med *blifva* omskrifna passiverna såsom synonyma, t. ex. "*han hade kallats* l. *blifvit kallad*". Men har författaren här gynnat den ena af de omskrifna passiverna, hvarför har han förbigått den andra (*varda* anger författaren en gång för alla såsom synonym till *blifva*), då man ändå får veta, att sådana konstruktioner finnas (jfr ofvan *han är sårad* = han har sårats)? Och hvarför nämnes ej att äfven enkla tempus kunna omskrifvas? Stå ej konstruktionerna *han kallades* : *han blef kallad* i ungefär samma förhållande till hvarandra som *han hade kallats* : *han hade blifvit kallad*?

Vid studiet af Sundéns framställning kan man läsa mellan raderna, att det ej alltid är likgiltigt hvilket pas-

[1] Sundén, anf. arb. [15], sid. 140.

sivum, som användes. Man kan ock draga den slutsatsen, att denna olikhet måtte bl. a. gälla olika tempus.

Brate tyckes mig mer konsekvent vid sin behandling af nämnda kapitel. I paradigmet för passivum upptar han endast *s*-former. Därefter jämställer han *vara* och *blifva* + perf. part. såsom omskrifna passiver. Han anger ock en skillnad mellan *vara*- och *blifva*-konstruktioner. Denna skulle enligt Brate bestå däri, att *vara*-konstruktionen uttrycker en fortvaro, *blifva*-konstruktionen däremot en kortvarig verksamhet. Att denna definition ej håller streck, har emellertid professor Noreen påpekat i sin kritik af Brates språklära [1] genom att dra fram exemplet *Från den dagen blef han betraktad som ett helgon.* Att här ej är fråga om kortvarig verksamhet torde vara tydligt.

Genom Brates framställning får man alltså upplysning om att när passiverna kunna ersätta hvarandra, finns en betydelseskillnad mellan *vara*- och *blifva*-konstruktioner. Men denna skillnad är oriktigt angifven.

Vid en sammanfattning af nämnda reflexioner öfver Sundéns och Brates framställning af ifrågavarande ämne komma två spörsmål helt naturligt för en:

1) När kunna de olika passiverna brukas med ungefär samma betydelse, eller m. a. o. när kunna de sägas vara synonyma?

2) Hvilka betydelsenyanser, större eller mindre, kunna de olika passiverna såsom synonymer representera?

Det är några iakttagelser och reflexioner med anledning af de spörsmålen, som jag går att framlägga.

Innan jag öfvergår därtill, torde det emellertid vara lämpligt, att jag söker fixera det begrepp, som jag tänker mig knutet vid begreppet passiv betydelse, uttryc-

---

[1] Noreen, Vår nyaste lärobok i modersmålet. Ped. tidskr. sept. 1898.

ket för den väsentliga likheten mellan alla de konstruktioner, som i det följande behandlas.

Det ifrågavarande begreppet fattar jag här som ett bestämningsbegrepp, hvilket innehålles i ett gifvet verbalbegrepp, det verbalbegrepp nämligen, som representeras af ett "verb med passiv betydelse". Genom att undersöka det för ett dylikt verbalbegrepp karaktäristiska innehållet får jag alltså en uppfattning af hvad det lösryckta bestämningsbegreppet *passiv betydelse* innebär.

Såsom termen *passiv* (= lidande, mottagande) antyder, tillkommer det ifrågavarande bestämningsbegreppet ej verbalbegreppet i och för sig. Det anger verbets relation till ett annat ord, nämligen det grammatiska subjektet. Den karaktäristiska relationen mellan detta och ett verb med passiv betydelse skulle kunna uttryckas sålunda: det grammatiska subjektet är verbets tankeobjekt. Man kan se verbets och det grammatiska subjektets relationsförhållande äfven från en annan synpunkt. Jag nämnde nyss, att bestämningen *passiv betydelse* ej tillkommer verbet i och för sig. Det är dock att observera, att den med verbet associerade föreställningen blifvit något modifierad: till föreställningen om handling har fogats föreställningen om resultat af handlingen, ett uppkommet tillstånd, en egenskap, hvilken som medelbart attribut tillägges det grammatiska subjektet[1].

[1] Sistnämnda relationsförhållande framhålles i den lilla intressanta och originella skrift Afhandling om svenska språket, som 1875 utkom under signaturen R. R. (Angående detta arbete och författaren däraf se Noreen, Vårt språk, Bd I, 2, sid. 247 ff.) Författaren redogör där bl. a. för hur ett suffix kan förändra betydelsen hos den stam, till hvilken det fogas. På tal om verbformer med passiv-suffix säger han: "Den främre sammansättningsdelen uttrycker i sammansättning med passiv-suffix till en del annan föreställning (nämligen om egenskap) än eljest (då den innefattar föreställning om tilldragelse)".

Betecknandet af de båda nu nämnda relationsförhållandena är den väsentliga likheten mellan de enkla och omskrifna passiverna. De förnämsta betydelseskillnaderna dem emellan och mellan de omskrifna passiverna inbördes synas mig oftast bero på olika framhållande af de båda relationerna. *s*-formen, t. ex. *Stenen har krossats*, låter verbalbegreppet träda i förgrunden. (Detta förhållande synes mig förklarligt, om man tar i betraktande *s*-formens uppkomst och utveckling.) De omskrifna passiverna däremot, t. ex. *Stenen är krossad*, *Stenen har blifvit krossad* och (eventuellt) *Stenen är vorden krossad*, betona starkare det adjektiviska begreppet.

Att så är förhållandet tyckes mig helt naturligt. Den adjektiviska betydelsen har genom *s*-formen ej något speciellt uttryck, hvilket däremot är fallet hos de omskrifna passiverna, där detta framhålles genom participet. Rollerna med afseende på framhållandet af relationerna äro hos de omskrifna passiverna således fördelade. Därpå beror troligen ock en annan olikhet mellan de nämnda passiverna. Vid *s*-formen i och för sig utan tempusaffix (*affix* tages här i så vidsträckt bemärkelse, att det äfven omfattar bl. a. hjälpverben [1]), t. ex. *krossas*, häftar ingen tidsföreställning, hvilket däremot är fallet vid de omskrifna passiverna, t. ex. *vara krossad*; *blifva*, *varda krossad*.

Den väsentliga betydelseskillnaden mellan de omskrifna passiverna sinsemellan grundar sig på att de gifva olika föreställningar om tid: *vara*-konstr. anger befintligheten, *blifva*-konstr. däremot inträdandet af handlingen, respektive tillståndet [2].

Mellan *varda* och *blifva*, respektive *varda*- och

[1] Se Noreen, Inledning till modersmålets formlära, § 2, I.

[2] Se Noreen, Vår nyaste lärobok i modersmålet. Ped. tidskr. sept. 1898.

blifva-konstruktioner, finnes ej någon reell betydelseskillnad. *Blifva* har såsom *vardas* sidokamrat och efterträdare [1] samma grundkaraktär som detta. *Vardas* grundbetydelse är just framhållandet af något nytt, inträdande. Ordet är, enligt Kluge, Wörterbuch, släkt med lat. *verto* = vända, gifva en annan vändning.

På de nu berörda grundskillnaderna mellan de olika passiverna beror ytterst, enligt min tanke, att de olika passiverna ej alltid kunna ersätta hvarandra och att de, i de fall de kunna sägas vara synonyma, kunna representera olika betydelsenyanser.

Jag öfvergår till att framlägga mina iakttagelser och reflexioner angående 1) i hvilka fall språkbruket faktiskt tillåter eller förbjuder ett ungefärligt jämställande af de olika passiverna och 2) hvilka tendenser med afseende på användningen af de olika passiverna såsom bärare af vissa betydelsenyanser jag tyckt mig finna.

Redan vid en flyktig undersökning af nämnda frågor finner man, att dessa tendenser ställa sig ganska olika inom olika stilarter [2]. Mina undersökningar gälla högre stil och mellanstil, företrädesvis den förra, på grund däraf att en tillförlitlig exempelsamling med afseende på språkbruket inom denna stilart naturligen lättast kan erhållas.

För att få en uppfattning af den högre stilens (till

[1] Angående förhållandet mellan *blifva* och *varda* se Björkman, Nsv. *blifva*, i Språk och stil 1902, sid. 90, och Paul, Die Umschreibung des Perfektums im Deutschen mit haben und sein, i Abhandlungen der philosophisch-philologischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften, XXII, 1, sid. 169.

[2] Med afseende på stilarterna använder jag den terminologi, som professor Noreen begagnar i Vårt Språk. Se anf. arb., Bd I, 1, sid. 27 ff.

en del äfven mellanstilens) användning af passiverna har jag genomgått och excerperat arbeten på prosa af H. Forssell, G. af Geijerstam, P. Hallström, Selma Lagerlöf, V. Rydberg och A. Strindberg. En del exempel äro hämtade från andra spridda författare, en del äro konstruerade.

Jag har grupperat mina iakttagelser kring olika tempus och modus.

Som uttryck för pres. och pret. ind. af hufvudverbet förekomma alla tre passiverna, t. ex. *Barnet uppfostras*, *Huset blir byggdt*, *Höfdingen är fruktad; Barnet uppfostrades*, *Huset blef byggdt*, *Höfdingen var fruktad*.

Härmed är emellertid ej sagdt, att pres. eller pret. af ett och samma verb kan uttryckas genom de tre passiverna. Visserligen kan jag jämte *Barnet uppfostras* använda *Barnet blir uppfostradt*, och *Huset blef byggdt* kan beteckna ungefär detsamma som *Huset byggdes;* men *vara*-konstr. vid dessa verb (*är uppfostradt*, *var byggdt*) kan ej användas vid sidan af *s*-formen och *blifva*-konstr. Den skulle ange fullbordad handling, under det att de senare beteckna ofullbordad.

Af exemplen *Höfdingen är fruktad*, *Höfdingen var fruktad* framgår likväl att *vara*-konstr. kan uttrycka pres. och pret. ind. passivum af hufvudverbet. Olika verb förhålla sig sålunda härvidlag på olika sätt.

Lektor N. Beckman har i sin afhandling Språkpsykologi och modersmålsundervisning berört denna olikhet och framhållit hvarpå den beror. Den är, menar han, förorsakad af hufvudverbets aktionsart[1].

---

[1] Enligt t. ex. Beckman, anf. arb., sid. 81 ff. beteckna, om jag fattat honom rätt, en mängd verb uttryckligen en viss aktionsart. Somliga ange handlingen såsom pekande hän på ett resultat,

Vara-konstr. såsom uttryck för pres. och pret. ind., alltså för ofullbordad handling, af hufvudverbet förekommer nämligen, såsom lektor Beckman påpekat, blott vid imperfektiviska verb.

Att så är förhållandet synes mig förklarligt. Då pres. och pret. af hjälpverbet *vara* sammanställas med perf. part. af hufvudverbet, motverkas det begrepp af fortvaro, som ligger i hjälpverbet, af det begrepp af fullbordad handling, som ligger i perf. part. Vid de flesta verb segrar det begrepp, som ligger i participet, och den föreställning om fortvaro, som betecknas af hjälpverbet, kommer blott att framhålla fortvaron af något redan fullbordadt (t. ex. *Stenen är krossad*)[1].

Är däremot hufvudverbet självt imperfektiviskt, blir resultatet af sammanställningen pres. eller pret. af hjälpverbet *vara* + perf. part. af detta imperfektiviska verb ett uttryck för oafslutad handling (t. ex. *Höfdingen är fruktad*).

Emedan *vara*-konstr. i enkla tempus sålunda intar en särställning, har det synts mig lämpligt att först

---

såsom medförande en förändring. Sådana verb äro t. ex. *uppfostra, måla, krossa*. Andra verb åter framställa handlingen såsom rätt och slätt pågående. Sådana verb äro t. ex. *frukta, älska, bebo*. Verb med förstnämnda aktionsart kallas af Beckman för perfektiviska. Samma benämning förekommer hos Paul, anf. arb., sid. 162 ff. Noreen använder samma term i Vår nyaste lärobok i modersmålet (se ofvan sid. 201). Andra grammatici, t. ex. norrmännen Falk och Torp, begagna termen aoristiska (se Falk og Torp, Dansk-Norskens syntax, sid. 174). Verb med aktionsart af det senare slaget kallas af Beckman för durativa. Andra, bland dem Paul och Noreen, använda termen imperfektiviska. (Jag begagnar mig i det följande af termerna *perfektiviska* och *imperfektiviska*.) Skillnaden mellan perfektiviska och imperfektiviska verb spelar mångenstädes in i språklifvet. Så ock här.

[1] Samma uppfattning framställes af Paul i hans ofvan citerade afhandling (sid. 162 ff.), som jag först sedan min uppsats förelåg afslutad, kommit i tillfälle att taga kännedom om.

redogöra för mina iakttagelser angående de betydelsenyanser, som i dessa tempus representeras af de båda andra passiverna.

Pres. ind. användes, som bekant, för att beteckna 1) hvad som pågår, 2) hvad som brukar äga rum, 3) hvad som kommer att äga rum eller, stundom, 4) hvad som enligt den talandes vilja bör ske.

Med *s*-formens karaktär att betona verbalbegreppet sammanhänger att detta slags passivum i regeln användes för att beteckna det förstnämnda förhållandet: hvad som pågår.

Från Selma Lagerlöf, Jerusalem I har jag t. ex. ej antecknat mer än två *blifva*-konstruktioner i denna ställning. Men genom att i de speciella fallen begagna sig af *blifva*-konstr. synes det mig att författarinnan fått fram en fin skiftning i betydelsen. Det ena exemplet är hämtadt från följande situation.

Författarinnan låter oss vara med om det spännande ögonblick, då Hök Matts Eriksson håller på att skrifva under kontraktet angående försäljandet af sin fäderneärfda gård. Vi äro med, då han skrifver sitt första namn. Vi följa hans tankar, allt under det han skrifver det andra. Sedan vi sålunda fått vara med om själfva nedskrifvandet, handlingen, säger författarinnan: "*Och på detta sätt blir det andra namnet tillritadt*". Här gällde det ej att direkt betona handlingen, utan resultatet: vi skulle se namnet för oss på papperet. *Blifva*-konstruktionen såsom framhållande den adjektiviska sidan i relationen gör här god effekt.

Liknande är ett fall, som jag antecknat från Pelle Molin, Ådalens poesi: *Strax därpå stå de alla ... och se hur jollen drages upp på femböringens farm (midt), seglet hissas, och färden anträdes.* Vi se de olika situationerna för oss. Verbalbegreppet är framhållet genom *s*-formen.

Några rader längre fram i berättelsen finna vi: *Men männen segla mellan de branta fjällöarna inomskärs. Bakom ett svart, väldigt fjäll blir sällskapet ökadt af andra Lofotbåtar. blir ökadt* — äfven här ligger det intressanta i resultatet af handlingen. *Blifva*-konstruktionen har kommit till sin rätt.

En annan betydelsenyans kommer måhända genom *blifva*-konstruktionen fram i följande exempel. *Han blir nu som alltid förstummad af det häpnadsväckande i att se något så vackert* (Lf)[1]. Det som nu sker sättes i jämförelse med hvad som brukar äga rum. Här har det andra draget i *blifva*-konstruktionens karaktär gjort sig gällande: den inträdande handlingen betonas.

Jag har ej funnit mer än detta exempel på hur *blifva*-konstr. framhåller den enskilda handlingen i motsats till den allmänna. Men enär samma skillnad går igen i andra tempus och som dessutom norska och danska grammatici[2] påpeka samma sak såsom gällande för no. och da., har jag vågat framhålla den här.

Vill man däremot med presens beteckna hvad som brukar äga rum lämpar sig *s*-formen, som ju, enligt ofvan (sid. 203, rad 21 ff.) ej i och för sig uttrycker begränsadt tidsmoment, bäst, och den är på det området så godt som allhärskande. Jag behöfver blott påminna om dess bruk t. ex. i regler, t. ex. *Frågetecken användes vid slutet af en direkt fråga,* vid ordspråk, t. ex. *Hvad som gömmes i snö, kommer upp i tö,* vid annonser, t. ex. *Här säljas äkta ryska gummigaloscher,* meddelanden, t. ex. *Föreläsningar och öfningar i Nordiska språk hållas onsdagar kl. 2—3 och lördagar 12—1.*

Hvad beträffar anledningen till *s*-formens använ-

---

[1] Lf = Selma Lagerlöf, Jerusalem I.

[2] Se Marius Kristensen, Dansk Sproglære for voksne, § 234; Ingerslev, Dansk Sproglære, sid. 47; Falk og Torp, Dansk-Norskens syntax, sid. 170.

dande i sistnämnda fall (regler, ordspråk, annonser och meddelanden) torde man dock i främsta rummet ha att räkna med en annan faktor, nämligen praktiska skäl: *s*-formerna äro kortare än de omskrifna passiverna.

Till den ifrågavarande gruppen kan man ock räkna passiverna i stadgar och föreskrifter i allmänhet, ehuru dessa på grund af sin imperativiska karaktär skulle kunna sägas utgöra en kategori för sig; (jfr ofvan 4).

Såsom exempel på *s*-formens användning i stadgar må anföras följande: *Elever antagas i den ordning, som företedda vitsord föranleda* (Kongl. Maj:ts bestämmelse rörande den valfria fjärde årskursen vid Högre Lärarinneseminarinm, § 3). I en sådan lösryckt mening som denna skulle jag visserligen kunna använda *blifva*-konstr. Men formulerad på så sätt, skulle den ej passa för den stadgeparagraf, hvarur den är hämtad, eller med andra ord det imperativiska i begreppet skulle fått ett mindre skarpt uttryck genom *blifva*-konstr.

Att det ligger något imperativiskt i dylika uttryck bekräftas bl. a. därigenom, att språkbruket här företer en omväxling mellan pres. passivum och andra uttryck för imperativisk betydelse. I samma stadgeparagraf som jag nyss citerade, står t. ex. *Bland de sökande skall företräde gifvas åt dem, hvilka samma år utexaminerats från Seminariets tredje afdelning* och *Efter samråd med vederbörande lärare och läroverkets rektor uppgöre elev en plan för sina studier.* Pres. af ett modalt *skola* + en infinitiv samt optativ, två vanliga uttryck för imperativisk betydelse, förekomma således här omväxlande med pres. passivum.

Till samma kategori som den nu berörda kan man helt naturligt räkna äfven andra skriftliga förhållningsregler: recept i kokböcker, populära läkeböcker o. d. I sådan litteratur möter man ofta, såsom Cederschiöld i Svenskan som skriftspråk (sid. 124, 125) påpekat,

passiver med imperativisk betydelse. Så vidt jag kunnat finna, användes i dylika fall numera alltid *s*-formen. "Man tager, om man så hafva kan", sa' Kajsa Warg i midten af 1700-talet. Men "*tag hänne* (skinkan) *sedan upp att kallna*", skref Johan Winberg 1761[1]. "*Ungefär en matsked af smeten tages till hvarje kaka*", säga nu för tiden Wallin och Schager och med dem andra författare inom samma litteraturbransch.

Hit torde väl ock sådana uttryck som "*aktas för stötar!*", "*förvaras på kyligt ställe!*", "*öppnas julafton!*" kunna räknas. De äro imperativer, ehuru milda sådana.

Af det sagda framgår att *s*-formen tycks vara förhärskande vid pres. ind. passivum. Då presens användes för att beteckna något futuralt, gör emellertid *blifva*-konstruktionen såsom betonande handlingens inträdande *s*-formen platsen stridig. Skall verbet ensamt beteckna det futurala, synes *blifva*-konstruktionen gifvet vara den mest anlitade. Ex. *Du blir nog mycket berömd för hvad du gjort idag* (Lf), *Det där blir i alla fall bärgadt nere vid kyrkbyn, tänkte han* (Lf), *Hvem kan undra, om denna socknen blir straffad som Sodom och förhärjad som Babylon* (Lf), *Jag blir inte en gång invald i fattigvårdsstyrelsen* (Lf), *Han bor nu under bevakning å Grand Hôtel i Petersburg, tills hans blifvande vistelseort blir bestämd* (Vårt land juli 1904). Bestämmès verbet däremot af ett futuralt tidsadverbial, ersätter detta *blifva*-konstruktionens framhållande af inträdande handling, och språkbruket synes tendera till att i dylika fall så godt som uteslutande begagna sig af *s*-formen. Ex. *I morgon uppföres "Martha"* (Sv. Dagbl. sept. 1904), *Undervisningsprof för en adjunktur vid Norra Latinläroverket aflägges af adjunkt N. N. den 23 februari och af fil. d:r Z. den 1 mars* (Sv. Dagbl. febr. 1904).

---

[1] Se Cederschiöld, anf. arb., a. st.

I pret. ind. förekomma oftare än i pres. *s*-formen och *blifva*-konstr. omväxlande. Hos en del författare, t. ex. Hallström, Rydberg, Strindberg, kan man emellertid spåra en afgjord benägenhet för att använda den kortare, *s*-formen. Att Rydberg använder så godt som uteslutande denna (så vidt jag kan finna, använder han i denna ställning aldrig och, såsom jag senare återkommer till, öfver hufvud taget sällan germanismen *blifva*), är troligen en tillämpning af hans åsikt att de passiva formerna på *-s* äro "ett af modersmålets största företräden framför tyskan" [1] (och andra icke nordiska språk).

Af de öfriga författare, hos hvilka jag gjort mina iakttagelser, bjuder Selma Lagerlöf gifvet på rikaste omväxlingen mellan *s*-formen och *blifva*-konstr. Det är därför lockande att i hennes språk söka spåra vissa, med största sannolikhet omedvetna, tendenser med afseende på passivernas användning i pret. ind.

Några sådana har jag tyckt mig finna. Då genom pret. en handling betecknas som pågående i förfluten tid (jfr fr. imparfait), begagnar författarinnan sig af den ena grundskillnaden mellan *s*-formen och *blifva*-konstr. och använder följaktligen i regel *s*-formen (jfr sid. 203). Är det däremot fråga om att beteckna ny, inträdande handling i förfluten tid (jfr fr. passé défini) får *blifva*-konstr. oftast göra tjänst.

Ex. *De tyckte sig se hela scenen, då Stor Ingmar skadades* (Lf). *Scenen, då Stor Ingmar skadades* = hur det gick till, då Stor Ingmar skadades; den pågående handlingen framhålles. Några rader längre fram finner man däremot *Jag ansåg, att jag hade del i hans olycka, därför att det var hemma hos mig, som han blef skadad* (Lf). *Blef skadad*, det hände något nytt; den inträdande handlingen framhålles. *Alla voro med sina tankar och*

[1] Se Rydberg, Tysk eller nordisk svenska, i Svensk tidskrift 1873, sid. 513.

sinnen inne i lillkammaren, där gårdens öde afgjordes (Lf). De voro samlade därinne, och underhandlingar angående gårdens öde pågingo. Genom ett *blef afgjordt* skulle en betydelsenyans komma fram. *I lillkammaren, där gårdens öde blef afgjordt* skulle ej betona, att några voro samlade därinne för att underhandla, utan framhålla, att från den stunden inträdde ett nytt skede i gårdens historia.

De allra flesta passiver i Lagerlöf, Jerusalem I passa in under nämnda regler. Naturligtvis återstår dock en del fall, som ej kunna inrangeras därunder. Ofta äro dessa "undantag" synbarligen motiverade af sträfvan att åstadkomma omväxling i framställningen.

Då jag hos andra författare, som jag studerat med afseende på förekomst och användning af passiver, en och annan gång träffat på en *blifva*-konstr. i pret. ind., så ha äfven dessa fall kunnat hänföras till nämnda regler.

Ex. *Så log hon igen, så modern blef stärkt* (Strindberg, Sagor). Den inträdande följden framhålles. *Öfverallt sålunda begränsning och helhet, harmoni mellan uppsåt och resultat, aldrig ansträngning och beräkning, alltid en dikt, hvilken skapar såsom för sagans gamla trollformel: bord duka dig! Och bordet blef dukadt med vinlöf och väppling, med skogsbär och drufvor och med vin i gröna glas!* (Levertin, Svenska gestalter.)

Olikheterna med afseende på passivernas användning i pret. i ofvan behandlade fall skulle, som nämnts, enligt min tanke bero på ena grundskillnaden mellan *s*-formen och *blifva*-konstruktionen.

Att *blifva*-konstruktionen hellre än *s*-formen användes i sådana fall som de följande: *pojken blef retad, ryssarna blefvo slagna, parterna blefvo skilda åt* beror däremot troligen ej på grundbetydelseskillnaden mellan de två passiverna. *s*-formen af de ofvan nämnda verben (*retades, slogos, skildes åt*), liksom *s*-formen af öfriga verb,

hvilka under former på -*s* kunna representera såväl passiv som aktiv betydelse, äro tvetydiga. Jag tänker mig, att ett behof af differentiering har uppstått. Detta har man troligen sökt tillfredsställa därigenom, att man låter enbart *s*-formen tillkomma verbet, då det uppträder som deponens, *blifva*-konstruktionen däremot oftast, då verbet har passiv betydelse, speciellt då agent ej finnes i satsen.

Visserligen säger professor Cederschiöld i Svenskan som skriftspråk (sid. 261) om verben i uttrycket *De knuffades och sparkades*: "Förekomma orden i skrift, så tänker man väl i främsta rummet på passiv betydelse (= de blefvo knuffade och sparkade)". Det vanligaste torde väl emellertid vara, att sådana former i första hand framstå som till betydelsen aktiva. Språkbruket ådagalägger ock, att det nämnda differentieringsmedlet i allmänhet anlitas. Ex. *Prästen blef retad och sökte i sitt minne efter några dråpord* (Strindberg, Svenska öden och äfventyr). *Han påstod, att han blef narrad* (Sv. Dagbl. febr. 1904). *Dessa blefvo slagna och flydde, kvarlämnande 19 sårade* (Dagens nyheter sept. 1904). Däremot användes, då agent står utsatt, ofta *s*-form. Ex. *Tio minuter senare träffades L'Univers af en hård stöt midskepps* (Lf).

Samma tendens framträder ej blott i pret. ind., utan äfven i öfriga tempus och modus. Ex. *Där låg han på sin hvita bädd, och när han såg upp, var det i väntan att bli kysst* (Geijerstam, Boken om Lille-Bror). Härvid är dock att observera, att vid infinitiven, pres. sing. och plur. samt pret. sing. af verbet *slå* har differentieringsbehofvet blifvit tillfredsställdt äfven på annat sätt.

Min jämförelse mellan olika passiver i pres. och pret. ind. har hitintills blott gällt *s*-formen och *blifva*-konstruktionen. Jag öfvergår till en kortfattad jämförelse mellan de tre passiverna vid nämnda tempus. Som

vara-konstr. i denna ställning, såsom ofvan framhållits (sid. 205 ff.), förekommer blott vid imperfektiviska verb, kan det här bli fråga endast om verb med nämnda aktionsart. Alltså gäller jämförelsen sådana konstruktioner som *Hon är (var) älskad*: *Hon älska-s (-des)*: *Hon blir (blef) älskad.*

s-formen torde vid dylika verb vara den minst brukliga, troligen beroende därpå, att man vid dem mer fäster sig vid den adjektiviska sidan i det passiva verbets betydelse än vid själfva handlingen. Vill man däremot speciellt framhålla handlingen, begagnas *s*-formen jämte *vara*- och *blifva*-konstr. *s*-formen och *vara*-konstr. äro såsom uttryck därför ungefär liktydiga (ehuru *s*-formen skarpare betonar handlingen), i det de båda beteckna fortgående handling. *Blifva*-konstr. utmärker naturligen inträdande handling.

Ex. *Den höge ämbetsmannen var hatad af sina underordnade.* Med någon skiftning i betydelsen kan man här använda *hatades.* En *blifva*-konstr. skulle ge helt annan mening. *Hon är uppriktigt saknad (= saknas uppriktigt) af oss alla.* Jfr. t. ex. *Hon blir saknad, då hon en gång kommer att lämna oss. Det var ... en allmän tro, att tomten sedan århundraden tillbaka beboddes (= var bebodd,* men ej *blef bebodd) af nissar* (Rydberg, Vapensmeden). *Han är högt värderad* (= *värderas,* men *blir värderad* ger en annan betydelse) *af sin förman.*

Det sista exemplet ger mig anledning att beröra en annan fråga. I meningen *Han är värderad* är verbet tydligen imperfektiviskt, och den passiva konstruktionen motsvarar en aktiv *Man värderar honom;* den betecknar alltså pres. I ett sådant uttryck som *Smycket är värderadt till 300 kr.* är däremot samma verb perfektiviskt och motsvarar en aktiv konstr. *Man har värderat smycket till 300 kr.* Det finns sålunda verb, som i en bety-

delse genom sitt perf. part. + pres. af *vara* beteckna presens och i en annan betydelse genom samma konstruktion uttrycka perfektum, eller m. a. o. som i en betydelse äro imperfektiviska och i en annan perfektiviska. Exempel på andra sådana verb äro *prägla*, *kalla*, *behandla*.

Ex. *Men hur ringa detta än var till kvantiteten, bars det dock af så stor intensitet, präglades af något i den grad egenartadt* (Geijerstam, Ett svenskt skaldeöde). *Präglades* = var prägladt. Jfr *Det här myntet är prägladt för jämnt 100 år sedan. Är prägladt* = har präglats, har blifvit prägladt.

I uttrycket *Jag har en hund, kallad Mignon* är *kallad* = som kallas, som jag kallar; men ett "*kallad*" på en lista el. dyl. betyder väl snarast *jag har kallats, blifvit kallad, man har kallat mig.*

Där var gossen väl behandlad (*var behandlad* = behandlades). *Han var behandlad för en halsåkomma* (*var behandlad* = hade behandlats, hade blifvit behandlad).

Som de imperfektiviska verben utgöra en minoritet bland verben, kan man säga, att *vara*-konstr. oftast betecknar fullbordad handling. Härmed äro vi inne på frågan hur perf. och pluskvamperf. passivum af hufvudverbet uttryckes.

Detta sker, förutom genom den nyssnämnda konstruktionen, genom *s*-form, *blifva*-konstr. och genom perf. och pluskvamperf. af *vara* + perf. part. af hufvudverbet. Den sistnämnda konstruktionen skulle man kunna kalla sammansatt *vara*-konstr. För vighetens skull använder jag den termen i det följande.

s-formen är här den af passiverna, som senast vunnit terräng i språket. Den förekom endast sparsamt i fornspråket och, såsom Rydqvist genom en exempelsamling i Sv. spr. l. framvisat, där så godt som uteslutande

med reflexiv betydelse[1]. Falk och Torp tyckas emellertid anse, att *s*-formen med passiv betydelse i sammansatt tempus förekommit i det gemensamma gamla nordiska språket. Det heter nämligen i Dansk-Norskens syntax på tal om denna form (*s*-formen i exemplen *ei hafa skattar goldizt; hefir þat gull aldri siðan fundizt*) "I svensk er denne form *endnu*[2] i brug: det har sagts; jag hade kallats"[3]. (I da. och no. finns den som bekant ej.) Men äfven om enstaka fall af *s*-formen af den form vi kalla supinum påträffats under äldre språkperioder, så har den ej förrän under senare hälften af 1800-talet vunnit fullt burskap i språket. Så länge supinum för språkkänslan framstod, om ock dunkelt, som neutr. af perf. part., var det måhända för densamma motbjudande att till denna modusform med passivt begrepp foga det passiva *s*-suffixet, hvarigenom ett slags tautologi skulle uppstått.

Anders af Botin säger t. ex. i sitt arbete Svenska språket i tal och skrift (1789): "Att bruka Supinum Activum som ett Passivum må tålas i vårdslöst och dageligt tal, men bör i skrift som ett fördärfvadt talsätt undvikas, till exempel Jag har älskats, Jag har lärts, Han har tagits i stället för: Jag har varit älskad, blifvit lärd eller på annat sätt efter meningens beskaffenhet"[4].

Rydqvist säger så sent som 1850: "Ännu låter supinum icke uti alla verb med fördel använda sig passivt . . . Den ledighet och rundning i framställningen, som genom det passiva supinet åstadkommes, talar likväl för dess bibehållande, när det en gång fått fäste i språket"[5].

---

[1] Rydqvist, anf. arb. I, sid. 480 ff.
[2] Kursiveringen af mig.
[3] Falk og Torp, anf. arb., sid. 173.
[4] Botin, anf. arb., sid. 201.
[5] Rydqvist, anf. arb., sid. 481 ff.

Med rätta kan väl sägas att den ifrågavarande *s*-formen i nusv. är fullt lifskraftig. I tal torde man visserligen, såsom professor Cederschiöld i Svenskan som skriftspråk (sid. 263) säger, dra sig för sådana former som *tänkts, östs, hvässts*. Men i skrift äro de vanliga. Levertin skrifver t. ex. i Svenska gestalter *Flera af de nu bland Fredmans sånger tryckta dikterna hafva nog också skapats och tänkts som epistlar.* Och Wikner skrifver *Kors hafva rests, bilor hvässts*[1].

Jag öfvergår till att framlägga mina iakttagelser angående skillnaden mellan de fyra uttryckssätt för passiv betydelse, som i perf. och pluskvamperf. förekomma.

Den ena af dessa konstruktioner, den jag kallat sammansatt *vara*-konstr., skiljer sig i betydelse väsentligt från de tre öfriga. Den kan nämligen beteckna ej blott fullbordad handling med ty åtföljande resultat, uppkommet tillstånd, utan äfven att detta resultat, tillstånd är något afslutadt (t. ex. *Bordet har varit måladt rödt en gång*). Det är här fråga om ett slags tillstånds-

[1] Såsom ett observandum framlägger jag här följande iakttagelse. Hos Rydberg finner man en afgjord benägenhet för att undvika supinum på *-s* vid vissa verb. Då man vet, att Rydberg af princip ej i onödan använder germanismen *blifva*, observerar man lätt, att i sammansatta tempus *blifva*-konstr. ganska ofta användes vid sidan af *s*-formen i sådana fall, där många andra författare säkerligen skulle ha begagnat sig af den senare. På omkring 100 sidor i Vapensmeden äro t. ex. af 21 passiver i sammansatt tempus 9 omskrifna med *blifva*. Granskar man dessa 9 fall, finner man, att Rydberg troligen på grund af välljudsskäl undvikit *s*-formen. I 8 af de 9 fallen skulle nämligen en mindre välljudande sammanställning af tre konsonanter uppstått (t. ex. *byggts, lagts, täckts*). Detta gällde visserligen endast 8 af de 9 fallen. Men att Rydberg använder den återstående konstruktionen *har blifvit utrustad* i stället för *utrustats*, då han i regel begagnar *s*-formen vid verb af konjug. 1, är möjligen äfven motiveradt af välljudsskäl.

perfektum eller -pluskvamperfektum[1]. Ex. *Inskriften synes gifva vid handen, att nischen varit invigd åt Hermes* (Rydberg, Romerska dagar), *Bröllopsdagen hade varit utsatt och lysning uttagen, men före första lysningsdagen gjorde Karin och Halfvor en resa till Falun för att köpa vigselring och psalmbok. . . . så sa' hon, att hon ej kunde gifta sig med Halfvor* (Lf). Bröllopsdagen hade varit utsatt etc., men — det blef ingenting af med alltsammans. Sammansatt *vara*-konstr. förefaller mig vidare vara det enda af passiverna, som vid perfektiviska verb kan användas, då man genom perf. vill beteckna, att en handling (eller ett tillstånd) under någon tid fortfarit och ännu fortfar. Ex. *Fröken X. har varit anställd vid läroverket i snart fem år.* Samma satsinnehåll kan ej uttryckas genom någon annan passiv konstr. Vid imperfektiviska verb däremot ställer sig saken annorlunda. Ex. *Den där läroboken har användts (: har blifvit använd : har varit använd) här i snart fem år.*

Sammansatt *vara*-konstr. är helt naturligt hemma framför allt vid imperfektiviska verb, vid hvilka pres. och pret. af *vara* + perf. part. af hufvudverbet, såsom nämndt, äro uttryck för pres. och pret. af hufvudverbet. Ex. *Föraktad har du . . . varit* (Lf), *Hon hade varit mycket beundrad.* Äfven *s*-form och *blifva*-konstr. kunna emellertid användas vid imperfektiviska verb. Ex. *Detta är en afkomling från ett päronträd i Sancta Lucia, där de odlats i fem hundra år* (Strindberg, Svenska öden och äfventyr), *Ryktet förmälde, att fångarna hade blifvit väl behandlade.*

Betydelseskillnaderna mellan passiverna vid imperfektiviska verb i dessa tempus äro de samma som vid öfriga verb.

Jag öfvergår till att framhålla några synpunkter angående nämnda betydelseskillnader. Vid icke imper-

[1] Angående dessa termer jfr Falk og Torp, anf. arb., sid 174.

fektiviska verb kommer naturligtvis hvad man skulle kunna kalla enkel vara-konstr. (= pres. eller pret. af *vara* + perf. part. af hufvudverbet) med i jämförelsen.

Hvad är det sålunda för skillnad i betydelsen mellan sådana uttryck som de följande? *Bordet är (var) måladt: Bordet har (hade) målats: Bordet har (hade) blifvit måladt*[1].

Olikheterna sammanhänga med grundbetydelsen af hvart och ett af passiverna. Genom *vara*-konstr. framhålles egenskapsbegreppet. *Det här bordet är måladt* motsvarar *Det här är ett måladt bord.* För mitt inre öga framställes en föremålsbild. Vidare framställes genom hjälpverbet *vara* tillståndets, det uppkomna resultatets kontinuitet. Konstruktionen uttrycker sålunda visserligen, att något skett, men framhåller såsom det väsentliga, att resultatet existerar[2].

Men äfven genom *blifva*-konstr. borde i enlighet med grundbetydelsen det adjektiviska hos passivet framträda. Det begrepp af inträdd fullbordad handling, som betecknas genom hjälpverbet, gör emellertid troligen, att den verbala sidan hos passivet kommer att träda fram skarpare än genom *vara*-konstr. För mitt inre öga framkallas en tilldragelsebild. Konstruktionen uttrycker, att något skett, hvaraf ett resultat har uppstått, men i motsats mot *vara*-konstr. lämnar den därhän huruvida resultatet existerar eller ej.

Med *s*-formens karaktär stämmer att denna till sin betydelse i detta fall i det närmaste sammanfaller med *blifva*-konstr., ehuru genom en distinktion dem emellan fina betydelsenyanser, sammanhängande med grundskillnaden, kunna komma fram. Vanligen användas de dock som om ingen reell skillnad funnes dem emellan.

---

[1] För den speciella betydelsen hos sammansatt *vara*-konstr. är ofvan redogjordt.

[2] Se ofvan sid. 206, not 1.

Af olikheterna mellan de sistnämnda passiverna å ena sidan och *vara*-konstr. å den andra begagnar sig språket däremot med fördel ofta.

Ex. *Då de trädde ut på den stora gårdsplanen, var där städadt och fint. Alla torra blad under björkarna voro bortsopade, alla verktyg och fordon, som eljes brukade belamra gården, voro undanskaffade* (Lf). Jag får en bild af hur det ser ut på gården. *Blifva*-konstr. eller *s*-form skulle, om än aldrig så flyktigt, fört mig bort från det ögonblick, som af författarinnan skildras. Om jag däremot säger t. ex. *De hade haft brådt med att få allt i ordning: alla torra blad hade blifvit bortsopade (: hade bortsopats), alla verktyg hade blifvit undanskaffade (: hade undanskaffats)* kommer *blifva*-konstr. (*s*-formen) till sin rätt. Här gällde då att skildra den handling, som ägt rum och hvaraf ett resultat existerade.

Utanför stugan möttes de bortgående af förödelsens styggelse. En stor gran, som stått tätt vid ingången, hade bräckts vid roten och fallit . . . ett par flädermöss och ugglor hade krossats mot stugväggen (Lf). Genom konstruktionerna *hade bräckts* och *hade krossats* förflyttas vi i tankarna till den tidpunkt, då "förödelsen" ägde rum. En tilldragelsebild framkallas. Fortsättningen lyder: *Allt uppåt Klackberget syntes en bred väg, där alla träd voro kullstörtade* (Lf). Vi se vägen med kullstörtade träd. En föremålsbild framkallas.

Dylika exempel skulle kunna anföras i mängd ur Lf. För att ta några exempel från andra författare nämnas följande.

Gunnar sof nu i en kammare på loftet under ett rosigt täcke nedanför harpan, som blifvit hängd på väggen (Rydberg, Vapensmeden). Ett moment i berättelsen framhålles. Däremot *De gingo till det skjul, där hästarna voro ställda* (Rydberg, anf. arb.). Relativsatsen innehåller här en förklarande biomständighet, en beskrif-

ning. Så är äfven förhållandet i följande uttryck. *När nu aftonsolen kastade sina vågräta strålar på fanan, som var hissad öfver slottets hufvudtorn, Kärnan, såg han det Bondeska vapnet* (Strindberg, Svenska öden och äfventyr). Men *När dansen stannat och Sten blifvit befriad från sin fackla, dröjde hans dam ett ögonblick* (Strindberg, anf. arb.). Handlingen framhålles.

I de fall, som ofvan behandlats, skulle emellertid *blifva*-konstr. (respektive *s*-form) och *vara*-konstr. kunna ha ersatt hvarandra. Detta är ej alltid fallet. Stundom framhållas de olika passivernas grundkaraktärer så skarpt, att passiverna ej kunna ersätta hvarandra.

I uttrycket *Nu syntes en kakelugn, men den var målad, illa målad* (Strindberg, Sagor) vill man t. ex. så starkt betona egenskapen och kontinuiteten, eller med andra ord vill man så tydligt ge en föremålsbild, att *blifva*-konstr. eller *s*-form ej skulle kunna användas. Participet har här antagit karaktär af rent adjektiv.

Däremot kan samma particip i ett annat sammanhang bibehålla det verbala (+ det adjektiviska, som det alltid har) i sin karaktär, hvilket framgår däraf, att det + hjälpverbet *vara* kan ersättas af *blifva*-konstr. eller *s*-form. Ex. *Den där taflan är målad (: har blifvit målad : har målats) i år.*

Liknande fall skulle kunna anföras snart sagdt hur många som helst; jag vill blott nämna några. *Jag vill nu icke uppehålla mig vid hur rent af ypperligt detta är skrifvet* (Geijerstam, Ett svenskt skaldeöde). Någon annan passiv konstruktion skulle här ej kunna användas. Men däremot t. ex. *När boken väl är skrifven (: har blifvit skrifven : har skrifvits), skall den tryckas.* Och jämför följande exempel: *Japanernas krigsmakt till lands och sjöss är europeiskt organiserad* (Sv. Dagbl. mars 1904), *Japanerna ha gått framåt i många afseenden under de sista årtiondena : krigsmakten är organiserad (: har blif-*

vit organiserad : *har organiserats) efter europeiskt mönster* etc.

Att samma particip, såsom jag här sökt påvisa, i olika ställningar verkligen har olika betydelseinnehåll synes mig framgå af flere omständigheter. Dessa äro följande.

1) Om dubbelformer af ett perf. part. finnas, användas dessa i allmänhet ej utan åtskillnad, utan den ena begagnas, då participet har enbart, eller åtminstone öfvervägande, adjektivisk betydelse; den andra i motsatt fall. Det förefaller således som om participets olika betydelseinnehåll här framkallat differentiering. Dylika dubbelformer äro tvungen : tvingad. Ex. *Jag är tvungen att gå hem* (*är tvingad* skulle visserligen kunna användas, men med skillnad i betydelsen), *Den stackars flickan är tvingad af sina föräldrar* (ett *tvungen* i fall, jämställda med det sistnämnda, är sällsynt) [1].

2) Finnes jämte perf. part. ett verkligt adjektiv af samma stam, får participet oftast vara bärare af adjektivisk + verbal betydelse. Ex. *Fönstret är öppnadt*: *Fönstret är öppet.* Den förstnämnda konstruktionen skulle säkerligen alltid, ehuru med någon skiftning i betydelsen, kunna utbytas mot andra passiver. Vill man speciellt framhålla det adjektiviska i begreppet, tar man naturligtvis ordet *öppen*. Participet *stängd* däremot får t. ex. vara bärare af båda betydelserna. *Boden är stängd nu* såsom motsats till *Boden är öppen nu* kan väl näppe-

---

[1] Enligt Falk og Torp, anf. arb., sid. 169, 175, låter danskↄnorskan en dylik betydelsedistinktion ofta komma till synes äfven hos perf. part., af hvilka dubbelformer ej finnas, i det att participet böjes till genus och numerus, då det har rent adjektivisk betydelse, men ej i annat fall. Ex. "Talen var skreven (= talen forelaa skreven), men "Da talen var skrevet" (= var blit skrevet), jfr ofvan sid. 221; "Poteterne er ikke kogt endnu" — "Disse poteter er ikke kogte".

ligen omskrifvas med någon annan passiv konstruktion. Däremot är *Boden är nyss stängd* ungefär detsamma som *Boden har nyss blifvit stängd (stängts).* Jfr *Boden är nyss öppnad* (ej *öppen*).

3) Perf. part. sammanställas ofta med adjektiv. Ex. *Då de trädde ut på den stora gårdsplanen, var där mycket städadt och fint* (Lf), *Världen var som nyskapad och syndfri* (Rydberg, Vapensmeden), *Det är tomt, det är brändt, det är härjadt och kalt* (Fröding, Ströftåg i hembygden), *Olle stod där nyrakad och fin* (Molin, Ådalens poesi).

Hvad det sistnämnda participet, *nyrakad*, beträffar, så bekräftas dess skilsmässa från verbalbegreppet redan af participets egen byggnad. Det uppträder nämligen i förening med en kompositionsled, hvilken ej kan tillkomma ordets rent verbala former. Man säger ej "nyraka", "nyrakar" o. s. v.

Particip, som förhålla sig på samma sätt, äro t. ex. *nysådd, nyväckt, nykokt, omålad, ogjord, ormstungen, guldstickad, nybyggd*[1]. *Huset är nybyggdt* kan t. ex. ej omskrifvas. Däremot kan *Huset är nyss byggdt* utbytas mot *Huset har nyss blifvit byggdt (har nyss byggts).*

Man torde kanske helst böra betrakta sådana particip som de nu berörda såsom rena adjektiv.

Det är att observera att sammansatta particip, som utgöra böjningsformer af sammansatta verb, ej höra till denna kategori. Ex. *Huset är rödfärgadt* kan vara i det närmaste liktydigt med *Huset har blifvit rödfärgadt (rödfärgats).*

I det närmast föregående har det hufvudsakligen varit tal om sådana fall, där *vara*-konstr. såsom uttryck för perf. eller pluskvamperf. af hufvudverbet är det enda

[1] Många exempel på dylika part.-adj. lämnar Rydqvist i Sv. spr. l., sid. 450 ff.

brukbara passivet. Å andra sidan gifves det fall, där *blifva*-konstr. eller *s*-form äro de enda passiver, som kunna användas i samma tempus. Vill man speciellt framhålla såväl inträdande som afslutad handling kan i regeln en *blifva*-konstr. eller *s*-form ej utan att satsinnehållet förändras utbytas mot en *vara*-konstr.

Ex. *I storstugan på Ingmarsgården hängde uppe under taket en tafla, som för väl hundra år sedan blifvit tillskapad af en gammal bygdemålare* (Lf), *Inte ett frihetens ord har jag hört, sedan det här huset blifvit byggdt,* (Lf), *Mer än en gång stod middagen på bordet, när dörren till arbetsrummet stängdes och Elsa satte sig ned för att lyssna till de sidor, som skrifvits under förmiddagen* (Geijerstam, Boken om Lille-Bror).

Det kan vara af intresse att lägga märke till att i dessa fall en tidsbestämning, som anger förfluten tid, förflyttar oss tillbaka till den tidpunkt, då handlingen inträdde. Detta är emellertid ej alltid fallet. Ex. *Nästa dag spreds det ryktet, att på Ingmarsgården hade blifvit stiftad en församling* (Lf).

Hvad jag yttrat angående passivernas förekomst och användning för att beteckna perf. och pluskvamperf. passivum af hufvudverbet gäller äfven i hufvuddrag öfriga tempus för fullbordad handling, alltså futurum exaktum och futurum exaktum preteriti.

Hvad åter futurum och futurum preteriti beträffar, så gäller med afseende på dessa tempus det väsentliga af det som blifvit sagdt angående öfriga tempus för ofullbordad handling. (Jfr ofvan sid. 205 ff.) De passiver, som stå hvarandra närmast såsom uttryck för ofullbordad handling vid icke imperfektiviska verb, eller med andra ord vid majoriteten bland verben, äro såsom nämnts, *s*-formen och *blifva*-konstr. Dessa passiver användas äfven i futurum och futurum preteriti oftast utan större betydelseskillnad.

Efter ett modalt *skola* är det emellertid ej likgiltigt huruvida *s*-formen eller *blifva*-konstr. användes. Det förefaller mig som om *Paketet skall bli hemskickadt* kan sägas af bodbiträdet, men ej af kunden, emedan uttrycket innebär en försäkran, ett löfte. På en fråga sådan som "Hvart få vi lof att skicka paketet?" svarar jag exempelvis *Det skall skickas till Grefturegatan 58.* Ligger nämligen i verbet *skola* betydelsen af kraf[1], detta må vara än så blygsamt, eller bestämmelse[1], t. ex. *Nyss bestämde han, när furan i skogen skulle falla och när villebrådet, som sprang där, skulle fällas* (Strindberg, Svenska öden och äfventyr), kan jag ej använda en *blifva*-konstr. efter detsamma.

Liksom det modala *skola*, alltefterssom det själf uppträder med den ena eller andra betydelsen, fordrar olika slags passiver, så drar en viss betydelse af andra modala hjälpverb en speciell passiv konstr. med sig.

Ex. *Tyget måste strykas på afvigsidan, annars förlorar det sin glans.* I *måste* ligger betydelsen af kraf; *s*-formen bör användas[1]. *Enligt Sv. ak. bör "sjöss" skrifvas med två s. Bör* uttrycker här fordran, bestämmelse och drar *s*-formen med sig[1]. *Svar märkt G. S. torde sändas till Svenska telegrambyrån* (Dagens Nyheter sept. 1904). *Torde* uttrycker här en blygsam imperativ; *s*-formen användes efter detsamma. Men inlägges i ett *måste*, ett *bör*, ett *torde* betydelsen af sannolikhet med afseende på något futuralt, användes ej gärna en passiv *s*-form[2]. Ex. *Den författaren måste en gång förr eller senare bli erkänd för verkligt stor. Efter hvad jag kan förstå, bör hon bli antagen som elev. Följande uppsats är ett fragment af en stor biografi, som snart nog torde blifva offentliggjord.*

[1] Jfr *s*-formens användning vid pres. ind. med imperativisk betydelse.

[2] Jfr pres. passivum såsom betecknande något futuralt.

Efter ett *måtte*, som innebär en önskan om att något skall komma att ske, använder jag likaledes gärna *blifva*-konstr., t. ex. *Måtte hon bli antagen som elev!* Vill jag däremot genom samma ord ange en förmodan om att något med sannolikhet är för handen använder jag vid imperfektiviska verb *vara*-konstr. eller *s*-form och vid icke imperfektiviska verb *s*-form eller *blifva*-konstr., t. ex. *Villan måtte vara bebodd (bebos) af engelsmän, Barnen måtte öfvas (bli öfvade) för litet i att läsa kursivt.*

Då *kunna* betecknar möjlighet i allmänhet och efterföljes af ett passivum, användes oftast *s*-formen, t. ex. *Jag rår ej för, att mitt försök i någon mån kan liknas vid företaget att måla porträtt efter hörsägner och fotografi* (Geijerstam, Ett svenskt skaldeöde), *Det var dumma farhågor, som kunde drifvas bort* (Hallström, Vilsna fåglar). Framhålles däremot genom *kunna* speciellt framtida möjlighet, lämpar sig *blifva*-konstr. bättre som dess följeslagare, t. ex. *Lugna dig, resan kan bli uppskjuten många gånger ännu. Man hade en förnimmelse af att hon lika lätt kunde bli utsläckt som en ljuslåga i ett stormväder* (Lf)[1].

I det närmast föregående har jag tagit i betraktande blott pres. inf. passivum efter några modala hjälpverb. Såsom antydts, erbjuder denna form beröringspunkter med pres. ind. Angående perf. inf. passivum efter ofvan berörda modala hjälpverb gäller hvad som framhållits angående perf. passivum i allmänhet.

Hvad beträffar passivums konjunktiva, eller, för att använda Noreens terminologi[2], optativa och konjunktiva former har jag ej gjort närmare undersök-

---

[1] Angående passivum efter modala hjälpverb jfr Mikkelsen, Dansk sproglære, sid. 359 ff.

[2] Se Noreen, Vårt språk, häft. 4, sid. 108 ff.

ningar, emedan de, liksom motsvarande aktiva former, jämförelsevis sällan möta oss i nusv.

Det sistnämnda förhållandet gäller speciellt enkel optativ af *s*-formen. Visserligen uppta Sundén och Brate troget denna form vid paradigmerna för hvar och en af de olika konjugationerna, men att ur litteraturen anskaffa exempel på dessa formers förekomst torde blifva ett drygt arbete. I de arbeten jag excerperat har jag ej funnit en enda dylik passiv optativ på *-s*. Något som här sannolikt bidragit till att förkväfva *s*-formen är måhända att pres. ind. och pres. opt. passivum på *-s* så ofta ha samma form, t. ex. *Ett rykte sprides snart ut, Så lefve ljuset, sprides det af eder!* (Tegnér, Epilog vid magisterpromotionen i Lund 1820). En skillnad dem emellan kommer ju till synes blott i sing. och 1 och 3 pers. plur. hos verb af konjug. 1 samt i 1 och 3 pers. plur. hos verb af konjug. 2 och 4[1].

Enkel opt. af *blifva*-konstr. får man ock leta efter. Mindre sällan påträffar man däremot de äldre passiverna, *vara-* och *varda*-konstruktioner, i detta modus, hvilket troligen beror därpå, att modus opt. (enkel form) öfver hufvud taget sällan uppträder i nusv. annat än i arkaistisk stil, t. ex. *Prisad vare Gud! Helgadt varde ditt namn!* Vill man frigöra sig från den arkaistiska prägel, som vidlåder detta modus, använder man hellre perifrastisk opt., t. ex. *Måtte hon bli förstådd!*

Konjunktiva former användas i nusv. mindre sällan än optativa. Detta gäller ock konj. af passiverna.

---

[1] I det talade språket kan, enligt hvad jag fått mig påpekadt, förefinnas en olikhet äfven i singularis hos verb af konjug. 2 och 4, i det att pres. ind. sing. kan ha acc. 1, t. ex. *sprídes*, och opt. sing. alltid har acc. 2, t. ex. *sprìdès*). Själf använder jag i båda fallen acc. 2 och har ej hört den nyss anförda accentskillnaden. Se i denna punkt Kock, Die alt- und neuschwedische Accentuierung, sid. 46 ff. och Kock, Svensk akcent I, sid. 64.

Alla passiverna kunna användas i detta modus. Troligen begagnar man sig här, liksom vid de motsvarande indikativformerna, af grundskillnaden mellan de olika passiverna. Följande exempel skulle kunna belysa, att så vore fallet. Men som de äro ensamma i sitt slag, äro de ju ingalunda bindande bevis.

Häri ligger kritiken af det ytterst ofta framställda påståendet, att den bästa kunskap i modersmålet vunnes genom att studera främmande språk och göra jämförelser (Beckman, Språkpsykologi och modersmålsundervisning). *Om jag vore vår Herre, skulle jag laga, att en sak blefve gjord i samma stund, som man fattat beslut att göra den* (Lf). *Förkastad vore jag, om jag någonsin glömde denna dag* (Lf). *Vunnes* = i allmänhet vunnes. *Blefve gjord i samma stund* — inträdande handling. *Förkastad vore* — egenskapsbegreppet framhålles. Hvad de två första exemplen beträffar (*vunnes, blefve gjord*) skulle skillnaden i användning af passiverna här äfven kunna tänkas bero därpå, att *vunnes* är en speciell konjunktivisk form, men *gjordes* däremot kan vara såväl ind. som konj. *Blefve gjord* kunde därför af tydlighetsskäl vara att föredraga.

Imperativ af ett passivum med passiv betydelse synes mig innebära en orimlighet, för så vidt man låter termen imperativ beteckna ett gifvet satsinnehåll, nämligen en uppmaning, en fordran. Så definieras ofta imperativen („imperativen utsäger något som befalldt“ [1]). Men lika litet som ett *Lef väl!, Sof i ro!* passar in under denna definition [2], lika litet synes det mig rimligt, att i så fall ett imperativ passivum skulle kunna förekomma.

---

[1] Sundén, Svensk språklära i sammandrag[15], sid. 118.

[2] Jfr Noreen, Vårt språk, häft. 4, sid. 114.

Använder man däremot termen imperativ såsom betecknande blott vissa böjningsformer, hvilka äro uttrycksmedel ej blott vid satser med nyssnämnda innehåll (enligt Noreens terminologi hortativa satser), utan äfven stundom vid satser, som innehålla en önskan, en förhoppning (Noreens sperativa satser)[1], låta imperativa passiver tänka sig.

Som en imperativ i senast anförda bemärkelse torde man kunna betrakta den passiva konstruktion, som möter oss i ett exempel, hvilket Sundén anför på omskrifven passiv imperativ: *Var hälsad, sköna morgonstund!* Emellertid torde dylika passiver ytterst sparsamt förekomma i nusv. Jag har ej lagt märke till sådana annat än vid det nyss anförda verbet *hälsa* och vid detta hufvudsakligen i poetisk stil samt vid några stående uttryck. Ex.

Och med sommar och skönhet och skogsvindsackord
står min hembygd och hälsar mig glad.
Var mig hälsad! — Men hvar är min faders gård?
Det är tomt bakom lönnarnas rad.

(Fröding, Ströftåg i hembygden.)

Var hälsad, vår höfding, med högtidens brygd! (Karlfeldt, Majgrefven), *Var själf hälsad* (i bref); *Var öfvertygad, förvissad* (om mitt deltagande i eder glädje eller dylikt).

Då jag nyss nämnde, att i enkel optativ *varda*-konstr. oftare påträffas än *blifva*-konstr., berörde jag en fråga, som jag nu skall yttra några ord om, nämligen förhållandet mellan *blifva* och *varda*, respektive *blifva*- och *varda*-konstruktioner.

Såsom jag i början af min uppsats framhöll, finns ej någon reell skillnad dem emellan. De kunna sägas utgöra ett intimt synonympar inom den synonymgrupp, som i det föregående behandlats. Synonymparet *varda*-

[1] Jfr Noreen, anf. arb., anf. st. ff.

konstr.: *blifva*-konstr. jäfvar emellertid ej påståendet att synonymer sällan eller aldrig täcka hvarandra. Mellan dem finns som bekant en stilistisk skillnad, eller, för att använda ett mer expressivt uttryck, de ha hvad Noreen i Vårt språk kallar olika "stämningsvärde"[1]. Att så är förhållandet beror ej på konstruktionerna i och för sig, utan på den "omgifning" de från början uppträdt i och den associationshalt (associationerna må gälla föreställningar eller känslor) som de följaktligen erhållit.

Vardas associationshalt sammanhänger med dess ålder. Ordet har ju hemortsrätt i det gamla nordiska språket och i fsv. Såsom ett ålderdomligt nordiskt ord har det i allmänhet för oss en skönare, mer svensk klang än det utländska *blifva*[2]. Viktor Rydberg och andra författare, som i mer eller mindre hög grad varit eller äro purismens förkämpar, ha tagit hänsyn till denna sida af *vardas* stämningsvärde, då de ofta speciellt i pres. och pret. använda *varda*-konstr. Ex. *Vapenlös rätt varder städse förtrampad* (Rydberg, Vapensmeden), *En soldat vardt nedstucken* (Rydberg, Romerska dagar), *Med hemuld af Celsius varder detta nu för all framtid fullt fastslaget* (Kempff, Söderby runsten vid Gefle). Vid öfversättning eller fritt återgifvande af gammal nordisk diktning begagnar man sig naturligen ofta af ifrågavarande stilskillnad. Ex. *Och akta dig för det tredje att icke varda rånad* (Den höges sång i Gödecke, Edda), *Växelsömn dem vorden är som väktarvillkor ålagd* (Sången om Fjölsvinn i anf. arb.), *Varder detta doldt för dem, skall dem vållas stor skada* (Bååth, Níals saga); *Ehuru Höder ej gjorde detta i ond afsikt, varder dock hämnd utkräfd* (Sundén, Nordisk Mytologi[4]).

Äfven i modern poesi påträffar man *varda* användt med iakttagande af nämnda stämningsvärde, t. ex.

---

[1] Se Noreen, anf. arb., Bd I, 1, sid. 27.

[2] Jfr Noreen, Spridda studier. Första samlingen. Sid. 202.

Somrarna blekna och solar gå ner,
timmarna varda mig tunga,
rosorna dofta i vissna kvarter,
minnena hviska och sjunga.
(Karlfeldt, Längtan heter mitt arfvedel.)

Du tvår med din lut min stjärna ren,
den varder så ren som ett vatten.
(Fröding, Min stjärnas sånger.)

I trots af att *varda* ganska snart i allmänhet utträngdes af lty. lånordet *blifva*, har det som arkaism lefvat kvar hufvudsakligen i våra mest konservativa stilarter: den religiösa och den juridiska stilen. Den omgifning som *varda* där uppträdt och uppträder i, har vidgat dess associationshalt, det har fått något af den färg, som utmärker hvar och en af de nämnda stilarterna. Med god verkan använder t. ex. Selma Lagerlöf *varda*-konstr. i följande mening: "*Det är något, som säger mig, att Gud gjort detta, för att hans namn skall varda äradt*", *sade Hellgum* (Jerusalem I). Ett exempel, där *varda*-konstr. med kanslistilens färg öfver sig försvarar sin plats, är följande: *K. M:t har befallt, att kommendörkaptenen af 2. graden H. F. Lindberg skall afresa till Japan för att i enlighet med de närmare föreskrifter, som varda honom meddelade, göra iakttagelser, och följa krigshändelserna* (Sv. Dagbl. febr. 1904).

I båda dessa exempel skulle ett *blifva* förefallit mattare än *varda*. Noreen säger ock i sin uppsats om språkriktighet: "*Varda* ... är ett godt ord, när det användes jämte och med någon annan färg än *blifva*". Men han tillägger "icke då det användes i stället för detta" [1]. Begagnar man nämligen *varda* uteslutande i stället för *blifva*, såsom längst gående purister göra, eller användes det utan hvad man skulle kunna kalla språklig taktkänsla,

[1] Se Noreen, Spridda studier. Första samlingen. Sid. 203.

beröfvar man språket en fördel, i det att det går miste om ett nyanseringsmedel.

I vårt nuvarande språkbruk finner man emellertid en tendens att låta en af *vardas* former, nämligen pret. sing. uppträda i stället för motsvarande form af *blifva*. Då i flere dialekter *varda* förekommer i stället för *blifva*, kunde man vara frestad att anse denna tendens beroende på dialektinflytande. Men det förefaller mig som om man ej borde affärda den ifrågavarande formen med att inrangera den under vissa dialekter eller dialektiskt färgadt språk, då den faktiskt ofta användes af författare, hvilkas språk ej visa dialektinflytande för öfrigt (och hvilka ej äro purister). Ex. *Norges öde vardt för århundraden afgjordt* (E. Hildebrand i Sveriges historia intill tjugonde seklet, utgifven af Emil Hildebrand), *Oaktadt motstånd från dem, som ansågo folkupplysningen innebära en fara, vardt det nämligen vid denna tid bestämdt, att folkskola skulle finnas i hvarje socken* (Warburg i Schück och Warburg, Illustrerad Svensk Litteraturhistoria), *Man vardt raderad, målad, kritad, på konst var alltid Japan rikt* (Snoilsky, Citron och Nyponblomma), *Han vardt skjuten, när hans regemente ryckte fram* (Västmanlands läns tidning september 1904).

I talspråk möter man i mellersta Sverige ytterst ofta formen *vardt*[1]. Enligt uppgifter af personer från södra Sverige lär däremot *vardt* nästan aldrig förekomma där. Hur förhållandet ställer sig i Norrland har jag mig ej bekant. Pelle Molins ofta återkommande *vardt* i "Ådalens poesi" synas tyda på att denna form är vanlig i norra Sverige.

---

[1] I en högre flickskola i Västmanland använde mina elever i en af de lägre klasserna under en enda lektion omkring 30 *vardt*; *blef* förekom ej. Några elever i klass V i samma skola trodde, att infinitiven till *vardt* hette *vara*, andra gissade på *blifva*.

Hvarpå beror det att just formen *vardt* fått denna användning? Har denna tendens framträdt äfven under föregående språkskeden?

Därmed må nu förhålla sig hur som helst: tendensen existerar i nusv. Det förefaller mig som om den ifrågavarande formen *vardt* just på grund af nämnda tendens förlorat det stämningsvärde, som är gemensamt för öfriga former af samma verb. Ett *varda*, *varder*, *vorden*, *varde* väcker åtminstone hos mig helt andra associationer än ett *vardt*.

Då jag berörde skillnaden mellan *varda*- och *blifva*-konstruktioner, kom jag därvid in på frågan om olika passivers förekomst i olika stilarter. Den skillnad, som där var på tal, rörde emellertid olika slag af samma hufvudgrupp af stilarter, den nämligen som min framställning hufvudsakligen gällt: högre stil.

Jag öfvergår till att i korthet framhålla några synpunkter med afseende på likheter och olikheter i passivernas förekomst och användning i högre stil och mellanstil.

Angående frågan i hvilka fall språkbruket tillåter eller förbjuder ett ungefärligt jämställande af de olika passiverna ställer sig förhållandet i de båda stilarterna med ett undantag lika. Olikheten är att *s*-formen relativt sällan förekommer i mellanstil.

Visserligen förekomma i ledigt samtalsspråk ofta s. k. passivformer, men dessa ha, såsom professor Cederschiöld [1] framhållit, i allmänhet ej rent passiv betydelse. Att *s*-formerna i t. ex. följande uttryck ej ha passiv betydelse torde ej af någon komma att bestridas. *Slåss pojkar, men gräla inte!* (reciprokt deponens), *Här skall jag stå och ängslas!* (reflexivt deponens), *Minns grefvarna,*

[1] Cederschiöld, anf. arb., sid. 260 ff.

dina kusiner! (allmänt deponentiellt verb), *Den hunden bits inte* (verb med rent aktiv betydelse). Men angående *s*-formens betydelse i de exempel jag nu framlägger såsom ett bidrag till belysandet af en synpunkt, som professor Cederschiöld (anf. arb., anf. st.) framhållit, kunna meningarna vara delade. *Ni får komma ihåg far, säger jag, hur svårt den har det som låter en annan pinas utan att försöka hjälpa* (Lf). Enligt professor Cederschiöld[1] skulle *s*-formen i ett sådant fall som detta snarast ha deponentiell (neutral, intransitiv) betydelse. *Pinas* är här närmast liktydigt med *lida*; *bli pinad* skulle däremot ge uttryck åt en rent passiv betydelse, t. ex. *Hon blef pinad å' plågad åf den elaka kärngen*[2]. *Plankorna ruttna bort och måste oupphörligen lagas* (Lf). *Lagas* är här snarast intransitivt. Så torde väl ock vara förhållandet med infinitiven i t. ex. frasen *Kan det här tyget tvättas?* och med hufvudverbet i meningen *Det har gifvits många tillfällen till sport i vinter. Har gifvits = har förekommit (varit).* Däremot med passiv betydelse uttryckt genom *vara*-konst.: *Är det gifvet? Det är gifvet* (t. ex. vid kortspel).

Att intransitiva verb, då de tillsammans med ett opersonligt subjekt uppträda med *s*-suffix, ej ha något att skaffa med passiv betydelse ligger i begreppet *intransitiv*. (Jfr ofvan sid. 202.) Ex. *Det sjungs för litet i vårt land, Det har lästs mycket i det ämnet, Det hade dansats med lif och lust.* Ett kriterium på att dylika verbkonstruktioner äro deponentiella är att de liksom öfriga deponens ej kunna uttryckas med omskrifven passiv form. Om däremot samma verb brukas transitivt, kunna de naturligen uppträda med passiv betydelse. Ex. *Då välsignelsen var läst och psalmen sjungen . . . voro de redan på väg* (Lf). *Var läst : hade lästs, var sjun-*

[1] Jfr ock i denna punkt Falk og Torp, anf. arb., sid. 171.

[2] Exemplet hämtadt ur Cederschiöld, anf. arb., anf. st.

gen : *hade sjungits. När första valsen var dansad, gick hon hem. Var dansad* : *hade dansats.*

Man må fatta konstruktioner sådana som de ofvan anförda *s*-formerna såsom passiver eller ej, påståendet att *s*-formen är relativt sällsynt i mellanstil kvarstår dock [1].

Men hvarpå beror det att man i mellanstil oftast hellre använder *blifva*- eller *vara*-konstr. än den, kanske vigare, kortare *s*-formen?

Säkerligen sammanhänger detta med en allmän tendens i det lefvande språket: dess sträfvan att göra sig alltmer analytiskt. Det är troligen, skulle man kunna säga, den moderna tanken om arbetsfördelning, tillämpad inom språklifvet, som spelat in här.

Hvad beträffar frågan angående hvilka tendenser, som förefinnas till att använda de betydelsenyanseringsmedel, som de olika passiverna erbjuda, torde man kunna säga, att dessa komma oftare till användning i högre stil än i mellanstil. Detta beror troligen därpå, att skriftspråket i allmänhet behöfver vara mer exakt i sina uttryck än talspråket. Det sistnämnda har ju en mängd kommentarer till sitt förfogande (den förhandenvarande situationen, betoning etc.).

Det återstår att framhålla ännu en olikhet mellan högre stil och mellanstil med afseende på användningen af passiverna. Enligt ofvan säger jag hellre *Räfven blef skjuten af jägarn* än *Räfven sköts af jägarn*, men ännu hellre säger jag *Jägarn sköt räfven.* Jag föredrar alltså att uttrycka ifrågavarande satsinnehåll genom en aktiv konstruktion. Liknande är förhållandet i allmänhet

[1] Jfr Lundell, Bör talspråk eller skriftspråk användas vid undervisningen, där det med afseende på talspråket bl. a. heter: "På indragningsstat befinner sig passivum på -*s*".

vid satser, som i passiv form skulle uppträda med agent. Skall däremot den verkande kraften ej särskildt framhållas, förekommer ofta passiv konstruktion. Detta gäller speciellt opersonliga uttryck, t. ex. *Det har sagts (: det har blifvit sagdt : det är sagdt) här i afton*[1] jämte *Man har sagt* etc., och sådana *vara-* och *blifva*-konstruktioner, där participet antagit karaktär af rent adjektiv (ex. se ofvan).

Hvarpå beror det att talspråket ofta föredrar aktiv konstruktion framför passiv? Eller, för att undersöka ett speciellt fall, hur kommer det sig att jag godt kan skrifva *Räfven sköts (blef skjuten) af jägaren*, men att jag hellre säger *Jägarn sköt räfven*?

Med största sannolikhet är anledningen till denna olikhet följande.

I den tankeakt som föregår uttalandet eller nedskrifvandet af nämnda sats, rör jag mig med tre psykiska realiteter: begreppen *jägare, skjuta, räf.* Jag förbinder dessa tankeelement med hvarandra. Det enklaste och naturligaste uttrycket för en kombination dem emellan är *Jägarn sköt räfven.* Talspråket, en föreställnings mest direkta uttryck, begagnar sig af nämnda enkla satsbyggnad. Skriftspråket, ett språk i andra hand, svarfvar till en mer sammansatt formulering.

I våra dagar pågår en sträfvan att minska klyftan mellan de båda ifrågavarande stilarterna genom att låta

[1] *Det är sagdt* är nog här den minst vanliga konstruktionen. Kanske beror detta på grundskillnaden mellan de olika passiverna. Man fäster sig i ett sådant uttryck som detta mest vid själfva yttrandet, handlingen så att säga. Jfr *Det är redan sagdt.* Ett annat motiv är här tänkbart. Förhållandet kunde kanske möjligen bero därpå, att man lämnar åt *vara*-konstr. vid verbet *säga* att representera två speciella betydelser af nämnda verb, nämligen *förutsäga* och *föreskrifva, befalla.* Ex. *Det är sagdt, att på detta träd skall en gång en människa dö* (S. Lagerlöf, Jerusalem II), *Dem och oss är ju sagdt, att vi skola tålmodigt bida* (Lf), *"Men nu är det ju sagdt", fortfor Hellgum, "att om någon slår dig på det ena kindbenet, skall du vända det andra till"* (Lf).

talspråket, det lefvande språket par préférence, tränga in i skriftspråket. Komma *s*-formen och passiv konstruktion i allmänhet att blifva allt mer sällsynta, för så vidt denna sträfvan vinner framgång? Jag vill på intet sätt åta mig att ställa horoskopet för de konstruktionernas vara eller icke-vara. Mot dem stå de allmänna tendenser inom det lefvande språket, som jag i det närmast föregående berört. För deras bibehållande talar med afseende på speciellt *s*-formerna ett praktiskt skäl: *s*-formerna äro korta och mer behändiga än öfriga passiva konstruktioner. Med hänsyn till *s*-formen jämte passiv konstruktion i allmänhet gälla de skäl, som tala för synonymer öfver hufvud taget, nämligen ett logiskt skäl: de bidra till att göra språket så exakt som möjligt, vidare stilistiska skäl: de befordra omväxling i framställningen och bidra till att ge färg åt språket.

Västerås i sept. 1904.

Ebba Björnström.

Smärre bidrag.

5. *Ännu en gång: oskärad.*

Till de af doc. Th. Hjelmqvist gifna intressanta exemplen på "oskärad" i betydelsen ofläckad, skär, ren, vill jag lägga ett par rätt gamla, af hvilka det ena t. o. m. är det äldsta hittills framdragna.

— — — deras förnämste Förmän, hwilka de städse warit wane at se och tilbedja med *oskärad* Ärekrans omkring Hufwudet.

Gjörwells Histor. bibliot. 1787, s. 203.

— — — ingen tycktes lyssna till de åldriga ljud deraf [Nordens gamla språk], som *oskärade* klingade emellan Dalarnes fjällar.

Svensk Litt. Tidn. 1813, sp. 800.

då likväl kärlekens förbund och glans *oskärade* oc
fasta stå på det bortflytande lifvet.

Jean Paul, Titan (öfv. 1829), II: 141.

R. G. B.

6. *Ett par orddateringar.*

På *affischera* har SAOB inget tidigare citat än frå
1749. I den 1903, således långt senare än vederb. ord
boksark, utgifna tionde delen af Svenska riksrådets proto
koll finnes ordet emellertid redan från 1643: "Gouver
nören hafver läthit *affigerat* placat att hindra dere
compagnie".

Aktbar anförs i SAOB, med dödstecken, endas
från Lex. Linc. 1640. Det finnes senare i Runius Dudaiı
II: 113: "Ehreborne *Achtbare* och Wählförståndige" sam
i en 1796 öfversatt roman, "Berget Henneth" af Rob
Bage, II: 104. I förbigående sagdt, öfversattes romane
af tullförvaltar Leonh. Joh. Chenon i Nyköping, och de
är väl detta franska öfversättarnamn, som framkallat upp
giften i Ljunggrens Sv. Vitt. Hist. III: 384, att unde
tidsskedet före nyromantiken "från franskan" öfversatt
"arbeten af Louvet, *Chenon*, Mercier samt några ano
nyma". I fransk litteraturhistoria har jag förgäfves leta
efter namnet Chenon.

Aprilisk, anförs i SAOB från Voigt, Almanac
1684, likaledes märkt med dödstecken. Det finns i Sv
Litt. Tidn. 1816, sp. 614: "det lilla, werkligen *aprilisk*
skämtande, kärleks-epigrammet"; var möjligen nyroman
tiskt kretsord.

Barbariskhet anförs i SAOB från 1881. Det finn
redan 1785, i Gjörwells Hist. Bibl. för detta år, sid. 3

Befarlig, äfven dödsmärkt, finns i SAOB för omk
1630 och 1664. Palmblad använder det i Phosphoro
1812, sid. 30: "vägen *befarlig*".

R. G. B.